

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

BALKAN SAVAŞLARINDA ŞARK CEPHESİ
(1912-1913)

HAKAN SAVRAN

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜLENT ATALAY

EDİRNE 2024

Tez Adı: Balkan Savaşlarında Şark Cephesi (1912-1913)

Hazırlayan: Hakan SAVRAN

ÖZET

Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Osmanlı Devleti'nin askerî olarak hazırlıksız, siyasi olarak çalkantılı ve ekonomik olarak da yetersiz olduğu bir dönemde meydana gelmesi açısından son derece önemlidir. O zamana kadar bir araya gelmesi neredeyse imkânsız olan dört Balkan devleti, Rusya'nın da desteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı aralarında ittifaklar kurdu. Hedefleri ise Makedonya topraklarının paylaşılmasıydı. Bu savaşta, savaşın kaderini belirleyen ise şüphesiz Trakya Bölgesi yani Şark Cephesi'nde icra edilen muharebeler oldu. Osmanlı askerî tarihi açısından eşine az rastlanan bu muharebelerde Osmanlı orduları çok kısa süre içerisinde Kırklareli ve Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebelerini kaybederek Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı. Bu durum Edirne'nin kuşatılmasına ve Şark Cephesi ile Garp Cephesi arasındaki bağlantının da kopmasına sebep oldu. Yaklaşık bir aylık bir sürede neredeyse bütün Trakya topraklarının kaybedilmesi Osmanlı ve milletlerarası kamuoyunda farklı tepkilere sebep olmakla birlikte iç siyasette hükümet değişikliklerine ve darbeye zemin hazırladı. Nihayetinde Avrupa devletlerinin müdahalesi ile imzalanan Londra Antlaşması'yla da Osmanlı Devleti Balkan coğrafyasındaki topraklarının çoğunu kaybetti. Ancak kısa süre sonra Balkan müttefiklerinin kendi aralarında savaşa tutuşması ve Romanya'nın da dâhil olması, Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarının bir kısmını geri alması açısından fırsat, belki de son şanstı. Bunun üzerine Çatalca'dan ileri harekâta geçen Türk ordusu, Edirne ve Kırklareli'yi Bulgar işgalinden kurtardı.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti, Bulgaristan, Şark Cephesi, Askerî Harekâtlar, Kamuoyu.

Name of Thesis: Eastern Front in the Balkan Wars (1912-1913)

Prepared by: Hakan SAVRAN

ABSTRACT

The Balkan Wars are extremely important in terms of taking place in a period when the Ottoman Empire was military unprepared, politically turbulent and economically inadequate just before the First World War. The four Balkan states, which were almost impossible to meet until then, established alliances among them against the Ottoman Empire with the support of Russia. Their goals were to share the territory of Macedonia. The battles carried out on the Thrace Region, the Eastern Front, which determines the fate of the war. In these battles, which were rarely encountered in terms of Ottoman military history, the Ottoman armies lost their battles in Kırklareli and Lüleburgaz-Pınarhisar in a very short time and had to withdraw to the Çatalca line. This led to the siege of Edirne and the connection between the Eastern Front and the Western Front to break. The loss of almost all Thrace territory in a month of about one month caused different reactions in the Ottoman and international public opinion, but prepared the ground for government changes and coup in domestic politics. Ultimately, with the London Treaty signed with the intervention of the European states, the Ottoman Empire lost most of its territory in the Balkan geography. However, it was perhaps the last chance that the Balkan allies were brought to war among themselves and that Romania was included, in order to reclaim some of the lost lands of the Ottoman Empire. Thereupon, the Turkish Army, which was further operation from Çatalca, was saved Edirne and Kırklareli from the Bulgarian occupation.

Keywords: Balkan Wars, Ottoman Empire, Bulgaria, Eastern Front, Military Operations, Public Opinion.

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti açısında Balkan Savaşları sadece askerî olarak alınan bir mağlubiyetten öte, önemli bir coğrafyanın da kaybıydı. Bu kayıp aynı zamanda Türk tarihinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan telafisi bir daha mümkün olmayan ve etkileri günümüze kadar devam eden sonu olmuştur. Balkanlarda Yunanistan'ın bağımsızlığı sonrası başlayan çözülme, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde daha büyük kopuşları beraberinde getirdiği gibi bu tarihten sonra istikrar ve sükûnet sağlanamamıştır. Çünkü Balkan milletlerinden hemen herbirinin üzerinde hak iddia ettiği Makedonya toprakları eşkıyalık, komitacılık ve isyanların yaşandığı bir bölge haline gelerek Balkan Savaşı'nın çıkmasında da temel sebep olmuştur.

Avrupa'da savaş ihtimalinin ortaya çıkması ve ittifak bloklarının oluşmaya başlaması Balkanların önemini giderek arttırmaktaydı. Çünkü Avrupa devletlerinin her birinin menfaatlerinin söz konusu olduğu bu coğrafyada bir kıvılcım savaşa dönüşebilir ve Avrupa'ya yayılabilirdi. Böylesi bir ortamda askerî yönden son derece hazırlıklı olması gereken Osmanlı Devleti, siyasi ve diplomatik olarak da dengeleri gözetmeli ve iyi kurgulamalıydı. Ancak Osmanlı idarecileri Balkanlarda kendisine karşı kurulan ittifaklardan zamanında haberdar olamadığı gibi Avrupa devletlerinin savaşı engelleyeceğine de körü körüne inanmıştı.

Siyasi ve diplomatik olarak yetersiz kalınan bir dönemde ancak cephede güçlü bir ordu, devletin menfaat ve sınırlarını koruyabilirdi. Fakat askerî olarak da Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetleri uzun süredir yeterli düzeyde değildi. Ordunun bu durumda olmasında ise pek çok etken söz konusuydu ve bu etkenler Balkan Savaşı'na, sonuna kadar sirayet etmişti. Bundan dolayıdır ki devletin o zamana kadar aldığı yenilgilerin dışında Balkan Savaşı'nda alınan mağlubiyetler tanımlanırken hezimet, bozgun ve felaket gibi ifadeler kullanılmıştı. Konunun önemine binaen askerî yönüne ağırlık verdiğimiz çalışmada bilhassa savaşın kaderini belirleyen Şark Cephesi ele alınmış ve yaşanan aksaklıklar objektif bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yoğun bir çalışma, emek ve belki akademik hayatın en meşakkatli dönemi olan bu süreç, şüphesiz yalnız ve desteksiz tamamlanamazdı. Bu noktada çalışmanın başından sonuna kadar bana en büyük desteği veren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Bülent ATALAY'a sonsuz şükranlarımı sunuyorum. İlerleme kaydedemediğim anlarda kıymetli fikirleriyle yol gösteren tez izleme komitesinin değerli üyeleri Prof. Dr. Nurten ÇETİN ve Dr. Öğr. Üyesi. Veysi AKIN'a teşekkür ediyorum. Fikirlerinden son derece istifade ettiğim, sayın Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU ve Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN hocalarıma nezâket ve değerli katkıları için minnettarım. Desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli dostlarım Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TAĞ ve Dr. Öğr. Üyesi Cem DÜZEN'ne hassaten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu uzun süreçte maddi, manevi her daim yanımda olan değerli ailem, iyi ki varsınız. Lisans döneminden itibaren eğitim hayatında beraber yol yürüdüğüm kıymetli eşim Gül SAVRAN'ın gösterdiği anlayış çok kıymetliydi, kendisine teşekkür ediyorum. Zaman, geri döndürülemeyen ve telafisi olmayan bir değerse, oğlum Karahan'ın geçiremediğimiz her an için ileride beni anlayacağını ümit ediyorum.

Hakan SAVRAN

ÇANAKKALE 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
Çalışma Konusu ve İçeriği.....	2
Kaynakların Değerlendirilmesi	4

I. BÖLÜM

BALKAN SAVAŞI ÖNCESİ GENEL DURUM

A. Balkan Milletlerinin Siyasi Durumu	10
1. Makedonya Meselesi ve İttifakların Kurulması.....	10
2. Balkan İttifakı Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Durumu.....	25
3. Balkan Savaşı İhtimalinin Kamuoyuna Yansıması.....	32
a. Avrupa Devletlerinin Balkanlarda Statükoyu Koruma Çabası	40
B. Osmanlı Devleti'nin Askerî Hazırlıkları	44
1. Ordunun Durumu (1908-1912)	44
a. Şark Cephesi'nin Hazırlıkları ve Sefer Planları	56
(1). Sınırları ve Sefer Planlarına Göre Harekât Bölgeleri	60
b. Seferberlik ve Lojistik Hizmetleri.....	64
(1). Ordunun Seferberliği.....	64
(2). Yığınak Noktaları	70
(3). İkmal ve Ulaşım Hizmetleri	71
c. Şark Cephesi Toplanma Hattı Üzerine Münakaşalar	82
d. Donanmanın Durumu.....	84
C. Balkan Müttefiklerinin Askerî Hazırlıkları	89
1. Bulgar Ordusunun Durumu ve Seferberliği	89
a. Harekât Bölgelerine Sevki	96
b. Menzil Noktaları ve İkmalî	99
2. Diğer Balkan Müttefik Ordularının Durumu ve Seferberliği.....	102
a. Yunanistan Ordusu.....	103

(1). Donanmanın Durumu	105
b. Sırbistan Ordusu.....	108
c. Karadağ Ordusu	109

II. BÖLÜM

BALKAN SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE ŞARK CEPHESİ

A. Karşılıklı Notalar ve Savaşın Başlaması	112
1. Kırklareli Muharebesi	115
2. Edirne Müstahkem Mevkiinde Muharebelerin Başlaması	141
3. Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri ve Cephe Hattında Durum	153
a. Şark Ordusu'nun Yeniden Teşkilatlandırılması	153
b. Muharebelerin Başlaması ve Şark Ordusu Mevzileri	157
B. Kırklareli ve Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri Bozgununun Nedenleri	175
1. Ordunun Durumu	175
2. Ordu-Siyaset İlişkisi.....	177
3. Askerin Savaşa Dair Tutumu	180
4. Ordunun Seferberliği, Toplanma Hattı ve Taarruz Kararı	182
5. İkmal Eksikliği.....	190
6. Askerin Terhisi ve İsyanlar	193
7. İstihbarat ve Teçhizat Eksikliği.....	196
8. Şark Cephesi'nde Alınan Mağlubiyet Sonrası Osmanlı Kamuoyu.....	198
C. Edirne Müstahkem Mevkiinin Kuşatılması.....	202
1. Bulgar ve Sırp Ordularının Durumu	202
2. Edirne Müstahkem Mevkiinde Askerî Durum.....	204
3. Bulgar Propagandası	205
D. Garp Cephesi Muharebeleri	208
1. Osmanlı Devleti-Sırbistan Muharebesi	209
2. Osmanlı Devleti-Yunanistan Muharebeleri	211
a. Adalar Denizi'nde Durum.....	214
3. Osmanlı Devleti-Karadağ Muharebeleri	217

III. BÖLÜM

BİRİNCİ ÇATALCA MUHAREBELERİ VE MÜTAREKE DÖNEMİ

A. Muharebeler Öncesi Tarafların Durumu	219

1. Şark Ordusu'nun Çatalca Hattına Ricatı	219
2. Bulgar Ordusunun İleri Harekâtı ve Trakya Topraklarının İşgali	220
3. Çatalca Hattının Durumu	224
a. Sağlık Hizmetleri ve Kolera Salgını	227
4. Askerî Hazırlıklar ve Şark Ordusu'nun Lağvedilmesi	231
5. Çatalca Hattında Bulgar Ordusu ve İaşesi	241
6. Muharebelerin Başlaması ve Çatalca Ordusu	244
B. Mütareke Dönemi Siyasi Olayları ve Kamuoyu	258
1. Müzakerelerin Başlaması	258
a. Askerî Hazırlıklar	259
2. Mütarekenin İmzalanması	265
3. Londra Barış Konferansı ve Avrupa Devletlerinin Notası	269
C. Edirne Müstahkem Mevkiinde Durum	288
1. Mütareke Şartlarının Uygulanması	292

IV. BÖLÜM

ÇATIŞMALARIN YENİDEN BAŞLAMASI

A. Gelibolu Muharebeleri	300
1. Askerî Hazırlıklar ve Çıkarma Harekâtının Tatbikatı	301
2. Bolayır Muharebeleri	306
3. Şarköy Çıkarması ve Komuta Kademesi Arasındaki Görüş Farklılıkları	311
a. Bolayır Muharebeleri ve Şarköy Çıkarması Üzerine Genel Bir Değerlendirme 320	
B. Edirne'nin Düşüşü	323
1. Edirne'de Muharebelerin Devam Etmesi	324
2. Erzak Yetersizliği Karşısında Durum ve Alınan Önlemler	329
3. Edirne'nin İşgali ve Yaşananlar	337
C. İkinci Çatalca Muharebeleri	350
1. Çatalca Ordusu'nun Lojistiği ve Askerî Hazırlıklar	350
2. Bulgar Ordusunun Askerî Hazırlıkları ve İkmalî	358
a. Ordunun İkmalinde Kırklareli'nin Önemi	359
3. Muharebelerin Devamı	363
a. 25-31 Mart Muharebeleri	370
4. Londra Antlaşması ve I. Balkan Savaşı'nın Sonu	379

V. BÖLÜM

II. BALKAN SAVAŞI

A. İttifakların Bozulması ve Bulgaristan’a Karşı Savaş	384
1. Müttefikler Arası İhtilaflar.....	384
a. Romanya’nın Durumu.....	389
2. Siyasi Gelişmeler	391
B. Osmanlı Ordusunun Çatalca’dan İleri Harekâtı ve Edirne ile Kırklareli’nin Geri Alınması.....	393
1. Edirne ve Kırklareli’nin Geri Alınmasının Kamuoyuna Yansıması	409
2. Bulgar Ordusunun Geri Çekilirken Yaptıkları Tahribat ve Zulüm	413
C. II. Balkan Savaşı Sonucunda İmzalanan Antlaşmalar	418
1. Bükreş Antlaşması	419
2. İstanbul Antlaşması.....	423
3. Atina Antlaşması.....	427
SONUÇ	432
KAYNAKÇA.....	444
DİZİN.....	487
EKLER.....	500

TABLOLAR

	Açıklamalar	Sayfa
Tablo 1	Şark Ordusu’nun Seferi Tüfek İhtiyacı.	54
Tablo 2	Şark Ordusu’nun sahra topu bakımından durumu.	55
Tablo 3	Şark Ordusu’nun 18 Ekim 1912’de Edirne-Kırklareli-Dimetoka hattında bulunması öngörülen kuvvetlerinin tablosu.	68
Tablo 4	5 Numaralı Sefer Planı’na göre hesaplanan Osmanlı Şark Ordusu mevcudu.	69
Tablo 5	21 Ekim 1912 taarruz öncesi Osmanlı Şark Ordusu mevcudu.	69
Tablo 6	Bulgar ordusunun sefer kuruluş kuvvetleri.	91
Tablo 7	Balkan Savaşı öncesi Bulgar ordusunda subay mevcudu.	94
Tablo 8	1911 Bütçesine göre Bulgar ordusunun teşkilât ve mevcut askerî durumu.	94
Tablo 9	Bulgar ordusunda 3. Tugaylara bağlı kurulacak alaylar.	98
Tablo 10	Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri öncesi yeniden teşkilatlandırılan Şark Ordusu.	156
Tablo 11	Balkan Savaşı’nda Osmanlı Kızılay Cemiyeti’nin Açtığı Hasteneler	229
Tablo 12	Şark Ordusu Yerine Kurulan Çatalca Ordusu.	239
Tablo 13	Birinci Çatalca Muharebesi’nde iki ordunun kara kuvvetlerinin karşılaştırılması.	243
Tablo 14	Çatalca Ordusu’nun 15 Mayıs 1913’te mevcutta ve ihtiyaçları olan işaret tabancası ile fişek sayısı.	355

KISALTMALAR

a.e.	Bulgar Arşiv Numarası
a.g.b.	Adı Geçen Bildiri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
A.MKT.MHM.	Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı
ATASE.	Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı
BEO.	Bâb-ı Âli Evrak Odası
BG	Bulgaristan
Bkz.	Bakınız
BLH.	Balkan Savaşları Kataloğu
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DH.SYS.	Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı
ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
HR.SYS.	Hariciye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı
İ.HB.	İrade-i Harbiye Evrakı
İ.HR.	İrade-i Hariciye Evrakı
İ.MMS.	İrade Meclisi Mahsus
Km.	Kilometre
MAZC.	Meclis-i Âyan Zâbıt Ceridesi

MMZC.	Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi
S.	Sayı
s.	sayfa
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y.EE.KP.	Yıldız Esas Evrakına Ek Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
ДВИА	Bulgaristan Devlet Askerî Tarih Arşivi
ДА	Bulgaristan Devlet Arşivi
л.	Bulgar Arşivi Sayfa
Он	Bulgar Arşivi Açıklama
Ф	Bulgar Arşivi Fon
ЦДА	Bulgaristan Merkezî Devlet Arşivleri

GİRİŞ

Balkan Savaşlarıyla ilgi günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Şüphesiz, her bir çalışma kendi özelinde kıymetli ve konusu gereği ilim dünyasında bir boşluğu doldurmuştur. Balkan Savaşlarıyla ilgili doktora düzeyinde yapılan ilk çalışma 1989 yılında Nuri Yavuz tarafından *Türk Arşiv Kaynaklarına Göre I. Balkan Savaşı* başlığıyla hazırlanmıştır. 1990 yılında ise Umur Tuncer, *Balkan Harbi'nin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu* başlığı altında üç bölüm ve kısıtlı bir kaynakla çalışmasını ortaya koymuştur. Bu tarihten sonra her geçen gün bu alana olan ilgi ve alakanın arttığı görülmüş, 2004 yılında Oya Dağlar, *Balkan Savaşları'ndan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş, Salgın Hastalıklar ve Tıp* çalışmasını İngilizce iki bölüm olarak hazırlamıştır. Özellikle 2010 yılından sonra ciddi sayıda doktora çalışması yapılmıştır. Bunlar; 2012 yılında hazırlanan Salim Aydın'ın, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları: 1912-1913* başlığı altında ve zengin bir Osmanlı gazetesi yayını kullanarak hazırladığı çalışmasıdır. Salim Aydın, çalışmasını yayın hayatına da kazandırmıştır. 2015 yılında ise Yunus Emre Tekinsoy, *Balkan Harpleri Esnasında Osmanlı Kamuoyu 1912-1913* başlığıyla ve zengin kaynak ve konu başlıklarından oluşan çalışmasını tamamlamıştır. 2018 yılında Levent Yıkıcı, *İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913)* başlıklı çalışmasını İngiliz arşiv vesikalarına göre hazırlamış, aynı yıl benzer bir çalışma Yunan kaynakları ışığında Koraı Chasan tarafından, *I. Balkan Savaşı'nda Yunanistan (Yunan Kaynaklarına Göre)* ismiyle tamamlanmıştır. Yine Levent Şarlak, *The Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları* çalışmasını hazırlayıp kitaplaştırmıştır. Son olarak 2021 yılında Hakan Şallı, *Balkan Savaşları'nda Bürokrasi, Basın ve Kamuoyu* çalışmasını, Osmanlı Arşivi, yabancı ve Osmanlı basınından büyük ölçüde faydalanarak akademik dünyaya kazandırmıştır. Aynı yıl Hasret İpek İlçin, *Balkan Savaşları Sırasında İstanbul'a Gelen Balkan Muhacirlerinin Yaşadığı Sorunlar* çalışmasını ve Sema Sezgin, *Balkan Savaşları Döneminde Basında Türk Milliyetçiliği Söylemleri (1912-1913)* başlığı altında oluşturduğu çalışmasını tamamlamıştır. Bu çalışmaların bazıları bahsettiğimiz gibi kitaplaştırılarak okuyucunun ilgisine sunulmuş ve bizim de çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklardan olmuştur. Bunların dışında Balkan Savaşları ile

doğrudan ve dolaylı olarak ilgili doktora çalışmaları da mevcuttur. Doktora tezleri dışında yine bu konuda, farklı başlıklar altında hazırlanan çok sayıda yüksek lisans tezi de *YÖKTEZ* sitesinde ulaşılabilir. Bunlardan 2007 yılında Sevgi Aşkın'ın hazırladığı *Balkan Savaşlarında Edirne* ve yine aynı başlıkla 2008 yılında Togay Seçkin Birbudak'ın *Balkan Savaşları'nda Edirne* çalışmaları mevcuttur. Ayrıca 2018 yılında Ahmet Özbek, *Balkan Savaşlarında Kırklareli (Kırkilise)* başlığı altında çalışmasını tamamlamıştır.

Çalışma Konusu ve İçeriği

Çalışma başlığı ve konusu belirlenmeden önce bu güne kadar hazırlanmış olan tezler dikkate alınıp içerik incelemesi yapılarak ve Balkan Savaşları üzerine katkı sağlanabilecek alanların tespiti ile süreç başlandı. Literatür taramasına göre göç, kamuoyu, bürokrasi, basın, savaşın sebepleri ve sonuçları gibi başlıklarda doktora derecesinde yapılan çalışmalar ağırlıklı konulardı. Bu hususta askerî tarih alanında çalışmaların diğerleriyle kıyaslandığında yok denecek kadar az olduğu görüldü. Bütün çalışmalarda olduğu gibi askerî tarih alanında bütün bir savaş veya muharebe çalışılırken de tabii olarak her husus bütünüyle önemlidir. Bu düşünceden hareketle çalışma konusu Balkan Savaşlarının gidişatı ve kaderine yön veren *Balkan Savaşlarında Şark Cephesi (1912-1913)* olarak belirlendi.

Çalışmada kronolojik olarak ordunun seferberliği, askerî hazırlıklar, ikmal faaliyetleri ve muharebelerin icrası gibi temel konular üzerinde durulsa da sadece askerî olarak bir konunun ele alınmasının yetersiz kalacağı düşüncesiyle, konuya hazırlık olarak, Balkan devletleri arasında kurulan ittifaklar süreci, Avrupa devletlerinin tutumu ve kamuoyu gibi konular da ele alınmıştır. Böylece ortaya beş bölümden oluşan bir çalışma çıkmıştır. I. Bölüm, Balkan Savaşı Öncesi Genel Durum başlığı altında ele alındı. Bu bölümde Balkan Savaşı öncesi tarafların durumu, tutumlarından hareketle ittifaklar süreci ve Avrupa devletlerinin yaklaşımları değerlendirilip savaşı hazırlayan sebepler ortaya konularak başlandı. Daha sonra muharebeler öncesi, Osmanlı ordusunun durumu, Şark Cephesi'nin sınırları, ordunun kuruluş ve seferberliği, toplanma hattı ve yığınak noktaları gibi

konular ayrıntılı olarak ele alındı. Yine bu bölümde Bulgar ordusunun durumu, seferberliği, menzil noktaları ve ikmalî gibi konular detaylı ortaya konulmaya gayret edildi. Son olarak diğer Balkan ittifakı mensuplarının askerî güçleri hakkında bilgi verilerek muharebelere geçmeden önce tarafların durumu değerlendirilmeye çalışıldı.

Çalışmanın II. Bölümü, Balkan Savaşı'nın Başlaması ve Şark Cephesi başlığı altında hazırlandı. Bu bölümde de kronolojik olarak, Kırklareli Muharebelerinden başlayarak mütareke dönemine kadar, Lüleburgaz Muharebeleri, Edirne Müstahkem Mevkiinin durumu, Osmanlı ve Bulgar ordularının harekât bölgeleri üzerinde duruldu. Bu muharebelerde ordunun kısa sürede hezimet uğramasının nedenlerini anlamak için dönemin hatırat ve ana kaynaklarından hareketle sebepler tespit edilmeye gayret edildi. Osmanlı Devleti ordusunun uğradığı hezimet Osmanlı ve yabancı gazetelerden elde edilen bilgilerle kamuoyunun algı ve düşünceleri tespit edilmeye özen gösterildi. Çalışmanın bütünlüğü için Garp Cephesi'nde yaşanan muharebeler ve Adalar Denizi'nin durumu hakkında da bilgi verilerek bölüm tamamlandı.

Çalışmanın III. Bölümü, Birinci Çatalca Muharebeleri ve Mütareke Dönemi başlığı altında hazırlandı. Bu bölüm Şark Ordusu'nun Çatalca hattına çekilmesi ve Bulgar ordusunun ileri harekâtı ele alınarak, Trakya topraklarının Bulgar işgaline uğramasına dikkat çekilerek bu hususlara değinildi. Yine bu bölümde Şark Ordusu'nun lağvedilerek yerine Çatalca Ordusu'nun kurulması ve teşkilatlanması süreci ele alındı. Birinci Çatalca Muharebeleri öncesi yapılan askerî hazırlıklar ve muharebelerin icrası üzerinde durulduktan sonra askerî hususlar tamamlanarak mütareke dönemi olaylarına geçildi. Bu kısımda ise Londra'da, Osmanlı Devleti ve Balkan müttefik devletleri delegelerinin aralarında yürüttüğü mütareke görüşmeleri ve Avrupa devletleri büyükelçilerinin kendi aralarında düzenledikleri konferansta alınan kararlar değerlendirildi. Ayrıca Avrupa devletlerinin Osmanlı Hükûmeti'ne verdiği nota ve bunun Osmanlı siyaseti üzerine etkileri, Bâb-ı Âli Baskını sonrası hükûmet değişikliği gibi durumlar üzerinde duruldu.

Çalışmanın IV. Bölümü, Çatışmaların Yeniden Başlaması başlığı altında bir araya getirildi. Bu bölüme Gelibolu'da yapılan askerî hazırlıklar ve çıkarma

harekâtının tatbiki gibi konular ele alınarak başlandı. Daha sonra icra edilen Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması ile komuta kademesi arasındaki anlaşmazlık konularına değinildi. Ayrıca Edirne Müstahkem Mevkiinde yaşanan erzak yetersizliği, mütareke dönemi sonrası muharebelerin devamı ve şehrin düşmesi gibi meseleler ayrıntılı olarak ortaya konuldu. Yine İkinci Çatalca Muharebelerinde askerî, iâşe ve ibate yönünden Osmanlı ve Bulgar birliklerinin durumu ele alınarak Balkan Savaşı'nı sona erdiren Londra Barış Antlaşması ile bölüm tamamlandı.

Son olarak V. Bölüm, II. Balkan Savaşı başlığı altında oluşturuldu. Bu bölümde Balkan müttefikleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar, ittifaklar kurulduğu süreçten itibaren ele alınarak muharebeler dönemi sonuna kadar ortaya konulmaya çalışıldı. Yaşanan bu gelişmeler kaşısında Osmanlı Devleti'nin tavrı ise siyasi, askerî ve milletlerarası ilişkilerdeki dengeleri korumak adına etraflıca değerlendirilerek Edirne ve Kırklareli'nin geri alınma süreci aktarıldı. Yine Bulgarların Trakya Bölgesi'nden çekilirken Türk ve Müslüman ahaliye karşı yaptıkları zulüm ve bu sürecin kamuoyuna yansımaları değerlendirildi. Son olarak II. Balkan Savaşı'nı bitiren antlaşmalar ışığında Osmanlı Devleti'nin yeni sınırları ve Adalar Denizi'ndeki adaların geleceğine değinilerek çalışma tamamlandı.

Kaynakların Değerlendirilmesi

Çalışmanın temelini, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) arşivi (13 Kasım 2019'daki değişikliklerle güncel ismi: *Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı*) vesikaları oluşturmuştur. Konu gereği, ATASE Arşivi Balkan Savaşları (BLH) kataloglarının tamamı taranarak, Şark Cephesi ile ilgili alınması mümkün olan klasörler talep edilmiştir. Bu klasörlerden çıkan bilgi ve belgeler hem çalışmanın içeriğini hem de yol haritasını belirlemiştir. ATASE Arşivi'nden temin edilen klasörler genel olarak; Şark Ordusu'nun harekâtına dair Tahkik Heyeti'nin raporları (harp cerideleri, ifadeler ve yazışmalar), ordunun teşkilat, kuruluş, konuş ve harekât krokileri ile Balkan Savaşı'na ait haritalar ve muharebe usulleri ile ilgiliydi. Bunun yanında konusuna göre Edirne muhasarası ve Edirne'nin işgali, Çatalca hattı savunması, Çatalca ve Bolayır Muharebeleri, Çatalca savunma hattına personel ve

silah ikmali, Çatalca harekâtı ile ilgili çeşitli emir ve yazmalardan oluşmaktaydı. Ayrıca Birinci Ordu'ya ait Lüleburgaz muharebe raporları ve son olarak taarruz harekâtı hakkında bilgiler içermekteydi. ATASE Arşivi'nde Bulgar ordusunun durumu, Bulgarların ileri harekâtı, mütareke yazışmaları ve Midye-Enez Hattı ile Bulgarların geri çekilmesiyle alakalı konulardan bahseden klasörler de mevcuttu.

ATASE Arşivi'ndeki belgelerin tasnifi halen devam ettiğinden talep edip alınabilen klasörlerin dışında, alınamayanlarda bulunmaktadır. Ancak klasörlerin içerisinden farklı farklı konularda dosyaların çıkması, çalışmaya yeni başlıkların eklenmesine de kaynak sağlamıştır. Bu dosyalar, hudutların belirlenmesi, ordunun lojistiği ve ikmali, muharebelerin icrası, seferî kadroların durumu, emir-komuta yazışmaları, işgaller, mütareke dönemi, çıkartama harekâtı, tutsakların ifadesi, Bulgarlar tarafından yapılan zulümler ve bazı siyasi konuları ihtiva etmesi bakımından çok kıymetliydi.

Ana kaynaklara ulaşmak adına, ATASE Arşivi'nden sonra en çok başvurduğumuz şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi oldu. Daha çok Balkan devletlerinin aralarında ittifaklar kurduğu süreç, Osmanlı sefaretlerinden gelen bilgiler, ordunun seferberliği sürecindeki yaşanan zorlukların tespiti ile ilgili belgeler bu çalışma için önem arz etmektedir. Bundan dolayı daha çok Hariciye ve Dâhiliye Nezâretleri fonları üzerinden tarama yapılmıştır. Yine Bulgaristan Devlet Arşivlerinin, *Bulgaristan Savaşları (1878-1945)* Projesi kapsamında açılan Balkan Savaşları kataloğu <http://archives.bg/> linki üzerinden taranarak, sınırlı da olsa faydalanma imkânı bulunmuştur.

Çalışmada yayınlanmış arşiv belgelerinden de faydalanılmıştır. Özellikle, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'nin 78, 99, 100 ve 101. sayıları doğrudan Balkan Savaşları üzerine hazırlanmış olduğu için oldukça istifade edilmiştir. Yine *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*'nin ilgili olan sayıları da gözden geçirilmiştir. Çalışma konusu gereği, Genelkurmay Başkanlığı'nın resmî yayınları etkin bir şekilde kullanılarak Balkan Savaşları ile ilgili kitaplarının birçoğu ve Türk ordusunun teşkilat ve yapılanmasına dair olan kitaplar en çok faydalanılan kaynaklar arasında

olmuştur. Bunun yanında T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından iki cilt olarak hazırlanan *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları* çalışmasından oldukça istifade edilmiştir. Yine, İngiliz arşiv belgeleri ışığında Bilal N. Şimşir'in iki cilt olarak hazırladığı, *Ege Sorunu-Belgeler, C. I, (1912-1913)* eserinden, mütareke dönemi siyasi olayları ve Avrupa devletlerinin takip ettikleri diplomasiyi tespit hususunda geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Her ne kadar çalışma konusu askerî tarih olsa da siyasî ve sosyal meselelerden uzak bir değerlendirme yapmak mümkün olamayacağından, dönemin ulusal ve uluslararası siyasî ilişkilerini ve kamuoyunun tepki ve algısını da ortaya koymak gerektiğinden süreli yayınların takibi son derece önemli ve çalışma adına da zenginlik oluşturmaktı. Bu nedenle bilhassa dönemin hadise ve meselelerinin kamuoyuna yansımalarıyla birlikte aynı zamanda kamuoyunun yönlendirilmesi bağlamında gazetelerin önemi hiç kuşkusuz büyüktür. Bundan hareketle *Tanin*, *Sabah*, *Alemdar*, *İkdam*, *Tanzimat* gibi gazetelerin gün gün takibi *Hakkı Tarık Us* ve *Milli Kütüphane* kataloglarından yapılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında özellikle, Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlandırılması çalışmalarıyla ilgili çıkarılan nizamname, kanun ve Padişah iradelerinin takibine *Takvim-i Vekayi*, *MAZC*, *MMZC*, *DÜSTUR* gibi yayınlar vasıtasıyla ulaşılmıştır.

Bunlara ilave olarak Avusturya gazetelerinin, *Österreichische Nationalbibliothek ANNO Historische Zeitungen und Zeitschriften* (Avusturya Milli Kütüphanesi ANNO Tarihsel Gazeteler ve Dergiler)'in <https://anno.onb.ac.at/> bağlantı linki üzerinden uzaktan erişime açık olması, doğrudan Balkan devletlerine sınırı olan Avusturya'nın bölgedeki çıkarları, Balkan, Osmanlı ve Avrupa devletleri üçgeninde takip ettiği diplomatik ilişkileri anlamak adına pek çok farklı gazeteye ulaşma imkânı vermiştir. Bunun yanın da <https://www.newspapers.com/> bağlantı linki üzerinden çalışmada kullandığımız farklı ülke gazetelerine ulaşım imkânı bularak, konular üzerinde farklı bakış açıları elde etmek adına önemli katkı sağlamıştır.

Ana kaynaklar, süreli ve resmî yayınlar dışında, bizzat o dönem ve günleri yaşamış, tanıklık etmiş ya da doğrudan savaşın içinde bulunmuş şahısların,

siyasetçilerin, yerli ve yabancı gazetecilerin ve farklı rütbe ve mevkilerdeki kimselerin eserleri çalışmanın en önemli kaynaklarını teşkil etmiştir. Bunların başında şüphesiz konumuzla doğrudan ilgili Şark Cephesi Kumandanı Abdullah Paşa'nın 1328 *Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hatıratı* gelmektedir. Özellikle Balkan Savaşı'nın başından, Çatalca hattına çekilinceye kadar süreçte muharebelerin haricinde savaşın sebepleri, seferberlik ve sonuçları gibi farklı hususlarda verdiği bilgilerden oldukça istifade edilmiştir. Bu konuda ikinci isim ise Şark Cephesi'nde III. Kolordu Kumandanlığı ve Lüleburgaz Muharebelerinde de İkinci Şark Ordusu Kumandanlığı yapan, Mahmut Muhtar Paşa'nın kaleme aldığı üç farklı eseridir. Bunların başında *Balkan Savaşı Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri* gelmektedir. Bu eserinde Mahmut Muhtar Paşa, savaşın başlangıcından Çatalca Muharebelerinde yaralanıncaya kadar olan süreci ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bir hesaplaşma niteliğinde olan ikinci çalışması ise *Acı Bir Hatıra, 1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın Hatıratına İkinci Şark Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı* olmuştur. Üçüncü eseri ise yine Balkan Savaşlarını konu alan *Maziye Bir Nazar* adlı eseridir.

Balkan Savaşları Şark Cephesi ile doğrudan ilgili olarak çalışma yapan bir başka şahsiyet ise Bursalı Mehmed Nihad Bey'dir. Nihad Bey'in *Balkan Harbi: Trakya Seferi, C. 1, Harekât-ı Harbiyenin İbtidarına (5 Teşrin-i Evvel 1328) kadar (1340), Balkan Harbi: Trakya Seferi, C. 2, Kırkkilise Muharebesi (1340), Balkan Harbi: Trakya Seferi, C. 3, Karargâh-ı Umûmi Darülharekâtında Lüleburgaz Meydan Muharebesi (1928), Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi (1341)* adlı çalışma mütarekeye kadar olan kısımlarının her aşamasında faydalandığımız bu eserler, en önemli kaynaklar arasındadır. Bunların yanında Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin, *Balkan Harbi'ni Niçin Kaybettik?*, Zeki Çobanlıoğlu'nun *Balkan Harbi ve Şark Ordusu Hezimet*i, Sait Pertev Paşa'nın *Balkan Savaşı'nda Büyük Genel Karargâh*, Mehmed Ali Nüzhet, *Balkan Harbi Üzerine*, Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *Muhalefetin İflası*, Mahmut Belig Uzdil'in *Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri* ve

diğer eseri *Balkan Savaşı'nda Mürettep I'nci Kolordunun Harekâtı* çalışmaları sıkça başvuruda bulunduğumuz kaynaklar olmuştur.

Edirne ve Bolayır Muharebeleriyle ilgili ise Ali Remzi Yiğitgüden'in *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri Cilt I-II*, Yüzbaşı Naci Efendi'nin *Balkan Savaşı'nda Edirne Kuşatması'na Ait Harp Ceridesi*, Jean Frederic Lucien Piarron de Mondesir, *Balkan Savaşı'nda Edirne Muhasarası (1912 Teşrin-i Sani-1913 Mart)*, Kâzım Karabekir, *Edirne Hatıraları*, Ratip Kazancıgil, *Savaşı Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları*, (Hafız Rakım Ertür-M.Şevket Dağdevirenzade-Dr. Rifat Osman), Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Raif Necdet Kestelli, *Uful (Batış)*, Hüsnü Ersü, *Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, Eyüp Durukan, *Günlüklerde Bir Ömür – I Balkan Harbi'nde Edirne Kuşatması (1912-1913)*. Eserleri, ilgili başlıklar altında başvurduğumuz kaynaklardı.

Balkan Savaşlarını yakından takip eden hatta bizzat cephede bulunan gazetecilerin kaleme almış olduğu, yine Osmanlı ordusunda görevli yabancı komutanların eserleri de özellikle yabancıların gözünden kamuoyunun düşüncelerini ve gündelik yaşamı anlayabilmek adına çalışmada sıkça kullanılan kaynaklar olmuştur. Bunların başında; Stephane Lauzanne, *Balkan Acıları*, Wilhelm Feldmann, *İstanbul'da Savaş Günleri*, Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, Georges Remond, *Bir Fransız Gazetecinin Balkan Harbi İzlenimleri Mağluplarla Beraber*, Gustav von Hochwachter, *Balkan Savaşı Günlüğü Türklerle Cephede*, Ellis Ashmead Bartlett, *Türklerin Rumeli'ye Vedası* gibi eserlerdir.

Şark Cephesi'nde Bulgar ordularının askerî hazırlıkları, seferberliği, lojistiği ve askerî harekâtlarına dair bilgilere ulaşmak adına çalışmada Bulgaristan Harbiye Nezâreti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni tarafından yayınlanan ve Türkçe'ye Murat Tunca tarafından çevrilen üç ciltlik eser, en önemli başvuru kaynağı olmuştur. Bunlardan 1. Cilt, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi Harbin İhzarı*, 2. Cilt, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi Kırklareli Harekâtı*, 3. Cilt, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi*

Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri eserleridir. Yine Edirne kuşatmasıyla ilgili Bulgar 2. Ordu Komutanı Nikola İvanov'un yayınlamış olduğu, *Balkan Harbi (1912-1913) 2. Ordunun Harekâtı, Edirne Kalesinin Muhasarası ve Kaleye Hücum*, Cilt 1 eseri ilgili başlıklarda sıkça başvurulmuş kaynaktır. Ayrıca, Bulgar başbakan İvan Geşov'un, *Balkan İttifakı Balkanlar'ın Kaderi: İttifakın Yükselişi ve Çöküşü* ve dönemin Rusya Dışişleri Bakanı olan Sergey Dmitriyeviç Sazonov'un *Kader Yılları S. Sazonov'un Anıları Rus Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916)* eserleri faydalanılan kaynaklardandır.

Çalışmanın konusu minvalinde hazırlanmış araştırma eserleri de önemli kaynaklar olmuştur. Bilhassa Balkan devletleri arasında ittifakların kurulma süreci, Bilgin Çelik'in *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi* adlı eserinden, Edirne ile ilgili başlıklarda Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak'ın *Balkan Savaşları'nda Edirne* ve yine mütareke dönemi hadiseleri ise Necdet Hayta'nın *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)* başlıklı çalışmasından geniş ölçüde istifade edilerek tamamlanmıştır. Serkan Er'in 2017'de hazırlamış olduğu *Balkan Harbi Sonrasında Yapılan Divan-ı Harp ve Meclis-i Mebusan Tahkikatı* adlı doktora tezi savaş sonrası yapılan yargılamalarla ilgili başvurulmuş kaynaktır. Bütün bunlara ilave olarak kullandığımız eserlerin ve arşiv belgelerinin cüzi bir kısmını kullanarak Şenol Alparslan'ın 2017 yılında hazırladığı *Balkan Savaş'ında Trakya Muharebeleri 1912-1913* eseri çalışmanın şekillenmesinde fayda sağlamıştır.

I. BÖLÜM

BALKAN SAVAŞI ÖNCESİ GENEL DURUM

A. Balkan Milletlerinin Siyasi Durumu

1. Makedonya Meselesi ve İttifakların Kurulması

Fransız İhtilâli sonrası milliyetçilik akımının etkileri XIX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Avrupa’da hızla hissedilmeye başlamıştı. Çok geçmeden Osmanlı Devleti’ne de sıçrayan milliyetçi isyan ve ihtilâl tohumları, Balkanlarda yaşayan Rum, Sırp, Bulgar ve Romenler arasında devletin kötü gidişatının da etkisiyle filizlenmek için uygun bir ortam bulmuştu¹. Milliyetçilik, ilk zamanlar daha çok kültürel çoğulculuk ve siyasal birliktelik olarak Balkan milletlerinin barış içerisinde yaşaması temelinde düşünülse de kısa zaman sonra, Balkan milletlerinin hızlı bir şekilde bilinçlenmesine zemin hazırlamıştı². Ancak Balkanlarda milliyetçilik, Batı Avrupa’daki gelişiminden farklı seyretmişti. Burada milliyetçilik hareketi, bütün milleti bir araya toplayarak milli bir devlet kurmaya yönelikken, Balkan milletleri arasında başka bir devletin hâkimiyeti altında yaşamaktan kurtulmak anlamında tezâhür etmekteydi. Bu düşünceden hareketle Balkan milletleri, millî birliklerini sağlamak için Osmanlı Devleti’ne karşı harekete geçmişlerdi³.

Balkanlarda yüzyıllar süren Osmanlı Devleti hâkimiyetinden ayrılan ilk millet Yunanlar olsa da ilk toplu kopuş 1878 Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ’ın bağımsız, Bulgaristan’ın ise özerklik kazanmasıyla gerçekleşmiştir⁴. Yeni bağımsız olan bu devletler çok geçmeden Osmanlı Devleti’ne karşı düşmanca bir tavır takınarak, Balkanlarda topraklarını genişletme telaşına düşmüşlerdi⁵. Çünkü

¹ M. Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 86.

² Fahri Yetim, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, Konya 2011, s. 291-292.

³ Mehmet Kayıran, “Milliyetçilik Akımının Balkanlar’daki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789-1875)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, C. 2, S. 5, Eskişehir 2019, s. 79.

⁴ Misha Glenny, *The Balkans: Nationalism, War and Great Powers 1804-2012*, Anansi, Canada 2012, s. 37.

⁵ Şahin Doğan, “Rus Kaynakları Işığında Bulgaristan’ın Bağımsızlık İlanı”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 2, Edirne 2020, s. 307-308.

bu antlaşma hiçbir tarafı memnun etmeyen daha çok Avrupa devletleri arasındaki dengelerin gözetildiği bir antlaşmaydı⁶. Antlaşmadan sonra Balkanlarda meydana gelen ayrılıkçı hareketler milletlerarası zeminde de destek bulmuştu. Uzun zamandır İngiltere ve Rusya'nın politik olarak tartışmaya açtığı Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan atma planı olan Şark Meselesi, artık Makedonya bölgesinde siyasi ve askerî eyleme geçilen safhanın en önemli noktası olmuştu⁷.

Osmanlı bürokrasisinin vilâyat-ı selâse (üç vilayet) olarak adlandırdığı Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerini kapsayan bölge, 1903'ten sonra coğrafi bir kavram olarak “*Makedonya*” adıyla anılmaya başlamıştır. Balkan coğrafyasının ortasında kalan bölgenin sınırları kesin olarak belirlenememesine rağmen yaklaşık olarak kuzeyde Şar, Kozyak ve Osogov Dağları ve Karadağ bulunur. Doğuda Mesta Nehri, batıda Kobaj, Jablanica, Mokra ve Pindos Dağları güneyde ise Adalar Denizi ve Aliakmon Nehri ile çevrilidir. Demografik olarak son derece karmaşık bir yapıdaki bölge, çok milletli olduğundan tabii olarak çok dilli ve dinli özellik arzettiğinden her milletin kendi nüfuslarının fazla olduğu iddiasını gütmesi tartışma konusu olmuştur. Ancak en doğru tespit halife olan Osmanlı Sultanı'na bağlı Türk ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğudur. İkinci olarak çoğunluğu oluşturan halk ise Bulgar Kilisesi ve Rum Ortodoks Patrikliği çevresinde teşkilatlanmış politik olarak parçalanmış Hristiyanlardı⁸.

Makedonya bölgesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı idaresinden çıkmış ve büyük ölçüde yeni kurulan Büyük Bulgaristan idaresine bırakılmıştı. Ancak aynı yıl içerisinde imzalanan Berlin Antlaşması'ndan sonra üç kısma bölünüp Tuna vilayetini içeren kısım Bulgaristan Presliği'ne, güney bölgesi Doğu Rumeli adı altında özerk bir eyalet haline getirilmişti. Makedonya bölgesini kapsayan büyük kısmın idaresi ise Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Bu gelişmelerden sonra Makedonya, Balkan

⁶ Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 97.

⁷ Zekeriya Türkmen, “Büyük Devletlerin Balkanlarda Uygulamaya Koydukları Bir Proje: Makedonya Sorunu, Makedonya Olaylarıyla Mücadelenin Osmanlı Ordusunun Değişim ve Dönüşümüne Etkileri”, *On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri – I*, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2014, s. 411-412.

⁸ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 2-3,12.

milletlerinin hem Osmanlı Devleti'ne karşı ihtilâl faaliyetlerinin yürütüldüğü hem de birbirlerine karşı üstünlük kurmak için yoğun olarak verdikleri mücadele sahası olmuştur.

Bu doğrultuda Yunanistan, Girit ve Adalar Denizi yanında Makedonya topraklarına sahip olmayı, Sırbistan Selanik'e kadar uzanıp Adalar Denizi'ne ulaşmak hedefinden ayrılmamak için çaba sarf etmekteydi. Rakipleri arasında en ateşlisi olan Bulgaristan ise Berlin Antlaşması'ndan kendi aleyhine doğan şartları değiştirip Makedonya üzerindeki haklarını genişletme arzusundan bir türlü vazgeçmek niyetinde olmadığını ortaya koymaktaydı⁹. Çünkü Bulgarlar Ayastefanos Antlaşması ile kendilerine verilen ve Berlin Antlaşması ile geri alınan Makedonya topraklarını unutamayıp burasının tarihî bir hak niteliğinde kendilerinin olduğu iddiasındaydılar. Dolayısıyla Makedonya'ya hâkim olma fikri hem Bulgar siyasetinin hem de askerinin en önemli hedeflerindedi¹⁰. Bulgarlar amacına ulaşmak için ilk adımı özerk olan Şarkî Rumeli Vilayeti'ni¹¹ 18 Eylül 1885 tarihinde ilhak etmekle başlamış ve Makedonya bölgesinde Sırbistan ve Yunanistan gibi geniş bir sınır hattına ulaşmıştı. Bundan sonra başta Bulgaristan olmak üzere Makedonya'yı kendi sınırlarına dâhil etmek isteyen diğer Balkan devletlerinin giriştikleri mücadele, Makedonya meselesinin de başlangıcı olmuştur¹². Görüldüğü üzere Balkan Savaşı öncesinde bu iki devletin Osmanlı Devleti'ne ve birbirlerine karşı verdikleri mücadelenin kilit noktası Makedonya olduğu gibi Balkan Savaşı'nın da asıl sebebi bu topraklarda hâkimiyet tesis etmektir¹³. Karadağ'ın ise her ne kadar Makedonya

⁹ Büyük Bulgaristan idealini gerçekleştirmek için faaliyetlerini sürdüren Bulgarlar, II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra 5 Ekim 1908'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bkz. Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 95.

¹⁰ Zekeriya Türkmen, "Makedonya Meselesi ve Osmanlı Ordusunun Makedonya Bölgesinde Eşkiya ile Mücadelesi", *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 293-294.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

¹² Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes'elesi'ne Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 9, S. 9, İstanbul 1989, s. 79.

¹³ Ergün Aybars, "Makedonya" ve II. Meşrutiyet", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.1, S. 1, İzmir 1983, s. 111.

coğrafyası üzerinde görünürde bir toprak talebi yoksa da gerçekte sınırlarını olabildiğince genişlemek, temel hedefiydi¹⁴.

Makedonya'ya sahip olma konusunda Bulgaristan haricinde hiçbir Balkan devleti tek başına Osmanlı Devleti ile mücadeleye cesaret edemediği gibi onun kadar da hırslı değildi. Bundan dolayı Bulgarlar, Makedonya'da yoğun bir Slavlaştırma siyaseti izleyerek emellerine ulaşmak için evrimci ve devrimci olmak üzere iki yöntem takip etmişti. Bunlardan ilk aşama olan evrimci yöntem daha çok kültürel bağları kullanarak Makedonya'daki Bulgarlarla birleşmeyi önelemekteydi. Bunun için okullar ve Bulgar Eksarhlığına¹⁵ bağlı kiliseler iki önemli noktaydı¹⁶. Özellikle Rusya'da eğitimlerini tamamlayan öğretmen ve papazlar üzerinden buralarda propaganda yapılarak Bulgar halkının dinî ve millî duygularını tahrik edip Makedonya'da nüfuslarını artırma yoluna gidilmişti¹⁷.

Mustafa Kemal (Atatürk) Harp Akademisi öğrencisiyken bu hususa dikkat çekmiş ve tanıştığı bir öğretmenin çok iyi Fransızca ve İngilizce bildiğini, sohbet esnasında sürekli kaşısında aleyhtarca konuşup dinden bahsedilmemesini istediğini belirterek bunun Bulgar bir fesatçı olduğuna dikkat çekmişti. Bu hususta Balkanlarda Rum ve Bulgar okullarında Türkçe eğitimi vermek üzere öğretmen gönderilmesinin ve Türkçe'nin iletişim dili olarak benimsenmesinin üzerinde durmuştur¹⁸. Aynı yöntem diğer Balkan devletleri tarafından da takip edilmekteydi. Bilhassa Sırbistan Makedonya'da Sırların yaşadığı yerlerde hatta en ücra köylerde dahi okullar açarak öğrencilere kitapları parasız dağıtmış ve öğretmenlere yüksek maaşlar vermişti¹⁹.

¹⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 9, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 287-288.

¹⁵ Bulgar Eksarhlığı, Sultan Abdülaziz'in fermanıyla 11 Mart 1870'te resmen kurulmuştur. Bu konuda ilk özgün çalışma için Bkz. Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 1998.

¹⁶ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jöntürk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, AFA Yayınları, İstanbul 1996, s. 33.

¹⁷ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 116; Zekeriya Türkmen, "Makedonya Mes'elesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 61, İstanbul 1989, s. 86.

¹⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Atatürk'ün Not Defterleri- II*, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, vd., Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004, s. 8,13; Zekeriya Türkmen, *Büyük Devletlerin..*, s. 415.

¹⁹ Fikret Adanır, *a.g.e.*, s. 115-116.

Büyük Bulgaristan hedeflerine ulaşmak için ikinci safha olan devrimci yöntem, Makedonya'yı özgürleştirmek adına bölgede çatışma ve propagandaları giderek şiddetlendirmeği temel almıştı²⁰. Bu hususta Bulgarlar, kurdukları komiteler²¹ ve 30-40 kişilik silahlı çete grupları ile de karışıklık çıkarıp halkı ayaklandırarak Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak için elinden geleni yapmıştı²². Çetelerin iâşe ve silah ihtiyaçları, bizzat Bulgarlar tarafından temin edilip işledikleri suçlar ve cinayetler de Bulgar gazeteleri tarafından Osmanlı askeri yapmış gibi gösterilmekteydi. Böylece, Avrupa devletlerinin ilgisi bu coğrafyaya çekilmeye ve kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştı²³.

Bulgar komitelerinin faaliyetlerine engel olmak maksadıyla Osmanlı Devleti Makedonya dâhilinde ve sınır boylarında bir takım önlemler almıştı. Buna göre sınır bölgelerine yeni askerler sevk edilirken, mevcut birliklerin de sayısı arttırılmıştı. Bilhassa Bulgaristan ile Makedonya'daki komitelerin bağlantısı kesilmeye çalışılmıştı. Ayrıca sınırların geçiş noktaları gece gündüz kontrol edilerek hiçbir şekilde Makedonya'ya askerî teçhizat sokulmasına ve silahlı geçişlere izin verilmemiş, jandarma ve askerin sık sık devriye gezmesi kararı alınmıştı. Ancak Makedonya'da alınan önlemler sadece askerî olarak kalmamış nasihat komisyenleri teşkil edilerek komitelerle mücadelede ahalinin gücendirilmemesine özen gösterilmişti. İlâveten Müslüman ve Hristiyanlar arasında var olan arazi sorunları, görevlendirilen teftiş heyetleri aracılığı ile çözülmeye çalışılırken devlet işlerinde Hristiyanlarında istihdamına fırsat verilmişti²⁴.

Osmanlı Devleti her ne kadar Makedonya'yı bir arada tutmak, çete ve komitecilik faaliyetlerini önlemek için çabaladıysa sürekli bir engelle karşılaşmıştı.

²⁰ Gül Tokay, *a.g.e.*, s. 33.

²¹ Bulgarlar, Makedonya da karışıklık çıkararak Osmanlı Devleti'ni yıpratmak ve bu topraklara sahip olmak için 1885 yılında Şarkî Rumeli Vilayeti'ni ilhakları sonrası çeşitli komiteler kurmuştur. Bunlar; Bulgar-Makedonya Merkez Komitesi (1879), Makedonya Komitesi (1887), Muhibbi Vatan Cemiyeti (1887), Merkezî Edirne-Mekedonya Komitesi (1890), Makedonya Talebe Teşkilatı (1892), Makedonya Politik Cemiyeti (1895), Genç Makedonya Cemiyeti (1896) ve Makedonya Bulgar Komitesi (1902). Bkz. Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 9, S. 9, İstanbul 1989, s. 210.

²² Joseph S. Roucek, *Balkan Politics International Relations in No Man's Land*, Stanford University Press, California 1948, s. 149.

²³ BOA, DH.SYS., Nr. 29-2/3-1,2. (R. 26 Temmuz 1326/M. 8 Ağustos 1910 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden, Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen rapor)

²⁴ Mahir Aydın, *a.g.m.*, s. 225-227.

Avrupa devletleri ve bilhassa Rusya, Osmanlı Devleti'nin aldığı her kararı ve koyduğu uygulamaları sorgular hale gelmişti. Bu durumu fırsat bilen azınlıklar ilk fırsatta Avrupa devletlerinin bölgede misyonlarını yürüten büyükelçiler, konsololar ve ajanlarına başvurmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Öyle ki cinayet işleyen bir Hristiyan için Rus konsololar devreye girerek yargıya müdahale etmiş, tutuklu olan komitacıların serbest bırakılması hususunda baskı yapılmıştı. Ancak aynı devlet konsolosu, Bulgar komitelerine karşı suç işlediği düşünülen Osmanlı askerinin en ağır şekilde cezalandırılması için de diplomatik baskı yapmaktan geri durmamıştı²⁵.

Avrupa devletlerinden aldıkları cesaret ve destekle Balkan devletleri amaçlarına ulaşmak için Makedonya'da Özellikle 1902-1903 yıllarında şiddet olaylarının giderek sertleştiği döneme girmişti. Bulgar komiteler tarafından, 21 Eylül 1902'de başlayıp Kasım ayı ortalarında kontrol altına alınabilen Cuma-i Bâlâ ayaklanmasında çok sayıda kişi hayatını kaybetmişti²⁶. Bu hadiseler Avrupa devletlerinin, Berlin Antlaşması gereğince yapılması gereken reformların biran evvel hayata geçirilmesi yönünde baskıları giderek artırmasına ve fiili müdahalede bulunmalarına kapı aralamıştı. Bunun üzerine II. Abdülhamid tarafından Kosova, Selanik ve Manastır vilayetlerini kapsayan Rumeli Umumî Müfettişliği görevine atanan Hüseyin Hilmi Paşa'ya geniş yetkilerle reformların uygulanması ve Bulgar çetelerinin faaliyetlerini önleme konusunda talimatlar verilmişti²⁷.

Kısa sürede olayların yatıştırıldığı ve reformları uygulamaya koymak üzere çalışmaların başladığı Makedonya'da, reformların Avrupa devletlerinin fiili müdahalesi altında yapılması şimdilik önlenmiş ve sükûnet sağlanmıştı. Ancak huzur ortamı, Avrupa devletlerinin fiili müdahalesini isteyen özerk Makedonya taraftarlarını ve Bulgar komitacılarını son derece rahatsız etmiş ve ayaklanmaları,

²⁵ Hasip Saygılı, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komiteleri ile İlişkileri", *Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, İstanbul 2014, s. 200-204.

²⁶ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig*, S. 69, Bahar 2014, s. 15.

²⁷ Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 212-214; Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, Manisa 2015, s. 248.

1903 yılında yeniden başlatmışlardı²⁸. İlk eylem Makedonya Bulgar Komitesi tarafından 20 Nisan da Selanik'te meydana geldi. Eş zamanlı yapılan eylemlerde Galik Köprüsü havaya uçurulmuş, şehre giden gaz ve su boru hatları patlatılmış, Alman mektebi, Fransız hastanesi, Osmanlı Bankası ve yabancılara ait işyerleri önlerinde de bombalar patlatılarak halk korku ve panik içerisinde bırakılmıştı²⁹. Yine Manastır'da 2 Ağustos'ta Ortodokslar için kutsal olan Aziz İlyâ gününde komiteler tarafından başlatılan isyanda binlerce insan ölmüş ve göç etmeye zorlanmıştır. Tarihe, İlinden İsyan'ı olarak geçen bu olay sonrası Avusturya İmparatoru ve Rusya Çarı, Mürzsteg kentinde bir araya gelerek Makedonya'da yapılacak reform programı üzerine görüşmüşlerdir³⁰. Bu eylemlerle Bulgar komiteciler, şehirlerin asayişinin Osmanlı idarecileri ve askeri tarafından sağlanamadığını ve ne kadar savunmasız olduğunu bir nevi Avrupa devletlerine gösterip müdahalelerini sağlamak için yapılmıştı³¹.

İlinden isyanı, Bulgar komiteciler için başarısızlıkla sonuçlanırken Yunan çetecilik faaliyetlerinin hızlanması için fırsat olmuştu. 1904 yılından sonra çoğunluğunu Yunan nüfusun teşkil ettiği Makedonya'nın güney ve orta kesimlerine örgütlenen çetelerin bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde sayıları bini bulmuştu. Yunan çetelerin sayısının artmasında, Osmanlı Devleti'nin engel olmadığı gibi hatta zaman zaman faaliyetlerine göz yummasında payı vardı. Çünkü Yunan çetelerinin ilk hedefi Bulgar komiteleriydi ve Osmanlı idarecileri bu durumu Bulgar komitelerine karşı bir denge unsuru olarak görmüş, aralarında yaşanan kanlı mücadelelere müdahil olmamıştı. 1906 yılına gelindiğinde en kapsanlı örgüt haline gelen Yunan çeteleri Avrupa devletlerinin ikazı sonrasında 1907 yılından sonra Osmanlı Devleti tarafından baskı altına alınmış ve 1908 yılına kadar kendileriyle mücadele edilmişti³².

²⁸ Kemal Beydilli, *a.g.m.*, s. 91-92.

²⁹ Zekeriya Türkmen, *Makedonya Meselesi ve Osmanlı...*, s. 301.

³⁰ Pınar Şenşık, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve 1903 Olayları", *Türkiyat Mecmuası*, C. 1, S. 1, İstanbul 2017, s. 297-300; Cengiz Yolcu, *İntibah-İbret-İntikam Balkan Savaşlarında Osmanlı Propaganda Kitapları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020, s. 17.

³¹ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.282.

³² Hasip Saygılı, "Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 11, S. 21, 2015, s. 159-165.

Sonraki yıllarda da eylemlerine ayrı ayrı devam eden çete ve komiteler, 1911 yılında Makedonya’da isyan çıkarmak için Sofya’da toplanan kongrede bir araya gelmişti. Aralarındaki düşmanlığa son veren Bulgar ve Rum çeteler, burada Osmanlı Devleti’ne karşı birlikte hareket etme kararı aldı. Buna göre mezhep farkı gözetmeden her çeteye yardımcı olunacak, konsolosluklar sayesinde Osmanlı ordusunun hareketleri hakkında istihbarat toplanacak ve hazırlıklar tamamlandıktan sonrada Osmanlı Devleti’ne savaş açılması gibi kararlar alınmıştı³³. Görünüşte Makedonya’da yaşanan şiddet olaylarını bahane ederek bir araya gelen Balkan devletlerinin asıl amaçları asgari sınırları reddedip Türkleri, Avrupa’dan çıkarma idealine dönüşmüştü³⁴.

Bu doğrultuda Balkan devletleri, kendi aralarında kurmak istedikleri ittifak girişimlerine de hız vermiş ve Rusya’nın meseleye dâhil olmasıyla konu daha ciddi bir hâl alarak, Balkan ittifakının kurulma sürecini hızlandırmıştı³⁵. 1911 sonbaharında Osmanlı Devleti ve İtalya arasında başlayan Trablusgarp Savaşı ise Balkan devletlerinin bir araya gelmesinde adeta bir kıvılcım olmuştu³⁶. Çünkü İtalya ve Rusya arasında 1909 yılında imzalanan Racconigi Antlaşması, Trablusgarp’ta İtalya’nın zora düşmesi durumunda, Rusya’ya harekete geçme imkânı sunuyordu³⁷. Şeyhülislam Cemalettin Efendi’ye göre de Trablusgarp Savaşı, Balkan İttifakı ve savaşlarını tetikleyen en önemli neden olarak görülmüştü³⁸.

Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki ittifakın kurulmasına dair ilk görüşmeler 1909 yılından itibaren Bulgar Başbakanı Aleksander Pavlov Malinov ile Sırp Hariciye Nazırı Milovan Milovanoviç arasında yapılmıştı. Milovanoviç’in teklifiyle Makedonya’nın paylaşılması konusunda ittifak kurulması istenmişse de Malinov bu

³³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I*, İstanbul 2013, s. 30.

³⁴ Svetozar Tonjöröff, “The War in The Balkans”, *North American Review*, C. 196, No. 685, December 1912, S. 728.

³⁵ Henry Nivet, *Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felaketi*, Çev. Ragıp Rıfkı, Özgü Yayınları, İstanbul 2011, s. 18.

³⁶ İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 68-69; A. L. Macfie, *Osmanlı’nın Son Yılları 1908-1923*, Çev. Damla Acar-Funda Soysal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 78.

³⁷ Kemal Eker, “1911-1912 Türk-İtalyan Harbi Deniz Cephesi”, *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 2020, s. 174.

³⁸ Şeyhülislam Cemalettin Efendi, *Siyasi Hatıralarım*, Yay. Haz. Selim Kutsan, Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s. 55.

teklifi kabul etmemiştir³⁹. Rus Dışişleri Nazırı Sergey Dmitriyeviç Sazonov'a göre Sırp Hariciyesi, Bulgarların bu ittifaka yanaşmamalarının sebebini Avusturya'dan çekinceleri olduğu şeklinde yorumlamıştı⁴⁰. Kurulan bu ilk temastan sonra iki taraf arasında kesin bir ittifak anlaşması yapmak bir yıl gibi bir zaman almıştı. Bu süreçte Rusya'nın Sofya elçisi Aleksander Anatoli Vasilyeviç Neklidov ve Belgrat elçisi Nikolas Hartwing de taraflarla temas halindeydi. Devam eden Sırp-Bulgar müzakerelerinin esas noktası Makedonya topraklarının paylaşılabilmesiydi. En nihayetinde uzlaşma sağlanarak 13 Mart 1912'de Sırp-Bulgar Dostluk ve İttifak Antlaşması imzalandı⁴¹. Buna göre:

- 1 Bulgaristan ve Sırbistan birbirinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanıyacak, birisi saldırıya uğrarsa diğeri tüm gücüyle ona yardım edecektir.
- 2 Büyük devletlerden biri Osmanlı Devleti egemenliğindeki Balkan topraklarını geçici ya da sürekli olarak ele geçirmeye kalkarsa, taraflardan biri de bunu menfaatlerine aykırı görüp savaş açarsa öbür taraf tüm gücüyle müttefikine yardım edecektir.
- 3 Taraflar ancak birlikte ve birbirine danıştıktan sonra antlaşma yapacaktır.
- 4 İki ay içerisinde bir askerî antlaşma yapılacaktır.
- 5 Bu antlaşma ve askerî antlaşmanın hükmü 13.01.1920'ye kadar sürecektir.
- 6 Bu antlaşma ancak iki taraf birbirinin görüşünü aldıktan sonra veya iki taraf birlikte bir başka devlete bildirecektir⁴².

Antlaşmanın gizli ekleri de bulunmaktaydı ve bu gizli ek maddelerde Bulgaristan ve Sırbistan arasında Makedonya topraklarının taksimatı ve sınır hattı açık olarak belirlenmişti.

1. Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında, statükoyu tehlikeye düşürecek iç ve dış karışıklıklar çıkar ve taraflardan biride milli menfaatlerini korumak için askeri harekete girişmek zorunda kalırsa, bu niyetini diğer

³⁹ Bilgin Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 87.

⁴⁰ S. D. Sazonov, *Kader Yılları S. Sazonov'un Anıları Rus Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916)*, Çev. Betül Önüçak, Yay. Haz. Sabahattin Özel, Derin Yayınları, İstanbul 2002, s. 62-63.

⁴¹ Bilgin Çelik, *a.e.g.*, s. 142.

⁴² Архиви. BG, ЦДЛ, ф. 313К, оп.1, а.е. 2236, л.1.8. (Sofya, 13 Mart 1912 Bulgaristan Krallığı ile Sırbistan Krallığı arasında imzalanan dostluk ve ittifak antlaşması)

tarafa bildirecektir. Eğer ortak bir harekete karar verilirse bu Rusya'ya bildirilecek ve onun onayı alınacaktır. Ortak harekette anlaşamazlarsa bu da Rusya'ya iletilip onun vereceği karar her iki taraf için bağlayıcı olacaktır. Eğer Rusya bir karar vermezde, taraflardan biri tek başına savaşa girecek olursa diğeri tarafsızlığını koruyacaktır. Şayet Osmanlı Devleti'ne herhangi bir devlet yardım ederse bu defa diğeri seferberlik ilan edip müttefikinin yanında savaşa koşmak zorundaydı

2. İki tarafın ortak hareketi sonucu ele geçirilen topraklar, barış antlaşması imzalandıktan sonra en geç 3 ay içerisinde paylaşılacaktır.

Buna göre Sırbistan, Bulgaristan'ın Rodop Dağları ve Struma/Ustruma Nehri doğusundaki topraklardaki hakkını tanıırken, Bulgaristan ise Şar Dağı'nın kuzey ve batısındaki topraklarda Sırbistan'ın hakkını tanımıştır. Şar Dağı ile Rodop Dağları, Adalar Denizi ve Ohri Gölü arasında uzanan bölge özerk bir vilayet olarak örgütlenemezse, bölge ortak çıkarlara göre paylaşılacaktır. Buna göre Sırbistan belirlenecek sınır hattının ötesine geçmemeyi kabul etmiştir. Sınır hattı: Golema Dağı'ndaki Türk-Bulgar sınırından başlayarak Maçova ve Podaryikon köyleri arasında Kitka Dağı'ndan geçerek Ohri Gölü'ne doğru genel bir güneybatı hattını takip ederek Nerav Köyü'nün doğusundaki tepelerden havza boyunca 1.000 rakıma kadar Baştevo Köyü'nün kuzeyinde Lubentzi ve Potyarlitsa köyleri arasında Ostritch 1.000, 1.050 ve 1.000 rakımlarından Kashali Köyü boyunca ana havzadan Gradishte Dağı'ndan Gorishe tepesine oradan 1.023 rakıma doğru İvankovtzi ve Logintzi köyleri arasındaki havza boyunca devam eder. Oradan, Vardar'da Vetersko ve Sopot üzerinden; Vardar boyunca dağ sırtını takiben 2.550 rakıma doğru Peropole Dağı'na kadar, Krapa ve Barbares köyleri arasından su havzası boyunca 1.200 rakıma kadar Erkonovo ve Drenovo köyleri arasından, Tchesma'ya kadar Baba Dağı ve Krushka Tepesi havzası boyunca, Salp ve Tzersko köyleri arasından Protoiska Dağı tepesine, Belitsa Köyü'nün doğusunda Breyani üzerinden 1200 rakıma ve havza boyunca 1.330 rakıma kadar, 1.217 rakıma ve Livoishta ve Gorentzi köyleri arasından, Gabovtzi Manastırı'nın yakınındaki Ohri Gölü'ne kadardır.

Bulgaristan, hakem olarak Rus Çarı'nın uygun bulması halinde, bu sınır hattını kabul edeceğini taahhüt etmiştir. Ayrıca taraflar arasında ihtilafların oluşması durumunda, çözüm yine Rusya'nın vereceği karara bırakılmıştı⁴³.

Askeri maddeleri içeren antlaşma ekleri ise

12 Mayıs 1912'de imzalanan bu anlaşmaya göre Bulgaristan, bir savaş halinde 200.000 kişilik ve Sırbistan da 150.000 kişilik bir orduyu seferber edecekti. Ayrıca Makedonya'da her iki tarafın saldırısı ile Trakya'da da Bulgarların saldırısı ile bir harekât gerçekleştirilecekti. Eğer Avusturya, Sırbistan'a saldırırsa Bulgarlar Sırlara en az 200.000 askerle destek olacak, Romanya'nın Bulgarlara saldırması durumun da Sırlar, Bulgarlara yardım etmeyi taahhüt etmiştir⁴⁴.

Bulgaristan ve Sırbistan arasında imzalanan antlaşmada görüldüğü üzere ittifak sadece Osmanlı Devleti'ne karşı değil, Avusturya ve Romanya'ya karşı da kurulmuştu. Ayrıca Makedonya topraklarının kuzey kesimleri Sırbistan'a, doğu kesimleri Bulgaristan'a pay edilmiş geri kalan topraklar ise Rusya'nın hakimliğine bırakılarak mutabakat sağlanmıştı.

Neredeyse bir araya gelmesi imkânsız olan bu devletlerin ortak bir noktada buluşması şüphesiz Rus diplomasisinin bir zaferiydi. Ancak bu noktada Rusya'nın Belgrat Elçisi Hartwing'in, Balkan devletleri arasında ittifakların kurulmasında oynadığı rol göz ardı edilemezdi. “*Balkanların şeytani dehası*” olarak görülen Hartwing, Balkan devletleri arasında savaşın bir yöntem olarak benimsenmesinde de etkin bir rol oynamıştır. Hartwing, son yirmi yılda Avrupa'da yaşanan devletlerarası rekabet sonucu kıtanın geniş bir silahlı kamp alanına döndüğünün farkındaydı. Bu

⁴³ Архиви. BG, ЦДА, ф. 313К, оп.1, а.е. 2236, л.1.6-7. (Sofya, Bulgaristan Krallığı ile Sırbistan Krallığı arasında imzalanan dostluk ve ittifak antlaşmasının gizli eki); İvan E. Geşof, *Balkan İttifakı Balkanlar'ın Kaderi: İttifakın Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. Yusuf Teke-Fatih Fırat, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2023, s. 123-125; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 214-216.

⁴⁴ Архиви. BG, ЦДА, ф. 313К, оп.1, а.е. 2236, л.1.1-4. (Sofya, Bulgaristan Krallığı ile Sırbistan Krallığı arasında imzalanan dostluk ve ittifak antlaşmasının askeri maddelerini içeren gizli eki)

yüzden Balkanlarda savaşın fitilini ateşleyerek Türkleri buralardan atmanın tam zamanı olduğu kanaatindeydi⁴⁵.

Trablusgarp Savaşı'nın başladığı sıralarda Osmanlı-Yunanistan ilişkileri Girit Meselesi yüzünden bir hayli gergin vaziyetteydi. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin muhtemel bir İtalyan saldırısına karşı Rumeli'de çeşitli bölgelere asker yığmaya başlaması Yunanistan'ı endişelendirmişti. Osmanlı idarecilerinin bunun İtalya'ya karşı alınan bir önlem olduğu açıklaması her ne kadar Yunanistan'ı bir nebze memnun etse de bir yanda da askerî hazırlıklar yapmasına engel olmamıştı⁴⁶. 7 Ekim 1911'de Yunanistan'ın sınıra asker yığdığı, İtalya'nın da Karadağ üzerinden Arnavutlara silah gönderdiği yönünde haberlerin çıktığı Viyana Sefareti'nden bildirilmişti⁴⁷. Bu haberler üzerine 28 Ekim 1911'de Atina Sefareti'nden, Yunanistan'ın muhtemel bir harp esnasında kayıt altında olan araba ve hayvanın ilk emir halinde hazır olması için düzenli olarak yapılan faaliyetler olduğu açıklanmıştı. Ayrıca Yunanistan, bu hazırlıkları herhangi bir Balkan hükûmetinin özellikle de Bulgaristan'ın asayişini bozması ihtimaline karşı tetikte olmak için yaptığını ifade etmişti⁴⁸.

Bunun yanında bir askerî darbe sonucu Yunan Başbakanı olan Eleftherios Venizelos, aslen Girit'liydi. Venizelos, Yunanistan dış politikasının yeni hedeflerini belirlerken, “*Girit Giritlilerindir*” sloganıyla, yönünü de Makedonya'dan Girit'e çevirmişti⁴⁹. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne karşı bir Balkan ittifakının kurulmasını istemekte ve ittifakın kurulması için komşularıyla temasta bulunmaktaydı⁵⁰. Bunun için de Sofya Sefareti'ne atanan Panas üzerinden Bulgar Başbakan Geşov ile

⁴⁵ David Starr Jordan , “The Balkan Tragedy”, *The Journal of Race Development*, Vol. 9, No. 2, 1918, s. 123.

⁴⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Cilt II, Kısım I.*, s. 222-223.

⁴⁷ BOA, HR.SYS., Nr. 141/22, 2.(R. 24 Eylül 1327/M. 7 Ekim 1911 Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi'nden, Harbiye Nezâreti'ne gönderilen evrak)

⁴⁸ BOA, BEO, Nr. 3955/296602, 2. (R. 15 Teşrin-i Evvel 1327/ M. 28 Ekim 1911 Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi'nden, Harbiye ve Dâhiliye Nezâret-i Celilelerine gönderilen evrak)

⁴⁹ A. Nukhet Adıyke, “Yunan Milliyetçiliğinin Gelişme döneminde Girit'te Oluşan Türk Milliyetçiliği”, *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi bildirileri*, Mersin 1997, s. 369.

⁵⁰ Murat Hatipoğlu, “Eleftherios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter”, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 461.

temaslar kurularak, Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmanın yolları aranmaktaydı⁵¹. Tabi bu defa üzerinde uzlaşılamayan Makedonya konusu ikinci planda bırakılmış ve Girit Meselesi de ittifak dışında tutularak 29 Mayıs 1912'de Sofya'da Bulgar-Yunan İttifak Antlaşması imzalanmıştı⁵². Dört maddeden oluşan bu antlaşmaya göre,

- 1 İki devletten birisi Osmanlı Devleti'nin saldırısına uğrarsa, diğeri ona bütün gücüyle yardım edecektir.
- 2 İki devlet, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki ırkdaşlarına verilmiş olan ayrıcalıkları genişletmek için birbirine yardım edecektir.
- 3 Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında Girit sorunu yüzünden savaş çıkacak olursa, Bulgaristan yardım etmeyecek ancak tarafsızlığını koruyacaktır.
- 4 Bu antlaşma imza tarihinden itibaren 3 yıl yürürlükte kalacak ve feshedilmezse 1 yıl daha kendiliğinden uzamış sayılacaktı. Eğer taraflardan biri antlaşmayı feshetmek isterse antlaşmanın bitmesine 6 ay kala diğeri tarafa bildirecektir⁵³.

Antlaşmaya ek olarak ise 5 Ekim 1912'de askerî hükümleri içeren bir antlaşma daha imzalanmıştı. Buna göre olası bir savaş durumunda Bulgaristan en az 300.000, Yunanistan ise en az 120.000 asker toplayıp savaşa katılacak ve bu sayı 500.000'e tamamlanmaya çalışılacaktı. Ayrıca Yunan donanması Adalar Denizi'ne hâkim olarak Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli arasındaki bağlantısını kesip iase ve asker sevkini önleyecekti⁵⁴. Çok geçmeden 3 Ekim'de seferberlik ilan etmiş olan Yunanistan beş gün içinde 115.000 askeri silahaltına almıştı⁵⁵.

Görüldüğü üzere bu antlaşma Bulgar-Sırp İttifak Antlaşması'ndan farklı olarak doğrudan Osmanlı Devleti'ne karşı yapılmış bir ittifaktı. Ancak antlaşmada

⁵¹ William M. Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008, s. 142-143.

⁵² Macedona-Bulgarian Central Committee, *Bulgaria an Account of the Political Events During The Balkan Wars*, Chicago 1919, s. 11.

⁵³ H. Charles Woods, "The Balkans, Macedonia, and The War, *Geographical Review*, C. 6, No 1, July 1918, s. 24; İvan E. Geşof, *a.g.e.*, s. 135-137.

⁵⁴ Stojan Proti, *The Aspirations of Bulgaria*, Simpkin-Marshall-Hamilton-Kent, London 1915, s. 112-113.

⁵⁵ Demetrius John Cassavetti, *Hellas and The Balkan Wars*, T. Fisher Unwin, London 1914, s. 61-62

Sırp-Bulgar antlaşmasında olduğu gibi savaştan sonra elde edilen toprakların nasıl paylaşılacağına dair açık bir hüküm yoktu⁵⁶. Bu durum şüphesiz kısa süre sonra yeni sorunların doğmasına yol açabilirdi.

Balkan devletleri arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak kurulma fikri ilk olarak Karadağ Kralı Nikola tarafından ortaya atılmışsada sonuç alınamamıştı⁵⁷. Ancak daha sonra Trablusgarp Savaşı'nın çıkmasını fırsat gören Karadağ, Osmanlı Devleti'ne karşı yeniden Balkan devletleri ile ittifak kurma girişiminde bulundu. Zira Karadağ, diğer Balkan devletlerinden çok önce savaş hazırlıklarına başlayarak 1910 Aralık ayında Katolik toplulukları, Kuzey Arnavutluk'ta Osmanlı Devleti'ne karşı silahlandırmıştı⁵⁸. Karadağ hükûmetinin 1911 Haziran ayında askerî hazırlıklara devam ettiği, Kolaşin-i Bâlâ'da bir hayli top ve asker yığıldığı, bu askerlerin içerisinde Rus askerinin de olduğu haberi Kosova Vilayeti'nden bildirilmişti⁵⁹.

Karadağ'ın bu tutumu Bulgarların gözünden kaçmamıştı. Sırbistan ve Yunanistan'la ittifak antlaşması imzalayan Bulgarlar şimdi de Karadağ ile görüşmelere başlamıştı. Ayrıca Karadağ, Bulgarlar için ideal bir müttefik olabilirdi. Çünkü Makedonya konusunda Yunan ve Sırp'ların aksine daha kolay uzlaşma sağlanacak ve Bulgaristan'ın çıkarlarıyla çatışmayacak bir politika takip etmekteydi⁶⁰. Bu gelişmeler üzerine Ağustos 1912'de Bulgaristan ve Karadağ arasında sözlü bir antlaşmaya varılmıştı⁶¹. Buna göre,

- 1 Bulgaristan otuz günden geç olmamak üzere savaşa girmeye söz verirse, Karadağ savaşı ilk başlatan taraf olmaya hazırdır. Eğer Bulgaristan isterse Karadağ, Sırp ve Yunan Hükümetleri ile de ittifak konusunda görüşebilir.
- 2 Savaşın hedefi Balkanlardaki Türk özerk bölgelerinin alınması ve Osmanlı egemenliğinde bulunan Hristiyanların kurtarılmasıdır. Ayrıca

⁵⁶ Wesley M. Gewehr, *The Rise of Nationalism in the Balkans 1800-1930*, Archon Books, The United States of America 1967, s. 90.

⁵⁷ *Büyük Devletlerin Balkanlara ve Balkan Savaşlarına bakışına dair bir rapor: Carnegie Vakfı Raporu (1914)*, Yay. Haz. Mehmet Okur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, s. 53

⁵⁸ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları (1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası)*, Çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s. 17.

⁵⁹ BOA, A.MKT.MHM., Nr.736/22.1,2. (R. 25 Haziran 1327/M. 8 Temmuz 1911 Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemî'nden, Hariciye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen evrak)

⁶⁰ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 17.

⁶¹ İvan E. Geşof, *a.g.e.*, s. 61-62; H. Charles Woods, *a.g.m.*, s. 24.

Bulgaristan ve Karadağ sınırları genişletilmeli, Yunanistan ve Sırbistan'a istediği yerler verilmeli ve sınırları sonradan çizilecek özerk bir Arnavutluk devleti kurulmalıdır.

- 3 Savaş taarruz şeklinde olacak ve Karadağ 40.000 asker toplayarak 100.000 Osmanlı askerini karşısında tutacaktır.
- 4 Bulgaristan, Karadağ'a savaş masraflarına karşılık 2.250.000 leva ödünç verecektir⁶².

Karadağ, Bulgaristan ile yaptığı bu şifahi antlaşmadan sonra 27 Eylül 1912'de İsviçre'nin Lucerne kentinde Sırbistan ile askerî ve siyasi bir antlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmanın en önemli hükmü Osmanlı Devleti'nin hiçbir şehiri Sırp ve Karadağ askeri tarafından birlikte işgal edilmeyecek olmasıdır. Böylece Sırbistan ve Karadağ arasında ihtilaflar meydana gelmesi en aza indirilmiştir⁶³.

Karadağ, Bulgaristan'la yaptığı anlaşmadan sonra seferberlik hazırlıklarını hızlandırdığı gibi harekât alanını da giderek genişletti. Karadağ'ın, Osmanlı Devleti'ne karşı sınır sorunlarını bahane edip her an ani bir taarruzla bazı mevkiileri işgal edebileceği Çetine Sefareti'nden gönderilen raporda ifade edilmekteydi. Gönderilen raporda, Karadağ'ın bu harekâtının Kolaşin-i Bâlâ cihetinde yapılacağı öngörülmekte ve önlem alınması gerektiğine dikkat çekilmekteydi⁶⁴.

Görüldüğü üzere Karadağ ile yapılan antlaşmayla birlikte ittifaklar süreci tamamlanmıştı. Ancak bu ittifakların sürdürülebilirliği şüpheliydi. Çünkü antlaşma maddeleri taraf devletlerin kendi çıkarlarını hedef alan çatlaklarla doluydu. Ancak Türkleri Balkanlardan atma fikri bu devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları ve çekişmeleri kısa zaman da olsa bir tarafa bırakıp bir araya gelmelerinde bağ görevi görmüş ve Bulgaristan etrafında Balkan Birliği kurulmuştu.

⁶² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan Harbi..*, s. 48-49.

⁶³ Necdet Hayta-Tolga Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010, s. 7.

⁶⁴ BOA, BEO., Nr.4074/305540.1,2. (R. 7 Ağustos 1328/M. 20 Ağustos 1912 Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi'nden, Hariciye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen rapor)

2. Balkan İttifakı Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Durumu

Balkan devletleri aralarında imzaladıkları ittifak antlaşmalarını Osmanlı Devleti'nin en hassas ve kırılgan zamanlarından birinde gerçekleştirmişlerdi. Trablusgarp Savaşı'nın patlak vermesi, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'nin Rumeli toprakları üzerindeki hedeflerini genişletmiş ve hedefe Makedonya toprakları konulmuştu⁶⁵. Ancak Balkan devletlerinin ittifaklar kurmasında daha farklı etkenler söz konusuydu. Bunların başında II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası İttihat ve Terakki Fırkası'nın 3 Temmuz 1910'da Kilise ve Mektepler Kanunu'nu çıkarmış olması ihtimaller dâhilindeydi.

Balkan Savaşı'ndan kısa bir süre önce bu kanunun çıkarılmasıyla yıllardır aralarında rekabet ve çatışmaların olduğu Rum ve Bulgar Kiliselerinin birleşmelerine imkân tanındığı ve bunun akabinde Balkan hükümetlerinin kendi aralarında ittifaklar kurduğu iddiası mevcuttur. Ancak yıllardır bu iddialar üzerinden yapılan çalışmalar mesnedsiz ve sahte hatıratlara dayanmaktadır⁶⁶. Kaldı ki Kilise ve Mektepler Kanunu hayata geçirilmemiştir. Dolayısıyla ne Balkan devletlerinin aralarında ittifak kurmasının ne de Balkan Savaşı'nın başlıca sebebi olarak değerlendirmek doğru değildir⁶⁷.

Balkan devletlerini bir araya getirip ittifak kurmaya iten asıl sebep ise millî ve siyasi çıkarlarıydı. Bu süreci hızlandıran ise Eylül 1911'de Trablusgarp'ta İtalya-Osmanlı Savaşı'nın patlak vermesi olmuştu⁶⁸. Bu savaş, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'nin askerî yönden düşündükleri kadar güçlü olmadığını anlamalarına ve toprak koparabilecekleri hususunda cesaretlerini arttırmalarına sebep olmuş ve ittifaklar süreci bundan sonra hızlanmıştı⁶⁹. Ayrıca Osmanlı devletinin içinde bulunduğu istikrarsız yönetim sonucu sık hükümet değişiklikleri, ekonomik zorluklar ve ordu içerisindeki anlaşmazlıklar tarihî hakikatlerdir.

⁶⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Cilt II, Kısım I.*, s. 230,261.

⁶⁶ Salim Aydın, "Kilise ve Mektepler Kanunu'nun Balkan Savaşlarına Etkisi Var mıdır?", *Balkan Savaşlarının 100. Yılı*, İstanbul 2012, s. 611.

⁶⁷ Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 49-51

⁶⁸ Salim Aydın, *a.g.e.*, s. 612.

⁶⁹ Matthew Smith Anderson, *a.g.e.*, s. 302-303.

Balkanlarda, ittifakların kurulması sürecini hızlandıran bir başka sebep olarak görülen ve Osmanlı idarecilerinin eleştirilmesine sebep olan ise Osmanlı toprağı olan Selanik üzerinden Sırbistan’a silah sevkiyatı yapılmasına izin vermiş olması şeklinde değerlendirilmektedir⁷⁰. Sırbistan’ın transit ticaretine, Avusturya’nın izin vermemesi üzerine, Sırbistan, Selanik Limanı’nın kullanımı için 30 Ekim 1908’de Osmanlı Devleti’nden izin istemişti. Sevk edilecek malzemeler silah ve diğer mühimmatlar olduğundan dolayı Sırbistan, bunları sanayi dışında kullanmamayı taahhüt ederek Osmanlı Devleti’nden geçiş izni almıştı. İlk sevkiyatını Fransız Posta Vapuru ile yapan Sırbistan, bu sevkiyatında 2.100’ü sahra, 1.500’ü dağ topraklarında kullanmak üzere 3.600 adet harp malzemesi getirmişti. İlerleyen zamanlarda da bu sevkiyat devam etmişti⁷¹. Meydana gelen gelişmeler üzerine Avusturya Hariciye Nazırı, Osmanlı Hükûmeti’ni 1910’da Balkanlarda yakın zamanda muhtemel tehlikelere karşı dikkatini çekmiş ve Sadrazama politikalarının bir Balkan ittifakına yol açacağını söylemişti⁷². Ancak Osmanlı Devleti açısından bu sevkiyatlara izin verilmesinde diplomatik dengelerde etkili olmuştu. Çünkü İngiltere, Fransa ve Rusya, Sırbistan’a gönderilen malzemelerin geçişine izin verilmesi konusunda baskı yapmaktaydı. Aynı dönemde Osmanlı Devleti de bu ülkelere yüklü miktarda silah ve mühimmat siparişi vermişti. Aksi bir durumda bu malzemelerin gönderilmesinin durdurulması kuvvetle muhtemeldi⁷³.

Silah sevkiyatı konusunda diğer bir görüş ise Sırbistan’ın 1908 yılından itibaren Osmanlı Devleti ile karşılıklı mutabakat doğrultusunda her iki tarafın toprakları üzerinden silah sevkiyatına izin vereceğı konusunda anlaştığı için bu sevkiyatın yapılmasına müsaade edilmiş olmasıydı. Ayrıca Osmanlı yöneticilerinin Sırbistan’ın silah sevkiyatına izin vermelerindeki asıl sebebin Balkanlar’da dost kazanmak ve yapılan silah sevkiyatından vergi geliri elde etmek olduğu yönünde olmuştur⁷⁴. Çünkü İzmir Limanı’ndan sonra, Osmanlı Devleti’nin dış ticaretinde en

⁷⁰ Salim Aydın, *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 99.

⁷¹ Memet Yetişgin-Ömer Fatih Başkan, “Osmanlı-Sırp İlişkileri: Selanik Limanı Üzerinden Sırbistan’ Patlayıcı Madde Sevkiyatı,” *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 124, S. 245, 2020, s. 380.

⁷² William M. Sloane, *a.g.e.*, s. 142.

⁷³ Memet Yetişgin-Ömer Fatih Başkan, *a.g.m.*, s. 384.

⁷⁴ Salim Aydın, *a.g.e.*, s. 99, 119.

önemli ikinci nokta olan Selanik Limanı⁷⁵, demiryolu bağlantısının da olması hasebiyle Balkanlarda önemli bir ticaret merkezi konumundaydı⁷⁶. Osmanlı Devleti, 1908-1911 yılları arası Sırbistan'ın Selanik Limanı üzerinden yapmış olduğu transit ticaretlerden önemli ekonomik gelir elde etmiş, hatta 1911 sonrası dönemde azalan transit ticaret gelirlerindeki düşüşün sebeplerinin araştırılması için Ticaret ve Nafia Nezâreti'nden rapor istenmiştir⁷⁷.

Balkan devletlerinin aralarında ittifak kurma girişimlerinin uzun zamandır devam ettiği bir dönemde Osmanlı yönetiminin ve hariciyesinin bundan haberinin olmaması ya da yeterince erken fark edilememiş olması asıl üzerinde durulması ve eleştirilmesi gereken husustur. Oysa süreç içerisinde elçiliklerden gönderilen raporlarda sürekli ikazlarda bulunulmuştu. Sırp-Bulgar görüşmelerinin başladığı 22 Kasım 1909 tarihinde Ergiri Mebusu Müfid Bey, Mebûsan Meclisi'nin gündemine Balkanlarda, Slavlar arasında ittifak teşebbüslerinin bulunduğunu dile getirerek Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'dan açıklama istemişti. Rıfat Paşa verdiği izahette bu konuların daha önce de gündeme geldiğini, ancak Osmanlı Devleti'nin istikbali ile ilgi her hangi bir tehlikenin olmadığını ifade edip durumu; amiyane bir tabirle “*Ortada fol yok, yumurta yok.*” diyerek geçiştirmiştir. 7 Ekim 1911 tarihinde Viyana Sefareti'nden gönderilen raporda ise Yunanistan'ın sınıra asker yığdığı ve Karadağ üzerinden İtaya'nın Arnavutlara silah gönderildiği bildirilmişti⁷⁸.

Trablusgarp Savaşı'nın başlaması üzerine Balkan devletlerinde olan askerî hareketlilik artmış Yunanistan'ın, ikinci sınıf redif askerini silahaltına aldığı ve istihkâmlarına cephane sevkine başladığı Yanya Kolordusu Kumandanı Esad (Bülkat) Paşa'dan bildirilmişti⁷⁹. Osmanlı sınırında bulunan taburların asker mevcudunu artırarak altı yüze çıkararak Yunanistan'ın, denizden de torpitolarla silah ve mühimmat sevk ettiği Varna Kaymakamlığı ve Preveze Kumandanlığı'na

⁷⁵ Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 42.

⁷⁶ Özlem Yıldız, “20 Yüzyılın Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 24, İzmir 2012, s. 34.

⁷⁷ Memet Yetişgin-Ömer Fatih Başkan, *a.g.m.*, s. 378.

⁷⁸ Bilgin Çelik, *a.g.e.*, s. 88-90, 148.

⁷⁹ ATASE. BLH, Klasör: 8, Dosya: 20, fihrist: 1-1a. (R. 26 Eylül 1327/M. 9 Ekim 1911 Yanya Vilayeti'nden, Hariciye Nezâretine gönderilen telgraf).

gözlemlenmiştir⁸⁰. Yine Manastır vilayetinden, Yunanistan'ın hudud boyunca yeni istihkâmlar inşa ettiği ve muhtemel bir taarruz için silah ve mühimmat sevk edildiği bildirilmişti⁸¹. Korfu Adası'nda ki kalede bulunan bin tüfek ve otuz bin fişeg'in ise Narda'ya sevk edildiği Atina Ataşemiliterliği'nden yazılmıştır⁸². Ayrıca Yunan sınırında bulunan Türk hudud birlikleri, Yunan askerinin Goniçe, Demirkazık, Koçohir karakollarına asker sevk ettiği ve avcı metrisleri kazmaya başladıkları işâr olunmuştur⁸³. Kosova vilayetinden ise Balkan devletlerinin Rusya ve Avusturya'nın desteği ile aralarında ittifak kurdukları ve Arnavut Hristiyanların da bu ittifaka katılacağı rapor edilerek ilk saldırının Bulgaristan'dan geleceği ifade edilmişti⁸⁴.

Balkan devletleri arasında ittifakların kurulabileceğine dair uyarılarda bulunan bir diğer isim ise Fransa ve Yunanistan'da maslahatgüzarlık yapmış Galip Kemali Bey'di⁸⁵. Galip Kemali Bey, Bulgaristan ve Yunanistan yakınlaşmasını 13 Şubat 1912 tarihli telgrafında Osmanlı Hükûmeti'ne bildirmiş, hatta Avusturya'nın da Bulgaristan ve Yunanistan ile yakın münasebetlerinin olduğunu ifade etmişti. Bu hususa dair başka devlet elçilerinin de malumatları olduğuna dikkat çeken Kemali Bey, muhtemelen aksi münasebetle Rusya elçisinin dostane bir şekilde Osmanlı Hükûmeti'nin Rumeli'de önlemler alarak ve ıslahatlar yaparak halkın hoş tutulmasıyla devlete bağlılıklarının güçlendirilebileceği tavsiyesinde bulunduğu belirmiştir. Galip Kemali Bey, 17 Nisan tarihli raporunda ise artık Yunanistan ile Bulgaristan'ın iyice yakınlaştığı aralarında Makedonya topraklarını nüfuz alanlarına göre paylaştıkları ifade edilmekteydi. Sofya Elçisi Nabi Bey'den aldığı bilgilerinde bu yönde olması, Kemali Bey'in Yunan-Bulgar yakınlaşmasının doğrudan Osmanlı

⁸⁰ ATASE. BLH, Klasör: 8, Dosya: 20, fihrist: 1-3. (R. 27 Eylül 1327/M. 10 Ekim 1911 Yanya Vilayeti'nden, Hariciye Nezâreti'ne gönderilen telgraf).

⁸¹ ATASE. BLH, Klasör: 8, Dosya: 20, fihrist: 1-3a. (R. 29 Eylül 1327/M. 12 Ekim 1911 Manastır Vilayeti'nden, Hariciye Nezâreti'ne gönderilen telgraf).

⁸² ATASE. BLH, Klasör: 8, Dosya: 20, fihrist: 1-4. (R. 30 Eylül 1327/M. 13 Ekim 1911 Atina Ataşemiliterliği'nden, Hariciye Nezâreti'ne gönderilen telgraf).

⁸³ ATASE. BLH, Klasör: 8, Dosya: 20, fihrist: 1-4a. (R. 1 Teşrinievvel 1327/M. 14 Ekim 1911 Yunan Hudud Komiseri Binbaşı Servet Bey'den, gönderilen telgraf).

⁸⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 50-51.

⁸⁵ Ömer Turan, "II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 248.

Devleti'ne karşı yapılmış olduğu düşüncesini kuvvetlendirmişti⁸⁶. Ancak maalesef Kemali Bey'in ikazları sonuçsuz kaldığı gibi Rusya'nın, Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi'ye savaş olmayacağı yönündeki beyanlarına körü körüne inanılmıştır⁸⁷. Öyle ki Mart 1912'de Bulgar-Sırp ittifak antlaşması yapılırken Haziran ayında Osmanlı Mebûsan Meclisi'nde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması'nın bir yıl daha uzatılması kabul edilmişti⁸⁸. Görüldüğü üzere Osmanlı idarecileri, Balkanlarda yaşanan gelişmeleri okuyamazken Bulgarlar bir taraftan Balkan devletleri ile ittifaklar kurmuş diğer taraftan da Osmanlı devleti ile dostane ilişkilerini yürütebilmiş ve bunu son derece gizlilik içerisinde yapmıştı. Bu şüphesiz Bulgar diplomasisinin başarısıydı.

Mevcut şartlarda Osmanlı Devleti idarecilerinin gafletinden kaynaklanan olumsuzluklara bağlı olarak Balkanlarda giderek gerginliğin arttığı ve Osmanlı-Bulgar sınırlarında eşkıyalık faaliyetlerinin olduğuna dair ihbarlarda gelmekteydi. Kırklareli ve Tırnovacık'a ait 67.200 kuruş değerinde on parça postanın eşkıya tarafından gasp edilip, iki jandarma ile şoförün katledildiği bildirilmişti⁸⁹. Kısa bir süre önce de Ahtapolu civarında, Yorgi Kâhya adında birinin eşkıya tarafından dağa kaldırıldığı bu durumun jandarma mevcudunun yetersizliğinden kaynaklandığı Kırklareli Mutasarrıflığı tarafından ifade edilmişti⁹⁰. Benzer durum Edirne için de geçerliydi ve bilhassa jandarma sayısı, hassasiyetin arttığı ortamda oldukça yetersizdi. Sayı 1911 yılı mevcudundaydı⁹¹. Her ne kadar Edirne vilayeti, jandarma kadrolarında üç yüz asker eksikleri olduğunu bildirilip, tamamlanmasını istenmişse de Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan gönderilen tebliğde, Jandarma kadrolarının

⁸⁶ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene*, Şaka Matbaası, İstanbul 1949, s. 257, 287-288; Mahir Aydın, "Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey'in Hatıratında Atina Müsteşar ve Malahatgüzarlığı Sırasında Balkan Sorunu", *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 16, Denizli 2018, s. 972-973.

⁸⁷ Ömer Turan, *a.g.m.*, s. 248.

⁸⁸ *Meclisi Mebûsan Zâbit Ceridesi*, Devre 2, İçtima 1, Cilt 1, TBMM Basımevi Ankara 1991, s. 265; *Düstur*, Tertip II, C. IV, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331, s. 561.

⁸⁹ BOA, DH.İD. Nr. 71/4-14. (R. 30 Haziran 1328/M. 13 Temmuz 1912 Edirne Baş Müdüriyeti'nden, Posta ve Telefon ve Telgraf Nezâret Kalem-i Mahsusa gönderilen telgraf); BOA, DH.İD. Nr. 71/4-16. (R. 1 Temmuz 1328/M. 14 Temmuz 1912 Posta ve Telefon ve Telgraf Nezâret Kalem-i Mahsusadan, Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

⁹⁰ BOA, DH.İD. Nr. 71/4-13. (R. 26 Haziran 1328/M. 9 Temmuz 1912 Kırklareli Mutasarrıflığı'ndan, Edirne Vilayeti Tahrirat Kalem-i Mahsusa gönderilen telgraf).

⁹¹ BOA, DH.İD. Nr. 71/4-9. (R. 26 Mart 1328/M. 8 Nisan 1912 Umum Jandarma Dairesi Kumandanlığı Birinci Şube Birinci Kısımdan, Dâhiliye Nezâret-i Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen evrak)

%20 azaltıldığı gerekçe gösterilerek olumsuz cevap verilmişti. Zaten, Edirne vilayetinin, jandarma kadroları 3.500 askere göre kurulmuş olmasına rağmen mevcutta 2.050 askerleri vardı. Şimdi bu sayı üzerinden %20 daha azalmaya gidilecek olması⁹², Edirne vilayetinin coğrafi önemi düşünüldüğünde bu kararın ne kadar isabetsiz olduğunu ortaya koymaktaydı.

Bir yıl önce Bulgaristan'a giden ancak Osmanlı Devleti'ne sadık Vize'li bir muhbir, Bulgaristan hükûmetinin savaş hazırlığı içinde olduğu ve firar eden gayrimüslim Osmanlı askerinin sınıra yakın kasabalarda bulunduğu bilgisini vermiştir⁹³. Bunun yanında Bulgaristan'dan Edirne'ye gelen muhacirler de Bulgaristan'ın sınıra yakın bölgelerdeki İslam köylerinde yaşayan Müslüman ahalinin elinden silahların topladığını, ihtiyat ve redif askerlerinin ise silahlaltına davet edildiğini hudut komiserliğine ihbar etmişlerdi. Kırklareli Mutasarrıflığı ise hem asker firarlarının hem de sınır boylarında yaşanan eşkıyalık olaylarının jandarma eksikliğinden kaynaklandığını bildirdi. Sınır güvenliğini tehdit eden bu olayların önüne geçebilmek için III. Kolordu'dan destek istendiği ve kolordunun, zaman zaman müfreze desteğinde bulunduğu ancak askerinin talim zamanlarında bunun mümkün olmadığı ifade edilmişti. Çözüm olarak ise şehirde bulunan jandarma sayısının artırılması yönünde talepte bulunulmuştu⁹⁴.

Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa 26 Ocak 1912 tarihinde Hariciye Nazırı Asım Bey'e gönderdiği raporda Balkanlarda Avusturya ve Rusya rekabetinin devam ettiği ve Bulgarlarında Rusların talepleri doğrultusunda ve baskısı altında siyaset yaptığını belirterek her an Osmanlı Devleti tebaası olan Bulgarları kendi himayesi altına almak için harekete geçebileceği ifade etmişti. Önlem olarak ise Tevfik Paşa, Balkanlarda güçlü, disiplinli ve sürekli teyakkuzda olan bir ordunun bulunması gerektiğinin altını çizmişti. Aksi halde Türk topraklarına göz diken düşmanlarının Osmanlı ordusunun zayıf olduğunu sezmesi durumunda Trablusgarp Savaşı'nda

⁹² BOA, DH.İD. Nr. 71/4-7. (R. 19 Mart 1328/M. 1 Nisan 1912 Edirne Vilayeti Tahrirat Kaleminden, Dâhiliye Nezâreti Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

⁹³ BOA, DH.İD. Nr. 71/4-13. (R. 28 Haziran 1328/M. 11 Temmuz 1912 Kırklareli Mutasarrıflığı'ndan, Edirne Vilayeti Tahrirat Kaleminden, Dâhiliye Nezâreti Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

⁹⁴ BOA, DH.İD. Nr. 71/4-16. (R. 30 Haziran 1328/M. 13 Temmuz 1912 Edirne Vilayeti Tahrirat Kaleminden, Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

olduğu gibi harekete geçebileceği belirtilmişti⁹⁵. Ancak Tevfik Paşa'nın savaştan on ay önce gönderdiği bu rapor ne siyasi olarak dikkate alınmış ne de gerekli askerî önlemler artırılmıştı.

Bu dönemde Osmanlı idarecileri ve diplomasisinin kifayetsizliği ile ilgili tartışma konusu olan ve yanlış aktarılan durumlarda olmuştur. Bunların başında İttihat ve Terakki yanlısı hükümetin Hariciye Nazırı Asım Bey'in savaşa birkaç ay kala, 15 Temmuz 1912 tarihinde Meclisi Mebûsan'da güven oylaması öncesinde yaptığı konuşmanın farklı yorumlara sebebiyet vermesi gelmektedir. Asım Bey'in, *"Efendiler, bu milletin atisinden imanım kadar eminim. Kan, toprak kardeşi olan Osmanlılar müttefik, müttehidi bulundukça ve her ferd kendine tertip eden vazife-i vataniye ve ihtimaiyesini gereği ifa ettikçe dünyada harici hiçbir düşmandan korkmamalıdır. Fakat dâhilde tefrika karşısında titremelidir."*⁹⁶ Sözleri, İsmail Hami Danişmend tarafından *"Balkanlardan imanım kadar eminim."*⁹⁷, Ahmet Bedevi Kuran tarafından *"Balkanlardan vicdanım kadar eminim."*⁹⁸ şeklinde yorumlanmış ve bu kaynaklardan faydalanan araştırmacılar bu sözleri hükümetin, Balkanlarda olan gelişmeler hakkında ne kadar bilgisiz olduğunun kanıtı olarak gösterilmiştir. Ancak burada Asım Bey'in sözleri muhtemelen yanlış yorumlanmıştır. Asıl kastedilen sadece Balkanların değil Osmanlı Devleti'nin geleceğidir. Asım Bey bunu da Osmanlı vatandaşlarının birlik ve beraberliğine bağlayarak, her insanın üzerine düşen görevi yerine getirdiği takdirde harici düşmanlardan korkulmamasını, ancak ülke içerisinde meydana gelebilecek tefrikalara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁹⁹.

⁹⁵ Bilgin Çelik, *a.g.e.*, s.65-166.

⁹⁶ *Sabah*, 16 Temmuz 1912, Nr.8199, s. 3.

⁹⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 389.

⁹⁸ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000, s. 382.

⁹⁹ Salim Aydın, *Balkanların..*, s. 273.

3. Balkan Savaşı İhtimalinin Kamuoyuna Yansıması

1912 Temmuz'unun başından itibaren yoğun bir şekilde Bulgar Hükûmeti'nin, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edeceği yönündeki haberler gazetelere de yansımaktaydı. Yabancı gazetelerden aktarılan haberlerde, Balkanlarda muhtemel bir savaş olacağı üzerinde durulmaktaydı. Berlin gazetelerinde Osmanlı Devleti'nin hükûmet sorunu yaşadığı günlerde, Balkan devletlerinin aralarında yakın ilişkiler kurdukları ve bu yakınlaşmanın Avrupa devletlerinin dahi dikkatini çektiği ifade edilmişti. Paris gazetelerinden bir kısmında ise Fransa'nın himayesinde Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında ittifakın kurulduğundan bile bahsedilmekteydi. Yabancı gazetelerin Sofya muhabirlerinin verdiği bilgilerden Bulgarların savaşa hazır oldukları ve askerî manevralar bahanesiyle aslında bir savaş hazırlığı içinde bulundukları, gece gündüz sınıra asker ve mühimmat sevk ettikleri rahatlıkla anlaşılmaktaydı. Bulgaristan'ın tavrı gizlenemeyecek şekilde aşikârdı. Zira Bulgaristan genelinde komiteler tarafından düzenlenen büyük mitinglerde yayımlanan beyannamede, *“Vatandaşlar, Makedonya yakılıp yıkılıyor. Serbestçe teneffüs etmeye başladığımız günden beri bütün nazarı dikkatimizi bir ordu teşkiline yoğunluk verdik ve buna da muvaffak olduk. Ordumuz var lakin bu ordu kafese kapatılmış arslan gibi Trakya'daki kardeşlerinin kesilip, işkence edildiklerini seyreliyor. Avrupa'nın yardımını neden bekleyelim. Haydi, büyük küçük efrad ve hükümet, yalnız bir şey talep edelim, yani muharebe. 350.000 arslanla beraber muharebeyi talep edelim.”* şeklinde ifadelerle Bulgar kamuoyunu savaşa hazırlamaktaydı¹⁰⁰.

Sofya'da bir diğer miting, 25 Ağustos'ta Bulgar milliyetçileri tarafından yapılmıştı. Trakya'daki Bulgarların temel hürriyetlerden mahrum olduklarını, Osmanlı hükûmetinde son yıllarda meydana gelen değişimin Bulgarları kahredip geri plana itildiklerini ileri süren nasyonalistler, Makedonya ve Edirne vilayetleri için muhtariyet talep etmekteydiler. İdarenin başına ise ahali tarafından seçilen ve Avrupa devletlerinin onayıyla bir valinin atanması istenmekteydi. Eğer kısa süre içerisinde talepleri yerine getirilmezse millettaşlarının tahliyesi için savaş ilan edilmesinde

¹⁰⁰ Sabah, 14 Ağustos 1912, Nr. 8227, s. 3.

ısrarcıydılar¹⁰¹. Sofya’da yapılan büyük mitingde konuşan Binbaşı Protogorov, Genç Türklerin hükûmeti ele geçirdikleri günden beri Türkiye’nin idare şeklinde hiçbir değişikliğin olmadığını iddia ederek Adana, Koçana ve İştîp’de olayların daha da şiddetlendiğine dikkat çekmekteydi. Protogorov, 400.000 asker, binlerce top ve tecrübeli idarecilere sahip olan Bulgarların artık ihanete tahammüllerinin olmadığını ve zaten Türk devletinin de yaşamasının imkânı kalmadığını ifade ederek “*Balkanlar, Balkan milletlerininindir*” vurgusu yapmaktan geri durmamaktaydı. Mitingde ayrıca Makedonya’nın ıslahı konusunda şuana kadar hiçbir şey yapılmadığı eleştirisinde bulunulmuştu. Çar Ferdinand’ın, Makedonya’yı Osmanlı Devleti’nden ayırma taraftarı olmasına rağmen Çar, unvanına layık olabilmek için Osmanlı Devleti ile savaşması gerektiğini vurgulayarak, bir nevi Bulgar idarecileri kışkırtmaktaydı. Nihayet, Sofya’da yapılan mitingler amacına ulaştı ve her tarafta “*muharebe muharebe*” sesleri yükselerek, kamuoyu savaşa hazır hale getirildi¹⁰². Sırbistan’da da savaş taraftarları, Bulgaristan’dakinden pek farklı değildi. Sırlar, her geçen gün galeyana gelerek, Bulgaristan ile Sırbistan’ın, Osmanlı Devleti’ne ortak bir savaş ilan etmesi için hükûmetlerine baskı yapmaktaydı¹⁰³.

Balkanlarda muhtemel bir savaş hususunda farklı görüşlerde vardı. Berlin gazeteleri Osmanlı Devleti’nin Makedonya’ya özerklik vermemesi durumunda Türk-Bulgar savaşının kaçınılmaz olduğunu ileri sürerken¹⁰⁴ bazı Petersburg gazetelerinde, Berlin Antlaşması’nın 23. Maddesine göre Makedonya’ya özerklik verilmesi halinde Balkanlarda bir savaşın önlenebileceğinden bahsedilmekteydi. Sofya’dan Mir gazetesinin haberine göre ise Bulgaristan’da milliyetçi kanadın sürekli savaş söylemlerinin ekonomiyi sekteye uğrattığı, tam ihracat mevsiminde bulunulan bir zamanda ticaretin büsbütün durgun olmasının sebebinin de savaş ihtimalinden kaynaklandığı iddia edildi. Bundan dolayı savaş yaygarası yapılmaması gerektiği aksi takdirde Bulgar ekonomisinin güç kaybına uğrayacağı ve milletlerarası itibarının zedeleneyeceği üzerinde durulmaktaydı¹⁰⁵. Tan gazetesi ise kış mevsiminde

¹⁰¹ Tanin, 27 Ağustos 1912, Nr. 1424, s. 3.

¹⁰² Tanin, R. 17 Ağustos 1328/M. 30 Ağustos 1912, Nr. 1427, s. 3.

¹⁰³ Alemдар, R. 29 Ağustos 1328/M. 11 Eylül 1912, Nr. 31-128, s. 2.

¹⁰⁴ The Sun, 12 September 1912, Vol. LXXX, Nr. 12, s. 3.

¹⁰⁵ Neue Freie Presse, 12 September 1912, Nr. 17261, s. 4; Tanzimat, R. 1 Eylül 1328/M. 14 Eylül 1912, Nr. 352, s. 2.

Balkanlarda bir savaşı icra etmenin zor olduğu ve dört Balkan devletinin de ortak sorununun, askerî yönden eksikleri olduğuna dikkat çekmekteydi¹⁰⁶. Bu hususta Tanin, Osmanlı Devleti'ne saldırabilecek, dört Balkan devleti arasında ordu denilebilecek tek gücün, Bulgaristan olduğuna vurgu yapmaktaydı¹⁰⁷. Osmanlı Ajansı'nın yaklaşımı ise bambaşkaydı ve Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında halledilmesi mümkün olmayan meselenin olmadığı, hatta bazı iktisadi sorunların bile çözümünde ümitli olunduğunu yazmaktaydı¹⁰⁸.

Balkan devletlerinin, aralarında ittifaklar kurduklarının duyulmasından sonra Osmanlı gazetelerinde şiddetli tartışmalar başlamıştı. İttihat ve Terakki muhalifi Tanzimat gazetesi, İttihatçıların, *“Memleket uçuruma gidiyor.”* ifadelerine karşılık, *“Eğer İttihat ve Terakki insaf eder, namuslu bir şekilde muhalefet yaparsa memleket uçuruma gitmez. Said Paşa kabinesinin görevden ayrılmasıyla, Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi kurulmuş ve Osmanlı dış politikasında birlik beklentisi meydana gelmiştir. Avrupa devletlerinin ise itimatı artmıştır.”* sözleriyle İttihatçılara yüklenmekteydi. Aynı gazetede İttihat ve Terakki'nin bir ihtilâl sonucu iktidara geldikleri ve koltuklarını bırakmak istemedikleri belirtilerek, dört yıldır milletin hürriyetine, can ve mal güvenliğine dair hiçbir adım atmadıkları eleştirisinde bulunmaktaydı¹⁰⁹. Alemdar gazetesi ise vatani tehdit eden dört Balkan devletine karşı koyabilmek için hükûmetin harp bütçesini oluşturduğu ifade edilerek, savaşa hazır olduğu mesajı verilmekteydi¹¹⁰.

Tanin gazetesinde ise Bulgarların seferberlik ilanından sonra Sırpların da onları takip ettikleri ifade edilerek savaş ihtimalinin kuvvetlenmesinin kendilerini şaşırtmadığının altı çizilmekteydi. Ayrıca Yunanistan'ın da askerî hazırlıklara başladığı, bunlara Karadağ'ın da dâhil olacağı haberlerinin duyulması şaşırtıcı değildi. Burada eleştirilen ise Osmanlı Hükûmeti ve onu destekleyen Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın gerekli iradeyi ortaya koyamamış olmasıydı. Tanin'e göre Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne hücum etmeleri durumunda Türk Bayrağı'nın

¹⁰⁶ *Tanzimat*, R. 19 Eylül 1328/M. 2 Ekim 1912, Nr. 368, s. 2.

¹⁰⁷ *Tanin*, R. 19 Eylül 1328/M. 2 Ekim 1912, Nr. 1458, s. 3.

¹⁰⁸ *Tanzimat*, R. 9 Ağustos 1328/M. 11 Eylül 1912, Nr. 351, s. 2.

¹⁰⁹ *Tanzimat*, R. 12 Eylül 1328/M. 25 Eylül 1912, Nr. 361, s. 1.

¹¹⁰ *Alemdar*, R. 19 Eylül 1328/M. 2 Ekim 1912, Nr. 50-37, s. 1.

Belgrat, Atina ve Sofya semalarında dalgalandırılacağı, Osmanlı Hükûmeti zayıf olsa da Osmanlının, Osmanlılığını bildirdiği tarihten itibaren harp yaşadığı ve yaşadığı harbin Türk'ü dirilttiği ifade edilmişti. Bu noktada her ne kadar hükûmet fazlaca eleştirilse de İttihatçıların, savaş zamanı bütün şikâyetlerini bir kenara bırakarak, var gücüyle hükûmete destek vereceği ve “*Düşmanın ilk silahı attığı gün, bizi birbirimize kenetleyecektir.*” ifadelerine de yer verilmiştir¹¹¹.

İfade edilen hususu destekler mahiyette İttihat ve Terakki Fırkası, yayımladığı beyannamede “*...Bir milletin tarihinde öyle zamanlar olur ki her türlü şahsi ve fırka hesabından tecrit edip yekvücut ve fikir olarak beraber hareket etmek farz olmuştur... İttihat ve Terakki, memleketinin her köşesindeki teşkilatına bu gayenin hâdim-i fedakârı olduklarını harici düşmanlara karşı bütün vatandaşlarla beraber hizmet edilecektir. Harp etmek isteyen düşmana karşı Osmanlılıktan başka bir şeyi temsil edebilmesine imkân olmayan hükûmetin en kuvvetli yardım edeni koruyandır. Harp esnasında, hükûmet İttihat ve Terakki'den talep edecek her tarz ve şekilde ifa etmeyi de ayrıca bir vazife bilir. Bütün vatandaşlarını bu vazifeyi yerine getirmesi için davet eder. Millet ve hükûmet bu ittifak ve itimat sayesinde hilali yerlere düşmeyerek daima göklerde dalgalanacaktır...*” sözleriyle hükûmete destek vereceği ifade edildiği gibi Osmanlı tebaası da bir ve beraber olmaya davet edilmiştir¹¹².

İttihatçıların atmış olduğu bu olumlu adıma Hürriyet ve İtilaf Fırkası da kayıtsız kalamadı. İkdam'da yayımladıkları beyannamede “*Muazzaz vatanımızın maruz kaldığı harici tehlikeler def edilinceye ve seferberlik sona erene kadar Hürriyet ve İtilaf Fırkası askeriye yardımı etmeğe gazetelerle ilan edilen mevad ve eşyanın bir an evvel ihzarıyla vatan vazifesini ifa etmeye memur etmiş olduğunu ilan eyler. Ve erbab-ı hamiyeti de ibraz-ı muavenete davet eder.*” ifadelerine yer verilmişti¹¹³.

Balkan Savaşı başlamadan önce İttihatçılar ile İtilafçıların kamuoyuna verdikleri bu birlik mesajları son derece önemliydi. Lakin bu olumlu yaklaşımların

¹¹¹ Tanin, R. 19 Eylül 1328/M. 2 Ekim 1912, Nr. 1458, s. 1.

¹¹² Tanin, R. 20 Eylül 1328/M. 3 Ekim 1912, Nr. 1459, s. 1.

¹¹³ Salim Aydın, a.g.e., s. 297-298.

hayata geçirileceğine dair endişeler mevcuttu. Böyle bir ortamda Balkan devletleri artık eyleme geçmiş, sınırlarda çatışmalar yaşanmaya başlamıştı. Karadağ'ın Osmanlı Devleti sınırlarına tecavüz ettiği ve karakollar üzerine açılan ateş sonucu Osmanlı askerlerinin yaralandığı bilgileri kamuoyuna aksetmekteydi¹¹⁴. Bu hususta Karadağ Hükûmeti, sınırlarda asayişin temin etmek için alınan önlemler sonucu, istenmeden bu hadisenin gerçekleştiği noktasında Çetine Maslahatgüzarı'na teminat verdi¹¹⁵. Ancak saldırılara devam eden Karadağ askerleri bu defa da İşkodra Gölü üzerinde, 25 kişinin bulunduğu tekneye ateş açtı. Teknede bulunan 5 asker ve 2 kayıkçı öldü. Geri kalan 18 kişi ise esir alınarak insanlığa sığmayacak muamelelere maruz kaldılar ve Karadağ'a götürüldüler¹¹⁶. Aynı günlerde Karadağ ile Sırbistan arasında planlı bir işbirliğinin olduğu yönünde haberler de gazetelerde yer almaktaydı¹¹⁷.

Benzer durum Bulgar sınırlarında da yaşanmaktaydı. Bulgar çetelerinin bir Müslüman kasabasına bombalı saldırısı sonucu çok sayıda insan yaşamını yitirmişti. Böylesi bir hadise karşısında ise Türk askerinin her an bir karşılık verebileceğine dair yorumlar yapılmaktaydı¹¹⁸. Yine, gelen haberlerde Bulgarların, Osmanlı Devleti sınırında baştan aşağı çok ciddi bir harp hazırlığı içinde olduğu bilgisi kamuoyuna aksetmekteydi. Bazı stratejik noktalara ise gizli gizli sevkiyat yapılıyordu. Bunun yanında sınıra yakın mahallere yoğun bir zahire yığınağı yapılmakta ve topçu askerleri, birliklerine çağırılmaktaydı¹¹⁹. Viyana'dan aktarılan haberlerde ise Bulgar Hükûmeti'nin İslimye ve Eskizağra tümenlerini seferber hale getirdiği ve Edirne sınırına yakın Harmanlı mevkiine de ağır toplar sevk ettiği bilgisi oldukça rahatsız ediciydi. Avusturya kamuoyunda Bulgaristan'ın, bunlarla yetinmeyip bundan sonra da Burgaz ve Filibe tümenlerini seferberliğe hazırlandığı, bu hamlelerin harp endişelerini arttırdığı değerlendirildi. Çözüm olarak ise Avusturya ve Rusya'nın bir an önce harekete geçerek, Balkanlarda olası bir savaşı önlemek adına

¹¹⁴ *Sabah*, R. 28 Ağustos 1328/M. 10 Eylül 1912, Nr. 8254, s. 1.

¹¹⁵ *Sabah*, R. 29 Ağustos 1328/M. 11 Eylül 1912, Nr. 8255, s. 1.

¹¹⁶ *Sabah*, R. 17 Eylül 1328/M. 30 Eylül 1912, Nr. 8272, s. 1.

¹¹⁷ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 17 September 1912, Nr. 2598, s. 1.

¹¹⁸ *Neue Freie Presse*, 11 September 1912, Nr. 17260, s. 3.

¹¹⁹ *Sabah*, R. 14 Eylül 1328/M. 27 Eylül 1912, Nr. 8269, s. 1.

müdahalede bulunması gerektiği ifade edilmekteydi¹²⁰. Sofya gazetelerinde ise Bulgarların gerçekleştireceği muhtemel saldırılara kendi kamuoyunu hazırlama gayretleri gözden kaçmamaktaydı. Zira Türk karakollarının kurduğu pusu sonucu iki Bulgar askerinin öldüğü iddia ediliyor ve Bulgar Hükûmeti'nin, Osmanlı sefirine bu konuda faillerin cezalandırılması talebinde bulunduğu yazıyordu¹²¹. Yine Bulgarlar, Türklerin Edirne yakınlarında tatbikat yapma kararı almalarını sert bir dille eleştirerek, bunu provokasyon olarak değerlendirmekteydiler¹²². Ancak Bulgar gazetelerinde çıkan bu tarz haberlerin amacı tamamen kendi kamuoylarını harekete geçirmek ve uluslararası kamuoyunun gözünde de Osmanlı Devleti'ni yaşanabilecek hadiselerin sorumlusu göstermek olduğu aşîkârdı.

Savaşa kısa bir süre kala, Sırbistan'ın üzerinde durduğu konu ise silah sevkiyatını bir an önce tamamlamaktı. Lakin bu konuda Osmanlı Hükûmeti'nin temkinli hareket etmesi Sırbistan'ı rahatsız etmekte ve Osmanlı Hükûmeti'ne karşı olan öfkelerini arttırmaktaydı¹²³. Zira Sırbistan'a eski müsamaha gösterilmeyerek, Selanik üzerinden sevk edilen askerî mühimmatların geçişine izin verilmiyordu. Bu hususta Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi ile görüşen Sırbistan sefiri, sevkiyata müsaade edilmesini talep etmişti¹²⁴. Bâb-ı Âli'de yapılan tahkikat sonucu, kısa süre önce değişen gümrük memurlarının keyfiyetinden kaynaklanan bu durumun telafisi için bekletilen mühimmatların transit geçişine izin verilebileceği bilgisi paylaşıldı¹²⁵. Fakat Sırbistan'ın askerî mühimmatları ne maksatla sevk ettiği konusunda teminat ve mühimmat listeleri istenmişti¹²⁶. Sırbistan sefiri Nenadoviç tarafından, Noradunkyan Efendi'ye, Sırbistan'ın harp mühimmatlarını kesinlikle Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak niyetinde olmadığı ve ilişkilerinde dostluktan başka bir maksat güdülmediği teminatı verilmişti¹²⁷. Hâlbuki yabancı gazetelerde 7 Eylül'den 14 Kasım'a kadar Sırbistan'da tahıl, hububat, yem ve et ihracatının yasaklandığı ve yedek askerlerin silahaltına alınmaya başlandığı haberleri kamuoyuna yansımıştı. Bu

¹²⁰ *Sabah*, R. 17 Eylül 1328/M. 30 Eylül 1912, Nr. 8272, s. 1.

¹²¹ *Sabah*, R. 28 Ağustos 1328/M. 10 Eylül 1912, Nr. 8254, s. 1.

¹²² *The Sun*, 28 September 1912, Vol. LXXX, Nr. 28, s. 4.

¹²³ *The Sun*, 25 September 1912, Vol. LXXX, Nr. 25, s. 5.

¹²⁴ *Sabah*, R. 28 Ağustos 1328/M. 10 Eylül 1912, Nr. 8254, s. 1.

¹²⁵ *Sabah*, R. 29 Ağustos 1328/M. 11 Eylül 1912, Nr. 8255, s. 1.

¹²⁶ *Sabah*, R. 16 Eylül 1328/M. 29 Eylül 1912, Nr. 8271, s. 1.

¹²⁷ *Sabah*, R. 17 Eylül 1328/M. 30 Eylül 1912, Nr. 8272, s. 1.

hazırlıkların sebebi olarak ise yakında Osmanlı Devleti ile bir savaşın olabileceği ihtimalinden kaynaklandığı açıkça görülmekte ve muhtemel savaşın arifesinde¹²⁸ Sırbistan, Osmanlı Devleti ile dostane münasebetlerden bahsederek asıl gayesini gizleme gayretindeydi. Zira Sırbistan'ın Osmanlı Hükümeti tarafından üç noktada alıkonulan 40'tan fazla vagonunda askerî mühimmat olarak; seri ateşli 75 mm çapında 52 adet sahra topu, 107 cephane arabası, 35.000 atım sahra topu mühimmatı, 4.800 atım obüs toplarına ait mühimmat, 52.054 atımlık dumansız barut ve 2.553 kilo siyah barut bulunmaktaydı. Mühimmatların ise 3.041 sandığı Kumanova İstasyonu'nda, 1.982 sandığı Üsküp İstasyonu'nda ve 2.889 sandığı da Selanik'te tutulmaktaydı¹²⁹.

Osmanlı Devleti ve Balkan müttefikleri arasında devam eden anlaşmazlıklar hat safhaya ulaştığından ilişkiler kopma noktasına geldi ve Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'ne karşı, 30 Eylül 1912'de resmen seferberlik ilan etmişlerdi. Bulgaristan Telgraf Ajansı'nın yayımladığı tebliğde seferberlik gerekçesi olarak Bulgar sınırlarına, Osmanlı ordusunun yığınaklar yaptığı gösteriliyordu¹³⁰. Aynı gün seferberlik ilan eden Sırbistan da benzer gerekçeler ileri sürerek Osmanlı ordusunun sınırlarda ve özellikle Kosova'da yığınaklar yapıp tehditde bulunduğu ve Sırbistan'ın transit ticaretine de bu yüzden izin verilmediğini iddia ederek sorumluluğu Osmanlı Devleti'ne yükleme gayretindeydi¹³¹.

Seferberlik haberlerinin gazetelere yansımaları ve Bulgarların sınırlara büyük istihkâmlar inşa etmeye başladığının duyulması üzerine¹³², Sofya gazetelerinden aktarılan haberlerde, halkın bunu büyük bir coşku içinde karşıladığı, ellerinde seferberlik emirleri ile orduya yazılmak için neredeyse birbirleriyle yarıştıkları belirtilmekteydi¹³³. Vaziyet Türk kamuoyunda da pek farklı değildi. Birbirlerine karşı oldukça sert muhalefette bulunan İttihat Terakki ve Hürriyet ve İtilaf gruplarının

¹²⁸ *Innsbrucker Nachrichten*, 9 September 1912, Nr. 206, s. 2; *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 10 September 1912, Nr. 2589, s. 1.

¹²⁹ *Sabah*, R. 18 Eylül 1328/M. 1 Ekim 1912, Nr. 8273, s. 1.

¹³⁰ *Aynı yer*.

¹³¹ *Tanin*, R. 19 Eylül 1328/M. 2 Ekim 1912, Nr. 1458, s. 3.

¹³² *Tanin*, R. 18 Eylül 1328/M. 1 Ekim 1912, Nr. 1457, s. 2.

¹³³ *Tanzimat*, R. 19 Eylül 1328/M. 2 Ekim 1912, Nr. 368, s. 2; *Tanin*, R. 19 Eylül 1328/M. 2 Ekim 1912, Nr. 1458, s. 3.

öncülüğünde¹³⁴ halk 4 Ekim saat 14.00'de Sultanahmet Meydanı'nda bir araya gelerek¹³⁵ “*Harp, Harp*” diye sloganlar atmıştı¹³⁶. Bazı medrese öğrencileri ve hocaları İstanbul sokaklarında “*Yaşasın Savaş*”, “*Yine Yunanistan*” yazılı pankartlarla tepkilerini ortaya koymaktaydılar¹³⁷. Aynı günlerde Konya ve İzmir'de de farklı meslek gruplarına mensup kimselerin bir araya gelmesiyle kalabalık mitingler düzenlenerek savaş lehine sloganlar atıldı¹³⁸.

İstanbul'da ilk miting Darülfünun öğrencileri tarafından 3 Ekim'de gerçekleşti¹³⁹. Özellikle Darülfünun öğrencilerini protesto gösterilerine teşvik edenlerin başında Talat Bey ve Hallaçyan Efendi bulunuyordu¹⁴⁰. Alemdar gazetesi ise mitinglerin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Fuad Paşa öncülüğünde yapıldığını ileri sürmekteydi¹⁴¹. Bu hususta şüphesiz her iki grupta kendi taraftarlarını ön plana çıkarmak istemekteydi. 7 Ekim günü Bayezid'te İttihat ve Terakki yanlısı gazetelerin yönlendirmesiyle bir araya gelen kalabalık grup ise gösteriden ziyade bilhassa Balkan devletlerinin, Osmanlı Devleti'ne karşı meydan okumasına ve buna taviz verilmesine öfkeliydi ve hükûmete yüklenerek, savaş talep etmekteydiler¹⁴². Bu mitinglerden bir gün sonra yayımlanan Padişah iradesi ile Rumeli ve İstanbul Vilayeti ile Çatalca Sancağı'nda örfi idare ilan edilmiş¹⁴³, bütün miting ve gösteriler yasaklanıp gazetelerinde bunlarla ilgili haber yapması engellenmişti¹⁴⁴.

¹³⁴ Nazlı Eren, “Savaş Muhabirlerinin Gözüyle Osmanlı Halkı'nın Balkan Savaşı'na Yönelik Tutum ve Algısının Değerlendirilmesi”, *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012, s. 165.

¹³⁵ *Tanin*, R. 21 Eylül 1328/M. 4 Ekim 1912, Nr. 1460, s. 1.

¹³⁶ *Tanin*, R. 22 Eylül 1328/M. 5 Ekim 1912, Nr. 1461, s. 3.

¹³⁷ Wilhelm Feldmann, *İstanbul'da Savaş Günleri*, 2. Baskı, Çev. Necmettin Alkan, Selis Kitaplar, İstanbul 2004, s. 25.

¹³⁸ Zeki Arıkan, “Balkan Savaşı ve Kamuoyu”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 173.

¹³⁹ Yahya Kemal Taştan, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğusu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s61.

¹⁴⁰ Cemil Topuzlu, *80 Yıllık Hatıralarım*, 5. Baskı, Yay. Haz. Hüsrev Hatemi-Ayut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 2010, s. 164.

¹⁴¹ *Alemdar*, R. 20 Eylül 1328/M. 3 Ekim 1912, Nr. 51-37, s. 1.

¹⁴² Yücel Aktar, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1999, s. 158-159,161.

¹⁴³ *Takvim-i Vekayi*, R. 25 Eylül 1328/M. 8 Ekim 1912, Nr. 1249, s. 1; *Tanin*, R. 25 Eylül 1328/M. 8 Ekim 1912, Nr. 1464, s. 2.

¹⁴⁴ *Tanin*, R. 25 Eylül 1328/M. 8 Ekim 1912, Nr. 1464, s. 2; Yücel Aktar, “1912 Yılı “Harp Mitingleri” ve Balkan Harbi'ne Etkileri”, *İkinci Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985, s. 119.

Savaşa bir gün kala İstanbul'daki duruma dair kanaatlerini aktaran Fransız gazeteci Georges Remond, sahil kenarlarında kasvetli ve kederli havanın hâkim olduğunu, vapurların Anadolu'dan gelmekte olan askerleri taşıdığını, Beyoğlu'na çıktığı zaman ise son derece kalabalık ve insanların olup bitene kayıtsız kaldıklarının gözden kaçmadığını ifade etmiştir. Neredeyse sıradan bir gün gibi sinema ve tiyatroların normal seyrinde devam ettiğini, etrafta savaşa ilgili hiçbir afiş ve ilanının olmadığını, gayrimüslim halkın Türkleri sevmediğini ve cepheye giden askerleri tahrik ettiklerini görmüş ve Türklerin de bu olanları umursamadığını belirtmektedir. Remond son olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yarısının diğer yarısından nefret ettiği değerlendirmesinde bulunmaktan kendini alıkoyamamıştı¹⁴⁵. Feldmann ise Pera'da Ermeni ve Yunan Osmanlı tebaasının savaşa son derece kayıtsız olduğunu, başlayan savaşa hiç ilgilenmediklerini, çünkü Türkiye'yi kendi vatanları olarak görmediklerini ifade etmiştir¹⁴⁶.

a. Avrupa Devletlerinin Balkanlarda Statükoyu Koruma Çabası

Balkan devletleri arasında ittifak söylentilerinin duyulmaya başlaması ve savaş seslerinin yükselmesi, Avrupa devletlerinin ilgilerini bu yöne çekmişti. Fransa Başbakanı Raymond Poincaré, Rusya ziyaretinde Rusya Hariciye Nazırı Sazonov ile yaptığı görüşmede Sırp-Bulgar ittifakının gizli maddelerini görmüş ve Balkanlarda savaşın kaçınılmaz olduğu kanaatine varmıştı. Bu durum Poincaré'i son derece kaygılandırırken Sazonov'a göre normaldi ve Balkanlarda Slavların haklarını koruması noktasında destek dahi olunmalıydı¹⁴⁷. Kamuoyunda ortak görüş ise barışın ancak İngiltere, Fransa ve Rusya başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin müdahalesiyle sağlanabileceği yönündeydi¹⁴⁸. Balkan devletleri ise Avrupa devletlerinin barışa dair ikazlarını dikkate almak istememekteydi. Çünkü Türkiye ile ilgili meselelerde savaşa veya barışa karar verme hakkını kendilerinde görmekteydiler¹⁴⁹. Fakat Balkan müttefiklerinin, seferberlik ilanları sonrası gazetelere yansıyan haberler; İngiltere, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın

¹⁴⁵ Georges Remond, *Bir Fransız Gazetecinin Balkan Harbi İzlenimleri Mağluplarla Beraber*, Çev. Hasan Cevdet, 2. Baskı, Profil Kitap, İstanbul 2018, s. 15-16.

¹⁴⁶ Wilhelm Feldmann, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁴⁷ S. D. Sazonov, *a.g.e.*, s. 63-65.

¹⁴⁸ *The Sun*, 7 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 37, s. 1.

¹⁴⁹ *Neue Freie Presse*, 14 October 1912, Nr. 17293, s. 1.

Balkanlarda barışı ve statükoyu korumadaki kararlılıkları, hem Üçlü İttifak (Almanya, Avusturya-Macaristan-İtalya) hem de Üçlü İtilaf (İngiltere, Fransa, Rusya) devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin varlığının devam etmesine dair hem fikir oldukları yönündeydi¹⁵⁰. Bu hususta, Avrupa'daki temsilcilerinden de görüş isteyen Osmanlı Hükûmeti, Londra, Berlin ve Viyana sefirlerinden aldığı cevapta, Avrupa devletlerinin statükonun korunması yönünde tutum içinde olduklarını öğrenmişti¹⁵¹.

Avusturya Hariciye Nazırı Berchtold verdiği bir röportajda, İtalya ve Türkiye arasındaki görüşmelerin olumlu yönde gittiği ve yakında barışın sağlanacağı hususunda umutlu olduğunu ifade ederek, Balkanlardaki gelişmeler üzerine de açıklamalarda bulunmuştu. Avrupa devletlerine de çağrıda bulunan Berchtold, daha önce de olduğu gibi Balkanlarda barışın ve statükonun korunması yönünde açıklamalar yaparak, Türkiye'ye zaman tanınması ve dostane yaklaşımlarda bulunulması gerektiğini ifade etmişti¹⁵². Ancak Avusturya gazetelerine göre ise Panslavistler, Türkiye savaşı kazansa da kazanmasa da onların kafasında Türkler mağlup durumdaydı¹⁵³. Çünkü Rusya'nın bu konuda resmî ve gayriresmî görüşleri mevcuttu. Zira Rus siyasetçilerin resmî söylemleri Türkiye'nin ve Balkan topraklarında statükonun muhafazası yönünde tamamen müspet, dostane ve Avrupa devletlerinin görüşüyle uyum içerisindeydi. Fakat görünenin haricinde Rusya, Sırbistan'ı doğal bir müttefiki olarak görmekte, Selanik konusunda ise Avusturya-Macaristan çıkarlarına karşı olduğu bilinmekteydi¹⁵⁴. Hatta Balkanlarda savaşın Rusya yüzünden çıkacağı ve Panslavistlerin sürekli bu savaşı desteklediği iddia edilmekte ve asıl amaçlarının barış içinde yaşayan büyük devletlerin arasında güvensizlik ortamının yaratılmaya çalışıldığı ileri sürülmekteydi¹⁵⁵.

Balkanlarda statükonun korunması yönünde kararın alınması ise Fransa Başbakanı Raymond Poincaré'in çabaları sayesinde olmuştu. Avrupa devletleri arasında yürüttüğü diplomasi trafiği en nihayetinde başarıya ulaşan Poincaré, aslında Eylül ayından beri Balkanlara dair, Avrupa devletlerinin ortak bir tavır alması için

¹⁵⁰ *Neue Freie Presse*, 2 October 1912, Nr. 17281, s. 2.

¹⁵¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 74-79.

¹⁵² *The Sun*, 25 September 1912, Vol. LXXX, Nr. 25, s. 5.

¹⁵³ *Neue Freie Presse*, 15 October 1912, Nr. 17294, s. 1.

¹⁵⁴ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 20 October 1912, Nr. 2654, s. 1-2.

¹⁵⁵ *Neue Freie Presse*, 20 October 1912, Nr. 17299, s. 1.

temaslarda bulunmaktaydı. Ancak Poincaré'nin bu çabası 1 Ekim'den sonra, Balkan müttefikleri ve Osmanlı Devleti'nin karşılıklı seferberlik ilan etmelerinden sonra daha ciddi bir şekilde gündeme alınarak, önce Rusya ve Avusturya'nın, Balkanlar konusunda ortak hareket etmeleri yönünde mutabık kalmalarıdır¹⁵⁶. Balkanlar konusunda ortak hareket etme kararı alan İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya 7 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti ve Balkan müttefiklerine barışın sağlanması yönünde müşterek görüşlerini Avusturya ve Rusya'nın aracılığı ile bildirmişti. Buna göre, Avrupa devletleri adına verilen notada, öncelikle barışın bozulmasına yol açabilecek her türlü bahane kınanmıştı. Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesine göre Makedonya'da yaşayan halkların çıkarları doğrultusunda, Osmanlı Devleti, reform yapmakla yükümlüdür. Ancak yapılacak bu reformlar, Osmanlı Sultanı'nın egemenlik haklarını ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü etkilemeyeceği gibi Avrupa devletleri yapılan reformları denetleme ve takip etme hakkına sahiptir. Bununla birlikte Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında çıkacak muhtemel bir savaş sonucunda, Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'daki sınırlarında herhangi bir değişime izin verilmeyeceği kararları bildirilmişti¹⁵⁷.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin notasını Meclis-i Vükelâ'da birkaç gün değerlendirildi. Daha sonra Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi'nin bu hususta yaptığı açıklamalardan, hükûmetin konuya olumlu yaklaştığı yönünde haberler kamuoyuna aksetmişti. Osmanlı Hükûmeti notaya verdiği cevapta, “*Avrupa devletlerinin istekleri, imkân dâhilinde yerine getirilecektir. Balkan devletlerinin ise tutumları şiddetle kınanarak, bu defa gözardı edilmiştir.*” mahiyetinde olmuştu¹⁵⁸. Osmanlı Devleti'nin bu olumlu yaklaşımı sonucu gazetelerde Balkan devletlerinin düşmanca tavrına karşın hükûmetin bu yaklaşımı, Avrupa büyükelçilerini son derece memnun ettiği ve yabancı gazetelere de olumlu yönde yansıdığı değerlendirildi yapılmıştı¹⁵⁹.

¹⁵⁶ *Tages-Post*, 6 October 1912, Nr. 229, s. 2.

¹⁵⁷ Arthur George, *The Memoirs of Raymond Poincaré 1912*, William Heinemann LTD, London 1926, s. 276.

¹⁵⁸ Sabah, R. 1 Teşrinievvel 1328/M. 14 Ekim 1912, Nr. 8286, s. 1.

¹⁵⁹ Sabah, R. 2 Teşrinievvel 1328/M. 15 Ekim 1912, Nr. 8287, s. 2

Avrupa devletlerinin barışın sağlanması yönündeki kararına, Balkan müttefikleri ise üç gündür aralarında yaptıkları müzakerelerde mutabakat sağlayamadıklarından cevap verememişlerdi. Bu durum diplomatik çevrelerde müttefikler arası görüş birliğinin olmadığı yönünde değerlendirilmiş, hatta Yunanistan'ın Balkanlarda Slavların elde edeceği kazançlar için Helen kanını akıtmaya niyetinin olup olmadığını bir kez daha sorgulaması gerektiği ileri sürülmüştür. Çünkü Balkan devletleri arasında ittifaklar kurulurken üzerinde çok düşünülmeyen, bir nevi tesadüfen bir araya geldiği için ortak hareket edemedikleri eleştirisi yapılmaktaydı¹⁶⁰. Zaten, ittifak grubu içerisinde Bulgaristan savaş arzusu en yüksek ve baskın olan güçtü. Eğer Bulgaristan barışa ikna edilirse, diğerlerini ikna etmek çok daha kolay olabilirdi¹⁶¹.

Hâlbuki Avrupa ve Balkan devletlerinin beklenti ve gayretleri belirtildiği gibiyken, Osmanlı Devleti idarecileri muhtemel bir mağlubiyeti düşünmeyerek galibiyet üzerinde yoğunlaşmışlardı. Nitekim Talat Paşa, hatıratında yakın arkadaşı Avusturya Sefiri Markgraf Pallavicini ile yaptığı bir görüşmede, Osmanlı Devleti'nin savaştan galip çıkacağını düşünmekte olduklarını ifade etmişti. Aslında bütün Avrupa devletleri aynı görüşteydi ve bundan dolayı savaş sonrası statükonun devam edeceği kararı kamuoyuna ilan edilmişti. Ancak Avusturya'nın bunların üstünde bir hesabı vardı ki o da Türklerin küçük Balkan devletlerini mağlup edeceğine inancıydı. Böylece Avusturya, güçten düşmüş Balkan devletlerini daha kolay kontrol edebilirdi. Bilhassa Sırbistan, Avusturya'nın isteklerine tabi olacak, Arnavutluk konusunda Avusturya daha etkin ve büyük bir rol oynayabilecekti¹⁶². Zaten ilerleyen süreçte de Rusya ve Avusturya arasında ilişkiler bu sebeple kopma noktasına gelmişti¹⁶³.

¹⁶⁰ *Neue Freie Presse*, 11 October 1912, Nr. 17290, s. 1-2.

¹⁶¹ *Neue Freie Presse*, 7 October 1912, Nr. 17286, s. 1.

¹⁶² Osman Selim Kocahanoğlu, *Hatıraları ve Mektuplarıyla Talat Paşa*, Temel Yayınları, İstanbul 2008, s. 9.

¹⁶³ Arthur George, *a.g.e.*, s. 292.

B. Osmanlı Devleti'nin Askerî Hazırlıkları

1. Ordunun Durumu (1908-1912)

Osmanlı ordusu XIX. yüzyıl boyunca Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etme gayretinde olmuştur. Her ne kadar Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde ordunun modernizasyonu ve teşkilatlanması için bazı düzenlemeler getirilmişse de istenilen düzeyde olmamıştır¹⁶⁴. Yine II. Abdülhamid zamanında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi mağlubiyetinden sonra modern Avrupa orduları gibi Osmanlı ordusunun da yapılanma çalışmalarına hız verilmişti. Sanayi İnkılabı sonrası silah teknolojisindeki gelişmeler, bu silahların temini ve orduya uyumlu hâle getirilmesi, ordunun bu yönde eğitilmesi, muharebe sahasında ordunun hareket kabiliyetinin artırılması hususunda Avrupalı danışmanların da desteği alınarak uygulanmaya çalışıldı¹⁶⁵.

Bu dönemde Osmanlı Devleti maliyesi yetersiz olmasına rağmen devletin güvenliği ve bütünlüğü için silahlanma mecburiyeti kaçınılmazdı. Dolayısıyla başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa devletleri firmalarına yüklü miktarda top, silah, mühimmat ve teçhizat siparişleri verilmişti. Lakin giderek askerî harcamaların karşılanması güçleşmiş ve yeni gelir kalemlerine ihtiyaç duyulmuştu. Çözümü Osmanlı tebaasına müracat etmekte bulan Bâb-ı Âli, II. Abdülhamid'in de onayıyla, 7 Ekim 1896 tarihinde Tesisât-ı Askeriye İanesi fonunu oluşturularak bağış toplanmaya başlandı. Sadece ordunun silahlanması için kullanılacak olan bu fona içeride ve dışarıda yaşayan Osmanlı tebaasının desteği ile 2 Eylül 1897 tarihinde 691.544 lira 25 kuruş toplanabilmişti¹⁶⁶.

Kısa süre sonra ilginin dağılması ve ordunun teçhizat eksiklerinin karşılanamaması üzerine 22 Şubat 1900 tarihinde Teçhizât-ı Askeriye Tertibi adı altında ikinci bir fon oluşturularak bir kez daha milletin desteğine müracat edilmişti. 20 Ekim 1901'e kadar 1.912.429 kuruş 16 para toplamış olan fon, aynı tarihte ilk

¹⁶⁴ Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, Kayseri 2004, s. 122.

¹⁶⁵ Yunus Satılmış, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Piyade Subaylarının Kıta ve Cephe Görevleri" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29, Güz 2018, 219.

¹⁶⁶ Hakkı Öz, *Sultan II. Abdülhamid'in Savunma Sanayii Fonları (1896-1902)*, Vakıf Bank Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 97,120.

kurulan fon ile birleştirilerek Tesisât ve Teçhizât-ı Askeriye Komisyonu adı altında birleştirilmişti. Gelirlerin giderek çoğalması ve yapılmış ve yapılması planlanan sözleşmelerin takibi hususunda karmaşanın artması üzerine Bâb-ı Âli, 16 Mart 1902'de Tesisât ve Teçhizât-ı Askeriye Komisyonu'nu nâzırlık seviyesine yükselterek Teçhizât-ı Askeriye Nezâreti'ne dönüştürdü¹⁶⁷.

Son yüzyılda milliyetçilik akımının etkisiyle çok uluslu bir yapıya sahip Osmanlı Devleti, etnik ve dinî isyanlarla karşı karşıya kalmıştı. Zaman zaman Avrupa devletlerinin de desteklediği ile ayrılıkçı hareketlere dönüşen bu isyanlar sebebiyle devlet, kendi tebaasının bölünme riskiyle mücadele etmiş, siyasî ve toplumsal olarak devletin bütünlüğünü korumak için askerî güç kullanımı zaruri olmuştur. Giderek şiddetlenen ve bilhassa 1878'den sonra hızlı bir kopuş sürecinin yaşandığı dönemde asker, dış tehditlerden ziyade iç güvenliğin sağlanmasına öncelik vermişti. Normal şartlarda jandarma ve polisin sorumluluğunda olan iç güvenliğin sağlanması görevinde Balkanlar, Doğu Anadolu, Irak, Lübnan ve Libya gibi yerlerde düzenli ordu birlikleri devreye sokulmak zorunda kalmıştı¹⁶⁸.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı öncesine kadar devam eden toplumsal, siyasî ve askerî zorlukları bu dönemde de tüm şiddetiyle devam etmiş dolayısıyla 1909-1912 arası dönemde Suriye-Havran¹⁶⁹ ve Yemen'deki¹⁷⁰ isyanlar önemli bir askerî güç kullanımına sebep olmuştu. Askerî gücünün çoğunu bu isyanları bastırma doğrultusunda kullanma mecburiyetinde kalan devlet, sadece 1911 yılında Yemen'deki isyanı bastırmak için ordusunun neredeyse 1/3'üne tekâbül eden nizamiye ve redif birliklerini bu bölgeye sevk etmiştir¹⁷¹. Haliyle, bu kuvvetlerin Balkan Savaşı'na katılamaması önemli bir güç kaybının yaşanmasına sebep olacaktır.

¹⁶⁷ a.g.e., s. 143, 158, 161-162.

¹⁶⁸ Hakan Özdemir, *Balkanların Şekillenme Sürecinde III. Ordu Teşkilat, Toplum, Siyaset (1878-1912)*, Timaş Akademî, İstanbul 2022, s. 147.

¹⁶⁹ Mustafa Yaşar Özoyumlulu, *1908-1918 Yılları Arası Osmanlı Devleti Arap Aşiretleri*, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2018, s. 67.

¹⁷⁰ Fatma Hilal Baytar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yemen'de Zeydi İmam Yahya'nın İsyanı (1904-1914)*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2015.

¹⁷¹ Mehmet Beşikçi, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası", *Türkiye Günlüğü*, No.110, Bahar 2012, s. 37.

Benzer durum Balkanlarda da geçerliydi. Özellikle Berlin Antlaşması sonrasında Girit, Arnavutluk¹⁷² ve Makedonya’da çıkan isyanlarda düzenli birlikler kullanılmıştı. Bilhassa çete ve komitacıların faaliyetlerine engel olabilmek için ordu bu süre zarfında neredeyse gayrinizami harp kuvvetine dönüşmüştü. Makedonya bölgesinin sınırlarını korumakla görevli olan III. Ordu da bu şekilde hareket etmişti. İlk anda planlı ve düzenli bir şekilde savaş hazırlığı içinde olması gereken ordu birliklerinin bu yapıya dönüşmesi zâbitan (subaylar)¹⁷³ ve askeri, harp tecrübesinden uzaklaştırdığı düşünülse de özellikle Girit’teki ayrılıkçı çetelere karşı görev yapan III. Ordu’ya mensup zâbitlere önemli tecrübeler, orduya da dinamizm kazandırmıştır. Bu tecrübeler, bir taraftan askerin Makedonya’da komitacılar ve çetelerele mücadelesinde son derece etkin kullanılırken diğer taraftan ordu teşkilatı ve zâbitlerin karakteri üzerinde de önemli etkileri olmuştu¹⁷⁴. Osmanlı Devleti, Makedonya’da komitacılarla mücadele edebilmek için öncelikle genç zâbitanı istihdam etmiş, genç zâbitanın buradaki mücadelesi onlara zaman içerisinde komitacılığa meyyal bir psikolojinin doğmasında neden olmuştu¹⁷⁵. Bu durumun sonucunda komiteciler ve çetelerle mücedale eden genç zâbitanın bulunduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuş, bu örgütlerin millî kimliklerine bu denli bağlı olması ve Makedonya için mücedalelerini sürdürmeleri III. Ordu zâbitanının aynı zamanda Osmanlılık düşüncesini sorgulamasına ve Türkçülük fikrini benimsemesine de sebep olmuştu. Bu gelişmeler II. Meşrutiyet’in ilanına zemin hazırladığı gibi sonrasında ki süreçte de sirayet etmiştir¹⁷⁶.

¹⁷² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Buke Yayınları, İstanbul 2004; Yavuz Haykır-Mahmet Aslan, “Arnavut Ayrılıkçı Hareketleri ve Bağımsızlık Süreci”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 32, S. 2, Elazığ 2022; Dukagjin Leka, “Arnavutluk Ulusal Rönesansı ve Arnavut Devleti’nin İnşası”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S. 2, Edirne 2019.

¹⁷³ Osmanlı Devleti’nin kara ordusunda kullanılan rütbelerin günümüz ordusunda kullanılan karşılıkları için Bkz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Devleti*, Yay. Haz. Cemalettin Taşkıran-Nâsir Yüceer, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

¹⁷⁴ Hakan Özdemir, *a.g.e.*, s. 148-149.

¹⁷⁵ Zekeriya Türkmen, *Büyük Devletlerin Balkanlarda..*, s. 416.

¹⁷⁶ Hasan Taner Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 2, İzmir 2014, s. 154-155.

Temmuz 1908’de Meşrutiyet yönetiminin yeniden ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı ordusunun gücünü arttırmak için bazı düzenlemelere gidilmiş mevcut silah ve teçhizat orduya dağıtılmıştı¹⁷⁷. Yine ordunun ateş gücünü arttırmak için Avrupa’dan silah tedariki faaliyetlerine devam edilerek Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordular kısa zamanda seri ateşli silahlarla donatılmak istendi¹⁷⁸. Bu dönemde devletin sınırlarının her an bir tecavüze uğrayacağı göz önüne alınarak orduda geniş çaplı islahattan ziyade kısa sürede mevcut askerî gücü en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışılmıştı. Bundan dolayı 1909 yılı bütçesinden itibaren askerî harcamalar için ayrılan ödenek genel harcamalar içerisinde en büyük paya sahipti. 1910 yılında ordunun üç yıllık silah, teçhizat ve malzeme ihtiyacını karşılamak üzere 5.250.000 lira tutarında olağanüstü bir bütçe tahsis edilmişse de bu bütçeyi karşılayacak bir gelir kalemi bulunamamıştı¹⁷⁹.

Diğer taraftan 31 Mart İsyanı’ndan sonra yaşanan siyasi çekişmeler ve bunlara ordu mensuplarının da dâhil olmasıyla asker, siyasette kendini daha fazla göstermeye başlamıştı. Ordunun belkemiğini oluşturan zâbitan siyasi görüş ayrılığına düşerek İttihatçı, İtilafçı ve Halâskâr gibi gruplara bölünmüş ve zâbitan arasında husumetler giderek artmış yine ordu içerisinde alaylı-mektepli çekişmesi ciddi boyutlara ulaşmıştı¹⁸⁰. Bu durum komuta kademesinin uyum içerisinde hareket etmesini engellediği gibi orduda disiplinin bozulmasına da tesir etmekteydi. Bu hususta Sadaretten, emir-komuta zincirinin bozulmaması için Harbiye Nezâreti’ne uyarı dahi yapılmıştı¹⁸¹. Ancak göreve gelen sadrazamlardan bazılarının Alman, bazılarının ise İngiliz yanlısı olması benzer durumda olan zâbitanın da politikaya alet

¹⁷⁷ Musa Çadırcı, “II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusu”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 43-44.

¹⁷⁸ Bülent Durgun, *Balkan Harbi’nde Osmanlı Ordusu’nun Ulaştırma Faaliyetleri (1912-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 56.

¹⁷⁹ Hakan Özdemir, *a.g.e.*, s. 146.

¹⁸⁰ Hasan Acar-Gökmen Gök, “Türk Siyasal Hayatında 31 Mart Olayı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rolü”, *Journal of Awareness*, C. 5, S. 3, 2020, s. 366; Necdet Aysal, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 10, S.37, 2006, s. 20.

¹⁸¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 128-129.

edilmesini hızlandırmıştı. Dolayısıyla istikrarsızlık yaşanan bu dönemde, millî ve istikrarlı bir askerî siyasetin belirlenmesinin önüne geçmişti¹⁸².

31 Mart İsyanı sonrası, Hareket Ordusu'nun başında İstanbul'a gelen ve sonrasında sıkıyönetim ilan ettiren Mahmut Şevket Paşa¹⁸³, ordunun yeniden teşkilatlanması, kadro değişiklikleri ve tasfiyelerin yapılmasında da gücünü ortaya koyacaktı¹⁸⁴. Ordunun yeniden yapılanması için 7 Haziran 1909'da Harbiye Nâzırı Salih Paşa'nın başkanlığında Şûra-yı Askerî kurulmuştu. Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordular Umûmî Müfettişi Mahmut Şevket Paşa ve aynı orduların topçu müfettişi Hasan Rıza Paşa ve Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın yanı sıra Colmar von der Goltz¹⁸⁵ ve Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa gibi isimlerin de olduğu şûra, çalışmalarına zaman kaybetmeden başladı. Kısa zamanda çıkardığı üç kanunla öncelikle askerî kadrolar düzenlenmeye çalışıldı¹⁸⁶. Bunlar 2 Temmuz 1909'da çıkarılan *Tahdid-i Sinn*¹⁸⁷, 7 Ağustos'ta çıkarılan *Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu*¹⁸⁸ ve 24 Ağustos'ta çıkarılan *Askeri Tekâüd ve İstifa Kanunu*¹⁸⁹ idi¹⁹⁰. Ancak çıkarılan kanunlar ordudaki zâbit ve küçük zâbit (astsubay) sayısında önemli bir azalmaya sebep oldu. İttihatçılara göre bazı askerler II. Abdülhamid döneminde haksız rütbeler ve görevler almıştı. Ordudan azledilen, emekliliğe zorlanan, rütbeleri düşürülen ve bulundukları makamları hak etmeyen bu askerler arasında şüphesiz böyleleri olduğu gibi, olmayanlar da vardı. Bu hareket bir nevi İttihatçılara ve İttihatçı genç zâbitana karşı rütbeli-rütbesiz, alaylı-mektepli fark etmeksizin

¹⁸² Koray Ergin, "II. Meşrutiyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi", *Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, C. 5, 2017, s. 433.

¹⁸³ Serdar Cem Sedirolu, "Balkan Savaşları Arifesinde Ordunun Siyasetle İştigali ve Politizasyonunun Balkan Savaşlarının Sonucuna Olan Etkisi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 63, Aralık 2017, s. 497.

¹⁸⁴ Zekeriya Türkmen, "II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkisi", *ERDEM*, C. 12, S. 35, 2000, s. 578.

¹⁸⁵ Hakan Özdemir, *a.g.e.*, s. 100.

¹⁸⁶ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, 3. Baskı, iletişim yayınları, İstanbul 2002, s. 210; Nejat Erarp, "İkinci Meşrutiyet'te Silahlı Kuvvetler ile İlgili Üç Önemli Kanun", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 122.

¹⁸⁷ Erkan ve Ümera ve Zabitan-ı Askeriye'nin Mezuniyetleri Hakkında Nizamname'nin tamamı için Bkz: *Düstur*, Tertip II, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329, s. 335-347.

¹⁸⁸ Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu tamamı için Bkz: *Düstur*, Tertip II, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329, s. 421-427.

¹⁸⁹ Askeri Tekâüd ve İstifa Kanunu tamamı için Bkz: *Düstur*, Tertip II, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329, s. 694-716.

¹⁹⁰ Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 152; Nejat Erarp, *a.g.m.*, s. 123-126.

ayaklananlarla bir hesaplaşma hamlesiydi¹⁹¹. Bu uygulama ile rütbesi miralaylıktan (albay) binbaşılığa indirilen Fevzi Çakmak kanun hakkındaki düşüncelerini, “*Tasfiye-i Rütbe Kanunu, bir takım na ehilleri iş başından almakla beraber devair de çürümüş birçok kıdemli fakat askerlikten bihaber kimseleri emir ve kumanda makamına getirmiş ve orduda büyük bir ahenksizliğe sebep olmuştu. Bunlar kıt’a hatta fırkalarını bırakıp savuşmuşlardır.*” sözleriyle ifade etmiştir¹⁹².

Tasfiye-i Rütbe Kanunu orduda, bazı rütbeli askerlerin terfilerinde 8-10 yıllık kayıplara, bazılarında da hızlı rütbe yükseltmeleri meydana getirmişti. Bu durum ise yüksek rütbeliler arasında kıskançlıklara, alt rütbelilerin siyasete girmesine sebep olup orduda ast-üst ilişkisi ve emir komuta dengesini zedelemişti. İlâveten zamanla ordu içerisinde Enver Bey ve İttihatçılara karşı tepki gösteren, isyan eden bir grubun doğmasına da zemin hazırlamıştı. Kendilerini Halâskâr Zâbitan (Kurtarıcı Zâbitan) olarak adlandıran İttihatçıların karşısındaki bu asker grup, ordu içerisinde siyasete karşı çıkma ve ittihatçıların üstünlüğüne son verme gibi söylemlerle bir araya gelmişti. Ancak sonradan silahlarının verdiği cesaretle çeşitli makamları, mebusları ve dolayısıyla meclisi tehdit eder duruma gelmişler ve siyasetin içine doğrudan dâhil olarak, Said Paşa Hükûmeti’nin istifasına sebep olmuşlardı¹⁹³.

1909’da askerî kanunlarda yapılan değişiklikler askerî personel emeklilik yaş haddi, rütbe bekleme süresi, eğitim durumu ve kıta tecrübesine göre terfi sistemi gibi orduda birçok olumlu düzenlemeler de getirmişti. Ancak zâbit yetiştirecek yeni okulların açılmaması piyade, süvari ve topçu birliklerinde oluşan boşlukları doldurma kapasitesi bakımından yetersiz kalmıştı. Orduda teşkilat değişikliği olduğu bu zamanda ise Balkan devletleri arasında savaş sesleri yükselmekteydi¹⁹⁴.

¹⁹¹ Gültekin Yıldız, “Kara Kuvvetleri”, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 97.

¹⁹² Genelkurmay Başkanlığı, *Mareşal Fevzi Çakmak’ın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri (1876-1950)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s. 11.

¹⁹³ Kenan Olgun, “Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri”, *İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 7, İstanbul 1999, s. 159; Hasan Ali Polat, “Halaskar Zabitan Müdahalesinden Babıali Baskını’na Osmanlı Bürokrasisinin Siyasetle İmtihani: (Siyasetle İstigal Edilmeyeceğine Dair Taahhütnameler)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 65, Ankara 2019, s. 308-309; Bülent Daver, “Hürriyet ve İtilaf Fırkası”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 105-106.

¹⁹⁴ Gültekin Yıldız, *a.g.m.*, s. 97.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası dönemde, düzene sokulması düşünülen konular arasında ilk iş, silahlı kuvvetlerin gerçek değerini ortaya koyan zâbitanın durumunun değerlendirilmesi olmuştur. Çünkü Osmanlı ordusunda zâbitan genç ve dinamik değildi. Bunun için orduyu gençleştirmek bir zorunluluk haline gelmişti. Belirtildiği gibi çıkarılan kanunlarla orduda, belli yaş ve rütbede olan zâbitanın tasfiye edilmesi zâbit sayısında azalmaya yol açmıştı. Bu işlem uzun vadede düşünüldüğünde orduyu dinamik hale getirmek için olumlu bir adımdı¹⁹⁵. Dolayısıyla bu düzenlemelerle Osmanlı ordusu zâbit sayısının 30.653 ulaşması hedeflenmişse de 1911 yılının sonuna gelindiğinde, mevcut zâbit sayısı 16.121 kişide kalmıştır¹⁹⁶.

Osmanlı ordusunun asker mevcudunu arttırmak amacıyla 1908'den sonra Osmanlı hükûmeti, zorunlu askerlik konusunda çalışmalar yaparak, Müslüman, gayrimüslim gözetmeden teoride imparatorluğun tüm erkeklerini askerlik hizmetinde kullanılacak şekilde zorunlu askerlik hizmetinin kapsamını genişletmişti¹⁹⁷. Ancak uygulamada başta ekonomik zorluklar olmak üzere gayrimüslimlerden alınan bedel-i nakdi (bedel-i askerî) yönteminden tam olarak vazgeçilemedi¹⁹⁸. Ayrıca Osmanlı tebaası Sırp, Bulgar, Yunan gibi gayrimüslim halkın, kendi millettaşlarına karşı sadakatle savaşacakları şüphesi bir yana, işbirliği yapma ihtimalleri dahi gözardı edilemezdi. Hatta ihtiyatla yaklaşmak gerekse de Richard C. Hall'a göre buna devletin farklı bölgelerinden gelen Ermeni, Arap ve Kürt askerler de eklenince dil olarak komuta kademesi ve asker arasında sağlıklı iletişim kurulamayacağı endişesi de hâkim olmuştu¹⁹⁹.

Osmanlı Kara Kuvvetleri'nde Avrupalı askerî danışmanlar, gerek bireysel olarak gerek heyetler halinde ordunun yeniden yapılandırılması için uzun zamandır askerî danışmanlık yapmaktaydılar. Farklı dönemlerde ve farklı kademelerde Prusya, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Rus askerî yetkililer ordu içerisinde görevler almıştı.

¹⁹⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6, (1908-1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, 103-105.

¹⁹⁶ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, Cilt 1, ATASE Yayınları, Ankara 1970, s. 134.

¹⁹⁷ Ufuk Gülsoy, "Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muafiyet Vergisi: Bedel-i Askeri (1855-1909)", *Tarih Dergisi*, S. 37, İstanbul 2002, s. 118.

¹⁹⁸ Mehmet Beşikçi, *a.g.m.*, s. 32.

¹⁹⁹ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 25.

Ancak özellikle II. Abdülhamid devrinin sonlarına doğru Osmanlı ordusu içerisinde Alman askerî heyetlerinin nüfuzu giderek artmıştı. Bilhassa 1883'te Alman heyetine katılan Freiherr Colmar von der Goltz'un İstanbul'a gelmesiyle birlikte yaptığı yeniliklerle önemli çalışmalara imza atılmış Askerî Mektepler Umûm Müfettişi ve Erkân-ı Harbiye İkinci Reisliği görevlerine kadar yükselen Goltz Paşa, seferberlik, yığınak ve harekât planlarının hazırlanmasında önemli katkılar sağlamıştı. Bunlar Balkan Savaşı'nda, Osmanlı ordusu tarafından uygulanan planlardı²⁰⁰.

Bununla birlikte Goltz Paşa, kendi ülkesinin çıkarlarını da son derece gözetmekteydi. Özellikle görevde olduğu dönemde Osmanlı Devleti'nin silah siparişi verdiği Amerikan ve Fransız Schneider, İngiliz Armstrong ve Alman Krupp firmaları arasında rekabet kızışmıştı. Ancak bu dönemde Goltz Paşa'nın hazırladığı rapor doğrultusunda Osmanlı ordusunun top ihtiyacı, Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nın savunulması ve tabyaların tahkimi için kullanılacak top ve cephanenin siparişi Krupp firmasına verilmiş ve Almanya, Osmanlı pazar payında birinci sıraya yükselmişti²⁰¹. Buna ilaveten Goltz'un eğitim için Almanya'ya gönderdiği Osmanlı zâbitanı, politik olarak Almanya yanlısı olarak yurda dönmüş, iyi bir zâbit olmaktan ziyade iyi bir siyasetçi olmuşlardı. II. Meşrutiyet döneminde yönetimi ele alan Almanya'ya yakın hükûmetler zamanında ise bu zâbitan daha ön planda olmuştu²⁰².

Osmanlı ordusunun modernleşmesi için XIX. Yüzyılın başından itibaren yoğun bir çaba içerisine girilmiş Avrupa tarzı ordular örnek alınarak bu hamle gerçekleştirilmeye çalışılmış ve 1835'te subay yetiştirmek için Mekteb-i Harbiye açılmıştır²⁰³. 1878'de Rusya karşısındaki ağır mağlubiyete kadar ordunun teşkilat ve eğitiminde daha çok teorik eğitime ağırlık veren Fransız modeli örnek alınmış ve

²⁰⁰ Fahri Çeliker, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Askeri Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi'ndeki Tutum ve Etkileri", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 136-137; Fatih Yeşil, "Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar", *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 113, 134, 136.

²⁰¹ Mehmet Beşirli, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Konya 2004, s. 175-176.

²⁰² Sezen Kılıç, *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s. 18-19.

²⁰³ Cemalettin Taşkıran, *Yüzyıllardır Harbiye*, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 46-47.

Mekteb-i Harbiye de Fransız subaylar da görev yapmıştı²⁰⁴. Ancak bu tarihten sonra Fransız tesiri yerini daha çok uygulamanın ağırlıkta olduğu Alman modeline bırakmış buradan gelen askerî heyetlerde okullarda verilen eğitimlere Alman subaylar dâhil olmuştur. Bilhassa von der Goltz Paşa, Osmanlı zâbitanının akademi eğitimine bu anlamda önemli katkılarda bulunmuştu²⁰⁵.

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde von der Goltz Paşa'nın katkısı ile yapılandırılmış teşkilata sahip kara ordusu devralınmıştı. Zaman kaybetmeden Osmanlı askerinin modern tarzda seviyelere ulaşması için eğitimde önemli adımlar atılmıştı²⁰⁶. Bu dönemde Harbiye ve Mühendishane mezunu mülâzımların (teğmen) eğitimlerine devam edilemesi adına Piyade Endaht (Atış) Mektebi Şubat 1909'da, Sahra ve Ağır Sahra Topçu Mektebi Ocak 1910'da faaliyete başlamıştı. Yine, 1911 Ekim'de Ağır Topçu Endaht Mektebi ile 1912'de Levazım Mektebi eğitime başlamıştı. Bunların yanında yeni silah ve harp aletlerini kullanabilecek personelin yetiştirilmesi için, Projektör Mektebi, Tayyare Mektebi, Torpil Talimgâhı, Nakliye Mektebi, Tatbikatlı Sıhhiye Mektebi ve Tatbikatlı Baytar Mektebi hizmete girmişti²⁰⁷.

Askerî teknoloji konusunda son derece duyarlı olan Mahmut Şevket Paşa'nın teklifiyle hazırlanan Kıt'aat-ı Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği Talimatnamesi 17 Şubat 1910'da yürürlüğe girmişti. Bu tarihten sonra Osmanlı havacılık faaliyetleri hız kazanmış, Almanya ve Fransa'ya balon ve havacılık eğitimi için zâbitan gönderilirken Edirne Müstahkem Mevkii için acilen bir balon siparişinin verilmesi talep edilmişti. Ayrıca muharebelerde uçakların düşmana karşı psikolojik ve askerî üstünlük sağlayacağından ordu envanterine uçakların dâhil edilmesi istenmişti. Bu dönemde Osmanlı maliyesinin yetersiz olması nedeniyle Donanma Cemiyeti vasıtasıyla yurtiçi ve yurtdışından yardımlar toplanarak uçak teminine

²⁰⁴ Özlem Kurşun Tükenmez, "19. Yüzyılda Fransız Askerî Mekteplerinde Eğitim ve Osmanlı Askerî Mekteplerinin Modernleşmesine Tesiri", *Mediterranean Journal of Humanities*, C. 13, Antalya 2023, s. 226.

²⁰⁵ Barış Ateş, "Türk Ordusu Subay Eğitim-Öğretim Sisteminin Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022, s. 13-14.

²⁰⁶ Bülent Durgun, "XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Ordusunda Ulaştırma Eğitimi", *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022, s. 66.

²⁰⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6., s. 125; Gültekin Yıldız, *a.g.m.*, s. 100.

gidilmişti. Türk havacılığını geliştirmek için ise Yeşilköy’de 1912 yılı başında tayyare mektebi ve hangarı ile 1500 m uzunluğunda pist yapım inşasına başlanmıştı²⁰⁸. Her ne kadar muharebelerde modern araç ve silahların kullanımı önemli olsa da bu dönemde at halen kıymetini korumaktaydı. Dolayısıyla kapatılan haralar daha kapsamlı bir teşkilatlanma ile 1909 yılında yeniden açılarak Harbiye Nezâreti’ne bağlanmış 1911’de de Süvari Mektebi eğitime başlamıştı²⁰⁹.

Osmanlı ordusunda düşük rütbeli zâbit eksikliğinde bulunmaktaydı. Bundan dolayı gelen Alman heyetler ve bilhassa von der Goltz Paşa, Harbiye Mektebi’nden sonra alt kademe idadi ve rüştiyelerde de eğitim programlarının düzenlemesi adına Almancadan pek çok nizamname tercüme ettirerek yeni bir askerî eğitim anlayışına geçilmesine mühim katkı sağlamıştı²¹⁰. Bu doğrultuda Ekim 1909’da küçük zâbit mektepleri açılmıştı. Ordunun ihtiyacına göre piyade, topçu, süvari, sıhiyye, nakliye ve kıyı ve sahra topçu küçük zâbit mektepleri devletin ordu merkezi bulunan vilayetlerinde oluşturulmuştu²¹¹. Yine muharebelerde ulaştırma hizmetlerinde aksamaların yaşanmaması adına dönemin şartlarına uygun nakliye taburları yeniden düzenlenerek kolordulara bağlanmış ve eğitimleri, Liman von Sanders’in ıslah heyetinde yer alan Kaymakam Pişof’a verilmişti. Tıpkı diğer sınıf zâbitanı gibi madden, manen ve fikren iyi bir şekilde yetişmesi gerektiğini savunan Pişof Bey’in hazırladığı rapor doğrultusunda 12 Temmuz 1912 tarihinde nakliye mektebi layihası imzalanmıştır²¹².

Balkan Savaşı öncesi Osmanlı Devleti mali açıdan yetersiz durumdaydı. Dolayısıyla ordunun ihtiyacı olan tüfek, top ve cephane gibi askerî araç gereçlerin tamamlanmasında aksaklıklar yaşanmıştı. Şark Ordusu olarak tüfek ihtiyacı;

²⁰⁸ Zekeriya Türkmen, “Türkiye’de Havacılık Teşkilatının Kuruluşunda Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve Döneminde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Bir Bakış”, *Türk Hava Kuvvetlerinin 100’üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2013, s. 33,37,45.

²⁰⁹ Cevat Şayin, “Geç Osmanlı Ordusunda At ve Süvari Eğitime Batı Etkisi; Remont”, *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022, s. 108.

²¹⁰ Zekeriya Türkmen, “Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Askerî Eğitim-Öğretiminde Alman Müşavirlerin Etkileri”, *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022, s. 112.

²¹¹ Tuna Kaan Taştan, “Osmanlı Devleti’nde Alaylı ve Mektepli Küçük Zâbit Yetiştirme Çabaları”, *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022, s. 59.

²¹² Bülent Durgun, *a.g.b.*, s. 69-70.

Tablo 1. Şark Ordusunun Seferi Tüfek İhtiyacı²¹³

Ordu	Seferi Kadrosu	Mevcudu	İhtiyacı
Şark Ordusu (İhtiyat Ordusu Dâhil)	417.523	306.774	110.747

Tabloya bakıldığında Şark Ordusu askerinin neredeyse %20'si tüfeksizdi. Süvari tüfeği olan filinta için de durum aynıydı. Bütün Osmanlı süvarisi için gerekli olan filinta sayısı 27.760'dı. Şark ve Garp Cephesi süvarileri içinse gerekli olan filinta sayısı 15.879'du. Oysa, Şark ve Garp Ordularının filinta mevcudu sadece 1.500 olup, 12.760 filinta eksikti²¹⁴.

Osmanlı ordusunda, bir başka sorun ise ağır makinalı tüfek bölüğündeki eksikliklerdi. Balkan Savaşı'nda, Şark Ordusu için 30 bölük, Garp Ordusu için 25 bölük ve ihtiyat ordusuna da 2 bölük olmak üzere 57 bölük asker tahsis edilmesi planlanmıştı. Ancak 22 Ekim 1912'de mevcut olan ağır makinalı tüfek bölüğü sayısı Şark Ordusu'nda 6'sı Edirne'de, 17'si seyyar orduda olmak üzere 23 bölük, Garp Ordusu içinse 19 bölük olarak toplanabilmişti²¹⁵. Bölük sayısında oluşan eksiklik, haliyle Balkan Savaşı'nda Osmanlı ateş gücünü olumsuz etkileyebilirdi.

Osmanlı ordusunun topçu bataryaları da yeterli düzeyde olmamakla birlikte ağır top yok denecek kadar azdı. Obüslerin ise günün şartlarına göre modernizasyonu yapılmadığından çok yetersiz vaziyetteydi. Ayrıca bu topların üretimini devlet kendi imkânları ile sağlayamadığından tedariki dışarıdan yapılmakta ve maliyetleri arttırmaktaydı. Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlikleri seri ateşli top ve cephan arabaları yönünden savaştan önce her ne kadar iyi teçhiz edilmiş olsa da birliklerin kuruluşlarında eksiklikler görülmekteydi²¹⁶. Cephan olarak seri ateşli top başına 620, seri ateşli dağ toplarının herbirine ise 650 top mermisi düşmekteydi. Seri ateşli ve adi ateşli dağ topları için yıl içerisinde yerel fabrikalarda 45'er bin top mermisi

²¹³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan...*, s. 136.

²¹⁴ Bülent Durgun, *a.g.e.*, s.61.

²¹⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan...*, s. 138.

²¹⁶ Bülent Durgun, *a.g.e.*, s. 62.

üretilmekteydi. Bu durum seri ateşli sahra topları için mümkün olmadığından 1913 yılı bütçesinden 55.000 kadar top mermisi Avrupa firmalarından sipariş edilmişti²¹⁷.

Tablo 2. Şark Ordusunun Sahra Topu Bakımından Durumu²¹⁸

Şark Ordusu Topçu Bataryası Durumu		Şark Ordusu Dağ Topçu Bataryası Durumu	
Kolordu	Batarya sayısı	Kolordu	Batarya sayısı
I. Kolordu	30	I. Kolordu	6
II. Kolordu	48	II. Kolordu	7
III. Kolordu	48	III. Kolordu	15
IV. Kolordu	30	IV. Kolordu	6
Toplam	156	Toplam	34

Bakıldığında Osmanlı ordusunun modern top mevcudu ve mühimmatı açısından eksik durumda olduğu aşikârdı.

Meşrutiyet'in yeniden ilanı sonrası Balkanlarda, gerginliğin giderek artması üzerine ordunun her ihtimale hazırlıklı olması için²¹⁹ Goltz Paşa, Trakya'da bir dizi tatbikatın yapılmasına da öncülük etmişti. 1909 yılının sonuna doğru 1., 2. ve 3. Orduların katıldığı, Almanya ve diğer bazı Avrupa devletlerinin ordularında icra edildiği gibi Osmanlı birliklerinin de arazide talim ve icraatını güçlendirmek adına sonbahar, kış tatbikatları yapılmıştı²²⁰. 1910 yılında ise 1. ve 2. Orduların yanında 5-6 tümenin daha dâhil olduğu ve yaklaşık 70.000 askerin katıldığı sonbahar tatbikatları icra edilmişti²²¹. Ayrıca Serez, Selanik, Manastır ve Üsküp'te garnizon tatbikatı ve bir dizi atış talimleri yapıldıktan sonra İstanbul'da kapanış tatbikatı gerçekleştirilmişti. Böylece, Balkan Savaşı öncesi Osmanlı ordusu sahada ciddi muharebe eğitimi görmüştü²²². Fakat ordunun taktik anlamda gücünü yükseltmek için

²¹⁷ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan...*, s. 139-140.

²¹⁸ Bülent Durgun, *a.g.e.*, s. 62-63.

²¹⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan...*, s. 95.

²²⁰ Kâzım Karabekir, *Türk Ordusunda Almanlar*, Yay. Haz. Ömer Hakan Özalp, Truva Yayınları, İstanbul 2021, s. 170.

²²¹ Gültekin Yıldız, *a.g.m.*, s. 86.

²²² Bülent Durgun, *a.g.e.*, s. 71.

yapılan manevra ve tatbikatlardan kısa bir zaman sonra büyük çapta bir terhis kararı alınmıştı. Bu kararın alındığı süreçte yönetimde Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığındaki Büyük Kabine Hükûmeti bulunmakta²²³ ve 29 Temmuz 1912’de, 1888 doğumlu ve 1908 girişli askerlerin terhisi onaylanmaktaydı²²⁴.

Balkan müttefiklerinin seferberlik ilan etmeleri üzerine 22 Eylül 1912’de Rumeli sınır bölgelerinde asker sayısını arttırmak için Padişah’ın onayı istenmişti. 25 Eylül’de Meclis-i Vükelâ kararıyla Rumeli’deki nizamiye askeri yarı seferber, redif askerleri ise tam seferber hale getirilip, eksik kadroların Anadolu’dan tamamlanması kararı alınmıştı. Ayrıca sonbahar tatbikatları kapsamında Edirne, Kırklareli, Babaeski, Gümölcine, Üsküp, İştîp, Serez, Drama ve İlbasan tümenlerinin kendi bölgelerinde altı haftalık bir tatbikat planlandığı da icra edilememiş²²⁵ çünkü 1 Ekim 1912’de genel seferberlik ilan edilmişti²²⁶.

a. Şark Cephesi’nin Hazırlıkları ve Sefer Planları

Osmanlı Kara Kuvvetleri, 1869’dan itibaren yedi ordu kumandanlığı şeklinde teşkilatlanmıştı²²⁷. 9 Temmuz 1910’da *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Ordusunun Teşkilât-ı Esâsiyye Nizamnâmesi* doğrultusunda orduda köklü düzenlemeler yapılmıştı. Yeni düzenlemede ordu komutanlıkları kaldırılarak, yerine ordu müfettişlikleri kurulmuş eğitim ve seferberlik işlerinin düzenlenmesi sorumluluğunun yanı sıra stratejik harekâtların planlanması da müfettişliklere verilmişti. Nizamiye, redif ve müstahfız birlikleri ise görevlerine aynı şekilde devam

²²³ Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın kurduğu hükümetin içerisinde; Kâmil Paşa, Ferit Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa gibi eski sadrazamların bulunmasından dolayı kabineye, “Büyük Kabine” adı verilmişti. Yine Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın oğlu Mahmut Muhtar Paşa’nın da Bahriye Nazırı olarak görev aldığı bu kabineye halka arasında “Baba-Oğul Kabinesi” de denilmişti. Bkz: İbrahim Tavukçu, *İstanbul Basını’nda büyük Kabine (21 Temmuz 1912-23 Ocak 1913)*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012, s. 71.

²²⁴ Rifat Uçarol, “Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 266-267.

²²⁵ Sabah, R. 16 Eylül 1328/M. 29 Eylül 1912, Nr. 8271, s. 1; Ahmet Selahattin Bey, *Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahîri*, Yay. Haz. Hasan Ali Polat, Yedisu, İstanbul 2021, s. 223-224.

²²⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 116-117.

²²⁷ Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti*, Türkçe’ye Çev. Nurettin Türsan-Semiha Türsan, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara 1983, s. 87-88.

etmekteydi²²⁸. Yeni düzenlemeyle Rumeli’de Bulgaristan ve Bosna-Hersek’in kaybıyla Edirne’deki 2. Ordu ve Şam’daki 5. Ordu lağvedildi. Selanik’teki 3. Ordu, eski 4. Ordu yerine ikame edilerek, Erzincan’a nakledildi. 7. Ordu, kolordu seviyesine indirilip, Bağdat merkezli 6. Ordu, 4. Ordu ismiyle Suriye ve Irak Ordusu olarak işlev görmeye başlamıştı. Böylece yedi ordu kumandanlığı yerine, merkezi İstanbul’da olan 1. Ordu, merkezi Selanik’te olan 2. Ordu, merkezi Erzincan’da olan 3. Ordu ve merkezi Bağdat’ta olan 4. Ordu olmak üzere dört ordu müfettişliği teşkil edilmişti²²⁹. Yine, Yemen’de 14. Bağımsız Kolordu, Asir’de 41. Bağımsız Tümen, Trablusgarp’ta 42. Bağımsız Tümen ve Hicaz’da 43. Bağımsız Tümen düzenlenen yeni ordu şeması içerisinde yerini aldı. Kolorduların dışında, muhafız, inzibat, şimendifer, itfaiye, sanayi, ağır topçu, demiryolu muhafızı gibi birlikler ve sınır bölükleri bulunmaktaydı. Ayrıca Akdeniz Boğazı (Çanakkale Boğazı), Karadeniz Boğazı (İstanbul Boğazı), Edirne, Bolayır, Erzurum, Yanya, İşkodra, Selanik, Karaburun, İzmir Müstahkem Mevkiileri de ayrı birer kumandanlık olacak şekilde teşkilatlandırılmıştı²³⁰.

Ordu içerisinde düzenlemelere Ocak 1911’de kabul edilen yeni Kolordu Teşkilat Kanunu ile devam edilerek çok daha kuvvetli kolorduların kurulmasına karar verilerek²³¹ teşkilatlarının bir an önce tamamlaması için ise aynı yılın sonuna kadar kullanılmak üzere bütçeden üç yüz milyon kuruş tahsisat ayrılmıştı²³². Avrupa’da ilk kez Osmanlı ordusunda denenecek olan yeni kolordu teşkilatında, her bir kolordu, 3 tümenin bir araya gelmesiyle, her tümen 3 alaydan, bir alay ise 3 taburdan²³³ oluşması esasına dayanıyordu. Piyade livası ise yeni kuruluş şeması içerisinde yer almıyordu. Buna göre nizamiye kolordusunda ortalama insan mevcudu 41.000, hayvan mevcudu ise 6.700 civarında olacaktı. Savaş ve barış zamanında

²²⁸ Zekeriya Türkmen, “Osmanlı Askeri Teşkilatında Yenileşme Hareketleri Konusunda Yapılacak Çalışmalarda Türk Arşivlerinin Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu*, İstanbul 2005, s. 305.

²²⁹ Gültekin Yıldız, *a.g.m.*, s. 78,82-84.

²³⁰ Serkan Er, “Balkan Harbi Çerçevesinde Osmanlı Ordusunun Demiryollarını Kullanımına Bakış”, *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012, s. 83-84.

²³¹ *Düstur*, Tertip II, C. 3, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1330, s. 30; *Takvim-i Vekayi*, R. 30 Kânunuevvel 1326/M. 12 Ocak 1911, Nr. 720, s. 1.

²³² MAZC, Devre 1, C. 1, İctima 3, (17. İnikad) 1326, s. 234-235.

²³³ Tabur mevcudu ortalama 800 olarak kabul edilmiştir. Bkz. ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-47.

bağlı oldukları müfettişlik idaresi altında bulunacak olan nizamiye birlikleri, ihtiyat erleri ile desteklenmekteydi. İhtiyaç durumuna göre oluşturulacak olan redif kolorduları ise redif tümenlerinden oluşacak ve süvari topçu birlikleri ve diğer yardımcı birlikler bu kolorduya dâhil edilmişti. Redif tümenlerinin kadroları ise redif ve müstahfız birliklerden meydana gelecekti²³⁴. Bu yeni teşkilatlanmayla kolordu karargâhları, tümenlerin sevk, idare ve lojistik faaliyetlerini daha disiplin ve düzen içerisinde takip edebilecekti²³⁵.

Herhangi bir bölgede olabilecek muharebeler için ordu seferber edilirken müdafaa veya taarruza yönelik olarak takip edilecek yol için önceden planlama ve hazırlık yapmak en önemli hususlardı. Osmanlı Devleti, özellikle 1878'den sonra herhangi bir savaşta taarruz ve istila siyaseti gütmeye başladığı için cepheleri ve askerî kuruluşlarını bilhassa Rumeli'de çeşitli savunma planlarına göre hazırlamaktaydı. Bunun yanında cephelerin bitişik veya ayrı oluşu ile aralarında irtibatın kurulması ve kuvvetlerin hangi merkezde toplanması gerektiği de üzerinde detaylı bir şekilde düşünülüp, planlama yapılması gereken önemli bir husustu²³⁶. Bu noktada Osmanlı Devleti, Rumeli'de çıkabilecek muhtemel savaşlara karşı 12 farklı sefer planı oluşturmuştu.

Bunlardan;

1 Numaralı Sefer Planı: Bulgaristan' karşı,

2 Numaralı Sefer Planı: Bulgaristan ve Yunanistan'a karşı,

3 Numaralı Sefer Planı: Yunanistan'a Karşı,

4 Numaralı Sefer Planı: Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'a karşı,

5 Numaralı Sefer Planı: Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'a karşı,

²³⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6., s. 96.

²³⁵ Hakan Özdemir, *a.g.e.*, s. 104.

²³⁶ Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi*, 3. Baskı, Yay. Haz. Ahmet Tetik, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 11.

6 Numaralı Sefer Planı: Sırbistan ve Karadağ'a karşı,

7 Numaralı Sefer Planı: Karadağ'a karşı,

8 Numaralı Sefer Planı: İtalya ve kıyılarımıza saldıran herhangi bir devlete karşı,

9 Numaralı Sefer Planı: Avusturya'ya karşı,

10 Numaralı Sefer Planı: Rusya'ya karşı,

11 Numaralı Sefer Planı: Rusya ve Bulgaristan' karşı,

12 Numaralı Sefer Planı: Rusya ve Bulgaristan hariç diğer Balkan devletlerine karşı, girişilecek bir savaşta yapılacak hazırlıkları ihtiva etmekteydi²³⁷.

Oluşturulan sefer planlarından beş tanesi, Ahmet İzzet Paşa'nın Erkân-ı Harbiye Reisliği zamanında hazırlanmıştı. 5 numaralı sefer planı, bütün Balkan devletlerinin birleşerek, Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği bir savaş ihtimali düşünülerek teşkil edilmişti²³⁸. Bu plana göre; Osmanlı ordusu, Balkanlarda toplanma yerleri birbirinden farklı önemde iki harekât bölgesine ayrıldı. İlk bölge en güçlü rakip olarak görünen Bulgaristan'a karşı icra edilecek olan muharebelerin yapılacağı Trakya Bölgesi'nde Şark Cephesi (Doğu Cephesi), diğeri Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'a karşı muharebelerin icra edileceği Makedonya Bölgesi'nde Garp Cephesi (Batı Cephesi) olarak belirlenmişti²³⁹. Bu bölgelerde seferber edilecek nizamiye ve redif birliklerinden oluşacak kuvvetler ise Şark ve Garp Orduları adı altında sefere katılacak, böylece barış zamanındaki 1. Ordu, seferde Şark Ordusu, 2. Ordu da Garp Ordusu adını alacaktı²⁴⁰.

Şark Ordusu cepheye askerî teşkilat olarak, I., II., III. ve IV. Nizamiye Kolorduları, XV., XVI. ve XVII. Mürettep Kolordular, bir mürettep süvari tümeni ve

²³⁷ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan...*, s. 186.

²³⁸ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Cilt 1, Timaş Yayınları İstanbul 2017, s. 137,142.

²³⁹ Mehmed Ali Nüzhet, *Balkan Harbi Üzerine*, Yay. Haz. İsmet Sarıbal, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 34.

²⁴⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, Cilt 3, Kısım 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979, s. 35-37.

bir mürettep süvari tugayından oluşmaktaydı. Muharebeler başlamadan önce Şark Cephesi'ndeki kuvvetler Şark Ordusu, Edirne Müstahkem Mevkii ve Kırcaali Müfrezesi olarak üç kumandanlığa ayrılmıştı. Şark Cephesi gerisinde ihtiyat olarak, XVIII., XXIII. ve XXIV. Kolordular hazır halde olacaktı²⁴¹. Şark Cephesi komuta kademesine bakıldığında ise Şark Ordusu Kumandanlığı'na Birinci Ferik Abdullah Paşa²⁴², Kurmay Başkanlığına ise Cevat Paşa getirilmişti²⁴³. Kolorduların komutasında ise Ömer Yaver Paşa I. Kolordu Kumandanı²⁴⁴, Şevket Turgut Paşa II. Kolordu Kumandanı, Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa III. Kolordu Kumandanı²⁴⁵ ve Abuk Ahmet Paşa IV. Kolordu Kumandanı olarak göreve getirilmişti. Bunun yanında Şark Ordusu Karargâhı idari işlerinin yürütülmesinden sorumlu sekiz şube mevcuttu. 1. Şube harekât, 2. Şube istihbarat, 3. Şube menzil ve kuvvet, 4. Şube evrak, 5. Şube personel, 6. Şube levazım, 7. Şube sağlık ve veterinerlik, 8. Şube yargılama işlerinden sorumluydu²⁴⁶.

(1). Sınırları ve Sefer Planlarına Göre Harekât Bölgeleri

Hazırlanan 5 numaralı sefer planına göre Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusu iki cepheye ayrılarak muharebe edecekti. Her ne kadar Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında sınırlar siyasi olarak belli olsa da asıl sınır cephe hatlarına sevk edilecek birliklerle belirlenecekti. Bu hususta Bursalı Mehmet Nihad Bey'in verdiği bilgilerde barış zamanında Osmanlı Devleti Rumeli topraklarını idari taksimat olarak Trakya ve Garbî Rumeli namıyla iki kısma bölmüştü. Trakya kısmının, Edirne ve İstanbul vilayeti ile Çatalca mutasarrıflığı sınırları dâhilinde olduğu, geri kalan kısmın ise Garbî Rumeli olduğu ifade edilmektedir. Ancak Trakya ve Garbî Rumeli

²⁴¹ Edward J. Erickson, *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, Çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 101.

²⁴² Ali Fuad Türk geldi, *Görüüp İştiklerim*, 4. Baskı, TTK, Ankara 1987, s. 58.

²⁴³ Ahmet Yurttakal, *Cevat Çobanlı Paşa Çanakkale Kahramanı*, Malatya Kitaplığı, Malatya 2014, s. Cevat Paşa, 29 Eylül 1912'den, 4 Şubat 1913 tarihine kadar bu görevi üstlenmiş, sonrasında ise 9. Tümen komutanlığına atanmıştır. Bkz. Nusret Baygan, "Orgeneral Cevat Çobanlı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 7, S. 20, 1991, s. 369.

²⁴⁴ BOA, BEO, Nr. 4066/304911-1. (R. 14 Temmuz 1328/M. 27 Temmuz 1912 Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi'nden, Harbiye Nezâreti Celilesi'ne gönderilen evrak)

²⁴⁵ BOA, BEO, Nr. 4099/307358-1. (R. 2 Teşrinievvel 1328/M. 15 Ekim 1912 Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi'nden, Harbiye Nezâreti Celilesi'ne ve Bahriye Nazırı'na gönderilen evrak)

²⁴⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6., s. 139.

bölgelerinin sınırlarını hem arazi hem de millet noktasında birbirinden kesin olarak ayırıp belirlemek mümkün değildir. Fakat bu bölgeyi Rodop Dağları'nın bölmesinden dolayı öteden beri bu dağlar iki bölge arasında genel bir sınır kabul edilmişti. Ancak askerî hareket bölgesi olarak düşünüldüğünde, Rodop Dağları'nın ayırdığı sınırın da bir kesinliği yoktur. Ayrıca Karasu Nehri, Trakya'nın batı sınırını çizse de Meriç Nehri, Trakya Bölgesi'ni kendi içinde dahi ikiye bölmektedir. Bu yüzden daha çok orduların yığınak noktaları ve harekât bölgeleri cephe sınırlarını belirlemekteydi²⁴⁷.

Şark Ordusu'nun harekât alanı olan Trakya Bölgesi'ne coğrafi olarak daha ayrıntılı bakıldığında karşımıza tabii zorlukları olan geniş bir alan çıkmaktadır. Sıra dağların ve uzun nehirlerin kuzey-güney, doğu-batı yönlerinde böldüğü arazi, haliyle askerin ilerleyişini zorlaştırmaktadır. Bu durum hem Osmanlı, hem de Bulgar orduları için geçerlidir. Batı Trakya kesiminde kuzeyden güneydoğuya doğru bir yay gibi Koca Balkan Sıradağları, Rila Dağları ve Rodop Dağları, Dedeağaç istikametinde uzanmaktadır. Ortalama yükseklikleri 2000 metreyi bulan bu dağların kuzey ve güney yamaçları yoğun ormanlık alan ve fundalıklarla kaplıdır. Sağ tarafından Meriç Nehri'nin aktığı bu sıradağlar, aynı zamanda Osmanlı-Bulgaristan sınırır. Doğu Trakya Bölgesi ise daha çok ovaların hâkim olduğu düz bir coğrafya görünümündedir. Özellikle Lalapaşa, Edirne, Meriç, Kırklareli, Vize-Pınarhisar, Çorlu, Muratlı ve Silivri ovaları geniş düzlükler oluşturur. Meriç, Tunca, Arda ve Ergene Nehirlerinin doğal birer engel olduğu muhakkaktır. Doğu Trakya Bölgesi'nde Gala, Sığırcık, Büyük-Küçük Çekmece ve Terkos Gölleri de Bulgar ordusunun ilerlemesine aynı özellikte zorlaştıracak gibi Türk savunmasına ise doğal bir katkı destek hususiyeti arz etmekteydi. Buna ilaveten batıdan doğuya doğru, Balkan Dağlarından başlayarak, Karadeniz kıyıları boyunca İstanbul'a kadar uzanan Istranca Dağları, dik yapısı ve yoğun orman örtüsü sebebiyle aşılması zor ve orduların hızlı hareket etmesine doğal bir engeldi²⁴⁸.

²⁴⁷ Mehmet Nihat, *1328-29 Balkan Harbi Trakya Seferi*, C. 1, Askeri Matbaa, İstanbul 1340, s. 71.

²⁴⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) II. Cilt III. Kısım Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 20-24.

Şark Cephesi harekât bölgesinin belki de en stratejik yanı, Adalar Denizi'ne Yunan filosunun hâkim olması durumunda Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarıyla İstanbul ve Anadolu topraklarını birbirine bağlayan tek güzergâh olmasıydı. Bu bakımdan, Trakya toprakları, Garp Ordusu'nu da takviye edecek tek yol olduğu için bu toprakların güvenliği son derece önemliydi. Haliyle savaşın kaderini belirleyen nokta Şark Cephesi'ndeki muharebelerin seyri olacaktı. Osmanlı Devleti öncelik olarak ordunun ağırlık merkezini Trakya Bölgesi'nde teşkil ederek, Şark Ordusu'nu nizamiye kuvvetleriyle seferber etmeye önem verdi. Garp Cephesi ise kendi bölgesindeki mevcut birliklerle savaşı sürdürecekti²⁴⁹. Muharebelerin başlangıcında Garp Cephesi için genel düşünce ise Garp Ordusu'nun ağırlık merkezini ve yığınak noktalarını doğu sınırına yakın bölgelere kurarak, Şark Ordusu'yla eş güdüm halinde hareket etmek olarak belirlenmişti. Eğer, bu sağlanamazsa batıya doğru çekilerek muharebelere devam edip, Şark Ordusu'nun galibiyetinin beklenmesi plan dâhilindeydi²⁵⁰.

Dolayısıyla her iki ordunun muharebelerden önce yığınak noktaları ve harekât bölgeleri belirlenirken coğrafi şartlar göz önünde bulundurulmak durumundaydı. Bu noktada Şark Ordusu Kurmaylarına göre, Bulgar ordularının yürüyüş güzergâhı, Tunca ve Meriç havzasında; güney ve doğu istikametinde, Rodoplar ve Kırcaali bölgesinde güney yönünde olabilirdi. Kuzeyde Istranca Dağları olduğu için Kırklareli üzerine ilerlemek mümkün görülmemekteydi. Bu durumda Bulgar kuvvetlerinin büyük çoğunluğu, Edirne-Kırklareli arasındaki hattın yürüyüşüne geçebilirdi.

Bu değerlendirmeye Şark Ordusu Kumandanlığı Şark Cephesi'nde ordunun genel dizilişini öncü birlikler ve hafif süvari birlikleri ileri karakollarda ve sınırların korunup gözetlenmesi için birinci hatta mevzilendirdi. Nizamiye ve redif birlikleri ise ordunun ana savunma merkezi olan Kırklareli-Süloğlu-Edirne arasında ikinci hatta yer almıştı. En gerideki ihtiyat birlikleri ise Trakya Bölgesi'nin daha iç kesimlerinde ve İstanbul'a doğru hazırda bulunacak şekilde üçüncü bir hatta

²⁴⁹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi Harbin İhzarı*, Cilt 1, Çev. Murat Tunca, Askeri Matbaa, İstanbul 1943, s. 213.

²⁵⁰ Fevzi Çakmak, *a.g.e.*, s. 11.

toplanmıştı. Böylece genel olarak Şark Ordusu cephede üç kademededen oluşan bir vaziyette mevzilenmişti. Ayrıntılı olarak değerlendirme yapıldığında ise Kırcaali'den, Istranca Dağlarının Karadeniz'e bakan eteklerin de bulunan Vasilkos'a kadar hat, sınır olarak kabul edilmişti. Bu hatta ileri birlikler güvenliği sağlayıp, eşkıya faaliyetlerini önleyecekti. Daha geride ise Kırklareli-Vize arasında ikinci bir hat teşkil edilmişti. Yine aynı bölgede Samakov-Tırnovacık-Devletliagaç hattına kadar bir tabur ve bir miktar süvari birliği sevk edilerek, tabur ve süvarilerin gerilerine ikinci bir destek hattı kuruldu. Devletliagaç'tan Tunca'ya kadar olan hatta da yine hudut birlikleri ve süvari birlikleri yerleştirilmişti. Tunca ile Meriç arasındaki bölge, Cisir-i Mustafapaşa'da bulunan ileri kıtalar ile sınırlarını koruyacak ve Bulgar taarruzu durumunda Edirne istikametine çekilecekti. Dimetoka'da bulunan süvari ve redif alayları ile seyyar topçu taburu ise Arda Nehri bölgesine kadar ilerleyip Ortaköy'de bulunan nizamiye alayı ile birlikte sınırların gözetlenmesi ve muhafazasını sağlayacaktı. Taarruz durumunda ise Dimetoka'ya çekileceklerdi. Bu durumda Şark Ordusu Kumandanlığı, ordunun ağırlık merkezini Kırklareli-Süloğlu-Edirne-Dimetoka hattına konuşturmuş Vize istikametine ise üç taburluk birlik gönderilmişti. Fakat asıl kuvvet Edirne-Kırklareli arasında toplandı. İlk gelecek birinci ve ikinci sınıf redif askeri de bu hatta yerleştirilecekti. O zamana kadar ise hattın güvenliği nizamiye birlikleri tarafından sağlanacaktı²⁵¹.

Bu stratejisi doğrultusunda nizamiye kolordularının savunma hattı üzerinde yerleştirip yığınağını da sınıra yakın bir noktada yapması bazı riskleri içerisinde barındırmaktaydı. Doğal olarak seferberliğin en kritik zamanlarında tam kadro sınır boylarında bulunan bu birliklerin yanlarında ağır silah ve mühimmatları da bulunduğu için aksi bir durumda bu malzemelerin taşınması mümkün olmayabilirdi. Ayrıca ordunun esas gücünü oluşturan ve asıl muharebeleri icra edecek olan birliklerin daha gerilerde güvenli bir alanda seferberliğini kolaylıkla ve emniyetle tamamlaması savaşın gidişatı açısından daha münasipti. Bir başka tehlike oluşturacak husus ise nizamiye ve redif birliklerinin aynı hat üzerinde yan yana kullanılması fikriydi. Barış zamanı kurulmuş nizamiye birlikleriyle, savaş zamanı yeni baştan

²⁵¹ Abdullah Paşa, *1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan harbi Hatıraları*, Hazırlayan: Tahsin Yıldırım- İbrahim Öztürkçü, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012, s. 113-114.

kurulan redif birliklerinin aynı kararlılıkla ve uyum içerisinde muharebeyi icra etmelerinin imkânı ve ihtimali az olduğu gibi bu durum haddinden fazla tehlikeli de olabilirdi²⁵². Redif birlikleriyle ilgili bir başka eleştiri de sefer zamanı silahaltına alınacak bu birliklerin hiçbir eğitim almadan, yanaşık düzende üstünkörü hareket etmelerinin kuvvetle muhtemel olmasıydı. Bunun yanında, bu birlikleri sevk ve idare edecek komuta kademesi de düzenli ordu birliklerinde görev alması sakıncalı görülüp emekliliğe ayrılan siyasi ve askerî sebeplerden dolayı orduyla ilişkisi kesilen zâbitanın tekrar göreve çağırılarak komuta edecek olmalarıydı²⁵³.

b. Seferberlik ve Lojistik Hizmetleri

(1). Ordunun Seferberliği

Her hangi bir savaş ihtimalinde ordunun seferber edilip sevkinin sağlanması ve yığınak noktalarına ulaştırılması ilk ve en önemli adımdır. 1912 Eylül ayı ortalarında Sofya Elçiliği ve Ateşemiliterliği'nden gelen raporlarda Bulgarların Makedonya'da isyan hazırlığında oldukları ve çok kuvvetli bir şekilde teşkilatlandıklarının bildirilmesi üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti, 22 Eylül 1912 itibariyle Rumeli'de kısmi seferberlik ilan etti. Bu şartlarda Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi ise Balkan devletlerinin birleşip Osmanlı Devleti'ne savaş açma ihtimalleri karşısında, askerin yorgun olduğunu ve eksiklerin bulunduğunu ileri sürerek, bunun telafisi için beş yıla ihtiyaç olduğuna dikkat çekerek zaman kazanılması için gereğinin yapılmasını talep etti. Fakat harici gelişmeler buna imkân vermemekteydi. Çünkü Bulgaristan, Osmanlı redif askerlerinin yapacağı tatbikatlar için silahaltına çağırılmalarını bahane ederek, 30 Eylül'de seferberlik ilan etti²⁵⁴.

Balkan devletlerinin bu hamlesine karşı, Osmanlı Devleti de Rumeli'deki kısmi seferberliğe ilave olarak 1 Ekim 1912 tarihi itibariyle genel seferberlik ilan etti²⁵⁵. Aynı gün Harbiye Nezâreti'nden, 5 numaralı seferberlik planına göre, Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlikleri, 1., 2. ve 6. Redif Müfettişlikleri, Üçüncü Ordu

²⁵² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6., s. 96.

²⁵³ Mesut Uyar, "Osmanlı Askeri Rönesansı: Balkan Bozgunuyla Yüzleşmek", *Türkiye Günlüğü*, S. 110, 2012, s. 68-69.

²⁵⁴ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1.*, s. 193; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 131.

²⁵⁵ Zeki Çobanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 6.

Müfettişliği'nden 29. ve 30. Tümen, 3. Redif Müfettişliği'nden Trabzon Redif Tümen'i, 5. Redif Müfettişliği'nden Adana ve Halep Redif Tümenleri ve 8. Kolordu'nun 26. Tümeni'ne seferberlik emri gönderildi²⁵⁶. Lakin seferberlik planında deniz harekâtına dair hiçbir ibare yoktu²⁵⁷. Seferber orduların sevk ve idaresi ise teşkil edilen Karargâh-ı Umûmi uhdesinde olacaktı. Karargâh-ı Umûmi komuta kademesinde ise Başkumandan Vekili Nazım Paşa²⁵⁸, Başkumandan Vekili Yardımcısı Salih Hulusi Paşa, Kurmay Başkanı Hadi Paşa, 1. Kurmay Başkanı Yardımcısı Miralay Zeki Bey ve 2. Kurmay Başkanı Yardımcısı görevi de Miralay Pertev Bey'e verilmişti. Karargâh-ı Umûmi ayrıca karargâh kurmaylarından oluşan kalabalık bir komuta kademesine sahipti²⁵⁹.

Şark Ordusu'nun nizami harp ve genel kuvvetlerinin seferberlik, sevkıyat ve toplanma mıntıkası hakkında 1912-1913 seferberlik planına göre hazırlanmış cetvellerde, ulaşılması gereken sayı ve toplanma yerleri verilmişti²⁶⁰. Buna göre seferberlik ilan edildiği günden itibaren Şark Ordusu'nun ikmal efradının 3-5, redif taburlarının 5-15 gün gibi bir sürede redif taburları merkezinde toplanmaları, sevke hazır hale gelmiş bir vaziyette bulunmaları gerekmektedir²⁶¹. Ancak redif kolordu karakollarının teşkilinde gecikmeler ve aksamalar yaşanmıştı. İkmal erlerinin de görevlendirildikleri taburların bulunduğu yere ulaşp, birliklerini bulmaları gerektiği halde bu istenen zamanda yapılamamıştı. Çünkü birliklerin seferberlik ve yürüyüş cetvelleri barış zamanlarına göre hazırlanmıştı. Nizamiye kolordularının karakolları esasında hazır ve seferberliklerinde herhangi bir aksama yaşanmadı. Fakat ikmal erleri zamanında birliklerine ulaşamamıştı. Bu durum seferberlik noktasında sorun yaşamayan nizamiye tümenlerinin hayvan, elbise ve silah olarak ikmallerinde aksaklıklara neden olmuştu²⁶². Benzer vaziyet Garp Ordusu için de geçerli

²⁵⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6., s. 157.

²⁵⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1., s. 118.

²⁵⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004, s. 3.

²⁵⁹ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 12.

²⁶⁰ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-1.

²⁶¹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-40.

²⁶² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1., s. 120.

olduğundan, seferberliğin 14. gününde henüz birliklerin seferberlik ve ikmalleri tamamlanamamıştı²⁶³.

Seferberlikte bir başka zorluk orduya milletin desteğinin sağlanmasında aksaklık gösteren muhaberatla ilgiliydi. Zira pek çok redif taburu karargâhında telgraf hattı yoktu ve posta teşkilatlanmasında eksikler mevcuttu. Bu yüzden seferberlik emrinin köylere ulaşmasında birkaç jandarmadan başka bir unsur bulunamadığından seferberlik emirleri, günü gününe her bölgeye aynı anda ulaştırılamamıştı. Seferberlik emrinin ulaştığı bazı bölgelerde de halkın seferberlik icaplarına göstermiş olduğu gevşeklik ve mesafelerin uzaklıkları da göz önüne alınırsa, istenilen müddet zarfında seferberliğin tamamlanmasının güçleştiği görülmekteydi²⁶⁴. Nitekim Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne bağlı Samsun Tümeni'ne verilmesi gereken seferberlik emri unutulduğu için 10 Ekim'de ancak gönderilebilmişti²⁶⁵.

Askerin seferberlik işlemleriyle ilgili hatalar da mevcuttu. Bu hususta sadece jandarmanın görevlendirilmesi yeterli olmamasına rağmen²⁶⁶ Harbiye Nezâreti, askerin celbinde jandarmanın daha kat'i bir tutum sergilemesini istemekteydi²⁶⁷. Bunun yanında askerin seferber edilmesi için muhtarların sadece tebliğ ile iktifa ettiği ve üzerlerine düşeni tam olarak yapmadıkları da görüldü. Ayrıca kısa süre önce Rumi 1324 (1908) girişli askerin tezkere almış olmasından dolayı, ordunun daha fazla askere ihtiyacı vardı. Bunun için de neredeyse zaman yok denecek kadar azdı²⁶⁸. İlâveten nüfus kayıtlarından alınan bilgilerde orduya dâhil edilerek cepheye sevk edilecek askerin birçoğu uzun zamandır farklı yerlerde yaşadıklarından ve hatta hiç nüfus kayıtlarının olmamasından dolayı celpleri yapılamadı. Bunun bertaraf

²⁶³ Selanikli Bahri, *Balkan Harbi'nde Garp Ordusu*, Tab'ı ve Neşri: Çiftçi Kitaphanesi, İstanbul 1331, s. 21.

²⁶⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-40.

²⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6., s. 158.

²⁶⁶ BOA, DH.İD. Nr. 147-1/53-2. (R. 4 Eylül 1328/M. 17 Eylül 1912 Harbiye Nazırı namına Müsteşar Vekili Mehmet Tevfik'in, Samsun Fırkası kur'a efradına dair, Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

²⁶⁷ BOA, DH.İD. Nr. 147-1/53-1. (R. 8 Eylül 1328/M. 21 Eylül 1912 Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi'nden Canik Mutasarrıflığı'na gönderilen telgraf).

²⁶⁸ BOA, DH.İD. Nr. 147-1/53-5. (R. 16 Eylül 1328/M. 29 Eylül 1912 Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi'nden Ankara, Edirne, Çatalca, Kal'a-i Sultaniye, Karesi, Selanik, Yanya, Kosova vilayet ve sancaklarına gönderilen telgraf).

edilmesi için destekleri talep edilen muhtarların da gerekli hassasiyeti gösterip göstermedikleri şüpheli olmakla birlikte, göstermiş olsalar dahi bunun yeterli olmadığı muhakkaktı²⁶⁹. Bunun üzerine askerin celp ve sevki hususunda çözüm olarak muhtar, kaymakam, jandarma ve polisin birlikte çalışması ve seferberliğin kısa sürede bitirilmesi bekleniyordu. Süreci hızlandırmak için Bursa ve Ankara vilayetleri ile İzmit mutasarrıflığına tebliğat gönderildi²⁷⁰. Yine sevk işlerinde Bilecik, Geyve, Söğüt, Eskişehir, Seyitgazi ve Sivrihisar kazaları kaymakam ve jandarmasının müşterek çalışması istendi²⁷¹. Askerin celp meselesinin halli hususunda Edirne Fırka Kumandalığı'nın tavsiyesi ise polis ve jandarmanın, yalnızca askerin celbi konusunda tebliğ götürmesinin yanında, kendisine görevi tebliğ ettiği askeri, askerlik dairesine zorla götürebilmesi konusunda kanunen yetkinin verilmesi yönündeydi²⁷².

²⁶⁹ BOA, DH.İD. Nr. 147-1/53-6. (R. 11 Eylül 1328/M. 24 Eylül 1912 Harbiye Nezâreti Piyade Dairesi'nden, Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne, Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlikleri mürettebatının süratle sevklerine dair gönderilen telgraf).

²⁷⁰ BOA, DH.İD. Nr. 147-1/53-4. (R. 4 Eylül 1328/M. 17 Eylül 1912 Harbiye Nezâreti Piyade Dairesi Üçüncü Kuvve-i Umumiye Şubesi'nden, Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

²⁷¹ BOA, DH.İD. Nr. 147-1/53-3. (R. 8 Eylül 1328/M. 21 Eylül 1912 Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi'nden, Hüdavendigâr, Ankara Vilayetleri ve İzmit Mutasarrıflığı'na Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlikleri mürettebatının celp ve sevkinde ibraz-ı faaliyet olunmasına dair gönderilen telgraf).

²⁷² BOA, DH.İD. Nr. 147-1/53-6. (R. 11 Eylül 1328/M. 24 Eylül 1912 Harbiye Nezâreti Piyade Dairesi'nden, Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlikleri mürettebatının süratle sevklerine dair gönderilen telgraf).

Tablo 3. 1912-1913 Seferberlik Planına göre Şark Ordusu’nun 18 Ekim 1912’de Edirne-Kırklareli-Dimetoka Hattında Bulunması**Öngörülen Kuvvetlerinin Tablosu²⁷³**

Şark Ordusunun Nizamı Harbe Dâhil Tüm Kuvvetleri	Tüm Kuvvetlerin Müretteb Olduğu Kıtaat	Genel Kuvvetlerin Tamamı			Toplanma Mintikası	Kaç Günde Seferber Olarak Yığınak Mintikasında Toplanacağı
		Zâbit ve Asker	Hayvan	Araba		
Edirne Kalesi	Onuncu Nizamiye Fırkasıyla Edirne, Gümülcine ve Babaeski Redif Fırkaları ve Kale Kıtaatı	56.765	8.150	2.227	Edirne	Gün 6 - 8
Kırcaali Müfrezesi	Kırcaali Müstahfiz ve Kırcaali Redif Fırkaları ile Paşmaklı Müfrezesi	24.097	6.119	735	Kırcaali	5 – 14
Birinci Kolordu	1., 2. ve 3. Nizamiye Fırkalarıyla Kolordu Kıtaatı	48.872	11.886	3.439	Yenice	15
İkinci Kolordu	4., 5. ve 6. Nizamiye Fırkalarıyla Kolordu Kıtaatı	48.369	11.135	3.234	Hasköy	10 – 17
Üçüncü Kolordu	7., 8. ve 9. Nizamiye Fırkalarıyla Kolordu Kıtaatı ve Ankara Redif Fırkası	45.577	11.493	3.112	Kırkkilise	14
Dördüncü Kolordu	11. ve 12. Nizamiye Fırkalarıyla Kolordu Kıtaatı ve Bursa ve İzmit Redif Fırkaları	42.697	9.066	2.792	Sazlıdere	15
Müretteb On Beşinci Kolordu	Kale-i Sultaniye ve Edremit Redif Fırkalarıyla Kolordu Kıtaatı	23.392	5.727	1.618	Dimetoka	14
Müretteb On Altıncı Kolordu	Konya ve Afyonkarahisar Redif Fırkalarıyla Kolordu Kıtaatı	XX (mevcut belirtilmemiş ancak 22.000 olarak hesaplanmış)	5000	1500	Vize	11 – 21
Müretteb On Yedinci Kolordu	Ereğli, Kastamonu ve Samsun Redif Fırkaları	31.989	6.676	1.784	Azadlı	17
Müstakil Süvari Fırkası	-	6.062	6.065	365	Sülüoğlu Çiftliği	X
Müstakil Süvari Livası	-	2.208	2.190	147	Mustafapaşa	X
Şark Ordusu	Yekûn	352.028	83.507	20.953	Kırkkilise - Dimetoka	6 – 21

²⁷³ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-2.

Bunlara Mürettep XVIII., XXIII. ve XXIV. Kolordu kuvvetleri de eklenince Şark Ordusu'nun yaklaşık 470.000'ne ulaşması bekleniyordu²⁷⁴. Tabii olarak nüfus bakımından diğer dört Balkan devletinin toplamından fazla ve askerî teşkilat olarak da çok daha köklü bir geçmişe sahip olan Osmanlı Devleti, buna rağmen kuvvetli bir askerî güce sahip değildi²⁷⁵. Zaten bahsettiğimiz üzere asker toplama noktasında da yeterli sayıya ulaşamamıştı. 1912 yılında yirmi altı milyon civarında olan Osmanlı nüfusuna karşılık Şark Cephesi'nde savaşılan Bulgaristan'ın dört milyon üç yüz bin nüfusu bulunmaktaydı. Bu nüfusu dikkate alarak ordu mevcudunu hesaplayan Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi 5 numaralı sefer plana göre Şark Ordusu'nu aşağıdaki tabloda olduğu gibi hesaplamıştı²⁷⁶.

Tablo 4. 5 Numaralı Sefer Planına Göre Hesaplanan Osmanlı Şark Ordusu Mevcudu²⁷⁷

Şark Ordusu	Ordu Mevcudu
Edirne Kalesi Kuvvetleri	56.284
Kırcaali Müfrezesi	24.097
Seyyar Ordu	288.934
İhtiyat Ordusu	109.533
Toplam	478.848

Görüldüğü gibi 478.848 kişilik bir kuvvet ile Şark Cephesi'nde seferber olması planlanan ordu, harbin başladığı ilk günlerde bu sayının çok altında kalmıştı.

Tablo 5. 21 Ekim 1912 Taarruz Öncesi Osmanlı Şark Ordusu Mevcudu²⁷⁸

Edirne Kalesi Kuvvetleri	26.000
Seyyar Ordu	86.200
Kırcaali Müfrezesi	2.800
Toplam	115.000

²⁷⁴ Serkan Er, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı", *Tarih Dergisi*, Sayı 59, İstanbul 2014, s. 145-146.

²⁷⁵ Yanbolulu Mustafa Şevki, *Balkan Orduları "1908"*, Çev. Haluk Kayıcı, Ceren Yayıncılık, Edirne 2021, s. 35

²⁷⁶ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 24.

²⁷⁷ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan..*, s. 132.

²⁷⁸ *a.g.e.*, s. 133.

Şark Ordusu Harp Ceridesi'nde ise 21 Ekim 1912'de Şark Ordusu'nun mevcudu Müstakil Süvari Fırkası ve Süvari Tugayı hariç 94.000 kişi olarak yazılmış ise de yapılan tahkikat sonucu Süvari Fırkası ve Süvari Tugayı da dâhil mevcudun 78.000 kişi olduğu tespit edildimiştir²⁷⁹. 22 Ekim günü mevcut 87.000'e ancak ulaşmıştır²⁸⁰.

(2). Yığınak Noktaları

Hazırlanan 5 numaralı sefer planında Şark Cephesi hattının sınırları belirlenerek, Şark Ordusu'nun kolordu birlikleri Kırklareli-Havsa-Edirne arasında toplanacaklardı²⁸¹. Buna göre yığınak bölgelerine sevk edilen birliklere ise 7., 8. ve 9. Tümenlerden kurulu III. Kolordu, Kırklareli dolaylarında kuzeyden güneye sıralandı. 1., 2., ve 3. Tümenlerden kurulu I. Kolordu Yenice ve dolaylarında, 4., 5. ve 6. Tümenlerden kurulu II. Kolordu Hasköy ve civarında, 11., 12. Tümenler ile Bursa ve İzmit Tümenleri'nden kurulu IV. Kolordu, Oğulpaşa ve Azatlı bölgesinde yığınağını tamamlayacaktı. Dimetoka'da ise XV. Mürettep Kolordu ile 32. Piyade Alayı bulunmaktaydı. Edirne Müstahkem Mevkii birlikleri kendi savunma hatları içerisinde bulunacak ve 10. Tümen Çalışavak - Cısr-i Mustafapaşa arasındaki bölgede, 4. Nişancı Alayı Hanlıyenice'de ve Ortaköy'de bir müfreze kaleyi örtme (setir, perdeleme, gizleme) görevinde olacaktı. Kırcaali'de ise 36. Piyade Alayı ve Kırcaali Müfrezesi, Paşmaklı-Kırcaali arasındaki bölgede bulunacak ve yığınakları örtme görevi 3. ve 4. sınıf bölükler ve 36. Piyade Alayı tarafından yapılacaktı. Şark Ordusu'nun genel olarak seferberlik ve yığınaklarının gizlenmesi ise Vaysal bölgesine gönderilecek süvari tümeni, Üsküdar'a gönderilen bağımsız süvari tugayı ve Edirne Kalesi'ni gizlemekle görevlendirilen birlikler tarafından yapılacak, ordu karargâhı Lüleburgaz'a yerleşecekti²⁸².

Bulgar komuta kademesi de Trakya Bölgesi'nde yapacakları muharebelerde Osmanlı ordusunun bu bölgede alabileceği vaziyeti göz önüne alarak, birliklerinin sefer ve yığınak planlarını hazırladı. Muharebeler başlamadan hemen önce, General

²⁷⁹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-54.

²⁸⁰ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-77.

²⁸¹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-36.

²⁸² Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 57-58.

İvanov komutasındaki 2. Ordu, Edirne üzerine doğru ileri harekâta bulunarak Edirne Müstahkem Mevkii birliklerini savaş dışı bırakacaktı. Buna göre 8. Tunca Tümeni, Meriç Nehri'nin iki tarafından hareket edecekti. 9. Plevne Tümeni'nin bir tugayı Gavuralan-Drinci-Lefkeirumi istikametinde, aynı tümenin diğer iki tugayı da Kavaklı-Yeniköy-Soğucak-Kireçci-Hasköy istikametinde ilerleyecekti. Bu iki tugayın arkasında geçici olarak 2. Ordu emrine verilen 3. Tümen'in 1. Tugayı, Vakıfköy-Tatarköy yolunu takip edecek ve 1. Ordu ile irtibatı sağlayacaktı. General Vasili Kutinçev komutasında bulunan 1. Ordu kuvvetleri, Tunca Nehri ve Paşaköy-Küçükboyalık-Deremahalle-Kocaköy-Vaysal-Tatarlar arasındaki hatta ilerleyecekti. Öncü birlikleri ise Hamzabeyli-Skripka bayırı ve Vaysal Köyü kuzeyindeki tepelerde konuşlandı. 1. Ordu'nun asıl harekât bölgesi Edirne-Kırklareli arasından Türk birliklerine saldırmak ve ordularının Kırklareli'nde bulunan sol cenahına destekte bulunmaktı. General Dimitriev komutasında bulunan 3. Ordu kuzeyde Kırklareli bölgesine yapacağı hareket öncesi Yeniköy-Kapaklı-Ahlatlı hattına öncü birlikleri gönderecek, asıl kuvvetleri ise Gündüzler-Ormanköy-Gümrükköy hattında konuşlanıp, ordu karargâhı Eskizağra'da olacaktı²⁸³.

(3). İkmal ve Ulaşım Hizmetleri

Askerin sevki, seferberlik planında belirtilen nakliye ve yürüyüş cetvellerinde göre sağlanacaktı²⁸⁴. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin var olan kaynaklarını, ihtiyaç duyulan noktalara aktarmak için ulaştırma vasıtalarını en iyi şekilde planlayıp kullanması gerekiyordu. Seferberlik planına göre Osmanlı Şark Cephesi'nin lojistik kaynakları İstanbul ve çevresi, Kuzey Anadolu Bölgesi ve Karadeniz kıyısındaki şehirler tarafından karşılanacaktı²⁸⁵. Bilhassa Karadeniz Bölgesi'nde her yaştan ahali kaymakamlıklar, valilikler ve ordu birliklerine giderek gönüllü olarak savaşa katılmak için isimlerini yazdırmaktaydı. Bunun yanında askerin ihtiyacı olan birçok kışlık malzeme özellikle kadınların öncülüğünde toplanıp cepheye gönderiliyordu.

²⁸³ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi Kırklareli Harekâtı*, Cilt 2, Askeri Matbaa, İstanbul 1943, s. 31-33

²⁸⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-3.

²⁸⁵ Bülent Durgun, "Balkan Harbi'nde Ulaştırma Hizmetleri", *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012, s. 100.

Seferberlik dâhilinde orduya milletin desteğini sağlamak amacıyla kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve İane-i Harbiye komisyonları vasıtasıyla da toplanan yardım paraları ordunun ihtiyacını karşılamak üzere gönderilmişti²⁸⁶.

Tabi ki orduya yapılan yardımlar bunlarla ve Karadeniz Bölgesi'yle sınırlı değildi. Anadolu'nun her köşesinden halk, ordunun ihtiyacı olan yiyecek, giyecek ve maddi yardımı cepheye ulaştırmak adına adeta seferber olmuştu. Özellikle tahıl yönünden zengin olan Konya, Kayseri ve Ankara gibi Orta Anadolu şehirleri, ordunun erzak ihtiyacını karşılama hususunda ayrı bir öneme sahiptiler. Zaten Harbiye Nezâreti'nden, Dâhiliye Nezâreti'ne 5 Ekim'de gönderilen yazıda, şimendifer güzergâhında bulunan köy, kasaba ve şehirlerde mevcut olan ot, saman, arpa, buğday, nohut ve fasulye gibi ordunun ihtiyacı olan mamullerin miktarı sorulmuş ve yurt dışına satılması yasaklanmış ve bu yasağa Rumeli Bölgesi de dâhil edilmişti²⁸⁷.

Bunun yanında Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlarda savaş ihtimalinin giderek artmasını Hint Müslümanları da yakından takip etmekteydi. Çeşitli toplantılar ve mitingler düzenleyerek tepkilerini gösteren Hint Müslümanları, Balkan müttefiklerinin bu saldırgan tavırlarını yeni bir Haçlı eylemi olarak görmekteydiler²⁸⁸. Bundan dolayı yayımlanan fetvalarda sadaka, zekât ve kurban paralarının Osmanlı Devleti'ne verilmesinin farz olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca Avrupa malları da boykot edilmeye başlanmıştı. Hint Müslümanları, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne maddi yardımda bulunurken gönüllü olarak doktor ve tıbbi ekip de göndermişlerdir²⁸⁹.

Balkan Savaşı'nda, Osmanlı ordusunun lojistik ve idari desteği Harbiye Nezâreti'nin Levâzımat-ı Umûmiye Dairesi tarafından planlanmış ve

²⁸⁶ Nurten Çetin, "Balkan Savaşlarının Karadeniz Bölgesindeki Toplumsal Yansımaları ve Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar (1912-1913)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 30, 2015, s. 91-94.

²⁸⁷ Nurten Çetin, "Balkan Savaşlarının Orta Anadolu Vilayetlerine Etkisi", *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 6-8 Ekim*, Çanakkale 2016, s. 242.

²⁸⁸ Hasan Taner Kerimoğlu, "Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yaptıkları Yardımlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12, S. 2, 2012, s. 168.

²⁸⁹ Hatice Görgün, "Balkan Savaşları Döneminde Hindistan Müslümanlarının Faaliyetleri", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 41, 2022, s. 186-187, 191.

yürütülmüştür²⁹⁰. Lojistik hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi ile ilgili hususlar ise 1911 yılında Almanya örneği alınarak hazırlanan Menzil Hidematı Nizamnamesi'ne göre yapılacak²⁹¹ ve ordunun ikmal ve lojistik kaynakların sistemli bir şekilde cepheye sevkedilecekti. Sefer planlarında uygulanacak menzil hizmetleri de aynı nizamname dikkate alınarak hazırlanmıştı. Buna göre Şark Ordusu menzil merkez noktaları I. Kolordu için Babaeski, II. ve IV. Kolordular için Pavluköy ve III. Kolordu için de Lüleburgaz olarak belirlendi. Bunun yanında Dimetoka Müfrezesi menzil merkezi Dimetoka, Kırcaali Müfrezesi için ise Gümülcine olacaktı²⁹². İkmal malzemelerinin cepheye sevk edilmesini ise Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi üç aşamada gerçekleştirmeyi planladı. İlk safha yurtiçi bölgesinden menzil sahasına kadar yapılacak ulaşımdı. İkinci safha olarak menzil sahasından, harekât bölgelerine ve cephede kolordu gerilerinde kurulan ambar ve depolara taşınmasıydı. Son olarak ise depo ve ambarlardan alınan ikmal malzemelerini ihtiyacı olan birliklere ulaştırmaktı. İkmal malzemelerinin menzillere intikalinde genelde deniz ve demiryolu, menzil sahasından harekât sahasına ulaştırılmasına demiryolu ve karayolu kullanılmaktaydı. Harekât sahasındaki depo ve ambarlarda bulunan ikmal malzemelerinin askerî birliklere ulaşımı ise kurulacak ulaştırma taburları, erzak ve cephe kolları aracılığıyla sağlanacaktı²⁹³. Ancak savaş öncesinde ve sırasında kâğıt üzerinde yapılan bu planlamaların uygulanmasında çeşitli sebeplerden dolayı zorluklar yaşandı. Üçüncü Tümen Harp Ceridesi kayıtlarında belirtilen bu sebeplerin başında tren²⁹⁴ ve vapur²⁹⁵ hizmetlerindeki aksaklıklar ve buralarda görevli memurların keyfi hareketleri gösterilmekteydi²⁹⁶.

²⁹⁰ Ali Bal, "Balkan Harbi'nde Türk Ordusunun Lojistik Durumu", *On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri – II*, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2014, s. 479.

²⁹¹ *Menzil Hidematı Nizamnamesi*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1327, s. 1-57.

²⁹² Bülent Durgun, "Sefer Planlarında ve Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı", *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 29, İzmir 2014, s. 66.

²⁹³ Bülent Durgun, *Balkan Harbi'nde...*, s. 101-102.

²⁹⁴ Osmanlı Devleti'nde ilk demiryolu ulaşımı 1854 yılında Kahire-İskenderiye hattında olmuştu. Anadolu da ise ilk demiryolu hattı 1866 yılında tamamlanan ve 131 Km olan, İzmir-Aydın arasında inşa edilmişti. Bundan sonra devlet 1873'de kendi imkânlarıyla 90 km'lik Haydarpaşa-İzmit hattını yapabilmiş, Osmanlı maliyesinin iflası üzerine Hicaz Demir Yolları hariç bütün demiryolu ağını yabancı şirketler kurmuştur. Osmanlı demiryolu ağıнын ne derece yeterli olduğunu anlamamız açısından diğer ülkelerdeki demiryolu uzunluklarıyla karşılaştırdığımızda 1914 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde 388 bin Km, Almanya 64 bin km, Fransa 51 bin km, Hindistan 55 bin km ve Osmanlı Devleti 5.759 km uzunluğunda demiryolu hattına sahipti. Kenan Göçer, "Osmanlı'dan

Osmanlı Devleti, 1850'lerden itibaren Balkanlarda karayolu ve demiryolu ağı kurmaya ve her geçen gün bu ağı genişleterek farklı şehirleri hatta devletleri birbirine bağlamaya çalışmaktaydı. Sadece Mithat Paşa'nın, Tuna vilayeti valiliğine atandığı 1864 yılında itibaren üçbuçuk yıllık görev sürecinde üç bin kilometre soşe yol ve bin dört yüz köprü yaptığı bilinmektedir²⁹⁷. Yine Osmanlı başkentini Balkanlar ve Avrupa'ya bağlamak için İstanbul'dan başlayarak Viyana'ya kadar uzanan demir yolu hattı sayesinde Edirne, Filibe, Belova, Rusçuk, Varna, Dedeağaç, Selanik ve Üsküp gibi şehirler birbiriyle irtibatlı hâle getirildiler. Bu yatırımlar özel sektör ve devlet girişimleri neticesinde yapılmaktaydı²⁹⁸. Özel sektör yatırımlarını ticari ve ekonomik gayeyle yaparken Osmanlı Devleti, ticaretin yanında daha çok siyasi ve askerî hedeflerine ulaşmak için yapmaktaydı²⁹⁹. Çünkü Osmanlı Devleti Rusya ile yapılan Kırım ve 93 Harbi'nde bu eksiliği yaşamıştı. Ayrıca Balkan milletleri Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli isyan ve çatışma içerisinde olduğu için, devlet bu bölgeye kolay ve hızlı bir şekilde intikal etmeliydi³⁰⁰. Dolayısıyla, Balkanlarda çıkabilecek bir savaşta eksikleri en kısa sürede gidermek ve sevklerde demiryolu ağı daha etkin kullanılmak istenmekteydi. Hatta savaştan kısa bir süre önce bu demiryolu ağlarına yenisini eklemek adına Babaeski-Kırklareli arasındaki 45 km'lik bir demiryolu hattının yapımı ve işletilmesi, 1 Haziran 1910'dan itibaren yabancı Şark Demiryolu Şirketi'ne³⁰¹ ihale edilmişti³⁰².

Cumhuriyet'e Ulaşım ve Servet-İ Fünun Dergisi Ulaşım Bibliyografyası", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2016, s. 154-155.

²⁹⁵ Osmanlı Devleti'nde ilk defa İstanbul boğazını birbirine bağlayan vapur işletmesi Şirket-i Hayriye layihası 1850 yılında Padişah Abdülmecid'in tarafından onaylandıktan sonra 25 yıllığına imtiyaz bu şirkete verilmiştir. 1860-1917 yılları arası 5'i anonim olmak üzere toplam 11 Şirket daha kurulmuştur. Ancak tonaj bakımından deniz işletmeciliğinin %90'ı yabancı şirketlerin elindedir. Bkz. Fatma Şensoy, "Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşımacılık Şirketi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2018.

²⁹⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-20.

²⁹⁷ Selda Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, Ankara 2005, s. 107.

²⁹⁸ Eray Yavuzarslan, "19th Century Rumeli Railway Line and Its Effect on The Capital, İstanbul", *Journal of Environmental and Natural Studies*, Vol. 4, Issue 3, 2022, s. 200-203.

²⁹⁹ Soyalp Tamçelik, "Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasi ve İktisadi Sosyal Etkileri", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 35, 2000, s. 496.

³⁰⁰ Emine Zeytinli, "Economic Concenssion for Ottoman Rumelia Railway Projects and Involvement of Foreign Capital", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 48, Ankara 2020, s. 231.

³⁰¹ Osmanlı Devleti Rumeli de İstanbul-Belgrad arasına demiryolu hattı yapımı için özel müteşebbüslere çağrıda bulunmuştu. İhaleyi alan Yahudi kökenli Baron Hirsch Rumeli Demiryolları

Balkan Savaşı esnasında demiryolu hattındaki sevkiyatlarda büyük zorlukların doğmasına ve aksaklıkların yaşanmasına neden olan en önemli etken demiryolu hatlarının yabancı şirketlerin elinde olması ve bu şirketlerin kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleri idi³⁰³. Bunun üzerine gayrimüslim demiryolu çalışanlarının çoğu görevden alındı. Ancak bunların yerine görevlendirilen memur ya da askerin sorunsuz şekilde durumu idare edecek kadar eğitim ve tecrübeye sahip olmaması, Osmanlı Devleti'nin cephelere asker ve malzeme sevk etme imkânlarını daha da olumsuz hâle getirdi³⁰⁴. Bundan dolayı Anadolu demiryolu hattında günlük 16-17.000, İstanbul-Edirne hattında 12.000 asker taşıma kapasitesinden ileri gidilemiyordu³⁰⁵.

Benzer sorunlar deniz ulaşımında yani vapur işletmelerinde de yaşanmaktaydı. Seferberlik planlarında, birliklerin hangi iskelelerden vapurlara bindirileceği, bunun için kaç adet ve ne tür ulaşım aracına ihtiyaç duyulacağı ve yine sevk ne kadar zaman alacağı belirlenmiş olmasına rağmen ne yazık ki yeterince hazırlık yapıldığını söylemek mümkün değildi. Buna gelen birliklerin sayılarının, teçhizat ve ağırlıklarının da birbirinden farklı olması da eklenince uygun vapurların bulunması mümkün olmamış, dolayısıyla planlandığı gibi birliklerin sevk yapılamamıştı³⁰⁶. Kaldı ki Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan vapurların sayısı da yeterli değildi. Bunun için İstanbul limanında çok sayıda Yunan gemisine el konularak mesele halledilmeye çalışıldı³⁰⁷.

Seferberliğin daha ilk günlerinde yaşanan aksaklıklar, askerî birliklerin yürüyüş plan ve programlarının değişmesine sebep olmuştu. Hangi birliğin ne zaman, nereye sevk olacağı karıştığı için de hat komiserliği trenleri gelişigüzel tertip ediyor, bir kıtanın nakli 12 saatte yapılacakken beş günü buluyordu. Bunun dışında

İşletme Şirketi'ni kurarak işe başlamıştı. Ancak daha sonra Hirsch'in ihalenin bir bölümünü tamamlayamamasından dolayı şirket, 1878' Avusturya tabiyetine geçerek Şark Demiryolları Şirketi adını aldı. Bkz. Nesrin Kanberoğlu, "Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914", *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 3, 2018, s. 175-176.

³⁰² *Takvim-i Vekayi*, R. 24 Haziran 1326/ M. 7 Temmuz 1910, Nr. 576, s. 1

³⁰³ Bülent Durgun, *Balkan Harbi'nde...*, s. 110.

³⁰⁴ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 27-28.

³⁰⁵ Gustav von Hochwaechter, *Türklerle Cephede Bir Alman Subayın Balkan Harbi Anıları*, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979, s. 6.

³⁰⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-42.

³⁰⁷ Gustav von Hochwaechter, *a.g.e.*, s. 6.

her kıtaatın erzak ve eşyasının farklı miktarda olması ve nakledilecek araçların büyüklüğünün buna denk olmaması, bu araçların vagonlara yerleştirilmesini zorlaştırıyordu³⁰⁸. Ayrıca yükleme rampalarının azlığı ve uzaklığı nakliye işlerinin ertelenmesinin başlıca sebebiydi³⁰⁹. Katarların yükleme rampalarına zamanında ulaşamaması hareket saatlerinde aksamaları arttırdığı gibi bu durum yükleme noktalarında yoğunluk yaşanmasına sebep olmaktaydı. Bekleme süresinin uzaması beraberinde askerin ve hayvanların su ihtiyacını karşılamak gibi bir zorluğu da beraberinde getirmekteydi. Yoğunluğu azaltmak için ise askerin yürüyerek cepheye sevki sağlanmaya gayret edilmiş olsa da durumun vahametini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Rumeli demiryollarının seferberliğin 20. gününe kadar cepheye 274 tren çıkarması gerekirken, 96'sı ikmal askeri, 87'si askerî birlik ve 5'i hayvan olmak üzere 188 tren gönderebilmiştir³¹⁰.

Anadolu'nun bir çok yerinden gayri nizami halde gelen redif kıtalarının büyük çoğunluğu Üsküdar'dan Avrupa yakasına geçmek mecburiyetindeydi³¹¹. Lakin var olan bir iki arabalı vapur şirketinin taşıma kapasitesi ihtiyaca cevap verecek durumda değildi. Üsküdar ve Haydarpaşa'da asker sayısının giderek artması, vapurlara da askerin rastgele bindirilmesi, kıtaların birbirine karışmasına sebep olmaktaydı. Haliyle aynı karmaşa, Sirkeci İstasyonu'nda da yaşanmaktaydı. Şark ve Garp Ordularına gidecek bütün mevcudatın da (insan, hayvan, araba, cephane, erzak) Sirkeci İstasyonu'nda toplanıp buradan sevk edilmesi sefer saatlerini geciktiriyordu³¹². Sefer saatlerinde ve sürelerinde olan karmaşanın bir diğer sebebiyse adam kayırmaydı. Örneğin tren komutanı olan zâbitanın, hareket edecek trenin kondüktör veya istasyon şefini tanıması sevk süreleri üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Haliyle bir tren İstanbul'dan Babaeski'ye 24 saatte varırken, aynı zamanda çıkan bir başka tren 48 saatte ulaşabiliyordu. Oysa gerçekte İstanbul-Babaeski arası 8 saat, hatta daha da az bir zaman zarfında kat edilebilecek bir

³⁰⁸ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-20.

³⁰⁹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-21.

³¹⁰ Yüksel Nizamoğlu, "Balkan Savaşlarında Harekât Planları", *100. Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, T.C. Edirne Valiliği, Edirne 2013, s. 94; Serkan Er, *a.g.m.*, s. 89-90.

³¹¹ Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen piyade askeri genellikle Haydarpaşa veya Selimiye Kışlası'nda bir gece kaldıktan sonra burada eksikleri tamamlanarak sevkleri yapılmıyordu. ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-24.

³¹² ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-25.

mesafedeydi³¹³. Yine ihraç istasyonu belli olan bir trenin, istasyon şefi ve ya kumpanya memurunun tanıdık olması durumunda komutanın isteği üzerine farklı bir istasyona gittiği de olmuştur³¹⁴. Örneğin, 19-20 Ekim'de III. Kolordu'ya ait olan 1300 kişiye yakın ikmal askerinin Kırklareli'ye sevki gerekirken, bu askerlerin Kavaklı İstasyonu'na bırakılmasının altında yatan en temel sebep buydu. Sonuç olarak ise başlarında herhangi bir sevk memuru olmayan, nereye gideceğini bilmeyen³¹⁵ ve ikmal eksikleri bulunan bu askerler, kendi elbiseleriyle acınacak bir halde Kavaklı'da 3 gün trende beklemek zorunda kaldı³¹⁶. Yine, 18 Ekim'de II. Kolordu topçu birliğine bağlı Bandırma Alayı'nın süvari ikmal askeri yanlışlıkla Edirne'ye sevk edilince Muratlı Sevk Komisyonu'na geri gönderilmek mecburiyetinde bırakıldı³¹⁷. Aynı düzensizlikten dolayı Adapazarı, Gemlik, Bandırma ve Karaman Redif Taburlarından 3000 ikmal eri de yine yanlışlıkla 17 Ekim'de IV. Kolordu'ya gönderilmişti³¹⁸.

Askerin toplanma merkezlerine sevkinde karayolu ulaşımında da benzer güçlükler yaşanarak, imkânsızlıklarla mücadele edildi. Balkan Savaşı'nda, askerî birlikler için 112.155, cephane kolları ve nakliye katarları için 75.969 olmak üzere toplamda 188.124 hayvana ihtiyaç vardı. Şark Cephesi'nde yapılan yığınaklar için ise Mehmet Nihad Bey, ordunun ağırlık ve kolları için 54.000, kıtaların noksanları için de 10.000 olmak üzere toplam 64.000 hayvana ihtiyacın olduğunu belirtmekteydi. Cephede ise sadece 27.000 hayvan vardı ve 37.000 hayvanın daha ihtiyaçtan dolayı temin edilmesi gerekmekteydi³¹⁹. Bunun karşılanması için çeşitli yerlerde Vesâit-i Nakliye Komisyonları kurularak, ordu geri hizmetinde kullanılacak hayvanın bir miktarı Anadolu'dan temin edilmeye çalışıldı. Lakin bunların Trakya'ya geçirilmesi mümkün olmamıştı³²⁰. Başkumandanlık Vekâleti'nden, Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda İstanbul'da, saltanat, vükelâ, sefaretler, patrikhane, demiryolları müdürlükleri ve zâbitan hizmetleri haricindeki tüm

³¹³ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-42.

³¹⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-26.

³¹⁵ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-28.

³¹⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-27.

³¹⁷ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-16.

³¹⁸ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-14.

³¹⁹ Mehmet Nihat, *1328-29 Balkan Harbi*, C. 1., s. 37.

³²⁰ Bülent Durgun, *Balkan Harbi'nde..*, s. 116.

hayvanların toplatılması istendi. Buna istinaden İstanbul Atlı Tramvay Şirketi'nden 500 beygir satın alınarak, şirkete yirmi altı bin lira ödenmişti. Seferberliğin 22. gününe gelindiğinde ise tramvay hattındaki bütün hayvanlara el konulmuştu³²¹.

Nakliye birliklerinin teşkilinde yapılan hatalar muharebe sahasında lojistik işlerin aksamasına sebep oldu. Yine nakliye birlikleri cetvelleri hazırlanırken, hangi nakliye unsurunun nereden alınıp hangi bölgeye, hangi vasıta ile götürüleceği ayrıntılı olarak belirtilmediğinden, nakliye için önemli olan deve, öküz ve beygir gibi hayvanlardan yeterince faydalanılamadı. Harekât alanında öküz arabası ve develer yalnızca lojistik destek hatlarındaki nakliyatta, savaş alanındaki her türlü nakliyatta ise beygirlerin kullanılması arttı. Fakat tedbirsizlik ve düzensizlikten dolayı zaman zaman bu durumun tam tersi olarak; harekât alanında beygirler savaş alanında ise diğer unsurlar kullanılmak mecburiyetinde kalmıştır³²². Bunlara hayvan sayıları ve arabalarındaki eksikler, düzgün şose yolların olmaması da eklenince cephede silah, mühimmat ve erzak eksiklerinin hat safhaya çıkmasına engel olunamamıştır. Bilhassa mütareke imzalanıncaya kadar geçen ilk safhada erzak ve mühimmat tedarikindeki yetersizliğinin önüne bir türlü geçilememiştir.

Osmanlı Devleti, karayolu sevkياتında, Avrupa'da olduğu gibi motorlu taşıtları da kullanmaya başlamıştı. 8 Ekim 1911'de toplanan Meclis-i Vükelâ'da ilk defa ordu komutanlarına tahsis edilmek amacıyla acil olarak 4 otomobilin alınmasına karar verilmişti. Ayrıca kamyonet sayısı çok az olduğu için Avrupa'dan sipariş edilmiştir. Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine ise zâbitanın cepheye taşınması hususunda kolordu komutanlıklarının emrine toplam 24 otomobil verilirken, kamyonetler daha çok istasyonlara getirilen erzak, silah ve mühimmatın taşınmasına tahsis edildi. Otomobil ve kamyonetlerden hasta ve yaralı erlerin taşınması işlerinde de faydalanılmıştı. İmkanların yetersizliğinden kaynaklanan olumsuz şartlardan dolayı çok nadir olsa da Abuk Ahmet Paşa gibi kendi imkanlarıyla otomobil satın

³²¹ Aziz Tekdemir, "Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları Sırasında Askeri Nakliyatı ve Karşılaşılan Problemler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 118, S. 232, İstanbul 2018, s. 38.

³²² Serdar Cem Sediroğlu, "I. Balkan Savaşı'nın Doğu Harekât Alanında Osmanlı Şark Ordusu'nun Harp Tarihi Bağlamında Analizi", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 17, Bingöl 2019, s. 617-618.

alanlar da olmuştu. Bir başka nakil aracı olan motosiklet ise düşük rütbeli zâbit ve çavuşlar tarafından kullanılmıştır³²³.

Osmanlı ordusu, her ne kadar kısıtlı sayıda motorize nakliye araçlarına sahipse de bunlardan istenilen şekilde faydalanılamadı. Yolların çok kötü olması, şose yolların zamanında tamamlanamaması gibi sebepler sevkiyat işlerini güçleştirdiği gibi otomobil ve kamyonetlerden beklenen faydanın elde edilememesine de yol açtı. Savaş öncesi Trakya Bölgesi'nde İstanbul-Edirne şosesi ile Yeşilköy-Çatalca şosesi dışındaki yollar ulaşım elverişli değildi. İstanbul ile bağlantıyı sağlayan bazı yollarla, İstanbul-Büyükçekmece şosesi savaş sırasında tamir edildiyse de Kırklareli-Vize şosesinin yarısı tamamlanamadı. Mevsimin kış ve yağışlı olması dolayısıyla var olan yollar da kullanılmaz haldeydi³²⁴. Yolların kötü olması ve şoförlerin dikkatsizliği, motorlu araçların sık sık arızalanmasına sebep olmaktaydı. Yedek parçaların yurt dışından temin edilecek olması ise motorlu araçlardan istenildiği gibi faydalanılamamasına neden olan bir başka etkendi. Mevcut sıkıntılı durum akaryakıt tedariki için de geçerliydi. Yeterli olmasa da olumsuz şartların bertaraf edilmesi için muhtelif tedbirler hayata geçirilmeye çalışılmaktaydı. Nitekim Balkan Savaşı'nda ordunun yakıt ihtiyacı Kıtaat-ı Fenniye Mevkii Müstahkem Müfettiş-i Umûmiliği kurularak karşılanmaya gayret edildi. Müfettişlik akaryakıt teminini bu işin ticaretini yapan kimselerden satın alarak sağlamaktaydı. Ayrıca İstanbul'daki akaryakıt şirketleri denetim altına alınarak depolarındaki akaryakıtı el konulup halka satışı yasaklandı³²⁵.

Osmanlı ordusu son olarak Balkan Savaşı'nda hava gücünden de istifade etmek için çeşitli tür ve sayılarda balon ve tayyare (uçak) teminine gitmişti³²⁶. Bu

³²³ Mustafa Yenilmez, "Makinelerin Savaşı: Balkan Savaşları'nda Osmanlı Ordusu'nda Motorlu Taşıt Kullanımı 1912-1913", *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012, s. 126-127.

³²⁴ Aziz Tekdemir, *a.g.m.*, s. 38-39.

³²⁵ Mustafa Yenilmez, *a.g.m.*, s. 128.

³²⁶ Uçak bir savaş aracı olarak ilk defa İtalyanlar tarafından 1911 Trablusgarp Savaşı'nda kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Havacılığın başladığı tarih olarak 1 Haziran 1911 kabul edilmektedir. Osmanlı Genelkurmayı 14 Şubat 1911'de Avrupa'ya pilotaj eğitimi için 2 subay gönderilmesini istemiş ve Fransa'ya Plt. Yzb. Mehmet Fesa ve Plt. Tğm. Yusuf Kenan yapılan sınavda başarılı oldukları için gitmeye hak kazanmıştır. 20 Nisan 1912'de Fransa'dan alınan uçakların teslimi Plt. Yzb. Mehmet Fesa ve Plt. Tğm. Yusuf Kenan tarafından yapılmıştır. Bu tarih ise ilk hava birliğinin kurulması olarak kabul edilmektedir. 25 Eylül 1912 tarihinde ise Tayyare Mektebi ve

süreçte Osmanlı ordusunda, Fransa’da eğitilmiş iki pilot ve yurt dışından tedarik edilmiş 17 uçak mevcuttu³²⁷. Bir başka hava unsuru balonlardı ve Edirne Kalesi’ne 12 Haziran’da 750 metre küplük sabit bir balon gönderilmişti³²⁸. Buna karşılık Balkan müttefikleri; Bulgaristan’da 10, Sırbistan’da 5-6, Yunanistan’da 6 olmak üzere 20’den fazla uçak bulunuyordu³²⁹.

Nakliye vasıtalarının yetersizliği, ordunun eksiklerinin giderilmesini olumsuz yönde etkilemekteydi. Beşinci Tümen Harp Ceridesi’nde aktarıldığına göre; tümenin piyade tüfeği ve cephanesi tamdı. Lakin topçu cephanesi en fazla 3 saat yetecek kadardı. Tekirdağ’da ise topçu cephanesi mevcuttu ve kısa sürede cepheye ulaştırılabilirdi. Fakat nakliye vasıtalarının yetersizliği sebebiyle bu mümkün olmamaktaydı³³⁰. Yine topçu alayının 18 cephanesi arabası noksan iken hafif cephanesi kolunda ise hiç yoktu. Bütün cephe sathında olumsuzluklar birbirine benzemekteydi. II. Kolordu’dan 15 Ekim’de Şark Ordusu Kumandanlığı’na gönderilen telgrafta, topçu hayvanına olan ihtiyacın çok acil olduğu ve henüz gelmediği, bu yüzden eksik top ve cephanesi arabası ile harekete devam edileceği bildirilerek, eksiklerin bir an önce temin edilmesi istendi³³¹. Bu tür şikâyetler her geçen gün artıyordu. Çünkü her bir tabura yalnız 4 araba ile sadece yük taşımak amacıyla kullanılan 25-30 mekkâre hayvanı tahsis edildiği için ihtiyaç olunan cephanesi, çadır ve eşyanın aynı anda nakledilmesinin imkânı yoktu. Çözüm olarak ise Tekirdağ’dan öküz arabalarının gönderilmesi için girişimde bulunulması sonucu her taburda öküz arabası sayısı 16’ya çıkarıldı³³². Ancak Tekirdağ Sevk Komisyonu’nun her ihtiyaca cevap vermesi mümkün değildi. Çünkü Şark Cephesi için önemli bir kavşak ve sevk noktası olan Muratlı’da seferberlik planları kapsamında hazır bulunması gereken

Tayyare Bölükleri Teşkilatı oluşturulmuştu. Tayyare bölükleri iki takımdan, takımlar iki uçaktan meydana gelmektedir. Osman Yalçın, “Türk Havacılık Tarihinde Bağış Uçakları ve Havacılık Sanayii Kurulmasına Tesirler”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, Ankara 2010, s. 194; Osman Yalçın, “Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı”, *Bilgi-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 96 (TBMM’nin 100. Yılı Özel Sayısı), Ankara 2021, s. 153-154.

³²⁷ Abdurrahim Fahimi Aydın, “Tayyareden Uçağa: Milli Hava Sanayinin Kuruluşunda Türk Halkının Yaptığı Bağışlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 31, Ankara 2011, s. 55.

³²⁸ Ayşe Zamacı, “Birinci Balkan Harbinde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, Edirne 2011, s. 203-204.

³²⁹ Osman Yalçın, “Balkan Savaşlarında Türk Hava Harekâtı”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, S. 6, Ankara 2022, s. 80.

³³⁰ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-9.

³³¹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-11.

³³² ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-10.

sevk komisyonu, seferberliğin 14. gününde halen göreve başlayamamıştı. Bundan dolayı Muratlı'ya gidecek olan asker ve hayvanın Tekirdağ'a nakledildiği halde sevk cetvellerinin burada olmaması, asker sayısının giderek artmasına ve izdihama sebep olmaktaydı. Bu yüzden ikmal malzemelerinin dağıtılması noktasında da ihtiyaca cevap verilemiyordu³³³.

Balkan Savaşı'nın daha başında sevkiyatta yaşanan bu aksamalar, cephede ordu birliklerinin eksikliklerini giderek arttırdı. Dolayısıyla seferberliğin tamamlanmasını da geciktirdi. 19 Ekim'de I. Kolordu Komutanı Ömer Yaver Paşa, bizzat Şark Ordusu Karargâhı'na gelerek, erzak tedarikinin bir an önce yapılmasını ve çok müşkül durumda olduklarını belirtti. İstanbul'dan geçen redif birliklerinin seferberliklerinin tamamlanıp cepheye gönderilmesi gerekirken birçok eksikle Tekirdağ'a gönderilmesi sonucu asker, 3 gün ekmek bulamamıştı³³⁴. Bu vahim vaziyet III. Kolordu'da da farksızdı. Tümen komutanının Kırklareli'ne gidip Mahmut Muhtar Paşa'dan erzak istemesi üzerine aldığı cevap "*Kendimizi idare edecek ekmek ve un yoktur*" olmuştu³³⁵.

Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nda da benzer durum söz konusuydu. Daha muharebeler başlamadan 4 Ekim'de kalede erzak miktarının çok az, mermi, barut ve mühimmatın gönderilmediği ayrıca topçu ve istihkâm seferberliği için de lazım olan malzemelerinde eksik olduğu Şark Ordusu Kumandanlığı'na bildirilmişti³³⁶. Mevcut şartlar o kadar olumsuzdu ki bazı komutanlar kendilerine tahsis edilmediği halde ihtiyaçlarından dolayı malzemelere el koymak mecburiyetinde kalmaktaydı. Nitekim 7 Ekim'de Edirne Kale Komutanlığı'ndan Harbiye Nezâreti'ne gönderilen telgrafta, Edirne'ye gönderilen erzaka, Uzunköprü'de mürettep kolordu tarafından el konulduğu ihbar edilmişti³³⁷. Dolayısıyla Şark Cephesi'nde seferberliğin ilk gününden itibaren giderilemeyen eksiklerin, muharebe süresince de devam ettiği görülmüştür. Kaldı ki bu eksikler

³³³ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-12.

³³⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-4.

³³⁵ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-29.

³³⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-6.

³³⁷ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-7.

sadece erzak, silah ve mühimmat olmayıp askerin ihtiyaç duyacağı her türlü insani malzeme noktasında da hat safhadaydı³³⁸.

Balkan Savaşı sürecinde cephelerde yaşanan seferberlik, lojistik ve asker sevkiyatında yaşanan aksaklıkları; Yemen’den dönüşte Ahmet İzzet Paşa, *“Genelkurmay Başkanlığı’na tayin olduğum zaman, plan adına hiçbir şeye rastlamadım... İlk bakışta görülüyor ki, düşmanın hareket şekli benim dört ve beş numaralı projelerdeki varsayımlarımın aynısıdır... Fakat buna rağmen bizim başkumandanlık vekâleti, görevli olan Genelkurmay Başkanlığı’nın resmî planı demek olan projeyi hükümden kaldırdı”* sözleriyle ifade etmişti³³⁹. Zira Ahmet İzzet Paşa haksız sayılmazdı. Çünkü tedbirsizlik ve düzensizlik had safhadaydı.

c. Şark Cephesi Toplanma Hattı Üzerine Münakaşalar

Osmanlı kurmayları arasında en önemli ve tartışmalı konu, Trakya Bölgesi’nde Şark Ordusu’nun hangi hatta toplanması hususundaydı. 5 numaralı plana göre Şark Ordusu’nun, Edirne-Kırklareli hattında toplanması gerekiyordu³⁴⁰. Osmanlı askeri, Erkân-ı Harbiye-i Umum Riyaseti tarafından hazırlanmış olan yürüyüş cetvelleri doğrultusunda³⁴¹ bir taraftan seferber edilirken diğer taraftan toplanma mntıkalarına gönderiliyordu. Mevcut plana göre her kıta bulunduğu mahalde ikmal efradını toplayıp seferberliğini tamamlayarak yığınak mntıkasına hareket edecekti. Ancak birlikler çok dağınık vaziyette, talim ve terbiyeden uzaktı. Buna zâbitan ve bilhassa redif zâbitanının umursamazlığı da eklenince sevkiyat işlerinde netice almak mümkün olmadı. Bulgaristan ise kale manevraları bahanesiyle bir kısım kuvvetini seferber etmiş, zaten genel seferberliğe de Osmanlı Devleti’nden önce başlatmıştı. Bulgar askeri, Osmanlı askerine nazaran daha düzenli, tertipli ve denetim altında hareket etme kabiliyetine sahipti. Dolayısıyla Bulgaristan, her an seferberliğini tamamlayıp Edirne’yi bir kısım kuvvetle ablukaya alabilir, diğer taraftan da sınıra

³³⁸ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-30

³³⁹ Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 143-145.

³⁴⁰ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-36.

³⁴¹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-35.

yakın ve henüz toplanma aşamasında olan bölgeler üzerine hareketle Şark Ordusu'nun tertibatını bozabilirdi.

Ordunun Ergene hattı gerisinde toplanması gerektiği hususunda, Şark Ordusu Karargâhı'ndan, Başkumandanlık Vekâleti'ne, Harekât-ı Harbiye Layihası gönderildi. Buna göre ordu, Ergene hattı gerisinde toplanırsa kazanılacak zaman zarfında hiç olmazsa askerin talim ve terbiyesiyle meşgul olunup, silah kullanabilecek duruma getirilmesi mümkün olurdu. Böylece asker bir nebze olsun düzene sokulabilir ve disipline edilebilir, zâbitanı tanıyıp emirlerini dinleyebilirdi. Ayrıca henüz oluşturulmamış olan kol ve katarların teşkili için de zaman kazanılabilirdi³⁴².

Layihanın cevabı beklenirken, bir yandan da XVI. Kolordu Kumandanı Mirliya (Tuğgeneral) Hakkı Paşa, Şark Ordu Karargâhı'na davet edilerek, hemen Ergene gerisinde ordu için uygun bir müdafaa mevzi belirlenmesi, XVI. ve XVII. Kolordulardan peyderpey gelecek birliklerin bu hatta toplanması ve hattın süratle tahkimatına başlanması emredilmişti. Bu konuda XVII. Kolordu Kumandanı Mirliya Mahmut Paşa'ya da tebligat gönderilerek gerekli terdibatın alınması istenmişti. Harbiye Nezâreti'nden ise hattın tahkimi için kazma, kürek tedarik edip, tahkimat bölüğünün hızlıca Çorlu'ya gönderilmesi istendiyse de ne tahkimat bölüğü ne de gerekli alet-edevat gönderilmişti. Zaman kazanmak adına Ergene hattı ilerisinde bulunan III. ve IV. Kolordu kumandanlıklarına da Bulgarların seferberlikteki üstünlükleri sebebiyle, sınırı tecavüze başlamaları halinde sevk edecekleri bir kısım kuvvetle, Bulgarların ileri harekâtını mümkün mertebe durdurup, kati bir muharebeyi yavaşlatmaları talimatı verilmişti. Ayrıca III. Kolordu'nun, Pınarhisar-Vize ve IV. Kolordu'nun Babaeski-Lüleburgaz üzerinden çekilmeleri ve Kırklareli'nde ihtiyaç fazlası olan mühimmat ve askerî malzemenin ivedi olarak Lüleburgaz'a nakledilmesi istenmişti³⁴³.

Talep edilenlerin hiçbiri yerine getirilmediğinden, Şark Ordusu'nun hangi hatta toplanması gerektiği konusunda Abdullah Paşa ile Nazım Paşa arasında görüş

³⁴² ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-36.

³⁴³ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-37.

ayrılığı meydana gelmişti. Abdullah Paşa, Ergene hattı gerisinde toplanmanın daha uygun olacağını savunurken, Nazım Paşa daha ileride düşmanı karşılamının avantaj sağlayacağı kanaatindeydi. Ergene hattı tartışması Abdullah Paşa ve Nazım Paşa arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve savaş boyunca Şark Ordusu'nda ikili komuta sorununun yaşanmasına da zemin hazırlamıştı³⁴⁴. Osmanlı Şark Ordusu'nun Ergene hattı boyunca bir düzen almasını teklif eden bir kişi de Alman General von der Goltz olmuştu. Goltz, savunma stratejisine uygun bir savaş yapılmasında ısrarcıydı. Ancak Nazım Paşa tüm Balkan devletlerine karşı savaş için yapılmış ve Osmanlı ordusunun Anadolu birliklerinin tamamı gelinceye kadar müdafaada kalınmasını öngören sefer planı terk ederek, taarruza dayalı bir strateji benimsemişti. Bundan dolayı Nazım Paşa, taarruza geçilmesi hususunda Abdullah Paşa'ya sürekli baskı yapmaktaydı³⁴⁵.

d. Donanmanın Durumu

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren denizciliğe uzak durmayarak kendi donanmasını inşa edebilmiştir. Devlet, XVII. Yüzyılın ortalarına kadar kadirga tipi kürekli gemilerde kendine özgü donanmayı Haliç ve Gelibolu'da ayrıca Karadeniz ve Akdeniz'in çeşitli yerlerinde bulunan tersanelerinde vücuda getirmiştir. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ise kalyon tipi yelkenli gemilerin kullanımı yaygın olarak görülse de çok fazla uzun soluklu olmayarak 1828'de Osmanlı Devleti ilk buharlı gemiyi envanterine katmıştır. Zırhlı gemilere geçişte ise milât 1853-1856 Kırım Harbi olmuştur³⁴⁶.

Kırım Harbi, tam manasıyla deniz gücünün sahaya yansması sonucu kazanılmış bir zaferdi. Dolayısıyla Osmanlı stratejik düşüncesi üzerine büyük etkisi olmuştu. Bilhassa bu dönemde henüz Şehzade olan Abdülaziz'in hafızasına donanmanın bu başarısı kazınmış ve 1861 yılında tahta çıktığı zaman yeni ve güçlü

³⁴⁴ Feroze Yasamee, "Armies Defeated Before They Took the Field?", *War and Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications*, Ed: M. Hakan Yavuz-İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 264.

³⁴⁵ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 34.

³⁴⁶ Ali Fuat Örenç, "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii", *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 173-175.

bir donanma meydana getirmek için yoğunlaşmıştı³⁴⁷. Sultan Abdülaziz'in deniz gücüne göstermiş olduğu ilgi şüphesiz Osmanlı donanmasını hızla büyütürken Avrupa'da sayılı devletlerarasına sokmuştu. Bu dönemde Osmanlı deniz gücü on beş zırhlı, on bir kruvazör, kırk torpitobot, yedi gambot, elli yedi yardımcı gemiden müteşekkildi³⁴⁸.

Abdülaziz döneminde zırhlı gemi üretebilecek alt yapı ve personel yoktu ve gemiler satın alınarak temin edilmekteydi. Bu dönemde Haliç'teki tersanede iki yüze yakın İngiliz usta çalıştırılmaktaydı³⁴⁹. Dolayısıyla gerek ekonomik gerekse teknik olarak devletin bu gidişatı sürdürülebilme imkânı yoktu³⁵⁰. Kaldı ki stratejik açıdan her hangi bir hedef olmadan, tamamen Yunanistan ve Rusya'nın büyük bir zırhlı güce sahip olma teşebbüslerine karşı caydırıcılık sağlamak üzerine donanmanın sayısı arttırılmıştı. İngiliz modeli esas alınarak meydana getirilen böylesine büyük çapta bir donanmayı zinde tutabilmenin maliyeti hiç şüphesiz hafif olmayacaktı. Bilhassa yedek parça, teçhizat ve silah yönünden büyük ölçüde Avrupa'ya bağımlı olunması devletin mali çöküşünü olumsuz etkilemekteydi. Bu durum II. Abdülhamid dönemine de sirayetle artarak devam etmişti³⁵¹.

Osmanlı donanması ile ilgili genel kanaat, II. Abdülhamid devrinde gerilediği ve gemilerin Haliç'e demirleyerek kaderine terk edildiği yönündedir. Bunun sebebi olarak Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde donanma desteğinin olduğu ve yeni sultanın aynı kaderi yaşamamak adına böyle bir adım attığı gösterilmiştir³⁵². Bu dönemde Haliç'e çekilen ve ayrılmasına izin verilmeyen gemilere herhangi bir bakım ve tamir yapılmadığından dolayı kazanları delinmiş ve motorları çalışmaz hale

³⁴⁷ Emir Yener, "Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekât (1792-1912)", *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 327.

³⁴⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz Harekâtı*, Cilt VII, K.K.K Askeri Basımevi, İstanbul 1965, s. 10.

³⁴⁹ Ali Fuat Örenç, *a.g.m.*, s. 210-212.

³⁵⁰ Melih Yıldız, "Büyük Savaş Öncesi Isınan Sular: Birinci Dünya Savaşı Öncesi Donanma Yarışının Büyük Güç Rekabetine Etkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 17, S. 1, 2022, s. 171.

³⁵¹ Evren Mercan, *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 64-65.

³⁵² Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 11.

gelmiştir. Ayrıca çalışan iki yüz kadar İngiliz personel işten çıkarılarak geri gönderilmiştir³⁵³.

II. Abdülhamid'in donanmaya gerekli ilgiyi göstermemesinin en önemli sebeplerinin başında ekonomik şartların geldiği muhakkaktır. Çünkü daha saltanatının ilk yılında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin çıkması ve alınan ağır mağlubiyetle birlikte ödenmeye mecbur edilen yüklü tazminat zaten kötü olan Osmanlı maliyesini tamamen bozmuştu. Bu harpte Osmanlı donanmasının stratejik planlamadan yoksun bir şekilde her hangi bir üstünlük emaresi gösterememesi de donanmanın geri planda kalmasında önemli bir etken olmuştur. Fakat II. Abdülhamid donanmanın ıslahı ve teçhizi için Bahriye Nezâreti ve Donanma Kumandanlığı'ndan zaman zaman raporlar istediği ve iradeler gönderdiği de bilinmektedir. Ayrıca mali tabloyu dengeye sokunca mevcut zırhlıların bakımlarının yapılmasına yeniden başlandıysa da 1882'de Mısır'ın İngilizler tarafından işgali Abdülhamid'i torpidobot ve gambot tipi daha az maliyetli gemilere yöneltmiş Almanya, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa devletlerinin yanı sıra Amerika'dan dahi siparişler verilmişti³⁵⁴. Mustafa Kemal (Atatürk) Bey, Harp Akademisi'nde öğrenciyken tuttuğu notlarda torpidoların manevra kabiliyetinin yüksek olduğu ancak donanmayı takip etmelerinin güç olduğundan daha çok sahillerin güvenliğinde kullanılabileceği hususuna dikkat çekmiştir³⁵⁵. Denizlerde Yunanistan ile rekabet halinde olan Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın ardından Mart 1888'de iki adet Nordenfelt denizaltıyı envanterine eklediyse de 1910 yılına kadar sualtı stabilizasyonunun yetersiz olduğu ve yetkin denizaltı personelinin yetiştirilememesinden dolayı Haliç'te Valide kızaklarına çekilerek hiçbir görevde kullanılmamıştı³⁵⁶.

II. Abdülhamid'in donanma gücüne ihtiyaç duyduğu ancak var olan gemilerden istenilen ölçüde faydalanılamadığı 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, sultanın ilgisini bu noktaya daha da toplamıştı. Zira Osmanlı donanması İstanbul'dan Çanakkale Boğazı'na dahi ulaşmakta zorluk çekmiş seyir halinde Mesudiye

³⁵³ Edwin Pears, *Forty Years in Constantinople*, D. Appleton and Company, New York 1916, s. 171.

³⁵⁴ Ali Fuat Örenç, *a.g.m.*, s. 213,215.

³⁵⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Atatürk'ün Not., II*, s. 127.

³⁵⁶ Deniz Aytan, "Osmanlı'nın Son Devrinde Türk Denizaltıcılığı (1886-1913), *Harp Tarihi Dergisi*, S. 8, 2023, s. 105, 111-112.

zırhlısının sekiz kazanından üçü patlamış ve Hamidiye kruvazörü tekne ve kazan sorunu yaşamıştı³⁵⁷. Bundan sonra donanmanın ıslahı ve güçlendirilmesi adına gerekli çalışmaların yapılmasını isteyen Abdülhamid, daha küçük, süratli ve hareket kabiliyeti yüksek olan gemilere yönelinmiştir³⁵⁸. Ayrıca II. Abdülhamid 1896-1902 yıllarında ordunun teçhizat ihtiyacını karşılamak üzere kurduğu fonlardan donanmanın silahlanması için de para ayırmıştı³⁵⁹. Ancak kayıpları telafi etmek artık mümkün değildi. Zira Abdülaziz dönemi donanması işler durumda Osmanlı denizlerinde gezse ve teknik personel kapasitesine önem verilip arttırılmış olsaydı 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde, Yunanistan savaşa girmeye cesaret edemeyebilir, 1881'de Fransızlar Tunus'u, 1882'de İngilizler Mısır'ı işgal etmiş ol(a)mayabilirdi. Yine Yunanistan, Girit'te isyan çıkaramayacağı gibi diğer Balkan devletleri Makedonya meselesinde bu kadar ateşli hareket edemeyebilirdi. Nitekim 31 Mart İsyanı sonrası II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinde donanma, Hareket Ordusu'nu desteklemiş ve Meşrutiyet idaresinin yanında yer almıştı.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında donanmanın modernizasyonu için imkânlar dâhilinde geniş kapsamlı bir ıslah başlatılmıştı. Ancak donanmanın ıslahı kara ordusunun aksine maliyetli ve daha uzun zaman almaktaydı. Bunun için 76 parçalık büyük bir donanma gücü oluşturmak için olağanüstü bir bütçe ile en az sekiz yıla ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu dönemde Almanya'dan ziyade donanmanın modernizasyonu ve bahriyeli zâbitanın eğitim ve idaresi için İngiltere ile yakın ilişkiler kurulmuştu. Osmanlı Devleti'nin bu eğilimini geri çevirmek istemeyen İngilizler, Şubat 1909-Ekim 1914 yılları arasında üç amiralini Osmanlı donanmasının başında görev yapmak üzere göndermiştir³⁶⁰.

Osmanlı Devleti'ni bu atılımı yapmaya iten Adalar Denizi'nde Yunanistan, Karadeniz'de ise Rusya ile rekabet halinde olması olmuştur. Bilhassa 1909 yılında İtalya'dan alınan Averof zırhlısı ile Adalar Denizi'nde güç dengesi Yunanistan'ın lehine değişmişti. Bu dönemde Dretnot sınıfı zırhlıların merkezde olduğu bir

³⁵⁷ Evren Mercan, *a.g.e.*, s. 123.

³⁵⁸ Sebahattin Özel-Önder Kocatürk, "II. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Bahriyesi'ne Dair Notlar", *Tarih Dergisi*, S. 46, 2007, s. 211.

³⁵⁹ Hakkı Öz, *a.g.e.*, s. 238.

³⁶⁰ Sebahattin Özel-Önder Kocatürk, *a.g.m.*, s. 220-222.

donanma inşa etmek isteyen Osmanlı Devleti ise mali açıdan yetersiz durumdaydı³⁶¹. Ancak millî bir seferberlikle donanma için maddi kaynağın temin edilebileceğini düşünen Belediye dairesi sağlık şubesinde görevli Doktorlar: Hafız İbrahim, İsmail Hakkı, Petraki Papadapulo ve Başmühendis Haşim Bey öncülüğünde 19 Temmuz 1909 tarihinde Donanma-i Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti kurularak bağışlar toplanmaya başlanmıştır. Cemiyet kuruluşundan Balkan Savaşı'na kadar Yadıgâr-ı Millet, Numune-i Hamiyet, Gayret-i Vataniye ve Muavenet-i Milliye isimli dört torpito, Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis zırhlıları ile Mithat Paşa, Reşit Paşa ve Giresun isimli nakliye gemilerini satın almıştır³⁶².

İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne 29 Eylül 1911 tarihinde savaş açmasıyla başlayan Trablusgarp Savaşı'nda Sakız Adası açıklarında bulunan Osmanlı donanması herhangi bir varlık gösterememiş ve derhal demir alarak Çanakkale Boğazı'na gelip savunma pozisyonu almıştır. Çünkü Osmanlı bahriyesi, sefer planı bir yana herhangi basit bir denizaşırı harekât tasarısından bile yoksundur. Dolayısıyla Beyrut Limanı'nda bulunan Avnillah korveti ile Ankara torpidosu İtalya donanmasının bombardımanı sonucu Şubat 1912'de batırılmıştır³⁶³.

İtalya'nın kısa süre içerisinde netice almayı umduğu Trablusgarp'ta muharebelerin uzaması sonucu savaş sahasını genişleten İtalyan Genelkurmayı, hedefe Adalar Denizi'ndeki bazı adaları almayı ve oradan da Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alarak İstanbul'a gözdağı vermeyi koymuştu. İtalya'nın bu hamlesine karşı Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasındaki tabyalarda top sayısını arttırarak yakın bölgedeki askerleride buralara seferber etmişti. 18 Nisan 1912 tarihinde yirmi dört parçalık İtalyan donanması, tabyaları top ateşi altına alarak boğazdan geçmeye çalışmış ancak Türk topçusunun yoğun ateşi sonrası geri çekilmek durumunda kalmıştır³⁶⁴. İtalya donanmasının bu harekâtı karşısında Osmanlı

³⁶¹ Melih Yıldız, *a.g.m.*, s. 171.

³⁶² Necdet Aysal, "Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 50, 2017, s. 7,11.

³⁶³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi, 3'ncü Cilt, Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1980, s. 35,103.

³⁶⁴ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, "Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912), *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 126, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011, S. 117; Nuri Karakaş,

gemilerinin herhangi bir karşılık vermemesi donanmanın durumunu gözler önüne sermişti. Bundan sonra geri çekilen İtalyan donanması Adalar Denizi'nde 3 Mayıs 1912'de başladığı Oniki Ada ve çevresindeki adaların işgalini Meis Adası hariç Mayıs 1912 sonuna kadar tamamlayıp hâkim olmuştu³⁶⁵.

C. Balkan Müttefiklerinin Askerî Hazırlıkları

1. Bulgar Ordusunun Durumu ve Seferberliği

Berlin Antlaşması sonrası prenslik haline gelen Bulgaristan siyasi çatışmaların yaşandığı ve ordunun da bu cendere içine çekildiği bir döneme girdi. Zira 1879 yılından itibaren Alman asıllı Alexandre von Battenberg'in prens seçilmesi siyaset ve ordu mensubu bir kitle tarafından hoş karşılanmadı. Zira Alman asıllı bir prensle Rusya ile yakın ilişkilerin kurulması mümkün görülmemekte ve kamuoyuna sürekli Slavlığın gelişimindeki en büyük engelin bu olduğu gösterilmekteydi. Bu durumun bilincinde olan prene yakın Bulgar idarecileri orduya yeterli ilgiyi göstermediği gibi asker de talim ve terbiyeden yoksun bırakıldı. Ancak buna rağmen Bulgaristan, 1885'te Osmanlı mülkü olan Şarkî Rumeli'yi ihlâl edip diğer rakibi olan Sırbistan ile de girdiği savaşı kazanmayı bilmişti.

Hemen akabinde Rusya yanlısı muhalifler tarafından darbe sonucu yönetimden uzaklaştırılan Alexandre von Battenberg'den sonra 1887 yılında Ferdinand'ın Prens seçilmesi siyasî havayı bir nebze yumuşatmış olsa da Stefan Nikolov Stambolov'un 1894 yılına kadar devam Başbakanlığı döneminde de Rus yanlısı muhaliflerle mücadele sürmüş, Ferdinand gölgede kalmıştı. Stambolov Hükûmeti'nin bu mücadelesini orduya dayanarak yürütmesi ordu-siyaset çatışmasını devam ettirdiği gibi Rusya ile diplomatik ilişkilerini de koparmıştı. Ancak II. Abdülhamid tarafından Ferdinand'ın 1896'da prensliğinin resmen tanınması sonrası Prens Ferdinand, ilk iş Petersburg'u ziyaret ederek ilişkileri normalleştirmeye

“Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 6, S. 12, 2013, s. 85,92,95.

³⁶⁵ Cemalettin Taşkıran, *Oniki Ada Hatalı Kararlar, Acı Kayıplar, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2014*, s. 103-104.

çalışmış daha sonra da orduyu siyasetten uzaklaştırarak sadece askerlik mesleği ile uğraşmalarını sağlamıştı³⁶⁶. Bundan sonra Bulgaristan üzerinde giderek artan Rusya'nın etkisi sayesinde, Bulgar ordusunun kurulması ve Balkan Savaşı'na kadar çeşitli yapısal değişikliklerle teşkilatının tamamlanmasında Rus subayların öncülüğü ve katkısı azımsanmayacak derecede büyük olmuştu³⁶⁷. Ancak Bulgar ordusunun asıl cesaret ve heyecan kaynağı, bir askerin “*Bu acımasız bir savaş olacak.*” sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Bulgarların yüzyıllardır tabii oldukları Türk hâkimiyetinden duydukları nefret ve Avrupa'da Müslüman görmek istememelerinden kaynaklıdır³⁶⁸.

Bulgar Genelkurmayı, hayalini kurdukları Makedonya topraklarının Trakya'dan fethedileceğinin farkındaydı. Bundan dolayı daha 1903 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı çeşitli harekât planları hazırlıklarına başlamışlardı. Kuvvetlerinin ise büyük çoğunluğunu Makedonya ve Trakya sınırında yoğunlaştırmışlardı³⁶⁹. Ayrıca Bulgaristan, dört milyondan fazla nüfusuyla, yirmi milyondan fazla nüfusa sahip Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl üstünlük sağlayabileceğinin hesabını da yapmaktaydı. 1903, 1904 ve 1908'de Bulgarların hazırladıkları stratejik planlar, hep Sofya'ya karşı bir Türk taarruzuna karşı alınacak savunma tedbirleri ve Trakya yönünde hızlı bir hücumla geçmeyi hedefleyen planlardı. Lakin Bulgaristan Genelkurmay Başkanı General Ivan Fiçev öncülüğünde hazırlanan planlarda bu strateji değişti. Yeni düzenlemede Bulgar ordusunun sefer kadrosu ve teşkilatını, 1910 yılındaki “*‘Seferberlik hakkında talimat’ ve ‘Askeri kıtaların seferi kuruluşlarının tanzim ve idaresi’*” talimatnamelerine göre planlandı³⁷⁰. Fiçev, uzun bir savaşta Türklerin Asya'daki sayı olarak üstün kuvvetlerini Avrupa'ya kaydırarak Bulgar ordularını ezebileceklerini düşünüyordu. Hâlbuki yeni strateji; hızlı seferberlik ve hem doğuda hem de batıda taarruza dayalı

³⁶⁶ Ergün Hasanoğlu, “Bir Siyasi Krizin Sonu: Ferdinand'ın Bulgar Prensi Olarak Resmen Tanınması ve İstanbul Ziyareti (1896)”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 2, Edirne 2023, s. 454-455.

³⁶⁷ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan...*, s. 153.

³⁶⁸ Philip Gibbs-Bernard Grant, *The Balkan War: Adventures of War with Cross and Crescent*, Small, Maynard and Company, Boston 1913, s. 35.

³⁶⁹ İgnat Krivorov, “Bulgar Ordu Komutasının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşma Anlayışındaki Evrim”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 27.

³⁷⁰ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1...*, s. 66.

bir yöntem olarak belirlenmişti. Zira Bulgarlar ancak bu şekilde kısa sürede kesin sonuç alabilirlerdi³⁷¹.

Barış zamanı Bulgar ordusu, üç müfettişlik bölgesine ayrılarak teşkil edilmişti. Her müfettişlik bölgesi, üç piyade tümeni, her tümen de iki piyade tugayı, iki piyade alayı ve her alay dörder bölüklü iki piyade taburuyla bir hizmet bölüğü ve bir ağır makinalı tüfek takımından teşkil edilmişti. Bunun yanında, her tümende dörder toplu iki bataryadan kurulu üç taburlu bir topçu alayı, bir hizmet bölüğü ve bir sıhhiye bölüğü ile her müfettişlik bölgesinde birer obüs bataryası bulunmaktaydı³⁷².

Bulgar ordusunun sefer zamanı kuruluş ve kuvvetlerine baktığımız zaman ise var olan üç bölge müfettişliğinin seferde 1, 2 ve 3. Ordu karargâhlarına dönüştüğü görülmekteydi. Bunun yanında her ordu için birer menzil müfettişliği kurulmuştu. Ayrıca her ordu karargâhı için askerî inzibat görevlerini yürütecek, birer piyade ve süvari jandarma bölüğü de oluşturulmuştu.

Tablo 6. Bulgar Ordusunun Sefer Kuruluş Kuvvetleri³⁷³

1. Ordu (Sofya)	2. Ordu (Filibe)	3. Ordu (Ruşçuk)
1. Sofya Tümeni	8. Tunca Tümeni	4. Preslav Tümeni
6. Vidin Tümeni	3. Balkan Tümeni	5. Tuna Tümeni
7. Rila Tümeni	2. Trakya Tümeni	9. Plevne Tümeni
3. Topçu Alayı	3. Topçu Alayı	5. Topçu Alayı
2. Topçu Alayı	6. Topçu Alayı	1. Topçu Alayı
7. Topçu Alayı	8. Topçu Alayı	9. Topçu Alayı

Bunun haricinde her tümen iki tugay, her tugay da iki alaydan oluşmaktaydı. Ayrıca tümenlerin kuruluşuna dâhil olmayıp, doğrudan bölge müfettişliği emrinde olan Süvari Müfettişliği'nin 1. Sofya Süvari Tugayı, 2. Filibe Süvari Tugayı, 3. Şumnu Süvari Tugayı vardı. 3 süvari tugayı her biri dörder bölüklü üçer alay, her biri

³⁷¹ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 31.

³⁷² Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 38.

³⁷³ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1..*, s. 64-65.

üçer bölüklü yedi süvari alayı ve süvari tugaylarının bulunduğu garnizonlardan müteşekkildi. Üç bölüklü hassa süvari alayı ise doğrudan Süvari Müfettişliği'ne bağlıydı³⁷⁴.

Bulgar ordusunda buna göre askerlik hizmeti yapmış olan ihtiyatlarla silahaltında bulunan talim ve terbiye görmüş er ve erbaş sayısı 459.820'ydı. Bu sayıya hâlihazırda ihtiyat ve silahaltında olan 46.920 erbaş daha eklenirse, tekmil, talim ve terbiye görmüş er ve erbaş sayısı 506.740'tı. Ancak mevcut Bulgar sefer ordusu menzil ve diğer geri hizmet birlikleri çıkarılınca 486.781 er ve erbaştan ibaret kalmaktaydı. Buna seferberlikte önceden yapılan ve çeşitli sebeplerden dolayı gelemeyenlerin karşılığı olarak %10 fazlalık da ilave edilirse bu sayı 535.459 er ve erbaş olması gerekmektedir³⁷⁵.

Bulgar ordusunu güçlü hâle getiren sebeplerden biride heyecanlarıyla diğer askerleri etkileyen gönüllü birliklerin mevcudiyetiydi. Bunlar Osmanlı Devleti idaresindeki Makedonya ve Trakya Bölgesi'nde yaşayan Hristiyan Ortodoks Bulgar cemaatine mensup Makedonya-Edirne Gönüllüleri olarak kendilerini adlandıran ve sayıları 15.000 civarında olan aslında komiteciler ve çetelerden meydana gelmekteydi³⁷⁶. Üç yüzden fazla Ermeni komiteci de Osmanlı Devleti'ne karşı bu birliğe katılmıştı. Özellikle Şarköy, İpsala, Malkara ve Dedeağaç gibi bölgelerde bu Ermeni gönüllüler Osmanlı askerine karşı savaşmıştı³⁷⁷. Ermenilerden başka, seksen iki Rus, atmış sekiz Romen, kırk Sırp, yirmi beş Anadolu, on beş Avusturyalı, on iki Karadağlı, üç Yunan ve bunların yanında, İngiliz ve İtalyanlardan oluşmaktaydı³⁷⁸. Bunlar Bulgar seferberliği başladığında, bizzat Genelkurmay Başkanı Ivan Fiçev'e başvurarak, gönüllü olarak Bulgar ordusunda savaşmak istediklerini bildirdiler. Fiçev

³⁷⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 38.

³⁷⁵ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1..*, s. 68-69.

³⁷⁶ Philip S. Jowett-Stephen Walsh, *Balkan Harpleri'nde Ordular 1912-1913*, Çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 17.

³⁷⁷ Halil Şimşek, *Osmanlı Son Döneminde Gayrimüslim Cemaatler 1908-1922*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2016, s. 129.

³⁷⁸ Bülent Yıldırım, *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 118.

de Yarbay Aleksandır Protogerov ve Binbaşı Dırvingov'a gönüllülerden oluşan bir birlik kurmalarını emretti³⁷⁹.

Balkan müttefik devletleri, 30 Eylül 1912'de seferberlik ilan etti³⁸⁰. Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ordularına nazaran, Bulgar ordusunun teşkilatı son derece iyiydi. Bunun yanında askerin sevk edileceği mesafe kısa ve hududa ulaşım kısmen kolaydı. Bu yüzden Bulgarlar, üç günde piyadelerini, altı günde de topçularını seferber hale getirebilecekti. Süvari birliklerinin ise ikmal malzemeleri hazır olduğu için ayrıca tedarik ihtiyacıyla zaman kaybetmeyeceklerinin farkında olan Bulgarlar, Osmanlı Devleti'nden önce seferberliklerini tamamlayacaklarından emindiler³⁸¹. Çünkü Bulgar Hükûmeti, bununla ilgili planlarını daha 1910 yılında yayımlanan ordu seferberliği ile ilgili talimatnâme doğrultusunda hazırlıklara başlayarak teşkilatlanmasını tamamlamıştı. Buna göre seferberliğin ilan gününe kadar, Bulgaristan'ın nüfusu 4.432.427'dir. Bunların %81.23'ü Bulgar, %11.63'ü Türk, %1.76'sı Çingene, %1.17'si Rum ve %1'i de diğer yabancı tebaadan oluşmaktaydı. Bunlardan nüfusun %13.88'ini oluşturan Türkler ve Müslüman Bulgarlar ile %1'ini oluşturan yabancı tebaa askerlik hizmetinden muaf tutulmaktaydı. Bu sayı 602.000 Türk-Müslüman, 43.480 yabancı tebaaya tekâbül etmekteydi. Geri kalan 3.786.950 kişilik nüfusun da 1.914.160'sı erkek nüfustu. Şehirli ve köylü Bulgar halkının %75'i çiftçilik yapmaktaydı. Bunun için inançlı, itaatkâr, sağlam ve dayanıklı olan Bulgarların, yiyecek-giyecek konusunda sebatkâr ve kanaatkâr olmaları Bulgaristan açısından oldukça mühimdi³⁸².

Bulgar ordusuna subay yönünden bakıldığında, 1904 sonrası Rusya ve Fransa levazım kurslarında yetişmiş kimselerdi. Ancak sayı olarak Balkan Savaşı arifesinde subay yönünden eksik durumdaydı³⁸³.

³⁷⁹ Suat Ertürk, "I. Balkan Savaşı'nda Bulgar Ordusundaki Anadolu Ermenileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt XII, S. 2, 2012, s. 123.

³⁸⁰ Georges Castellon, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 387.

³⁸¹ Mehmet Niyazi, *Şark Ordusu'nda Aziz Paşa Fırkası*, Kader Matbaası, İstanbul 1331, s. 17.

³⁸² Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1..*, s. 202-203.

³⁸³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan..*, s. 174.

Tablo 7. Balkan Savaşı Öncesi Bulgar Ordusunda Subay Mevcudu³⁸⁴

Piyade	1.580	Tabip Subay	110
Süvari	281	Veteriner	30
Topçu	475	Mızıka Öğretmeni	40
Fen Kıtaları	200	Tüfekçi Ustaları	47
Filo	42	Teknisyen, Preteknisyen, Topçu Kamacı Ustaları	34
Kurmay Subay	73		
Levazım	16		
Muhakim	24		
Toplam	2.691	Toplam	261

³⁸⁴ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1..*, s. 73.

Tablo 8. 1911 Bütçesine Göre Bulgar Ordusunun Teşkilât ve Mevcut Askerî Durumu³⁸⁵

Kıtaât	Fırka	Liva	Alay	Tabur	Bölük veya Batarya	Muharip zâbit	Sıhhiye	Memur	Piyade Askeri
Piyade	9	18	36	72	324	2060	72	72	35380
Hassa Süvari Alayı			1		3	22	2	1	495
4 Bölüklü Süvari Alayları			4		16	104	8		2411
3 Bölüklü Süvari Alayları			6		18	114	12		2730
Sahra Topçu Alayları			9	27	45	288	18	9	5601
Cebel Topçu Alayları			3	6	12	69	6	3	1170
Kala Topçu Taburları				3	6	39	3	6	690
Obüs Bataryaları					3	21			429
Sahil Topçu Bataryası					1	33			471
İstihkâm Taburları					18	105	3	3	1926
Şimendifer Taburu					4	29	1	2	608
Köprücü Taburu					4	30	1		506
Telgraf Taburu					5	25	1	1	460
Kumandanlık Kurum ve Hizmetler						410	72	311	3482
Bahriye						45	2	28	885
Toplam	9	18				3364	201	436	56821

³⁸⁵ ATASE. BLH. Klasör: 1, Dosya: 2, fihrist: 5.

Sefer zamanı Bulgar ordusuna eklenecek olan nizamiye ve ihtiyat tümenleriyle birlikte çeşitli sınıflardan askerî teşkilatlara 250.000-300.000 arası bir askerî kuvvetin teşkil edileceği planlanmıştı.

1911 yılı ilkbaharında Bulgar ordusunda 3.626 yedek subay mevcuttu. 1909'dan 1912'ye kadar subay okullarını bitirenlerle birlikte bu sayı 4.095'e ulaşmıştı. Savaştan kısa bir süre önce yedek subay mevcudu 7.102'ye ulaşsa da halen 4.488 subaya daha ihtiyaçları vardı³⁸⁶. Silah ve mühimmat olarak Bulgar ordusunun eksikleri bulunmaktaydı. Tüfek, top gibi silahlar ve mühimmatlarında eksikler vardı. Bulgaristan ordusunu, 1885 Sırp-Bulgar Harbi'nden sonra silah sanayindeki gelişmeler doğrultusunda yenilemeye başlamıştı. Bir yandan 1908'de orduya Maksim marka ağır makinalı tüfekler alınırken, diğer yandan da piyade ve süvari alaylarında ağır makinalı tüfek askerleri takım düzeyinden, bölük seviyesine getirilmişti. Top olarak da özellikle öncelik ağır toplara verilirken, Fransız markası seri atışlı toplar tercih edilmiş, sahra ve dağ topları da seri ateşli toplarla donatılmaya başlanmıştı. Her bataryada ise dörder top olacak şekilde planlama yapılmıştı. Savaştan önce Bulgar ordusunda farklı modelde 343.448 tüfek bulunuyordu. Lakin sefer ordusunun kadroya göre 358.593 filinta ve tüfeğe ihtiyacı olduğu düşünüldüğünde, 15.145 tüfek eksikti. Top mevcudu ise 854 olup, bunların da 410 tanesi seri ateşli, yarısından fazlası ise adi ateşliydi. Nitekim bu sayı, talebin altında kaldığı için her bataryaya dörder top düşmüyordu. Bu doğrultuda top mermisi de hesaplananın altındaydı ve 669.144 sahra topu mermisi mevcuttu³⁸⁷.

a. Harekât Bölgelerine Sevki

Seferberlik sonrası zaman kaybetmek istemeyen Bulgaristan Genelkurmayı, birliklerine emirler göndererek, Trakya sınırını örtmeye başladı. Buna göre İslimye'de bulunan 3. Balkan Tümeni, verilen emir doğrultusunda; Geredeme-Büyükboyalık-Rumfakih hudut mıntokasının perdeleyecek ve Edirne-Yenizağra, Edirne-Kızılağaç-Yanbolu ve Kırklareli-Büyükboyalık-Yanbolu istikametlerini kapatacaktı. Ayrıca Tunca vadisinde harekât icra edecek süvari birlikleri komutanı

³⁸⁶ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1..*, s. 73-74.

³⁸⁷ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan..*, s. 178-179.

ile sürekli irtibat halinde kalarak, bir Türk taarruzuna uğramadıkça harekete geçmeyecekti. Bir emir de 8. Tunca Tümeni'ne gönderildi. Buna göre tümen, Hasköy-Yarcalı-Tekke-Glavan mıntikasını gözetleyip, Hasköy-Eskizağra, Habipçe-Tırnova-Seymen-Eskizağra, Drinçavo-Glavan-Karapınar istikametine ehemmiyet verilecekti³⁸⁸.

Örtme görevinde kilit rolü oynayan süvari tümeni, 29 Eylül'den itibaren barış konuş yerlerinden ayrılarak, tren yoluyla Türk sınırındaki mevkillerine doğru hareket etti. Emrinde bulunan, 1, 2, 4, 7, 8, 9 ve 10. süvari alaylarıyla 3 Ekim'de verilen görev bölgelerine ulaşan tümen, örtme harekâtı için gerekli tertibatı almıştı. Burada tekrar organize olan süvari tümeni, 9. Alayı, 3. Tümen emrine bırakıp, 1, 2 ve 4. alaylardan kurulu 1. Süvari Tugayı, 7, 8 ve 10. alaylarda da 2. Süvari Tugayı oluşturarak, sağ ve sol bölgelere ayrıldı. 1. Süvari Tugayı sağ bölgede, Vakıflar Köyü-Elmalı-Büyükderbent bölgesinde, 2. Süvari Tugayı sol bölgede, Büyükderbent-Gaipler bölgesinde görevlendirildi³⁸⁹.

Filibe'de bulunan 2. Ordu Komutanlığı ise, Hasköy Müfrezesi, 3. ve 8. Süvari Tümeni'yle mürettep süvari tugayını emri altına alıp, ordunun seferberlik ve perdeleme vazifesini icra edilecekti. Bu ordu, Hasköy-Habipçe-Kavaklı-Vakıf-Büyükboyalık-Rumfakih hududunu gözetleyecekti. 2. Ordu, harekâtın altıncı gününde emrindeki örtme birliklerinin karargâhını Seymen'de tesis etti³⁹⁰.

Bulgarlar, seferberlik ilerledikçe ordu teşkilatlarını mevcut şartlar ve ihtiyaçlara göre sürekli yenilemekten geri durmuyorlardı. Buna göre alınan kararda, her piyade alayı, bağlı olduğu tümenin 3. tugayı için bir yarım alay teşkil edip, 3. Tugay Komutanlığı'na devredecekti. Bunlar;

³⁸⁸ a.g.e., s. 184-185.

³⁸⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi*.,s. 74.

³⁹⁰ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1.*, s. 184-185.

Tablo 9. Bulgar Ordusunda 3. Tugaylara Bağlı Kurulacak Alaylar³⁹¹

1.Ordu	7. Rila Tümeni	3. Tugayı	49.-50. Alaylar
2.Ordu	2. Trakya Tümeni	3. Tugayı	27.-39. Alaylar
	3. Balkan Tümeni	3. Tugayı	41.-42. Alaylar
	8. Tunca Tümeni	3. Tugayı	51.-52. Alaylar
3.Ordu	4. Preslav Tümeni	3. Tugayı	43.-44. Alaylar
	5.Tuna Tümeni	3. Tugayı	45.-46. Alaylar
	9. Plevne Tümeni	3. Tugayı	53.-54. Alaylar

Bulgar ordusu, Ekim ayının ilk haftasından itibaren birliklerini yığmak bölgelerine göndermeye başladı. Buna göre, 1. Ordu'nun 1. Sofya Tümeni 7-10 Ekim'de Sofya'dan hareketle 13 Ekim'de Popova-Paşaköy bölgesine yığınağını yaptı. 10. Mürettep Tümen ise 13-15 Ekim'de Muratlı-Enibeyli-Göçbeyli-Araplar-Çitalovo bölgesinde yığınağını tamamladı. Örtme görevi için 2. Ordu'nun emrine verilen 3. Tümeni de emrine alan 1. Ordu 18 Ekim'de muharebe sahasındaki yerini almış bulunuyordu.

3. Ordu, 1. Ordu'nun gerisinden 7 Ekim'de trenle Rusçuk'tan ayrılıp, Preslav'a oradan da Vırbıça-İsupli-Aleksandrovo kara yoluyla 11 Ekim'de Istranca'ya vararak burada yerleşti. 4. Preslav Tümeni zor koşullar altında, Balkan Dağları'nı aşarak 13-18 Ekim'de Mansurlu-Samanlar bölgesinde, 5. Tuna Tümeni Balkan Dağları üzerinden 14-16 Ekim'de Arnavut Köy-Aftan-Başalı bölgesinde, 6. Vidin Tümeni de Balkan Dağları'nı aşarak 16-20 Ekim'de Türkmenler-Saranlı-Yeniköy-Umman bölgesinde yığınaklarını tamamlamış vaziyetteydi.

2. Ordu Kumandanlığı yığnak bölgesine geldiğinden, geçici olarak emrine aldığı 3. Tümeni, 13 Ekim'de 1. Ordu'nun gelmesiyle devretmişti. 2. Ordu Kumandanlığı, 9. Plevne Tümeni'ni emrine alarak 12-17 Ekim tarihleri arası Şevkulare-Kavaklı-Yeniköy-Gerdime-Glavan-Sofular bölgesinde yığınağını tamamlamıştı. Böylece Bulgar orduları neredeyse tüm birlikleriyle yığnak bölgesine

³⁹¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s.55-56.

ulaşmış vaziyetteydi. Süvari tümeni ise 16 Ekim'de 2. ve 4. Alay'la birlikte Kızılkilise'de tümen karargâhını kurmuştu. 1. Tugay karargâhı 1. Alay'la Ahlatlı'da, 2. Tugay karargâhı 7. Alay'la Yaylacık'ta, 10. Süvari Alayı da Dereköy'de bulunuyordu. 8. Süvari Alayı 3. Ordu Komutanlığı emrine girmiş, 9. Süvari Alayı ise Glavan'da konuşlanmıştı³⁹².

Yığınak bölgelerine ulaşan Bulgar orduları, burada tekrar düzene sokuldu. 1. Ordu komutanı, 14 Ekim'de verdiği emirde 1. Sofya Tümeni, seri ateşli bir topçu taburu ile 10. Mürettep Tümen'den seri ateşli bir sahra topçu taburu ile pekiştirilerek birer piyade alayını, Çitalova'nın 3 km güneyinde bulunan Kurtalan Köyü'ne gönderdi. 3. Balkan Tümeni'nden ise ikisi öncü; biri seri ateşli bir topçu taburu ile pekiştirilmiş bir alayı Vakıfköy'e, iki piyade taburu ile bir seri sahra bataryasından oluşan diğer öncüyü ise Geredeme Köyü'ne konuşlandırıldı³⁹³.

2. Ordu'nun karargâhı, 17 Ekim'de Tunca-Meriç Nehirleri arasında yığınak bölgesindeydi. 8. Tümen karargâhı Harmanlı'da, 9. Tümen karargâhı Nineçovo'da, mürettep süvari tugayı Kaşarlı Köy'de, hassa süvari alayı Habibçe Köyü'nde, Hasköy Müfrezesi Hasköy dolaylarında bulunuyordu. 2. Ordu sınır kesimi seferber edilen 7. ve 8. Hudut taburları tarafından örtülmekteydi. Ordu karargâhı ise Tırnova-Seymen arası bölgede bulunuyordu³⁹⁴.

Bulgaristan'ın komuta zincirinin en tepesinde Çar Ferdinand bulunmaktaydı. İkinci olarak General Mihail Savov gelmekte, Genelkurmay Başkanı ise Ivan Fiçev'di. 79.370 kişilik 1. Ordu'ya General Vasili Kutinçev, 122.748 kişilik 2. Ordu'ya General Nikola İvanov, 94.884 kişilik 3. Ordu'ya General Radko Dimitriev komuta etmekteydi³⁹⁵.

b. Menzil Noktaları ve İkmali

Bulgaristan Genelkurmayı, ordunun iâşe ihtiyaçlarına da son derece özen gösterip önem vermektedir. Savaş başlamadan önce iâşe ve ikmal konvoyları iyi bir

³⁹² Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 80-81.

³⁹³ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1...*, s. 322.

³⁹⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 82-83.

³⁹⁵ Igor Despot, *Savaşın Taraflar Gözüyle Balkan Savaşları Algılar ve Yorumlar*, Çev. Mete Tuncay, Türk Tarih Kurumu Yurt Yayınları, İstanbul 2020, s. 92; Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 32.

şekilde teşkilatlandırılmıştı³⁹⁶. Pek tabi bunun yanında eksiklikler de yok değildi. Örneğin seferberliğin ilk günlerinde bilhassa ihtiyat askerlerinde itaatsizlik emareleri görülse de bu durum ordunun genel seferberliğine etki etmemişti. Ayrıca kısa süre önce Şumnu dolaylarında icra edilen manevralara katılan 4. ve 5. Tümen askerleri henüz seferber edilemese de bu manevralar komuta kademesinin tecrübe kazanması açısından önemli olmuştu. İkmaller için kullanılan, hayvanlar ve araçların, ilk günlerde hangi bölüğe tayin edildikleri bilinmediğinden bazı aksamalar olsa da hiç şüphesiz Osmanlı cephesindeki kadar değildi. Bu durum sevkiyatın geneline engel oluşturmamış bunun yanında giyecek ve teçhizat konusunda da genel bir eksiklik görülümüştür³⁹⁷. Ancak Bulgaristan Genelkurmayı ordunun ikmalinde yaşanacak aksaklıkları en aza indirmek için gerekli tedbirleri almış, depolar doldurulmuş ve ayrı ayrı güzergâhlara menzil noktaları kurularak yollar belirlenmişti³⁹⁸.

Buna göre 3. Balkan Tümeni İslimye'den hareketle Yanbolu-Kızılağaç yolunu takip ederek, Türkiye sınırına ulaşacak, menzil noktaları da civardaki kasabalar olacaktır. Sınırdan sonra ise Değirmendere-Çömlek-Akpınar istikametinde ilerlenecekti. 1. Sofya Tümeni, Sofya-Filibe-Eskizağra-Yanbolu demiryolunu ve Popova'ya kadar bozuk köy yollarını takip edecek ve menzil noktaları bu yoldaki ilk üç kasaba olacaktır. Sınırı geçince ise Sarıtalaşman-Ecalı-Süloğlu yolu takip edilecekti. 4. Preslav Tümeni, Şumnu-Preslav-Varbitsa (Köpekköy)-Aleksandovo-Yanbolu-Mansarlı yolunu takip edecek ve menzil noktaları civardaki beş meskûn noktada bulunacaktı. Preslav Tümeni'nde olduğu gibi yine sınıra gelince ise Vaysal-Ecali istikametinde ilerlenecekti. 5. Tuna Tümeni, Rusçuk-Eskicuma demiryolu, sonrasında Kotel-Aleksandorovo-Istranca-Yenimahalle yolunu takip edecek ve menzil noktaları güzergâh üzerindeki köy ve kasabalarda olacaktır. Sınıra gelince ise Havlalı-Yeniköy-Meşeli-Sereköy-Tatarlar yolu takip edilecekti. 6. Vidin Tümeni, Vraça-Eskicuma demiryolu, sonrasında Kotel-Istralca-Aleksandorovo-Türkmen yolunu takip edecek ve menzil noktaları civardaki köy ve kasabalar olacaktır. Sınır geçilince ise Ormanköy-Yaylacık-Devletliağaç-Karahamza istikametinde

³⁹⁶ Şenol Alparslan, *Balkan Savaşlarında Trakya Muharebeleri 1912-1913*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 41.

³⁹⁷ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1..*, s. 195-197.

³⁹⁸ Mehmet Niyazi, *a.g.e.*, s. 17.

ilerlenecekti. 10. Mürettep Tümen ise Yanbolu-Kızılağaç-Kurtalan-Pravadi, sınırı geçince de Taşlımüsellim-Ecalı³⁹⁹-Değirmendere-Çeşmeköy-Karahamza-Erikler yolu takip edilerek Kırklareli'ye ulaşılacaktı⁴⁰⁰. Demiryollarının olduğu istikametlerde tümenlerin sevkinde aksaklıklar yaşanmadı. Ancak istikamet üzerinde şose ve adi köy yollarının olduğu yerlerde, özellikle Osmanlı sınırı geçildikten sonra bozuk köy yollarında ilerlemek oldukça güçtü. Bu durum yağmur yağdığı zaman daha da zorlaşmakta buna yollar üzerinde köprü ve geçitlerin eksikliği de eklenince ilerlemek güçleşmekteydi. Havanın kurak veya yolların donmuş olduğu zamanlarda ise askerin ve ikmal malzemelerinin sevki daha kolaydı. Kırklareli Muharebelerinin başladığı günlerde, hava şartlarının uygun olması, Bulgar ordularının ilerleyişini hızlandıracaktı⁴⁰¹.

1. Ordu tümenlerinin iâşe ikmal ambarları ise 1. ve 10. Tümen için İslimye, 3. Tümen için Kavaklı olarak belirlendi. Un, kısmen Yanbolu'dan gelmekte, kısmen civar köylerden temin edilmekteydi. Ancak ordunun ilerlemesi ile ambarların uzakta kalması, ikmal işlerindeki sürekliliği zorlaştırmakta ve nakliye kolları yetersiz kalmaktaydı. Ekmek bölüğü Ambarlı'da kurulan on iki fırında yaklaşık yirmi beş bin ekmek üretebilmekteydi. 3. Tümen'in ekmeği ise Kızılağaç iâşe depolarından ikmal ediliyordu. Tümen ilerledikçe Demirköy'e de günlük yaklaşık dört bin ekmeğin çıkarıldığı fırınlar kurularak ihtiyaçlar karşılanıyordu. 3. Ordu tümenlerinin iâşe ikmal ambarları ise 4. Tümen'in Mansarlı, 5. Tümen'in Aftanya ve 6. Tümen'in de Türkmen olarak belirlendi. Ana levazım deposu da Istranca'daydı. Buradan un ve çeşitli malzemelerin yanında kırk bin hazır ekmek de alınmaktaydı. 4. Tümen için Mansarlı'da on dört seyyar fırın kurularak, 20 Ekim'de kırk iki bin altı yüz yirmi bir ekmek üretmekteydi. 5. Tümen, Aftanya'da otuz dört sahra fırını kurarak ekmek yapılmaktaydı. Ot ve saman ihtiyacı ise civar köylerden temin ediliyordu. Yine, 6. Tümen için de Arnavutköy'e on sekiz seyyar fırın kurularak günlük yaklaşık yirmi beş bin ekmek çıkarılıyordu. Bunun yanında Türkmen'de yem ambarı ve kasap bölüğü mevcuttu. Ordu ilerledikçe 3. Ordu Komutanı Dimitriev, verdiği emirde

³⁹⁹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 459-460

⁴⁰⁰ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-5. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargâhı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

⁴⁰¹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 461.

nakliye kollarının önce Gaippler'e sonrada Kırklareli'ye girmelerini istedi⁴⁰². Görüldüğü üzere Bulgar ordusunun erzak ihtiyaçları neredeyse eksiksiz bir şekilde planlanarak tamamlanmıştı. Ancak Balkan coğrafyası, savaş öncesi sefalet içinde kaldı. Çünkü Balkan devletleri orduları için tüm yaşam malzemelerine el koymuş, at, öküz ne varsa toplanmış, geride sadece çocuklar ve kadınlar kalmıştı⁴⁰³.

Bulgar ordusunun ihtiyaç duyduğu silahlar için ayrıca bir planlama yapılmıştı. Yığınak bölgelerine tam teçhizatlı gönderilen Bulgar askerinin, sonrasında ihtiyaç duyacağı cephane ve silahlar için ise depolar oluşturulmuştu. Buna göre cephanelerin ikmali için Tırnova'da 3 no'lu, Şumnu'da 4 no'lu ve Kotel'de 5 no'lu depolar kurularak buralardan nakilleri yapıldı. Bu depolardan hangi yolla ve hangi tümene cephane taşınacağıda belliydi. Sıhhiye konusunda ise ilk zamanlarda aksaklıklar yaşanmaktaydı. Hafif hastalar için revirler, ağır hastalar için sahra hasteneleri kuruldu. Buna rağmen yine de yaralıların tedavisinde yaşanan büyük zorluklar gözden kaçmayacak kadar aşikârdı. Zira ecza malzemeleri yetersizdi ve sıhhiye arabaları ağır işliyordu. Ağır yaralıların sevki ise Büyükboyalık-Kızılağaç üzerinden Yanbolu'ya yapılmaktaydı. Ancak Kırklareli ele geçirilince sıhhiye hizmetleri daha düzene girecekti⁴⁰⁴.

2. Diğer Balkan Müttefik Ordularının Durumu ve Seferberliği

Balkan müttefik devletlerinin her biri askeri yönden birbirine benzeyen homojen yapıdaydı. İçlerinde büyük azınlık halklar barındırmadıklarından dolayı daha çok milliyetçi temeller üzerine devletlerini inşa etmişlerdi. Haliyle ordularını oluşturan unsurlar da yine kendi milletlerindendi. Ordu içersinde askerlerin büyük çoğunluğunu okuma yazması olmayan köylüler oluştururken düşük rütbeli komutanlar esnaf ve çeşitli mesleklerden meydana gelmekteydi. Dört müttefik devletin orduları eğitim, lojistik, sağlık ve muhabere gibi konularda Avrupa devletlerini model almakta ve yüksek rütbeli komuta kademesini eğitim için yine

⁴⁰² a.g.e., s. 462-469.

⁴⁰³ Philippe d'Estailleur, La Bulgarie Traquée, Imprimerie J. Mersch, Paris 1913, s. 47-50; Stojan Proti, a.g.e., s. 35.

⁴⁰⁴ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 475,486.

Avrupa'ya göndermekteydi. Silah ve teçhizat bakımından da dışa bağılı olan Balkan müttefiklerinin doğrudan veya dolaylı olarak destekçileri her zaman olduğu yine Avrupa devletleri olmuştu. Bağımsızlığını yeni kazanmış bu küçük Balkan devletlerinin bir takım politik sorunları da mevcuttu. Zira bu durum elinde silah gücü olan askerin zaman zaman siyasete dâhil olması ya da bir tarafı desteklemesine zemin hazırlamıştı. Böylesi bir ortamda kurumsal olarak daha yapılanma aşamasında olan devletler, önemli güç kaybetmiş ve siyasî istikrarsızlıklar neticesinde gelişimi tamamlamak zaman almıştı.

a. Yunanistan Ordusu

Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra tüm imkânlarıyla güçlü bir ordu teşkil etmek için çabalamış ve 1833 yılında düzenli orduya geçilerek Almanya ve Franza tarzı eğitim modelleri benimsenmişti⁴⁰⁵. Modern bir ordu kurmak isteyen Yunan hükûmetinin ekonomik gücü sınırlı olduğundan bu dönemde İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerden yüklü miktarda borç alınmıştı. Ancak ilerleyen zamanlarda borçların ve faizlerinin ödenememesi devleti ekonomik krize sürüklediği gibi ordu içerisinde de subayların ayaklanmasına sebep olmuştu⁴⁰⁶.

Bağımsız olduğu günden itibaren Osmanlı Devleti aleyhine sürekli genişleme siyaseti güden Yunanistan bu konuda fırsat kollar hale gelmiş 1853-1856 Kırım Harbi'nde Rusya'nın da teşvikiyle, Epir ve Tesalya İsyanı'nı başlatmıştı. Adalara sahip olma konusunda Avrupa devletlerinin desteğini alan Yunanistan'a İngilizler tarafından 1864'te Yunan Denizi'nde bulunan Yediada verilmiş ve Osmanlı Devleti 1865 yılında bunu kabul etmek durumunda kalmıştı⁴⁰⁷. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası Osmanlı ordusunun mağlup ve yorgun olduğu bir dönemde Yunanlar yine Tesalya ve Narda'da isyan çıkararak 1881 yılında topraklarına katmıştı. Yine

⁴⁰⁵ Outkou Kırılı Ntokme, "Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, 2010, s. 408.

⁴⁰⁶ Ünsal Başak, "Yunanistan'da 1843 Mali İflası ve Yunan Ordusu'nun Anayasa İçin Ayaklanması", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 69, 2021, s. 70.

⁴⁰⁷ Mehmet Kayıran-Mustafa Yahya Metintaş, "Türk – Yunan İlişkileri (1878-1952)", *Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, C. 1, S. 3, Eskişehir, 2018, s. 41.

Fransa'nın 1881'de Tunusu, İngilizlerin Mısırı işgal ettiği ve 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgarlara verildiği bir zamanda Yunanistan, 1888'de Girit Ayaklanması'nı çıkarmıştı⁴⁰⁸.

Yunanistan tüm bu girişimlerini güçlü bir ordu ve donanması olduğu için değil Megali İdea adı altında tamamen Avrupa devletlerinin desteği ve Osmanlı Devleti'nin zor zamanda olduğu anları kollayarak fırsattan istifade edip yapmıştı. Zira Yunanistan, ordusunun yetersiz olduğunu 1897 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı aldıkları mağlupiyet sonrası idrak etmiş ve orduyu kuvvetlendirmek için yeniden teşkilatlandırmaya gitmişti. Ancak askerî yetersizliğin yanında bu süreçte devlet idaresindeki istikrarsızlıkta Yunan ordusunu, talim ve terbiye bakımından geri bırakmış, subaylar ise siyasî mücadelelere taraf olarak askerlik mesleğinden uzaklaşıp politikaya meyyal bir hale getirmişti.

Bu tarihten sonra askerî alanda bir takım adımlar atılıp 1904 yılında çıkarılan kanunla senelik celp mevcudu altı binden on üç bin beş yüze çıkarıldı. 1908 yılında başında General Edu'nun olduğu Fransız bir heyet getirtilerek ordunun yeniden tanzim ve teşkilatına başlandı⁴⁰⁹. Siyasi olarak ise Bu tarihten sonra Girit'in Yunanistan'la birleşmesi için çabalayan Venizelos, Yunan Prens Georgios'un engellemesiyle karşılaşsa da kamuoyunun gözünde yükselişi devam ederek Kasım 1910 seçimlerinde Yunanistan Başbakan'ı seçildi. Hemen harekete geçen Venizelos, Yunanistan'ın iç ve dış politikasında köklü değişiklikler yaparak yeni anayasa çalışmaları, güçlü kara ve deniz ordusu teşkil edilmesi ve Megali İdea'nın gerçekleştirilmesi gibi ulusal hedefleri ortaya atarak toplum, siyaset ve ordunun bütünleşmesine önemli katkı sağladı⁴¹⁰. Zira artık hedefe Osmanlı toprakları koyulmuştu.

Barış zamanı Yunanistan ordusu dört tümen ve Başkomutanlığa bağlı altı evzon taburu, iki dağ ve bir ağır topçu taburu, bir süvari taburu ve bir süvari alayı ile iki istihkâm alayından müteşekkildi. Balkan Savaşı öncesi ise ordu, 1912 yılı sefer

⁴⁰⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *1897 Türk-Yunan Harbi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1982, s. 3-4.

⁴⁰⁹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1..*, s. 157-159.

⁴¹⁰ Esra Özşüer, "Eleftherios Kyriakos Venizelos (1864-1936)", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul 2020, s. 3.

planına göre Epir, Tesalya ve dâhili ordular adı ile üç gruba ayrılmıştı. Tesalya Ordusu, ikişer tümeli üç kolordu ve ordu emrinde olan bir piyade tümeni, bir süvari tugayı, dört evzon taburu, bir jandarma taburu, iki köprücü ve bir muharebe bölüğü ile sıhhiye grubundan oluşmaktaydı. Epir Ordusu ise bir evzon alayı ve dört bağımsız evzon taburu, bir jandarma taburu, iki süvari bölüğü, bir sahra, bir dağ, iki çakılı topçu taburu ve geri hizmet birliklerinden meydana gelmekteydi⁴¹¹. Seferi kuvvetlerin toplam mevcudunun ise 70-90.000 arasında olması beklenmekteydi⁴¹².

(1). Donanmanın Durumu

Yunanistan, kara ordusuna önem verdiği gibi donanma gücüne de sahip olmak istemekteydi. Çünkü Adalar Denizi'nde Osmanlı Devleti'ni ticari yönden besleyen geçiş güzergâhına coğrafi olarak ortak olmuş vaziyetteydi. Haliyle büyük bir donanma gücüne sahip olursa hem bu ticaretten payını alabilir hem de adaları abluka altında tutabilirdi. Dolayısıyla en büyük rakibi yine Osmanlı Devleti olan Yunanistan, 1853 yılının başından itibaren donanma kurma hazırlıklarına başlamış ve ilk siparişini vermişti⁴¹³.

Yunanistan coğrafi yapısından dolayı denizci bir millettir. Bundan dolayı denizlere ve donanmaya çabuk uyum sağlayıp yetenekli personel temin etmekte zorlanmamıştı. Subay, astsubay ve erlerinin denizcilik bilgi ve nitelikleri yüksekti. Yunan donanmasının gelişiminde Avrupa devletleri de danışmanlık yapmış 1885 yılından itibaren Fransız Amiral Lezen'in koymuş olduğu emir, komuta ve eğitim sistemi uygulanmıştı. Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in donanmaya yeterince ilgi göstermeyip Haliç'e zincirlemesi Türk denizciliğini köreltirken, Yunan denizcilere cesaret vermişti. Hareketsiz, yetersiz ve harap durumda olduğu düşünülen Osmanlı donanmasının Yunan donanmasının karşısında şansının olmayacağı, askerinin moralini

⁴¹¹ Genelkurmay Başkanlığı , *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1., s. 56.

⁴¹² ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 1, fihrist: 4.

⁴¹³ Afif Büyüktuğrul, "Osmanlı (Türk)- Yunan Deniz Silahlanma Yarışı", *Belleten*, C. 39, S. 156, 1975, s. 727,729.

yükselttiği gibi donanmanın da yeni ve güçlü gemilerle takviye edilmesi 1897’de Osmanlı-Yunan ordularını karşı karşıya getirmişti⁴¹⁴.

Yunan donması muharebe sahasına beş zırhlı, üç muhrip, on iki açık deniz torpidosu, on dokuz normal torpido, on iki topçeker, bir arama tarama ve üç nakliye gemisi olmak üzere toplam elli beş parçalık bir kuvvet sevk etmişti. Buna karşılık Osmanlı donanması yedi zırhlı üç zırhsız fırkateyn, sekiz zırhlı yedi zırhsız korvet, yirmi dokuz torpidobot, yedi büyük dört normal üç kompozayt gambot, bir kalyon, bir brik, sekiz tarak dubası, bir uskuna ve yetmiş dokuz parça yardımcı gemiden oluşmaktaydı. Görüldüğü üzere Osmanlı donanması sayıca Yunan donanmasına üstün vaziyetteydi. Ancak Yunan donanması toplarının çapı, gemilerinin zırh kalınlığı ve sürat bakımından üstün durumdaydı⁴¹⁵. Bu durumun bilincinde olan Yunan komutanlar, muharebe planlarını da bu doğrultuda belirlemiş ve Osmanlı donanmasına darbe vurup kara ordularının düzen ve işleyişini bozma stratejisi üzerine harekâta geçmişti⁴¹⁶.

1897’de yapılan ve yaklaşık bir ay süren savaş, Osmanlı Devleti’nin zaferiyle sonuçlanmıştı. Denizde ve karada icra edilen muharebeler açık bir şekilde göstermiştir ki kara kuvvetlerine yapılan reformlar karşılığını vermiş ve Yunan kuvvetlerine üstünlük sağlamıştı. Ancak denizlerde durum tam tersi vaziyetteydi. Osmanlı donanması İstanbul’dan Bahr-i Sefid Boğazı’na (Çanakkale Boğazı) gelene kadar dahi zorluk yaşadığı gibi Anadolu sahillerini Adalar Denizi’nden gelebilecek saldırılara karşı korumaya yönelik güç ve planlarının olmadığı da anlaşılmıştı.

Balkan Savaşı döneminde Yunan Donanması Amiral Condoriyotis komutasında ve ana üssü Pire Limanı’yı. Savaş öncesi stratejileri ise Osmanlı donanmasının Adalar Denizi’ne çıkışını önlemek olarak belirleyen Yunan komuta kademesi, bunun için Limni Adası’nı kontrol altına almak istemişti. Zira Pire Limanı, Çanakkale Boğazı’na çok uzaktı ve kış koşulları gemi ulaşımını

⁴¹⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913), C. 3, Kısım 2, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1981, s. 100-101.

⁴¹⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *1897 Türk-Yunan..*, s. 16-17.

⁴¹⁶ Sedat Kanat, “Dönemin Fransız Gazetelerinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 62, 2018, s. 455.

zorlaştırmaktaydı. Bundan dolayı Limni Adası kontrol altına alındıktan sonra Mondoros Limanı büyük gemilerin harekât üssü olarak kullanacak Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazı'na hapsedilmesi ve yine buraya giriş çıkışların denetim altına alınması içinde torpidobot ve muhrip gibi daha küçük filonun hemen müdahalesi için ise Bozcaada işgali planlanmıştı⁴¹⁷.

Bu amaçlar doğrultusunda Yunan donanmasının gücü dört zırhlı, on dört muhrip, beş torpidobot, iki gambot, dört silah gemisi, bir mayın, bir hastane, bir yardımcı gemiden müteşekkildi. Bu dönemde Yunan donanmasının amiral gemisi Averof zırhlı kruvazörü ve Osmanlı donanmasında bulunmayan Delphin denizaltısıydı. Donanmanın barış zamanı demirleyeceği liman olarak Pire Körfezi içersinde Faleron denizüssü belirlenmişti. Harp zamanı ise seferi üs, Osmanlı hâkimiyetinde olan Adalar Denizi'nde Limni Adası'nın Mondoros Limanı ile kendi limanları olan Ayamavro'ydu. Yirmi beş yıldır Fransız Amiral Lezen'in usulleriyle yönetilen Yunan donanmasının 1910 yılından itibaren eğitim, teçhizat ve komutası ise Tuğamiral Lionel Tofel başkanlığında bir İngiliz heyete teslim edilmişti. İngiliz amiral göreve gelir gelmez Yunan denizcilere modern sevk ve idareyi öğretmek adına taktik manevralar yaptırarak personelin deneyim kazanmasını sağlamaya çalışırken açtığı topçu okulu ve donanma subaylarından on yedi kişiyi de İngiliz donanmasında staja göndererek eğitimlerine de önem vermişti. Ayrıca mevcut gemilerin teçhizat ve donanımlarını bir nebze iyileştirmeye giden İngiliz amiral, mali yetersizlikten dolayı silah ve lojistik olarak Yunan donanmasını istediği seviyeye ulaştıramamıştı⁴¹⁸.

Diğer müttefiklerine göre güçlü bir deniz kuvvetine sahip Yunanistan, Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı donanmasını iki filoya ayırarak hareket etmeyi planlamıştı. Birinci grup filo Averof zırhlısı öncülüğünde altı muhrip, bir denizaltıdan oluşmaktaydı. İkinci grup filo ise üç zırhlı, sekiz muhrip ve iki torpidobottan müteşekkildi. Her iki grubunda temel hedefi Osmanlı donanmasının

⁴¹⁷ Ozan Tuna, "Balkan Savaşı'nda Yunan Donanması'nın Çanakkale Boğazı'na Saldırı Girişimleri ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler", *OTAM*, S. 41, 2017, s. 260-261.

⁴¹⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 43-46.

Çanakkale Boğazı'ndan çıkışını engellemek ve Adalar Denizi'nde üstünlüğü ele geçirerek adalara sahip olmak olarak belirlenmişti⁴¹⁹.

b. Sırbistan Ordusu

Sırplar, XIX. yüzyılın başından itibaren oluşturdukları milis kuvvetlerle Osmanlı idaresine karşı isyan faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Berlin Antlaşması ile bağımsız bir devlet hüviyeti kazanmalarına rağmen milis güç kullanma alışkanlıklarını sürdüren Sırbistan, 1883 yılında daimi ordu yapılanmasına geçmişti. Ancak çok geçmeden 1885 yılında Bulgarlara karşı giriştikleri savaş hezimetle sonuçlanmıştı. Çünkü henüz iki yıl önce teşkil edilen ordu teşkilat, talim ve terbiye bakımından istenilen düzeye ulaşmamıştı. Zira Sırbistan'da Obrenoviç Hanedanı ve muhalif subaylar arasında ciddi uyuşmazlıklar baş göstermesi ordunun giderek siyasete dâhil olmasına yol açmıştı. 1903 yılına kadar devam eden bu durum muhalif Sırp milliyetçisi subayların desteği ile Karacorçeviç Hanedanı'nın yönetimi ele geçirmesiyle son bulmuş ve bu tarihten sonra hanedan mücadeleleri nihayete ererek, ordu esas mesleğine dönmüştü.

Sırbistan ordusu Morava, Drin, Tuna, Şumadiya ve Timok olmak üzere beş tümen bölgesine ayrılmıştı. Her bölge üç alay dairesine, her daire dört tabur kazasına ve her kazada dört bölükten müteşekkildi. Tümenler içerisinde piyade, süvari, topçu, fen ve yardımcı kuvvetler olmak üzere farklı sınıflardan birlikler bulunmaktaydı. Birliklere komuta edecek gedikli subayların yetiştirilmesi ise 1889 yılına kadar birliklerin kendi talimgâhlarına göre beş aylık bir eğitimle mümkün olmuştu. Bu tarihten sonra ise gedikli erbaş okulları açılmış ve 1911 yılına kadar 1.542 gedikli yetiştirilmişti. Üst rütbeli subayların eğitimi Belgrat Harbiye Okulu'nda verilmekte kurmay subaylık için ise harbiye okulu bittikten sonra iki yıl daha fazladan eğitim

⁴¹⁹ Necmi Odabaşı, “Yunan Zırhlısı Averof’un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, Bursa 2015, s. 216.

almakla mümkün olmaktadır. Teknik bilgi gerektiren topçuluk, istihkâm ve fen birliklerinin subayları ise eğitim için çeşitli Avrupa ülkelerine gönderilmişti⁴²⁰.

Sırbistan'ın 1911 yılında 150-200.000 civarı bir seferi kuvvet toplamayı öngörülmekteydi⁴²¹. Ancak Balkan devletleri kendi aralarında kurdukları ittifaklar sonrasında her an savaşa girecekmiş gibi ordularını hazır ve zinde vaziyette tutmaya gösterdikleri hassasiyeti Osmanlı Devleti ile kıyaslamak mümkün değildi. 30 Eylül 1912'de seferberlik ilan eden Sırbistan, birliklerini üç celp olarak toparlamıştı. Buna göre birinci celp muvazzaf ve ikinci celp ihtiyat birliklerinin seferber edileceği dönemde mevcudu bin olan 140 tabur, mevcudu yüz elli olan 46 süvari bölüğü, mevcudu yüz atmış olan 128 batarya ve beş bin erden oluşan diğer kıtalar ile toplamda iki celpde yaklaşık 172.000 asker toplanmış oluyordu. Son celpde seferber edilecek müstahfiz altı piyade tümeninin mevcudu ise 85.000 erden ibaretti. Böylece Sırbistan ordusu yaklaşık 260.000 kişilik bir kuvvetle cephede olmayı planlamıştı⁴²².

Sırbistan, seferberliğe iyi hazırlanmış olmasına rağmen bazı ayrıntılara dikkat edilmediği için ihtiyat askerlere elbise, teçhizat ve hayvan temin etmekte aksamalar yaşanmıştı. Öncelik birinci sınıf askerlere verilerek eksikler tamamlanmakta, ikinci sınıf askerler kalanları alarak davam etmekteydi. İaşe gereçlerinin vaktinde ikmal edilememesi ise seferberlikte iaşede aksamalara sebebiyet vermişti. Bulgar birlikleriyle hareket edecek Timok Tümeni, gerekli olan herşeyi ile en mükemmel ve tam donanımlı bir şekilde seferber edilerek müttefikinin gözünde Sırbistan ordusunu en iyi şekilde temsiline özen gösterilmişti. Sırbistan kamuoyu ise beklenen savaşa hazırlanmış vaziyetteydi. Bu şevk ve istek, seferberlik işlerini hızlandırdığı gibi bazı nakliye kollarındaki aksamalar haricinde belirlenen sürede seferberliğin tamamlanmasını kolaylaştırmıştı⁴²³.

c. Karadağ Ordusu

⁴²⁰ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1.*, s. 151-156.

⁴²¹ ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 1, fihrist: 4.

⁴²² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan...*, s. 163-164.

⁴²³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1., s. 131-132.

Karadağ, Balkan Savaşı'ndan önce düzenli bir ordu yapılanmasından yoksun daha çok milis güçlere dayanan bir yapıdaydı. Dolayısıyla ordunun örgütlenmesi ve tarihi gelişimi ile ilgili fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte kral, aynı zamanda ordunun başkomutanıydı. Yalnızca talim için Çetine, Nikşik, Podgoriça ve Kolaşin bölgelerinde dört tümenlik kuvvet bulunuyordu. Ancak 18-62 yaş arasında hizmete elverişli her Karadağlı, asker olarak kabul edilmekteydi.

Ordu için subay, Çetine Harbiye Okulu'nda yetiştirilmekteydi. Bunun yanında İstanbul, Rusya, Avusturya ve İtalya harp okullarında eğitim görenlerde olmuştu. Ancak genel olarak orduda bulunan subayların çoğu bilgisizdi ve alaylı-mektepli olarak ayrılmışlardı. Subayların yükselmesi ise belli bir süre hizmet sonrası sınavla veya muharebelerde başarı gösterenler sınavsız olarak terfi alabilmişti. Ayrıca mektepli subaylar üç yıl hizmetten sonra devlet tarafından harp akademisi eğitimi almak üzere başka bir ülkeye gönderilmekteydi⁴²⁴. Askerin eğitimi ise Rusya sistemine göre yapılmakta ve başında Rus General Purtopof'un olduğu bir heyet bulunmaktaydı. Rusya maddi olarak Karadağ'a son derece kaynak aktarmaktaydı⁴²⁵.

Seferde Karadağ ordusu piyade, topçu, ağır makineli tüfek ve istihkâm sınıflarından müteşekkil bağlı tugay ve birliklerden meydana gelen dört tümendenden oluşmaktaydı. Karadağ ordusunun süvari gücü yoktu ve iaşe, ibate ve ikmal teşkilleri çok zayıftı. Ayrıca geri hizmet birlikleri, ulaştırma ve sağlık hizmetleride bulunmamaktaydı. Buna rağmen Balkan devletleri arasında seferberliğini en kısa sürede tamamlayan (8 gün) Karadağ olmuştu. Çünkü seferberlik halinde taşıma, cephane ve donanım gereçleri devlet tarafından veriliyor geri kalan her şey tekâlif-i harbiye gereyince karşılanıyordu. Asker kendi çarığını ve dört günlük yiyeceğini hazırlamak durumundaydı ve zaten soğan, ekmek gibi basit şeylerle beslenip sadece eti devletten almaktaydı. Kadınlarında aktif bir şekilde görev aldığı seferberlikte erkeklerin arkasında yiyecek, içecek ve mühimmatları sırtlarında cepheye taşımaktaydılar. Mükemmel derecede yurtsever ve savaşçı olan Karadağlılar temel

⁴²⁴ a.g.e., s.

⁴²⁵ Yaşar Arslanyürek, "Balkan Savaşları Öncesinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti Aleyhindeki Faaliyetleri: Osmanlı Firarilerinin Desteklenmesi (1911-1912)", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 2, Tokat 2021, s. 190.

talim ve terbiye eğitimini aile içerisinde almaktaydı⁴²⁶. Seferberlikte Karadağ'ın, 45.000 mevcutlu bir ordu hazırlaması hesaplanmıştı⁴²⁷.

⁴²⁶ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 1..*, s. 159-160.

⁴²⁷ ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 1, fihrist: 4.

II. BÖLÜM

BALKAN SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE ŞARK CEPHESİ

A. Karşılıklı Notalar ve Savaşın Başlaması

Balkanlarda uzun süredir devam eden askerî hareketlilik ve diplomatik gerginlik önce Balkan müttefiklerinin hemen akabinden de Osmanlı Devleti'nin ilan etmiş oldukları seferberliklerle hat safhaya ulaşmıştı. Savaşın artık neredeyse kaçınılmaz olduğu bölgede Avrupa devletleri de hemen harekete geçmişti. Bilhassa Fransa Başbakanı Poincaré'nin öncülüğünde muhtemel bir savaşın çıkmasını önlemek ya da savaş çıksa dahi Avrupa'ya sıçramaması adına Balkanlarda statükonun korunması için aralarında diplomatik temaslara başlanmıştı. Bunun için Osmanlı Devleti ve Balkan müttefiklerine barışın sağlanması ve statükonun korunması için nota gönderilmişti. Ancak henüz notanın cevabı gelmeden hatta İngiltere'nin, bilhassa Karadağ'a Osmanlı Devleti'ne savaş açmaması yönünde verdiği notaya rağmen⁴²⁸ Karadağ'ın 8 Ekim'de savaş ilan etmesiyle, Balkanlarda barış ortamı bozulmuştu⁴²⁹.

Balkan müttefiklerinin askerî güç bakımından en zayıfı olan Karadağ'ın bu eylemi karşısından tabii olarak müdafaa hakkını kullanan Osmanlı Devleti, Karadağ'a savaş ile karşılık vermiş⁴³⁰ ve Meclis-i Vükelâ kararıyla, Çetine Sefareti Maslahatgüzari'nı İstanbul'a geri çağırması⁴³¹. Karadağ'ın savaşın fitilini ateşleyen bu hareketi, gazetelerde, büyük güçlerin barışı korumak adına yoğun çaba harcadığı ancak eyleme geçme konusunda çok geç kaldıkları artık barışı korumanın bir mucize olduğu şeklinde yorumlanmıştı⁴³². Şimdi, Karadağ'ın bu tavrının tüm çabaları boşa çıkardığı, dolayısıyla Avrupa devletlerinin amacının savaşın Balkan yarımadasından

⁴²⁸ Abidin Temizer, "Montenegro in the First Balkan War", *Annal of the Academy of Romanian Scientists Series on History and Archeology*, C. 5, S. 1, 2013, s. 67.

⁴²⁹ Tanin, R. 26 Eylül 1328/M. 9 Ekim 1912, Nr. 1465, s1; *The Evening World*, 8 October 1912, s. 3.

⁴³⁰ Fevzi Çakmak, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, C. 1, Yay. Haz. Nilüfer Hatemi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 184; Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, C. 1, Yay. Haz. Burak Kayaberk-Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 294; Svetoazar Tonjöröff, *a.g.m.*, s. 729.

⁴³¹ BOA, DH.SYS., Nr.112-6/4-1.11.(R. 25 Eylül 1328/M. 8 Ekim 1912 Bâb-ı Âli Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemî, yayınlanan İrade-i Seniyye sureti)

⁴³² *The Sun*, 10 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 40, s. 1,7.

öteye yayılmasının önüne geçerek Avrupa'ya sirayetini önlemek olduğu şeklinde ifade edilmişti⁴³³.

Zaman kaybetmeden Osmanlı sınırlarına taarruz eden Karadağ ordusu, İşkodra Gölü'nün güneyindeki sınırı geçmişti. Aslında Karadağ askerleri, on gündür özellikle geceleri Osmanlı seferberliğini yavaşlatmak ve halkı endişeye düşürmek için sınıra yakın Tuz ve İşkodra gibi şehirlere ateş açmaktaydı⁴³⁴. Beklenen savaşın yankıları dünya basınında yer bulmuştu. Haberi, Avusturya gazetesi Die Neue Zeitung, “Karadağ Türkiye'ye Savaş İlan Etti.” başlığıyla, The Sun, “Büyük Balkan Savaşı Artık Kaçınılmaz.” ve The Evening World, “Kral Nikolas Türklerle Savaş Hattında.” manşetiyle duyurmuştu. Ayrıca Bulgar kuvvetlerinin de Osmanlı sınırını geçtiği ve Çar Ferdinand'ın bir an önce müttefik kuvvetlerin komutasını almak istediği haberleri paylaşılmıştı⁴³⁵.

Bulgar, Sırp ve Yunan hükûmetleri 13 Ekim 1912 tarihinde verdikleri ortak notada, Avrupa devletlerinin barışın sağlanması ve Rumeli'de reformların yapılması hususundaki notasına rağmen kendileri doğrudan Osmanlı Hükûmeti ile muhattap olmayı görev bilerek altı ay içerisinde reformların yapılması ve iyi niyet göstergesi olarakta seferberlik emrinin geri alınmasını istemişlerdi. Bunla yetinmeyen Balkan müttefikleri, isteklerini ek bir muhtıra olarak ayrıca belirtmişlerdir. Buna göre, İmparatorluk azınlıklarının etnik özgürlüklerinin onaylanması ve Osmanlı meclisinde orantılı temsil edilmesi. Azınlık okullarının Türk okullarına denk sayılması ve kamuda Hristiyanlarında istihdamı. Etnik yapının değişmemesi adına Müslüman göçmenlerin Rumeli vilayetlerine gelmesinin önlenmesi. Hristiyanların bulundukları yerde, başlarında Hristiyan subayla eğitim yapması ve subay yetişene kadar askerlik hizmetinin askıya alınması. Avrupa devletlerinin onayı ile Belçika ve İsviçreli valilerin atanması ve bunların yanında seçilmiş meclisin bulunması. Jandarma güçlerinin başında Belçika ve İsviçreli subayların olması. Son olarak Reformların denetlenmesi için Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan bir yüksek şûranın kurulması

⁴³³ The Sun, 9 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 39, s. 7.

⁴³⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi III. Cilt, III. Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 67.

⁴³⁵ The Sun, 10 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 40, s. 1; The Evening World, 9 October 1912, s. 2; Die Neue Zeitung, 9 October 1912, Nr. 277, s. 1.

ve Avrupa devletlerinin elçileri ile Balkan müttefiklerinin bakanlarının bu şûrayı denetlenmesi talep edilmişti⁴³⁶. Balkan müttefiklerinin bu istekleri barışı tahsis etmekten çok Osmanlı devletinin hükümrânlık haklarına müdahale için verilen ve savaş sürecini hızlandıran bir nota olmuştur.

Osmanlı Devleti, Balkan müttefiklerinin bu notasını iç işlerine müdahale olduğu gibi Osmanlı hukuk, şeref ve haysiyetine de hakaret olarak algılanmıştır. Bu yüzden derhal Sofya, Belgrat ve Atina sefirleri İstanbul'a çağırılmış, küstahça olduğu düşünülen notaya da cevap dahi verilme gereği duyulmamış, karar Avrupa devletlerine de bildirmiştir. Ayrıca sınır boylarındaki askerlere, kalelere ve ahaliye saldıran müttefik güçleri karşısında derhal Osmanlı ordusunun harekete geçmesi ve taarruz için hazır olmaları istenmişti⁴³⁷. Seferberliği tamamlanan ve iâşe giderleri için tahsisat gönderilmesine rağmen yerel idarecilerin keyfiyeti yüzünden yola çıkamayan birliklerin olduğu haberlerinin alınması üzerine Harbiye Nezâreti ilgili yerlere telgraflar göndererek bir an önce birliklerin sevki istenmişti⁴³⁸.

Balkan müttefiklerinin notaları sonrası Osmanlı Devleti, 15 Ekim itibariyle diplomatik ilişkilerini kesmiş ve savaş durumu almıştır. Birinci Ordu Dairesi'nde bir araya gelen Nazım, Abdullah ve Hadi Paşalar son kez ordunun genel durumunu değerlendirerek seferberliğin devam etmesine rağmen muhtemel bir Bulgar taarruzunun önlenebileceği ancak karşı taarruza geçebilmek için ordunun henüz hazır olmadığı üzerinde durulmuştu⁴³⁹. Osmanlı Devleti'nin bu tavrı sonrası taraflar savaşa bir adım daha yaklaşmış ve Bulgaristan 18 Ekim'de bir nota daha göndermişti. Buna göre, Osmanlı Hükûmeti Balkan müttefiklerinin verdiği notaya cevap vermemiş, el koyduğu Sırp mühimmatlarını Üsküp'te tutmakta ve Yunan vapurlarına ambargo uygulamadadır. Zaten gergin vaziyet Türk birliklerinin Sırp ve Bulgar mevzilerine sadırması üzerine iyice çıkmaza girmiş ve Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkileri kesmesi Bulgaristan Hükûmeti'ni silah gücüne başvurmak zorunda bırakmıştır. Bu duruma gelinmesinin sorumlusu ise Osmanlı Devleti'nin olduğu şeklinde ifadeler

⁴³⁶ İvan E. Geşof, *a.g.e.*, s. 72-74.

⁴³⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 170-171.

⁴³⁸ *a.g.e.*, s. 179.

⁴³⁹ Ender Korkmaz, *Harbiye Nazırı Nazım Paşa – 31 Mart Vakası, Balkan Savaşı, Bab-ı Âli Baskını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 301-302.

kullanılmıştır⁴⁴⁰. Gönderilen bu son notada Balkan müttefikleri savaşın başlaması için gerekçelerini kendilerine göre güçlendirmiş ve sorumlu olarakta kamuoyuna Osmanlı Devleti'ni göstererek yine kendilerince vebalden kaçmışlardı.

Bulgaristan Hükûmeti, aynı gün Osmanlı Devleti'ne ikinci bir nota daha göndermişti. Bu notada, Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesine göre yapılması gereken reformların uygulanmadığı ve Bâb-ı Âli'nin dışarıdan herhangi bir müdahale olmasının başarısızlığa neden olduğu bahaneleri dolayısıyla Avrupa devletlerinin de müdahalesini engellenmişti. Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan hükümetleri olarak artık Osmanlı Devleti'nde ki soydaşlarımızın acılarına tahammül edemediğimiz gibi kendi gelecekleri için tehlikelerle dolu bir duruma katlanmayı da reddederek, etkili bir denetimde ısrar etmeye karar verilmişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin Hristiyan halkın durumunu iyileştirip Balkanların huzura kavuşması için tek yolu olan reformları hazırlaması ve uygulamasıydı. Fakat Osmanlı Devleti başarısız bir seferberlik ilan edip sonrasında da Balkan müttefikleri ile diplomatik ilişkileri kestiği için bu devletlere silahlı kuvvete başvurmaktan başka çare kalmamıştır. Bulgar Hükûmeti'de kendini Osmanlı Devleti ile savaş halinde görmektedir. Bulgaristan savaş ilan edilerek tüm uygar devletlerin çıkarlarıyla örtüştüğünü düşünmektedir. Tüm ülkelerin tebaasının çıkarları bir düzen, özgürlük ve ilerleme kuralı altında korunacak ve halkın maddi ve manevi refahına katkı saylayacaktır. Bu nedenle Bulgar Hükûmeti tüm dost ülkelerin sempatisine güvenmekte ve üstlendiği zorlu görevde dostane tarafsızlık sergilemesi için Osmanlı Devleti'ne acil çağrıda bulunmaktadır⁴⁴¹. Şeklinde ifadelere yer vererek Osmanlı Devleti'ne gönderdiği birinci notaya cevap gelmeden savaş halini başlatan bir nota daha göndermiştir.

1. Kırklareli Muharebesi

Gelişmeler dâhilinde 30 Eylül'de seferberlik ilan eden Bulgaristan, Çar Ferdinand'ın Balkan Savaşı'nı başlatmak için kendi halkına yönelik kaleme aldığı

⁴⁴⁰ İvan E. Geşof, *a.g.e.*, s. 74-75.

⁴⁴¹ *a.g.e.*, s. 75-77.

manifestoyu, bakanlar kurulu kararıyla yayımlamıştı⁴⁴². Kısa bir süre sonra Bulgar ordusu, 18 Ekim 1912’de sınırını geçerek, Sırbistan ile birlikte Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmişti. Osmanlı Hükûmeti ise bu durum karşısında derhal Bulgaristan, Sırbistan sefirleri ve memurlarına pasaportlarını vererek Osmanlı topraklarını terk etmelerini tebliğ ile birlikte talep etmiş, savaşın sorumlusu olarak da Balkan devletlerini gösterilmişti. Çünkü Osmanlı Devleti yıllardır Rumeli topraklarının huzuru için her türlü fedakârlığı ortaya koymuş, lakin bütün yapılanlara rağmen her defasında Balkan ve diğer Avrupa devletleri tarafından itham edilen veya özerklikle tehdit edilen taraf olmuştu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti gerekli tedbirleri zamanında alamadığından Rumeli her geçen gün kaybediliyordu⁴⁴³. Bu şartlar altında Yunanistan, kurulan ittifakın dışında kalır mı düşüncesi akıllara geldiyse de Yunanistan’ın da Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesiyle bu düşünce ortadan kalkmıştı. Osmanlı Devleti ile tüm ilişkilerini kesen Yunanistan, bu durumun sorumlusu olarak da Osmanlı Hükûmeti’ni gösterdi. Böylece dört Balkan devletinin bir araya gelerek Osmanlı Devleti’ne saldırılarına Balkan coğrafyasının hemen hemen her yerinde muharebeler başlamıştı⁴⁴⁴.

Yabancı gazeteler, Balkanlarda savaşın başladığı haberini duyurmakta gecikmedi. Buna göre Bulgaristan’ın, Osmanlı sınırını geçerek 180.000 askerle Edirne’ye yaklaştığı⁴⁴⁵ ve Kırklareli bölgesinde çatışmaların yaşandığı yönünde haberler gözden kaçmamaktaydı⁴⁴⁶. Ancak Viyana gazetelerinde Kral Ferdinand’ın savaş manifestosunda, “*Haç ile Hilâl’in savaşı başlamıştır.*” sözleri eleştirilerin hedefindeydi. Çünkü bu ifadeler tarihi köken olarak çok eskilere giden, sadece dinî bir sembol değil, aynı zamanda hatıralarda karşılıklı birçok kin, nefret ve akan kanı

⁴⁴² Архиви. BG, ЦДА, ф. 284К, оп.1, а.е. 2849а, л.1.1-2. (Sofya, Çar Ferdinand’ın Balkan Savaşlarını ilan etmek için Bulgar halkına yönelik yayınladığı manifesto)

⁴⁴³ Tanin, R. 5 Teşrinievvel/M. 18 Ekim 1912, Nr.1474, s. 1-2.

⁴⁴⁴ Tanin, R. 6 Teşrinievvel/M. 19 Ekim 1912, Nr.1475, s. 1; Nuri Yavuz, “Birinci Balkan Harbi ve Selanik’in Kaybı”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 1, S. 2, Ankara 2008, s. 143.

⁴⁴⁵ *Neues Wiener Journal*, 19 October 1912, Nr. 6821, s. 1. 20 Ekim tarihli bir başka Avusturya gazetesinde ise Balkanlarda 250.000 kişilik Türk ordusunun ikiye ayrılacağı, Doğu Rumeli’yi dört kolordunun savunacağı, kolorduların 9.000 kişilik tümenlerden oluştuğu ve Edirne, Kırklareli ve Gelibolu bölgelerinde savaşın yoğunlaşacağı bilgisi verilmektedir. Cepheye sürekli vagonlarla Anadolu’dan birliklerin nakledildiği ve 12.000 mevcutlu yedek Türk kolordusunun oluşturulduğu ve Türklerin hemen saldırıya geçmeyi istedikleri bilgileri verilmekteydi. *Villacher Zeitung*, 20 October 1912, Nr. 121, s. 1.

⁴⁴⁶ *The Sun*, 19 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 49, s. 3.

da akıllara getirmekteydi. Zira Avrupa’da birçok Müslüman vardı. Özellikle dünyanın pek çok yerinde halifenin çatısı altında yaşayan Müslüman nüfustan daha fazlası, İngiltere ve Fransa’nın himayesinde yaşıyordu. Böyle bir tavrın İslam dünyasında, savaşın siyasi veya millî çıkarlardan kaynaklandığı değil de tarihî din düşmanlığından kaynaklandığı şeklinde algılanırsa, bunun sonuçları Avrupa devletleri için de olumsuz olacaktı. Ancak bu noktada Osmanlı Sultanı, savaşla alakalı açıklamasında haç ile hilâli karşı karşıya getirmemiş ve dinî mücadeleye yol açacak ifadelerden kaçınmıştı⁴⁴⁷. Bilakis Sultan Reşad, Balkanlarda savaşın başlaması üzerine orduya hitaben yaptığı konuşmada sivil halkın can ve mallarının güvenliğinin sağlanması, kadın, çocuk ve esirlere zulüm edilmemesi ve hangi millet ve mezhepten olursa olsun şimdiye kadar olduğu gibi kutsal mekânları ve inançlarına gerekli hassasiyet gösterilerek saygı duyulması gerektiğini belirtmiştir⁴⁴⁸.

Osmanlı ve Bulgar orduları arasındaki ilk yoğun muharebeler 21-24 Ekim tarihleri arasında Kırklareli-Edirne arasındaki 65 km’lik bir hatta meydana geldi⁴⁴⁹. Lakin gazetelerde çıkan haberler, Edirne-Kırklareli hattında öncü birlikler arasında çarpışmaların daha önce başladığı yönündeydi⁴⁵⁰. Bu hatta Kırklareli tam anlamıyla müstahkem bir şehir olmadığından müdafaası hiç de kolay değildi. Bulgar sınırına 60 km mesafede olan şehrin etrafı toprağın kazılması sonucu oluşturulmuş siperlerle çevrili ve sadece doğu ve kuzeybatı yönünde Eraklina ve Skopa istihkâmları ile korunuyordu. Bu iki istihkâm da birbirine birkaç tali istihkâmıla bağlı olup aralarındaki mesafe 4,5 km’di. Edirne ise tam bir müstahkem şehirdi. Konum olarak Bulgaristan sınırına 50 km mesafede ve Meriç, Tunca ve Arda nehirlerinin kesiştiği bir noktada bulunuyordu⁴⁵¹. Ayrıca 50 km’lik daire çizen bir savunma hattıyla çevrili olan şehir, toplam 24 tabyayla korunmaktaydı⁴⁵².

⁴⁴⁷ *Neue Freie Presse*, 19 October 1912, Nr. 17298, s. 1.

⁴⁴⁸ BOA, HR.SYS., Nr.2911, 126/1-2. (R. 5 Teşrinievvel 1328/M. 18 Ekim 1912 Harbiye Nazırı ve Ordu-yı Hümayun Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa’nın, Sultan Mehmed Reşad adına Osmanlı ordusuna hitapları)

⁴⁴⁹ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 32-33,35; Macedona-Bulgarian Central Committee, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁵⁰ *Tanin*, R. 6 Teşrinievvel 1328/M.19 Ekim 1912, Nr.1475, s. 1.

⁴⁵¹ Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, Çev: Tansel Güney, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2017, s. 256; Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 463-464.

⁴⁵² Yavuz Güner, “Edirne Askeri Tabyalarının Mimarisi”, *Sanat Tarihinde Gençler Semineri 16-18 Aralık 2004*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s. 320.

Osmanlı Şark Ordusu, 4 kolordusu ile Edirne, Kırklareli, Dimetoka ve Lüleburgaz dörtgenindeki hatta konuşlandı. Bulgaristan ise alınan ilk istihbaratlara göre üç ordu teşkil etmişti. 1. Ordu İvanov kumandasında Harmanlı-Seymenli civarında. 3. Ordu Dimitriev kumandasında Tunca'nın doğusunda bulunmaktaydı. 2. Ordu ise henüz Tunca'nın batısında Ustruma ve Köstendil havalisinde yer almaktaydı⁴⁵³.

Bulgar komutanlar Kırklareli tahkimatının, Edirne tahkimatından daha zayıf olduğunun farkındaydılar. Harekât planlarını bu doğrultuda hazırlayan Bulgaristan, Osmanlı kurmaylarına ise bunun tersi bir izlenimi vererek büyük bir gizlilikle planlarını işletmeyi ve Osmanlı ordusunu tuzaklarına düşürmeyi düşünmekteydiler. Osmanlı kurmayı ise Bulgar ordusunun yığınakları, konumları ve hedeflerinin nereler olduğu hakkında pek fazla istihbarat olmamakla birlikte⁴⁵⁴, sadece Bulgaristan'ın, Trakya Bölgesi üzerine icra edeceği harekâtlar için 3 ordu teşkil ettiği yönünde bilgiye sahipti. Bulgar kurmayları, basına sürekli ve maksatlı olarak yanlış bilgiler veriyordu; yabancı muhabirler de muhtemelen farkında olmadan dış dünyayı ve dolayısıyla Osmanlı kurmaylarını yanıltmaktaydı. Bizzat General Savov, amacının Trakya'nın en önemli şehri olan Edirne'yi kuşatıp ele geçirmek olduğunu, daha sonra ise İstanbul'un yolunun açılacağını dile getirmekteydi⁴⁵⁵. Yabancı gazetelerde de Bulgaristan'ın amacının Osmanlı ordusunun İstanbul ile bağlantısını kesmek olduğu, bunun için de muharebelerin Edirne civarında yoğunlaşacağı, ancak Kırklareli üzerine de taarruzların yapılabileceği ifade edilmekteydi⁴⁵⁶.

Bu maksatla İstanbul'a ulaşmak için önce Edirne'nin ele geçirilmesi gerekliydi ve bunun için de Bulgar, 1. ve 2. Ordusu Edirne'yi kuşatacak 3. Ordu'da kuzeyden güneye inip destek verecekti. Böylece Rus ordularının 1877-1878 Harbi'nde İstanbul'u ele geçirmek için takip ettikleri yol izlenecek ve nihayetinde ileri bir harekât için demiryolu hattı ele geçirilip, Osmanlı ordusuna karşı taarruza geçilecekti. Bu plan, ilk bakışta en akla yatkın ve herkesin böyle olması gerektiğini düşündüğü bir plandı. Osmanlı kurmaylarının beklentileri de bu doğrultuydaydı. Ancak

⁴⁵³ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 187.

⁴⁵⁴ Tanin, R. 8 Teşrinievvel/M. 21 Ekim 1912, Nr. 1477, s. 2.

⁴⁵⁵ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 465-466.

⁴⁵⁶ Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 20 October 1912, Nr. 2654, s. 3.

Bulgaristan'ın gerçek planı böyle değildi. Bulgaristan Genelkurmayı, General İvanov kumandasında olan 2. Ordu'yu sadece Edirne'yi kuşatmak için görevlendirmişti. 1. Ordu ise General Kutinçev komutasında Tunca vadisinden güneye inerek, Edirne ve Kırklareli arasındaki bölgeyi tutacaktı. 3. Ordu'nun ise nerede olduğu gizlenmekteydi⁴⁵⁷. Aynı günlerde Çar Ferdinand, orduya hitaben yayımladığı beyannâmede kan ve din kardeşleri için ordularının Osmanlı hudutlarına taarruz etmeleri ve muharebelerin başlaması emrini verdi⁴⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nin muhtemel bir Balkan Savaşı'nda planı, Anadolu'dan takviye kuvvetler gelinceye kadar savunmada kalınması yönündeydi. Lakin daha sonra Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Balkan devletlerine karşı yapılmış bu planı terkedip taarruza dayalı bir strateji benimsedi⁴⁵⁹ ve henüz Balkan müttefikleri savaş ilan etmeden Nazım Paşa taarruz emrini 16 Ekim 1912'de Şark ve Garp Ordusu Kumandanlıklarına bildirdi⁴⁶⁰. Ancak Şark Ordusu'nun Çanakkale, Ankara, Afyonkarahisar tümenleri henüz gelmemiş, 2. Tümen'in 5 taburu İstanbul'da, 1. Topçu Alayı İstanbul'dan yeni yola çıkmış ve Şevket Turgut Paşa ise Tekirdağ'dan daha henüz hareket etmemişti. Dolayısıyla birçok birlik tam anlamıyla yığınak merkezlerine ulaşamadan taarruz etmek mümkün değildi. Abdullah Paşa, yine de bir taarruz düşünülüyorsa en az beş güne ihtiyaçları olduğunu ve kolordulara harekâta geçmek için hazırlıkların başlaması gerektiğinin bildirileceğini belirtti⁴⁶¹.

Abdullah Paşa Şark Ordusu'nun vaziyetini, *“Üçüncü Kolordu Kırkkilise havalisinde buradaki müfrezelerini celp etmiş idi. Afyonkarahisarı Fırkası'ndan Beş ve On Yedinci Kolordudan üç taburla da takviye bulacak, On Birinci Kolordu Aslıbeyli-Yenice-Lefece-Karali muntikasında kolordu karargâhı Kavaklı. Dördüncü Kolordu İzmit Fırkası ile ileri kıtaatıyla Hasköy'de kısım-ı küllisi maa-karargâh Osmanlı'da On İkinci Fırka ileri kıtaatıyla Gaibler'in dört kilometre cenub-i şarkisindeki köprü ile Ulupaşa hattında kısım-ı küllisi maa-karargâh Osmancı garbında, kolordu karargâhı Havsa'da On birinci fırka bu akşama kadar 40 kilometre*

⁴⁵⁷ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 466.

⁴⁵⁸ Tanin, R. 9 Teşrinievvel/M. 22 Ekim 1912, Nr. 1478, s. 1-2.

⁴⁵⁹ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 34.

⁴⁶⁰ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 153.

⁴⁶¹ Sait Pertev Demirhan, *Balkan Savaşı'nda Büyük Genel Karargâh*, Çev: Sema Demirtaş, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 104.

yürüyüşle akşama geç vakit Kamaçlı cenubunda Handaplı'ya muvasalat edecek. İkinci Kolordu Babaeski havalisinde toplanmakta, kolordu karargâhı Babaeski'de bulunuyor. Bugün düşman ilerlemeye devam etmediği halde Dördüncü Kolordunun Hasköy'e yanaşmış olması dolayısıyla Şark Ordusu vaziyetinin daha müsait bir hale geldiği anlaşıyor. Şu hale nazaran 7 Teşrin-i evvel içinde ordunun ikmâl-i tahşidatına düşman tarafından taciz olunmasına edilebilmesi ağleb ihtimal idi. 8. Gün içinde aynı ihtimal ve fakat bir derece zaif olmak üzere mevcut idi”⁴⁶². Sözleryle ifade etti. Görüldüğü üzere Şark Ordusunun henüz seferberliği tamamlanmamış ve taktik durumu belirsizdi.

Şark Ordusu Kumandanlığı'na 19 Ekim'de gönderilen şifrede, düşmanın iki tümenlik bir kuvvetle Hacıdanişmend üzerine yürüdüğü, eğer Tunca'nın doğusuna ilerleyen başka Bulgar kuvveti yoksa batıdaki düşman üzerine Edirne Müstahkem Mevkiiden çıkılarak, ani bir hareketle düşman tümenlerinin oldukları yerde durdurulup, muharebeler öncesindeki konumlarına getirilmeleri istenmekteydi. Ayrıca Şark Ordusu'nun sağ cenah ve merkezdeki seyyar kuvvetleriyle Hacıdanişmend istikametinde dağınık vaziyette olan Bulgar birliklerinin etkisiz hale getirilmesi için iyi bir fırsattı⁴⁶³. Nazım Paşa, ısrarla “*Hemen harekât-ı taarruziyye mübâşeret buyrulması ve ibdidar olunduğunun iş'arı kemâl-i ehemmiyetle tavsiye olunur.*”⁴⁶⁴ ifadeleri hemen taarruz emrinden başka bir şey değildi. Yabancı gazetelerde de 19 Ekim'de Edirne'ye giden yolun anahtarı olarak kabul edilen ve şehrin kuzeybatısında küçük bir kasaba olan Cisir-i Mustafapaşa'nın işgal edildiği, pek çok Türk askerinin öldüğü ve 170 süvari müfrezesinin de esir alındığı haberleri yer almaktaydı⁴⁶⁵.

Abdullah Paşa, Nazım Paşa'nın taarruz emrine verdiği cevapta, mürettep redif tümenlerinin henüz gelmediği, Bulgar birliklerinin bir kısmının Tunca'nın doğusundan sınıra saldırdığını diğer birliklerin ise ilerleyen günlerde Kırklareli

⁴⁶² Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 189-190.

⁴⁶³ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 4. (R. 6 Teşrinievvel 1328/M. 19 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayun'u Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Rumeli Şark Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen şifre)

⁴⁶⁴ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 191.

⁴⁶⁵ *Neues Wiener Journal*, 20 October 1912, Nr. 6822, s. 1; *The Sun*, 20 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 50, s. 4.

üzerine doğru harekete geçeceğinin ön görüldüğü ifade etti. Ayrıca I. ve II. Kolordu birlikleri sadece üçer yüz fişeğe sahiptiler ve çoktan Babaeski’de olması gereken II. Kolordu birliklerinin birçoğu halen İstanbul’da bulunmaktaydı. Yine iki üç güne kadar büyük bir muharebenin olacağı düşünülmesine rağmen birliklerin ikmal eksiklerinin tamamlanamadığından dolayı herhangi bir taarruzda bulunulması durumunda memleketin içine düşeceği felaketin boyutlarının çok vahim olacağını bildirmiş ve sözlerini “*Daima taarruz edilmesi emir buyuruluyor. Fakat talep edilen eksiklerin tamamlanması için bir emir alınmıyor. Eksiklerin bir iki güne kadar yetiştirilmesine inayet buyrulmasını temenni ederim.*”⁴⁶⁶ diye tamamlamıştır.

Aynı günlerde Şark Ordusu komutanları arasında taarruza dair istekli olanlar da vardı. III. Kolordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, 19 Ekim’de Şark Ordusu Kumandanlığı’na verdiği malumatta, Bulgar askerlerinin Kırklareli-Yenice hattı karşısındaki kuvvetleri ne durumda olursa olsun, hali hazırda toplanmış olan I. ve III. Kolorduların kuvvetlerine karşı başarılı olamayacağını bildirdi. Ayrıca yolların kötü durumda olması ve uzunluğu sebebiyle Bulgar ordusunun tek koldan ilerlemesi mümkün olmayıp dağınık halde ilerleyebilirdi. Bu halde henüz dağınık vaziyette bulunan Bulgar kuvvetlerinin toplanıp taarruza geçmelerini beklemektense, açık cephe ile ilerleyerek yol kollarında dağınık halde bulunan Bulgar askerlerinin bu durumundan istifade edilebilir ve başarı sağlanabilirdi. Dolayısıyla Mahmut Muhtar Paşa, Abdullah Paşa’dan emir beklemekteydi⁴⁶⁷.

Yine taarruz taraftarı olan bir başka isim de I. Kolordu Komutanı Ömer Yaver Paşa’ydı. Yaver Paşa, “*Ordu birçok defa taarruz emri alıyor. Vaziyet gayet müsait iken kımıldanmak istenmiyor. Müdafaa iltizam ediliyor. Bu hakayıktan haberdar olan zâbitan bir taraftan sızlanıyor. Diğer cihetten ileride birçok Müslüman köyleri cayır cayır yanıyor, muhacirin-i İslamiye perişan halde dönüyor. Dönmeyenler de düşman ayağı altında çiğneniyor. Bu fecai efrat ve zâbitanın kuvve-i maneviyesini mahvetmektedir.*” diyordu⁴⁶⁸. Yine Ömer Yaver Paşa, İstanbul’dan ayrılırken Nazım Paşa ile vedalaştığı esnada kendisine “*Canım biz sizi orda oturasınız diye mi*

⁴⁶⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-5.

⁴⁶⁷ Abdullah Paşa, a.g.e., s. 193-194.

⁴⁶⁸ a.g.e., s. 213-214.

gönderiyoruz?” sözlerine şahit olduğu ve Nazım Paşa’nın taarruz taraftarı olduğu kanaati ağır basmaktaydı⁴⁶⁹.

Ömer Yaver Paşa, ayrıca 19 Ekim’de Mahmut Muhtar Paşa ile görüşmek üzere Kırklareli’ye de gitmişti. Bu görüşmede Ömer Yaver Paşa, düşmanın plansız bir şekilde elli tabur kadar bir kuvvetle derin kollarla ve kötü yollarda ilerlemekte olduğunu, eğer çabuk hareket edilirse ani bir taarruzla düşmana önemli bir darbe vurulabileceğini belirtti. Bu durum Abdullah Paşa’ya da telgrafla izah edildi. Ancak Abdullah Paşa, ordunun henüz dağınık vaziyette olduğunu ve hava şartlarının da müsait olmadığını gerekçe göstererek taarruza geçmenin şimdilik mümkün olmadığını kendilerine bildirdi⁴⁷⁰.

Şark Ordusu komutanları arasında bu talep ve istekler devam ederken, Karargâh-ı Umûmi’den son taarruz emri Abdullah Paşa’ya 19/20 Ekim’de gönderildi. Bu tarihte Kırcaali Tümeni’nin geri çekilmesi üzerine Nazım Paşa, Şark Ordusu’nun vakit kaybetmeden şiddetle taarruza geçmesini emretti. Abdullah Paşa, Karargâh-ı Umûmi, kolordu komutanları ve daha düşük rütbeli komutanlardan gelen yoğun taarruz isteği üzerine daha fazla baskılara dayanamayarak, genel taarruz emrini vermek zorunda kalmıştı⁴⁷¹. Ayrıca Osmanlı ordusu saflarında Alman komutanların da görev aldığı ve bu kadroların özellikle Şark Ordusu’nun taarruza geçmesi yönünde Abdullah Paşa’nın kararları üzerinde etkilerinin olduğu Kâzım Karabekir tarafından ifade edilmişti⁴⁷².

Taarruz emrini vermekten başka bir çaresi kalmayan Abdullah Paşa, Osmanlı Şark Ordusu’nun 22 Ekim 1912’de Eskipoloz (Yoğuntaş)-Tunca mevkiî arasından Bulgar mevzilerine yönelik taarruz harekâtını başlattı⁴⁷³.

⁴⁶⁹ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, Cilt 2, Askeri Matbaa, İstanbul 1340, s. 110.

⁴⁷⁰ Mahmut Muhtar Paşa, *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu’nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, Çev: A. Basad Kocaoğlu, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012, s. 12-13.

⁴⁷¹ Sait Pertev Demirhan, *a.g.e.*, s. 133,135.

⁴⁷² Kâzım Karabekir, *Türkiye’de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Yay. Haz. Orhan Hülagü-Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul 2001, s. 212.

⁴⁷³ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 11. (R. 9-10 Teşrinievvel 1328/M. 22-23 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayun’u Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi’nden, Garp Ordusu Kumandalığı’na gönderilen şifre telgraf).

Genel taarruz harekâtı için Abdullah Paşa, 21 Ekim’de ordu tertibatıyla ilgili Kavaklı’dan gönderdiği talimatta;

- 1- “Üç fırka kadar tahmin olunan düşman kuvvetinin takriben (Süloğlu Çiftliği-Kaypa) Prevadi güneyinde hattın gerisinde olduğu anlaşılmıştır. Petra (Erikler) ve civarında düşman süvarisi görülmüştür.
Bunun gerisinde Devletliağaç civarında kuvveti meçhul düşman piyadesi bulunduğu haberi alınmıştır. Tunca’nın batısında Fikle civarında bir düşman kuvvetinin bulunduğu malum olup bunun Tunca’nın doğusuna geçmiş olması muhtemeldir.
- 2- Bi-tevfikihi Te’ala ordumuz yarın düşmana taarruz edecektir.
- 3- Üçüncü Kolordu Yedinci Fırkası’nı Erikler istikametine sevk ve ordunun sağ cenahını Devletliağaç istikametine karşı setr edecektir. O cihetten düşman zuhur etmez ise bu fırkanın dahi muharebeye iştiraki temin edilecektir. Kolordu diğer fırkasıyla Raklıca-Erikler-Yoğuntaş-Çekmeköy üzerinden Taşlı Müsellem istikametine hareket eyleyecek ve düşmanın son cenahını ihata edecektir⁴⁷⁴.
- 4- İkinci Kolordu Kavaklı-Koyungavur üzerinden Kiremitli-Seymen istikametinde hareket eyleyecektir.
- 5- Birinci Kolordu Bir fırkasıyla Yenice-Geredeli-Süloğlu Çiftliği ve diğer fırkasıyla Tokucak-Akardere harabesi-Gevgili-Geçkinli istikametinde hareket edecektir.
- 6- Dördüncü Kolordu: Bir fırkasıyla Bostanlı-Harabe-Koca Hızır-Musuç üzerinden Çiftlik (Geçkinli garbında) diğer fırkasıyla dahi Hasköy-Gaibler üzerinden yine mezkûr Çiftlik istikametinde hareket edecektir.
Süvari fırkası Dördüncü Kolordu’nun sol cenahından ve iş bu kolordunun emri tahtında muharebeye iştirak edecektir.
- 7- Edirne Kalesi’nde bulunan bilumun nizamiye kıtaatı bir redif fırkası ve On birinci Nizamiye Fırkası Mevki-i Müstahkem Kumandanı Şükrü Paşa’nın tahtı kumandasında olarak düşmanın Tunca şarkında bulunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine hareket edecektir.

⁴⁷⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-66.

- 8- *Üçüncü Kolordu, kısmı küllisinin kolbaşısı ile öğleden evvel saat on bir de çekme köy garbındaki Sazlıdere hattını geçmelidir.*
- 9- *İkinci Kolordu keza kuvvetinin kolbaşısı⁴⁷⁵ ile Süloğlu Çiftliği şimalinden Hassı Dere'yi ve Birinci Kolordu ile Dördüncü Kolordu saat onda Süloğlu Çiftliği-Geçkinli-Timurhanlı keza kısm-i küllilerinin kolbaşlarıyla geçmelidirler.*
- 10- *Ordu Karargâh-ı Umûmisi yarın sabah dokuza kadar Kavaklı'da ve dokuzdan itibaren Yenice'nin garp sırtında ve Geredeli'ye giden yolun yakınında bulunacaktır.*" Emirlerini sıralamaktaydı⁴⁷⁶.

Harbiye Nezâreti'nden Donanma Kumandanlığı'na gönderilen telsiz telgrafta da Şark Ordusu'nun Kırklareli'nin kuzeyinde düşmanla çarpıştığı belirtilerek, Varna'yı abluka eden filodan bir kısmının hemen Burgaz Limanı'na hareket edip mezkûr liman istihkâmlarının ateş altına alması emri verildi⁴⁷⁷.

Şark Ordusu'nun taarruzundan bir gün önce Bulgar ordusunun, konumu ve hareket edecekleri güzergâha bakıldığında,

2. Ordu, bir gün önce mevcut olan Beştepe-Karaağaç-Karahızır-Üsküdar-Fikle mevkiindeki konumunu koruyacak ve buradaki mevzilerini kuvvetlendirmeye devam edecekti. 1. Ordu, 3. ve 10. Tümen bölgesinde kalıp, Çeşmeköy ve Akpınar'ı işgal edecekti. 3. Tümen Tunca'nın iki tarafını bağlamak için bu nehir üzerine bir köprü kuracak böylece 1. Ordu ile 2. Ordu irtibatı sağlanmış olacaktı. 1. Tümen Somurcalı-Ecalı hattını tutup, Süloğlu istikametine destek için birlik gönderecekti. Süloğlu-Tatarlar-Vaysal-Gaipler yolu, 3. Ordu harekât mıntikasına dâhildi ve yarın bu yoldan ordu nakledilecekti. 1. Ordu'nun vazifesi, Edirne Kalesi'nin doğu cephesini gözlemek ve 3. Ordu'nun hareketini gizlemektir. Böylece 3. Ordu ileriye hareketle Tatarlar-Karahamza bölgesine ulaşacaktı. Bunun için Tatarlar-Vaysal-Gaipler yolu ile Peyçomahalle-Küçükkanara-Karahamza yolu arasındaki geçiş güzergâhlarını kullanacaktı. Süvari tümeni ise emrinde bulunan piyade taburu ile

⁴⁷⁵ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-67.

⁴⁷⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-68.

⁴⁷⁷ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 5-1. (R. 9-10 Teşrinievvel 1328/M. 22-23 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Donanma-yı Hümayun Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderilen şifre telgraf).

Sarıtaşlaman'a giderek orada kalacaktı⁴⁷⁸. Bulgar karargâhının 22 Ekim günü için 3. Ordu'ya verdiği emir; Kırkkilise'ye (Kırklareli) taarruz edip zapt etmesi yönündeydi⁴⁷⁹. Ancak burada önemli olan nokta, 3. Ordu'nun konumu hakkında Osmanlı kurmaylarının herhangi bir istihbarat edinmemiş olmalarıydı⁴⁸⁰.

Kırklareli'ye taarruz için, 22 Ekim'de Bulgar ordularına verilen emirde, General Kutinçev komutasındaki 1. Ordu, Tunca vadisinden güneye doğru inerek Edirne-Kırklareli arasında Çömlekköy-Pravadi-Açalı hattındaki bölgede düzen almışlardı. Bu hattın Çömlekköy-Pravadi arasındaki bölgede 3. Tümen, bunun solunda 10. Tümen Taşlımüsellim güney sırtlarına kadar olan bölgede, buradan Açalı'ya kadar olan bölgede ise 1. Tümen yerleşecekti. 2. Ordu bulunduğu bölgede kalıp Edirne Kalesi'ni gözetim altında tutmaya devam edip mevkiini güçlendirecek ve her an savaşa hazır olacaktı. 3. Ordu birlikleri bulundukları Tatarlar-Karahamza-Elmacık hattından Kırklareli mevkiine taarruz edip, burayı ele geçirmekle görevliydi. Süvari tümeni Demirhanlı-Gaipler-Hasköy-Yenice-Kavaklı köyleri doğrultusunda keşif kolları gönderip 3. Ordu emrinde olacaktı. 1. ve 2. Ordu, Kırklareli ele geçinceye kadar hiçbir harekâta kalkışmayıp, muhtemel bir Osmanlı taarruzuna karşı her an teyakkuz halinde bulunarak, Edirne Müstahkem Mevkii istikametine kuvvetli keşif kolları göndereceklerdi⁴⁸¹.

Mehmet Nihad Bey, Kırklareli-Edirne hattında iki ordunun temas noktalarının 22-23 Ekim'de Edirne, Süloğlu, Erikler ve Kırklareli bölgelerinde yoğunlaştığını ifade etmektedir⁴⁸². 22 Ekim'den itibaren Bulgar ordusuyla yoğun temasların olduğu I. ve II. Kolordu kumandanlarının Abdullah Paşa'ya gönderdikleri raporlardan da anlaşılmıştı. I. Kolordu birlikleri, 22 Ekim'de yağmur altında dahi tahkimatla meşgul olarak askerin yorgun olmasına rağmen sabah erken saatlerde hareket edebilmişti. I. Kolordu kumandanı, Şark Ordusu Kumandanlığı'nın vermiş olduğu emrin dokuzuncu maddesindeki mevkiye ilk önce kendi kolordusunun ulaşacağını ve düşmanla temasta bulunacağını düşünerek IV. Kolordu Kumandanlığı'na durumu

⁴⁷⁸ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 128-129.

⁴⁷⁹ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 2., s. 130.

⁴⁸⁰ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-69.

⁴⁸¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi.*, s. 140-141.

⁴⁸² Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 2., s. 138-139.

izah eden bir tezkire gönderip kendilerine destek olunmasını istemişti. Yağmurdan dolayı yolların durumu askerin yürüyüşünü yavaşlatmış, tümenler saat 10.00'da ulaşmaları gereken hatta ulaşamamıştı. Çok geçmeden Geredeli ve Gevgiler'de çatışmalar başladı. I. Kolordu karargâhı, Mürettep Birinci Fırka'nın baş tarafından ayrılarak, Geredeli ile Gevgiler arasına doğru yürüdü ve geri kalmış olan tümene ise hızlı hareket etmesi yönünde emir gönderdi. Top sesleri henüz seyrek işitilmekteydi. Bu sırada I. Kolordu 210 rakımlı tepeye doğru yürümeye başladığı zaman II. Kolordu'nun geride yürüdüğü görülüyorsa da IV. Kolordu kıtaatına dair hiçbir emareye rastlanmamıştı⁴⁸³.

I. Kolordu karargâhı 210 rakımlı tepeye ulaştığı zaman buraları sık çalılık olduğundan 12. Tümen görüş alanı dışında kalmıştı. Fakat 3. Tümen'in Has Dere'nin sağ tarafında icra etmekte olduğu harp müşahade edilmekteydi. 7. Alay'ın, Bulgar avcı siperlerine hücum ederken, bazı askerlerin bağırarak hakaret edercesine söylediği sözler işitiliyordu. Osmanlı birliklerinin ilerlemesi karşısında Bulgar askerleri kademe kademe çekilmekteydi. Bu durum karşısında biraz daha ilerleyen I. Kolordu karargâhı, Geredeli'ye girerek 2. Tümen'e yaklaştı. Geredeli'ye karanlıkta girilmiş, etrafta yaralı askerler görülmekle beraber köy nispeten sakindi. Saat 19.00 civarlarında karargâh buraya yerleşti. Yarım saat kadar sonra 2. Topçu Alayı Kumandanı Kaymakam (Yarbay) Fuad Bey ve 2. Tümen Kumandanı Prens Aziz Paşa birbirini takiben Geredeli'ye geldiler. Aziz Paşa, İkinci Tümen'in mevzilerini terk ederek geri çekilmekte olduğunu ilettiler. Bu sırada Geredeli'de top sesleri işitilmeye başlamıştı. Bunun üzerine I. Kolordu Kumandanı, Aziz Paşa'ya askerini derhal toplaması emrini verdi⁴⁸⁴. Geredeli'nin güneybatısında görülen bir düşman süvarisine, 2. Tümen topçusunun bir bataryası tarafından icra edilen atışlarda süvari birliği kendi piyadesine doğru çekilmiş, yolların çamur ve bataklık olması dolayısıyla birkaç top arabasının yollarda kaldığını belirten detaylı bir rapor da alınmıştı⁴⁸⁵.

⁴⁸³ ATASE. BLH, Klasör: 434, Dosya: 11, fihrist: 1-1. (R. 17 Kânunuevvel 1329/M. 30 Aralık 1913 Mürettep Dokuzuncu Kolordu Kumandan Vekili Mirliya Ahmet Şevki'nin, Birinci Kolordu'nun Geredeli-Gevgirler-Lüleburgaz Muharebelerinin izahı muhtaç bazı noktaları hakkındaki ifadesi)

⁴⁸⁴ ATASE. BLH, Klasör: 434, Dosya: 11, fihrist: 1-1a. (R. 17 Kânunuevvel 1329/M. 30 Aralık 1913 Mürettep Dokuzuncu Kolordu Kumandan Vekili Mirliya Ahmet Şevki'nin, Birinci Kolordu'nun Geredeli-Gevgirler-Lüleburgaz Muharebelerinin izahı muhtaç bazı noktaları hakkındaki ifadesi)

⁴⁸⁵ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 2., s. 179.

II. Kolordu Kumandanı Şevket Turgut Paşa, gönderdiği ilk telgrafta, Çeşmeköy civarında düşman birliklerinin birçok top atışı yaptığını belirtti. Bir süre sonra gönderdiği ikinci telgrafta ise Bulgar süvarisinin Kiremitli Köyü'ne girip köyü yaktığını, ancak piyadelerinin düşmanı uzaklaştırdığını, Yoğuntaş mevkiinde muharebenin şiddetle devam ettiğini bildirdi⁴⁸⁶. Aynı gün Nazım Paşa, Paris ve Viyana sefaretlerinden aldığı telgraflar doğrultusunda Bulgar ordusunun, Tunca vadisinden Kırklareli üzerine yürüdüğü bilgisini Abdullah Paşa'yla paylaştı. Abdullah Paşa ise akşam saat 19.45'te cevaben gönderdiği telgrafta, ordunun her taraftan taarruz harekâtına başladığını, Yoğuntaş-Seymen ve Tunca arasındaki düşman kolları ve mevzilerine hücum edildiğini ve muharebelerin şiddetle devam etmesine rağmen vaziyetin şimdilik pek de sıkıntı arz etmediğini belirtmekteydi⁴⁸⁷.

Abdullah Paşa'ya akşam geç saatte IV. Kolordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'dan gelen telgraf durumu değiştirdi. Abuk Ahmet Paşa, akşam 20.00 civarı İzmit Tümeni askerinin geri çekildiğini, karanlık basınca ise askerin panikle sağa sola kaçmaya başladığını ve topların da düşmanın eline geçtiğinden bahsetmekteydi. Meydana gelen panik havasının 3. Tümen'e de sirayet ettiğini ifade eden Abuk Ahmet Paşa, vahim vaziyetin önüne geçmeye çalıştığını ancak akşam olmasından dolayı askeri durduramazsa kolordusunun Babaeski istikametine çekileceğini bildirdi. Abdullah Paşa ise *“Dördüncü Kolordu'nun geri çekilmesi hatıra bile gelmez. Son nefere kadar ya bulunduğunuz hattı müdafaa ediniz veyahut Birinci Kolordu'nun sol cenahı hizasından dün verilen hedefler istikametinde taarruz ediniz... Ben sizden ya ileri gitmeni veya bulunduğunuz hattı son dereceye kadar müdafaa etmenizi istiyorum.”* vurgusunu yaptı⁴⁸⁸. 22 Ekim günü muharebelerinde IV. Kolordu'nun büyük çoğunluğu, verdiği kayıplar ve askerin yorgun olduğu gerekçesiyle muharebelere katılamadı⁴⁸⁹. Sadece İzmit Tümeni, o günkü

⁴⁸⁶ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 24; Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 236.

⁴⁸⁷ Sait Pertev Demirhan, *a.g.e.*, s. 138-139.

⁴⁸⁸ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 238, 241.

⁴⁸⁹ ATASE. BLH, Klasör: 434, Dosya: 11, fihrist: 1-1. (R. 17 Kânunuevvel 1329/M. 30 Aralık 1913 Mürettep Dokuzuncu Kolordu Kumandan Vekili Mirliha Ahmet Şevki'nin, Birinci Kolordu'nun Geredeli-Gevgirler-Lüleburgaz Muharebelerin izaha muhtaç bazı noktaları hakkındaki ifadesi)

muharebelerde 211 Şehit, 652 yaralı verdi. Yaralı ve şehitlerin büyük çoğunluğu Söğüt Taburu'ndandı⁴⁹⁰.

22 Ekim günü muharebelerinde III. Kolordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'dan hiçbir haber alınamadı. Nihayet Muhtar Paşa'dan gelen malumatta, 7. Tümen'in Kırklareli-Erikler istikametinde, diğer tümenlerin Kırklareli-Erikler-Yoğuntaş istikametinde ilerlediği, dolayısıyla düşmanın Devletliagaç'dan geldiğine dair bir bilginin alınmadığı bildirildi. 7. Tümen'in karşısındaki Bulgar kuvvetlerinin sayısı bilinmediğinden Yoğuntaş'ın üç kilometre güneyinde mevzi alınmıştı. III. Kolordu'nun, altı Bulgar piyade taburu tarafından cephelerinin işgal edilmesi üzerine, Mahmut Muhtar Paşa, kolordunun geceyi Yoğuntaş'ın güneyinde geçirmesi emrini verdi. Bu sırada 7. Tümen ile III. Kolordu arasındaki mesafeyi fırsat bilen Bulgar birlikleri, Erikler yolu istikametindeki vadiden bir alay ve bir batarya sevk ederek aralarına girmeye çalıştıysa da muvaffak olamamıştı. Afyonkarahisar Tümeni ise Yoğuntaş'a ulaştığı sırada Bulgar birlikleriyle tesadüf muharebesine girilmiş ancak tümenin topçu birliklerinin kendilerini takip etmemesinden dolayı mevzilerini muhafaza edemeyip geri çekilmişti⁴⁹¹.

Hâlbuki Şark Ordusu'nun taarruzun başında planları farklıydı. Zira 20 Ekim'de Erikler'de olduğunu haber aldıkları Bulgar ordusuna karşı, Mahmut Muhtar Paşa, kolordusuyla Kırklareli'de, Abdullah Paşa Edirne-Kırklareli hattında mevzi almıştı. Edirne'yi kuşatacak Bulgar birliklerinin sol kanadı olduklarını düşündükleri bu kuvvete karşı Mahmut Muhtar Paşa taarruz edecek, Abdullah Paşa da ters yönden ilerleyip bir çember içine alıp hapsedecekti⁴⁹². Ancak burada Osmanlı kurmaylarının hesaba katmadığı ve hangi mevkide olduğuna dair bilgilerinin olmadığı Bulgarların 3. Ordusu'ydu. Oysa seferberliğin ilk gününden itibaren Bulgarların, Kırklareli yönünden bir taarruzda bulunarak Şark Ordusu'nun yan ve gerilerini tehdit edeceği düşünülmüştü⁴⁹³. Dolayısıyla müstakil süvari tümeni ve müstakil süvari tugayı kuzeyden alınarak daha batıya kaydırılmıştı⁴⁹⁴. Tüm bunların sebebi muharebeler

⁴⁹⁰ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 2., s. 156.

⁴⁹¹ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 243-244.

⁴⁹² Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 467.

⁴⁹³ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-68.

⁴⁹⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-69.

öncesi yetersiz keşif hareketleri ve düşman hareketlerine dair istihbarat akışının olmamasından kaynaklanmaktaydı. Kırklareli mevkiinde Bulgar kuvvetlerinin hangi yönden saldıracağını kestirilememesine rağmen neye dayanarak taarruz emrinin verildiği ise son derece düşündürücüdür. Zira muhaberesiz, muharebenin olmayacağını komuta kademesinin bilmesi gerekmektedir.

Abdullah ve Mahmut Muhtar Paşalar, bu planları yaparken hiç beklemedikleri bir taarruzla karşılaşmışlardı. Abdullah Paşa, Edirne-Kırklareli arasında Süloğlu mevkiine geldiğinde kuzey yönden gelen General Kutinçev komutasındaki 1. Ordu'nun öncü kuvvetlerinin çok şiddetli taarruzuna uğramıştı⁴⁹⁵. Ancak Şark Ordusu kuvvetleri yeni gelen destek birlikleri sayesinde Bulgar taarruzuna karşılık vererek Kiremitlice-Süloğlu-Geçkinli hattı üzerindeki mevzilerini koruyabilmişti. Gece olduğunda ise Şark Ordusu birlikleri herhangi bir saldırı beklemiyordu. Lakin durum umulduğu gibi değildi. Bulgar ordusu, yeni takviye kuvvetlerin gelmesiyle sabahı beklemeden gece harekete geçerek Süloğlu'nun güneybatısındaki mevzilere karşı ani bir taarruz harekâtın da bulundu. Bulgarlar bu taarruzda, projektör yardımıyla Şark Ordusu mevzilerini aydınlatarak yoğun ateş altına almıştı. Ani gelişen böylesi bir baskıya dayanamayan Şark Ordusu birlikleri ise karanlığında etkisiyle panik halinde kaçmaya başlayarak bir kısmı Babaeski istikametine bir kısmı da Kırklareli yönüne doğru çekilmişti. Kırklareli yönüne giden birlikler III. Kolordu askerleri arasında da korku ve karmaşanın artmasına neden olmuştu⁴⁹⁶.

Mahmut Muhtar Paşa ise Erikler bölgesinde 1. Ordu'nun zayıf birlikleri olduğunu düşünerek sol kanadına doğru karşı taarruza geçmeyi planlıyordu⁴⁹⁷. Ancak Mahmut Muhtar Paşa karşısında General Dimitriev komutasında 3. Ordu'nun öncü kuvvetlerini bulmuştu. Hiç hesapta olmayan bu durum tüm harekât planını alt üst etmişti. Çünkü Abdullah ve Mahmut Muhtar Paşalar, 3. Ordu'nun Kırklareli'den 120 km uzakta olduğunu düşündükleri gibi muharebe meydanına ulaşması için Meriç ve Arda nehirlerini geçmesi gerektiğinin hesabını yapıyorlardı. Lakin 3. Ordu için tercih

⁴⁹⁵ Şenol Alparslan, *a.g.e.*, s. 109.

⁴⁹⁶ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s.473.

⁴⁹⁷ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.19-1. (R. 11 Teşrinievvel 1328/M. 24 Ekim 1912 Mahmut Muhtar Paşa'nın Pınarhisar'dan, Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Kalemi'ne gönderdiği telgraf).

edilebilecek başka bir yol daha vardı ki; Kırklareli'nin kuzeyinde Istranca Dağlarından geçmekti. Ancak bu kalabalık bir orduyla aşılması mümkün olmayan bir yoldu. Bundan dolayı Mahmut Muhtar Paşa Kırklareli'nin kuzeyini doğal bir savunma hattı olarak görmüş ve o bölgeden komutasındaki askerleri çekip Erikler ve Yoğuntaş bölgelerine yönelmişti. İşte tam da bu noktada Dimitriev imkânsız başarıp 3. Ordu'nun tamamını Istranca Dağları'ndan geçirerek Mahmut Muhtar Paşa'nın karşısında belirmişti. Aram Andonyan bu durumu “*Belki de Trakya’da savaşın kaderini tek başına belirleyen bu hamleydi*” şeklinde değerlendirmiştir⁴⁹⁸.

Mahmut Muhtar Paşa komutasında III. Kolordu, üstün top gücü ve yetenekli topçu kumandanlarına sahip, 40.000 mevcudu bulunan bir kuvvetti⁴⁹⁹. Ayrıca Osmanlı Şark Ordusu'nun tamamı nizamiye tümenlerinden teşkil edilmiş tek kolorduydu. İlaveten barış zamanında da görev yaptığı harekât bölgesinde bulunuyordu ve coğrafyaya hâkimdi. Genç, dinamik ve Osmanlı ordusunda itibar gören bir komutan olan Mahmut Muhtar Paşa, 21 Ekim’de taarruza hazır olmaları için kolordusuna ilk emrini verdi⁵⁰⁰. III. Kolordu’nun, büyük kısmı Raklıça-Erikler-Yoğuntaş-Çeşmeköy-Taşlımüsellem istikametine hareketle düşmanın sol tarafını çevirip Sazlıdere’ye ulaşacaktı. Lakin mesafe 40 km olduğu için hızlı hareket edilmesi gerekiyordu. Bundan dolayı Mahmut Muhtar Paşa, kesin emir gelmeden kurmaylarına şifahen de olsa görevlerini tebliğ etti. Buna göre, 12.500 asker kuvvetinde olan 7. Tümen, Şark Ordusu’nun sağ cenahını koruyup, Kırklareli-Erikler yolunu takip edip Devletliagaç’ı kontrol edecekti⁵⁰¹. 8. Tümen’e bağlı 22. Alay Raklıça’nın doğusundan, Erikler’e, 9. Tümen Kırklareli-Erikler yolunu kontrol altına alıp Yoğuntaş mevkinde ulaşacaktı. Afyonkarahisar Tümeni ise Raklıça-Erikler-Yoğuntaş yolunu takip edecekti. Kolordu karargâhı da 8.30’da Erikler’de, 10.30’da Yoğuntaş’da olacaktı⁵⁰².

⁴⁹⁸ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 467-468.

⁴⁹⁹ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.19-1. (R. 11 Teşrinievvel 1328/M. 24 Ekim 1912 Mahmut Muhtar Paşa’nın Pınarhisar’dan, Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Kalemi’ne gönderdiği telgraf).

⁵⁰⁰ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 116.

⁵⁰¹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-70.

⁵⁰² Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 2., s. 189-190; Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 168-169.

Gece geç saatte gelen taarruz emri, kolorduyu hazırlıksız yakaladı. Saat 04.30'da hareket etmesi beklenen tümenlerin seferberlik hazırlıkları ve yığınakları tam değil, piyade taburları ve destek topçu birlikleri birbirinden uzakta ve farklı yerlerdeydi. Buna sisli hava da eklenince kıtaların hareketi sabah 07.00'ye kadar gecikti. Sadece Kurmay Albay Şükrü Bey komutasında Afyonkarahisar Redif Tümeni gece 02.00'de, Miralay Mustafa Hilmi Bey komutasındaki 7. Tümen ve Mirliya Hasan İzzet Paşa kumandasında 9. Piyade Tümeni de sabah 05.00 sularında görev yerlerine doğru harekete geçebildi⁵⁰³.

Bulgar ordusunun önde gelen kuvvetlerinden 3. Ordu ise aynı gün ordularına taarruz emrini vermişti. 4. Preslav Tümen komutanı, 22 Ekim için birliklerine sabah 5.30'da harekete geçirmiş ve hedef olarak Koyungavur-Erikler-Kirazlıdere mevki gösterilmişti. Buna göre sağ ve sol kol olarak ikiye ayrılan Preslav Tümeni, sağ kolda toplam 8 tabur, 6 batarya ve ½ süvari bölüğü kuvvetindeydi. Saat 10.00'da hareket edecek sağ kol Karahamza-Yoğuntaş-Erikler yolunu takip edecekti. Sol kol ise toplam 12 piyade taburu, 12 batarya, 1 istihkâm bölüğü ve ½ süvari bölüğü kuvvetinde olup, sağ kol kuvvetlerinden sonra Karahamza-Yoğuntaş-Erikler yolunu takip edecekti. Böylece 4. Preslav Tümeni ağırlık merkezini Yoğuntaş-Erikler-Çeşmeköy yolunun iki yanına yığmış oldu.

5. Tuna Tümeni de taarruz emrini saat 03.00'te almış ve 06.00'da birliklerine gerekli emirleri vermişti. Buna göre, 1., 2., ve 3. Tugaylardan oluşan bu tümenin, 1. Tugayı Albay Adaciev komutasında Elmacık-Erikler yolunun güneyinden Gerzanderesi mevkiindeki tepeleri işgal edecekti. 3. Tugay Albay İvanov komutasında Erikler mevkiinde toplanacaktı. 2. Tugay ise Albay Sofronov komutasında Kadıköy'e hareket ederek Tırnovacık-Üsküp istikametinden gelecek saldırılara karşı ordunun sol cenahını koruyacaktı. 5. Tuna Tümeni böylece sağ tarafına 4. Preslav Tümeni'ni alıp, ağırlık merkezini Erikler mevkiinde oluşturmuştu.

⁵⁰³ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 16.

6. Vidin Tümeni de bu iki tümenin gerisinde ikinci hatta hazır konumda bekleyecekti⁵⁰⁴.

Kırklareli'den saat 07.00'de hareket eden III. Kolordu ile 3. Ordu kuvvetlerinin ilk teması, Yoğuntaş mevkiinde oldu⁵⁰⁵. Burası Kırklareli'ye giden yolların kesiştiği noktada olan Erikler ve Yenice'yi örten bir konumdaydı. Kuzey ve doğu yönünden Tekke Deresi ve güneyinde Koyungavur-Karahamza hattıyla çevriliydi. Arazi Karahamza civarına ve Yoğuntaş güneyine doğru uzanan 50-100 metre yüksekliğinde tepelerle, engebeli dere vadileriyle çevrili olup, çarpışmalar bu bölgelerde meydana geldi. Arazi taşlık ve killi toprak olup, Erikler civarında pek çok bağ ve işlenmiş arazi olduğundan zemin çamurluydu ve bu durum askerin hareket kabiliyetini zorlaştırıyordu⁵⁰⁶.

Şükrü Bey komutasındaki Afyonkarahisar Tümeni en erken hareket eden III. Kolordu kuvvetiydi. Yolda, 9. Piyade Tümeni, Yoğuntaş civarında düşman varlığının olduğunu bildirmesine rağmen ilerlemeye devam edilmiş ve en kısa yoldan 11.30'da Yoğuntaş mevkiine ulaşır, Bulgar askerleriyle temasa geçen ilk kuvvet oldu. Temas edilen ise 4. Preslav Tümeni kuvvetleriydi⁵⁰⁷. Tümen komutanı, keşif ve Yoğuntaş'ın güney sırtlarını işgal etmesi için önden iki bölük ve bir süvari öncü birliği gönderdi. Bu birlikler iki taraftan ateş altına alındı. Şükrü Bey bu esnada öncü kuvvetlerinden gelen raporda Bulgar kuvvetlerinin bir kolunun 15 dakika mesafedeki siperlerde bulunduğu, bir yürüyüş kolunun da Karahamza'dan Erikler'e gitmekte olduğunu ve bir gün önce Yoğuntaş'tan ekmek temin ettikleri bilgisini aldı. Hemen durumu teyit etmek için 484 rakımlı Poloz Tepe'ye çıkıp⁵⁰⁸ belirtilen yürüyüş kolunun Karahamza'nın 5 km doğusunda, 10-12.000 kişilik bir kuvvet olduğunu görerek durumu III. Kolordu'ya rapor etti⁵⁰⁹.

Afyonkarahisar Tümeni'nin öncü birlikleri ilk anda bazı mevzileri işgal etti. Fakat Bulgar 44. Alayı ve 4. Preslav Tümeni'nin diğer kollarının bu bölgeye

⁵⁰⁴ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2...*, s. 170-171,182-183.

⁵⁰⁵ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 2..., s. 202.

⁵⁰⁶ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2...*, s. 175-176.

⁵⁰⁷ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 118.

⁵⁰⁸ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2...*, s. 176-177.

⁵⁰⁹ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 17.

sevk edilmesiyle durum değişti. Şükrü Bey, topçu desteği olmadan böyle bir kuvvetin karşısında mukavemet edilemeyeceğinin farkındaydı. İlk olarak hemen öncü kuvvetlerin geri dönmesi ve tümenin de Yoğuntaş'ın güney sırtlarını tutmalarını istedi. Fakat kısa bir süre sonra âni bir kararla tümenin daha gerideki tepelere çekilmesi emri, taburlarda bir karmaşaya sebep olup ricat düzeni bozuldu. Şükrü Bey, karışıklığı kısa sürede toparlayarak tümeni 2,5 km gerideki tepelerde durdurabildi. Ancak burada tümenin bu denli bir karmaşa yaşamasında Bulgar askerinin hiçbir etkisi olmamıştı⁵¹⁰.

Aynı gün 11.30'da Hasan İzzet Paşa komutasında 9. Tümen ileri yürüyüşle Erikler'e geçmiş ve Yoğuntaş yolu üzerinde Bulgar birlikleriyle karşılaşarak çarpışma başlamıştı. Bunun üzerine Afyonkarahisar Tümeni'nin zor duruma düştüğünü gören Mahmut Muhtar Paşa, 9. Tümen'e Karahamza istikametinde yürüyüp, Afyonkarahisar Tümeni'ne batıda hat açması emrini verdi. Bu sırada Bulgar piyade alayının, Tekke Deresi boyunca ilerleyerek 7. ve 9. Tümenlerin arasına girmek üzere olduğunu görünce, Erikler-Kadıköy yolunun Tekke Deresi'ni kestiği noktadaki geçide hâkim olacak şekilde çevresindeki tepelere 9. Tümen'den iki tabur, iki makinalı tüfek bölüğü ve bir cebel bataryası yerleştirildi⁵¹¹.

III. Kolordu'nun sağ cenahında, 7. Tümen Mustafa Hilmi Bey komutasında saat sekizde taarruz çıkış hattını aşmış ve Erikler'e doğru yürüyüşe geçmişti. Tümen komutanı, saat 12.45 civarında keşif kolundan, Bulgar kuvvetlerinin Kocatarla'dan Erikler'e hareket ettiği raporunu aldı. Yürüyüşe devam eden tümen, Erikler'e 4 km mesafe kala ikinci bir rapor daha alarak, düşman piyade alayı ve topçusunun köye yaklaştığı, ileri kıtaların 300 metre mesafede oldukları öğrenildi. Bunun üzerine Mustafa Hilmi Bey, derhal taarruz kararı alıp askere tepeleri işgal etmeleri, topçu birlikleri de Bulgar askerlerinin bu hamleyi görmemesi için örtme harekâtı yapmaları emrini verdi. 7. Tümen karşısında olan Bulgar kuvveti ise, Şükrü Bey'in 484 rakımlı Poloz Tepe'den gördüğü 5. Tuna Tümeni öncüleriydi. Erikler mevkiinde düşmanla karşılaşılacak bölge batıdan Tekke Deresi, doğudan Istranca Dağları, kuzeyden Erikler ve güneyden Kırklareli ile çevriliydi. Arazi dağlıktı ve şiddetli yağmurların etkisiyle

⁵¹⁰ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 177-178.

⁵¹¹ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 17-19.

kuzeydoğudan-güneybatıya doğru oluşan sel yarıkları mevcuttu. Kuzeyde işlenmiş araziler ve bağlar çok olduğundan yağmurda hareket çok zorlaşıyordu. Piyadeler bir nebze ilerleyebilse de topçu ve süvarilerin işi daha da zordu. Bundan dolayı taarruz fikrinden vazgeçen tümen komutanı düşmanın sol tarafını kuşatmaya karar vermiş, büyük taburları yolun sağına, I. ve II. Topçu Taburlarını da yolun soluna mevzilendirmişti. Hâlbuki bu sırada, Bulgar süvarisi ile III. Kolordu öncü birlikleri arasında çoktan muharebe başlamıştı⁵¹².

Bulgar kuvvetleri karşısında ilk anda bocalayan Osmanlı birlikleri, ağırlıklarını bırakarak güney bölgelere ricate başlamıştı. 7. Tümen ise Bulgarlarla teması sürdürmekte ve akşam saatlerine kadar süren çatışmalarda Bulgar kuvvetleri gerilemeye mecbur etmişti⁵¹³. Tekrar ileri harekât hazırlıkları yapan 7. Tümen komutanı, bu esnada Yoğuntaş'dan, Erikler yönüne Afyonkarahisar Tümeni'nin geri çekildiğini görmüştü. Gelen istihbarattan da Bulgar askerlerinin 6 tümenlik bir kuvvetle Kadıköy istikametine ilerlediği öğrenilmişti. Bunun üzerine taarruz fikrinden vazgeçen Mustafa Hilmi Bey, birlikleri Sırsavat Deresi'nin kuzey sırtlarına kadar çekmiş, öncü kuvvetleri işgal ettikleri yerleri muhafaza ederken topçu taburunu ise derenin güneyinde mevzilendirerek ateşe hazır vaziyette getirmişti. Ancak Bulgar askerlerinin şiddetli taarruzu karşısında işgal ettiği sırtları koruyamayan III. Kolordu öncü kuvvetleri topçuların da ateş açmakta geç kalması sebebiyle çok kayıp vermişti. İlerleyişini sürdüren Bulgar kuvvetleri, 16.30'da Türk mevzilerini işgal ederek birçok teçhizat ile eşyayı da ele geçirdi⁵¹⁴.

Bulgar askerlerinin taarruzları karşısında, Mustafa Hilmi Bey'in tümeni ciddi bir mukavemet göstermişse de geri çekilme esnasında tümenin disiplini bozulmuştu⁵¹⁵. Mustafa Hilmi Bey, 22 Ekim akşamı III. Kolordu'ya gönderdiği raporda vahim durumu izah etmişti. Geri kalan birliklerini ise üç düşman kolu arasında kalmamak için savunma mevzi durumu aldırıp 7. Tümeni, Erikler-Kırklareli ve Elmacık-Kırklareli yollarının birleştiği sırtlara çekip düşmanla karşılıklı

⁵¹² Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 186-187.

⁵¹³ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 119.

⁵¹⁴ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 188-189.

⁵¹⁵ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.19-2. (R. 11 Teşrinievvel 1328/M. 24 Ekim 1912 Mahmut Muhtar Paşa'nın Pınarhisar'dan, Bâb-ı Âli, Daire-i Hariciye Kalemi'ne gönderdiği telgraf).

mevzilerde geceyi geçireceğini bildirdi. Bulgar kuvvetlerinin 16 tabur kadar olduğunu Kırklareli'ye sarkmasına veya Tekke Deresi'nin batısına sarkmasına izin verilmeyeceğini de ilave etmişti. Geri çekilen bir başka tümen ise Afyonkarahisar Tümeni'ydi. Bu tümeni Mahmut Muhtar Paşa, güçlükle Yoğuntaş'ın 2,5 km güneyinde durdurarak tekrar mevzi aldırabilmişti⁵¹⁶.

22 Ekim muharebelerinde Osmanlı Şark Ordusu, Bulgar kuvvetlerine karşı gözle görülür bir başarı sağlayamamıştı. Bilhassa cephenin sol kanadı büyük ölçüde gerilemiş bu da tüm orduyu moral ve disiplin yönünden olumsuz etkilemişti. Bu durum ordunun ileri taarruza devam edebilmesini zorlaştırmış, çetin bir engel olan Tekke Deresi doğu sırtlarında savunmaya karar verilmesine etki etmiştir⁵¹⁷. Cephe meydana gelen hadiseler gazeteler de bambaşka değerlendirilmekteydi. Tanin gazetesinde muharebelerin tüm şiddetiyle başladığı ve Osmanlı ordusunun üstünlüğüyle devam ettiği, strateji olarak Bulgar kuvvetlerini Türk topraklarını çekerek bilinen ve hâkim olunan sahada mücadele etmenin daha olumlu sonuçlar alınmasına etki edeceği yönünde değerlendirmeler yapılmaktaydı⁵¹⁸. Bulgar askerleri karşısında tutunamayan I. Kolordu, Yenice'ye çekildi. Bunun üzerine Abdullah Paşa, gece 5.30'da gönderdiği emirde kolordunun Yenice'nin doğu sırtlarının işgalini emretti. III. Kolordu'ya da Erikler üzerinden ve Tekke Deresi'nin doğusundan geriye, Kırklareli'nin batı ve kuzey bölgelerine çekilerek Yenice'nin sağ kanadını tutması emri verildi. Ancak Mahmut Muhtar Paşa, Kadıköy-Erikler arasındaki Bulgar ordusunun 24 tabur ve 6 batarya olduğunu görmüş, kendi kuvvetlerinin daha fazla olduğunu düşünerek düşmana bir darbe indirebilmek için geri çekilmeyi kabul etmemişti. Gece boyu karargâhında kurmaylarıyla hazırlıklarını yapan Mahmut Muhtar Paşa, 06.45'te karargâhından ileri gitmek için çıktığı sırada Şükrü Bey'in tümeninin dağılmış vaziyette ve taarruz bir tarafa müdafaa dahi yapamadığını gördü⁵¹⁹.

Derhal tüm kurmaylarıyla birlikte dağılan askerleri durdurarak toparlamaya çalışan Mahmut Muhtar Paşa, 1 saatlik bir gayretin ardından Erikler civarında askeri

⁵¹⁶ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 18,21-22.

⁵¹⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 154.

⁵¹⁸ Tanin, R. 10 Teşrinievvel/M. 23 Ekim 1912, Nr. 1479, s. 1.

⁵¹⁹ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 25-26.

tekrar düzene sokabilmişti. Lakin asker perişan vaziyetteydi. Yağmur ve soğuk havanın üzerine açlık, giyecek doğru düzgün bir şey olmaması, eğitimsizlik, zâbit ve teçhizat eksikliği gibi nedenlerden dolayı asker büyük bir çöküntü içerisindeydi. Bir de bunlara korku da eklenince askeri cephede tutmak giderek zorlaşmaktaydı. Eksikleri gidermek kolay değildi. Zira birliklerin başında kendi yetkisini kullanarak karar alabilen zâbitan olmadığından hemen hemen her şeyle Mahmut Muhtar Paşa ilgilenmek durumunda kalmaktaydı. Tabii olarak her şeye ve her yere bir kişinin hâkim olması mümkün değildi. Nitekim yolların durumu da içler acısıydı; kırılmış arabalar, çamura saplanıp bırakılmış top ve mühimmatlarla doluydu⁵²⁰.

Bu dağınık vaziyette geri çekilmenin sebebi sonradan anlaşılmıştır ki; avcı hatlarındaki birlikler gece hiçbir tedbir almadan uyumuş, Bulgar piyade alayları da Afyonkarahisar Tümeni taburlarının çok yakınlarına kadar yaklaşabilmişti. Türkçe bilen Bulgar askerleri Afyonkarahisar birliklerini düşman mı değil mi ikilemine düşürmüş ve ateş etmemişlerdi. Tamamen yaklaşan Bulgar askerleri ateş edince tüm tabur bir anda korku ve heyecan halinde dağılmaya başlamıştır. Bu karmaşadan 9. Tümen'in yedekleri, Erikler civarında bulunan bazı bataryalar da eklenmişlerdi⁵²¹.

23 Ekim sabahı General Dimitriev, ordusuna taarruz emrini yinelemiş ve Bulgar 5. ve 6. Tümeni Erikler'den Raklica'ya giden yoldan şiddetli muharebelere başlamıştı. Erikler'de de durum aynıydı. Ordunun sağ cenahını koruyan 7. Tümen bu taarruzlara aynı şiddette karşılık vermekteydi. Erikler'in doğusuna hâkim mevkiiler 9. Tümen kontrolünde, topçu birliklerinin vaziyeti ise iyi durumdaydı. Böylece saat 10 civarında ordu tekrar düzene girmiş bulmaktaydı. Ancak diğer taraftan her yerden dumanlar yükselmekte, köyler yanmakta cephe yetersizliği ise yine had safhadaydı. Mahmut Muhtar Paşa kolordusunu savunma düzenine soktukten sonra Kırklareli'ye geçmeyi planlanmıştı⁵²².

Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa, saat 10.00'da bütün kolordulara Tekke Deresi doğu sırtlarına çekilme emrini verdi. Buna göre,

⁵²⁰ Gustav von Hochwaechter, *a.g.e.*, s. 18-19.

⁵²¹ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 26.

⁵²² Gustav von Hochwaechter, *a.g.e.*, s. 19.

III. Kolordu, Kırklareli dolayında tahkim ettiği mevzilere çekilecekti.

I. Kolordu, Yenice dolayında tahkim ettiği mevzileri savunacak ve Tekke Deresi'nin doğu sırtlarında kalacaktı.

II. Kolordu, Kocahızır dolayında bir himaye mevzi işgal edecekti.

IV. Kolordu, Karahalil-Haznedar hattında, Tekke Deresi'nin doğu sırtlarını savunacak ve ordunun sol kanadını koruyacaktı.

Şark Ordusu kuvvetleri genel olarak Kırklareli-Yenice hattında toplanacak, karargâh Babaeski'de olacaktı. Ordu emrini alan kolordular gündüz muharebeye devam edecek ve karanlık basınca düzenli olarak söylenilen hatta çekilecekti⁵²³.

Şark Ordusu'nun diğer üç kolordusu da 23 Ekim'de gün boyunca Bulgar kuvvetlerinin taarruzlarına karşılık verdiler. I. Kolordu'nun 2. Tümeni saat 14.45'te çok şiddetli bir Bulgar süngü hücumuna uğramış, devamında akşama kadar 2. ve 3. Tümenler ağır silah ve top ateşine tutulmuşlardı. I. Kolordu'nun diğer birlikleri, Bulgar askerleri tarafından sürekli baskı altında tutulsa da ciddi bir taarruza maruz kalmamış, ancak cephe hattının farklı noktalarında olan muharebeler görülmekteydi. Nihayet bir süvari birliğinin kolorduyu örtme faaliyetine giriştiğinin farkedilmesi üzerine Bulgar 4. ve 5. Piyade Tümenleri karşı taarruza geçmiş ve topçu takviyesiyle birlikte 2 km Geredeli yönünde ilerleyerek Kiremitli'ye doğru yönelmişti. Akşama doğru ise Bulgar topçu ateşine dayanamayan 2. Tümen, I. Kolordu cenahına doğru çekilmeye başlamıştı.

Aynı gün IV. Kolordu bölgesindeki İzmit Redif Tümeni ve 12. Piyade Tümeni yoğun Bulgar taarruzu sonucu bozguna uğradı. Saat 16.00'da İzmit Tümeni bir karşı taarruz yaptıysa da 1. Sofya Tümeni'nin 1. Tugayı tarafından geri püskürtülmüş, IV. Kolordu çok ağır ateş altında olduğunu bildirmişti. Mahmut Muhtar Paşa, Kırklareli hattına kolorduyu güvenle çekebilmek için 7. Tümen'in yoğun ateşe maruz kalmaması için 8. Nişancı Taburu ve bir makinalı tüfek bölüğünü Erikler yoluna yerleştirdi. Ayrıca 9. Tümen'in de bir artçı muhafız birliği oluşturması

⁵²³ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 2., s. 259; Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 154.

için Hasan İzzet Paşa'ya emir verdi⁵²⁴. Mahmut Muhtar Paşa ve kolordu kurmayları ise en son birlik çekilinceye kadar muharebe hattında kalarak, karargâhıyla birlikte 17.30'da Kırklareli'ye geçti⁵²⁵.

Türk birlikleri, 23 Ekim gecesi Tekke Deresi-Erikler-Karakaya-Demirkapı hattına iyice yerleşmiş, taarruzlar iki tarafta da durmuştu. Mahmut Muhtar Paşa, karşı taraftan bir taarruz beklememekte ve şafak söker sökmez kendi birliklerini taarruza geçirmenin planını yapmaktaydı. Lakin bu planlardan habersiz biri vardı ki yaptığı hamle bu cephenin kaderini belirleyecekti. O da Prens Aziz Paşa'ydı. Prens Aziz Paşa, Erikler civarında bulunan bir Osmanlı tümenine komuta etmekteydi⁵²⁶. Kimseye haber vermeden ve keşif kollarından Bulgar kuvvetleri hakkında hiçbir istihbarat almadan gece 10.00'da iki tugaya, Erikler'den Bulgar mevzilerine doğru taarruza geçmesini emretti. Hâlbuki şartlart uygun değildi. Zira hava zifiri karanlık, yağmurlu ve askerler gece taarruzu konusunda tecrübesizdi. Buna rağmen Prens Aziz Paşa, iki tugayı farklı yollardan Bulgar askerleri üzerine göndermiş ancak ileride bu tugaylar birbirini düşman zannedip ateş açmıştı. Bunun üzerine hemen harekete geçen Bulgar topçuları, Prens Aziz Paşa'nın tugaylarını yoğun ateş altına aldılar. Tugaylar ise ancak o zaman birbirlerine ateş açtıklarını anlayabilmişlerdi. İşte o andan sonra tugaylarda başlayan müthiş bir karmaşa, Prens Aziz Paşa'nın bütün tümenine sirayet etmişti. Korku ve ne yapacağını bilmeme hâlinin bütün tümenleri sarmasıyla ise askerler Kırklareli'ye doğru kaçmaya başlamıştı. Uykudan uyandırılan Mahmut Muhtar Paşa ise manzara karşısında şaşırılmış, kaçan askerleri durdurmaya çalıştıysa da artık çok geç olduğunu anlamıştı. Kırklareli'ye giren asker bütün şehirde korkuya neden olduğu gibi halk bir anda sokaklara dökülmüştü⁵²⁷. Şehirde karmaşa ve kargaşa hâkimdi. Her yer asker dolmuş, yollar araba ve top arabalarıyla tıkanmıştı. Durumdan vazife çıkaran Hristiyan ahali ise evlerinden, Türk ahaliye ve askerlere ateş etmekten geri durmamıştı⁵²⁸.

⁵²⁴ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 128-129.

⁵²⁵ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.19-2. (R. 11 Teşrinievvel 1328/M. 24 Ekim 1912 Mahmut Muhtar Paşa'nın Pınarhisar'dan, Bâb-ı Âli, Daire-i Hariciye Kalemi'ne gönderdiği telgraf).

⁵²⁶ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 481-482.

⁵²⁷ Stephane Lauzanne, *Balkan Acıları*, Kartuş Yayınları, İstanbul 1990, s. 36-37.

⁵²⁸ Gustav von Hochwaechter, *a.g.e.*, s. 20.

Sabah gün ağardığında, dört koldan hareket eden Bulgar birlikleri, Kırklareli önlerine geldi. Ancak son derece temkinliydiler ve her an bir Osmanlı taarruzu bekliyorlardı⁵²⁹. Fakat şehirde Osmanlı askerinden hiç kimse kalmayarak, Babaeski'ye kadar ricat etmişti. Bunun yanında şehirde yaşayan Türk ahali de göç etmek mecburiyetinde kaldı. Mahmut Muhtar Paşa ise Bulgar birliklerini görünce iki üç gündür savaştıklarının Dimitriev komutasında 3. Ordu olduğunu nihayet anlayabilmişti⁵³⁰.

Mahmut Muhtar Paşa, 24 Ekim'de çaresizlik içerisinde yapacak bir şeyin kalmadığını anlayınca Abdullah Paşa'ya bir süvariyle gönderdiği haberde; *“Erikler’i gaip ettim geri çekiliyorum. Kikkilise’yi tutamayacağım. Sol taraftaki kolordular bir tehlikeye maruz kalmasınlar, onların da geri çekilmeleri lazımdır.”* diyerek tavsiyede bulundu. Abdullah Paşa ilk anda resmi olmayan bu habere inanmak istememişse de az sonra Erkân-ı Harp Binbaşısı Hakkı Bey'den gelen raporda, *“Düşman cephe mevzinde bizi püskürttü. Hezimet Erikler üzerinde fena halde, orada dikiş tutturmak mümkün değil. İhtimal tek mil bataryalar düşmana geçecek, hal pek müthiştir.”* Denilerek müşkül vaziyete dikkat çekilmekteydi. Böylece Bulgar kuvvetlerinin sol cenahtan ilerleyen ve en kuvvetli gücünü oluşturan 3. Ordu karşısında, Osmanlı askerlerinin sağ kanadını tutan III. Kolordu, dağılmış ve Kırklareli 24 Ekim'de düşmüştü. Bu yenilgi Şark Ordusu'nun tamamını büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bıraksa da Bulgar birliklerinin bu durumu değerlendiremeyip tereddüt etmelerinden dolayı Lüleburgaz'da yeni bir hat tutabilmişti⁵³¹.

24 Ekim günü bizzat Ivan Lesiçkov, Kırklareli'nin güneybatısında bulunan Kavaklı mevkiindeki muharebeyi müşahade etmişti. Burada Türk askerinin düzensiz olarak ricat ettiğini gören Lesiçkov, aynı zamanda General Dimitriev'in, Kırklareli'yi denetimi altına aldığını da öğrendi. Dört günlük muharebeler sonrası yorgun düşen Bulgar askerleri, Kavaklı Köyü yakınlarında bir Türk piyade alayıyla karşılaştı. Bulgar mitralyöz alayı yaptığı atışlarla Türk askerini bulunduğu ormanlık alandan çıkardıktan sonra, Bulgar süvari alayı ile Türk piyade alayı arasında süngü

⁵²⁹ Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 38.

⁵³⁰ Şenol Alparslan, *a.g.e.*, s. 116-117.

⁵³¹ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi..*, Cilt 2, s. 292.

muharebeleri meydana gelmişti. Ivan Lesiçkov, bu çarpışma sonrası 900 Türk askerinin öldüğünü ve 130 askerin de esir edildiğini ifade etti⁵³². Gazetelerde de Bulgarların süngü hücumu ve topçu atışlarıyla muharebeyi kazandığı haberlerinin çıkması, Ivan Lesiçkov'un verdiği bilgileri teyit etmekteydi⁵³³.

Durumun vahametini fark eden Abdullah Paşa, Şark Ordusu'nu artık Kırklareli-Yenice mevkiinde tutmanın mümkün olmayacağını anlamıştı. Muhtemel tehlikeyi bertaraf etmek için önce III. Kolordu'nun düzenli bir şekilde ricat etmesini sağlayarak ordunun sağ kanattan çevrilmesini engelleyip İstanbul yolunun güvenliğini sağlamaya çalıştı. Bu amaçla I. ve II. Kolordular, ordunun sağ kanadını korumak üzere Kırklareli'nin doğusunda bulunan Yondela sırtlarına sevk edilirken, sonrasında Şark Ordusu'nun Pınarhisar-Lüleburgaz hattına çekilmesi gerektiğine dair emir kolordulara gönderildi⁵³⁴. Malumatta içeren bu emre göre,

1. *“Bugün Kırkkilise-Yenice hattına çekilecek olan ordu yarından itibaren Pınarhisar-Lüleburgaz arasındaki Karaağaç Deresi gerisine çekilecektir.*
2. *Üçüncü kolordu Kırkkilise üzerinden Pınarhisar'a, İkinci Kolordu Karahıdır üzerinden icap eden yolları evvelce keşf ve izhar ile Karaağaç istikâmet-i umûmiyesine çekilecektir.*
Birinci Kolordu Tokucak-Nacak-Kumbarlar çiftliği üzerinde Türkbey Köyüne,
Dördüncü Kolordu Kışla-Babaeski caddesinden Lüleburgaz'a,
Süvari fırkası ordunun son cenahını temin edecek surette düşmanla teması muhafaza edecek ve Yeniköy-Huruşlu hattı üzerinde son cenaha iltihak edecektir.
3. *Kolordular kuvveti dümdarları ianesiyle düşmanı uzakta tutarak kısm-i küllilerinin geri çekilmelerini temin edeceklerdir.*
4. *Hakkı Paşa kolu Yondela sırtlarında bulunarak Üçüncü Kolordu'nun Pınarhisar istikametine çekilmesini temin edecektir.*

⁵³² İvan Lesiçkov, *Kırkilise'nin Sükûtu*, Mütercim: M. Nuri, Cilt 1, Cüz'ü 2, Balkan Matbaası, Filibe 1913, s. 17.

⁵³³ *Die Neue Zeitung*, 26 October 1912, Nr. 294, s. 2.

⁵³⁴ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 408-409.

5. *Ordu karargâhı yarın 12 Teşrin-i evvel 1328'de Lüleburgaz'dadır*"⁵³⁵.

Abdullah Paşa'nın kolordulara gönderdiği bu emirle, savaşın ilk haftası tamamlanmadan Kırklareli kaybedilmiş oldu. Mahmut Muhtar Paşa, gördüğü manzara karşısında "*Tek bir düşman askeri görmeden ve tek bir kurşun dahi atılmamışken asker delicesine, koyun sürüsü gibi Kırklareli'ye doğru kaçmıştır.*" değerlendirmesinde bulunmaktan kendini alamamıştır⁵³⁶. Bu durum Osmanlı askerinin savaşın ilk günlerinde içinde bulunduğu ruh halini anlamamız bakımından önemlidir. Ancak askerinin tek bir kursun atmadan tabir yerindeyse kaçması, en düşük rütbeden en yükseye komuta kademesinin de zafiyetini göstermektedir. Zira askerin talim ve eğitimi kadar muharebe öncesi ve esnasında komutanı tarafından inancı ve savaşma azmi arttırılarak cesaretlendirilmeliydi.

2. Edirne Müstahkem Mevkiinde Muharebelerin Başlaması

Edirne, İstanbul'dan önce Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşına kadar Avrupa topraklarındaki muharebelere uzak bir şehirdi. Ancak 1828-1829 savaşında işgale uğraması, Edirne'nin güvenliği konusunu gündeme getirdi. Bunun üzerine ilk defa Divan-ı Hümayun tercümanlarından Hoca İshak Efendi'nin nezaretinde istihkâm yapım çalışmalarına başlandıysa da Rus işgali altında bu çalışmaları tamamlamak mümkün olmadı. İkinci defa 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde işgale uğramıştı. Savaşın sonradan Edirne sınırına çok yakın bir noktada Bulgaristan Prensliği kurulmuştu. Bütün bunlar önce Edirne'nin, sonradan İstanbul'un güvenliği konusunu tekrar gündeme getirerek, şehrin bir an önce tahkim edilmesine karar verilmesinde etkili oldu. Mirliya İsmail Hakkı Bey başkanlığında kurulan istihkâm komisyonu 1886 yılında çalışmalarına yeniden başlamıştı⁵³⁷. 1908 yılında ise Alman mühendis ve topçu heyetleri de davet edilerek Edirne istihkâmlarında bazı düzenlemeler yapmış, böylece 1912 yılına gelindiğinde 30 tahkimat grubu oluşturulmuştu. Bunlardan 26'sı eski istinat noktaları, 4'ü sahra istihkâmı

⁵³⁵ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 252-253.

⁵³⁶ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.19-2. (R. 11 Teşrinievvel 1328/M. 24 Ekim 1912 Mahmut Muhtar Paşa'nın Pınarhisar'dan, Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Kalemi'ne gönderdiği telgraf).

⁵³⁷ Yavuz Güner, *a.g.e.*, s. 319.

şeklindeydi. Meriç, Arda ve Tunca Nehirleri Edirne Müstahkem Mevkii, doğal olarak dört bölgeye ayırmaktaydı. Meriç-Tunca arası kuzeybatı bölgesi 15 km, Tunca-Meriç arası kuzeydoğu bölgesi 15 km, Meriç-Arda arası güney bölge 10 km ve Arda-Meriç arası batı bölgesi 5 km uzunluğunda bir hatta sahipti. Böylece toplamda Edirne Müstahkem Mevkii savunma hattı 45 km'lik bir uzunluğa ve şehir merkezinden de 6-9 km arası bir mesafeye sahip olacak şekilde tahkimatı yapılmıştı⁵³⁸.

Balkan Savaşı sürecinde, Edirne Müstahkem Mevkii, hem Osmanlı Devleti hem de Bulgaristan açısından büyük bir öneme haizdi. Osmanlı seferberliği ilan edildiği gün, Edirne Kale Komutanlığı, IV. Kolordu Kumandanlığı'na bağlıydı. Kale Komutanlığı, Genelkurmay'dan tahsis edilen seferi kuvvetlerle, 50 günlük⁵³⁹ bir savunma müddetine göre hazırlıklarını yapmaya başlamıştı. IV. Kolordu Kumandanlığı'ndan verilen ilk emir, şehrin savunması için tel örgülerin çekilmesi ve avcı hendeklerinin kazılması oldu. Aynı zamanda iyi bir savunma yapılabilmesi için bütün birliklerin acilen yerlerini alması şarttı. Erzak ve mühimmat eksiklerinin giderilerek istihbarat işlerinin iyi şekilde yürütülmesi gerektiği Birinci Ordu Müfettişliği'ne bildirilmişti⁵⁴⁰. Erkân-ı Harbiye, 1912 yılında Edirne'nin muhtemel bir savaşta 40.000 askere yetebilecek olan erzakı hesaplayıp göndermişti⁵⁴¹.

Seferberlik ilan edilince ise sevk cetvellerine göre Edirne'nin ikmali için Şark Demiryolu üzerinden Edirne-İstanbul arasında günlük on dokuz tren seferinin yapıp asker, teçhizat ve iâşe maddesi sevk edilmesi planlamıştı. Ancak seferberlik ilerledikçe bu sayı günlük iki-üç seferi geçmemişti⁵⁴². Ayrıca seferberliğin ilk günlerinde şehirde asıl komuta makamının kale komutanlığını yoksa IV. Kolordu Kumandanlığı mı olduğu noktasında bir belirsizlik olsa da IV. Kolordu

⁵³⁸ Nikola İvanov, *Balkan Harbi (1912-1913) 2. Ordunun Harekâtı, Edirne Kalesinin Muhasarası ve Kaleye Hücum*, Çev. Murat Tunca, Askeri Matbaa, İstanbul 1937, s. 15-17.

⁵³⁹ Şükrü Paşa bu süreyi 45 gün olarak ifade etmektedir. ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-15. (R. 25 Kânunusani 1328/7 Şubat 1913 Edirne Müstahkem Mevkii Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan gönderilen telgraf).

⁵⁴⁰ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010, s. 30-31.

⁵⁴¹ Serkan Er, *a.g.m.*, s. 166.

⁵⁴² ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-32.

Kumandanlığı'nın, 6 Ekim 1912'de Uzunköprü'ye hareket etmesiyle bu belirsizlik ortadan kalkmıştı⁵⁴³.

Seferberlik ilanıyla birlikte Çatalca mevzilerinde bulunan topların bir kısmı Edirne'ye sevk edilmiş ve savunma için 340 top temin edilmişti. Getirilen toplar genel olarak kalelerde kullanılan hareketsiz, sabit toplardı. Şehrin 4.500-12.500 km çevresinde bulunan siper ve tabyalara yerleştirilen toplar düşmanı şehirden uzaklaştırmak için yerleştirilmişti. Ana tahkimatların duvarlarının yüksekliğinin 3-3.5, kalınlığının ise 6-7 metreyi bulduğu toprak, tuğla ve çimentodan inşaa edilmişti. Yine IV. Kolordu Kumandanlığı'ndan şehrin savunması için tel örgülerin çekilmesi ve hendeklerinin kazılması emri doğrultusunda kalenin etrafına 4-5 metreyi bulan hendekler ile onların önüne 4-6 sıra halinde tel örgüler çekilmişti. Her ne kadar karmaşık gibi görünsede Şark Cephesi'nde en mükemmel tahkimatların olduğu yer Edirne Müstahkem Mevkii olmuştu⁵⁴⁴.

Edirne Kale Komutanı Mirliwa İsmail Paşa, seferberlik haberini aldıktan sonra yayımladığı beyannamede halka seferberliği ilan etmiş ve bundan sonra Edirne'de askerî idarenin olacağını duymuştu. 5 Ekim 1912'den itibaren geçerli olan askerî idare beyannamesinde şöyle deniliyordu:

1. Ahali askerî emirlere uyduğu ve asayiş bozmadığı sürece bütün hakları güvence altındadır. Gerekliğinde sıkıyönetim ilan edilecek olup bu durumda halkı kışkırtan toplantılar ve zararlı haberler yapılmamalıdır.
2. Gerekliği zaman halkın elinde olan erzak, un, yağ, kereste, muharebe aleti, itfaiye ve tıbbi malzemeler ile aydınlatma malzemelerine hakları saklı kalmak üzere el konulacaktır.
3. Kalede kalan ihtiyar, aciz ve hükûmetçe zararlı faaliyetleri olduğu tespit edilenlerin üç gün içinde kaleyi terk etmeleri, kalan yerli ve yabancı ahali ise koyulan kural ve kanunlara uymalıdır.

⁵⁴³ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 66.

⁵⁴⁴ Ahmet Yiğit, "Edirne Muhasarası (1912-1913)", *Edirne Müdafii Mehmed Şükrü Paşa*, Haz. M. Sabri Koz, Zaman Kitap, İstanbul 2008, s. 94.

4. Müslüman-gayrimüslim vatansever erkekler orduya katılmalı, kadınlar ise yaralılar ve askerlerin bakımı için aralarında bir Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tesis etmelidir.
5. Yollarda askerî araçlara öncelik verilerek, halk atlarını ve arabalarını yolun sağ tarafında kullanmalıdır.
6. Kale Komutanlığı izni olmadan gazete yayımlanmamalıdır⁵⁴⁵.

Seferberlik süresi boyunca şehirde yoğun bir hareketlilik söz konusu olmuş bir taraftan göç eden vatandaşlar, diğer taraftan gönderilen askerî birlikler yoğunluğu arttırmıştı. 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği haberleri ise halkı heyecanlandırmış ve bir sonraki gün sıkıyönetim ilan edilmişti. Hilâl-i Ahmer Umûmi Merkezi 10 Ekim 1912'de yaptığı toplantıda Edirne'de 200 yataklı bir hastane oluşturmak üzere Bahaeddin Şakir Bey'i görevlendirilmiş ve demiryolu üzerinden sıhhi malzemeleri göndermişti. Ancak demiryolu hatlarında yaşanan aksamalardan dolayı malzemelerin gelmesi gecikse de Bahaeddin Şakir Bey, Edirne istasyonu civarında bulunan Küçük Zâbit Mektebi'ni hastaneye çevirmiş, ilerleyen zamanlarda da Fransız Frer Okulu'da hastaneye çevrilmişti. Ayrıca İngiliz konsolosu Mösyö Samson 50 yataklı bir hastane oluşturmuştur⁵⁴⁶.

Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na 10 Ekim 1912'de Mehmet Şükrü Paşa atanmıştı⁵⁴⁷. 12 Ekim'de görevine başlayan Şükrü Paşa, Edirne'nin bütün savunma hatlarından sorumluydu. Şükrü Paşa'nın yardımcıları, Müstahkem Mevkii Kurmay zâbitleri Kâzım (Karabekir), Remzi (Yiğitgüden) ve Fuat Beyler'di. Barış zamanında olduğu gibi, Kale Komutanlığı görevini Mirliya İsmail Paşa yürütecekti. Şehirde idari işlerin sorumluluğu ise Vali Halil Bey'deydi⁵⁴⁸. Şükrü Paşa göreve başladığında ilk iş olarak Edirne Müstahkem Mevkii sınırları içerisinde yürütülen

⁵⁴⁵ Remzi Yiğitgüden, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri Cilt I-II*, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen-Betül Turan-Atike Kaptan-Özlem Demireğen-Tuğba Kılıç, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 37-38.

⁵⁴⁶ Ahmet Yiğit, *a.g.m.*, s. 99-100.

⁵⁴⁷ Jean Frederic Lucien Piarron de Mondesir, *Balkan Savaşı'nda Edirne Muhasarası*, Mütercim Mülazım Ş.B., Yay. Haz. Haluk Kayıcı, Ceren Yayıncılık, Edirne 2019, s. 48; Veysi Akın, "Edirne Müdafii Şükrü Paşa: Muhasara ve Esaret Günleri", *Balkan Savaşları ve Edirne*, II. Cilt, Ed: İlker Alp-İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Balkan Enstitüsü Yayınları, Edirne 2020, s. 145.

⁵⁴⁸ Ali Fuat Örenç, "Edirne Muhasarası ve Mehmed Şükrü Paşa", *100. Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, T.C. Edirne Valiliği, Edirne 2013, s. 110.

seferberlik hazırlıklarını yerinde inceleyerek halen IV. Kolordu'nun ikmal malzemesi ve ekmek teminini Edirne'den sağladığını tespit etmiştir. Bu durum ileride zaafiyete neden olacağını düşünen Şükrü Paşa, kaleden dışarıya her türlü ikmal maddesinin çıkarılmasını yasaklamıştı. Ayrıca muhabere, tahkimat, yığınak ve askerin talimi konularında eksikleri tespit ederek çalışmaları hızlandırmıştı⁵⁴⁹.

Şark Ordusu Kumandanlığı, 8 Ekim 1912 itibariyle gönderdiği talimatta, Edirne Kalesi'nde seyyar kuvvetler dâhil, 10. Nizamiye Tümeni, 4. Nişancı Alayı, Gümülcine, Babaeski ve Edirne Redif Tümenlerini görevlendirdi⁵⁵⁰. Böylece güçlü bir tahkimat oluşturarak mümkün olduğu kadar çok Bulgar kuvvetinin kale üzerine çekilmesi, Türk birliklerinin Bulgar kuvvetlerini sürekli yan hatlar ve arkalarından baskı altında tutarak serbest hareket etmelerinin engellenmesi hedeflenmişti. Ayrıca Tunca ve Meriç nehirleri arasından Tunca'nın doğusuna geçişlerini durdurmak ve Arda Nehri üzerinden Dimetoka'ya doğru yürüyecek Bulgar birliklerine mani olunmak istenmekteydi⁵⁵¹. Şark Ordusu Kumandanlığı, 18 Ekim günü Edirne Kalesi'nin mevcudunu 8.150 hayvan, 2.227 araba ve 56.765 askerin seferber edilmiş şekilde olacağını öngörmekteydi⁵⁵². Oysa, 21-22 Ekim' de bile Edirne Kalesi'nin seyyar ordu mevcudu 26.000 civarındaydı⁵⁵³. Bundan anlaşılacağı gibi tahminler ve gerçekler arasındaki fark çok fazlaydı.

18 Ekim 1912'de Osmanlı sınırlarını geçmeye başlayan Bulgar ordusu, General Kutinçev komutasında 1. Ordu Kırklareli-Edirne arasındaki bölgeye, General Dimitriev komutasında 3. Ordu Kırklareli doğusuna ve General İvanov komutasındaki 2. Ordu da Edirne üzerine yönelmişti. Bulgar 2. Ordusu, yaklaşık 48.000 asker ve çeşitli cins ve çapta 120'nin üzerinde topla aynı gün 02.00'de harekete geçmiş ve Cısr-i Mustafapaşa'yı işgale başlamış ve Edirne önlerine kadar

⁵⁴⁹ Veysi Akın, "Balkan Harbi Esnasında Edirne Müdafaasında Görev Alan "Edirne Askeri İdadisi" Öğrencileri", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2012, s. 363.

⁵⁵⁰ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi...*, Cilt 2, s. 228.

⁵⁵¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) II. Cilt, III. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 45.

⁵⁵² ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-2.

⁵⁵³ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-72; ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-78; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan...*, s. 133.

gelmişti⁵⁵⁴. General İvanov, Edirne Kalesi'ni abluka altına almak için ise emrindeki 8. Tunca Tümeni'ne Meriç Nehri'nin iki yakasına, 9. Plevne Tümeni'nin bir tugayına Gavuralan-Dripçevo-Lefke istikametinden, iki tugayına ise Kavaklı-Yeniköy-Soğucak-Hasköy istikametinden taarruz etmesi emrini verdi⁵⁵⁵.

Günlerdir askerî hareketliliğin devam ettiği Edirne'ye dışarıdan sürekli asker takviyesi yapılırken, Cisir-i Mustafapaşa, Çöke ve Üsküdar bölgelerindeki köylerden de Bulgar ordusunun önünden kaçan halk Edirne'ye sığınmaktaydı. Cisir-i Mustafapaşa Köprüsü ve askerî fırınların tahrip edilmesiyle artık Cisir-i Mustafapaşa'nın düştüğü kesinleşmişti. Trenler ise sadece asker ve askerî malzeme sevki için kullanıldığından dolayı yolcu kabul edilmemekteydi. 18 Ekim günü savaşın başladığının duyulması üzerine konsolosluklar kapatılarak, görevlilerin de İstanbul'a gitmesine karar verilmişti⁵⁵⁶.

Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa, Köpekli'den, Tunca'nın doğusuna geçen Bulgar kuvvetlerine karşı, Edirne Kuvvetlerine 22 Ekim'de taarruz emri verdi⁵⁵⁷. Buna göre “*Edirne Kalesi'nde bulunan bilumun nizamiye kıtaatı bir redif fırkası ve On Birinci Nizamiye Fırkası Mevki-i Müsthkem Kumandanı Şükrü Paşa'nın taht-ı kumandasında olarak düşmanın Tunca şarkında bulunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine hareket edecektir.*”⁵⁵⁸. Başkumandanlık Vekâletinden 22 Ekim günü gönderilen emirde ise Edirne kıtalarının Tunca'nın doğusunda bulunan asıl düşman kuvvetlerine sağ taraftan taarruz etmesi, Vize civarında toplanan kuvvetlerin de Kırklareli'nin doğusundan ilerleyip düşmanın üzerine aralıksız hızla ve kat'i bir taarruz harekâtında bulunması isteniyordu. Destek için Yozgat ve Kayseri Tümenlerinin Tekirdağ civarında, yolda olduğu belirtilmişti⁵⁵⁹. Şükrü Paşa'da Ayvazbaba mevkiinde bulunan karargâhtan 22 Ekim saat 13.10'dan

⁵⁵⁴ Jean Frederic Lucien Piarron de Mondesir, *a.g.e.*, s. 60; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 40-41.

⁵⁵⁵ Nikola İvanov, *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁵⁶ Dağdevirenzade M. Şevket, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Yay. Haz. Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne 2005, s. 157.

⁵⁵⁷ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-70.

⁵⁵⁸ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 220.

⁵⁵⁹ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 8-3. (R. 10 Teşrinievvel 1328/M. 23 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Şark Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen şifre telgraf).

itibaren 2 gün boyunca Bulgar birliklerine taarruzlar gerçekleştirmiş⁵⁶⁰ ve Edirne mevkiine 40 km kadar yaklaşan Bulgar süvari öncü birliklerini geri çekilmeye mecbur bırakmıştı⁵⁶¹.

10. ve 11. Tümenler, karşılarında bulunan Bulgar kuvvetlerini geriye atarak Kayapa ve Tavşan Köy doğrultusunda yaklaşık 8 km ilerlediler. Ancak Sofular Deresi'ne gizlenmiş Bulgar askerlerinin, bu bölgeden tümen topçu birliklerinin sağ kanadına yaptıkları gece taarruzu sonucunda topçu birliklerinde başlayan panik hali, 11. Tümen'in tamamına sirayet etmişti. Bunun üzerine 10. Tümen komutanı, ihtiyatta tuttuğu 28. Alay'dan bir taburu destek için sahaya sürmüştü. Zira bu taburun bir kısım birlikleri sağ kanatta bulunan 29. Alayı düşman kuvvetlerinden zannedip ateşe başlamış, bir kısmı da karargâha karşı süngü hücumuna kalkışmıştı. Neyse ki, cephede başlayan büyük karmaşa ve kargaşa 11. Tümen'in ihtiyatta tuttuğu 33. Alay'ın bir taburunu cepheye sürmesiyle ve 10. Tümen komutanı ve zâbitanı gayretiyle firar eden askerler engellenerek büyük bir felaketin önüne geçilebilmişti. Fakat Sofuların kuzeyine kadar geri çekilmek mecburiyetinde kalındı⁵⁶².

23 Ekim sabahı 11. Tümen sağ kanadında bulunan 33. Alayın 1. Taburu ve buna katılan Çekirge ve Bursa Taburları hiçbir emir almaksızın Kayapa doğrultusunda tekrar bir taarruza teşebbüs ettiler. Lakin Bulgar birliklerinin şiddetli top ve tüfek ateşi sonucu büyük kayıplar vererek dağınık bir şekilde Pravadi Deresi güneyi boyunca çekilmekten başka çare bulamadılar. Bunun üzerine geri çekilme kararı veren 11. Tümen Pravadi Deresi güneyinde Kuş Tepe'ye kadar geriledi. 153. Tepe'den taarruza kalkan 1. Mürettep Tümen ise 156. Tepe'ye kadar ilerlemişti. Mevcut durumun kamuoyuna nasıl aksettiği Tanin'inin Edirne'de, savaşı takip eden muhabiri Ahmet Şerif'in gönderdiği telgraftan bir nebze de olsa anlaşılmaktaydı. Şöyle ki; Edirne mevkiinde muharebeler artık öncü birlik çarpışmalarından çıkıp asıl orduların muharebelerine dönüşmüştür. Muharebeler genel olarak Tunca'nın doğusunda yoğunlaşmış ve Bulgar ordusu Edirne'ye iki üç saat mesafeye kadar yaklaşmıştır. Edirne Müstahkem Mevkii kuvvetleri sayıca kendinden üstün Bulgar

⁵⁶⁰ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 43.

⁵⁶¹ Tanin, R. 10 Teşrinievvel 1328/ M. 23 Ekim 1912, Nr. 1479, s. 1.

⁵⁶² Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 76; Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi.*, s. 152.

kuvvetini sınırdan 9-10 km geriye itmişti⁵⁶³. Edirne’de eksik olan askerî kuvvetleri tamamlamak için Erkân-ı Harbiye’den, Selanik İltisak Hattı Komiseri Behiç Bey ve Selanik Şark Hattı Komiseri Refik Bey’e gönderilen telgrafta Edirne’de kati mücadelelerin başladığı, ancak şark hattı vagonlarının yetersiz olduğundan dolayı İstanbul’da bulunan askerî kuvvetlerin sevkîyatının yapılamadığı bildirildi. Bunun için Selanik tarafına yapılan askerî sevkîyatlar sona erdiğinden o hatta ne kadar vagon varsa acilen gönderilmesi talep edilmiştir⁵⁶⁴.

Edirne Müstahkem Mevkiinde Tanin gazetesi muhabiri 24 Ekim 1912 tarihli haberinde karşılıklı top atışlarının bir önceki gecedan başlayarak zaman zaman kesilerek geceye kadar devam ettiğini, hava şartlarının da yağmurlu olmasının askerî sevk ve idareyi giderek zorlaştırdığı kamuoyuyla paylaşılmaktaydı⁵⁶⁵. Aynı günlerde Şark Ordusu tüm hatlarda taarruz halindeydi. Ancak sol kanatta bulunan IV. Kolordu, Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı ile birlikte koordineli hareket edemediği gibi, kolordunun, İzmit Tümeni’nin askerleri firar etmiş ve topları da düşmanın eline geçmişti. Zaten hiçbir şekilde de irtibat sağlanamayan IV. Kolordu, bundan sonra Babaeski tarafına doğru çekilmeye başlamış ve IV. Kolordu birlikleriyle, Edirne Müstahkem Mevkii arasındaki mesafe iyice açılmıştı. Sol kanattan başlayan çözülme I. ve III. Kolordu birliklerine de yayılarak tüm hat kısa bir süre içerisinde ricate mecbur kalmıştı⁵⁶⁶.

Kısa süre zarfında meydana gelen bu durum karşısında ordunun ve Edirne’nin durumunu iyi bilen Şükrü Paşa, askerî hareket tarzlarının taarruz değil savunmaya yönelik olmasına karar vermişti. Bu amaçla, 26 Ekim’den itibaren⁵⁶⁷ verilen emirle Kuş Tepe’de bulunan 11. Tümen haricinde bütün birliklerin Edirne Müstahkem Mevkii müdafaa hatları içerisine girmesi emredilmişti. Lakin 11. Tümen bu emre uymamış ve bazı kolordu kuvvetlerinin zamanında yardımda bulunmadığı gerekçesiyle geri çekilmek zorunda kaldıklarını bildirmişlerdir. Böylece Edirne

⁵⁶³ Tanin, R. 11 Teşrinievvel/M. 24 Ekim 1912, Nr. 1480, s. 1.

⁵⁶⁴ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 1. (R. 10 Teşrinievvel 1328/M. 23 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayun’u Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi’nden, Selanik’te İltisak Hattı Komiseri Behiç Bey ve Selanik’te Şark Hattı Komiseri Refik Bey’e gönderilen şifre telgraf).

⁵⁶⁵ Tanin, R. 17 Teşrinievvel 1328/M. 30 Ekim 1912, Nr. 1486, s. 2.

⁵⁶⁶ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁶⁷ Veysi Akın, *Edirne Müdafii.*, s. 150.

Müstahkem Mevkii Komutanlığı tarafından 22-24 Ekim 1912 tarihleri arasında yapılan taarruzlardan bir netice alınamamıştı⁵⁶⁸. Şükrü Paşa, bundan sonra sadece savunma hattına yaklaşan Bulgar askerini uzaklaştırmak ve seyyar kuvvetlerine bölgeden birlik sevk etmelerine engel olmak için yapılacak çıkışlara izin vermişti⁵⁶⁹. Bu süreçte, Edirne'den yapılan huruç hareketlerinde bine yakın asker şehit olmuş ya da kaybolmuş ve çok sayıda yaralı verilmişti. Yaralıların iki yüz on biri tedavi edilerek tekrar görevlerine dönmesi sağlanmıştı⁵⁷⁰. Kırklareli'nin Bulgarların eline geçmesinden sonra ise Demiryolu Müfettişliği ve İstasyon Şefliği Edirne'den Çatalca'ya nakledilmiş⁵⁷¹ ve yaralı ve hastaları taşıyan son trenin Edirne'den ayrılmıştı⁵⁷². Böylece Edirne'nin posta ulaşımı kesilmiş asker, erzak ve mühimmat ikmal bir daha mümkün olamayarak kaderine terk edilmişti.

Muharebeler öncesi Edirne'nin alınması Bulgaristan açısından hayati önem taşımaktaydı. Fakat Kırklareli'nin tahmin edilenden çok daha kısa bir zamanda işgal edilmesi, Edirne'nin Bulgaristan açısından alınmasını zorunlu olmaktan çıkardı. Bundan sonra artık Bulgar kurmayları, Edirne'yi taarruz ederek almak yerine, kuşatma altında tutarak erzak, cephane ve asker desteği almasını engelleyerek zaman içinde teslim olmaya mecbur bırakmaya karar verdi⁵⁷³. Ayrıca Bulgaristan, Kırklareli işgali sonrası burada bulunan askerlerinin bir kısmını Edirne önlerine kaydırды. Bu durum Edirne'nin müdafaasını ve Türk askerinin işini bir derece daha zorlaştırdı⁵⁷⁴. Şehrin dışarı ile olan bağlantısının büyük ölçüde kesilmiş olması Dimetoka, Sofulu, Lüleburgaz, Babaeski ve Uzunköprü gibi yerlerde hasadı yapılmış olan arpa ve diğer zahire ürünlerinin Edirne'ye nakledilmesini engelledi. Bu hususa Edirne Valisi Halil Bey ve Edirne Kale Komutanı İsmail Paşa sorumlu tutulmaktaydı⁵⁷⁵.

⁵⁶⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 152-153; Erkan Akyüz, *Balkan Savaşlarında Edirne Müdafaası*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2014, s. 72.

⁵⁶⁹ Veysi Akın, *Edirne Müdafii...*, s. 150.

⁵⁷⁰ Kâzım Karabekir, *Edirne Hatıraları*, Yay. Haz. Ziver Öktem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 67.

⁵⁷¹ Dağdevirenzade M. Şevket, *a.g.e.*, s. 160.

⁵⁷² Ahmet Yiğit, *a.g.m.*, s. 118.

⁵⁷³ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 41-42.

⁵⁷⁴ İvan Lesiçkov, *a.g.e.*, s. 16.

⁵⁷⁵ Dağdevirenzade M. Şevket, *a.g.e.*, s. 160

İhtiyaç duyulan gıda ve zahire yetersizliği konusunda Hafız Rakım (Ertür), Bulgar ordusunun önünden kaçan civardaki ahalinin yanlarında getirdikleri bol miktarda hayvan ve tahılları ile birlikte Edirne Kalesi'ne sığınmak için Kale Komutanlığı'na başvurdıkları halde, kabul edilmedikleri yetmezmiş gibi süngülerle geri çevrilmesi sonrası Bulgarların bu malzemelerden son derece istifade ettiklerine dikkat çekmektedir. Ancak bunun Edirne Kalesi için ne kadar büyük bir kayıp olduğunun önemi ihtiyacın hâsıl olduğu daha sonraki günlerde çok iyi anlaşılacaktı. Vahim durum Edirne ahalisi arasında harp zenginleri türüyor düşüncesi oluşmasına da sebebiyet vermektedir. Zira ahalinin ihtiyacı olan gaz, tuz ve şeker gibi malların stoklanması veya beş-on katı fiyata satılması huzursuzluklara sebep olmakta ve ahali tarafından yine şehri yönetenlerin kusuru olarak görülmektedir⁵⁷⁶. Bunun üzerine bir beyannâme yayımlayan Şükrü Paşa, “...Kalemiz bin top değil, on binlerce ve yüzbinlerce askere karşı koyacak ve aylarca savunacak durumdadır. Kan dökmek isteyenler bunun ne kadar pahalıya mal olduğunu Hakk'ın yardımıyla az zamanda öğreneceklerdir. Müstahkem mevki, ahaliden sükûnet ve sabır bekler...”⁵⁷⁷ sözleriyle halkı sakinleştirmeye çalışmıştır. Ancak Edirne müdafaasının devam etmesi, Bulgar ordusunu bu mevkide ister istemez hatırı sayılır bir asker ve silah kuvvetini bırakarak bundan sonraki ileri harekâtlarına devam etmesini mecburi hâle getirmektedir. Bu durum ise Bulgar ordusunun tüm askerî gücüyle Çatalca hattına taarruz edememesi anlamına gelmekteydi⁵⁷⁸.

Kırklareli'nin beklenmedik bir şekilde elden çıkması Osmanlı kurmayları ve askerî çevrelerini çok şaşırttı ve endişeye sevk etti. Osmanlı askerî tarihi açısından, neredeyse eşi ve benzeri olmayan bu olay bütün ümitleri bir anda yok ettiği gibi Bulgar ordusuna İstanbul üzerine yürüme imkânı vermişti. Bu kötü vaziyet yabancı gazetelerde de İstanbul yolu Bulgarlara açıldığı şeklinde yorumlanmıştı⁵⁷⁹. Savaşın başından sadece altı gün sonra böyle stratejik bir şehrin hem de doğru düzgün savaşmadan ele geçirilmesi, Bulgarlar için de sürpriz olmuştu. Sofya'da,

⁵⁷⁶ Hafız Rakım Ertür, “Hafız Rakım Ertür Anılarında Edirne Balkan Savaşı”, *Savaşı Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları*, Yay. Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013, s. 29,46.

⁵⁷⁷ Erkan Akyüz, *a.g.e.*, s. 74.

⁵⁷⁸ Tanin, R. 13 Teşrinievvel/M. 26 Ekim 1912, Nr. 1482, s. 1.

⁵⁷⁹ *Villacher Zeitung*, 27 October 1912, Nr. 124, s. 1.

Kırklareli'nin düştüğü haberleri duyulunca halk sokaklara dökülüp kutlamalar yapmış, bayraklar ellerinde marşlar söylenmiş, şenlik ateşleri yakılmış, kilisede şükür ayinleri düzenlenmiştir. Bulgar kamuoyundaki Edirne'nin de yakında düşeceği inancı⁵⁸⁰ ise moral olarak Bulgar askerî kanadını oldukça memnun etmekteydi. Çünkü Osmanlı ordusu herhangi bir düşman baskısı görmeden sadece hava şartları, yolların durumu, iâşe yetersizliği gibi sebeplerle mevzileri terk etmiş, giderken de askerî malzemelerin 1/3'ünü yollarda bırakmıştı⁵⁸¹. Aynı süreçte Tanin gazetesinde ise Kırklareli mevkiinde muharebelerin devam ettiği, inşa edilen istihkâmlar sayesinde düşman öncülerinin Kırklareli'den çıkarıldığı, Şark Ordusu'nun vaziyetinin günden güne iyiye gittiği ve saatler içinde müjdeli haberlerin geleceğini yazarken askerinin neşesi ve keyfinin yerinde olduğu ifade edilmişti⁵⁸².

Bulgar ordusunun saldırıları, sivil halkın da korku, karmaşa ve endişe içerisinde İstanbul'a doğru kaçmaya başlamasına sebep oldu⁵⁸³. Bundan cesaretlenen Bulgar kökenli, Osmanlı ahalisinin Pehlivan köyü'nde treni durdurup makinisti öldürmesi ve tren yolunu tahrip etmeleri yüzünden Edirne'den binlerce insan, yük ve hayvan vagonlarına bindirilerek Karaağaç'a, oradan da Dede ağaç Limanı'ndan vapurla İstanbul'a ulaşmaya mecbur bırakıldı⁵⁸⁴. Osmanlı askerinin düzensiz ve disiplinsiz ricatı ve yeterince soğuk yolların olmaması karmaşayı daha da arttırıyordu. Kırklareli'de yağışlı hava ve çamur yüzünden yollarda sadece, III. Kolordu elli beş top bırakmak zorunda kaldı⁵⁸⁵. Toplamda ise Türkler bir beş yüz ölü, iki-üç bin civarında da yaralı, kayıp ve esir vermişti. Bunun yanında IV. Kolordu yüz kırk askerini Yenice'de bir doktorun kontrolünde bırakmak zorunda kaldı⁵⁸⁶. Bulgarların ise 1. Ordu'su, 3. Ordu'dan daha az kayıp vermiş olup, Kırklareli mevkiinde sekiz

⁵⁸⁰ *The Sun*, 25 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 55, s. 1.

⁵⁸¹ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁵⁸² *Tanin*, R. 15 Teşrinievvel/M. 28 Ekim 1912, Nr. 1484, s. 1

⁵⁸³ *The Evening World*, 26 October 1912, s. 1.

⁵⁸⁴ Dağdevirenzade M. Şevket, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁸⁵ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁸⁶ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 131; Amerikan basınında, Bulgarların 1.200 Türk askerini esir alıp birkaç vagon mühimmatla Krupp ve seri atışlı top ve silahların ele geçirildiği bilgisini vermiş, haberin devamında bir rapor da 50.000 Türkün esir alındığı bildirilmişse de bu bilginin doğrulanmadığı yazılmıştır Bkz: *The Sun*, 25 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 55, s. 1; *The New York Times*, 25 October 1912, s. 1.

yüz seksen yedi ölü, dört bin otuz dört yaralı ve sekiz yüz yirmi sekiz kayıpları vardı⁵⁸⁷.

Kırklareli hezimetinin Osmanlı kamuoyunda infiale yol açması üzerine bunu bir nebze de olsa yatıştırmak gayesiyle açıklamalar yapılması mecburiyeti hâsıl olmuştu. Nitekim Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti yaptığı açıklamada “*III. Kolordumuzun Kırkilise’nin ötesinde cereyan eden muharebelerde başarı ile savaştan askeri, geri çekilme ve Şark Ordusu’nun büyük kuvvetleriyle birleşme emrini aldılar. Çünkü Erkân-ı Harbiye’mizin planları, harekât bölgesini o kadar uzaklara yaymayı addetmiyordu. Bu suretle, askerimiz, düşmana zaman kaybettirmeye ve mükemmel bir disiplin içinde takviye kuvvetlerin gönderildiği yere doğru ricat etmeye muvaffak oldular*” diye duyurdu. Resmî makamlar bu mağlubiyeti “*Stratejik Ricat*”⁵⁸⁸ olarak nitelese de çok geçmeden sansüre rağmen yerli ve yabancı gazetelerde çıkan haberlerde olayın gerçek boyutlarını kamuoyu öğrenmişti⁵⁸⁹. Bunun üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti istifa etti ve yerine Kâmil Paşa Hükûmeti 29 Ekim 1912’de kuruldu⁵⁹⁰. Ancak Nazım Paşa’nın Harbiye Nazırı, Noradunkyan Efendi’nin de Hariciye Nazırı olarak görevlerine devam etmeleri manidardır.

Kırklareli Muharebesi’nde yaşanan hezimet üzerine, Bâb-ı Âli’de olağanüstü toplanan Şûrâ-yı Saltanat, Şark Ordusu’nun başarısızlığı üzerine bir araya geldi. Toplantıya nazırlar, ulema ve yüksek rütbeli kumandanlar davet edilip görüşleri soruldu. Toplantının ana konusu harbe devam edilip edilmeyeceğiydi. Edirne Müstahkem Mevkiinde görevli bir mirliva söz alıp “*Mevcut ordu ile değil muzaffer olmak, harp etmek imkânı bile yoktur.*” diye görüş bildirip durumun vahametine dikkat çekmişti⁵⁹¹. Akabinde söz alan Süleyman (Sırrı) Külçe de harbe devam edilmesi durumunda Edirne ve İstanbul arasındaki toprakların kaybedilebileceğini bu

⁵⁸⁷ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁸⁸ Nazım Paşa’ya ait olan bu ifade, günümüzde “Taktik geri çekilme” olarak kullanılmaktadır.

⁵⁸⁹ Nuri Yavuz, “Birinci Balkan Harbi’nde Şark Ordusu”, *Balkan Savaşları ve Edirne*, Cilt 1, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne 2020, s. 74.

⁵⁹⁰ *Sabah*, R. 17 Teşrinievvel/M. 30 Ekim 1912, Nr. 8302, s. 1; İhsan Güneş, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul 2012, s. 139-141.

⁵⁹¹ Cemil Topuzlu, *a.g.e.*, s. 146.

yüzden derhal mütareke yapmak için teşebbüse geçilmesi gerektiğini belirtti. Mahmut Şevket Paşa, hükûmeti ağır ifadelerle tenkit etti ve orduyu aç bıraktıkları yönünde ifadeler kullandı. Söz alan Hüseyin Hilmi Paşa ise sonuna kadar harbe devam edilmesi ve donanmanın da harbe iştirak etmesi gerektiğini ifade etti⁵⁹².

Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa bunun üzerine, durumu oylamaya sundu ve Şûrâ-yı Saltanat sadece Şehremini Cemil Bey'in (Topuzlu) savaşa muhalefetine karşı oybirliği ile harbe devam kararı aldı. Ayrıca Cemil Topuzlu Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinde en büyük sorumluluğun Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi'de olduğunu ifade etmişti⁵⁹³. Fakat sonuç değişmedi ve Nazım Paşa'dan Trakya harekât bölgesine gidip emir komutayı bizzat yerinde tetkik etmesi istendi. Bunun üzerine Nazım Paşa, Abdullah Paşa'ya çektiği telgrafta kolorduların aralarındaki irtibatı koparmamasını, İstanbul ve Tekirdağ'da bulunan 15.000 askerin destek için peyderpey Ergene hattına gönderileceğini, kendisinin de yarın Karargâh-ı Umûmi ile birlikte Çorlu'ya ulaşacağını bildirdi⁵⁹⁴.

3. Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri ve Cephe Hattında Durum

a. Şark Ordusu'nun Yeniden Teşkilatlandırılması

Kırklareli mevkiinde, Bulgar kuvvetleri karşısında tutunamayan Osmanlı Şark Ordusu geri çekildi ve coğrafi olarak en münasip müdafaa zemini olan Lüleburgaz-Pınarhisar mevkiinde tekrar yeni bir müdafaa hattı kurmayı başardı. Lüleburgaz hattı, Şark Ordusu birliklerinin toplanma noktası olduğundan, 25 Ekim'den itibaren aşırı bir yoğunluk söz konusuydu. Bir yandan Kırklareli'den ricat eden kolordu birlikleri, diğer yandan da İstanbul'dan süvari ikmal birliklerinin buraya sevk edilmesi sonucu kalabalığa bağlı olarak karmaşa da artmıştı⁵⁹⁵.

Lüleburgaz-Pınarhisar hattı, Kırklareli-Edirne hattından sonra stratejik olarak önemli bir noktadaydı. Çünkü Edirne'den İstanbul'a giden karayolu ve demiryolu bu

⁵⁹² Süleyman Külçe, *Balkan Harbi'nde İhmal Faciaları*, Haz. Ercan Haytoğlu, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 89-91.

⁵⁹³ Cemil Topuzlu, *a.g.e.*, s. 147.

⁵⁹⁴ Sait Pertev Demirhan, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁹⁵ Mehmet Niyazi, *a.g.e.*, s. 65.

iki kavşak noktasından bulunmaktaydı. Bunlardan, Edirne-İstanbul yolu Lüleburgaz'dan, Kırklareli-İstanbul yolu Pınarhisar'dan geçmekteydi. Ayrıca Lüleburgaz'ın coğrafi olarak güneyinde Ergene Nehri, Pınarhisar'ın kuzeyinde ise engebeli bir arazi uzanıyordu. Ergene Nehri'nin bir kolu olan Karaağaç Deresi kuzeyden Pınarhisar'a doğru akıyor ve doğu yakasındaki yüksek araziler Şark Ordusu'na savunma için mevzilenme imkânı veriyordu. Henüz tüm mevcudiyetini koruyan Edirne Kalesi ise Bulgar ordusunun Ergene Nehri'nin güneyine yapacakları taarruza karşı halen bir tehdit unsuru olmaya devam ediyordu⁵⁹⁶. Lakin Bulgar kuvvetleri, Edirne'yi artık sadece batıdan değil, Kırklareli'nde elde ettikleri mevcut olumlu şartlardan sonra kuzey ve kuzeydoğu yönünden de çevirme imkânı bulmuştu⁵⁹⁷.

Viyana'dan, Osmanlı Ordusu Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgrafta, Viyana gazetelerinde Bulgar ordusunun, sağ kanatta Yenice-Babaeski, merkezde Kavaklı, sol kanatta ise Pınarhisar-Vize-Saray istikametinden üç kol olarak ilerlediği yönünde haberleri yer aldığına dikkat çekilmekteydi. Ayrıca aynı gazetelerde Edirne'nin işgalinin ise bir hafta içinde bitirileceği⁵⁹⁸ zira Bulgar ordusunun, Kırklareli'den sonra Babaeski-Lüleburgaz arasındaki hatta on bir kolorduluk bir güçle yerleştiği ve tüm demiryolu hattının denetiminde onların eline geçtiğine dair değerlendirmelerinde yer aldığına altı çizilmekteydi⁵⁹⁹.

Bulgar ordusu, Kırklareli galibiyetinden sonra Şark Ordusu'nu takip edememişti. Çünkü ana karargâhlarından uzaklaşmaları, Bulgar ordusunun haliyle iâşe ve mühimmat teminini giderek güçleştirmekteydi. Askerin üzerindeki yorgunluğu da fark eden Bulgar kurmayları, dinlenip yeniden düzen alabilmek için birkaç gün zamana ihtiyaçlarının olduğunu farkındaydılar. Fakat Bulgar ordusu,

⁵⁹⁶ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁹⁷ *The Sun*, 25 October 1912, Vol. LXXX, Nr. 55, s. 1.

⁵⁹⁸ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 20-3. (R. 15 Teşrinievvel 1328/M. 28 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çerkezköy'de Umum Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen şifre telgraf).

⁵⁹⁹ *Tages-Post*, 27 October 1912, Nr. 247, s. 1.

müttefiklerinden aldıkları yardım ve Sofya'dan gönderilen mühimmatla kısa sürede yeniden harekâta hazır duruma gelebilmişti⁶⁰⁰.

Kırklareli bölgesinde Bulgar kuvvetleriyle yaşanan şiddetli çarpışmalarda bir hayli yıpranan Şark Ordusu'nu Lüleburgaz hattına ulaşıncaya kadar derleyip toparlamak mümkün olmamıştı. Bundan dolayısıyla ordu ileri harekâta geçememişti. O günden beri gece-gündüz kuvvetini arttırmak için sürekli takviye birlikleriyle güçlendirilen ordu, kısa süre sonra yine muharebelere başlayacaktı⁶⁰¹. Ayrıca Şark Ordusu'nu tek elden yönetmek son derece güçtü çünkü ordu dağınık vaziyetteydi. Yine Şark Ordusu birlikleri geriledikçe ihtiyat ordusuna mensup tümenler peyder peyder Midye üzerinden katılmakta, dolayısıyla Şark Ordusu'nun idaresi zorlaşmaktaydı. Bu yüzden Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri öncesi yeniden teşkilatlandırılması gereği görülen Şark Ordusu ikiye bölünerek Başkumandanlık Vekâleti'ne bağlanmıştı⁶⁰². Bu durumda en başından itibaren Abdullah Paşa'ya ordunun toplanma noktası ve taarruz edilmesi konularında sürekli müdahale edip baskı yapam Nazım Paşa, komutayı kendi eline aldı.

Yeni teşkilatlanmada Şark Ordusu, Birinci Şark Ordusu ve İkinci Şark Ordusu olarak ikiye ayrılıp tekrar teşkil edilmişti⁶⁰³. Güney grubunu oluşturan Birinci Şark Ordusu Abuk Ahmet Paşa komutasında I., II. ve yedek askerlerden oluşan IV. Kolordu'dan, kuzey grubu oluşturan İkinci Şark Ordusu ise XVIII. Kolordu komutanı Ferik Hamdi Paşa komutasında III. Kolordu ve yedek XVII. ve XVIII. Kolordulardan oluşturuldu. Abdullah Paşa ise süvari birliklerinin komutanıydı⁶⁰⁴. Ancak çok geçmeden Birinci Şark Ordusu Abdullah Paşa, İkinci Şark Ordusu da Mahmut Muhtar Paşa'nın komutasına bırakılacaktı⁶⁰⁵. Çünkü 28 Ekim günü Nazım

⁶⁰⁰ Nuri Yavuz, *Birinci Balkan Harbi'nde Şark...*, s. 75.

⁶⁰¹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, "Balkan Harbi", *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 99, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 44-45; ATASE, BLH, Klasör: 124, Dosya: 13, Fihrist: L-2.

⁶⁰² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 56-57; ATASE, BLH, Klasör: 147, Dosya: 111, Fihrist: 1.

⁶⁰³ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.20-7. (R. 20 Teşrinievvel 1328/M. 2 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa'nın Çerkezköy'den, Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Kalemî'ne gönderdiği telgraf).

⁶⁰⁴ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 312; Igor Despot, *a.g.e.*, s. 97.

⁶⁰⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 39.

Paşa'nın kolordulara gönderdiği emirlere Abdullah Paşa riayet etmemişti. Bunun üzerine Abuk Ahmet Paşa, 29 Ekim'de Birinci Şark Ordusu Komutanlığı'ndan istifa etmiş ve idare tekrar Abdullah Paşa'ya verilmişti. Tamamen Nazım Paşa'nın emirlerini yerine getiren İkinci Şark Ordusu Komutanı Hamdi Paşa karşısında ise Mahmut Muhtar Paşa'nın teamül ve kurallara pek fazla hassasiyet göstermemesi üzerine⁶⁰⁶, Nazım Paşa, 1 Kasım'da Hamdi Paşa'nın yerine İkinci Şark Ordusu Komutanı olarak Mahmut Muhtar Paşa'nın atandığını bildirdi⁶⁰⁷.

Tablo 10. Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri Öncesi Yeniden Teşkilatlandırılan Şark Ordusu⁶⁰⁸

BİRİNCİ ŞARK ORDUSU		
I. Kolordu	II. Kolordu	IV. Kolordu
1.Mütetep Tümen	4.Tümen	12.Tümen
2.Tümen	5.Tümen	İzmit Tümeni
3.Tümen	6.Tümen	Çanakkale Tümeni
Uşak Tümeni	Kastamonu Tümeni	Vasıf Bey Müfrezesi
İKİNCİ ŞARK ORDUSU		
III. Kolordu	XVII. Kolordu	XVIII. Kolordu
7.Tümen	Ereğli Tümeni	Yozgat Tümeni
8.Tümen	Samsun Tümeni	Ankara Tümeni
9.Tümen	Trabzon Tümeni (ihtiyaç halinde kolorduya verilecek)	Aydın Tümeni
Konya Tümeni		Denizli Tümeni
Amasya Tümeni		Uşak Tümeni
Ankara Tümeni		Konya Tümeni

Şark Ordusu içerisinde var olup yeni teşkilatlanmada olmayan, XVI. Kolordu, Afyonkarahisar Tümeni, İzmir Tümeni, Edremit Tümeni, 6. Tümen ve Ayvalık Alayı

⁶⁰⁶ Ali Arslan, *Lüleburgaz Ekonomi ve Siyaset Tarihi*, 2. Kitap, Görünüm Yayınları, Lüleburgaz 2011, s. 285.

⁶⁰⁷ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 105.

⁶⁰⁸ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri*, Cilt 3, Çev. Murat Tunca, Askeri Basımevi, İstanbul 1947, s. 127-128.

muhtemelen ya bağılı oldukları kolorduları ikmal için dağıtılmış ya da takviye kuvvet olarak kendi tümeni dışında başka tümenlere dâhil edilmiş olmalıdır.

b. Muharebelerin Başlaması ve Şark Ordusu Mevzileri

Harekât başladığı zaman orduların mevzilenme durumlarına bakıldığında, Birinci Şark Ordusu güneyde I., II. ve IV. Kolordular, Karaağaç Deresi-Lüleburgaz hattında, İkinci Şark Ordusu kuzeyde Vize havalisine yerleşmişti⁶⁰⁹. III. Kolordu Pınarhisar'da olması gerekirken daha gerilere Vize'ye kadar çekilmişti. XVII. Kolordu Uzunhacı'da, XVIII. Kolordu Saray bölgesinde toplanmış, süvari tümeni piyade ile takviye edilip sol kanat ilerisinde mevzilenmişti. Böylece istemeyerek de olsa İkinci Şark Ordusu kademeli bir düzen almış oluyordu. Bu hatlarda Şark Ordusu mevcudu; 126.000 asker, 96 ağır makinalı tüfek, 342 seri ateşli toptan oluşuyordu⁶¹⁰.

Bulgar kumandanlar ise Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebesi öncesi harekât planlarını yeniden gözden geçirmişti. Buna göre Dimitriev komutasındaki 3. Ordu daha da güçlendirilip cephe taarruzu yapacak, Kutinçev komutasındaki 1. Ordu daha az bir kuvvetle çevirme harekâtıyla 3. Ordu'nun taarruzunu destekleyecekti. Süvari tümeni ise piyade tümenlerinin arkasında konuşlandı. Bu plan doğrultusunda, Edirne Kalesi etrafında bulunan 1. Ordu'nun, 3. Piyade Tümeni çekilmişti. Elde sadece 1. Sofya Tümeni, 10. Mürettep Piyade Tümeni ve 10. Süvari Alayı kalmıştı. 3. Ordu ise 4. Preslav Tümeni, 5. Tuna Tümeni, 6. Vidin Tümeni, 8. Süvari Alayı ve üç topçu taburundan oluşuyordu. Yeni planlamada büyük kuvvet 72 taburla 3. Ordu'da olup, 32 taburluk bir kuvvette 1. Ordu emrindeydi⁶¹¹. Bulgar ordusunun toplam kuvveti ise 107.386 asker, 116, makinalı tüfek ve 360 toptan müteşekkildi⁶¹².

27 Ekim'de taarruz emri alan Bulgar orduları, Lüleburgaz-Karaağaç mevkiine doğru ileri harekâta başladı. Bulgar sağ kanat ordusunun Yenice'den Babaeski

⁶⁰⁹ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.20-7. (R. 20 Teşrinievvel 1328/M. 2 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa'nın Çerkezköy'den, Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Kalemî'ne gönderdiği telgraf).

⁶¹⁰ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 7,130.

⁶¹¹ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 138.

⁶¹² Ali Arslan, "Balkan Savaşlarında "Lüleburgaz Muharebeleri"", *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri, Ulusal Sempozyum 26 Ekim 2002*, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz 2004, s.61.

istikametine, Kırklareli Muharebesi dolayısıyla geri kalan merkez kuvvetleri Kavaklı'ya ulaşmıştı. Sol kanatta bulunan kuvvetler ise seri bir yürüyüşle Pınarhisar-Vize üzerinden Çorlu istikametine ilerlemekteydi⁶¹³. 28 Ekim'de Hariciye Nezâreti'nden telefonla verilen acil malumatla kuvvetli bir Bulgar birliğinin Vize'nin merkezinden aşağıya doğru hareket etmekte olduğu ve amaçlarının Çatalca yönünde şimendifer hattını kesmek olduğu istihbaratı paylaşıldı⁶¹⁴. Nazım Paşa, 27-28 Ekim'de gönderdiği telgrafta, *"Bulgarlarla, Rumeli Şark Ordusu Teşrinievvel'in dokuzuncu günü Kırkkilise'nin şimalinde vukua gelen muharebede epeyce zedelenmiş olduğu cihetle henüz iade-i intizama muvaffak olamamış ve ileri harekete başlayamamıştır. Şark Ordu-yı Hümayunu o günden beri geceli gündüzlü mesai ile kuvvetlerini teksir (çoğaltma) ve takviye etmekle iade-i intizam eylemeğe çalıştığı cihetle pek yakında büyük bir muharebenin vukuu malum bulunmaktadır."* sözleriyle muharebenin tekrar başlayacağını bildirmişti⁶¹⁵. Bir gün sonra Vize-Babaeski arasında 60 km'lik bir hatta muharebelerin tekrar başladığı ve Bulgar kuvvetlerinin sağ cenahtan Edirne-İstanbul demiryolu hattını ele geçirmeye çalıştığı gazetelere yansımıştı⁶¹⁶. Diğer tümenlere göre daha önde olan Bulgar ordusunun 5. Tuna Tümeni Karaağaç Köprüsü'nü geçip Çiftlik Dere Köyü üzerinde Karaağaç ormanlarının batısında mevzilenen II. Kolordu kuvvetleriyle karşılaşmıştı. Böylelikle Kırklareli Muharebesi'nden sonra Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebelerinin ilk teması da sağlanmıştı⁶¹⁷. Çıkan çatışmalarda ilk anda Bulgar kuvvetleri, II. Kolordu birliklerini Karaağaç Deresi'nin sol yanına püskürmüşse de II. Kolordu'nun yoğun topçu ateşine maruz kalmıştı. Giderek şiddetlenen topçu atışları karşısında 5. Tuna Tümeni askerleri, Koliba yönünde ilerleyen 4. Preslav Tümeni'nin desteğiyle

⁶¹³ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 20-2. (R. 14 Teşrinievvel 1328/M. 27 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çerkezköy'de Umum Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen şifre telgraf).

⁶¹⁴ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 20-4. (R. 15 Teşrinievvel 1328/M. 28 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çerkezköy'de Umum Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen şifre telgraf).

⁶¹⁵ Tanin, R. 16 Teşrinievvel/M. 29 Ekim 1912, Nr. 1485, s. 1

⁶¹⁶ Tanin, R. 17 Teşrinievvel/M. 30 Ekim 1912, Nr. 1486, s. 1

⁶¹⁷ Hüner Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları (1911-1913)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018, s.51.

hatlarına çekilebilmişti. Ancak ilk gün çatışmalarında Bulgar kuvvetleri için kayıp, yirmi dört subay, bin üç yüz elli dokuz asker iken, Türkler altı topunu kaybetmişti⁶¹⁸.

Bulgar taarruzu üzerine, IV. Kolordu'dan, Başkumandanlığa durum hakkında rapor gönderilerek Karaağaç hattında durmanın zorlaştığı ve Ergene'ye doğru çekinileceği bildirildi. Başkumandanlık tarafından ise II. Kolordu'nun savaşa başlaması üzerine düşmanın artık Karaağaç hattı üzerinde karşılanacağı ifade edildi. Bunun için I. ve IV. Kolorduların, II. Kolordu'yla birlikte hareket etmeleri, III. ve XVII. Kolordularında, II. Kolordu'nun sağında muharebeye girmeleri emredildi⁶¹⁹. Abdullah Paşa da 29 Ekim günü harekât için Şark Ordularına yeni bir talimatla aşağıdaki emirleri gönderdi.

1. *“Dün Karaağaç'ın garp sırtlarında bir alay piyade kuvvetinde düşman müfrezesiyle İkinci Kolordu Kıtaatı arasında muharebe olmuş ve Türkbey Köyü garbında dahi iki alay piyade ve iki batarya kuvvetinde diğer bir müfrezesi görülmüştür. Ayvalı civarında dahi düşmanın bazı süvari bölükleri zuhur ederek tard edilmiştir.*
2. *Düşmanın taarruzu halinde ordu bulunduğu Karaağaç Deresi şarkındaki mevzide düşmana mukabele edecektir.*
3. *İkinci Kolordu Karaağaç'ın şark sırtlarında bir mevzi tutacaktır. Pınarhisar-Osmancık hattını keşfettirecektir.*

Birinci Kolordu: İkinci Kolordu'nun sol cenahından itibaren Türkbey Köyü'nün tarafeyninde ahz-ı mevzi edecek, bir fırkasını İkinci Kolordu'nun sağ cenah gerisinde ihtiyatta bulunduracaktır. Osmancık-Yeniköy hattını keşfettirecektir.

Dördüncü Kolordu: Birinci Kolordu'nun sol cenahından itibaren Lüleburgaz-Karıştıran yolunun tarafeynindeki sırtları işgal edecektir. Yenimahalle-Babaeski istikametini keşfettirecektir. Bir fırkasını ihtiyat-ı umumî olmak üzere Sakızköy'de ordu kumandanının emrine hazır bulunduracaktır. Sol cenahını bir ihtiyatla daima setrettirecektir.

⁶¹⁸ Ali Arslan, a.g.b., s. 60.

⁶¹⁹ Abdullah Paşa, a.g.e., s. 302-303.

4. *Müstakil Süvari Fırkası: Pınarhisar-Babaeski mıntikasını keşfedecek ve düşmanın sağ cenah müntehasının hangi istikametten geldiğini behemehâl öğrenecektir.*
5. *Onyedinci Kolordu: yarın sabah saat sekizde Uzunhacı'dan hareketle Mestanlı-Tatarlı üzerinden Tatarlı'nın dört kilometre şimal-i garbisine gelecektir.*
6. *Üçüncü Kolordu: Vize-Pınarhisar caddesini setredecektir. Vize-Kırkkilise ve Vize-Ayyacıköy istikametlerini keşfettirecektir.*
7. *Ordu karargâhı yarın sabah saat altıda Sakızköy'de bulunacaktır*"⁶²⁰.

Osmanlı Sultanı Mehmet Reşad, 28 Ekim 1912'de "...Devletimizin şu anda bulunduğu halin derece-i ehemmiyeti malumunuzdur. Osmanlı Devleti'nin altı yüz yıllık şan ve şerefının ve vatan-ı mukaddesimizin muhafazası ancak ordumuzun şecaat ve hamiyetine mevdu bütün intizarı cihan ordumuza matuftur..." sözleriyle ordunun maneviyatını ve cesaretini arttırmak için Gazi Ahmet Muhtar Paşa vasıtasıyla Nazım Paşa'ya bu telgrafi göndermişti⁶²¹.

Bulgar ordusunun 5. Tuna Tümeni sabah 6.30 sıralarında Pınarhisar civarına doğru ileri harekâta başladı. Çongara (Cevizköy) mevkiine ulaşma emri verilen 2. Tugay, tümenin ileri yürüyüşüne öncülük etmekteydi. Aynı güzergâha doğru hareket halindeki III. Kolordu'ya bağlı Miralay Cemal Bey'in tümeni, Soğucak Deresi'nin batısındaki yamaçta, Bulgarların 2. Tugay'ına rastlamıştı. Çıkan çatışmalarda Cemal Bey'in tümeni 2. Tugayı geri püskürttü. 2. Tugay'ın ağır makinalı tüfek ateşi altında olduğunu bildirmesi üzerine destek için 5. Tuna Tümeni birlikleri gelmişti. Böylelikle takviye edilen 2. Tugay, etkili top atışlarıyla Osmanlı hattını baskı altına almaya çalıştı. Ayrıca 5. Tuna Tümen Komutanı başka bir tugayı da Poyralı Köyü mevkiine sürdüyse de bu sırada Cevizköy mevkiinden ilerleyen Hasan İzzet Bey'in birlikleri bu tugayı karşılamayıp durdurmuştu⁶²².

⁶²⁰ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 138.

⁶²¹ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 23. (R. 15 Teşrinievvel 1328/M. 28 Ekim 1912 Bâb-ı Âli Daire-i Sadaret Kalemî'nden, Çerkezköy'de Başkumandan Vekili Nazım Paşa'ya gönderilen şifre telgraf).

⁶²² Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 62.

İleri harekâta kararlı 5. Tuna Tümeni saat 15.00 civarında 1. ve 3. Tugayları da muharebe hattına sokarak dört koldan hücum etmeyi denediyse de daha mevzilerini oluşturmamadan III. Kolordu'nun harekâtıyla karşılaştı. Göğüs göğüse şiddetli muharebelerin sonucu Mahmut Muhtar Paşa'nın birlikleri güçlü topçu desteği de alarak hava kararmak üzereyken, Bulgar 5. Tuna Tümeni'ni başlangıç noktasına kadar geri püskürttü. Bu başarıdan oldukça memnun olan Mahmut Muhtar Paşa, gece saat 23.00'te karargâhıyla Vize'ye geldi ve durumu İkinci Şark Ordusu Kumandanı Hamdi Paşa'ya bildirdi. Ancak III. Kolordu ilk gün muharebesinde beş yüz askerini kayıp verdi⁶²³.

29 Ekim'de Karaağaç Deresi boyunca ve güneyindeki tüm hatta muharebeler başladı. 5. Tuna Tümeni'ne göre daha yavaş hareket eden 4. Preslav Tümeni ilk günkü temaslarda yeterince destek alamadığı için pek fazla ilerleme kat edememişti. 29 Ekim günü için 3. Ordu'dan aldığı emirle 4. Preslav Tümeni'ne, Cevizköy-Azbağ ve Karaağaç-Tatarlı yolları arasındaki bölgeye ilerleyip, kuzey ve güneye hareket etmeye hazır olması istendi. Bunun üzerine harekete geçen tümen komutanı, kendisine bağlı 1., 2. ve 3. Tugaylara saat 9.00'da harekât bölgelerini bildirip, yürüyüşe geçmelerini istedi. Buna göre 1. Tugay Çövenli Köyü istikametinde ilerleyip, Çövenli-Tatarlı arasındaki sırtları işgal edecek, 2. Tugay Cevizköy-Topçuköy istikametinde ilerleyip, Topçuköy'ü işgal edecek ve 1. Tugay'la irtibat halinde olacaktı. 3. Tugay ise Karaağaç Köyü istikametinde ilerleyecekti⁶²⁴.

Tugaylar, saat 10.30'da dar bir hatta ilerlemeye başladı. 4. Preslav Tümeni'nin dokuz seyyar top ve üç havan bataryası da Karaağaç Deresi'ne hâkim noktalara peş peşe sıralanmıştı. I. Kolordu ise 4. ve 5. Piyade Tümenlerini, Bulgar askerlerinin karşısındaki yüksek tepelere yerleştirdi. Bu tümenlerin gerisinde ise Çanakkale ve Kastamonu Redif Tümenleri, onların da gerisinde I. Kolordu'nun 3. Piyade Tümeni ihtiyatta bekliyordu. Osmanlı topçusu ise hat boyunca kolordunun önünde piyadelere doğrudan destek verecekti. Her iki ordu da kendilerince düzenli bir şekilde yerlerini almış ve Bulgar topçularının aynı anda yoğun ateşi ile muharebe başlamıştı. Muharebe başladıktan bir saat sonra Osmanlı topçu birliklerinin kayıpları

⁶²³ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 140.

⁶²⁴ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 165-166.

artmaya başladı. Özellikle yük hayvanları ve seyyar toplar atış menzilinin içerisinde kalmıştı. Her ne kadar topçular karşı ateş açsa da yetersiz kaldı. Saat 13.30 olduğu sırada Bulgar piyadelerinin de taarruza geçmesiyle artık tüm hat boyunca şiddetli muharebelere başlandı⁶²⁵.

Bulgar kuvvetlerinin bu yoğun taarruzu karşısında Osmanlı birlikleri zor duruma düştü. II. Kolordu, I. Kolordu karargâhına gönderdiği haberde, 4. ve 5. Tümenlerin düşmanla şiddetli muharebelere devam ettiğini bildirdi. Ancak 4. Tümen ile I. Kolordu arasındaki boşluğa her an düşmanın girebileceğinin gözlemlendiği için sol kanada bir tabur gönderildi. Yine II. Kolordu, Cevizköy mevkiindeki Esmer Tepe'nin (500 rakımlı tepe) kuzey ve batı bölgelerinden yoğun top seslerinin duyulması üzerine bölgeye 3. Tümeni sevk etti. Ancak bu destekler yetersiz kaldı. 4. Tümen'in, I. Kolordu'ya saat 13.00'te gönderdiği raporda, Bulgar askerlerinin Karaağaç Deresi'ne indiği ve muharebenin şiddetle devam ettiği bildirildi. Bu yüzden acilen topçuların şiddetini artırması ve destek için de kendisine bir alayın gönderilmesini talep edildi. Aynı tümen komutanı 13.45'te gönderdiği ikinci raporda düşman kuvvetleriyle arasındaki mesafenin 500 metreye düştüğünü, elinde 3 bölük ihtiyatın kaldığını ancak yine de istediği takviye piyade alayı bir-iki saat içinde gelirse muvaffak olunabileceğini de bildirdi⁶²⁶.

Kırklareli Muharebesi'nde karşı karşıya gelemeyen General Dimitriev ve Abdullah Paşa bu defa aynı gün cephelediler. Dimitriev, saat 13.00'te Koliba Köyü'nün batı sırtlarına gelmiş ve 3. Ordu'nun Türkbey-Koliba-Pınarhisar hattında muharebeye girdiğini görmüştü. 1. Ordu'ya da Lüleburgaz istikametinde hareket etmesi emrini verdi. Çorlu'dan saat 08.00'de hareket eden Abdullah Paşa'da saat 13.00'te Sakızköy'e ulaştı⁶²⁷. Muharebe meydanını incelemesinden sonra, IV. Kolordu'nun kuvvetlerinin büyük kısmını Türkbey-Karaağaç karşısına sevk etmiş olduğu görüldü. Ayrıca Bulgar ordusunun Çorlu-Lüleburgaz arasındaki bağlantıyı kesmek için gönderdiği birliklerine karşı, II. Kolordu'ya destek vermek için IV. Kolordu'nun bir kısım kuvveti Sahranlı Çiftliği bölgesine yönlendirildi. Ancak II.

⁶²⁵ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 142.

⁶²⁶ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 174.

⁶²⁷ Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 63.

Kolordu'nun durumu kritik olduğu için I. Kolordu'nun da sol taraftan destek vermesi için mümkün olduğu kadar kuvvetini göndermesi talimatı verildi⁶²⁸.

IV. Kolordu ile Bulgar ordusunun 1. Tümeni'nin 6. Tugayı, 2. Tümen'in 6. Tugayı ve 1. Tümen'in 2. Tugayı arasında 29 Ekim'de Lüleburgaz mevkiinin farklı noktalarında muharebeler meydana geldi⁶²⁹. Türkbey-Satıbey üzerine hareket etme emri alan 1. Tümen'e bağlı 6. Tabur komutanı Albay Kantarciev, oradan Ahmetbey güneyinde 61.6 rakımlı tepeye ulaşır, 1. Ordu ile irtibat kuracaktı. 2. Tümen'in 6. Tugayı ve 1. Tümen'in 2. Tugayı ise Lüleburgaz'ın kuzeyindeki Osmanlı hattına hücum edecek, 10. Mürettep Piyade Tümeni de güneydeki Lüleburgaz Tren İstasyonu'nu ele geçirecekti. Ancak Albay Kantarciev, 1. Ordu ile irtibat kurmadı ve Lüleburgaz batısındaki tepeleri tutmaya karar verdi. Bu mevkide Bulgarların karşısında IV. Kolordu'ya bağlı 12. Piyade Tümeni ve İzmit Redif Tümeni bulunuyordu⁶³⁰.

Bulgar ordusunun 1. ve 6. Piyade Tümenlerinin taarruzları tepedeki Osmanlı siperlerine doğru 1-2 km ilerlemelerini sağladıysa da Osmanlı birlikleri mevzilerini korumuştur. Saat 16.30'da durdurulan Bulgar taarruzları⁶³¹ sonrası ise Türkbey'de 4. Preslav Tümeni artık güçten düşmüş, 2. Tümen'in 6. Tugayı destek için bu mevkiye yönelmişti. Böylece birlikleri gerilemiş olan 4. Preslav Tümeni, açık arazide tekrar ilerleme imkânı buldu. Akşama doğru ise Karaağaç Deresi'ni geçen tümen, II. Kolordu'ya bağlı 4. ve 5. Tümenlere 16 top kaybettirmişti. 10. Mürettep Tümeni ise birleşik tugaylarıyla birlikte Lüleburgaz İstasyonu'nu koruyan Osmanlı tugayına ani bir harekâtla tugayı o bölgeden uzaklaştırarak, istasyonun kontrolünü ele geçirip 2 trende bulunan Şark Ordusu erzak ve mühimmatlarına el koydu⁶³².

1. Tümen'in 6. Tugayı, öğleden sonra Lüleburgaz üzerine yürüyüşe geçerek, Bağlar mevkiinde bulunan IV. Kolordu'ya bağlı birlikleri püskürtüp Lüleburgaz'a girmişti. Ancak komuta kademesinden herhangi bir emir almadan bu harekâta kalkışan tugay komutanı Albay Kantarciev, henüz daha mevzilenemeden Osmanlı

⁶²⁸ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 180-183.

⁶²⁹ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 143.

⁶³⁰ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 177.

⁶³¹ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 143.

⁶³² Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 64.

birliklerinin ablukası altında kaldı. Lüleburgaz gibi önemli bir noktayı kaybetmemek adına derhal hareket eden IV. Kolordu, Lüleburgaz'dan Ergene'ye kadar olan bölgede sağ kanattan Bulgar tugayı üzerine taarruza geçti. Kuzeyden ve batıdan da kalabalık bir tabur kasabayı çevirmişti. Bu andan itibaren Bulgarlar için tek çıkış noktası kasabanın güney yönüydü ve hava da kararmaktaydı. Bu yüzden Albay Kantarciev için tek çare geri çekilmektir ve saat 18.30'da Bulgar tugayı Lüleburgaz'ı terk etmek zorunda kalmıştı⁶³³.

29 Ekim'de kurulan temaslarla cephe boyunca artık her noktada muharebe mevcuttu. Bulgar ordusunun merkezi Karaağaç'tan Türkbey'e kadar, sol kanadı Lüleburgaz'a kadar yayılan 50 km'lik bir hatta muharebe halindeydi⁶³⁴. Karanlık basıp ikinci gün muharebeleri son bulduğunda ise neredeyse iki ordunun tamamı ilk kez geceyi karşı karşıya geçirmişti⁶³⁵. Nazım Paşa'nın da gazetelere verdiği demeçte, hat boyunca devam eden şiddetli muharebelerde Şark Ordusu'nun Vize yönünden ilerlediği bilgisi paylaşmaktaydı⁶³⁶. Aynı gün Londra Sefareti'nden gelen telgrafta, Ajans Reuters'in haberine göre Bulgarların seksen bin kişilik yeni bir ihtiyat kuvvetini silahaltına aldığı, Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirildi⁶³⁷.

Abdullah Paşa ve kurmay heyeti ertesi gün için hazırlıklarını karargâhta gece boyunca sürdürdü. Yapılan istişarelerde toplantıya katılan II. Kolordu Komutanı Şevket Turgut Paşa, kaybedilen mevzilerin durumunu bilmediğini ve kayıpların cephe eksikliğinden kaynaklandığını ifade etti. I. Kolordu Komutanı Ömer Yaver Paşa'da gidişatı olumlu olarak değerlendirdi. II. Tümen Komutanı Prens Aziz Paşa ise kendi cephesinde, Bulgar kuvvetlerinin geri çekildiğini ifade etti. Bunun üzerine düşmanın çekilme eğiliminde olduğunu düşünen Abdullah Paşa⁶³⁸, sabah 07.15'te ordusuna 30 Ekim günkü harekât planlarını gönderdi. Taarruz harekâtına göre hazırlanmış bu plana göre, birliklerin ilk olarak düşmanı takip etmesi istendi. III.,

⁶³³ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 204-205, 207.

⁶³⁴ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 500.

⁶³⁵ Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 64.

⁶³⁶ *Sabah*, R. 17 Teşrinievvel 1328/M. 30 Ekim 1912, Nr. 8302, s. 2.

⁶³⁷ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 20-5. (R. 16 Teşrinievvel 1328/M. 29 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayun'u Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çerkezköy'de Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen şifre telgraf).

⁶³⁸ Ali Arslan, *a.g.e.*, s. 291.

XVII. ve XVIII. Kolordulardan oluşan İkinci Şark Ordusu grubuna, Pınarhisar yolunun iki tarafından ilerleyerek, düşmanı kasabaya kadar takip etmeleri emri verildi. Merkez hattında Uşak Tümeni'nden bir alay ve bir batarya 4. Tümen'den bir alay ve bir müfreze oluşturulup, Koliba-Osmancık istikametinde taarruza geçilecek; komuta, 4. Tümen komutanında olacaktı. Birinci Şark Ordusu'na bağlı II. Kolordu Koliba, I. Kolordu Tatarköy ve IV. Kolordu Ayvalı istikametinde yürüyecek, süvari tümeni ise sol kanattan taarruzu destekleyecekti⁶³⁹.

Lüleburgaz hattında icra edilen muharebelerde oldukça zayıf veren Bulgar ordusu Karaağaç Deresi karşısında kurdukları karargâhlarında 30 Ekim günü daha tutarlı bir plan için geceden hazırlıklarına başlamıştı. General Dimitriev de kurmaylarıyla bir araya gelmiş ve yapılan istişareler neticesinde taarruza devam kararı alınmıştı. Dimitriev'in bu kararı almasında 3. Tümen'in kendisine bir tugay göndermesi ve Edirne kuşatmasındaki 2. Ordu'ya destek için Sırp'ların Piyade Tümeni'ni göndermiş olması etkiliydi. Böylece, 9. Plevne Tümeni daha serbest hareket edebilecekti. Gece saat 03.50'de General Fiçev'den gelen talimatta Dimitriev'in planıyla örtüşmekteydi. Talimata göre, 3. Ordu Lüleburgaz'ı alacak, 1. Ordu'da harekâtın sol yanını destekleyecekti. Süvari tümeni ise sağ tarafı gözetleyip harekâtı örtme görevini üstlenecekti. Kuzeyde 5. Tümen, III. ve IV. Kolorduların arasına yarma harekâtı yapacak, güneyde 10. Mürettep Tümen'in desteklediği 1. Piyade Tümeni Lüleburgaz'a saldıracaktı. 4. ve 6. Tümenler için ise merkezden taarruza geçecek şekilde planlama yapıldı.

Sabahın erken saatlerinden itibaren Bulgar 1. Tümeni ile IV. Kolordu arasında top atışları başladı. Fakat 1. Tümen'in ilk anda taarruza geçememesi, IV. Kolordu birliklerine mevzilerini güçlendirmesi için zaman kazandırdı. Saat 13.00 civarı Bulgar kurmayları taarruz planını yeniden gözden geçirip, nihayet 14.30'da ileri harekâta geçebilmişti. Bulgar ilerleyişi, Osmanlı ağır tüfek ve top ateşleriyle belli bir süre durdurulmuşsa da saat 15.00'i gösterdiğinde 1. Tümen'in birkaç piyade müfrezesi Lüleburgaz'a girmişti. Bulgarların taarruzu karşısında zor duruma düşen IV. Kolordu'nun sağ kanadı bozularak, takviye kuvvet gönderilmesini talep etti.

⁶³⁹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 224.

Seyitler mevkiinden destek için gelen topçu bataryaları Bulgarları yoğun ateş altına aldı fakat kasabanın içerisinden atmaya muvaffak olamadı. IV. Kolordu'nun sol kanadındaki birlikleri ise Bulgar 10. Mürettep Tümeni Ergene Nehri boyunca ilerleyerek kuşatmaya çalışmıştı. Fakat yoğun Bulgar ateşi, buna imkân vermemektedir. Bunun üzerine IV. Kolordu Komutanı, Abdullah Paşa'dan yardım istedi⁶⁴⁰ ve Abdullah Paşa, derhal Umurca'dan süvari tümeni ve Seyitler'den iki taburu Ergene bölgesine yönlendirdi. Böylece IV. Kolordu, 10. Mürettep Tümen karşısında tutunup bu taarruzu boşa çıkarabilmişti⁶⁴¹.

30 Ekim'de en şiddetli çarpışmaların yaşandığı yerlerden biri de her iki ordunun da merkez kuvvetlerinin bulunduğu Karaağaç mevki oldu. O gün için taarruz emri verilen Bulgar 6. Vidin ve 4. Preslav Tümenleri karşısında, I. Kolordu bulunuyordu. 07.35 gibi erken bir saatte 6. Vidin Tümeni'nin Türkbey Köyü yakınından hücumla kalkmasıyla Saat 08.00'de Karaağaç'ta iki taraf karşı karşıya geldi. Zaman kaybetmeden tüm şiddetiyle topçu atışları başladı ve piyade birlikleri ileri atılarak saldırıya geçti. Osmanlı topçuları ilk anda Bulgar topçu bataryaları ve koşum hayvanlarına ağır kayıplar verdirdi. Ancak saat 10.00'u gösterdiğinde 6. Tümen'in 2. Tugay'ı savunmada olan Uşak Redif Tümeni'ne şiddetli bir taarruz hareketine girişince, Uşak Redif Tümeni geriye çekilmeye başladı ve Türkbey, Bulgarların eline geçti. Doğu yönünde ilerleyişini sürdüren 2. Tugay'ı, 2. Nizamiye Piyade Tümeni durdurabildi⁶⁴². Türkbey Köyü'nün Bulgar kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine karargâhını Sakızköy'e doğru çeken Ömer Yaver Paşa mevcut durumunu “...*Vaziyetimiz fenadır, durmak mümkün değildir. Dördüncü Kolordu'nun geri çekilmesiyle açık kalan sol cenahımıza düşman mitralyöz yerleştirdi. Artık mevkide kalmak mümkün değildir. Uşak fırkasının sol cenahı düşmanın mitralyözlerinin ateşi altındadır. Zaten asker tek tük savuşmaya başladı. Bu akşam mevzilerinde kalmaları şüphelidir... Elimizde ihtiyatımız kalmadı. Cephanemiz de bitti...*” şeklinde izah etmekteydi. I. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Şevki Bey'de durumu “*Durmak Mümkün değildir. Fırkalara, icap ederse Sakızköy*

⁶⁴⁰ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 334.

⁶⁴¹ Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 66.

⁶⁴² Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 150.

*istikametine çekilmelerini söyledik*⁶⁴³ sözleriyle ifade etti. Zaten çok geçmeden Uşak Tümeni darmadağın olmuştu. Ve ne yapacağını bilmez bir vaziyetteydi. Sonrasında I. Kolordu'nun sol kanadının da düşman çevirmesine açık hale gelmesiyle Osmanlı mevzilerinin güvenliği tehlikeli bir hal aldı⁶⁴⁴.

Karaağaç'ın kuzeyinde de o gün şiddetli çarpışmalar olmaktaydı. Sabahın erken saatlerinde, I. Kolordu'nun, 3. Tümeni ve II. Kolordu'nun Kastamonu Redif Tümeni, 1 km mesafedeki Bulgar birliklerine taarruz harekâtına başlayarak ilk anda mevzilerinden sürmüştü⁶⁴⁵. Ancak ilerleyen saatlerde tümenlerin arkalarında destek sağlayacak ihtiyatları olmaması, bu taarruzun uzun süre devam etmesini mümkün kılmamıştı. Saat 15.00'i gösterdiğinde başka bir koldan Karaağaç üzerine taarruza geçen 4. Preslav Tümeni, Osmanlı öncü birliklerini püskürterek 3. Tümen ve Kastamonu Redif Tümeni'ni yeni işgal ettikleri yerden atmıştı. Böylece Bulgarlar, Karaağaç mevkiinde Şark Ordusu birliklerine ikinci mağlubiyeti yaşatmıştı⁶⁴⁶.

30 Ekim günü için III. Kolordu muharebelerine bakıldığında ise Mahmut Muhtar Paşa, Vize'deki karargâhından birliklerine gece 02.00'de mevcut vaziyete dair malumatla birlikte aşağıdaki emir ve talimatı gönderildi;

1. Düşman gün boyu devam eden muharebeler neticesinde ricat edip Cevizli'yi tahliye etmiştir. Bu gece düşmanın Pınarhisar üzerinden takviye kuvvet sevk etmesi beklenmektedir. XVII. Kolordu Azbağ batısında 271 numaralı tepe civarında ve XVIII. Kolordu kolbaşı ile Çeribaşı Köyü civarında olacaktır.
2. Tümenler gece mehtaptan faydalanarak mesafe kat edecek ve bir taburluk öncü teşkil edip sabah 04.00'te harekete başlayacak, topçularda aynı istikamette ilerleyecektir.
3. Tümenlerin geri kalan kısımları da kıtalarla arazide geniş bir cephede ilerleyecek.

⁶⁴³ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 339.

⁶⁴⁴ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 150.

⁶⁴⁵ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 258.

⁶⁴⁶ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 151.

4. Kemal Bey tümeni bir tabur piyadeyi Soğucak-Evrenbeyli istikametinde, iki tabur da Hasan İzzet Paşa tümenine gönderilip onları takviye edecek ve saat 04.00'te Poyralı Deresi'ni geçecek süratte hareket etmeliler.
5. Hasan İzzet Paşa tümeni Cevizli'ye karşı olan kuvvetini çekecek
6. Karargâh Pınarhisar-Kırklareli yolu üzerinde bulunacaktır.

Mahmut Muhtar Paşa, gün ağarmadan Vize'den hareket edip, saat 07.00'de muharebe başladığı zaman cepheye ulaştı⁶⁴⁷.

Sabah erken saatlerde topçu ateşleriyle başlayan muharebelerde, 5. Tuna Tümeni 4. Preslav Tümeni'yle birlikte eşgüdümlü hareket ederek taarruza geçti. Ancak Mahmut Muhtar Paşa cephede en şiddetli çatışmaların olduğu noktadan III. Kolordu'ya bizzat komuta ediyordu. Çok geçmeden netice alan III. Kolordu birlikleri, 09.30'da 5. Tuna Tümeni'ni 500 metre geri çekilmek zorunda kaldığı için kontrol kolordu birliklerinin eline geçti. Bu durum karşısında korkuya kapılan bazı Bulgar komutanlarının geri çekilme, bazılarının da taarruz emri vermesi üzerine Bulgar kuvvetleri açısından tehlikeli bir taktik durum oluştu. Topçu atışları karşısında daha da zor durumda kalan Bulgar askerleri Mahmut Muhtar Paşa'nın dirayetli duruşuyla genel bir ricat hareketine başlayarak, Karaağaç Deresi gerilerine kadar çekildi⁶⁴⁸.

Gün boyu devam eden muharebeler sonucu, I. Kolordu, Türkbey Köyü civarındaki Bulgar kuvvetlerinin ilerleyişini durduramadığını rapor etmişti. Lüleburgaz civarında artan Bulgar baskısına karşı ise IV. Kolordu destek için zayıf bir ihtiyat kuvveti gönderebildi. Abdullah Paşa, kendisine gelen raporlardan gidişatın iyi olmadığını anlamıştı. Durumu değerlendirmek üzere Satıköy'deki karargâhında I. Kolordu kumandanıyla bir araya gelmek için haber gönderdiği sırada I. Kolordu kumandanı muhafızları ile birlikte karşısına çıkmıştı. IV. Kolordu'nun çekilmesi sonucu açık kalan alana düşmanın ağır makinalı tüfeklerle yerleştiğini ve Uşak Tümeni askerlerinin birer ikişer kaçmaya başladığını ifade eden I. Kolordu Kumandanı, 2. Tümen'in de bir alayının ormana kaçtığı bilgisini paylaştı. Bunun

⁶⁴⁷ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 241.

⁶⁴⁸ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 152.

üzerine Abdullah Paşa, saat 19.00 sıralarında Satıköy'deki karargâhına geçmişti. I. ve II. Kolordu karargâhlarının da buraya gelmeye başlamasıyla köyde disiplinsizlik giderek arttı ve erzak yetersizliğinden dolayı askerler kendi başlarının çaresine bakmak için yiyecek aramaya başlamıştı⁶⁴⁹.

30 Ekim'de muharebeler gece de devam etti. Saat 23.00 civarında harekete geçen Bulgar kuvvetleri siperlerinde uyuyan Osmanlı askeri üzerine hücumla geçti. İleri mevzilerde Osmanlı ve Bulgar askerleri arasında mesafe 300 metreye kadar inmişti. Bu sırada Bulgar askerleri yanlarında getirdikleri projektörleri Osmanlı askerleri üzerine çevirerek onların etrafı görmelerini engelleyerek ani bir baskınla Türk hattını bu noktadan geriletmişti. Yine 3. Ordu'nun sağ tarafından hareketlenen bir Bulgar tümeni de Türkbey Köyü sırtlarında bulunan Türk askerlerini yerinden ederek mevzilerini işgal etti. Sabaha kadar devam eden çarpışmalarda Bulgar sağ kanat birlikleri, mühimmatları kalmadığı için 24 saatten beri tek bir gülle atmayan Türk sol kanadının zaafını hissederek taarruzlarını bu yönde arttırarak sabaha kadar Türk askerlerini geriletmişti⁶⁵⁰.

Abdullah Paşa, artık yapacak çok fazla bir şeyin olmadığına kanaat getirerek yanında bulunan kolordu kumandanları ile birlikte Birinci Şark Ordusu'nun geri çekilme emrini verdi. Buna göre bazı birliklerin savunma hattını terk etmelerinden dolayı yeni savunma hattı Soğucakdere gerisine nakledilerek düşmanın ileri harekâtı engellenmeye çalışıldı. I. Kolordu Türkbey-Ahmetbey-Tatarlı istikametinde hareket ederek Tatarlı batısındaki sırtları, II. Kolordu Karaağaç'tan Topçuköy istikametine hareket edip Topçuköy batısındaki sırtları tahkim edecekti. IV. Kolordu Akçaköy istikametine çekilerek Paşaköy-Akçaköy arasında bir mevzi tutacak, süvari tümeni sol tarafta bulunacaktı. Ordu karargâhı ise yarından itibaren Osmanlı Köyü'nde olacaktı⁶⁵¹. 30 Ekim gecesi Abdullah Paşa'nın yanında bulunan İngiliz gazeteci Ellis Ashmead Bartlett, Abdullah Paşa'nın küçük bir evde kaldığı ve yiyecek hiçbir şeylerinin olmadığı haberini alınca kardeşinin kendisine getirdiği yiyeceklerden bir kısmını paşaya götürdü. Bartlett, Abdullah Paşa'nın çok yorgun ve canının sıkın

⁶⁴⁹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 283-284.

⁶⁵⁰ Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 55.

⁶⁵¹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 3.*, s. 285.

olduğunu ve kolordu komutanlarının da aynı durumda bulunup hepsinin yüzlerinde ümitsizliğin gizlenemeyecek kadar açık bir ruh hali içerisinde bulunduklarından bahsetmektedir⁶⁵².

İstanbul'da ise bambaşka bir hava mevcuttu. 29 Ekim öğleden sonra Şark Ordusu'nun, büyük bir cesaret ve savunma gücü ile Bulgar kuvvetleriyle harbe yeniden başladığı gazetelerde yer almaktaydı. Osmanlı Ajansı muhabirinin Çerkezköy Tren İstasyonu'ndan bildirdiği habere göre, Mahmut Muhtar Paşa birlikleri sabahın erken saatlerinden gece karanlığına kadar süren çarpışmalarda Bulgar kuvvetleri geri püskürterek ağır kayıplar verdirmişti⁶⁵³. Yine Lüleburgaz-Babaeski-Vize hattında devam eden şiddetli muharebelerde Şark Ordusu'nun tüm hat boyunca %90 üstün olduğu haberleri yapılmıştı⁶⁵⁴. 30 Ekim'de Başkumandanlık'tan yapılan açıklamada Vize'deki dünkü düşman taarruzunun Allah'ın yardımı sayesinde ordularımızın zaferiyle sonuçlandığının bildirilmesi, Osmanlı kamuoyunda büyük bir sevinçle karşılanmıştı⁶⁵⁵. Anlaşılabileceği üzere Osmanlı gazeteleri gerçek olmayan zafer haberleri yayımlarken, yabancı gazete temsilcileri olaylara daha şüpheli yaklaşmaktaydı.

31 Ekim sabahı erken saatlerde ricat halinde olan Birinci Şark Ordusu, saat 05.00'ten itibaren güney kanattan Bulgar tümenlerinin ani hücumuna maruz kalmıştı. Saat 08.00 sıralarında harekete geçen 6. Vidin Tümeni, ileri mevzilerdeki I. Kolordu birlikleri arasında korkuya sebep olmuş ve kolordu dağılmaya başlamıştı. Böylece, Bulgarların I. Kolordu askerlerinin peşine düşmesi kısa sürede ricatı bozguna çevirdi. Bulgar kuvvetleri akşam olduğunda Ahmetbey Köyü bölgesine kadar ulaşmış, I. Kolordu ise Tatarlar mevkiinde ancak toparlanabilmişti. Aynı şekilde 4. Preslav Tümeni'nin taarruzuna uğrayan II. Kolordu'da Karaağaç'tan sökülüp atılmış ve Bulgarlar, Topçuköy'e kadar dayanmıştı. IV. Kolordu bölgesinde ise Bulgar 10. Piyade Tümeni'nin ani taarruzu karşısında 12. Piyade Tümeni geri çekilmeye başlamıştı. Kuzey yönünden Lüleburgaz demiryolu hattını tutmak için harekete

⁶⁵² Ellis Ashmead-Bartlett, *Türklerin Rumeli'ye Vedası*, Çev: Gökem Şengül- H. Büşra Yavuz, 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 174,176.

⁶⁵³ *Sabah*, R. 18 Teşrinievvel/M. 31 Ekim 1912, Nr. 8303, s. 2.

⁶⁵⁴ *Sabah*, R. 19 Teşrinievvel/M. 1 Kasım 1912, Nr. 8304, s. 1.

⁶⁵⁵ Wilhelm Feldmann, *a.g.e.*, s. 48-49.

geçen Bulgar süvari tümeninin saldırısına uğrayan IV. Kolordu, sağ kanadındaki I. Kolordu'nun bozulup geri çekilmesi üzerine iki yönden taarruza açık pozisyonda kalarak 17.30 civarı dağılarak düzensiz bir şekilde ricat etmek durumunda kalmıştı. Abuk Ahmet Paşa, kolordusunun yarısını karanlık basınca Paşaköy civarında toplayabilse de büyük çoğunluğu daha güneyde Lüleburgaz-Çorlu yoluna kadar dağıldı. Bu bölgede dağılan askerleri ise Seyitler Tren İstasyonu'nda bulunan Kurmay Binbaşı Vasıf Bey yeniden toparlayarak kendi adıyla anılan müfrezesini kurup bir süre daha direnmeğe gayret etmişti⁶⁵⁶.

Kuzeyde İkinci Şark Ordusu'nun olduğu kanatta ise Mahmut Muhtar Paşa, Abdullah Paşa'dan haber alamadığı için Bulgarların geri çekildiklerini düşünerek her şeyden habersiz vaziyette muharebeye devam etmiş ve yaptığı taarruz harekâtıyla da bir hayli ilerlemişti⁶⁵⁷. Bir müfrezeyi Pınarhisar yönüne Bulgarları takibe gönderen Mahmut Muhtar Paşa, Abdullah Paşa'nın Karaağaç Deresi mevkiilerinde olduğunu zannetmekteydi. Tozaklı'nın güneyinden Bulgar birlikleri üzerine taarruza geçen XVII. Kolordu komutanı Çürüksulu Mahmut Paşa, tek başına mücadelesine devam ederek, 5. Tuna Tümeni'nin sağ tarafını bozguna uğrattı. Ancak 4. Preslav Tümeni'nin o yöne ilerlemesi ihtimali üzerine geri çekilmek zorunda kaldı. Mahmut Muhtar Paşa, XVII. Kolordu'ya destek için III. Kolordu'yu Karaağaç istikametine göndermek istediye de bu hamlesinde geç kaldı. Bunun üzerine 4. Preslav Tümeni, XVII. Kolordu birliklerinin boşalttığı alandaki 34 top ile birlikte Cevizköy-Karaağaç mıntikasını ele geçirdi⁶⁵⁸.

İkinci Şark Ordusu 1 Kasım'da savaşa devam etmekteydi. Nazım Paşa'nın talimatıyla Birinci Şark Ordusu'nun kuzey bölgelerinde kalan birliklerde İkinci Şark Ordusu emrine verilerek desteklendi. Ayrıca Nazım Paşa, gönderdiği telgrafla, Hamdi Paşa yerine, İkinci Şark Ordusu'nun komutanlığına Mahmut Muhtar Paşa'nın getirildiğini kendisine bildirdi⁶⁵⁹. Mahmut Muhtar Paşa, III. Kolordu'yu Karaağaç Deresi önünde duraklatıp Cevizköy mevkiindeki XVII. Kolordu ile aralarında teması

⁶⁵⁶ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 154-155.

⁶⁵⁷ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.20-7. (R. 20 Teşrinievvel 1328/M. 2 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa'nın Çerkezköy'den, Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Kalemî'ne gönderdiği telgraf).

⁶⁵⁸ Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 69.

⁶⁵⁹ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 105.

sağlamak için yeni gelen 5 taburu savaş düzenine sokmuştu. Böylece taburlar, 4. Preslav Tümeni'ne karşı yeniden cephe almıştı. II. Kolordu'nun sağlam kalan birlikleri de Topçuköy'den XVII. Kolordu'nun sol kanadına sevk edilmiş ancak Sakızköy mevkiinden ilerleyen 6. Vidin Tümeni'nin II. Tugayı tarafından tehdit edileceği düşünülerek sonradan bu karardan vazgeçilmiştir. Öğleye doğru 5. Tuna Tümeni'nin sol kanadı arkadan ilerleyen 3. Tümen'in I. Tugayı'na yol açmak için akşam karanlığında Poyralı'ya doğru saldırıya geçince, Cemal Bey'in birlikleri bir anda dağıldı. 6. Vidin Tümeni ise I. Kolordu'yu Tatarlı'dan çıkarıp, Sinanlı'ya doğru çekilmeye mecbur etmişti⁶⁶⁰.

Mahmut Muhtar Paşa'nın bu direnişi üzerine Nazım Paşa, Abdullah Paşa'dan Birinci Şark Ordusu'nu tekrar savaşa geri döndürmesini istedi. Abdullah Paşa ise 35.000 civarında askeri kalan ve üç kolordudan oluşan Birinci Şark Ordusu'nun tek bir kolordu idaresinde toplanmasını istemekteydi. Böylece ayrı ayrı karargâhlar yerine tek bir karargâhtan orduyu idare etmek daha kolay olacak ve emir komuta zinciri kurulacaktı. Ayrıca acil erzak ve iâşe eksiklerinin giderilmesini talep ederek görevinden de istifasını Nazım Paşa'ya sunmuştu⁶⁶¹. Abdullah Paşa'nın istifasını kabul etmeyen Nazım Paşa, İkinci Şark Ordusu'nun vaziyetinin iyi olduğunu ve Bulgar kuvvetleri güneyden kuzeye destek için asker göndermemeleri için I. Kolordu'nun harekete geçmesini, II. Kolordu'nun Topçuköy'den savaş alanına girmesini, IV. Kolordu'nun Akçaköy'den tekrar geriye doğru ilerlemesini emretti⁶⁶². Ayrıca Çerkezköy'den dokuz taburluk bir kuvvet ve bir top bataryası da destek için gönderilecekti. Ancak Lüleburgaz hattında tekrar savaşı Şark Ordusu lehine döndürmek için bu emirlerin verilmesine geç kalınmıştı. Zira Birinci Şark Ordusu çoktan Karargâh-ı Umûmi'den onay almaksızın ricat harekâtına devam ederek, 15-20 km kadar geriye çekilmişti⁶⁶³.

Birinci Şark Ordusu'nun Vize-Lüleburgaz hattında tutunamayarak geri çekilmesi üzerine Nazım Paşa, İkinci Şark Ordusu'nun da tehlikeli bir duruma

⁶⁶⁰ Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 70.

⁶⁶¹ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 378.

⁶⁶² Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 71.

⁶⁶³ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.20-7. (R. 20 Teşrinievvel 1328/M. 2 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa'nın Çerkezköy'den, Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Kalemi'ne gönderdiği telgraf).

düşüğünün farkındaydı⁶⁶⁴. Ayrıca Bulgar kuvvetlerinin Makedonya bölgesindeki askerlerini Trakya'ya sevk edebileceği ihtimali de söz konusuydu. Böyle bir durumda, Mahmut Muhtar Paşa'ya ricat etmek için uygun zamanın oluştuğunu bildiren Nazım Paşa, İkinci Şark Ordusu'nun da geri çekilme emrini verdi. Bunun üzerine Mahmut Muhtar Paşa, ricat harekâtını topçu birliklerinin örtmesi sayesinde, kayıp vermeden İkinci Şark Ordusu'nu Çatalca hattına çekebildi⁶⁶⁵. Ricatı kolaylaştıran bir başka etken ise General Dimitriev'in her ne kadar Osmanlı ordusunu takip etmek istediye de General Kutinçev'in olumsuz cevabı üzerine bu düşüncesinden vazgeçmiş olmasıydı⁶⁶⁶.

Mevcut durumun kamuoyuna yanlış anlatıldığı Tanin gazetesinde yer alan haberlerden anlaşılmaktaydı. Zira Şark Ordusu'nun vaziyetinin bir önceki günden daha iyi olduğu, Bulgar ordusu her ne kadar merkez hattan taarruz ederek, Birinci ve İkinci Şark Orduları arasındaki irtibatını kesmeye çalışsa da bunu başaramadığı yazmaktaydı. Çünkü güney ve kuzey kanat orduları arasında muhabere tamdı. Vize üzerinden ilerleyen kuzey kanat birlikleri Bulgarları ricate zorlarken, Lüleburgaz bölgesinde ise güney kanat birlikleri mukavemet ederek Bulgarların geçişine izin vermemişti. Haberin en dikkat çekici noktası ise Bulgar kuvvetlerinin ricat ederken birçok top levazımı ve piyade teçhizatını yollarda bırakmak mecburiyetinde kalmış olduğu yönündeydi. Ancak üzerinde düşünülmesi gereken asıl husus yine gazetede yayımlanan ve Başkumandanlık Vekâleti'nden, Sadarete gönderildiği ifade edilen telgrafında bu bilgileri teyit ediyor oluşuydu⁶⁶⁷.

Lüleburgaz Muharebesi'nin başından beri sağlıklı bir muhabere hattı kuramayan Şark Ordusu'nda haliyle emir komuta zincirinde aksamalar yaşanmıştı. Asker ve komuta kademesi arasında güvenli ve seri irtibat kurulamamasından kaynaklı merkez, sağ ve sol kanat birlikleri uyumlu bir şekilde Bulgar ordusuna karşı mücadele edemedi. Bunun en açık örneği 31 Ekim günü muharebeleri sonrası Birinci Şark Ordusu ricat ederken, İkinci Şark Ordusu'nun ertesi gün dahi taarruza devam

⁶⁶⁴ BOA, HR. SYS., Nr. 2965.20-7. (R. 20 Teşrinievvel 1328/M. 2 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa'nın Çerkezköy'den, Bâb-ı Âli Daire-i Hariciye Kalemi'ne gönderdiği telgraf).

⁶⁶⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 248-249.

⁶⁶⁶ Ali Arslan, *a.g.b.*, s. 71.

⁶⁶⁷ Tanin, R. 20 Teşrinievvel/M. 2 Kasım 1912, Nr. 1489, s. 1.

edip⁶⁶⁸, 5. Tuna Tümeni'ni Kırklareli'ye doğru geri püskürtme planları yapmasıydı. Cephenin sağ kanadında hala mücadeleye devam eden Mahmut Muhtar Paşa'nın komutasındaki birliklere karşı ise General Dimitriev, ordusunun direncini arttırmak için bizzat 4. Tümen'in yedek askerlerinin başına geçmişti. Karaağaç üzerine taarruz eden Dimitriev, III. Kolordu hattını parçalanmış ve Mahmut Muhtar Paşa'nın sol kanadına doğru bir kuşatma hareketine başlayarak III. Kolordu askerini Cevizköy'e ricate zorlamıştı. 1 Kasım'da Bulgar kuvvetleri, bir taraftan Cevizköy ve Çuvanlı üzerine yürürken, diğer taraftan kuzeye sarkarak oradaki kuvvetlerini de desteklemişti. Dolayısıyla Mahmut Muhtar Paşa'nın planlayarak yapmaya çalıştığı kuşatma harekâtı, kendisine karşı yapılmıştı. Şüphesiz Edirne'den gelen Bulgar 3. Tümeni'nin bu çevirme harekâtında desteği büyüktü. Bulgarların bu zor ve kesin harekâtı Lüleburgaz Muharebelerinin son hamlesi oldu ve aralıksız beş gün süren muharebeler sonucu, Mahmut Muhtar Paşa komutasında İkinci Şark Ordusu da mevzilerini tutamayarak geri çekilmişti⁶⁶⁹.

Böylelikle yoğun çarpışmaların yaşandığı Lüleburgaz Muharebeleri sona erdi. Lakin kayıplar her iki taraf için de azımsanamayacak kadar fazlaydı. Richard C. Hall'e göre iki taraf için de Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebelerinin kayıpları ağırdı. Bulgar kuvvetleri 2534'ü ölü olmak üzere 20.162 kayıp verdi. Kayıplarının büyük çoğunluğu ise 3. Ordu'daydı. Osmanlı Şark Ordusu ise 2.000'i savaş esiri olmak üzere en az 22.000 askerini kaybetti. Bunun yanında ordunun bozguna uğraması sonucu 45 top ve çok sayıda askerî malzemede Bulgar ordusuna bırakılmak mecburiyetinde kalındı⁶⁷⁰. Avrupa gazetelerinde de Türklerin kayıplarının Bulgarlardan fazla olduğu ve Şark Ordusu'nun Çatalca hattına doğru ricat ettiği bilgileri yer almaktaydı⁶⁷¹. Bulgar gazetelerinde ise Çorlu-Vize arasının tamamen kendi kontrollerine geçtiğini, Osmanlı Şark Ordusu'nun yok edildiği ve Türklerin, en az 40.000 ölü ve yaralı verdikleri yönünde haberler yer almaktaydı⁶⁷².

⁶⁶⁸ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, Cilt 3, Askeri Matbaa, İstanbul 1928, s. 573

⁶⁶⁹ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 503-504.

⁶⁷⁰ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 43.

⁶⁷¹ *Tages-Post*, 3 November 1912, Nr. 252, s. 1.

⁶⁷² *Neue Freie Presse*, 4 November 1912, Nr. 17314, s. 1; *Tages-Post*, 7 November 1912, Nr. 255, s. 2.

B. Kırklareli ve Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri Bozgununun Nedenleri

Balkan Savaşı'nın başlamasıyla iki hafta içerisinde Osmanlı Şark Ordusu'nun, önce Kırklareli ve sonra Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebelerinde ağır bir mağlubiyet yaşaması, Osmanlı Devleti için tam bir felaket oldu. Asker ve zâbitan da disiplinin bozulduğu gibi askerlerin kendilerine güvenlerini kaybetmelerine de sebep oldu. Daha savaşın başında ve böyle bir sarsıntı geçirerek öz güvenini kaybeder hale gelen bir orduyu bu noktaya getiren birçok sebebin olduğu muhakkaktır⁶⁷³.

1. Ordunun Durumu

Fevzi Paşa (Çakmak), Balkan Savaşı'nda ki bozgunun nedeninin, komutan ve zâbitanın vazifelerindeki tembellik ve ilgisizliklerinden kaynakladığını ifade etmiştir⁶⁷⁴. Tüccarzade İbrahim Hilmi, II. Abdülhamid zamanından kalan Osmanlı ordusunun savaş kabiliyetinin çok düşük ve ordunun talim ve terbiyeden yoksun olduğunu belirtmektedir. Askerin ne atış talimleri ne de seferberlik tatbikatları tamdı. İyi denilebilecek düzeyde olan sadece piyade ve topçu silahlarının durumuydu ve bu silahlar son teknolojiye uygundu. Ancak bunu savaş alanında tatbik edecek subay ve askerin olmaması, bu silahlardan istenilen verimin alınamamasına sebep olmuştu⁶⁷⁵. Bu görüşü destekleyen Abdullah Paşa, II. Abdülhamid zamanında, “Ordu, eğitimden ve savaş gücünden mahrum, jandarma hizmeti yapan sessiz bir kitleden başka bir şey değildir.” ifadesiyle ordunun durumunu dile getirmişti⁶⁷⁶.

İngiliz gazeteci Ellis Ashmead-Bartlett, Jön Türklerin iktidara gelmesiyle, ordunun yapısında bazı değişiklikler olduğundan bahsetmektedir. Bu noktada, Avrupa orduları gibi komuta kademesinde gençleşmeye gidilmiş miralay veya paşa olacak yaşa gelmiş ama olamamış ya da kadro boşluğu sayesinde yüzbaşı, mülâzım

⁶⁷³ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 37.

⁶⁷⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Mareşal Fevzi Çakmak...*, s. 14.

⁶⁷⁵ Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Balkan Harbi'ni Niçin Kaybettik?*, 2. Baskı, Yay. Haz. Mecit Yıldız-Hamdi Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 61.

⁶⁷⁶ Abdullah Paşa-Mahmut Muhtar Paşa, *Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı*, Çev. Hülya Toker-Sema Demirtaş-Mustafa Toker, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 16.

olmuş olanlar çıkarılan emirle emekli edilmişti. Oysa bu eski ve deneyimli zâbitan, Ashmead-Bartlett'e göre, Osmanlı ordusunun belkemiğini oluşturuyordu. Bu zâbitan, askeri iyi tanıyor ve asker tarafından da sevilip sayılıp sözü dinleniyordu. Ordu kademelerinde tepeden başlayan bu ıslah hareketi, genç ve tecrübesiz zâbitanın iş başına getirilmesi ve disiplini temel alan bir tutumla askere yaklaşımları ordudaki dengeyi bozmuştu⁶⁷⁷.

Osmanlı ordusu savaş talim ve terbiyesi olarak başarı sağlayacak düzeyde olmamakla birlikte komutanların da pek çoğu tecrübesiz ve savaş yöntemlerini bilmemekteydi⁶⁷⁸. Mustafa Kemal (Atatürk) Kolağası iken 30 Haziran 1911 tarihinde Selanik'te kolordu kumandanına sunduğu raporda fırka kumandanlarını acemi eğitimlerini verim ve sonuç almadan tamamladıkları dolayısıyla görevlerinde cahil olarak tanımlamıştır. Bu anlayış ve seviyedeki bir kumandanın ise günün koşulları doğrultusunda kıtaları eğitemeyecek ve gerektiğinde hüküm, kumanda, sevk ve idareyi yerine getiremeyeceklerini ifade etmiştir⁶⁷⁹. Bu hususta Mustafa Kemal, harbiyeden mezun olan mülâzımın (teğmen) asıl tecrübeyi atandığı bölüğün başına geçince orada bulunan yüzbaşı ve daha yüksek rütbeli kumandanlar tarafından eğitim alanında uygulatarak öğrenmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu şekilde mülâzım önce bir takıma, sonra bir bölüğe kumanda etmeyi öğrenir. Ancak bundan sonra bir kumandan olarak tabur, alay ve daha yüksek seviyede ki kuvvetleri idare edebilir. Böylece milletin evlatlarının bir sürü değil, onurlu insanlar olarak düşmanın karşısında şan ve şeref ile sevk edilip yönetilebileceğini ifade etmiştir⁶⁸⁰. Tüccarzade İbrahim Hilmi benzer bir görüşle, komuta kademesinin özel harp vasıfları ve tekniklerine sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Oysa bu tekniklerle kritik konuları tetkik ve çözüme kavuşturmakla yükümlü kurmay zâbit ve komuta heyetlerinin ordunun barış zamanlarında da manevralar ve harp oyunları ile meşgul olmaları, harita okumayı iyi bilmeleri, ülke güvenliği için teorik ve pratik bilgi ve

⁶⁷⁷ Ellis Ashmead-Bartlett, *a.g.e.*, s. 69,71.

⁶⁷⁸ Zeki Paşa, *Zeki Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı*, Çev. Sema Demirtaş, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 123.

⁶⁷⁹ Mesut Yaşar Tufan-İzzeddin Çalışlar, *Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 59.

⁶⁸⁰ Mustafa Kemal, *Zâbit ve Kumandan ile Hasb-i Hâl*, Yay. Kur. İskender Özbay-Hülya Tokar-Sema Demirtaş, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010, s. 19-20.

tecrübeye sahip olmaları gerekliydi. Aksi halde ordu, sevk ve idareden mahrum bir komuta kademesinin elinde insan sürüsünden farksızdır. Balkan Savaşı'nda Trakya ve Makedonya bölgesine seferber edilen ordunun dağılışı şeklinin yanlış ve yığınak bölgeleri de tamamen hatalıydı⁶⁸¹.

Her ne kadar II. Abdülhamid devrinin son zamanlarına doğru orduyu modernleştirmek adına bazı adımlar atılmış olsa da bu istenilen düzeye ulaşmamıştı. II. Meşrutiyet döneminde zâbit ve küçük zâbitlerin daha çok uygulamalı olarak eğitim alması ve talimler yapmasını öngören eğitim modeline geçilip yeni mektepler açılrsa da Trablusgar ve Balkan Savaşı'nın çıkması komuta kademesinin eğitimlerini tamamlamadan sahaya çıkmalarına sebep olmuş ve bunun sonuçları da cepheye yansımıştır.

2. Ordu-Siyaset İlişkisi

Balkan Savaşı'nın daha ilk günlerinde böylesi bir mağlubiyetin yaşanmasının sebebini komuta kademesinin siyasetle uğraşması olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Halâskâr Zâbitan Grubu arasındaki güç mücadelesi, zâbitanın gruplar oluşturarak siyasette etkin rol oynamalarına zemin hazırlamış ve sık sık hükûmet değişikliği yaşanmasına sebep olmuştur⁶⁸². Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği ve Balkan Savaşı'nın başlamasına az bir zaman kala Said Paşa Hükûmeti, İttihatçıların desteğiyle kurulmuştu. Bundan dolayı Said Paşa, yönetimde olduğu dönemde İttihatçılara yakın durmuştu. Ancak Halâskâr Zâbitan Grubu'nun faaliyetleri sonucu iktidardan düşürülen Said Paşa Hükûmeti yerine, Halâskâr Zâbitan Grubu desteği ile Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti kurulmuş ve aynı destekle Nazım Paşa, Harbiye Nazırı olarak göreve getirildi⁶⁸³. Açıkça anlaşılacağı gibi ordu ve siyaset iç içe girmiş vaziyetteydi. Zira her iki taraf, gücü yine birbirinden almaktaydı⁶⁸⁴. Dolayısıyla Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği ve Balkan Savaşı'nın kapıda olduğu bir zamanda hükûmet, tüm gücüyle dış politikaya ağırlık vereceği yerde iç politikada İttihatçı memurların ve askerlerin

⁶⁸¹ Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Balkan Savaşı'nda Neden Bozguna Uğradık?*, Çev. Hülya Toker, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 126-127.

⁶⁸² Süleyman Külçe, *a.g.e.*, s. 177.

⁶⁸³ Serdar Cem Sedirolu, *Balkan Savaşları Arifesinde..*, s. 481.

⁶⁸⁴ Zekeriya Türkmen, *II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı..*, s. 580-581.

görevlerinden alınıp devlet işlerinden uzaklaştırılmasıyla uğramaktaydı⁶⁸⁵. Tasvip edilemeyecek olan ordu-siyaset ilişkisi, cepheyede yansımış, Kırklareli ve Lüleburgaz Muharebeleri gibi Osmanlı tarihinde benzerine rastlanmayan bu bozgun zamanında bile zâbitan cepheden kaçarken yollarda siyasi kutuplaşmalar sebebiyle birbirlerine karşı silah kullanmaktan dahi imtina etmezken aynı zamanda esir kamplarında da kavga etmekten geri durmamışlardır⁶⁸⁶.

Dönemin hatıratları incelendiğinde siyasette olduğu gibi cephede silahlı mücadeleler sırasında da yüksek rütbeli komutan ve zâbitan arasında fırkacılık faaliyetlerinin devam ettiği, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf çekişmesinin orduyu felakete sürüklediğine dikkat çekildiği gözden kaçmamaktadır. Yüzbaşı Mustafa Kemal, 1909 gibi erken bir tarihte Selanik'te yaptığı bir konuşmada “*Yüksek rütbeli zâbitan Hürriyet ve İtilaf, küçük rütbeliler de İttihat ve Terakki mensubiyeti ile övünüyor. Ordu, siyasetten daima uzak kalmalıdır. Hepimiz hürriyet ve emniyetin, adalet ve müsavat prensiplerinin bu memlekette hâkim olması için mücadele ettik. Hareket Ordusu ile İstanbul üzerine yürüyerek meşrutiyeti elde ettik. Nihayet bunlar rejim meselesi idi. Ordu, kendisine düşen vazifeyi yaptı. İrticayı bozguna uğrattı. Fakat artık kafi, şimdi işimize bakalım. Yarın bir harp zuhur eder de orada Osmanlı zâbitanı particiliğe düşerse, zavallı Mehmetçiklerin hali ne olur, sorarım sizlere?*” sözleriyle gidişatı öngörmüştür⁶⁸⁷. İsmet İnönü ise, “*Balkan Harbi'nin kaybının asıl sebeplerinin başında, hiç şüphe yok ki, kumandanlar gelir. Ordunun siyasi çekişmelerin içinde bulunuşu, yenildiğimiz söylentileri, kanaatimce mübalağalı bir iddiadır. Orduya politikanın bulaşmasının elbette zararı olmuştur. Ama daha çok kumandanlar arasında “İttihatçı ve Hürriyet ve İtilafçı” olarak birbirini itip yerine geçmek için cereyan eden çekişmeler, söylenenleri haklı çıkaracak mahiyettedir.*” sözleriyle değerlendirmiştir⁶⁸⁸.

Nazım Paşa'nın yukarıda da belirtildiği gibi, Halâskâr Zâbitan Grubu desteği ile Harbiye Nazırı olması ve Balkan Savaşı'nda Başkumandanlık Vekâleti görevine

⁶⁸⁵ Fatih Mehmet Sancaktar, “Balkan Savaşları Esnasında Osmanlı Hükümetleri”, *100. Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013, s. 41-43.

⁶⁸⁶ Süleyman Külçe, *a.g.e.*, s. 178.

⁶⁸⁷ Hüsamettin Ertürk, *a.g.e.*, s. 84.

⁶⁸⁸ İsmet İnönü, *Hatıralar*, 3. Baskı, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, s. 79.

getirilmesi, özellikle İttihatçı zâbitan tarafından verdiği emirlerin sorgulanmasına sebep olmuştu⁶⁸⁹. Abdullah Paşa, Kırklareli Muharebeleri sonrası ordunun Lüleburgaz'da değil, Ergene hattında toplanmasının daha uygun olacağını ve bu süre zarfında yüz bin kişilik bir ordunun burada toplanabileceğini ifade etmişti. Ancak bu iddiası Karargâh-ı Umûmi tarafından kabul görmemişti⁶⁹⁰. Netice itibariyle Kırklareli ve Lüleburgaz muharebelerinin kaybedilmesinde Şark Ordusu Kumandanlığı ile Karargâh-ı Umûmi arasındaki uyumsuzluk ve ikiliğin cepheye yansımalarının etkisi yadsınamaz. Burada karargâhın cephede yaşananları tafsilatlı olarak tahlil etmeden karar vermesi, devletin menfaatlerinin ikinci plana itildiğine delalet etmekte olup temel sebebinin de ordunun siyasallaşmasının önemli bir neticesidir.

Bu hususta Nazım Paşa'yı eleştiren Celal Bey, "*Bence savaşı Türk askeri değil, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Nazım Paşa ile onun emrindeki yüksek kumanda heyeti kaybetmiştir.*" ifadeleri ile mağlubiyetin asıl sorumlusu olarak Halâskâr Zâbitan Grubu tarafından desteklenen Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa Hükûmetlerini göstermiştir⁶⁹¹. Rahmi Apak ise Lüleburgaz mağlubiyetinin sorumlusu olarak, Abdullah Paşa'yı işaret ederek bir orduya can ve ruh verecek vasıflardan mahrum olduğu yorumunu yapmıştır⁶⁹². Rus gazeteci Lev Troçki, Balkanlarda yaptığı birtakım röportajlarda, Bulgaristan ve diğer yerlerde esir olarak tutulan Türk askerleriyle görüşme imkânı bulup, birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna dair temel tespiti, Osmanlı ordusunun siyasetle çok fazla ilgilendiği, emir komuta zincirinin bozulup ordunun disiplinini kaybettiği yönündedir. Bir örnekle durumu açıklayan Troçki, İttihatçılara mensup genç bir zâbit kitlesinin olduğunu, ferik rütbesinde olan bazı komutanların bu genç zâbitanın etkisinde kaldığını, Balkan Savaşı başladığı zaman otuzlu yaşlarda olan Enver Bey'in

⁶⁸⁹ Hülya Toker, "Komutanların Kaleminden Balkan Savaşları Sürecinde Ordu-Siyaset İlişkisi ve Bozguna Etkisine Yönelik Eleştiriler", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, C. 1, S. 1, Yozgat 2018, s. 7; İbrahim Yıldırım, *a.g.m.*, s. 85.

⁶⁹⁰ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 54.

⁶⁹¹ Celal Bayar, *Bende Yazdım: Milli Mücadele'ye Gidiş*, C. 2, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s. 865.

⁶⁹² Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 90.

generallerden daha belirleyici bir güce sahip olduğuna işaret etmiştir⁶⁹³. Dolayısıyla, ordudaki hiyerarşi alt üst olmuş ve disiplin bozulmuştu.

3. Askerin Savaşa Dair Tutumu

Ordu içindeki siyasi çekişmelerin bir sonucu da askerin inancının ve kendine güveninin kaybolmasıydı. Fevzi Paşa, ordudaki inanç kaybını 1. Tümen üzerinden verdiği bir örnekle açıklamıştır. Buna göre, Tümen'in İstanbul'dan Arnavutluk'a geldiğinde çok iyi bir disipline ve düzene sahip olduğunu, eğitimi mükemmel olan tümenin görevlerini harfiyen yerine getirdiğini, yol kollarının düzgün, yürüyüş derinliklerinin talimnameye uygun olduğunu belirtmişti. Böylesine mükemmel bir tümenin, birkaç zâbitin siyasetle uğraşması ve etrafı kışkırtması sonucu düzeni bozulmuş, inanç ve itibarını kaybetmişti⁶⁹⁴. Nitekim askerin “*Biz Rumeli için savaşmayız.*” sözlerine, Mahmut Muhtar Paşa bizzat şahit olmuştu⁶⁹⁵. Balkan Savaşı'nda görev alan bir başka isim Cemal Bey, 6 Kasım 1912'de III. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği raporda, Lüleburgaz muharebeleri sonrasında Anadolu askerleri arasında Rumeli toprakları için kan dökmenin gereksiz olduğu ve Anadolu'da ki dört vilayetin kendilerine yeterli olduğu söylentilerinin dolaştığını ifade ederek askerin savaş konusunda isteksiz olduğunu belirtmiştir⁶⁹⁶. Bu düşünceler ise Osmanlı ordusunun askerî gücünün düşman kuvvetlerinden kat kat üstün olmasına rağmen manevi kuvvetinin bozuk ve kalplerde vatan aşkı yerine tembellik olduğu değerlendirmelerinde bulunulmasına yol açtığı gibi cahilliğe de bağlanmıştır⁶⁹⁷. Konuya siyasi bir tutumla yaklaşan İsmail Hami Danişmend, askerdeki bu davranışların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oyunu olduğunu ve dönemin Dâhiliye Nazırı Reşid Bey'in hatıratında aktardığına göre İttihatçılardan bazılarının bu yüzden Divân-ı Harbe sevk edildiğini ifade etmiştir⁶⁹⁸. Toplumsal açıdan ise bazı zâbitlerin siyasetle uğraşması, halkın fırkacılığı ihtiras meselesi haline

⁶⁹³ Mehmet Hacısalıhoğlu, “100. Yılında Balkan Savaşları”, *Dünya Bülteni Araştırma Masası*, İstanbul Haziran 2012, s. 9.

⁶⁹⁴ Fevzi Çakmak, *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁹⁵ Abdullah Paşa-Mahmut Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 323.

⁶⁹⁶ Nevzat Artuç, *Cemal Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 103.

⁶⁹⁷ Ercan Uyanık-İrfan Davut Çam, “Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin Yenilgisinin Sebepleri: Neden Münhezim Olduk?”, *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilafı Duruşlar*, C. 1, Ed. Mustafa Türkes, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012, s. 596.

⁶⁹⁸ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s. 397.

getirmesine sebep olmuş bu durum da ordunun ve milletin manevi kuvvetinin sarsılmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur⁶⁹⁹. Dolayısıyla Balkan Savaşı başladığı zaman bazı Osmanlı tebaasının maneviyatının sağlam olmadığını söylemek yerinde bir tespit olsa gerektir⁷⁰⁰.

Osmanlı tebaasının nazarında askerlik anlayışındaki bu değişimin sebebi kısa vadede oluşan bir durum değil. Zira Kanun-ı Esasi'nin 17. Maddesine göre Osmanlıların tamamı kanun önünde din, mezhep işlerinin dışında memleketin hak ve vazifelerinde eşit olmalarına rağmen gayrimüslimler, bedel-i askerî vermek suretiyle bu yükümlülüğten kurtulmaktaydı. Bu durum toplum nezdinde eşitliği bozduğu gibi askerliğin vatan görevi görülmesinin önüne geçip angarya olarak algılanmasına sebep olmaktaydı. Zaman içerisinde de askerliğin ve askerî değerlerin gözden düşüp yıpranmasına etki etmişti. Bilhassa II. Abdülhamid döneminde Osmanlı askerinin giyim-kuşamına, günlük istihkaklarına, askerî eğitim ve disipline gerekli özen gösterilmemişti. Zâbitan maaşlarını düzenli alamadıkları için temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiği gibi bu dönemde hafiyelik korkunç seviyelere ulaştığı için ordu içerisinde güven azalmış ve asker birbinden uzaklaşıp yabancılaşmıştı. Ayrıca askerin bu dönemde Hicaz ve Yemen gibi uzak yerlerde çıkan isyanları bastırmak üzere gönderilmesi hem askeri hem de ailesini son derece huzursuz etmekteydi. Zira gidenlerin büyük çoğunluğu geri dönememekteydi⁷⁰¹.

Osmanlı ordusunun bu olumsuz gidişatına II. Abdülhamid'in dikkatini çekmek isteyen Sadrazam Sait Paşa, Osmanlı Devleti'nin, askerî kuvvetlerini Rumeli ve Arabistan'da birkaç yer haricinde dört beş milyon nüfusu olan Anadolu ahalisinden karşılandığını belirtmişti. Bu durumun bir süre daha devam etmesi halinde ise askerî ihtiyacı zaten karşılayamayan bu nüfus askerlik sikleti altında ezilip hiçbir şeye gerek kalmadan Anadolu İslam nüfusu yok olup gideceğini, devletin savaş zamanı asker bulamakta güçlük çekeceğini ifade etmişti. Ancak II.

⁶⁹⁹ Süleyman Külçe, *a.g.e.*, s. 177.

⁷⁰⁰ Hasip Saygılı, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi", *Türkiye Günlüğü*, S. 112, Ankara 2012, s. 140.

⁷⁰¹ Erol Akcan, *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 47,49.

Abdülhamid, ordu ile mesafeli olduğundan köklü bir değişiklik için tereddütleri olduğu aşikârdı⁷⁰².

Sadrazam Sait Paşa tespit ve kaygılarının yerinde olduğu muhakkaktı. Nitekim benzer hususlar Alman kurmaylarında da mevcuttu. Osmanlı ordusunun ıslahı için gelen von der Goltz Paşa'da askerlik yükümlülüğünün imparatorluğun her tarafında ve her unsuru için zorunluluk olması düşüncesinde olduğunu belirtmişti. Aksi durumda askerlik görevi Anadolu Türkünün sırtında kan vergisi olarak devam etmekteydi. Böyle devam ederse Anadolu'da Müslüman nüfus hızla azalırken gayrimüslim nüfus artacağına altını çizdi⁷⁰³. Ancak 1878 sonrası savaşız geçen süreçte II. Abdülhamid, daha çok içe dönük kendi toplumunu kontrol eden ve askerî güçler üstünde baskı kuran bir politika izlemiş jurnalcilik ve hafiyeçilik hat safhaya ulaşmıştır. Fakat bu tutum toplumda militarist duygu ve düşünceleri zayıflatmış ve bunun sonucunda Balkan Savaşı'nda asker, niye Rumeli toprakları için savaşıyoruz nidaları atmış ve kayıpların bedeli ağır olmuştu.

4. Ordunun Seferberliği, Toplanma Hattı ve Taarruz Kararı

Osmanlı ordusunun en büyük eksikliklerinden biri de ordunun seferberlik, toplanma noktaları ve zamansız alınan taarruz kararı olmuştur⁷⁰⁴. Seferberlikle ilgili irâde-i seniyye ilan edildiği gün, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyye tarafından hazırlanan seferberlik planına göre ordunun ikmal efradı 3-5, redif taburları 5-15 gün zarfında redif tabur merkezlerinde toplanarak sevk hazır vaziyette bulunması gerekmekteydi. Aynı zamanda kolordu katarları için cepheye sevk edilecek hayvan ve arabaların temini ile ağır koşum, topçu ve binek hayvanlarının da bu süre zarfında temin edilmesi vesâit-i nakliye komisyonları uhtesindeydi⁷⁰⁵. Bu hazırlıkların tamamlanması sonucu Şark Demiryolu üzerinden günlük on dokuz, Anadolu Demiryolu üzerinden günlük on iki sefer yaparak birliklerin İstanbul'da sevk olacakları iskele veya istasyona ulaştırması belirtilmişti⁷⁰⁶. Ancak tüm bunlar kâğıt

⁷⁰² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 8, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 363.

⁷⁰³ Erol Akcan, *a.g.e.*, s. 48.

⁷⁰⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-45.

⁷⁰⁵ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-40.

⁷⁰⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-41.

üzerinde kalmış ne belirtilen günde birlikler ve hayvan toplanabilmiş ne de demiryolu üzerinden hesaplandığı gibi sefer yapılabilmmişti.

Ordunun toplanmasında yaşanan aksaklıkların başlıca sebebi öncelikle seferberliğin geç ilan edilmesi ve emrin her yere aynı günde ulaşmamış olmasıydı. Bunun dışında zâbitanın kifayetsizliği, sevk edilecek askerin talim ve terbiyeden uzak ve dağınık olması ile sevk ve nakliye işlerindeki düzensizlik olduğu Tahkik Heyeti tarafından tespit edilmiş⁷⁰⁷, 21 Temmuz 1914'ten itibaren bu hususta dahli olanların Meclis-i Mebusan tarafından ifadelerine başvurulmuştur. Dönemin hükûmetinin başında olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, genel seferberliğin geç ilan edilmesi hususunda verdiği ifadesinde Balkan devletlerinden hiçbirinin seferberlik ilan etmemiş olduğu bir zamanda seferberlik ilan etmenin hasmane bir tutum olarak algılanacağı ve savaşı tetikleyeceğini belirtmiştir. Bunun için sonbahar manevraları gerekçe gösterilerek öncelikle Rumeli'de kısmi seferberlik ilan etmenin yerinde olacağının düşünüldüğünü dile getirmiştir⁷⁰⁸.

Osmanlı ordusunda münakaşa edilen diğer temel mesele Şark Ordusu'nun hangi hatta toplanacağı ve taarruz mu yapacağı yoksa müdafaa da mı kalacağıydı. Çünkü burada da Tahkik Heyeti'nin ortaya koyduğu ve her iki ordu için 5 numaralı sefer planı gönderilecek olmasına rağmen Şark Ordusu'na 1 numaralı, Garp Ordusu'na 4 numaralı plan gönderilmiş olması olmuştur⁷⁰⁹. Şark Ordusu için 5 numaralı sefer planı, ordunun Yenice-Hasköy hattı gerisinde toplanıp savunmada kalmasını öngörmekteydi. Bu hususta Divân-ı Harp'te ifade veren Erkân-ı Harbiye ikinci reisi ve sefer planlarından sorumlu 3. Şube Müdürü Ziya Paşa, kendisinin seferberliğin üç veya beşinci günü Şark Ordusu'na 1 numaralı sefer planını gönderdiğini kabul etti. 1 numaralı planın 5 numaralı plandan farkının sadece asıl savunma hattının Lüleburgaz'ın daha gerilerinde yapılmasını öngörmesiydi. Bunun dışında harekât tarzı aynıydı. Ayrıca Başkomutanlık Vekâleti harekât tarzını taarruz

⁷⁰⁷ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-38.

⁷⁰⁸ Serkan Er, *Balkan Harbi Sonrasında Yapılan Divân-ı Harp ve Meclis-i Mebusan Tahkikatı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2017, s. 146.

⁷⁰⁹ Bülent Durgun, *a.g.e.*, s. 120.

olarak belirlemişti. Bu yüzden savunmaya dayalı 5 numaralı planı göndermeye gerek görmeyen Ziya Paşa, hatasını kabul etmiştir⁷¹⁰.

Böylesine hayati bir konuda Ziya Paşa'nın keyfi tutumu komuta kademesindeki durumu görmek açısından önem arz etmektedir. Hâlbuki Şark Cephesi'nde verilecek en ufak hatalı karar, savaşın seyrini etkileyebilirdi. Bu yüzden Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi, 1910'dan beri muhtemel bir savaşta Ergene savunma hattı gerisinde orduyu toplamanın önemi üzerinde durmaktaydı⁷¹¹. Bu hususta Abdullah Paşa ve Nazım Paşa arasında uyumsuzluk Divân-ı Harp tarafından da tahkikata tâbi tutulmuştu. Ordunun toplanma noktasının önemi esasında seferberlikteki aksamaların yaşanmasından ve yanlış sefer planlarının gönderilmesinden de kaynaklanmıştı.

Ahmet İzzet Paşa tarafından hazırlanan savunmaya dayalı planların aksine Harbiye Nazırı Nazım Paşa, taarruz yapılması taraftarıydı⁷¹². Haliyle Nazım Paşa, Ahmet İzzet Paşa'nın hazırladığı sefer planlarını uygulamaya hiç koymamıştı. Bu hususta Abdullah Paşa, harbin sevk ve idaresi konusunda en büyük eksikliği Başkumandan Vekili Nazım Paşa'nın savaş meydanında ordunun halini tetkik etmeden sürekli taarruz emri vermesi olarak değerlendirmekte ve “*Hali son derece perişan olan bir ordudan zafer beklemek imkânsızdır.*” tespitinde bulunmuştur⁷¹³. Fakat gazetelerde kamuoyuna akseden bambaşka bir hava hâkimdi. Savaş başladığında Tanin gazetesinde, ordu ve ordunun başındakilerin gece-gündüz dört yıldır bu savaşa hazırlandığı, Erkân-ı Harbiye'nin bütün ihtimalleri dikkate alarak gerekli tedbirleri aldığına dair malumat verilmekteydi⁷¹⁴. Ancak Şark ve Garp Orduları iki ayrı cephede hareket edeceklerinden, ordular arası muhaberenin kopmaması için Garp Cephesi yığınaklarının da Şark Cephesi sınırına yakın kurulması planlanmıştı. Lakin bunun tam tersi olarak Garp Cephesi'nde yığınaklar en uç noktaya, İşkodra ve Yanya bölgelerine yapılmıştı⁷¹⁵. Yine Garp Ordusu ikmal

⁷¹⁰ Serkan Er, *a.g.t.*, s. 112-113.

⁷¹¹ Feroze Yasamee, *a.g.m.*, s. 267-268.

⁷¹² Ömer Seyfettin, *Balkan Harbi Hatıraları*, 3. Baskı, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016, s. 74.

⁷¹³ Abdullah Paşa, *a.g.e.*, s. 57.

⁷¹⁴ Tanin, R. 5 Teşrinievvel/M. 18 Ekim 1912, Nr. 1474, s. 1.

⁷¹⁵ Fevzi Çakmak, *a.g.e.*, s. 12.

erlerinin İzmir'den, Selanik'e gemilerle taşınması planlandı. Ancak planlama yapılırken Yunan donanmasının, Adalar Denizi'nde olan üstünlüğü dikkate alınmadığı için sevk mümkün olmamıştı. Bu durum ise ordunun seferberlik ve harekâtını doğrudan olumsuz etkiledi. Dolayısıyla benzer hatalar tüm seferberlik sürecinde yaşandığı için hezimetin en önemli nedeni olarak görülmüştü⁷¹⁶.

Abdullah Paşa, ordunun eksiklerini dikkate alarak Ergene Nehri gerisinde bir hat tutmanın daha makul olacağını ve ayrıca burada demiryolu hattının olması sebebiyle seferberlik ve ordunun ikmalinde karşılaşılan eksikleri tamamlanabilirdi⁷¹⁷. Ahmet İzzet Paşa da bu hususta, Şark Ordusu'nun ilk çarpışmalarını Ergene hattı gerisinde, Saray-Çorlu-Tekirdağ hattı üzerinde mevzilenmesi taraftarıydı. Böylece Bulgar ordusuyla ilk sıcak temas, en erken 31 Ekim'de kurulabilir ve kazanılan bu zaman diliminde Şark Ordusu'nun asker sayısı 100.000'i aşabileceği gibi 100'ü mantelli olmak üzere 366 sahra ve dağ topunun cepheye sevki de mümkün olabilirdi. Ayrıca bu zaman zarfında cepheye gelen askerlerin mevzilerine yerleşme, dinlenme ve iaşe eksiklerinin giderilmesi imkân da bulunabilirdi⁷¹⁸.

Seferberliğin dördüncü gününde Şark Ordusu Kumandanlığı tarafından, Başkumandanlığa gönderilen Harekât-ı Harbiye Layiha'sında, alınan istihbarat doğrultusunda Bulgar kuvvetleri, 8 tümen kadar bir kuvvetle 13 Ekim'den itibaren harekete geçecekti. Bir tümeniyle Meriç ve Arda, iki tümeniyle de Meriç ve Tunca arasından Edirne'ye ve diğer beş tümeni de Tunca'nın doğusundan güneye inerek henüz toplanma halinde bulunan Şark Ordusu'na taarruz edecekleri öngörülmekteydi⁷¹⁹. Bulgar ordusunun beş tümeninin, 125.000 tüfek, 180 adi, 180 seri atışlı topa sahip bir askerî gücü olduğu tahmin edilirken: Şark Ordusu'nun ise 95.000 tüfek ve 304 seri atışlı topa sahip olabileceği hesaplanmıştı. Bu durumda, Bulgar askerlerine karşı bir taarruz ve meydan muharebesi yapılmasının mümkün olmadığı, ordunun Ergene hattı gerisinde toplanıp, ihraç istasyonlarının Çerkezköy-

⁷¹⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6., s. 157.

⁷¹⁷ Clyde Sinclair Ford, *The Balkan War*, Press of the Army Service Schools, Kansas 1915, s. 59.

⁷¹⁸ Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 145.

⁷¹⁹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-46.

Çorlu-Muratlı'da yapılmasının uygun olacağı, bu toplanmayı tamamladıktan sonra taarruz edilebileceği bildirdi⁷²⁰.

Bu layihaya cevap olarak, Başkumandanlık Vekâleti'nden gönderilen resmî bir evraka rastlanmadı. Ancak gönderilen layihadan dokuz gün sonra Başkumandanlık Vekâleti'nden, Şark Ordusu Kumandanlığı'na yazılan ve bir numaralı Tahkik Heyeti Raporu'nda tespit edilen, Abdullah Paşa'nın teklifine rağmen ordunun biraz daha ileride Kırklareli-Yenice-Kayacı Hattı'nda toplanması emredilerek aynı plan doğrultusunda birliklerin sevkياتına devam edilmişti. Divân-ı Harp Mahkemesi'nde bu konuya cevap veren Hadi Paşa, Bulgar ordusunun yığınaklarını tamamlayıp taarruza geçeceği istihbaratının doğrulanamaması üzerine Nazım Paşa'nın ortada böyle bir durum yokken orduyu Ergene gerisinde toplamanın en baştan düşmana çok geniş bir bölgeyi bırakmak olduğunu düşündüğünü ifade etmişti. Ayrıca bu bölgede Bulgar kuvvetlerinin önünden kaçan ahali İstanbul'a yönelip ilk günden karmaşayı arttırabilir ve Garp Cephesi ile bağlantı kesilebilirdi⁷²¹. Yine Nazım Paşa, birçok sabit topun bulunduğu Kırklareli mevkinin boşaltılmasını stratejik olarak doğru bulmamakta ve Edirne Müstahkem Mevkii ile bağlantılı bir hat tutmayı doğru bulmaktaydı. Böylece Kırcaali Müfrezesi'nin düşmanı oyalama ve bölme harekâtı yapmasına mukabil Edirne'de bulunan birliklerin kuşatılması riski olmaksızın Şark Ordusu'nun taarruza kalkabileceğini düşünmekteydi. Bu yüzden Nazım Paşa, Edirne-Kırklareli-Yenice hattında toplanılması kararını vermişti⁷²².

Tam da bu noktada asıl eleştirilen husus, Abdullah Paşa'nın layihayı gönderdiği bu dokuz günlük süre zarfında İstanbul'da ve Başkumandan Vekili Nazım Paşa ile yakın temas halinde iken Şark Ordusu'nun Ergene hattı gerisinde toplanması ve taarruz yapılmaması konusunda neden ısrarcı ve kararlı tutum içinde olmadığıdır⁷²³. Zira Abdullah Paşa, Şark Ordusu'nun Edirne-Kırklareli-Yenice hattında toplanılmasına muhalefet ediyorsa neden ordunun toplanma noktasını Başkumandanlık Vekâleti'nin isteğine uygun olarak ve onların istediği zamanda uygulamaya devam etmiştir. Bu hususta Tahkik Heyeti yaptığı incelemede Abdullah

⁷²⁰ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-47.

⁷²¹ Serkan Er, *a.g.t.*, s. 114.

⁷²² Ender Korkmaz, *a.g.e.*, s. 300.

⁷²³ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-48.

Paşa'nın bunu yaparken, Nazım Paşa'dan bu yönde sözlü veya yazılı bir emir alıp almadığını açıklığa kavuşturulamamıştır⁷²⁴. Lakin her ne kadar ilk taarruz karşı tarafından beklense de 16 Ekim 1912 tarihinde Başkumandan Vekâleti Nazım Paşa tarafından verilmiştir.

Bunların dışında Şark Ordusu'na taarruz emri verildiğinde, ordunun halen seferberlik halinde ve ikmalinin devam ettiği gözden kaçmamalıdır⁷²⁵. Dolayısıyla taarruz emri verilse de kolorduların istenilen noktalara ulaşması için en az 20-30 km yürüyüş yapması gerekmektedir. Yolların elverişsizliğine ve havaların yağmurlu olması da eklenince araziye bataklık haline dönmüş arazide topların nakli bir hayli zor olmuştu. Cephane kolları ağırlıklarını taşıyan arabalarıyla birlikte çamura saplanıp yollarda ve derelerde kalmış ve asker zaten muharebe edemedi yorgun düşmüş vaziyetteydi⁷²⁶. Bu olumsuz hava ve yol şartları altında askerin ancak 6-10 saat arası yürüşten sonra Bulgar kuvvetleriyle temas kuracakları sahaya ulaşması mümkün olabilecekti. Bununla birlikte 22 Ekim günü icra edilecek taarruzun emri geç saatte kolordu karargâhlarına ulaştığı için hiçbir birlik istenilen saatte bulunması gereken mevkiye varamamış ve top yekûn bir taarruz harekâtı icra edilememiştir⁷²⁷. Zira III. Kolordu haricinde hiçbir kolordu görev bölgelerine varamamış⁷²⁸ ve Kırklareli'nin kuzeyinde sadece üçer siper kazılarak tahkimat tamamlanmıştı. Şark Ordusu Karargâhı bu aşamada kendi birliklerinde olan eksikleri doğru tespit ve tetkik edemediği gibi Bulgar kuvvetlerinin de tahmin edilen mevkilerde dağınık bir vaziyette oldukları öngörülerek taarruz emri vermesi de isabetli bir karar değildi. Zira Bulgar ordusunun dört tümeni, Süloğlu-Kayapa-Tunca mevkii gerisinde 30 km'lik bir hattı 120 bin askerle tutmakta, 30 bin mevcutlu bir tümeni de Devletliağaç gerisinde III. Kolordu karşısında tamamen taarruza hazır bir vaziyette beklemekteydi⁷²⁹.

Osmanlı kurmayları taktik anlamda da doğru bir strateji belirleyememişlerdi. Zira Şark Cephesi'nde Edirne-Kırklareli arasında bir mevkide toplanmak yerine 30

⁷²⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-49.

⁷²⁵ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-61.

⁷²⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-73.

⁷²⁷ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-74.

⁷²⁸ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-62.

⁷²⁹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-56.

km daha geride bir hatta toplanılmalıydı. Eğer bu şekilde hareket edilmiş olsaydı Bulgar ordusu tüm gücüyle taarruz edemezdi. Çünkü bu cephede Edirne tam bir müstahkem şehir olduğu için ister istemez Bulgar ordusu burayı geride bırakıp tüm kuvvetleriyle Şark Ordusu mevzilerine taarruz etmeyi göze alamazdı. Mecburen ehemmiyetli bir kuvveti Edirne Müstahkem Mevkii önlerinde bırakmak zorundaydı⁷³⁰. Böylesi bir stratejinin Osmanlı ordusu açısından da artıları vardı. Tıpkı mevcut hatta olduğu gibi eğer daha gerilerde bir savunma hattı tutulmuş olsaydı, Edirne Müstahkem Mevkii birlikleri buradan huruç harekâtı yaparak hem Bulgar birliklerini yıpratır hem de Şark Ordusu birliklerine destek verebilirdi.

Şark Ordusu'na taarruz emri verilmesinde sorumluluğun Abdullah Paşa'da mı yoksa Nazım Paşa'da mı olduğuna dair ise Tahkik Heyeti yaptığı araştırmada Harbiye Nezâreti'nden, Şark Ordusu Kumandanlığı'na taarruz için son telgrafın 20 Ekim'de gönderildiği tespit edilmişti⁷³¹. Ancak Abdullah Paşa'nın orduya taarruz emri verdiği tarih ise 22 Ekim saat 10.55'ti. Dolayısıyla bu tarihe kadar Şark Ordusu'nun seferberlik ve ikmali tamamlanmadığı gerekçesiyle sürekli olarak taarruza karşı çıkılmıştı. Fakat son emirden iki gün sonra şartlar değişmediği halde taarruza kalkılmasının Şark Ordusu Kumandanlığı'nın insiyatifinde verilen bir karar olduğunu ortaya koymuştur⁷³².

Bu doğrultuda Tahkik Heyeti hazırladığı iki numaralı fezlekedeyi⁷³³, Şark Ordusu'na verilen taarruz emrinde hiçbir muvaffakiyet ihtimali olmadığı halde bu emrin verilmesinin orduyu felakete sürüklediği tespit edilerek sorumlu olarak ise Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'yı göstermiştir. Yine taarruz harekâtının tarzı ve tatbiki hususunda acele kararlar alınmasının sorumlusu olarak Şark Ordusu

⁷³⁰ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-57.

⁷³¹ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-58.

⁷³² ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-59.

⁷³³ Fezlekeyi hazırlayan Tahkik Heyeti'nde I. Kolordu Ahz-ı Askeri Reisi Erkân-ı Harbiye Mirdivası Ali Hilmi Paşa, Fatih Fırkası Ahz-ı Askeri Reisi Erkân-ı Harbiye Kaımmakam Mustafa Reha Bey, Selimiye Fırkası Ahz-ı Askeri Reisi Erkân-ı Harbiye Kaımmakam Abdülkerim Bey (Sonradan 32. Fırka kumandanı olarak tayin edildi), Anadolu Şimendüfer Fırkası Askeri Komiseri Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Fahrettin Bey ve Erkân-ı Harbiye Umumiye Dairesine Memur Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Vasıf Bey'den oluşmaktadır. Bkz. ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-76.

Erkân-ı Harp Reisi Miralay Cevad Paşa gösterilerek ordunun uğradığı hezimette mesuliyeti olduğu tespit edilmiştir⁷³⁴.

Yine Tahkik Heyeti'nin seferberlik sürecinde yaşanan aksamalar ile ilgili yapmış olduğu incelemelerde, ordunun seferberlik, sevk ve nakliyesinde sorumluluğun Başkumandanlık Vekâleti'nde olduğunu dolayısıyla bunda Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa ile Erkân-ı Harp Reisi Miralay Cevad Paşa'nın bir hatasının bulunmadığına kanaat getirmiştir⁷³⁵. Ancak heyet, Abdullah Paşa'nın seferberlikle ilgili gördüğü eksiklikleri Harbiye Nezâreti ile Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'ye bildirme yetkisinin olduğunu belirterek gerekli görüldüğü ve yeni bilgi ve belgelerin ortaya çıktığı zaman meselenin yeniden incelenebileceğini de ifade etmiştir⁷³⁶.

Harbiye Nezâreti'nin 1 Nisan 1914'te Divân-ı Harb-i Mahsus Başkanlığı'na müracaat ederek Tahkik Heyeti'nin hazırladığı iki numaralı fezlekenin görülmesini istemesi üzerine Şark Ordusu'nun taarruz kararında suçlu görülen Abdullah ve Cevad Paşaların sorgulanmasına başlanmıştır. Divân-ı Harp Heyeti soruşturmaya Osmanlı ordusuna ilk taarruz emrinin verildiği 16 Ekim 1912 tarihli tezkereyi Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nden isteyerek başlamıştır. Bu noktada Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın da ifadesine başvurularak hangi gerekçeyle taarruz kararının onaylandığı sorulmuştur. Sadrazam 23 Nisan 1914'te verdiği ifade de aradan zaman geçtiğini, hangi istihbarat gerekçesiyle bu kararın verildiğini hatırlamadığını ancak verilen her kararın milletin ve askerinin maneviyatını en üstte tutmak için alındığını belirterek ayrıntı vermemiştir. İfadesine başvurulanan dönemin Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi, 13 Mayıs 1914 tarihinde gönderdiği yazıda: Nazım Paşa'nın 16 Ekim tarihli Meclis-i Vükelâ toplantısında, Trakya'da ki birliklerin yeterli sayıya ulaştığı ve askerî hazırlıklarında istenilen düzeye geldiğini dile getirip zaman kaybetmeden taarruza geçilmesi için savaş ilan edilmesini istediğini belirtmişti. Ancak Divân-ı Harp Heyeti'nin yaptığı incelemede meclis tutanağında Nazım Paşa'nın bu ifadelerine rastlanmamıştır. Dolayısıyla Noradunkyan Efendi'nin ifadesi

⁷³⁴ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-75.

⁷³⁵ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-43.

⁷³⁶ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-44.

yanlıştı. Bu durumda Nazım Paşa'dan bağımsız Noradunkyan Efendi ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın da savaş ve taarruz yanlısı olduğu kanaati uyanmıştı. Ancak Divân-ı Harp Heyeti soruşturmayı derinleştirip bir karara bağlayamadan Osmanlı Devleti'nin 27 Ağustos 1914'te seferberlik ilan etmesiyle heyet çalışmaları tatil edilmişti⁷³⁷.

5. İkmal Eksikliği

Osmanlı ordusunun, Balkan Savaşı esnasında cepheye giderken ihtiyacı olan birçok şey tamamlan(a)mamıştı. Ancak en temel eksik, şüphesiz iâşeydi. Kırklareli mağlubiyeti sonrası Abdullah Paşa'ya Sakızköy'de kötü şartlarda bir evde denk gelen İngiliz gazeteci Ellis Ashmead-Bartlett, Abdullah Paşa'nın ve askerlerinin iki gündür bir şey yemediklerini, askerlerin çiğ mısır koçanı veya bunları öğüterek elde ettikleri undan bulamaç benzeri bir tayın tükettiklerini ama bunu yemenin neredeyse imkânsız olduğunu ifade etmiştir⁷³⁸. Fransız gazeteci Stephane Lauzanne'nin de Lüleburgaz yenilgisinden sonra Osmanlı askeri ile ilgili kanaatine baktığımızda, *“Süvarilerin gürültüsünü, yaralıların iniltisini bastıran ekmek, ekmek feryadı bir annenin bedduası gibi göğe yükseliyordu.”* sözleriyle aktarmıştır. Bağımsız Süvari Tümen Kumandanı Cemil Bey, karmakarışık bir halde firar eden askerlere neden kaçtıklarını sorunca, *“Kaçıyoruz, çünkü ekmeğimiz yok.”* cevabını almıştır. Yine İstanbul Alman Elçisi Baron von Wangenheim, bir salon konuşmasında yüksek sesle *“Eğer Türk askerinin ekmeği olsaydı, bu saatte Sofya'da bulunurduk.”* diye cephedeki açlığın boyutunu ifade etmiştir⁷³⁹.

Savaşa tanık olan bir başka isim Ömer Seyfettin, *“Bu sabah Leskovik'e doğru yola çıktık. Aydonat'ta şiddetli muharebeler oluyormuş. Biz Leskovik'ten cephane alacağız. Yolda kaybolan hayvanımı aramak için geri kalmıştım. Bir çalılığın içinde doktoru, eczacıyı, Birinci ve İkinci Taburlardan birkaç zâbiti gördüm. Yeri kazıyorlardı. Meğerse, açlıktan bir nefer ölüyormuş. Ağzından köpükler akıyordu.*

⁷³⁷ Serkan Er, *a.g.t.*, s. 125-127.

⁷³⁸ Ellis Ashmead-Bartlett, *a.g.e.*, s. 156.

⁷³⁹ Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 58-59,73.

Zavallı daha tamamıyla nefesi bitmeden, kazılan mezarının kazma seslerini işitiyordu” sözleriyle gördüğü feci vaziyeti aktarmaktaydı⁷⁴⁰.

Celal Bey, iaşe eksikliği yüzünden Tekirdağ’a çıkarılan askerî kuvvetlerin üç gün boyunca aç kaldığını, oysa hasat mevsiminin henüz yeni bittiği Tekirdağ ve çevresinde tüm ambarların dolu, merada ise çok sayıda kasaplık hayvanın dolaşmakta olduğunu ifade etmiştir. Devlet, iaşe ve menzil teşkilatı yönünden kalabalık kadrolara sahipken, nasıl olur da böylesine bolluk içinde olan bir coğrafyada askerler üç gün aç bırakılabiliyordu. Celal Bey, bu konunun sorumlusu olarak yine Nazım Paşa’yı göstermekte, görevini yerine getiremediği eleştirisinde bulunmaktaydı⁷⁴¹.

Kırklareli mağlubiyeti sonrası Mahmut Muhtar Paşa, dağılan askeri Vize’de tekrar toplama gayretine girilmişti. Ancak toplanan asker sayısı arttıkça beslenme sorunu da doğru orantılı olarak artmaktaydı. Hâlbuki sefer ve savaş durumlarında sadece cephede değil konak ve toplanma noktalarında da yetecek miktarda erzak, elbise, mühimmat ve ihtiyaç duyulabilecek malzeme bulunmak zorundaydı⁷⁴². Aynı şekilde muhtemel bir geri çekilme ihtimaline karşı askerî yönetim, güzergâh belirlemeli ve bu güzergâh üzerinde ihtiyacı karşılayacak kadar erzak ve malzemeyi depolama alanları teşkil edilmiş olmalıydı. Ancak ne yazık ki bunların hiçbiri yapılmamıştı ve etraftaki fırınlardan üç dört bin okkadan fazla ekmek çıkarılamadığı için askeri doyurmakta zorluklar yaşanmaktaydı. Türk köylerinin boşalıp, etrafta sadece Hristiyan köylerin kalması, erzak toplama işini zorlaştırdığı gibi Hristiyan köylerinin yakınından geçen Türk askerler ve zâbitleri genellikle katledilmişlerdi⁷⁴³. Benzer nitelikte bilgiler basına da yansımıştı. Rumca gazetelerde çıkan haberleri aktaran Tanin, Osmanlı askerinin zora düşmesi için Bulgar köylülerin büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarını Bulgaristan’a naklettiği ve var olan mahsulleri ile ekili olan arazilerini de yok etmişlerdi. Yine savaş öncesi sayıları 50-60 civarında olan Bulgar çetelerinin, savaş başladıktan sonra 300-400 kişiyi bulan gruplar oluşturdukları

⁷⁴⁰ Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, s. 94-95.

⁷⁴¹ Celal Bayar, *a.g.e.*, s. 863.

⁷⁴² ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-39.

⁷⁴³ Mahmut Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 43.

görülmekteydi⁷⁴⁴. Bundan anlaşılacağı gibi Osmanlı tebaası olan bazı Bulgarların ihanet içerisinde oldukları aşikârdı. Ashmead-Bartlett, Kırklareli mağlubiyeti sonrası göç eden ahalinin arasına kaçak askerlerin de karıştığı, bir zâbitin onlara geri dönmezlerse vurulacaklarını söylemesi üzerine, “*Açlıktan öleceğimize vurularak ölmeyi yeğleriz!*” cevabını aldığını işittiğini yazmıştı⁷⁴⁵.

İaşe meselesinde cepheden gelen haberler de iyi değildi. Osman Paşa, I. Kolordu Komutanı Ömer Yaver Paşa’ya gönderdiği tezkirede askerın yiyecek ve cephanesinin kalmadığını ve muharebelere devam etmek için bu eksiklerin bir an evvel karşılanması gerektiğini bildirmişti⁷⁴⁶. Mürettep IX. Kolordu Kumandan Vekili Mirliva Ahmet Şevki, iaşeyle alakalı olarak asker ve zâbitlerin hatta komutanların dahi günlerce aç kaldığını, birliklerin geri çekilirken köylerde arta kalan buğday, mısır ne varsa kaynatarak açlığını gidermeye çalıştığını ifade ederek durumun vahametini ortaya koymuştur⁷⁴⁷. Tanin gazetesi köylülerin askerlere her gün et, süt, yumurta ve tavuk getirdiklerinden bahsederken⁷⁴⁸ İkdâm, Lüleburgaz Muharebelerinde silah dağıtımı için büyük bir çaba sarf edilmiş olsa da gıda ve erzak dağıtımında bir düzenin sağlanamadığı yönünde haberler çyer almaktaydı⁷⁴⁹. Bu durum, kamuoyuna akseden çelişkiyi açıkça gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Miralay Sait Pertev Bey ise erzak, zahire eksikliği ve askerın günlerce aç kaldığı hususunda bilinenin aksine menzil noktaları ve tren istasyonlarında orduyu idare edecek kadar iaşenin olduğunu belirterek sadece bunların askerlere ulaştırılmasında aksamalar yaşandığını bunun da menzil teşkilatındaki yetersizlikten kaynaklandığına işaret etmiştir. Sait Pertev Bey, delil olarak da Osmanlı askerının

⁷⁴⁴ Tanin, R. 19 Teşrinievvel/M. 1 Kasım 1912, Nr. 1488, s. 1.

⁷⁴⁵ Ellis Ashmead-Bartlett, *a.g.e.*, s. 111.

⁷⁴⁶ ATASE. BLH, Klasör: 434, Dosya: 11, fihrist: 1-2a. (R. 17 Kânunuevvel 1329/M. 30 Aralık 1913 Edirne. Mürettep Dokuzuncu Kolordu Kumandan Vekili Mirliva Ahmet Şevki’nin, Birinci Kolordunun Geredeli-Gevgirler-Lüleburgaz Muharebelerinin izaha muhtaç bazı noktaları hakkındaki ifadesi)

⁷⁴⁷ ATASE. BLH, Klasör: 434, Dosya: 11, fihrist: 1-7.(R. 17 Kânunuevvel 1329/M. 30 Aralık 1913 Mürettep Dokuzuncu Kolordu Kumandan Vekili Mirliva Ahmet Şevki’nin, Birinci Kolordu’nun Geredeli-Gevgirler-Lüleburgaz Muharebelerinin izaha muhtaç bazı noktaları hakkındaki ifadesi)

⁷⁴⁸ Tanin, R. 15 Teşrinievvel 1328/M. 28 Ekim 1912, Nr. 1484, s. 1

⁷⁴⁹ İkdâm, R. 27 Teşrinievvel 1328/M. 9 Kasım 1912, Nr. 5647, s. 3.

geri çekilmesi sonrası Bulgarların yüzlerce araba ve vagon ile erzakı ele geçirmelerini örnek göstermişti⁷⁵⁰.

6. Askerin Terhisi ve İsyanlar

II. Meşrutiyet ilan edildiği zaman Osmanlı kara ordusunun mevcudu yaklaşık 545.000 iken Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde bu sayı 305.000'ne düşmüştür. Bunda şüphesiz askerin terhisi ve çıkarılan kanunlarla zâbit sayısındaki azalma etkili olmuştur. Ancak asıl önemli olan Osmanlı ordusu savaş gücünü önemli ölçüde kaybetmişti⁷⁵¹. Çünkü seferberlik ilan edildiği gün 150.000 civarında bulunması gereken Birinci Ordu Müfettişliği'ne mensup birliklerin mevcudu 16.000 civarında olup, onlarında bir kısmı acemi askerler oluşturmuştu⁷⁵². Yine Yemen İsyanı'nı bastırmak için Rumeli'deki askerin buraya sevkı Balkanlardaki tecrübeli askerin bu coğrafyaya kaydırılmasına sebep oldu. Dolayısıyla Balkan Savaşı'nın her an çıkmasının beklendiği bir zamanda Yemen'e otuzbeş taburdan fazla bir kuvvetin gönderilmesinin Balkanlarda yaşanan mağlubiyetin üzerinde önemli bir etkisi olmuştu. Vaziyetin en vahim olan yönü ise gönderilen bu askerlerin hastalıktan, iklim şartlarından ve çarpışmalardan dolayı neredeyse tamamı kaybedilmiş olmasıydı. Hâlbuki bu birlikler Balkan Savaşı'nda orduya dâhil edilmiş olsaydı, muharebeler kaybedilmez ve ordu savaştan muzaffer çıkabilirdi⁷⁵³. Zira Yemen'e sevk edilen kuvvetlerin çoğu İkinci Ordu bölgesinin iyi yetişmiş, yeni makineli tüfekler ve seri atışlı dağ topları ile teçhiz edilmiş birlikleriydi. Tecrübeli redif askerleri de gönderilenler arasındaydı. Yine Preşova ve Gilan Taburlarından mürekkep dört taburlu bir Arnavut Alayı da Batı Rumeli'den sevk edilen kuvvetlerdendi⁷⁵⁴. Dolayısıyla Birinci Ordu Müfettişliği bünyesindeki I. Kolordu tümenleriyle, IV. Kolordu'nun Mürettep 10. Tümen'i haricinde hiçbir tümen ve

⁷⁵⁰ Sait Pertev Demirhan, *a.g.e.*, s. 158.

⁷⁵¹ Zekeriya Türkmen, "II. Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri", *Onikinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010, s. 119-120; Hakan Özdemir, *a.g.e.*, s. 101.

⁷⁵² ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-35. (R. 17 Mart 1330/M. 30 Mart 1914 Tarihli Harbiye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen, 1328-29 Seferi Heyet-i Tahkikiye Raporu). (4 numaralı klasör aynı tarihle aynı makama gönderildiği için bundan sonraki dipnotlarda açıklama verilmeyecektir.)

⁷⁵³ İsmet İnönü, *a.g.e.*, s.79.

⁷⁵⁴ *a.g.e.*, s. 66.

taburun sayıları tam değildi. Dokuz tabur olması gereken tümenlerin mevcutlarının ise beş-yedi taburluk bir güçten müteşekkil olduğu Şark Ordusu Harp Ceridesi'nde belirtilmişti⁷⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nin farklı coğrafyalarında çıkan isyanlar ve Trablusgarp Savaşı gibi nedenlerden dolayı Balkanlarda gerilimin artması üzerine 4 Temmuz 1912'de Birinci ve İkinci Ordu Müfettişliklerine bağlı kolorduların hazır hale getirilmesi için Rumi 1308 doğumlu efradın acilen celp ve sevklerinin yapılması için gerekli hazırlıkların yapılması istenmişti⁷⁵⁶. Zaman kaybetmeden çalışmalara başlayan Dâhiliye Nezâreti gerekli yerlerde memurların da askerin celp ve sevkleri konusunda hassasiyet göstermelerini emretmişti⁷⁵⁷. Ancak henüz bir ay geçmeden 29 Temmuz 1912'de, 1908 yılında silahaltına alınan askerler terhis edilmişti. Gerekçe olarak uzun süreden beri kışlada olan asker arasında disiplinsizlik ve isyan emarelerinin görülmesi, ayrıca hasat zamanı olduğu için tarımla uğraşan askerlerin çalışmalarının sağlanması ve İtalyan tehdidinin ortadan kalkması gibi sebepler öne sürülmüştü. Netice olarak Batı Anadolu, Çanakkale ve İzmir çevresi ile Trakya ve Makedonya'da bulunan redif askerleri terhisiyle 75.000 yetişmiş asker biranda ordudan ayrılmıştı. Yine çok geçmeden Balkanlardaki siyasi krizin artması üzerine⁷⁵⁸ 22 Eylül 1912'de Rumeli sınır bölgelerinde asker sayısını arttırmak için Padişah'ın onayı istenmiş ve 25 Eylül'de de Meclis-i Vükelâ kararıyla Rumeli'deki nizamiye askeri yarı seferber, redif askerleri tam seferber hale getirilmişti. Eksik kalan kadroların ise Anadolu'dan tamamlanması kararı alınmış 1 Ekim 1912'de de genel seferberlik ilan edilmişti⁷⁵⁹.

Balkan Savaşı'ndan çok kısa bir süre önce gerçekleşen terhis işlemi, savaşın olumsuz gidişatı üzerinde etkili olduğu gibi askerler arasında da “*Madem geri*

⁷⁵⁵ ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17, fihrist: 4-34.

⁷⁵⁶ BOA, DH.İD. Nr. 147/34-2. (R. 21 Haziran 1328/M. 4 Temmuz 1912 Harbiye Nezâreti'nden, Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen şifreli tebliğ)

⁷⁵⁷ Emir gönderilen yerler arasında; Aydın, Ankara, Kastamonu, Konya, Suriye, Adana, Yanya, Selanik, Edirne ve Kosova Vilayetleri ile İzmit Mutasarrıflığı ve Müstakil Kudüs Mutasarrıflığı bulunmaktadır. Bkz. BOA, DH.İD. Nr. 147/34-1,3. (R. 23 Haziran 1328/M. 6 Temmuz 1912 Dâhiliye Nezâreti Muharebat-ı Umumiye Dairesi'nde askerin celp olacağı vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen gönderilen telgraf).

⁷⁵⁸ Mehmet Beşikçi, *a.g.m.*, s. 36.

⁷⁵⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 116-117.

çağırılacaktık, neden terhis edildik.” seslerinin yükselmesine neden olmuştu⁷⁶⁰. Meydana gelen hadiseler dikkatle değerlendirildiğinde Balkanlarda tehlikenin sezilmesi üzerine yeni askerlerin silahaltına çağırılmasından kısa bir süre sonra, tecrübeli askerlerin terhis edilmesi ortaya çelişkili bir durum da çıkarmıştı. Dolayısıyla bu çelişki Balkan Savaşı arifesinde bir yanda terhis olan birlikler, diğer yanda cepheye çağırılan askerlerin olduğu karmaşayı beraberinde getirmişti. Haliyle zaman kısıtlıydı ve ne yeni askerler zâbitanı ne de zâbitanın askerini tanıma fırsatı ol(a)madan cepheye gönderilmişti. Ayrıca siyaset ve ordu arasındaki kopukluk, birbirini denetleme mekanizmasının olmaması ve çevrede olup biten politik ve askerî gelişmelerin iyi tahlil edilememesi hezimetini beraberinde getirmişti.

Terhis kararını onaylayan Gazi Ahmet Muhtar Paşa ise sonradan bununla ilgili kendilerinden önceki Sait Paşa Hükûmeti’ni suçlamış ve Sadrazam Sait Paşa ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın Yanya ve Kozana bağımsız tümenleri ile 5. Kolordu ikmal erlerinin terhisi için 27 Haziran 1912’de emir verdiklerini ifade etmiştir. Oysa 1908 yılında silahaltına alınan askerin bir düzen içerisinde terhisleri yapılmalıydı. Şeyhülislam Cemaleddin Efendi’nin ise bu konuda Büyük Kabine Hükûmeti’nin bir suçunun olmadığını ve sorumlu olarak Harbiye Nazırı Nazım Paşa’yı gösterdiği bilinmektedir⁷⁶¹ Gazi Ahmet Muhtar Paşa, sadaretinin sekizinci gününde tabur mevcutlarının 750 olması koşuluyla terhis emrini Harbiye Nezâreti’ne bildirmişti. Emrin verilmesinden Balkan devletlerine karşı seferberlik ilan edilmesine kadar 63 gün geçmişti. Haliyle bu noktada gelecek acemi askerin talim süresi, tabur mevcutlarının korunması gibi hususlar göz önünde bulundurularak terhis planlamasının yapılması sorumluluğu Harbiye Nazırı Nazım Paşa’daydı. Dolayısıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa, kendisi ve kabinesinin bu işten sorumlu olmadığını ileri sürmüştü⁷⁶². Terhis meselesiyle ilgili Meclis-i Mebusan’da da ifadesine başvurulmuştu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, sorumluluğun sadece kendi kabinesinde olmadığını yinelemişti. Ayrıca Erkân-ı Harbiye tarafından hazırlanan seferberlik planına göre

⁷⁶⁰ Zeki Çobanlıoğlu, *Balkan Harbi ve Şark Ordusu Hezimetini*, Birinci Kısım, (Neşreden: Tüccarzade İbrahim Hilmi), Kitabhane-i İslan ve Askeri, Dersaadet 1332, s. 6-7.

⁷⁶¹ Rıfat Uçarol, *a.g.m.*, s. 269-270.

⁷⁶² Ahmet Ali Gazel, “İttihat ve Terakki’nin 1913 Kongresinde Hükûmetine ve Şahsına Yönelik İthamlara Ahmet Muhtar Paşa’nın Cevabı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum 2015, s. 640-641.

redif birliklerini toplanma süresinin ortalama sekiz gün olduğunu ancak seferberlikle harp arasında yirmi gün geçtiğini dolayısıyla verdikleri terhis kararının hiçbir zararının olmadığına dikkat çekmişti⁷⁶³.

Nazım Paşa ise üç yıldan beri isyan bölgelerine gönderilen nizamiye taburlarının yorgun düştüğünü ve silah çatıp terhis talep ettiklerini ifade edip, kanunen görev sürelerini tamamlayan bu askerlerin hali hazırda bir isyan hareketine girişmemeleri için terhis edilmelerine karar verilmiş olduğunu belirtti⁷⁶⁴. Yine askerın terhisi hususunda Talat Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Avrupa devletlerinin Balkanlarda bir savaşa müsaade etmeyeceğini düşünerek bu terhise onay verdiğini belirtmişti⁷⁶⁵. Benzer ifadeleri kullanan Kâmil Paşa, Avrupa devletlerinin savaşın olmayacağına dair Büyük Kabine'ye verdiği teminat doğrultusunda Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın iyimserliğe yakın bir umursamazlığa kapıldığını ve askerın terhisini onaylandığının altını çizmiştir⁷⁶⁶. Tefvik Paşa'ya göre ise Balkanlarda muhtemel bir savaşın çıkmasını önlemek için Avrupa devletlerine bel bağlamak, acizlik ve zayıflık göstergesinden başka bir şey değildi. Ayrıca Tefvik Paşa, güvenilir kaynaklardan edindiği bilgilerden, Avrupa devletlerinin savaş önleme çabalarının sonuçsuz kalacağını da farkındaydı⁷⁶⁷. Netice itibarıyla her iki hükûmetin, Balkanlarda meydana gelen gelişmelerden ve kurulan ittifaklardan bihaber olarak bu terhis kararında payı olmuştur.

7. İstihbarat ve Teçizat Eksikliği

Osmanlı kurmaylarının en büyük eksilerinden biri de istihbarat unsurlarına gerekli önemi vermemeleri ve var olanlarında görevlerini layıkıyla yerine getirememiş olmasıydı. Dolayısıyla savaşa günler kala Bulgar ordusunun yığınak şekli ve hareket yönü tespit edilemediği gibi sadece Edirne yönünden bir saldırı

⁷⁶³ Serkan Er, *a.g.t.*, s. 147-148.

⁷⁶⁴ Rıfat Uçarol, *a.g.m.*, s. 270-271.

⁷⁶⁵ Orhan Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s. 9.

⁷⁶⁶ Cengiz Mutlu, *Osmanlı'da Bir Ermeni Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan Efendi*, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2023, s. 125,153.

⁷⁶⁷ Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tefvik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 170.

olabileceği öngörülmüştü⁷⁶⁸. Kırklareli ve Süloğlu Muharebelerinde daha seferberliğini tamamlamayan Şark Ordusu, taarruza geçmekten başka çıkar yol bulamadığından bunu gerçekleştirmek için harekete geçmiş, lâkin yeterli istihbarat bilgisi olmadığı için kendisi taarruza maruz kalmıştı⁷⁶⁹. Harici istihbarat toplayamayan Osmanlı komutanları, dâhilde dahi telefon ve telgraf hatlarının yetersizliğinden dolayı birbiriyle haberleşme imkânı bulamamaktaydı. Dolayısıyla Balkan Savaşı'nda, Türk ordusunun zayıflığı Balkan müttefiklerine oranla çok daha fazla oldu. Bunda da istihbarat akışının olmaması, fen kıtalarının yetersizliği, uçaklardan faydalanılamamış olması önemli birer etkendi⁷⁷⁰. Kırklareli Muharebelerinde son ana kadar Bulgar 3. Ordusu'nun durumu ve konumu hakkında bilgi elde edilememesi sebebiyle Tunca'nın doğusundaki bu ordunun faaliyetleri takip edilememişti. Bu sebeple Osmanlı III. Kolordusu beklemediği bir anda karşısında Bulgar 3. Ordusu'nu bulmuş ve bu durum savaşın kaderine etki etmişti⁷⁷¹. Edirne'de Maraş bölgesinden yapılan yarma harekâtında eğer balon destekli bir harekât yapılsaydı, Bulgar ordusunun harekâtı ve güçleri hakkında istihbarat sahibi olunabilirdi. Ancak bu mümkün olmadığı gibi Bulgarların balon destekli harekâtlarına da engel olunamamıştı⁷⁷².

Görüldüğü üzere Osmanlı ordusunda ihmaller zincirinin uzayıp gittiği açıkça ortadadır. İstihbarat teşkilatı zayıf olduğu gibi, eldeki araç gereçler de istenildiği gibi kullanılamamıştı. Motorlu araçların bakımının zamanında yapılamaması, teknolojik bilginin yetersizliği, yedek parçanın ülke içinde üretilmemesi, şoförlerin dikkatsizliği ve akaryakıt temini gibi konular dolayısıyla motorize araçlardan da istenilen verim alınamamıştı⁷⁷³. Benzer sorunlardan dolayı Osmanlı ordusu sabit balonlardan da faydalanamadı. Hafız Rakım, anılarında balonun ve uçuracak zâbitanın olduğu halde balonun, 40-50 metreden fazla yükselemediğini ifade etmektedir. Hâlbuki balonlar birkaç yüz metre havalansa düşman mevzileri ve

⁷⁶⁸ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 8-9; ATASE, BLH, Klasör: 308, Dosya: 3, Fihrist: 1-36.

⁷⁶⁹ Serdar Cem Sediroğlu, *I. Balkan Savaşı'nın Doğu..*, s. 616.

⁷⁷⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Mareşal Fevzi Çakmak..*, s. 14.

⁷⁷¹ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 466-468.

⁷⁷² Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 45.

⁷⁷³ Aziz Tekdemir, *a.g.m.*, s. 41.

birliklerinin hareketleri görülebilir ve Edirne'yi bombalayan topların yeri tespit edilip telefonla konumları bildirilip etkisiz hale getirilebilirdi. Ancak bunların hiç biri mümkün olmamıştı. Zira balonu uçuracak gaz dahi şehrin kuşatılmasından dolayı İstanbul'dan gönderilememişti. Fakat Bulgarlar, önce batı cephesine, sonra da doğu cephesine geçirdikleri sabit balonları ile şehrin fotoğrafını dahi çekebilmişti⁷⁷⁴.

Çünkü sabit balonlar muharebelerde belli yükseklikten düşmanı gözlemleme, fotoğrafını çekip konum bildirme de kıymetli birer istihbarat aracı olarak kullanılabilirdi. Uygun yükseklikte ve elverişli arazi şartlarında çıplak gözle dahi balondan 20 km'lik bir alan rahatlıkla görülebilirdi. Dürbün yardımıyla ve uygun hava koşullarında ise görüş mesafesi 60 km'ye kadar çıkabiliyordu. Daha fonksiyonel bir hale getirilebilen balonlar telefon yardımıyla düşman hakkında anlık istihbarat sağlayabilir düşmanın hareket alanı ve mevzileri hakkında aşağıdaki birliklere bilgi verip Edirne Müstahkem Mevkii gibi büyük şehirlerin müdafaası için harekât planlarının hazırlanmasına imkân sağlayabilirdi. Karşı hamle olarak ise fotoğrafları çekilen kale ve şehirler, balonlara yerleştirilecek uzun menzilli top veya tüfeklerle rahatlıkla vurulabilirdi. Lakin Osmanlı Devleti balonla değil istihbarat toplayıp saldırı yapmayı, Edirne'de bulunan sabit balonu hidrojen gazının bulunamamasından ve uçuracak personelin acemiliğinden dolayı havalandırmayı dahi başaramamıştı⁷⁷⁵. Böylelikle motorlu taşıtlar, Balkan Savaşı'nın sonuçlarına doğrudan etki etmiş; bu sorunları çözüp, nakliye işlerini düzene koyan ve cephede askerî iaşeyi sağlayan taraflar başarılı olmuştur⁷⁷⁶.

8. Şark Cephesi'nde Alınan Mağlubiyet Sonrası Osmanlı Kamuoyu

Lüleburgaz Muharebelerinde yaşananları ve tarafların durumunu anlamak için cephede bulunan yabancı gazetecilerin kamuoyuyla paylaştıkları mühimdir. Özellikle muharebelerin son günlerine doğru, 31 Ekim sabahı yaşananları yanındaki Türk miralayın ağzından anlatan Fransız gazeteci Stephane Lauzanne, Osmanlı askerinin karşısında tüfek, süngü ve mitralyöz olduğu zaman cesaretle savaştığı ancak gidişatın Bulgar ordusunun seri atışlı yeni toplarının gelmesiyle değiştiğini ifade etmiştir.

⁷⁷⁴ Hafız Rakım Ertür, *a.g.e.*, s. 92.

⁷⁷⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 287; Ayşe Zamacı, *a.g.m.*, s. 204-205.

⁷⁷⁶ Mustafa Yenilmez, *a.g.m.*, s. 128.

Durumun vahametini anlatmak için ise bir obüs topunun yarattığı etkiye, ancak bin tüfekte durmaksızın bir saat ateş etmekle ulaşılabileceğini belirtmiştir⁷⁷⁷. İngiliz gazeteci Bartlett, sabahın erken saatlerinde Bulgar top atışlarının başladığını ve apar topar Satıköy'den ayrılmak durumunda kaldıklarını, geride ise hezimete uğramış bir ordunun enkazının kaldığını aktarmıştı⁷⁷⁸.

Fransız gazeteci Georges Remond da o gün yaşananları “*Sabah oldu hava biraz sisli ise de güzeldi... Biz tam savaş alanına gitmek için yola koyulmak üzereydik ki, Karıştıran tarafından birdenbire birçok asker, beygir, arabalar, toplar, karmakarışık bir şekilde ortaya çıkıverdi. Bu kalabalık daima artıyor ve köprü üstünde toplanıyordu. Bu defa şüpheye mahal yoktu ki, Osmanlı ordusu yenilgiye uğramış düzensiz bir şekilde geri çekiliyordu. Subaylardan bazıları Vasfi Beyle konuştular. Vasfi Bey gelip bize dedi ki: Efendiler Genelkurmay Başkanlığından hiç haber alamıyoruz. Erzakımız yok, atlarımız yorgun. Çorlu'ya döneceğiz.*” sözleriyle aktararak⁷⁷⁹, Osmanlı askerinin düzensiz ricatından bahsetmekteydi. Gazetelerde ise savaşın Vize-Lüleburgaz-Babaeski mntıkalarında tüm şiddetiyle devam ettiği ve Şark Ordusu'nun bütün hatlarda gidişatı lehine çevirdiğini yazmaktaydı. Ayrıca Osmanlı askerinin yiğitlik ve dayanıklılığı sayesinde, sıranın üç kol üzerinden ilerleyerek Bulgarları Tunca havzasından sürüp çıkarmaya ve geldikleri yere, Yanbolu'ya göndermeye geldiği ifade ediliyordu⁷⁸⁰. Bunun yanında Bulgar ordusunun bozguna uğradığı, Şark Ordusu'nun Vize ve Lüleburgaz kollarının birleştiği ve şiddetli muharebelerin devam ettiği yönünde haberler yer almaktaydı⁷⁸¹. Ancak artık cephede olan gidişat hakkında kamuoyunun resmî makamlardan duyacağı doğru bilgilere ihtiyacı vardı. Bu konuda Matbuat-ı Ecnebiye Şubesi Müdürü'nün, Sadarete gönderdiği yazıda kendilerine, Şark Ordusu'nun muharebeleri kesin olarak kaybettiği ve Çatalca hattına doğru ricat ettiği bilgilerinin geldiği ifade edildi. Bu hususta yabancı gazetecilerin de merak içinde olduğu, doğru bilgiye

⁷⁷⁷ Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 55-56.

⁷⁷⁸ Ellis Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 179-180.

⁷⁷⁹ Georges Remond, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁸⁰ Tanin, R. 19 Teşrinievvel 1328/M. 1 Kasım 1912, Nr. 1488, s. 1.

⁷⁸¹ Sabah, R. 20 Teşrinievvel 1328/M. 2 Kasım 1912, Nr. 8305, s. 2.

ulaşmak adına hükûmetin resmî bir açıklama yapmasının uygun olacağı belirtilmekteydi⁷⁸².

Zaten çok geçmeden Lüleburgaz Muharebesi'nin kaybedildiği kamuoyuna yayımlanan tebliğ-i resmî ile “*Tali-i harp mütehavvil olup her noktada birden ihraz-ı zafer ise her zaman kabil değildir. Harbi kabul etmiş olan bir millet için kaffe-i necaiğe kemali sebat ve metanetle tahammül etmek unutulması vahim bir vazifedir. Binaenaleyh ne ihzar olunan muzafferiyetten dolayı lüzumsuz fahr-ü gurura ne de görülen muvaffakiyetsizlikten naşi yes-i telaşa kapılmak doğru olmaz. Mesele hükûmet-i erbaa ile icra olunan muhaberatta İşkodra ve Yanya cihetlerindeki Asakir-i Osmaniye müdafaatı muvaffika göstermekte olup fakat Vize ve Lüleburgaz taraflarında bulunan Şark Ordusu müdafa-yı lazımeyle daha ziyade suhulet ve muvaffakiyetle ifa edebilmek üzere Çatalca hattı Müdafaasına nakli mevki etmek tasmiminde bulunmuştur. Menafiy-i vataniyenin son mertebe-i imkâna kadar temin-i muhafazasına çalışılması mukarrer ve tabidir.*” şeklinde açıklama yapılarak duyurulmuştu⁷⁸³.

Cephelerde durumun pekiyi olmamasına rağmen gazetelerdeki haberlerin Türk milletini, ümit ve ümitsizlik arasında zinde tutulma yönünde yapıldığını belirtmek pekte yanlış olmaz. Tanin gazetesinde, Şark Ordusu'nun bir haftadır düşmanla yaptığı başarılı muharebelere rağmen Bulgar ordusunun son bir hamle yaparak bütün kuvvetiyle merkez ve sol kanattan taarruz edip hattı yardığını duyurdu. Dolayısıyla görülen tehlike üzerine Osmanlı kurmayları, Şark Ordusu'nun Çatalca hattına düzenli bir şekilde sevkini gerçekleştirmişti. Bu yönde bir karar Türk milletini memnun etmemişti. Ancak yas tutmak ve telaşa kapılmak da doğru değildi. Bundan sonraki süreçte Osmanlı ordusu eksiklerini gelen takviye kuvvetlerle daha çabuk tamamlayarak birkaç gün içerisinde daha güçlü bir taarruz gerçekleştirebilirdi. Bulgar ordusu açısından ise eksiklerini tamamlamak bir hayli daha zordu. İşte bunun için biz hükûmetle aynı görüşteyiz ve artık ordu, verdiği mücadelenin hayat ve namus davası olduğunu anlamıştı. Çünkü atılacak her geri adımın Türkleri Avrupa

⁷⁸² BOA, HR. SYS. Nr. 2965/20-1.(3 Kasım 1912 Matbuat-ı Ecnebiye Müdürü'nden, Huzur-ı Sami-i Nezâret Penahi'ye gönderilen yazı)

⁷⁸³ İkdam, R. 22 Teşrinievvel/M. 4 Kasım 1912, Nr. 5642, s. 1; Tanin, R. 22 Teşrinievvel/M. 4 Kasım 1912, Nr. 1491, s. 1.

topraklarından çıkarıp, Asya'ya sürmek için yapıldığı vurgulanmıştır⁷⁸⁴. Avusturya basını ise Lüleburgaz Muharebelerinde Bulgar zaferinin hiç de kolay kazanılmadığını, Türklerin yiyecek, içecek, silah ve mühimmat eksikleri olmasına rağmen kahramanca mücadele ettikleri ancak Bulgar topçularının savaşın seyrini büyük ölçüde kendi lehlerine çevirdiği değerlendirilmesinde bulunulmuştu⁷⁸⁵.

Balkan Savaşlarını yakından takip eden Avrupa devletlerinin ilgisi, Lüleburgaz mağlubiyeti sonrası tamamen bu noktaya toplandı. Ayrıca Bâb-ı Âli'nin arabuluculuk yapmaları için bu devletlerden destek isteyeceği yönünde haberler de kamuoyuna yansımıştı⁷⁸⁶. Yine Osmanlı Devleti'nin büyükelçileri vasıtasıyla Avrupa devletlerinin arabuluculuk yapmalarını resmî olarak talep ettiği ancak bunun kamuoyunda duyulmadığı iddia ediliyordu⁷⁸⁷. Barışın sağlanması yönünde ise Avrupa devletlerinin tamamı aynı görüşte değildi. Şöyle ki; Rusya ve Fransa bir an önce savaşı durdurup Bulgar askerlerinin İstanbul'a girmelerini engellemek isterken, Almanya ve Avusturya ise bu hususta, Bulgaristan'a biraz daha alan bırakarak İstanbul üzerinde Rusya ve İngiltere'nin çatışmasını istiyordu. Tabi olarak aynı süreçte asıl özne olan Balkan devletlerini ilgilendiren durum da vardı⁷⁸⁸. O da cephede elde ettikleri her başarı, bu küçük devletlerin kendilerine olan güvenlerinin giderek arttırmasıydı. Dolayısıyla muharebeler tüm hızıyla devam etmekteydi. Bu karmaşık durum Avrupa devletlerini barışın sağlanması noktasında uygun çözümler bulmasını zorlaştırmaktaydı⁷⁸⁹. Ayrıca Sırbistan'ın Arnavutluk toprakları üzerindeki ihtirasları ve Adriyatik Denizi'ne ulaşma isteği Avusturya ve İtalya gibi Avrupa devletlerini son derece rahatsız ediyordu⁷⁹⁰.

Gelinen durumda Avrupa devletlerinin savaş öncesinde sonuç ne olursa olsun Balkanlarda statükonun değişmeyeceği yönündeki söylemlerinin devam etmeyeceği görülmüştü. Osmanlı gazetelerinin, yabancı gazetelerden aktardığı haberler de bu yöndeydi. Bulgaristan'ın Mir gazetesindeki bir makalede eğer Avrupa devletleri

⁷⁸⁴ Tanin, R. 22 Teşrinievvel/M. 4 Kasım 1912, Nr. 1491, s. 1.

⁷⁸⁵ Tages-Post, 7 November 1912, Nr. 255, s. 2.

⁷⁸⁶ Neue Freie Presse, 4 November 1912, Nr. 17314, s. 1.

⁷⁸⁷ The Sun, 4 November 1912, Vol. LXXX, Nr. 65, s. 1.

⁷⁸⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 45-46.

⁷⁸⁹ Tages-Post, 7 November 1912, Nr. 255, s. 1.

⁷⁹⁰ İkdâm, R. 27 Teşrinievvel/M. 9 Kasım 1912, Nr. 5647, s. 3.

savaş sonrasında Balkanlarda kati bir barış tesis etmek istiyorsa, statükonun değişmeyeceği kararını unutmaması gerektiği ileri sürülüyordu. İngiliz Times gazetesine göre ise Makedonya veya Makedonya'nın bir kısmında uygulanacak idare ne olursa olsun, eski düzen aynı olmayacaktı⁷⁹¹. Fransa Başbakanı Raymond Poincaré'nin, Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Mehmet Rifat Paşa ile yaptığı görüşmede “*Balkan devletlerinin başarılarından sonra eski sınırlar aynı kalmaz.*” sözleri de statükonun devam etmeyeceği yönündeydi⁷⁹². Paris ve Petersburg Sefaretlerinden alınan telgraflarda cephede yaşanan mağlubiyetlerin sonucu Avrupa devletlerinin Balkanlarda statükonun devam etmesi kararlarından vazgeçtiklerini doğrular nitelikteydi. Bu durum karşısında sefaretlerin önerileri ise ne olursa olsun cephede sabırla mukavemet gösterilmesi gerektiği yönündeydi⁷⁹³.

C. Edirne Müstahkem Mevkiinin Kuşatılması

1. Bulgar ve Sırp Ordularının Durumu

Kırklareli galibiyeti sonrası Bulgar Genelkurmayı, General Nikola İvanov komutasındaki 2. Ordu'ya Edirne Kalesi'nin perdelenmesi görevini vermişti. Bu görev için İvanov'un emrinde 8. ve 9. Piyade Tümenleri, bir piyade tugayı, bir süvari tümeni ve üç topçu taburu bulunmaktaydı. İlaveten bir uçak müfrezesi ve bir rasat balon filosu da İvanov'un emrindeydi⁷⁹⁴. General İvanov, 25 Ekim günü Meriç ve Arda Nehirleri arasındaki bölgeyi kontrol altına almak için bir süvari birliğini bu bölgeye göndermişti. Burada asıl amaç Edirne-İstanbul demiryolu hattını ele geçirip, Edirne'nin başkentle olan bağlantısını tamamen kesmekti⁷⁹⁵. Bulgar ordusunun bu harekâta başlaması ve strateji değiştirmesindeki tek sebep Şark Ordusu'nun

⁷⁹¹ Tanin, R. 20 Teşrinievvel/M. 2 Kasım 1912, Nr. 1489, s. 2; İkdâm, R. 22 Teşrinievvel/M. 4 Kasım 1912, Nr. 5642, s. 3.

⁷⁹² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 46.

⁷⁹³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 241.

⁷⁹⁴ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 186.

⁷⁹⁵ Jean Frederic Lucien Piarron de Mondesir, *Balkan Savaşı'nda Edirne Muhasarası (1912 Teşrin-i Sani-1913 Mart)*, Mütercim: Mülazım Ş.B., Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1915, s. 67; Jean Frederic Lucien Piarron de Mondesir, *Balkan Savaşı'nda Edirne Muhasarası (1912 Teşrin-i Sani-1913 Mart)*, Mütercim: Mülazım Ş.B., Yay. Haz. Halûk Kayıcı, Ceren Yayıncılık, Edirne 2019, s. 62.

Lüleburgaz-Pınarhisar hattına çekilmiş olması değil, Sırbistan Ordusu'nun Osmanlı Garp Ordusu'nu 25 Ekim'de Kumanova'da mağlup etmiş olmasıdır. Bu sayede Sırbistan Genelkurmayı doğuda Bulgaristan'a hatırı sayılır derecede bir kuvveti destek için gönderme imkânı bulmuştu⁷⁹⁶. Sırlar, Osmanlı Devleti'ne karşı kazanmış oldukları bu zaferi, Kosova Savaşı'na atfen “500 yıllık yaralar iyileşti, Eski Duşan İmparatorluğu'na ulaşıyoruz Sırp köleler beş yüz yıllık kölelikten kurtarıldı.”⁷⁹⁷ gibi değerlendirmelerde bulunarak kazandıkları zaferin psikolojik ve tarihî arka planını ortaya koymuşlardır. Sırp Genelkurmayı, General Stepa Setapanoviç'e Timok ve Tuna Piyade Tümenlerinden oluşan İkinci Ordusu'na Edirne'ye doğru harekete geçmek üzere toplanma emrini vermiş, ilk sevkiyat trenle 30 Ekim'de başlamıştı. İlk olarak Timok Tümeni'nin üç alayı, 5 Kasım itibariyle cepheye ulaşarak, Edirne'nin kuzeybatı köşesinden hatta girmişti. 13 Kasım'da da Sırların Tuna Tümeni Meriç ve Arda Nehirleri arasındaki bölgeye konuşlandırdı⁷⁹⁸.

Sırbistan'ın asker sevkiyatı 12-13 Kasım'a kadar iâşe, silah ve mühimmat sevkiyatı ise Kasım ayı sonuna kadar devam etti. Sırbistan cepheye 47.275 asker ve 72 topla destek verecekti. Tuna Tümeni General Pasic, Timok Tümeni Albay Kondic komutasında ve her iki tümen ise General Stepa Setapanoviç'e bağlı konumdaydı. Bulgarlar, gelen Sırp Ordusu'nu cephelere dağıtmadan, Edirne'yi kuzeybatı ve batı yönünden kuşatmalarını istedi⁷⁹⁹. İvanov kendi birliklerine ise Edirne'yi kuşatmak için güneyden 8. Tümen'in 2 Tugayı'nı Arda Nehri güneyine, süvari tugayı ise Arda'nın sağ kıyısına geçirerek, Dimetoka yönünde ilerleyip demiryolu hattını tutma görevini verdi. Bu harekât için Arda Nehri üzerine 2 köprü kuruldu⁸⁰⁰. Sağ kanattan ise, 9. Tümen'in 3. Tugayı Tunca Nehri'nin doğusuna geçerek 3. Tümen emrine girecek ve Meriç Nehri'nin sol kıyısıyla sağ kıyısı arasındaki bölgeyi kuşatacaktı. Böylece, Edirne-Babaeski şosesi tutulmuş olacaktı⁸⁰¹. Dr. Rifat Osman hatıratında

⁷⁹⁶ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 187.

⁷⁹⁷ Danilo Sarenac, ““The Final Push Against the Eternal Enemy”, The Serbian Preparations for the First Balkan War”, *International Journal of Political Science & Urban Studies*, C. 7, S. 1, March 2019, s. 64.

⁷⁹⁸ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 187-188.

⁷⁹⁹ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 51-52; Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 55.

⁸⁰⁰ Ali Fuat Örenç, “İngiliz Belgeleri'nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, Edirne 2012, s. 41.

⁸⁰¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 158, 160.

Bulgar ordusunun Edirne'yi tam olarak kuşatma çemberine alabilmelerinin Sırp kuvvetlerinin destek için gelen Timok ve Tuna Tümenlerinin gönderilmesiyle tamamlanmış olduğunu ifade etmektedir⁸⁰².

2. Edirne Müstahkem Mevkiinde Askerî Durum

Edirne Müstahkem Mevkii birlikleri ise Bulgar kuvvetlerinin Kırklareli ve özellikle Sırp kuvvetlerinin Kumanova'da elde etmiş olduğu başarılarından sonra yeniden düzenlenmiş ve Mürettep Kolordu birlikleri 11. Tümen dışında tamamen savunma çemberi içerisine çekilmişti. Mehmet Şükrü Paşa, askerî birliklere yeni emirler göndererek savunma tertibatının nasıl olacağına dair görevlendirmelerini yapmıştı. Buna göre; Edirne mevkinin doğusu Babaeski Redif Tümeni, batısı Edirne Redif Tümeni, güneyi Gümülcine Redif Tümeni'nin görev bölgesi olarak belirlenerek, tümenlerin tertibatı İsmail Paşa'nın görev ve sorumluluğuna verilmişti. Maraş bölgesi ise 4. Nişancı Alayı 10. ve 11. Nişancı Taburları, 1 mantelli, 1 sahra bataryası ve 11. Tümen'den bir hafif top ile mukavemet gösterecekti. Böylelikle Edirne doğu, batı ve güney yönden gelebilecek olan Bulgar taarruzlarına karşı müdafaa edilecekti⁸⁰³.

Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı, 28 Ekim gününe kadar birliklerini olabildiğince dinlendirmiş ve düzene sokabilmişti. Ayrıca atlı piyade birliği oluşturularak da süvari keşif kolları güçlendirilmiş ve Bulgaristan kuvvetlerinin harekâtları noktasında istihbarat toplanmıştı. Buna karşılık Bulgar kuvvetleri Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleriyle eş zamanlı olarak hareket edip o güne kadar Edirne'yi güneyde demiryolundan Arda Nehri'ne, doğuda ise Meriç Nehri'nden Edirne-Babaeski şosesine kadar olan alan dışında her noktada kuşatmışlardı⁸⁰⁴. 29 Ekim'de Maraş bölgesinde bir yarma harekâtı yapılmasına karar veren Müstahkem Mevkii Komutanlığı, bir bölük kuvveti Maraş Tepesi'nden ve bir bölük kuvveti de batı yönünden harekete geçirmişti.⁸⁰⁵ İlaveten Maraş Bölge Komutanı olarak da 4.

⁸⁰² Dağdevirenzade M. Şevket, "Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Balkan Savaşı Anıları", *Savaş Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları*, Yay. Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013, s. 215.

⁸⁰³ Ali Fuat Örenç, *Edirne Muhasarası*., s. 119.

⁸⁰⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi*., s. 160-161.

⁸⁰⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 283.

Nişancı Alayı Komutanı Kaymakam Celal Bey göreve getirildi. Sabah 06.00'dan itibaren başlayan yarma harekâtı neticesinde Bulgar kuvvetlerine karşı taarruza geçildi. Öğle saatlerine doğru şiddetlenen muharebede Bulgarlar, gönderdikleri balon ve keşif uçağı sayesinde topçularının etkili ve isabetli atışlar yapmasını sağlayarak Türk birliklerinin Kartaltepe'ye çekilmesinde etkin olmuştu. 30 Ekim'de devam eden muharebede Kaymakam Celal Bey görevden alınarak yerine 11. Tümen Komutanı Mirliya İbrahim Paşa tayin edildi⁸⁰⁶. Londra Sefareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgraflarda ise yabancı gazetelerde çıkan haberlerde Bulgarların 80.000 ihtiyattan oluşan yeni bir orduyu silahaltına aldığı bilgisi paylaşılmıştı. Bu ordu, doğuya kuvvetli birlikler göndererek doğu ve batıdan yapılacak taarruzlarda Türkleri deniz tarafına sıkıştırıp, teslim mecbur bırakmayı amaçlamıştı. Ayrıca Edirne'nin çok yakında işgal edileceği ve ondan sonra hedefin İstanbul olduğu yönünde haberlerin yapıldığı bilgisini vermekteydi⁸⁰⁷.

3. Bulgar Propagandası

Bulgar ordusu hava araçlarını sadece askerî ve istihbarat amaçlı değil propaganda maksatlı da kullanmaktaydı. Edirne şehri üzerinden attıkları bildirilerle asker ve halk teslim olmaya zorlanmaktaydı. 31 Ekim'de atılan bildiride⁸⁰⁸; “*Ey Müslümanlar, ey iyi insanlar! Biz sizinle değil, fena hükûmetinizle harp ediyoruz. Maksadımız kan dökmek değil, sizi zalim bir idarenin elinden kurtarmaktır. Komşularınız dört taraftan memleketinizi sardı. Kırkkilise, Babaeski, Lüleburgaz, Dimetoka, Üsküp, Priştine, Nevrekop, Kumanova ve diğer çeşitli memleketler tamamen zaptedildi. Edirne tamamen kuşatılmış ve İstanbul ile ulaşımı kesilmiştir. Emin olunuz ki Edirne'ye imdat gelmesi ihtimali kesinlikle yoktur. Onun için boşuna kan dökmek uygun değildir. Edirne'nin etrafında tam bin topumuz var. Eğer teslim*

⁸⁰⁶ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 45.

⁸⁰⁷ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 20-6. (R. 16 Teşrinievvel 1328/M. 29 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çerkezköy Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen şifre telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 20-5. (R. 16 Teşrinievvel 1328/M. 29 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çerkezköy Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen şifre telgraf).

⁸⁰⁸ Dağdevirenzade M. Şevket, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi...*, s. 163.

olmazsanız Edirne mezar ve harabe olacaktır..."⁸⁰⁹. İfadelerine yer verilmiş ve böylece Bulgarların psikolojik harp tekniklerini de kullanmayı ihmal etmedikleri anlaşılmıştır.

Maraş bölgesinden yapılan taarruz harekâtlarında Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı istenilen başarıyı sağlayamamıştı. Bu muharebede Türk ordusu 4'ü zâbit 105 kayıp ve 400'e yakın yaralı verdi. Bulgar ordusu ise 59 kayıp verirken 550'ye yakın yaralı vermiş ve bir uçağını da Türk topçularının etkili top atışı sonucu kaybetti⁸¹⁰. Osmanlı Devleti için asıl kayıp ise 29 Ekim 1912 tarihinden itibaren İstanbul-Edirne arasındaki muhaberenin tamamen kesilmiş ve şehrin tamamen kuşatılmış olmasıydı⁸¹¹. Osmanlı basınında çıkan haberde ise Edirne Kalesi'nden 29 Ekim günü yapılan taarruzda Maraş bölgesinde Bulgar ordusuyla kanlı çarpışmaların olduğu ve kendi askerinin süngü süngüye mücadele ettiği haberleri yer almaktaydı. Meydana gelen kanlı çarpışmalar sonucu, Bulgar kuvvetlerinin bozguna uğratılarak Saray ve Kemal Köy'ün doğusuna kadar püskürtülüp çok fazla zayıat verdirildiği, Osmanlı askerinin Maraş bölgesinde elde ettiği muzafferiyetin az bulunur bir şey olduğu ve askerin maneviyatının çok yüksek olduğu yönünde haber mevcuttu⁸¹².

Yaşanan mağlubiyetler ve Bulgarların attıkları bildiriler üzerine Edirne Müstahkem Mevkii Komutanı Mehmet Şükrü Paşa, 1 Kasım'da asker ve halkın maneviyat ve dayanma gücünü yükseltmek için karşı bildiri yayımladı. 11 maddelik bildiride aşağıdaki ifadelerle yer verilmekteydi.

1. Bulgarların tayyare vasıtasıyla öteye beriye beyanname attıkları görüldü.
2. Mezkûr beyannamedeki yalanlara inanılmaması için mevki-i müstahkem, Rumeli malumatını ahaliye ilan eder.

⁸⁰⁹ Yüzbaşı Naci Efendi, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kuşatması'na Ait Harp Ceridesi*, Çev: Hülya Toker, Alfa Arşiv, İstanbul 2012, s. 26; Raif Necdet Kestelli, *Uful (Batış)*, Haz. Esra Keskinlikç, Bensen Yayınları, İstanbul 2002, s. 48; Jean Frederic Lucien Piarron de Mondesir, *a.g.e.*, s. 71; Ayşe Zamacı, *a.g.m.*, s. 208.

⁸¹⁰ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 46.

⁸¹¹ Veysi Akın, "Edirne Müdâfii Mehmed Şükrü Paşa (1857-1916)", *Edirne Müdâfii Mehmed Şükrü Paşa*, Haz. M. Sabri Koz, Zaman Kitap, İstanbul 2008, s. 196.

⁸¹² *Sabah*, R. 17 Teşrinievvel/M. 30 Ekim 1912, Nr. 8302, s. 2; *Sabah*, R. 18 Teşrinievvel/M. 31 Ekim 1912, Nr. 8303, s. 2; *Sabah*, R. 19 Teşrinievvel/M. 1 Kasım 1912, Nr. 8304, s. 1; *İkdam*, R. 26 Teşrinievvel/M. 8 Kasım 1912, Nr. 5646, s. 2

3. Seyyar ordumuz kemal-i intizam ile muharebe-i kahramanesine devam etmektedir.
4. Ordumuzun Kırkkilise ve Lüleburgaz havalisine çekilmesine sırf askerî planımız iktizasındadır.
5. Kumanova ve havalisinde perişan olan Sırp ve Bulgar ordusu artık başını kaldıramaz bir haldedir.
6. Bi-inayetillillah an-karib kahraman ordumuz karşısında sırtını çevirecek olan düşmanın halini yakında öğrenirsiniz.
7. Kalemiz bin top değil on binlerce top ve yüz binlerce askere karşı koyacak ve aylarca müdafaa edebilecek bir haldedir.
8. Kalemiz her türlü taarruz ve hasardan masundur.
9. Bulgar beyannamelerine veya sair işaat-ı bed-bahaneye kanılarak telaşa mahal yoktur. Zalim Bulgarların yaktıkları İslam köylerinin dumanlarını, kestikleri İslam kadın ve ihtiyarlarının kanlarını, ahalinin ekserini gözleriyle görmüşlerdir.
10. Kan dökmek isteyenler bunun ne kadar pahalıya mal olduğunu inayet-i hak ile az zaman sonra öğreneceklerdir.
11. Mevki-i müstahkem ahaliden sükûnet ve metanet ile sabır ve tahammül bekler” beyanıyla Şükrü Paşa, Bulgar bildirilerine itibar edilmemesini istemiştir⁸¹³.

Edirne Valisi Halil Bey’den gönderilen telgrafta Mehmet Şükrü Paşa’nın 5 Kasım’dan itibaren doğu ve güney cephe hatlarında yeni bir yarma harekâtı başlattığı bildirilmekteydi⁸¹⁴. Lüleburgaz mağlubiyeti sonrası Çatalca hattına geri çekilmekte olan Şark Ordusu üzerinden baskıyı almak için Bulgar ordusunun dikkatini bu yöne çekmek istediği de düşünülen Şükrü Paşa’nın asıl amacı, Bulgar ordusu kısı kacından kurtulmaktı. 7 Kasım’da Bulgar 3. Tümeni’ne destek olarak 2. Ordu 8. Tümeni’nin geri kalanını gönderdi⁸¹⁵. Böylece karşı taarruza geçebilen Bulgar kuvvetleri, beş saat süren yoğun çatışmalar sonrası hedef noktaları olan Kartaltepe’yi ele geçirmeyi

⁸¹³ Kenan-Nazmi, *Edirne’de Altı Ay Musavver Edirne Tarih-i Mahsuriyyeti, Cüz: 1-2-3, Cilt 1*, Yay. Haz. Halûk Kayıcı, Ceren Yayıncılık, Edirne 2014, s. 59; Kâzım Karabekir, *Edirne..*, s. 90-91; Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 27; Ayşe Zamacı, *a.g.m.*, s. 208-209.

⁸¹⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 283.

⁸¹⁵ Nikola İvanov, *a.g.e.*, s. 106.

başarılıp⁸¹⁶, Maraş bölgesinde Papaztepe'ye yöneldiler. Çok fazla kayıp vermelerine rağmen, Bulgar kuvvetleri Papaztepe'yi de aldılar⁸¹⁷. Papaztepe, Maraş bölgesinin savunulması ve güvenliği için önemliydi. Eğer Maraş düşman eline geçerse Edirne Kalesi'nin güney kanadı en fazla bir hafta dayanabilirdi. Bunun için ne olursa olsun Maraş tahliye edilmemeliydi. Bundan dolayı Abdurrahmanağa Tabyası civarındaki iki batarya 10,5'luk ağır topları Maraş bölgesine yönlendirilecekti. Diğer cephelerdeki kuvvetlerin de buraya aynı anda yarma harekâtına geçmesiyle düşmanın dikkati farklı yönlerle çekilecek ve yandan da ağır sahra ve obüs topçu müfrezeleri destek verecekti. Hızlı ve kısa sürede toparlanan Türk birlikleri 8 Kasım'da süngü süngüye verdikleri mücadele sonucu Bulgar kuvvetlerini Maraş mevzilerinden büyük zayıflatırarak uzaklaştırmayı başarmışlardı⁸¹⁸. Muharebeler esnasında Edirne sınırları içerisinde yapılan top atışı sonucu bir Rus uçağının düşürüldüğü haberi kamuoyuna yansımıştı. Bu haberi Bulgar gazeteleri de doğrularken Sofya'dan bir Alman gazetesine de bu yönde bir telgraf çekilmişti⁸¹⁹. Maraş kurtarılmış olsa da Doktor Rifat Osman anılarında, artık Edirne'nin çevresiyle olan ilişkisinin kesildiği, gazetesiz ve mektupsuz bihaber kalındığını ifade etmiştir⁸²⁰.

D. Garp Cephesi Muharebeleri

Balkan Savaşı'nda Kosova, İşkodra, Manastır, Yanya ve Selanik vilayetlerini kapsayan Garp Cephesi, askerî güç olarak V, VI ve VII. Nizamiye Kolorduları ile Yanya, Ustruma, İşkodra, II. ve VIII. Mürettep Kolordular, İpek ve Taşlıca Müfrezeleri (kolordu boyutunda olarak), Karaburun, Nevrekop ve Mitroviçe Müfrezeleri ve bir müstakil süvari tümeninden oluşmaktaydı. Garp Ordusu teşkilatı altında birleşen bu kuvvet muharebe görev bölgelerine göre Vardar Ordusu, Yanya Ordusu, Ustruma Kolordusu, İşkodra Kolordusu ve VIII. Kolordu olarak beş ordu yapılanmasına ayrılmıştı. Şark Ordusu'na göre karmaşık bir yapıda olan Garp Ordusu'nun bu durumu cephenin coğrafi özelliklerinden ve birden fazla devletle savaşılacak olmasından kaynaklanmaktaydı. Zira Şark Cephesi'nde muharebeler tek

⁸¹⁶ Raif Necdet Kestelli, *a.g.e.*, s. 55.

⁸¹⁷ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 49.

⁸¹⁸ Kâzım Karabekir, *Edirne...*, s. 107-108.

⁸¹⁹ Tanin, R. 25 Teşrinievvel/M. 7 Kasım 1912, Nr. 1494, s. 1-2.

⁸²⁰ Dağdevirenzade M. Şevket, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Balkan...*, s. 215.

yönlü bir stratejiye göre icra edilirken Garp Cephesi dört cepheli müşterek muharebelerin yapıldığı bir bölgeydi. Bu yüzden stratejik olarak karmaşık bir harekât ve ordu yapısıyla Balkan müttefikleriyle mücadele edildi⁸²¹.

1912-1913 seferberlik planına göre Garp Ordusu'nun mevcudu 343.489 olarak hesaplanmıştı. Ancak 19 Ekim 1912 tarihine gelindiğinde Ustruma Kolordusu ve Taşlıca Müfrezeleri dâhil Vardar Ordusu 113.428 mevcuda ulaşabmişti. Geri kalan diğer birliklerin tamamında ise 60.000 asker seferberliğine dâhil edildi. Böylece Garp Ordusu seferberlikte ancak hedeflenenin yarısı yani 173.000 kadar asker toplayabildi. Garp Ordusu ihtiyacı olan diğer iâşe malzemelerini Adalar Denizi'nin açık olması durumunda denizden ve karadan demiryolu yapmaya çalışacak ancak mümkün olmazsa kendi bölgesinden iâşe ve hayvan temini yapılacaktı⁸²².

1. Osmanlı Devleti-Sırbistan Muharebesi

Balkanlarda, Bulgaristan'dan sonra en güçlü orduya sahip olan devlet Sırbistan'dı. Veliâht Prens Aleksandr komutasında olan 1. Sırp Odusu 132.000, General Stepa Stepanoviç kumandasında 2. Sırp Ordusu'nun ise 74.000 asker mevcudu bulunmaktaydı. O bölgede Osmanlı Devleti'nin Sırbistan sınırına konuşlanan ise Vardar Ordusu olup başına 9 Ekim 1912'de Ali Rıza Paşa tarafından Ferik Zeki Paşa atanmıştır. Bu orduya kısa bir süre sonra her an gerçekleştirilebilecek bir Sırp-Bulgar taarruzu karşısında sıkıntıya düşmemek için Garp Ordusu'nun seferberliği tamamlanıncaya kadar müdafaada kalması emri verildi⁸²³.

Vardar Ordusu, Sırbistan sınırının kuzey-orta kesimlerine yakın noktalarda Kumanova kasabası civarına mevzilenmişti. Hâlbuki seçilen nokta riskli bir bölgeydi. Zira Selanik ve Manastır yakınlarında ana karargâhta bulunan V ve VI.

⁸²¹ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 209-210.

⁸²² Serkan Er, *a.g.m.*, s. 160.

⁸²³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, "Balkan Harbi", *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 78, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1980, s. 9-10; ATASE. BLH, Klasör: 650, Dosya: 54, Fihrist: 5-1.

Kolordular aksi bir durumda Vardar Ordusu'na yardıma gitmek için 150 km yol almaları gerekmektedir. Ancak buna rağmen 23 Ekim 1912'de taarruz emri verilen Vardar Ordusu'na V ve VI. Kolorduların da kuzey ve doğudan destek vermesi emredilmişti. Gece boyunca devam eden çarpışmalarda Zeki Paşa'nın birlikleri ilerleme kat edemedi. 25 Ekim'de Garp Ordusu Kumandanlığı'ndan gönderilen telgrafta Vardar Ordusu'nun stratejik öneme sahip olan Üsküp ve Köprülü şehirlerinin savunulması için Vardar Irmağı boyunca yeni bir hattı oluşturulması istendiğinden Kumanova terk edildi⁸²⁴. Ancak 26 Ekim'de de Üsküp'ten Vardar Ordusu çekilmiş ve Kosova valisi Selanik'e gelmiştir⁸²⁵.

Muharebelerin başlamasından sonra Selanik'in müdafaası için VIII. ve Ustruma Kolorduları ile Nevrekop Müfrezesi'ne talimat verilir Garp Ordusu Karargâhı'nın Manastır'da olacağı bildirildi⁸²⁶. Vardar Ordusu'na ise Pirlepe'nin müdafaası emri verildi. Burada 5 Kasım 1912 tarihine kadar dayanabilen Vardar Ordusu, Sırp birlikleri karşısında daha fazla tutunamayarak Manastır yönüne doğru çekilmek mecburiyetinde kaldı. Lakin dört gün süren kanlı çarpışmalarda Sırbistan üç binden fazla askerini kaybederek muharebelerin bedelini ağır ödemişti⁸²⁷. İttifaklar kurulurken Makedonya toprakları konusunda Yunanistan ile Bulgaristan arasında herhangi bir mütabakat sağlanmamıştı. Kuvvetlerinin ağırlığını Trakya bölgesine sevk eden Bulgaristan açısından Makedonya'da ilerlemek müttefiklerine göre daha güçlü. Dolayısıyla güneyden Manastır üzerine yürüyen Yunanistan, Bulgaristan açısından bir tehdit haline gelmiş ve burasının işgaline karşı Sırp kuvvetlerinin bir an evvel Manastır'a yönelip Yunanistan birliklerinden önce işgal etmesini istemişti. Bunun üzerine 100.000 kişilik Sırp kuvvetleri Manastır'a doğru ilerlerken Kalkandelen ve Gostivar'ı herhangi bir direnişle karşılaşmadan ele geçirilmiş haliyle Manastır'ın durumu daha da kritik bir hal almıştı. 45.000 mevcudu ile savunma pozisyonu alan Vardar Ordusu ile Sırp 1. Ordusu arasında Kasım ayının ortlarına kadar şiddetli çarpışmalar yaşanmıştı. 18 Kasım'da son kez bir direniş gösteren Zeki Paşa kuvvetleri muvaffak olamamış ve 19 Kasım 1912'de Manastır

⁸²⁴ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 225-234.

⁸²⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 225.

⁸²⁶ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi*, S. 78, s. 30; ATASE. BLH, Klasör: 651, Dosya: 18, Fihrist: 1.

⁸²⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1., s. 244-246.

Sırp işgaline girmişti. İlerlemeye devam eden Sırp ordusu 22 Kasım'a kadar Resne, Florina ve Ohri'yi ele geçirmeyi başarmış böylece Makedonya'da 500 yıllık Osmanlı hâkimiyeti sona ermişti⁸²⁸.

2. Osmanlı Devleti-Yunanistan Muharebeleri

Osmanlı Başkomutanlığı Yunanistan cephesinde kilit nokta olarak Selanik'i görmekte ve savaşın sonuna kadar savunulmasına ehemmiyet göstermeyi uygun görmekteydi. Dolayısıyla Garp Ordusu Kumandanlığı bu doğrultuda Hasan Tahsin Paşa komutasında VIII. Mürettep Kolordu'ya Selanik'in doğusunu örtme ve Yunan ordusunun ileri harekâtını olabildiğince yavaşlatma emri vermişti. Hemen harekete geçen 8. Mürettep Kolordu Alasonya Müferesi'ni 66. Piyade Alayı ve bir sahra bataryası ve üç süvari alayı ile destekleyerek Alasonya'nın kuzeyi ve Ustrunga Tepesi'nin arkasındaki bölgeye mevzilendirmişti. Ancak 18 Ekim'den itibaren Osmanlı sınır karakollarını ele geçiren Tesalya Ordusu, Veliht Konstantin idaresinde ileri harekâta başlamıştı⁸²⁹.

Kısa sürede Alasonya Müfrezesi birliklerini ricata mecbur bırakan Tesalya kuvvetleri, Türk askerinin boşalttığı bölgelerdeki köyleri de yakıp yıkmış, Veliht Konstantin karargâhını Velesnik'e kurmuştu. Diğer taraftan ayrı bir Yunan kuvveti ani bir harekâtle Dışkata üzerine yürüyerek bu bölgedeki Türk kuvvetlerini Dışkata-Lojanı yolu üzerinden Lazarat'a çekilmeye zorlamıştı. Beklemedik bu durum karşısında iaşe ve çeşitli eşyaları bırakmak durumunda kalan birlikler 20 Ekim 1912'de Lazarat'ta yeniden toparlanarak gerekli tedbirleri alabilmişti. Alasonya ve Dışkata'nın kaybı üzerine Garp Ordusu Kumandanlığı, Lazarat ve Kırkgeçit'in savunulması ve burada kesin sonuçlu bir muharebeye girilmeden Yunan kuvvetlerinin ilerleyişinin yavaşlatılıp mümkün olduğu kadar zaman kazanılmasını istemişti. Bölgenin coğrafi yapısı sarp yokuşlar, vadiler ve dağlık arazilerden oluşmasından dolayı Türk birliklerinin mevzilenmesi kolay olmuştu. Ancak sayıca

⁸²⁸ Yakup Ahabab, "Kuzey Makedonya 1912: Savaş, Katlian ve Soykırım", *Tarih Dergisi*, S. 62, İstanbul 2015, s. 106-107.

⁸²⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 2., s. 164-166.

üstün Yunan kuvvetlerinin doğal engelleri aşması biraz zaman almışsa da kısa sürede Türk öncü kuvvetlerini yerlerinden etmiş ve 22 Ekim’de Lazarat ve 24 Ekim’de Tahsin Paşa’nın boşalttığı Serfiçe’yi, 25 Ekim’de de Kozana ve Grevene’yi Veliht Konstantin komutasındaki birlikler ele geçirmişti⁸³⁰. Hasan Tahsin Paşa, Garp Ordusu Kumandanlığı’na gönderdiği telgrafta Yenice’nin batısında yapılan muharebelerde askerin sebepsiz yere ricat ederek Vardar’ın gerilerine çekildiğini bildirmişti. Ancak askeri burada da tutmak mümkün olmamıştı. Zira firar edenler olmuştu. Haliyle bu durumda Makedonya’nın en önemi şehri ve limanı olan Selanik’i savunmanın mümkünatının olmadığını daha 4 Kasım 1912 tarihinde belirtmişti⁸³¹.

Yunan birliklerini bu şekilde hızlı ilerlemeye iten sebep ise Sırp kuvvetlerinin Pirlepe’yi ele geçirerek Vardar boyundan Selanik’e yönelmesi ve yine General Teodorov komutasında Bulgar birliklerinin de kuzey ve doğudan Selanik üzerine yürüdüğü bilgisinin alınması olmuştu. Elini çabuk tutmak ve işini şansa bırakmak istemeyen Veliht Konstantin, Kasandra Boğazı’ndan karaya asker çıkarmış ve iki yönlü şehre girmeyi planlamıştı. Osmanlı birlikleri her ne kadar Selanik çevresinde gerekli tedbirleri alsalarda üçüncü bir el olan yabancı devlet misyonları uygun şartlar sağlanarak şehrin Yunanistan’a teslim edilmesini Vali ve VIII. Mürettep Kolordu Komutanlığı üzerinde baskı kurarak telkin etmekteydi. Diğer taraftan Bulgar kuvvetleri 6 Kasım’da Serezi alarak Selanik’e bir adım daha yaklaşırken Sırp kuvvetleri de Manastır’a ulaşmıştı. Bir an önce neticeye ulaşmak isteyen Yunan Veliht Konstantin ise 7 Kasım’da bir heyet göndermiş ve şehrin teslim edilmesi hususunda görüşmeler başlamıştı. 8 Kasım’da Yunan ve Türk ordu temsilcileri antlaşmaya vararak 9 Kasım 1912’de Selanik Yunan Veliht Konstantin’e teslim edilmişti⁸³².

İkinci bir cepheyi Epir bölgesinde açan Yunanistan Genelkurmayı, Tesalya Ordusu’ndan ziyade daha cüzzi sayıda askeri buraya ayırarak Türk birliklerini Yanya bölgesinde tutmayı ve üzerlerine taarruzda bulunmaları emrini vermişti. Garp Ordusu

⁸³⁰ Nuri Yavuz, *I. Balkan Harbi ve Göçler*, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara 2023, s. 139-142.

⁸³¹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi*, S. 78, s. 40; ATASE. BLH, Klasör: 655, Dosya: 312, Fihrist: 12-31.

⁸³² Nuri Yavuz, *a.g.e.*, s. 146-150.

Kumandanlığı ise bu bölgede 3.831 mevcutlu 23. Nizamiye Tümeni ile 6.113 askere sahip Yanya Redif Tümeni'nden müteşekkil Yanya Kolordusu'nu sevk etmişti⁸³³. Yanya Müstakem Mevkii'nin ileri bir mevzisi konumunda olan Preveze Kalesi ise Yunan Denizi ile Narda Körfezi'nin kesiştiği noktada bulunmaktaydı. Ancak böylesine stratejik öneme sahip bir konumda olan kalede Esat Paşa, kuvvetlerin sayısını azaltarak 810'a düşürmüş Yanya Kolordusu'nun da kuzeye çekilmesi ile Preveze Kalesi Yunan taarruzuna açık hale gelmişti. Bu fırsatı kaçırmayan Yunanistan Genelkurmayı Preveze Müfrezesi adını verdikleri kuvveti 2 Kasım'da harekete geçirmiş, denizden de Yunan donanması kaleyi top ateşi altına almıştı⁸³⁴. Sayıca az olan Osmanlı kuvvetleri 3 Kasım 1912'de Preveze Kalesi'ni Avrupa devletleri konsoloslarının baskısıyla Yunanistan'a teslim etmişti. Bundan sonra Yanya Müstakem Mevkii'nin yolu Yunan birliklerine açıldığı gibi Preveze Kalesi'nde bulunan ağır toplar ve mühimmatlar ise Yanya'nın kuşatmasında kullanılmıştı⁸³⁵.

Preveze Kalesi düştükten sonra hızla ilerleyen General Sabuncakis komutasındaki Yunan kuvvetleri 8 Kasım'da Yanya'nın güneyinde bulunan sarp arazileri kontrol altına almış, 13 Kasım'da ise doğu ve kuzeydoğu bölgesi üzerine taarruz eden General Sabuncakis'in birlikleri, ileri mevzileri ele geçirmişti. Yanya Müstakem Mevkii her ne kadar büyük ölçüde kuşatma latına girmiş olsa da Garp Ordusu Kumandanlığı ile muhabere halindeydi ve kısmen iâşe temni sağlayabilmekteydi⁸³⁶. Lakin Yanya önlerinde muharebeler uzadıkça ve Yunanistan'ın Mütarekeyi imzalamamayıp savaşa devam etmesi askerin erzak ihtiyacını giderek artmakta temel ihtiyaç maddelerinin dahi temini zorlaşmakta, tuz, şeker, pirinç ve gazyacı gibi malzemeler ise çoktan bitmiş durumdaydı. Açlık ve sefaletten yüzleri simsiyah olup zayıflayan asker çareyi ise yağmacılıkta

⁸³³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi*, S. 78, s. 37; ATASE. BLH, Klasör: 654, Dosya: 312, Fihrist: 9.

⁸³⁴ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 294-295.

⁸³⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 2., s. 444.

⁸³⁶ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 428-430.

bulmaktaydı. Aynı durum hayvanların ot ve yem ihtiyaçları içinde geçerliydi ve arpa bittiği için hayvanlara sadece ot verilmekteydi⁸³⁷.

a. Adalar Denizi'nde Durum

Balkan Savaşı öncesi Osmanlı donanmasının bir harekât planı bulunmamaktaydı. Donanma daha çok savunma amaçlı Çanakkale Müstahkem Mevkii emrinde Çanakkale Boğazı'nda sevk edilmişti. Ayrıca donanma savaş öncesi Başkumandanlık Vekâleti'ne bağlanarak Bahriye Nezâreti geri planda kalmış bu durum yetki çatışmasına sebep olarak genel emir komutada zaafiyete yol açmıştı. Ayrıca uzun yıllardır muharebe etmeyip sadece nakliye işlerinde kullanılan gemiler yıprandığı gibi askerde tecrübenden yoksun kalmıştı. Donanma Komutan Vekili Albay Tahir, hazırladığı raporda donanmanın Yunanistan ile muhtemel bir savaşta yeterlilik gösterebilmesi için mutlak suretle bakımlarının yapılmasını istemişti. Ayrıca topların gece muharebelerinde daha etkin kullanılabilmesi için ışıldaklarında onarılması gerekmekte olduğunu ifade etmişti⁸³⁸.

Yunanistan Kralı I. Georgios'un 18 Ekim 1912'de donanmayı ziyaret etmesi sonrası harekete geçen Yunan donanması, taarruzî bir strateji takip ederek Adalar Denizi'nin kuzeyinde bulunan adaları işgale başladı. İlk hedef Limni Adası'ydı ve 19 Ekim'de abluka altına alınarak mutasarrıfa teslim için bir saatlik bir süre tanınmıştı⁸³⁹. Bunun üzerinde adada bulunan bir miktar jandarma ve redif askeri iç kesimlerde tertibat almış ve Harbiye Nezâreti'nden takviye kuvvet gönderilmesi istenmişti. Bu sırada karaya asker çıkaran Yunan donanması işgale başlayarak 22

⁸³⁷ S. Eriş Ülger, *Balkan Harbi Ceridesi Binbaşı Mustafa Nuri*, Parola Yayınları, İstanbul 2015, s. 102-104.

⁸³⁸ Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre, Harp Raporlarında, Balkan Harbi'nde Osmanlı Donanmasının Çanakkale Boğazı Savunması ve Ege Denizi Harekâtı", *Ondördüncü Tarih Kongresi Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2014, s. 256.

⁸³⁹ İdris Bostan-Ali Kurumahmut, *Trablusgarp ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2003, s. 128.

Ekim'de Limni Adası'nı işgal etmiş, 23 Ekim'de de Modros Limanı ele geçirilerek üs haline getirilmişti⁸⁴⁰.

Limni Adası'nın işgali sonrası Averof zırhlısı ile İmroz'a (Gökçeada) yönelen Amiral Pavlo Konduriotis, 31 Ekim'de adaya ulaştığında boşaltılmış bir halde bularak teslim aldı. Aynı tarihte 400 askerini Taşoz Adası'na çıkaran Konduriotis, hiç mukavemetle karşılaşmadan 1 Kasım'da da Semadirek Adası'nı işgal etmişti⁸⁴¹. Bu tarihlerde Osmanlı donanması'nın daha gemilerin bakımda ve bir kısım gemisinde Karadeniz'de olmasından faydalanan Amiral Konduriotis, 3 Kasım'da biraz daha güneye yönelerek Prasa Adası'na Muhrip gemileri göndererek bir gün sonra işgali tamamlamıştı. Yine 6 Kasım'da Çanakkale Boğazı'na en yakın olan Bozcaada'ya yönelen Konduriotis, liman reisi dışında hiç kimsenin mukavemeti ile karşılaşmadan adayı 7 Kasım'da kontrol altına almıştı⁸⁴².

Osmanlı donanması ise savaş başladığında Çanakkale Boğazı'nın savunması için Binbaşı Tevfik Bey idaresinde Mesudiye ve Asar-ı Tevfik zırhlıları ile Hamidabat torpidobotu burada bırakarak diğer donanma gemileri, Karadeniz'e çıkarıp Varna Limanı'nı ablukada tutmak ve Köstence üzerinden ticaret akışının devam etmesini sağlama görevine verildi⁸⁴³. 27 Ekim'den itibaren Anadolu'nun kuzey bölgelerinden sevk edilen askerlerin Midye üzerinden karaya çıkmasını himaye eden donanma daha sonra ise Bulgar ordusunun hızla Çatalca önlerine gelmesi neticesinde Marmara ve Karadeniz'den kara ordusunu desteklemekle meşgul oldu. Donanma, ta ki mütareke imzalanana kadar bu şekilde göreve devam etmiş, dolayısıyla Yunan donanması Adalar Denizi'nde rahatça ilerleme ve adaları işgal etme fırsatı bulmuştu⁸⁴⁴.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında mütarekenin imzalanmaması üzerine Osmanlı donanması ağırlığını Çanakkale Boğazı'na sevk edilerek denizlerde harekâtlara devam edildi. Donanma komutan vekili Albay Ramiz Bey'e Yunan

⁸⁴⁰ Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 25, İzmir 2012, s. 14-16.

⁸⁴¹ Nuri Yavuz, *a.g.e.*, s. 155.

⁸⁴² Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 78.

⁸⁴³ Ozan Tuna, *a.g.m.*, s. 262-263.

⁸⁴⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 89-90.

donanması karşısında siyasî gerekliliklerden dolayı katî neticeli muharebeler yapması emri verildi. 16 Aralık 1912'den itibaren Gökçeada önlerinde karşı karşıya gelen donanma kuvvetleri, aralarındaki mesafeyi koruyarak top atışlarına başladı⁸⁴⁵. Mesudiye zırhlısından yapılan top atışı ile ilk isabetini alan Averof zırhlısı, muharebelere devam etse de daha sonra iki isabet daha almıştı. Osmanlı donanmasında ise Barbaros zırhlısı iskele bordodan vurulmuş hatta ufak çaplı bir yangında çıkmıştı. Her iki taraf donanmasının karşılıklı olarak geri çekilmesi neticesinde bu çarpışmalar sonuçsuz kalmıştı⁸⁴⁶. Ancak Yunan donanmasının amiral gemisi, Averof'un baş ve kış tarafından isabet alarak tahrip edildiği haberleri gazetelere dahi yansımıştı⁸⁴⁷.

Yunan donanmasının Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alıp oluşturduğu tehdit, Hamidiye kruvazörünün 4, 6 ve 10 Ocak 1913 günleri boğazdan çıkarak yaptığı keşif hareketleri sonucu 13 Ocak 1913'te gece bütün ışıklarını kapatarak tamamen Adalar Denizi'ne açılması ile bir nebze azalmıştı. Zira 15 Ocak'ta Siros Adası'na ulaşp burada Yunanistan'ın ikinci deniz üssü olan limanı bombalaması üzerine Çanakkale Boğazı önlerinde bulunan kuvvetlerinin bir kısmını Hamidiye kruvazörünün peşinden göndermek durumunda kaldı. Bu harekâttan sonra tekrar geri dönmeyen gemi komutanı Önyüzbaşı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, İtalya ile imzalanan barış antlaşmasının da getirdiği serbestlikle Akdeniz, Adalar ve Adiryatik Denizi'nde daha rahat hareket ederek ilerleyişini sürdürdü. Bir süre Beyrut Limanı'nda durup ikmal ve bakımları yapılan Hamidiye, daha sonra Arnavutluk üzerinden Garp Ordusu'na para ve cephane götürmek üzere yola çıkmıştı. İtalya sancağı çekerek Yunan donanmasına yakalanmadan 10 Mart 1913 tarihinde Adriyatik Denizi'ne ulaşan Rauf Bey, Draç ve Şingin Limanlarında ki Sırp ordusuna ait noktaları bombalamış 16 Mart 1913'te İskenderiye Limanı'na gelerek bir daha Yunan donanması ile temas kurmamıştır⁸⁴⁸.

⁸⁴⁵ Maria Vasilikiotou, "Savaşta ve Barışta Bir Yunan Gemisi: Averof – Yunan Kaynakları Üzerinden Bir Analiz", Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi, C. 2, S. 3, Ankara 2021, s. 69-70.

⁸⁴⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 144-146

⁸⁴⁷ *Sabah*, R. 6 Kânunuevvel 1328/M. 19 Aralık 1912, Nr. 8352, s. 1.

⁸⁴⁸ Ozan Tuna, "Balkan Savaşı'nda Hamidiye Kruvazörünün Yunan Donanmasına Karşı Ege Denizi, Adriyatik Denizi ve Doğu Akdeniz'deki Faaliyetleri, *OTAM*, S. 49, Ankara 2021, s. 128-132.

3. Osmanlı Devleti-Karadağ Muharebeleri

Balkan müttefikleri arasında 8 Ekim 1912’de Osmanlı Devleti’ne ilk savaş açan Karadağ olmuştur. Arazi koşulları itibariyle dağlık bir yapıda olan Karadağ’ın, Osmanlı toprağı olan Arvavutluk üzerine açılan iki geçiş güzergâhı bulunmaktaydı. Bunlardan ilki güneyde ana yoldan İşkodro’ya, ikincisi ise kuzeyde tali yollardan İpek kasabasına ulaşmaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Garp Ordusu kurmayları bu iki güzergâhı tutarak Karadağ kuvvetlerini hareketsiz bırakmayı planlamış, güney yolunu tutmak için İşkodra Kolordusu, kuzey yolunu tutmak içinde İpek Müfrezesi seferber edilmişti. İşkodra Kolordusu ve İpek Müfrezesi kumandası Mirliya Mahmut Hayret Paşa bırakılırken İşkodra Kolordusu Kumandanı Hasan Rıza Bey, kumandan yardımcısı ise Esat (Toptani) Paşa olmuştur⁸⁴⁹.

Savaş ilan ettikten sonra zaman kaybetmeden saldırıya geçen Karadağ kuvvetleri 9 Ekim’de Maykovaç bölgesinde gözetleme noktalarını etkişiz hale getirerek 10 Ekim 1912’de Kolaşin, 11 Ekim’de Akova’yı işgal etmiş ve akabinde Berana, İpek ve Gusine bölgelerini de tahrip etmişti. İlerlemeye devam eden Karadağ birlikleri, 12 Ekim’de Lim Nehri’nin sol kıyısında Peçiç ve Brezoviçe kuleleri, 14 Ekim’de Şişanik ve Tuz, 16 Ekim 1912 tarihinde ise Helm ve Berana işgal edilmiş durumdaydı⁸⁵⁰.

Diğer Balkan müttefiklerinin Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmeleriyle, Garp Cephesi’nin dört bir yanında muharebelerin başlamıştı. Bundan dolayı daha rahat hareket etme imkânı bulan Karadağ birlikleri ilerlemelerini sürdürerek Taşlıca Müfrezesi üzerindeki baskıyı arttırdı. 21 Ekim’den itibaren Taşlıca bölgesine Sırp birliklerinin de yönelerek 24 Ekim’de Seniçe, 27 Ekim’de Prepol’u işgal etmesi 29 Ekim 1912’de Taşlıca Müfrezesi’nin 29 zâbit, 1360 erle Avusturya-Macaristan’a sığınmalarına sebep olduğu gibi İşkodra Kalesi’ne’de ilk top düştü⁸⁵¹.

Karadağ kuvvetleri, zaman kaybetmeden kalenin en zayıf bölgesi olan Bardanyolt Tepelerine taarruz etmişlerdi. 30 Kasım’da Şiddetli bir şekilde karşılık

⁸⁴⁹ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 300-302.

⁸⁵⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 2., s. 162-163.

⁸⁵¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 3., s. 69,95.

veren Türk birlikleri Karadağ kuvvetlerine binden fazla kayıp verdirdi. Kakarik bölgesinden düşman üzerine taarruz harekâtı yapmaya karar veren Türk müfrezelerinin komutanı Albay Cemal Bey, 4 Kasım'da iki koldan ilerlediysede netice alamadı. 6 Kasım'da taarruzlarına devam etmek için gece Barbaluş'a gelen Yüzbaşı Kiramettin, karşısında hiçbir Karadağ'lı askeri bulamamıştır⁸⁵².

Kasım ayının sonuna kadar devam eden çarpışmalarda Karadağ, Sırbistan birlikleriye işbirliği yaparak İşkodra Kalesi'nin kuşatılmasına hız verdi. Bu durum Adriyatik Denizi'ne ulaşmak isteyen Sırbistan'ında işine gelmekteydi. Zira Sırbistan'ın bu arzusunu bilen Avusturya-Macaristan, Arnavutlar'dan teşekkül ettirdiği gönüllü birlikleri Karadağ'a destek için gönderdi. Böylece Sırp desteği olmadan Karadağ'ın İşkodra işgalini tamamlamasını hedeflemişti⁸⁵³. Lakin 18 Kasım 1912'de Sırp-Karadağ kuvvetlerinin müşterek harekâtı ile Selimiye düşmüştü. Bundan sonra Sırp 3. Ordusu'nun Arnavutluk içlerine doğru ilerleyerek Karadağ Kıyı Tümeni ile birleşmesinden sonra İşkodra Kalesi dört bir taraftan kuşatılarak sahil şerdi ile olan bağlantısı kesilmişti⁸⁵⁴.

⁸⁵² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *İşkodra Savunması ve Hasan Rıza Paşa*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 85-87.

⁸⁵³ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 305.

⁸⁵⁴ Gizem Kaytan, *Balkan Savaşları'nda İşkodra Müdafaası*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2018, s. 141.

III. BÖLÜM

BİRİNCİ ÇATALCA MUHAREBELERİ VE MÜTAREKE DÖNEMİ

A. Muharebeler Öncesi Tarafların Durumu

1. Şark Ordusu'nun Çatalca Hattına Ricatı

Osmanlı Devleti açısından savaş öncesi pek tespit ve tahmin edilemeyen bir durum varsa, o da bu kadar kısa sürede cephelerde bozguna uğrayıp böylesine geniş çaplı ve düzensiz bir ricat hareketiyle karşı karşıya kalınmasıydı. Ancak temel sorun ricat hareketinin önceden taliminin yapılmaması ya da planının hazırlanmamış olmasıydı. Zira burada kara ve deniz kuvvetlerinin ortak ve uyum içinde hareket etmeleri gerekmekteydi. Başkumandanlık Vekâleti 2 Kasım 1912'de Lüleburgaz Muharebesi sonrası geri çekilen Şark Ordusu'nun denizlere dayanan yanlarının donanma gemileri tarafından refakat edilip desteklenmesi için Donanma Komutanlığı'na aşağıdaki emirlerin yer aldığı talimat verildi.

1. Birinci ve İkinci Şark Orduları Çatalca hattına ulaşması için şimendifer hattı tarafındaki yollardan bugün itibariyle geri çekilmeye başlamalı öncesinde Ergene Nehri'nin gerisinde içtima edilmelidir.
2. Düşmanın bir kısım kuvvetleriyle Marmara sahili ve Çorlu arasındaki mıntıkadan ilerleyerek, ordumuzun sol tarafını tehdit edebileceğinden Silivri sahil tariki (yolu) iyi takip edilmelidir.
3. Donanmanın hemen Silivri ve Ereğli önlerine gelerek sahili gözetlemesi ve ordunun Silivri yolundan yürüyecek olan sol cenahı ile irtibat kurularak güvenli bir şekilde çekilmeleri himaye edilmelidir. Bu harekette kıtalar dost ile düşmanı iyice ayırıp yanlışlığa meydan vermemelidir.

Donanma Komutanlığı'na emirlerin verildiği günlerde Barbaros zırhlısı ve Mecidiye kruvazörü hariç diğer gemiler Haliç'te demirliydi. Bu durum Karadeniz

nakliyesini himaye vazifesi verilen savaş gemilerini yıpratırken, Adalar Denizi'nde yapılacak hamlelerin de gecikmesine sebep olmaktaydı⁸⁵⁵.

Bulgar ordusu, beş günlük Lüleburgaz Muharebesi sonrası dağınık bir şekilde geri çekilen Osmanlı ordusunu takip edemedi. Çünkü Bulgar askerinin ruhsal ve fiziksel gücü tükenmiş, mühimmat ve erzakı bitmiş piyadelerinin ikmal eksiklerinin giderilmesi ve dinlenmesi için de zamana ihtiyaçları vardı. Ayrıca takip için yeni kuvvetler henüz gelmemişti. Çünkü cephede her ne kadar Birinci Şark Ordusu ricat etmeye başladıysa da İkinci Şark Ordusu halen taarruza devam ediyordu. Türk topçusu halen etkili ve dirayetli atışlar yapmakta ve iyi mevzilenmiş olmalarından dolayı topçuların yerini Bulgar askerleri tespit etmekte zorlanmaktaydı. Havanın yağmurlu olması, çamur olan yollarda Bulgar süvarisinin de takibi gerçekleştirmesini imkânsız hale getiriyordu. Aksi takdirde Bulgar askerleri takip etmiş olsa düzensiz ricat eden Şark Ordusu'nu hezimete uğratabilir ya da Çatalca hattında Osmanlı ordusunun yeniden toparlanma fırsatı olmayabilirdi⁸⁵⁶.

2. Bulgar Ordusunun İleri Harekâtı ve Trakya Topraklarının İşgali

6 Kasım'a kadar Osmanlı ordusunu takip etmeyen Bulgar kuvvetleri, bu süre zarfında dinlenip eksiklerinin tamamlanmasını ve destek gelmesini bekledi. Ancak durum planlandığı gibi olmadı ve Lüleburgaz Muharebelerinde verilen 20.000'den fazla kaybın yerini doldurmak için zamana ihtiyaçları vardı. Bulgar piyade tümenlerinin verdikleri kayıplarından dolayı bölük seviyesine inmesi ve süvari bölüklerinin 50-60 atlı birlik seviyesine kadar düştüğünden ve beklenen destek kuvvetler gelmediğinden eksiklerini zamanında tamamlayamadılar. Lakin ordunun hareketsiz kalması yeni sorunları da beraberinde getirdi. Savaş sonrası Türk ve Müslüman ahalinin göç etmesiyle boşalan bölgede gıda ihtiyacını karşılamak için gerekli malzemeyi bulmak güçtü. Bu sebeple asker için kuru ekmek yemekten başka çare kalmamıştı. Beklenen erzak treni de gelmeyince Bulgar askerinin mukavemet ve şevki için hiçbir olumlu ilerleme olmadığı gibi aksine bekleme süresi esnasında askerinin ruh hali daha da bozuldu. 5-6 Kasım'da Bulgar karargâhı orduya ileri hareket

⁸⁵⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz Harekâtı...*, s. 101-102.

⁸⁵⁶ Mehmet Nihat, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 3., s. 573-574.

emri verse de askerlerin arasında Osmanlı ordusunun Çatalca hattında güçlü bir savunma hattı kurduğu fikri giderek güçlendi. Nitekim Çatalca mevki çok uzakta olduğundan menzil hattının iyice uzayacağı, bununla birlikte cephane ve erzak ikmalinin zorlaşacağı düşünülmekteydi. Ayrıca Çatalca savunmasını yıkabilecek kuvvetli toplar halen Edirne önlerindeydi ve böyle bir durumda başarılı olmanın zor olacağını düşünen de çoktu. Tüm bu olumsuzluklar askerler arasında artık harbin uzadığı ve sulh yapılması gerektiği düşüncesinin yaygın hale gelmesine sebep oldu. Ordu içindeki bu kanaatin siyasi çevrelerde de karşılık bulmasıyla komuta kademesinin işi daha da zorlaştı⁸⁵⁷.

Bu vaziyet içerisinde eksiklerini tam olarak gideremeyen Bulgar ordusu, 100-150.000 arası bir kuvvetle General Radko Dimitriev komutasında 6 Kasım'da yeniden yürüyüşe geçip Çatalca hattına yöneldi. İki kol halinde ilerleyen Bulgar kuvvetleri kuzeyden 3. Ordu bünyesinde 4., 5. ve 9. Tümenler ve takviye 3. Tümen ile Saray-Istranca-Kalfaköy istikametinden, 1. Ordu ise 1., 6. ve takviye 10. Tümen ile güneyden Çerkezköy-Kurfalı-İncegiz yolu üzerinden ilerleyecekti. Demiryolu hattının güneyinden, Marmara sahiline Osmanlı kurmaylarının çıkarma yapma ihtimaline karşı ordu güvenliğini sağlamak ve o bölgeleri tutmak için de birlikler gönderildi⁸⁵⁸.

6 Kasım'da ileri yürüyüşe başlayan Bulgar 3. Ordusu, Çerkezköy-Saray mevki civarına ulaşp, 8 Kasım'da Çerkezköy de kontrolü sağladı⁸⁵⁹. Bulgar 1. Ordusu ise yürüyüşe başladıktan bir gün sonra 7 Kasım'da Çorlu'ya ulaşmış ve hâkimiyetini tesis etmişti. Bu hususa dair Atina Telgraf Ajansı, haberinde Osmanlı süvarisinin mukavemet gösteremeden Çorlu'dan ricat ettiği ve her türlü nakliye aracının Bulgar ordusunun eline geçtiği belirtilmekteydi⁸⁶⁰. 10 Kasım'dan itibaren kolera hastalığı görülmeye başlayan Bulgar ordusu, Tekirdağ üzerine harekete geçmiş ve 2 süvari bölüğü Osmanlı askeriyle temas kurdu. Öğlen 13.00 sularında 28.

⁸⁵⁷ Mehmet Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 3., s. 575-577; Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 41.

⁸⁵⁸ Mehmed Ali Nüzhet, *a.g.e.*, s. 47.

⁸⁵⁹ Mahmut Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 140.

⁸⁶⁰ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 20-9. (R. 28 Teşrinievvel 1328/M. 10 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Hadımköy Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen şifre telgraf).

Piyade Alayı ve 2 seri bataryadan oluşan Hasköy Bulgar Müfrezesi ise Tekirdağ üzerine taarruza geçmişti⁸⁶¹.

Başkumandanlık Vekâleti tarafından 3 Kasım'dan itibaren Tekirdağ'ı gözetlemek ve denizden savunmak için buraya acilen savaş gemileri gönderilmesi istendi. Bunun üzerine Bahriye Nezâreti, Âsar-ı Tevfik zırhlısını görevlendirdi. Ancak Âsar-ı Tevfik zırhlısının 7 Kasım'da kömür ikmal etmesi gerektiği için görev Mesudiye zırhlısı ve Hamidiye kruvazörüne devredildi⁸⁶². Tekirdağ'ın Bulgar askerleri tarafından işgalinden önceki günlerde orada bulunan gazeteci Ashmead-Bartlett 8 Kasım'da şehirde jandarma, eski yedek zâbitan ve Miralay Remzi Bey idaresinde yaklaşık bin kişilik bir Osmanlı kuvvetinin bulunduğunu ifade etmektedir. Sadece yarısının silahlı olduğu bu askerlerin ise ellerinde ne bir savunma planı, ne yedek cephaneleri ne de topları vardı. Tek destek Tekirdağ sahili önlerine demirleyen Mesudiye zırhlısından gelmekteydi. Miralay Remzi Bey, emrindeki birliklerle şehri müdafaada kararlıydı. Ancak şehirde yaşayan gayrimüslim cemaatlerin din adamları ise konsololar ile görüşüyorlardı. Bu görüşmelerde Tekirdağ'ın Bulgar yetkililere teslimi hususunda hemfikirdiler ve bu yönde siyaset izleyip Bulgarlarla temas kurulmaya çalışmaktaydılar⁸⁶³.

Mesudiye zırhlısı, 10 Kasım'da Bulgar taarruz harekâtını karşıladı ve yaptığı şiddetli atışlarla bir Bulgar topçu bataryasını tahrip etti. Bulgar askerleri gemiden atılan top atışlarından dolayı doğrudan Tekirdağ'ı işgal edemese de şehrin gerisinde ormanlık alanda gizlenerek kendilerini korumuş ve fırsat buldukça vadilerden ilerleyip şehre yaklaşmıştı⁸⁶⁴. Bulgar ilerleyişi şehirde karmaşaya sebep olmuş ve Konsololar, Mesudiye zırhlısı komutanından kendilerine ait malların ve canlarının güvenliğinin sağlanıp sağlanmadığına dair bilgi istemişlerdi⁸⁶⁵. Bununla birlikte sahilde bulunan konsolosluk binalarının karaya bakan tarafındaki bayraklarını indirip denize bakan tarafa asarak, kendi binalarının ayırt edilmesi için önlem almaya

⁸⁶¹ Mehmet Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi*, Cilt 3., s. 578-579.

⁸⁶² Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 105-106

⁸⁶³ Ellis Ashmead-Bartlett, *a.g.e.*, s. 237,139.

⁸⁶⁴ *İkdam*, R. 31 Teşrinievvel/M. 13 Kasım 1912, Nr. 5651, s. 1.

⁸⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 105-106

çalışmışlardı⁸⁶⁶. Her ne kadar yapılan top atışlarının kasabaya ve şahıslara zarar vermeyeceği, sadece düşmanın kasabaya girmesini önlemek için yapıldığı konsolosluklara bildirildiyse de İtalya, Alman ve Avusturya-Macaristan Konsolosları ve aileleri İtalya donanmasına mensup Coadit kruvazörü ile İstanbul'a taşınarak korunmaya gayret edilmişti⁸⁶⁷. Yine İngiltere Hükûmeti, Tekirdağ'da bulunan vatandaşlarını bir vapur göndererek İstanbul'a nakletti⁸⁶⁸. Böylece Tekirdağ'ın işgalinden hemen önce Avrupa devletlerinin konsolosları şehri terk ederek İstanbul'a gelmiş oldu⁸⁶⁹.

Tekirdağ, ilk gün Bulgar kuvvetlerinin eline geçmese de Osmanlı ordusu Büyükçekmece tarafına çekildi ve ertesi gün Tekirdağ Mutasarrıfı da 10 Temmuz vapuru ile şehri terk etti. Tekirdağ halkı ve muhacirlerinden ise limanda bulunan birkaç Osmanlı gemi, vapur ve yelkenlisine binebilen Tekirdağ'ı terk edip İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Donanma komutan vekili Tekirdağ'da asker kalmadığını, telgrafçıların bile kaçtığını bildirip, esas cephe yanlarının korunması için Mesudiye zırhlısının Tekirdağ'dan alınacağını Bahriye Nezâreti'ne bildirdi. Böylece Tekirdağ boşaltıldı ve savaş gemileri de Büyükçekmece önlerine çekilerek Tekirdağ Bulgar askerlerine terkedildi⁸⁷⁰.

Diğer taraftan Enez'de bulunan Osmanlı memurların verdiği ifadelerden anlaşıldığına göre 13 Kasım'a kadar Keşan ve İpsala'nın Bulgar kuvvetleri tarafından ele geçirildiği, bunların ise buralara Malkara üzerinden geldikleri belirtiliyordu. Yine memurların verdiği ifadelerden 2 Aralık'ta Enez'in, komiteciler tarafından işgal edildiği anlaşılmaktadır⁸⁷¹.

⁸⁶⁶ Ellis Ashmead-Bartlett, *a.g.e.*, s. 240.

⁸⁶⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz.*, s. 105-106.

⁸⁶⁸ *İkdam*, R. 26 Teşrinievvel/M. 8 Kasım 1912, Nr. 5646, s. 3.

⁸⁶⁹ *İkdam*, R. 31 Teşrinievvel/M. 13 Kasım 1912, Nr. 5651, s. 1.

⁸⁷⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz.*, s. 105-106; Ellis Ashmead-Bartlett, *a.g.e.*, s. 241.

⁸⁷¹ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya:119, fihrist: 7. (R. 27 Ağustos 1329/M. 9 Eylül 1913 Dimetoka'da Mürettep Dokuzuncu Kolordu kumandanından, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

3. Çatalca Hattının Durumu

İstanbul'un yaklaşık 80 km batısında yer alan ve başkentten önce Osmanlı Devleti için son savunma hattı olan Çatalca Müstahkem Mevkii hayati öneme sahipti. Kuzeyde Karadeniz'den başlayan hat, güneyde Marmara Denizi'ne kadar uzanıyordu. 1877 yılında Osmanlı hizmetinde olan Alman İstihkâmcı Von Bluhm Paşa tarafından yaklaşık 30 km uzunluğa ve 5 km derinliğe sahip olarak tasarlanan Çatalca hattı; 28 tabya olarak inşa edilmiş ve akabinde hat üzerine geçen yıllar içinde yeni tabyalar eklenmiştir⁸⁷². Hattın, Karadeniz kıyısında bulunan Terkos Gölü 8 km'lik doğal bir su engeli oluşturmuyordu. Marmara kıyısında bulunan Büyükçekmece Gölü ise doğal bir haliç oluşturup, Karasu Deresi ve Sazlı Dere'nin de buraya akmasıyla uzun bir su hattı teşkil ediyordu⁸⁷³. Hattın geri kalan yaklaşık 20 km'lik bölümünün bir kısmı ise yılın yarısından fazla bir süre bataklık olup, diğer kısımları yer yer geniş düzlüklere sahip olsa da çalılıklar ve ormanlarla kaplıydı. Çatalca hattının genel olarak deniz seviyesinden yüksek tepeler üzerinde kurulmuş ve vadilerle bölünmüş konumda oluşu düşmanın eş zamanlı hareket etmesine engel oluşturmaktaydı⁸⁷⁴.

Çatalca hattında, tabyalar, siperler, mühimmat depoları ve top atışlarının gerçekleştirileceği düz alanlar mevcuttu. Askerin ibate ihtiyacını gidermek adına tabyalarda, koğuş ve mutfak olmasada asker çadırlarda ve ahşap barakalarda kalmaktaydı. Tabyalar, arazinin şekil ve eğimine göre inşa edildikleri için şekil olarak birbirinden farklılık gösterse de topografyaya uyumlu ve elverişli noktalarda bulunmaktaydı⁸⁷⁵. Çatalca hattı için F. V. Greene, dünyada hiçbir başkent İstanbul gibi bir savunma hattına sahip değildir ve zapt edilmesi oldukça zordur ifadesini kullanmıştır⁸⁷⁶. Çatalca hattının sağlamlığı hususunda yabancı gazetelerde çıkan haberlere yer verilen İkdâm gazetesinde, hattın son derece sağlam ve mükemmel bir şekilde inşa edilmiş olduğu, burayı geçebilmenin tek yolunun hattı savunan

⁸⁷² Melike Efeoğlu-Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Çatalca Bölgesi Savunma Planları Üzerine Bir Değerlendirme", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 30, S. 1, İzmir 2021, s. 407.

⁸⁷³ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 161.

⁸⁷⁴ Francis Vinton Greene, *Report of the Russian Army and Its Campaigns in Turkey in 1877-1878*, D. Appleton and Company, New York 1879, s. 427-428.

⁸⁷⁵ Melike Efeoğlu-Kemal Kutgün Eyüpgiller, *a.g.m.*, s. 412.

⁸⁷⁶ Francis Vinton Greene, *a.g.e.*, s. 428.

kuvvetlerin manevi yönden zayıf olmasıyla mümkün olacağı ifadelerine yer verilmişti⁸⁷⁷.

Lüleburgaz mağlubiyeti üzerine Çerkezköy'de bulunan Nazım Paşa, Sadrazam Kâmil Paşa'ya 1 Kasım gecesı çektiğı telgrafta, Şark Ordusu'nun içinde bulunduğı durumu izah etmekteydi; Kırklareli yenilgisi sonrası dağılan Şark Ordusu henüz bir düzene sokulmadan 28 Ekim'de Lüleburgaz Muharebelerinin başladığını, Birinci ve İkinci Şark Ordularının ilk an da mevkilerini muhafaza edebildiklerini ancak muharebenin üçüncü günü Birinci Şark Ordusu'nun sol cenahının bir anda çözülmeye başladı. Bunun üzerine destek olarak gönderilen topçu taburlarının da çözülmeyen önüne geçememesi üzerine Birinci Şark Ordusu'nun Karargâh-ı Umûmi'den görüş almaksızın ricat etmişti. Bunun yanında ordunun iaşe ve teçhizat yönünden de ikmalinin yapılmamasının yenilginin bir diğer sebebi olduğunu belirten Nazım Paşa, Garp Ordusu'nun Makedonya'da aldığı mağlubiyetler sonrası Bulgar ve Sırp ordularını durduracak bir gücün kalmadığını ifade etti. Haliyle Bulgarlar her an buradaki kuvvetlerini Şark Cephesi'ne kaydırabilirdi. Her ne kadar Çatalca hattında Şark Ordusu'nun müdafaa gücü olsa da belli bir süre dayanılabilir sonrasında ise önlem alınması gerekebilirdi⁸⁷⁸.

Yine Nazım Paşa, Kâmil Paşa'ya 2 Kasım'da çektiğı telgrafta ise Vize havalisindeki İkinci Şark Ordusu'nun bir hayli ilerlediğini, ancak Birinci Şark Ordusu'nun geri çekilmesinden dolayı Bulgar kuvvetlerinin sol cenahtan Seyitler İstasyonu'na kadar bir hayli asker sevk ettiğini bildirmiştir. Dolayısıyla buradan yapılacak bir taarruz karşısında Osmanlı birliklerinin uzun süre mukavemet edemeyeceğinden bir an önce Çatalca hattı gerisine ordunun çekilmesi gerektiğı bildirdi. İlaveten Çatalca hattında da askerin tam anlamıyla bir düzen alarak müdafaa etmesi mümkün görülmediğinden devlet olarak gerekli önlemlerin bir an önce alınmasını hususunda ikaz etti⁸⁷⁹. Görüldüğü üzere Nazım Paşa, ikinci telgrafında gidişatın artık askerî güç ile çözülemeyeceğini belirterek siyasi olarak bir çözüm bulunulması gerektiğini ifade etmiştir.

⁸⁷⁷ *İkdam*, R. 31 Teşrinievvel/M. 13 Kasım 1912, Nr. 5651. s. 2.

⁸⁷⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 55-56.

⁸⁷⁹ *a.g.e.*, s. 56-57.

Savaşa son verilmesi için gerekçelerini sıralamaya devam eden Nazım Paşa, Çatalca hattında yapılacak muharebelerde başarı sağlanıp sağlanamayacağının şüpheli olduğunu bildirdi. Çünkü Anadolu'dan gelecek 15-20.000 kişilik destek kuvvetin cepheye ulaşmasının on beş yirmi günü bulacağını belirterek bu kuvvetler gelse dahi muharebenin neticesine ne kadar katkı sağlayacağı bilinmiyordu. Haliyle ordu büsbütün dağılabilir ve payitahtın güvenliği tehlikeye girebilirdi. Şu an Edirne Müstahkem Mevkii ile beraber, İşkodra, Manastır, Yanya ve Selanik mevkilerinin Osmanlı ordusu kontrolünde olduğunu ve Bulgar ordusunun İstanbul önlerine henüz yaklaşmadığını belirten Nazım Paşa, hükûmete savaşı siyasi kanallar kullanarak bir an önce sonuçlandırılmasını tavsiye etti. Aksi takdirde, Rumeli'nin tamamı elden çıkabilirdi⁸⁸⁰.

Kâmil Paşa, aynı gün Başkumandan Vekili Nazım Paşa'ya yazdığı cevapta ordunun müdafaa hattında aylarca direnişi olmadan, sadece siyasi yoldan istenilen şekilde barışı sağlanmanın mümkün olmadığını kendisine bildirdi. Ancak ordunun durumunu da gözardı etmeyen Kâmil Paşa, bir yandan da 3 Kasım 1913'te Avrupa'da bulunan elçilere yolladığı telgrafta savaşa son vermek için temasta bulunmaları talimatını vermişti. Şart olarak ise önce Balkan devletleriyle mütarekenin yapılması, sonra toprak bütünlüğümüzün korunması gerektiği hususunda hassasiyet gösterilmesinin önemine dikkat çekilmekteydi. Haliyle Kâmil Paşa Hükûmeti, bu hamlesiyle hem siyasi yoldan bir harbin durdurulması için girişimlerde bulunmakta, hem de Başkumandanlığı muharebeler hususunda zinde tutarak güvenlerini arttırmaya çalışmaktaydı. Ancak bunun için kilit nokta, Çatalca hattında Bulgarlara karşı verilecek mücadeleye ve alınacak başarıya bağlıydı⁸⁸¹.

Mesele Osmanlı ve Avrupa komuoyunun da gündemindeydi. Nitekim Avusturya gazeteleri Çatalca hattında verilecek mücadelenin İstanbul'un ve savaşın kaderini belirleyeceği yönünde haberlere yer verilmekteydi⁸⁸². Tanin gazetesinin haberine göre ise Şark Ordusu bir hezimete uğramamış ve Çatalca hattına çekilmişti.

⁸⁸⁰ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 7-1. (R. 24 Teşrinievvel 1328/M. 6 Kasım 1912 Bâb-ı Âli Daire-i Saderet Tahrirat Kalemî zabıtname sureti)

⁸⁸¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca Muharebesi*, Cilt 1, Kitap 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 4.

⁸⁸² *Tages-Post*, 8 November 1912, Nr. 256, s. 2.

Bu hatta Şark Ordusu her geçen gün daha da takviye edilecektir. Zaten, Edirne Kalesi de mukavemet göstermektedir. Bu durumda, Bulgar kuvvetleri tüm gücüyle Çatalca'ya saldıramayacakları için Osmanlı idarecilerinin ümitsizliğe kapılması yersizdi. Osmanlı Devleti'nin istemediği bir sulhu kabul etmesi ise kazanmadıkları halde Bulgaristan'a zafer yaşatmak demektir. Böyle bir sulh, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Rumeli toprakları ve hatta İstanbul üzerindeki istikbalinin de sonu anlamına gelebilirdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti açısından Çatalca hattında hiçbir direnç göstermeden sulha razı olmak veya meselenin halledilmesini Avrupa devletlerine bırakmak, siyasi açıdan büyük bir basiretsizlik olacaktı. Bunun için kayıtsız şartsız teslim olmaktan ziyade Çatalca hattında, Şark Ordusu'nun son neferine kadar mücadele etmesi yerinde olacaktır ifadelerine yer verilerek savaşa devam edilmesi yönünde haber azımsanmayacak kadar çoktu⁸⁸³.

a. Sağlık Hizmetleri ve Kolera Salgını

Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği seferberliğin ilk gününden itibaren diğer alanlarda olduğu gibi sıhhiye teşkilatında da gerekli ikmal planları hayata geçirilememişti. Ayrıca Harbiye Nezâreti, ordunun sağlık hizmetlerini karşılamak için herhangi bir ödenek de tahsis etmemişti⁸⁸⁴. Muhararebeler ve askerî hazırlıkların yanında Osmanlı ordusunu en çok zorlayan en önemli etkenlerden biri Kırklareli'den Çatalca hattına ricat eden askerin arasında kolera vakalarının da görülmesiydi. Bu durum Bulgar ordusu için de geçerliydi. Ancak her iki ordunun bununla baş etmesi noktasında Osmanlı askeri, Bulgar askerine göre kendi ana kaynaklarına daha yakın olması hasebiyle avantajlı şartlara sahipti ve bu hastalıkla nispeten daha kolay mücadele edebiliyordu⁸⁸⁵. Çünkü hastalarını araba ve trenlerle Hadımköy, Ispartakule, Yeşilköy ve Tuzla'da bulunan hastanelere kolaylıkla gönderebiliyordu⁸⁸⁶. 1 Kasım gecesi üç tren ve ertesi günde iki trenle gelen çok sayıda yaralı asker Sirkeci Garı'na ulaştırılmış ve oradan da Çengelköy, Gurebay-ı Müslimîn ve Selimiye Hastanelerine sevk edilmişti. Hatta Alman Sefarethanesi'nde

⁸⁸³ Tanin, R. 24 Teşrinievvel/M. 6 Kasım 1912, Nr. 1493, s. 1.

⁸⁸⁴ Zekeriya Türkmen, "Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", *Belleten*, C. 68, S. 252, Ankara 2004, s. 486.

⁸⁸⁵ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 169.

⁸⁸⁶ Şükran Cengiz-Fatma Başalan İz-Tangül Aytur Özen-İhsan Erdinçli, "Balkan Savaşları'nda Kolera Mücadelesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2013, s. 104-106.

yirmi dört yataklı bir hastane tesis edilmiş ve burada yirmi dört yaralı zâbit tedavi altına alınmıştı. Yine, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Fındıklı Şubesi, Osmanlı yaralı askerleri için fırka yönetiminin almış olduğu karar doğrultusunda otuz yataklı bir hastane haline getirilmiştir. 3 Kasım günü, Vize Muharebelerinde yaralanan askerler yine trenle Sirkeci'ye ulaştırılmış, oradan Beyoğlu ve diğer yerlerde bulunan hastanelere nakledilmişlerdi. Sadrazam Kâmil Paşa, yaralı askerlerle bizzat yakından ilgilenmiş ve hastaneleri ziyaret ederek yaralıların tek tek hâl ve hatırlarını sormuştur. Hastanelerin yetersiz kalma ihtimaline karşı da Beyoğlu Mutasarrıfı İhsan Bey ve 6. Daire Müdürleri ile farklı kurum yetkililerinden oluşan bir heyet, Pangaltı'daki Mekteb-i Harbiye'yi ziyaret edip burasının da hastaneye çevrilmesi için incelemelerde bulunmuşlardı⁸⁸⁷. Yine dönemin Şehremini (Belediye Başkanı) olan Cemil Topuzlu, cepheden İstanbul'a gelen hastalara için aldığı tedbirleri “*Şehirde ve Boğaziçi'nde birçok büyük otelleri ve yalıları boşalttırdım. Böylece şehrin muhtelif semtlerinde küçüklü büyüklü doksana yakın hastane açtım*” sözleriyle ifade etmişti⁸⁸⁸.

Balkan Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan İngiliz Savaş muhabiri Henry C. S. Wright, askerî hastanelerin ve tıbbi bakımların yetersizliği söylentileri üzerine yine bir İngiliz doktor tarafından bizzat Haliç yakınlarına bir hastaneye götürülerek hastaların ve hastanelerin durumunu yerinde görme imkânı bulmuştu. Wright, anılarında hastane personelinin tam olduğunu ve doktorlar tarafından gelen yaralı ve hasta askerlere gayet iyi bakıldığını yerinde görerek söylentilerin asılsız olduğunu belirtmektedir⁸⁸⁹. Savaş sürecinde İstanbul'da olan bir başka isim Tatar kökenli Galiesgar Kamal (Aliasker Kemal)⁸⁹⁰, İstanbul'da ziyaret ettiği bir hastanede, hastaların derecelerine göre ayrıldığını ve kendilerini oldukça iyi hissettiklerini

⁸⁸⁷ *İkdam*, R. 21 Teşrinievvel/M. 3 Kasım 1912, Nr. 5641, s. 1-2; *İkdam*, R. 22 Teşrinievvel/M. 4 Kasım 1912, Nr. 5642, s. 1-2,4.

⁸⁸⁸ Cemil Topuzlu, *a.g.e.*, s. 170.

⁸⁸⁹ Henry Charles Seppings Wright, *Two Years Under The Crescent*, G. Bell-Sons LTD, London 1913, s. 250-251.

⁸⁹⁰ Aliasker Kemal 6 Ocak 1879 da Kazan da dünyaya gelmiştir. Tatar tiyatrosunun kurucusu kabul edilen Kemal, aynı zaman da iyi bir gazeteci olup, Balkan Savaşı zamanında İstanbul'a şavaşı gözlemlemek için gelmiş ve yazılarını Yıldız (Yıldız) isimli çalıştığı gazetede yayınlamıştır. Ayşen Uslu, Galiesgar Kamal, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (Erişim Tarihi 03.09.2022) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/galiesgar-kamal>

ayrıca hastanenin de tertemiz olduğuna şahit olmuştur⁸⁹¹. Savaşı yakından takip etmek için gelen yabancı gazetecilerin yapmış oldukları bu değerlendirmeler, dönemin sağlık koşulları ve askere verilen sağlık hizmetini anlamamız açısından önemlidir.

Balkan Savaşı süresince Osmanlı Devleti açısından yaralı asker ve sivillerin tedavisi için Osmanlı Kızılay Cemiyeti (Hilâl-i Ahmer Cemiyeti) açtığı hastaneler ve sunduğu diğer hizmetler son derece kıymetliydi. 1911 yılında kurulan Osmanlı Kızılay Cemiyeti'nin henüz ambarında yatak, sedye vs. hiçbir sağlık ekipman ve ekibi yoktu. Ancak Balkanlarda savaş sesleri iyice yükseldiği zaman Hüseyin Hilmi Paşa başkanlığında toplanan idare heyeti Osmanlı Bankası hesabında bulunan yetmiş bin liradan otuz bin liranın ihtiyaçlar için kullanılması hususunda genel merkez heyetine yetki vermişti. 10 Ekim 1912 tarihinde toplanan ve çalışmalara başlayan genel merkez heyeti her yüz yataklı hastane için gerekli olan doktor, personel ve hademe ihtiyacını tespit edip giderler için ise aylık iki bin liralık bir bütçe ihtiyacı tespit etmişti. Daha sonra Harbiye Nezâretince lüzüm görülen yerlere hastane kurulması için mevcut askerî hastanelere yakın binalar bakılıp kiralanarak çalışmalarını sürdürdü. Ayrıca hasta ve yaralıların ihtiyacı olan yatak, giyecek, mutfak, hamam, eczane, kiler ve tedavi gereçleri teminine de başlandı⁸⁹².

Tablo 11. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Kızılay Cemiyeti'nin Açtığı Hastaneler⁸⁹³

Hastane Adı	Yatak Kapasitesi	Kabul Edilen Hasta ve Yaralı Sayısı
Kadırga Hastanesi	230	663
İstanbul Üniversitesi Hastanesi	600	2.042
Vefa Lisesi Hastanesi	150	523

⁸⁹¹ Mustafa Önder, "İstanbul Mektupları (1912, İstanbul, Balkan Savaşları)", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 50, Ankara 2020, s. 126.

⁸⁹² *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, s. 85-90.

⁸⁹³ *a.g.e.*, s. 92-127.

Demirkapı Hastanesi	110	Bilinmiyor
Muhacirler Hastanesi	100	258
Ispartakule Hastanesi	27 Çadır	237
Hadımköy Hastanesi	250	1.669
Ayastefanos Hastanesi	140	343
Edirne Hastanesi	200	1.006
Gelibolu Hastanesi	120	104
Çanakkale Hastanesi	230	521
Selanik Hastanesi	200	Bilinmiyor
Üsküp Hastanesi	150	151
Taşkışla Hastanesi	2.000	5.481
Kandilli Hastanesi	50	114
Şişli Klimov Hastanesi	60	155
Teşvikiye Hastanesi	100	276
Bebek Hastanesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Kadıköy Hastanesi	100	Bilinmiyor
Moda Şifa Hastanesi	50	Bilinmiyor
Frerler Hastanesi	25	Bilinmiyor
Erenköy Hastanesi	Bilinmiyor	Bilinmiyor

Bu hastanelerin tamamı ayrı tarihlerde hizmete girmiş ve ayrı tarihlere kadar hizmet vermiştir. Ayrıca yukarıda verilen yaralı ve hasta sayıları sadece kayıt altına alınabilenlerdir. Kolera hastalığının daha fazla yayılmaması için Ayastefanos, Sultan Ahmet, Nuruosmaniye ve Mahmut Paşa camilerinde koleraya yakalanan askerler karantinaya alınıp 16 Kasım 1912 tarihinden itibaren beslenmeleri Osmanlı Kızılay Cemiyeti'ne devredilmişti⁸⁹⁴.

Bunların dışında yüz yataklı seyyar hastane ve bilhassa Gelibolu ve Çanakkale'den yaralı ve hasta askerleri İstanbul'a nakleden Cambridge hasta nakil vapurunda mevcuttur. Yine cemiyet, Yanya, İşkodra, Manastır, Alasonya'da yüzer

⁸⁹⁴ a.g.e., s. 144-145.

yataklı hastane kurma kararı alıp hazırlıklara başlasada Garp Cephesi'ne ulaşan yolların kapanması ve sağlık heyetleri ve eşyaları yollarda kalmıştı. Ayrıca Mısır, Hint, İngiliz ve Romanya Kızılayı ile Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Romanya, Fransa, Hollanda, Rusya, Felemenk, Belçika, İsveç ve Amerika gibi ülkeler Kızıl Haç sağlık heyetlerini Osmanlı Devleti'ne yardıma göndermişlerdir⁸⁹⁵.

4. Askerî Hazırlıklar ve Şark Ordusu'nun Lağvedilmesi

Çatalca hattı, daha Lüleburgaz muharebelerinin devam ettiği günlerde güçlendirilmeye başlanmıştı. Sadaret'ten, Harbiye Nezâreti'ne gönderilen yazıda, Çatalca'da kurulacak savunma hattı için gerekli olan asker ile 12 ve 15 santimetrelik toplar ile mühimmatların gönderilmesi talep edilmişti. Ayrıca gerekli olan elbise ve çadır ile siper kazmak için kazma, kürek, el arabası gibi malzemeleri ve yeterli miktarda telin zaman kaybetmeden gönderilmesi istenmişti⁸⁹⁶. Bu bölgeye Fatih ve Selimiye Fırkalarıyla, Mürettep Kayseri Redif Alayı'nı teşkil edecek olan Kayseri, Boğazlıyan, Tavlusun Redif Taburları sevk edilmeye başlanmıştı. Yine askerin Çatalca'da zorluk çekmemesi için gerekli olan muhtelif cins erzak ve yemeğin gönderilmesi, üniforması olmayan Selimiye ve Fatih Fırkalarının da ihtiyaçlarının karşılanması emri verilmişti⁸⁹⁷. Askerin barınabilmesi için de çadırların temin edilmesi, Levazım Dairesinden talep edilmişti⁸⁹⁸. Başkumandanlık tarafından harp okulunda bulunan topların bir an evvel Çatalca hattının müdafaası için cephanesiyle birlikte sevki⁸⁹⁹ ayrıca Anadolu Hat Komiserliğinden de Kayseri, Boğazlıyan, Nevşehir ve Tavlusun'dan gelecek taburların doğrudan Haydarpaşa'dan Yeşilköy'e

⁸⁹⁵ *a.g.e.*, s. 128-143.

⁸⁹⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 223.

⁸⁹⁷ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 1. (R. 13 Teşrinievvel 1328/M. 26 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Levazım Dairesi'ne muhtıra)

⁸⁹⁸ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 1-1. (R. 13 Teşrinievvel 1328/M. 26 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Levazım Dairesi'ne muhtıra)

⁸⁹⁹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 1-2. (R. 13 Teşrinievvel 1328/M. 26 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sahra Topçu Dairesi'ne muhtıra)

nakledilmesi istenmişti. İstanbul'un muhafazası için ise Kırşehir ve Şereflikoçhisar taburlarının bırakılması uygun görülmüştü⁹⁰⁰.

Kâmil Paşa Hükûmeti'nin Avrupa devletlerinden, Bulgaristan ile ateşkes ve barışın sağlanması yönündeki talepleri arzu edilen sonuçları vermemekteydi. Ruslar, 6 Kasım'da Sofya'daki elçilerine Bulgar kuvvetlerinin Edirne'ye girmelerine karşı olmadıklarını bildirmiş, aynı gün Londra ve Paris'teki Büyükelçilerine de Bulgar ordularının İstanbul'a geçici olarak girmelerine karşı olmadığını iletmişti⁹⁰¹. Lakin Rusya, İstanbul'un tamamen Bulgaristan'ın hâkimiyeti altına girmesine hiçbir zaman sıcak bakmamaktaydı. Dolayısıyla Rusya muhtemel bir İstanbul işgalinde şehrin ve boğazların kendi himayelerinde olmasını istemekte ve bu hususta Avrupa devletlerine, Bulgaristan'ı ikaz için İstanbul'a ortak bir donanma gönderme teklifinde bulunmaktaydı⁹⁰².

İngiliz Hariciye Nazırı Sir Edward Grey Londra Avam Kamarası'nda, Avusturyalı mevkidaşı Berhtold ise Peşte'de yaptıkları konuşmalarda artık Balkan devletlerinin bu başarılarından sonra Balkanlarda statükonun devam etmeyeceği yönünde açıklama yapmışlardı. İngiliz ve Avusturya Hariciye Nazırlarının açıklamalarından anlaşılan Avrupa devletleri, savaşın sonucu ne olursa olsun Balkanlarda sınır değişiklikleri olmayacak dedikleri halde bu politikalarından vazgeçtiklerinden dolayı bunu dünya kamuoyuna açıkladılar⁹⁰³. İstanbul'un muhtemel bir Bulgar istilasına durumuna karşı alınacak tedbirler ile ilgili ise Avrupa devletlerinin büyükelçileri daha 1 Kasım'da İstanbul'da bir araya gelmişti. Böylesi bir ihtimale karşı yabancıların can ve mal güvenliğini sağlamak için Avrupa devletlerinin İstanbul'a müşterek bir donanma gönderilmesi kararı alındı⁹⁰⁴. Çünkü olası bir Bulgar işgalinde İstanbul'da, Hristiyan katliamının da yaşanacağı

⁹⁰⁰ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 1-3. (R. 13 Teşrinievvel 1328/M. 26 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayun'u Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Anadolu Hat Komiserliği'ne gönderilen muhtıra)

⁹⁰¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 5

⁹⁰² Levent Yıkıcı, "İngilizlerin Bakış Açısından Balkan Savaşları Sırasındaki Gelişmelerin Değerlendirilmesi", *Asia Minor Studies-International Journal of Social Sciences*, C. 6, S. 11, 2018, s. 103.

⁹⁰³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 5.

⁹⁰⁴ *Targes-Post*, 3 November 1912, Nr. 252, s. 2.

düşünülmekteydi. Dolayısıyla hazır vaziyette bekleyen gemiler acil bir durumda millet ayrımı gözetmeden gayrimüslim ahaliyi gemilere bindirip Rodos Adası'na nakledecekti⁹⁰⁵.

Avrupa devletlerinin bu tutumu, Osmanlı Hükûmeti'ni yeni önlemler almaya mecbur bırakmıştı. Bunun üzerine Bâb-ı Âli'de askeriye ve devlet erkânının katılımıyla Meclis-i Vükelâ toplanıp mevcut vaziyet müzakere edilerek alınan kararlar doğrultusunda 6 Kasım tarihli zabıtname imzalandı. Buna göre Vize ve Lüleburgaz hattından ricat eden Şark Ordusu'nun 120.000 kadar olduğu tahmin edilmekte olup bunların 20.000 kadarının yaralı veya savaşamayacak durumda olduğu düşünüldüğünde Çatalca hattında yaklaşık 100.000 kişilik bir kuvvet oluşturacağı öngörüldü. Ayrıca Karadeniz iskeleleri ve İstanbul'da da toplam 65.000 kadar kuvvetin beklediği düşünüldüğünde bunlarla birlikte Çatalca da 165.000 kişilik bir kuvvetin toplanacağı hesaplanmıştı. Yine, Şark Ordusu'nun ricati esnasında, beraberinde 100 kadar topu getireceği, İstanbul'da da var olan 140 top ve obüsün de nakledilmesiyle Çatalca hattında ilk etapta 240 top ve obüsün toplanacağı düşünülmekteydi.

Çatalca hattında ilk etapta sağlam ve büyük istihkâmların yapılması zaman alacaktı. Bunun yerine uygun yerlere avcı siperleri inşa edilerek topların yerleştirilmesi güvenliğin sağlanması noktasında daha faydalı olacaktı. Böylece ordu Çatalca hattına konuşlanabilecekti. Zaten, mevsimin kış olması ve Bulgar ordusunun ana menzil noktalarından uzaklaşması Bulgar ordusunun cephe ve erzak sevkiyatını zafiyete uğratacak ve yaşadıkları bu zorluklar Osmanlı kuvvetlerinin lehine olacaktı. Bu süre zarfında yine barışın sağlanması için siyasi teşebbüslerde bulunulacaktı. Çatalca hattında askerin iâşe eksikliğinin olmaması için tedbir alınması, gerekli erzakın ulaştırılması ve mümkün olduğu kadar askere sıcak yemek verilmesi sağlanacaktı. Ayrıca ordunun maneviyatını yükseltmek için tüm askerin anlayacağı lisanda konuşan ulemadan 100 kadar kişinin hızlıca görevlendirilmesi, eksik olan zâbit kadrolarını tamamlamak için ise alaylarda yetişmiş, harp ve idare tecrübesi olan

⁹⁰⁵ *The Sun*, 4 November 1912, Vol. LXXX, Nr. 65, s. 2.

küçük zâbit ve zâbitanın derhal orduya memur edilmesi istendi⁹⁰⁶. Harp meydanlarında bulunan zâbitan, çavuş ve başçavuşlardan başarı ve yararlılık gösterenlerin terfilerinin yapılması, firar eden askerlere ise askerî kaidelere uygun olarak ateş edilerek firar olaylarının önlenmesine çalışılacaktı. Çatalca hattının müdafaası için tel örgüler vücuda getirilip lağımlar yerleştirilecek ve arızalanan nakil hatları ise onarılacaktı. Anadolu'dan gelecek ne kadar kuvvet varsa süratle gönderilip sevklerinin sağlanması, mümkün olduğu kadar çok kereste temin edilerek askerin barınması için barakalar yapılması ve askerin sıhhatine dikkat edilmesi Başkumandan Vekili Nazım Paşa ile Harbiye Nezâreti Vekâleti'ne bildirildi⁹⁰⁷. Meclis-i Vükelâ'da müzakere edilip imzalanan bu zabıtname Sadrazam tarafından da 7 Kasım 1912'de tasdik edilmiştir⁹⁰⁸.

Çatalca hattında yapılan hazırlıklar kapsamında Sırbistan'ın Osmanlı Devleti limanları üzerinden yaptığı silah ticaretinde el konulan toplarının bir an evvel İstanbul'a gönderilmesi istendi⁹⁰⁹. Ancak 7 Kasım'da Nazım Paşa'nın Sadrazama verdiği bilgide, toplarının henüz gelmediği aktarıldı. Ayrıca Nazım Paşa, Bulgar kuvvetlerinin Çerkezköy civarına yaklaşarak ilerlemeye devam ettiğini, mevcut 12 santimetrelik topların mermi miktarının az olduğu ve tapalarının⁹¹⁰ olmadığını bildirmişti⁹¹¹. El konulan Sırp topları, 11 Kasım'da Çatalca Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na ulaşmış, mühimmat, asker ve zâbitan henüz gelmemişti. Bunun üzerine cephe ve erzakın sevkıyatı için araç talep edilmiş⁹¹², Levazım Dairesi'nden Çatalca Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na iki otomobil tahsis edilerek erzak ve

⁹⁰⁶ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 7-2. (R. 24 Teşrinievvel 1328/M. 6 Kasım 1912 Bâb-ı Âli Daire-i Saderet Tahrirat Kalemî zabıtname sureti)

⁹⁰⁷ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 7-2a. (R. 24 Teşrinievvel 1328/M. 6 Kasım 1912 Bâb-ı Âli Daire-i Saderet Tahrirat Kalemî zabıtname sureti)

⁹⁰⁸ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 7. (R. 25 Teşrinievvel 1328/M. 7 Kasım 1912 Bâb-ı Âli Daire-i Saderet Tahrirat Kalemî'nden, Harbiye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen zabıtname)

⁹⁰⁹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-1. (R. 16 Teşrinievvel 1328/M. 29 Ekim 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Topçu Dairesi Reisi Ali Refik Paşa hazretlerine)

⁹¹⁰ Tapa: top mermisinin uç kısmında, merminin içindeki patlayıcı kısmının istenildiği zamanda patlamasına yarayan parçadır. Çeşitlerine göre bazı toplar hedefe çarpınca, bazıları ise hedefe çarpmadan önce veya içinde patlamaktadır.

⁹¹¹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8. (R. 25 Teşrinievvel 1328/M. 7 Kasım 1912 Bâb-ı Âli Daire-i Saderet Tahrirat Kalemî'nden, Harbiye Nezâret-i Vekâleti Aliyyesi'ne)

⁹¹² ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-5. (R. 29 Teşrinievvel 1328/M. 11 Kasım 1912 Müstahkem Mevkii Kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi'nde Ali İhsan Bey tarafından, Harbiye Nezâreti Karargâh-ı Umûmi Üçüncü Şube Müdürü Halil Bey'e gönderilen telgraf).

cephanenin sevki sağlandı⁹¹³. Yine bu topların takım zâbitliği görevi ise mühendishane son sınıf talebelerine verilmişti⁹¹⁴. Bu talebeler en iyi ve hızlı bir şekilde topların kullanımını öğrenmeleri için Hadımköy ve Çatalca'ya gönderildi⁹¹⁵. Ordunun moralini yükseltmek ve şevkini arttırmak için ise Veliaht Yusuf İzzettin ve Şehzade Ziyaeddin Efendiler, Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile birlikte Çatalca hattına gelip ziyarette bulunmuşlardı⁹¹⁶.

Başkumandanlık, Çatalca mevkiye gönderilmek üzere ayrılan kıtaların bütün mevcutlarıyla birlikte ve Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden gelecek olan birliklerin de başka bir yere sevk edilmeden savunma düzeni alıp, Çatalca hattında kullanılmasını istemekteydi. Bunun için 7 Kasım 1912'de Başkumandanlıktan, Harbiye Nezâreti'ne gönderilen telgrafta, hükûmet toplantısında kurulun tutanağına yazılmış olan 60.000 erden 20.000'inin Çatalca savunma mevkiye acil olarak gönderilmesi istenmişti⁹¹⁷. Ancak o tarihte Çatalca hattında toplanmak üzere Birinci ve İkinci Şark Ordusu birliklerinin henüz geri çekilme yolunda⁹¹⁸ olmalarından dolayı Başkumandanlık Karargâhı'nda hazırlanmış olan müdafaa emri, 9 Kasım 1912 günü ordu komutanlarına ulaştırılabildi. Verilen emirde bir taraftan Çatalca'da yeni bir ordunun kurulması için çalışılırken, diğer taraftan Çatalca savunma mevkiye gönderilen takviye kuvvetlerin yeni birliklerine katılmaları için tedbirler alınıyordu. Gönderilen takviye birliklerinin ise durumu şöyleydi⁹¹⁹;

⁹¹³ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-6. (R. 29 Teşrinievvel 1328/M. 11 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Levazım Dairesi'ne muhtıra)

⁹¹⁴ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-10. (R. 31 Teşrinievvel 1328/M. 13 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettişliği'ne tezkire)

⁹¹⁵ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-11. (R. 31 Teşrinievvel 1328/M. 13 Kasım 1912 Çatalca Müstahkem Mevkii Kumandanı Ali Rıza Paşa'dan, Harbiye Nezâret-i Vekâlet'ine gönderilen telgraf).

⁹¹⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 263.

⁹¹⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 60.

⁹¹⁸ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya:67, fihrist: 56;ATASE. (R. 25 Teşrinievvel 1328/M. 7 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Nazım Paşa'dan, Harbiye Nezâret-i Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

⁹¹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 60.

- 1- Amasya ve Trabzon Tümenlerinden 6., 29. ve Nizamiye Tümenleri olarak üç tabur Ayastefanos'a (Yeşilköy) çıkarılmış ve 24. Kolordu'da ikmal eksikliklerinin olması nedeniyle ileri gönderilmemişti.
- 2- 29. Tümen'den iki alay iskelede ve 30. Tümen kısmen iskelede kısmen de mevkilerden hareket etmek üzereydi.
- 3- 12 santimetrelik 10 mermi atımlı otuz top önceden Çatalca'ya gönderilmiş Sırp toplarının ise yarından itibaren trenlerle gönderilmesi planlanmıştır.
- 4- 6. Topçu Alayı ile iki mühendishane bataryası ve 2. Alay'dan bir batarya önceden gönderildiği için istasyonlardan çıkarılmıştır.
- 5- 31. Alay'ın yarından itibaren, cephe kolunun ise iki üç gün sonra kara yoluyla sevki planlanmıştır.
- 6- 3. Obüs Taburu ile Sırp toplarına koşulabilen iki bataryanın iki gün sonra kara yoluyla sevki planlanmıştır.
- 7- 29. Topçu Alayı'nın 1. Taburu başkente gelerek bir iki güne kadar eksikleri giderilip sevk olacaktır.
- 8- 18. Cebel Taburu'nun kadrosuna ait eksikler tamamlanmış, topları Köstence'den aldırılmak üzere vapur gönderilmiştir.
- 9- 11.000 atım muhtelif cins topçu mermisi vagonlara yüklenmiş, 12.000 atım top da Köstence'ye giden vapurla sevki planlanmıştır.
- 10- Mekkâre, öküz ve at arabalarından oluşan üç erzak kafilesi Edirnekapı-Çamurluhan-Terkos yolundan cepheye sevk edilmiştir⁹²⁰.
- 11- Bin teneke kavurma ve beş vagon odun ve çeşitli malzemeler vagonlara yüklenmiştir.
- 12- Menzil Müfettişliği tarafından sevklerde aksaklıklar yaşanmaması için trenlerin zamanında hareket ettirilmesi istenmiştir.
- 13- Mürettep Halep Kolordusu'nun koleraya yakalanmamış olan birliklerinin gönderilip-gönderilmeyeceği ile ilgili işlemler devam etmektedir⁹²¹.

⁹²⁰ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-2. (R. 16 Teşrinievvel 1328/M. 29 Ekim 1912 Bâb-ı Âli'den, Başkumandanlık Vekâleti'ne verilen tezkire)

⁹²¹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-3. (R. 16 Teşrinievvel 1328/M. 29 Ekim 1912 Bâb-ı Âli'den, Başkumandanlık Vekâleti'ne verilen tezkire)

Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi Çatalca hattında yapılması gereken hazırlıklarla ilgili İstanbul Muhafızlığı, Sahra Topçu ve Nakliye Dairesi, Piyade ve Levazım Dairesi, Hadımköy Başkumandanlık Vekâleti, Sıhhiye Dairesi ve Trabzon 31. Fırka Kumandanlığı'na eksiklerin giderilmesi hususunda 8-9 Kasım 1912'de talimatlar gönderilmiştir.

İstanbul Muhafızlığına gönderilen emirde Çatalca hattına gönderilecek asker ve gerekli araç gereçler bir an evvel sevk edilmelidir. Bu doğrultuda, Trabzon'dan gelmiş 39. Topçu Alayı'nın silahları ve kâfi miktarda cephanesi ile hafif cephane koluna gerekli olan malzemenin de iki üç güne kadar temin edilip sevki gerçekleştirilmeliydi. Sevki kararlaştırılmış iki obüs bataryasının hemen ve teşkil edilmekte olan üçüncü obüs bataryasının da hızlıca oluşturulmasına müteakip yola çıkarılması, Trabzon'dan gelen 29. Alayın Birinci Taburu ve 18. Cebel Topçu Taburu'nun ise eksiklerinin derhal giderilerek sevk edilmesi istendi⁹²². Henüz İstanbul'da bulunan zâbitanın isimlerinin gerekli taburlara bildirilip vazifelerine başlamaları ve cepheden firar eden askerin firar kıtaları tarafından durdurulup gerekli halde ateş edilmesi ve eğer firar edip İstanbul'a kadar gelebilen firariler var ise süvari devriyeleri tarafından bulunup cephe hattına geri gönderilmesi emredildi⁹²³.

Sahra Topçu ve Nakliye Dairesi'nde ise Sırbistan toplarının eksik olan mühimmatının bir an evvel Çatalca hattına sevk edilmesi eğer gecikme olursa gerekenin hemen yapılması istendi⁹²⁴. Başkumandanlığa gönderilen yazıda Çatalca hattı için yüz elli ton tel örgü ve kazık gönderildiği, lüzum görüldüğü takdirde piyasadan araştırma yapıp bulunabilen türde ve miktarda tel satın alınıp miktarın haber verilmesi gerekmektedir. Yine Sadaret'ten gelen Heyet-i Askeriyye Mazbatası'nda Anadolu'dan ne kadar asker celbi mümkünse acilen sevk edilmesi ve askerin ibâtesi hususunda aksamaların yaşanmaması için deniz yoluyla kereste

⁹²² ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 10. (R. 26-27 Teşrinievvel 1328/M. 8-9 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Trabzon'da Otuzbirinci Fırka Kumandanlığı, İstanbul Muhafızlığı, Sahra Topçu ve Nakliye Dairesi, Piyade ve Levazım Dairesi, Sıhhiye Dairesi ve Hadımköy'de Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen muhtıra)

⁹²³ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 10-1. (R. 26-27 Teşrinievvel 1328/M. 8-9 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Trabzon'da Otuzbirinci Fırka Kumandanlığı, İstanbul Muhafızlığı, Sahra Topçu ve Nakliye Dairesi, Piyade ve Levazım Dairesi, Sıhhiye Dairesi ve Hadımköy'de Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen muhtıra)

⁹²⁴ Aynı belge.

sevkiyatı yapılarak uygun yerlere barakaların ve ahşap zeminliklerin yapılması emredilmişti.

Piyade ve Levazım Dairesi, İstanbul'da bulunup orduya katılmamış olan zâbitan ile emekli ve ihtiyat zâbitanından olup henüz bir görev verilmeyen yüzbaşı ve mülâzım rütbesinde olanları tayin ve istihdam etmek üzere isimlerinin İstanbul Muhafızlığı'na bildirilmeleri emrini verdi. İaşe konusunda ise orduya sıcak yemek verilmesi, yeterli miktarda et ve kavurma gönderilip, koyun sevkiyatının yapılması ve özellikle askerin çay ihtiyacının karşılanması da Levazım Dairesi sorumluluğundaydı.

Sıhhiye Dairesi'ne de askerin sağlığını korumak için bir an evvel eksik olan sıhhiye memurlarının mevcudunu arttırıp ikmallerinin yapılması noktasında muhtıra gönderildi⁹²⁵. Sahra Topçu ve Nakliye Şubesi'nden, Hadımköy Şark Ordusu Menzil Müfettişliği'ne gönderilen yazıda Çatalca hattında var olan ordunun ve yeni teşkil edilen taburların silah ihtiyacının giderek arttığı bildirildi ve mevcut olan tüfeklerin bir an önce gönderilmesi istendi⁹²⁶. Bunun üzerine Sirkeci Hat Komiseri ve Sevkiyat Komisyonu tarafından gönderilecek olan erzak trenine, cephane yüklü vagonların da eklenerek gönderileceği bildirilmişti⁹²⁷.

Lüleburgaz Muharebelerindeki mağlubiyetten sonra dağınık bir şekilde Çatalca mevkiine çekilmeye başlayan Birinci ve İkinci Şark Orduları, arazi şartları ve yolların eksikliği nedeniyle toplarının ve araç-gereçlerinin önemli bir kısmını bulundukları yerlerde ve yollarda bırakmak zorunda kaldı. Birlikler personel, silah ve askerî araç-gereç eksikleriyle Çatalca önlerine gelebilmişti. Türkler için son savunma yeri olan Çatalca hattı, her bakımdan düşük nitelikte birliklerle savunulup kesin sonuç alınabilecek bir durumda değildi. Dolayısıyla Başkumandanlık, ancak her iki

⁹²⁵ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 10-1a. (R. 26-27 Teşrinievvel 1328/M. 8-9 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Trabzon'da Otuzbirinci Fırka Kumandanlığı, İstanbul Muhafızlığı, Sahra Topçu ve Nakliye Dairesi, Piyade ve Levazım Dairesi, Sıhhiye Dairesi ve Hadımköy'de Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen muhtıra)

⁹²⁶ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya:67, fihrist: 49. (R. 25 Teşrinievvel 1328/M. 7 Kasım 1912 Harbiye Nezâreti Sahra Topçu ve Nakliye Kıta'at İdaresi Şubesi'nden, Hadımköy'de Şark Ordusu Menzil Müfettişliği'ne gönderilen telgraf).

⁹²⁷ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya:67, fihrist: 49-1. (R. 26 Teşrinievvel 1328/M. 8 Kasım 1912 Sirkeci Hat Komiserliği ve Sevkiyat Komisyonu tarafından, Hadımköy Şark Ordusu Menzil Müfettişi Umumisi Hıfzı Paşa'ya gönderilen telgraf).

ordudan alınacak askerlerden teşkil edilecek birliklerle savunma yapılabileceğinin farkındaydı⁹²⁸. Bu doğrultuda Birinci ve İkinci Şark Orduları Çatalca Mevkine ulaşır ulaşmaz 7 Kasım'da lağvedilerek, yerine komutanın Nazım Paşa'da olduğu ve Başkumandanlık Karargâhı'na bağlı Çatalca Ordusu kuruldu⁹²⁹. Bu ordu, üç nizamiye, iki redif kolordusu ve bir bağımsız süvari tugayından müteşekkildi. Ancak sonradan duyulan ihtiyaç doğrultusunda bir redif kolordusu daha kurulmuştur. Ayrıca Çanakkale ve Afyonkarahisar Tümenleriyle, Ayvalık Alayı'nın da Ispartakule'de toplanmaları emri verildi.

Tablo 12. Şark Ordusu Yerine Kurulan Çatalca Ordusu⁹³⁰

I. Kolordu	II. Kolordu	III. Kolordu
2. Tümen	4. Tümen	7. Tümen
3. Tümen	5. Tümen	8. Tümen
1. Tümen Birlikleri	12. Tümen	9. Tümen
Uşak Tümeni	Kastamonu Tümeni	Ankara Tümeni
İzmir Alayı	Bursa Tümeni	Konya Tümeni
1. Nişancı Alayı	Aydın Tümeni	Denizli Tümeni
	İzmit Tümeni	3. Nişancı Alayı
	6. Tümen Birlikleri	
I. Redif Kolordu	II. Redif Kolordu	III. Redif Kolordu
29. Piyade Tümeni	30. Nizamiye Tümeni	Selimiye Tümeni
Trabzon Tümeni	Amasya Tümeni	Fatih Tümeni
Birlikleri		
Ereğli Tümeni	Samsun Tümeni	Afyonkarahisar Tümeni
Kayseri Tümeni	Yozgat Tümeni	
Antalya Tümeni	Adana Tümeni	

⁹²⁸ Mahmut Belig Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Mürettep 1'nci Kolordunun Harekâtı*, Yay. Haz. Ahmet Tetik-Şeyda Büyükcan, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 25-27.

⁹²⁹ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1341, s. 33.

⁹³⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca..*, s. 17-19.

Çatalca hattında yeniden teşkilatlanan Şark Ordusu'nun komuta kademesinde tabii olarak değişiklikler gerçekleşti. İdareyi kendi uhdesine alan Nazım Paşa⁹³¹, I. Kolordu komutasını Ferik Ömer Yaver Paşa'ya, II. Kolordu'yu Ferik Hamdi Paşa ve III. Kolordu'yu Ferik Mahmut Muhtar Paşa komutasına verdi. I. Mürettep Redif Kolordu'nun başına Ferik Abuk Ahmet Paşa, II. Mürettep Redif Kolordu Mirлива Çürüksulu Mahmut Paşa ve III. Mürettep Redif Kolordu'nun komutası da Ferik İzzet Fuat Paşa'ya tevdi edildi. Çatalca Müstahkem Mevkii ve Topçu Kumandanlığı'nı Mirлива Ali Rıza Paşa gibi yetenekli bir komutana bırakılırken, Nazım Paşa, kumandan yardımcılığı görevine iki kişi getirerek İdari ve Lojistik İşleri Nezâreti Başkanlığı'na Birinci Başkan Vekili Ferik Ziya Paşa, Harekât ve İstihbarat İşleri Nezâreti görevi İkinci Başkan Vekili Ferik Pertev Paşa görevlendirildi. Nazım Paşa, Çatalca hattında yeni teşkilatlanmış olan Çatalca Ordusu'nun önemli kurmay kademelerine eski Şark Ordusu'nun etkin kurmaylardan büyük çoğunluğuna yer vermeyerek kendisine yakın olan isimleri bu görevlere getirdi⁹³².

Kırklareli ve Lüleburgaz Muharebelerinde alınan mağlubiyetler sonrası Abdullah Paşa'ya Çatalca Ordusu'nda görev verilmemiş daha sonra da emekliliğe sevk edilerek, 6 Ocak 1914'te emekli edilmişti⁹³³. Gazetelerde ise Abdullah Paşa'nın Meclis-i Vükelâ kararıyla azledildiği yönünde haberlere yer verilmişti⁹³⁴. Bu sırada Yemen isyanını bastırmakla görevli Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi olan Ahmet İzzet Paşa'ya ordunun durumu ve savaşın gidişatıyla ilgili malumat verildi. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa, 7 Kasım 1912'de İstanbul'a doğru hareket ettiğini belirtti. Ahmet İzzet Paşa ilaveten Çatalca hattında düşmana mukavemet edip, taarruza geçebilmek için Suriye'nin kuzeyinden muhtelif bir iki kolordu ve Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden mümkün olduğu kadar kuvvetin gönderilmesi tavsiyesinde bulundu⁹³⁵.

⁹³¹ Lionel James, *Türklerin Balkan Hezimetleri*, Çev. S. Emre Bekman, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 168.

⁹³² Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 167-168.

⁹³³ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşı'na..*, s. 5.

⁹³⁴ *İkdam*, R. 27 Teşrinievvel/M. 9 Kasım 1912, Nr. 5647, s. 2.

⁹³⁵ ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67, fihrist: 50. (R. 25 Teşrinievvel 1328/M. 7 Kasım 1912 Hadımköy'de Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen şifre telgraf).

5. Çatalca Hattında Bulgar Ordusu ve İaşesi

Lüleburgaz galibiyeti sonrası geri çekilmekte olan Şark Ordusu'nu takip etmekte yavaş davranan Bulgar ordusu, Cassavetti'ye göre, önemli bir fırsatı kaçırmıştı. Eğer Bulgar kuvvetleri zaman kaybetmeyip Çatalca'da toplanmakta olan Osmanlı ordusuna karşı taarruza devam etseydi, çok kısa süre içerisinde İstanbul'u ele geçirebilir ve Avrupa devletlerinin müdahalede bulunmalarına engel olabilirdi. Çünkü Bulgar askerlerinin İstanbul'a girmesini istemeyen Avrupa devletleri bulunmaktaydı⁹³⁶. Çatalca Muharebesi öncesi ordularında yeni teşkilatlanmalar yapmayı ihmal etmeyen Bulgaristan, Çatalca önlerine 1. ve 3. Ordularını sevk etmiş, muharebeler başladığı zaman Başkumandanlık adına her iki ordunun sevk ve idaresi Birleştirilmiş Ordular Komutanlığı adı altında General Dimitriev'in idaresine verilmişti⁹³⁷. Bulgar orduları kolordu seviyesinde değil, tümen seviyesindeydi. Lakin kuvvet olarak Bulgar tümenleri, Türk kolordularına denk bir kuvvetteydi. Bulgar 1. Ordusu 1., 6. ve 10. Piyade Tümenleri ile bir süvari alayından oluşmaktaydı. Piyade tümenleri iki tugaylı, her tugay, iki alaylı ve her alay da dört taburluydu. Ayrıca tümenler bir topçu alayı, bir istihkâm taburu ve destek birliklerini bünyesinde barındırmaktaydı. 3. Ordu aynı zamanda da Birleştirilmiş Ordular Karargâhı olup 3., 4., 5. ve 9. Tümenlerden ve orduya bağlı birliklerinden müteşekkildi⁹³⁸.

Çatalca hattında Osmanlı Devleti'ne karşı kesin bir zafer kazanmak için taarruz planları yapan Bulgaristan, 1. ve 3. Ordularını yeni ve dinlenmiş kuvvetlerle desteklemiş olsalar da Trakya'nın kötü yolları Bulgar kuvvetlerinin ilerleyişini yavaşlattığı gibi erzak ve topların sevkiyatını da zorlaştırmaktaydı. Ayrıca Bulgar kuvvetlerinin Çatalca'ya giden güvenli yolları bilmemesi hızlarını yavaşlatan başka bir etkendi. Bu durumu bölgedeki gayrimüslim ahaliden yardım alarak çözen Bulgarlar, yine gayrimüslim ahaliyi silahlandırarak Osmanlı keşif kollarının istihbarat akışını engellemeye çalışmaktaydı⁹³⁹. Edirne'de Türk askerinin halen güçlü

⁹³⁶ Demetrius John Cassavetti, *a.g.e.*, s. 88.

⁹³⁷ Архиви. ВГ, ДВИА, ф. 40, оп.2, а.е. 129, л. 1.105. (Kırklareli'den, İki ordunun geçici olarak Radko Dimitriev idaresine devredilmesi hakkında 16 numaralı direktif)

⁹³⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca..*, s. 32-33.

⁹³⁹ Ozan Tuna, "Çatalca Savaşı'nda Türk Donanmasının Desteği", *Studies of The Ottoman Domain*, C. 6, S. 10, 2016, s. 33.

bir mukavemet göstermesi, Bulgaristan ile Çatalca hattı arasındaki bağlantıyı sağlayan tek demiryolu hattının Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olduğu anlamına geliyordu. Bulgar kuvvetleri ilerledikçe, bu durum, ordularının ikmal noktaları ile aradaki mesafenin açılmasına ve ana tedarik kaynaklarından uzaklaşmalarına sebep olmaktaydı. Bu durum Bulgar ordusunu her adımda daha zor şartlara doğru götürmektaydı⁹⁴⁰. Çatalca önlerine ulaşan Bulgar ordusunun ikmali için Kırklareli büyük bir ehemmiyet arz etmekteydi. Nitekim Bulgar kökenli, Yenizağralı Dimitri Yordanov'un verdiği ifade de Kırklareli'de Rodoplos'un fabrikasında çalıştığını ve burada 24 saatte 250 çuval un çıkarıldığını belirtirken bu hususu doğrulamaktaydı. Şayet buğday yumuşak olursa bu sayı 400 çuvala ulaşabiliyordu. Bunun yanında 15.000 kilo arpadan kırma yapılmaktaydı. Fırınlarda ise günlük 2.500 kilo ekmek pişirilmekte, bunların 500 adeti bir sonraki güne kalmaktaydı. Kırklareli'nin yanında Çerkezköy'de de değirmen ve fırınlar mevcuttu. Avusturya'dan da buraya gelen bol miktarda un bulunmaktaydı. Sadece belediye civarındaki beylik ambarında 60.000 kilo un ve 60.000 kilo kırma yapılmış çavdar Türk kuvvetlerinin ileri harekâtı sonucu burada bırakılmıştı. Sofyanapol Fırını, Eski Kışla ve belediyede de 400.000 kilo peksimet bulunmaktaydı. Kırklareli'deki silah ve cephane depolarında ise 400 asker görev yapmaktaydı⁹⁴¹. Bu dönemde Bulgar ordusunu zorlayan temel sorunlardan biride sağlık hizmetlerindeki aksamalar olmuştu. Zira kolera gibi bulaşıcı hastalıklar askerler arasında hızla yayılmaktaydı. Osmanlı keşif kollarının Bulgar 48. Redif Alayı'ndan iki askeri esir etmesi sonucu yapılan sorguda Bulgar askerleri arasında kolera salgını olduğu bilgisi aşikârdı. Bulgar ordusundan her gün 10-20 askerin bu hastalıktan öldüğü ve askerin beş gündür çorba içemedikleri de alınan malumatlar arasındaydı⁹⁴². Menzil noktalarından hızla uzaklaşıp Çatalca hattına ulaşan Bulgar

⁹⁴⁰ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 169.

⁹⁴¹ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-6. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Sağ Cenah Ordusu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'dan, Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

⁹⁴² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, "Balkan Harbi Birinci Çatalca Muharebesi (8 Kasım – 3 Aralık 1912)", *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 100, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 54-55; ATASE. BLH, Klasör: 127, Dosya: 23, Fihrist: 26-1.

askeri arasında koleranın yaygın olduğu bu zamanlar da yine Kırklareli’den, Bulgar askerlerine bol miktarda konyak ve şarap gönderildiği kayıtlarda yer almaktadır⁹⁴³.

Tablo 13. Birinci Çatalca Muharebesi’nde İki Ordunun Kara Kuvvetlerinin Karşılaştırılması⁹⁴⁴

Türk Kuvvetleri		Bulgar Kuvvetleri		
Çatalca Ordusu		1.Ordu	3.Ordu	Toplam
Zâbit	2.395	1.104	1.921	3.025
Asker	138.176	65.887	107.439	173.326
Tüfek	103.514	44.549	73.543	118.092
Makinalı tüfek	62	60	86	146
Top	316	156	306	462
Araba	1.335	8.274	11.850	20.124
Hayvan	22.058	20.887	35.533	56.410

Tabloda da görüldüğü gibi Bulgar askerî kuvvetleri sayı bakımından Osmanlı ordusundan üstün vaziyetteydi.

Lüleburgaz galibiyetinden sonra Şark Ordusu’nu takip etmeyen Bulgar kuvvetlerinin 9 Kasım’da devriye kolları Çatalca önlerine ulaştı. 12 Kasım’da Başkumandanlıktan gönderilen telgrafta öncü birlikler arasında çatışmaların başladığı bilgisi paylaşılmış ve İstanbul Muhafızlığından Tophane’de bulunan 29. Topçu Alayın 3. bataryasının Hadımköy’e sevk edilmesi istendi⁹⁴⁵. 1. ve 3. Ordu ise 14 Kasım günü Çatalca önlerinde tüm cepheye yerleşmiş durumdaydı. 12 Kasım’da Osmanlı Hükûmeti, Sofya’daki Rus temsilci Anatoly Neklyudov aracılığıyla Çar Ferdinand’a resmi olarak ateşkes çağrısı gönderdi. Ancak Çar, bu isteği kabul etmeye

⁹⁴³ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-6. (R. 30 Ağustos 1329/ M. 12 Eylül 1913 Sağ Cenah Ordusu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa’dan, Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi’ne gönderilen telgraf).

⁹⁴⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 36.

⁹⁴⁵ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-7. (R. 30 Teşrinievvel 1328/M. 12 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâlet-i Erkân-ı Harbiyesi’nden, İstanbul Muhafızlığı’na gönderilen tezkire)

niyetli değildi. Çünkü İstanbul'a ulaşmak için önlerinde tek bir engel kalmıştı. Çar, bu engeli de aşabileceğine inanmış ya da İstanbul'u alıp Bizans tacı giyme hayali onu bu düşünceye inandırmıştı⁹⁴⁶.

Fakat aynı inanç ve kararlılığın Bulgar askerlerinde mevcut olduğunu söylemek mümkün değildi. Çünkü Bulgar ordusu doğuya doğru attığı her adımda kendi sınırlarından uzaklaşmaktaydı. Çatalca hattı önlerine gelen Bulgar ordusu, sanki o zamana kadar galip bir ordu değil de mağlup olmuş bir ordu görünümündeydi. İstanbul önlerinde olmak bile askeri heyecanlandırmaktaydı. Askerin aklında ve dilinde olan tek şey savaşın sonunun nereye varacağı ve barışın neden imzalanmadığı düşüncesi idi. Ayrıca Bulgar askerlerinin burada geçirdikleri her gün, Osmanlı kuvvetlerinin lehine işliyordu⁹⁴⁷. Dolayısıyla, Bulgar askerlerine göre nispeten Osmanlı askerinin ruh hali daha iyiydi. Lakin tıpkı Bulgar askerleri gibi Osmanlı askeri de savaşın İstanbul önlerine kadar geleceğini tahmin edememişti. Osmanlı ordusu, savaş taktiği olarak taarruz harekâtını benimsediği için Çatalca hattında yapılacak savunma savaşı için hazırlık yapılması lazımdı ve bunun için de zamana ihtiyaç vardı. Lüleburgaz galibiyetinden sonra Bulgar kuvvetleri Çatalca hattına iki haftalık bir gecikmeyle gelmiş, bu durum Osmanlı askerinin Çatalca hattına yerleşmesi için yeterli zamanı kazandırdı⁹⁴⁸.

6. Muharebelerin Başlaması ve Çatalca Ordusu

Çatalca hattına 14 Kasım'da taarruz emri veren Çar Ferdinand, bu hususta Genelkurmay Başkanı General Ivan Fichev ve General Savov ile toplantı yaptı. Kendisine Bulgar ordusunun henüz tam olarak Çatalca'ya ulaşmadığı gerekçesiyle generaller endişe ve çekincelerini ifade etmişti. General Savov ise bizzat cepheye gidip 1. ve 3. Ordu komutanlarıyla görüşmek için 15 Kasım'da Yanbolu'daki Bulgar karargâhından Çatalca'ya giderek, 1. ve 3. Orduların Birleşik Komutanlığı'nı üstlenen General Radko Dimitriev ile görüştü. Dimitriev, General Savov'u taarruz

⁹⁴⁶ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 46.

⁹⁴⁷ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 41.

⁹⁴⁸ Doruk Akyüz, "I. Balkan Savaşı'nda Siper Savaşı ve I. Çatalca Muharebesi", *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012, s. 132-133.

konusunda ikna etmeyi başarmış, geri dönüşte Savov, Çar'a taarruz hususunda olumlu görüş bildirmişti⁹⁴⁹.

Takriben aynı günlerde ise Osmanlı ordusu, Çatalca hattını güçlendirmeye devam etmekteydi. Nazım Paşa, Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne mensup İstanbul ve Yeşilköy'de bulunan redif ve nizamiye kıtalarının Hadımköy'e doğru hemen yola çıkarılması hususunda 24. Kolordu Kumandanı Ferik İzzet Fuad Paşa'yı görevlendirdi⁹⁵⁰. Bunun üzerine, İstanbul Muhafızlığından Topçu ve Telgraf Müfrezesi'nin Hadımköy'e gönderilmesi istenerek⁹⁵¹ 10 Kasım'da 31. Topçu Alayı ve Telgraf Müfrezesi yola çıktı⁹⁵². Yine, Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden gelmekte olan üç yüz-üç yüz elli asker mevcutlu nizamiye taburlarının, İstanbul'da talim ve terbiyeleri devam eden askerlerden ziyade, talimleri tam ve harp tecrübesi olan askerlerle takviye edilmeleri istendi⁹⁵³. Nazım Paşa'nın, 13 Kasım'da, başkentte bulunan talimli ihtiyat askerinin mümkün olan en kısa sürede hayvansız olarak Hadımköy'e sevkini istemesi üzerine⁹⁵⁴, hazırlıklarını tamamlayan Süvari Dairesi⁹⁵⁵, 16 Kasım'da üçyüz talimli süvari ihtiyat askerini giydirerek ve kılıç ile mavzer tüfeği vererek trenle cepheye nakledilmek üzere Sirkeci İstasyonu'nda hazır hale getirdi⁹⁵⁶. Bunlara ilave olarak Bahriye Nezâreti'ne gönderilen tezkirede ise ellerinde olan

⁹⁴⁹ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 46-48.

⁹⁵⁰ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 11-2. (R. 27-28 Teşrinievvel 1328/M. 9-10 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Nazım Paşa'dan Harbiye Nezâreti Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

⁹⁵¹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 11-1. (R. 28 Teşrinievvel 1328/M. 10 Kasım 1912 24. Kolordu Kumandanı Ferik İzzet Fuad Paşa'dan Deraliye (İstanbul) Nezâret Celilesi'ne gönderilen telgraf).

⁹⁵² ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 11. (R. 28 Teşrinievvel 1328/M. 10 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayun'u Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, İstanbul Muhafızlığı'na gönderilen tezkire).

⁹⁵³ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 11-4. (R. 29 Teşrinievvel 1328/M. 11 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa'dan, Harbiye Nezâreti'ne gönderilen telgraf).

⁹⁵⁴ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 13. (R. 31 Teşrinievvel 1328/M. 13 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa'dan, Harbiye Nezâret-i Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

⁹⁵⁵ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 13-1. (R. 31 Teşrinievvel 1328/M. 13 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Piyade, Süvari ve Sahra Topçu Daireleri ile İstanbul Muhafızlığı'na gönderilen tezkire).

⁹⁵⁶ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 16. (R. 3 Teşrinisani 1328/M. 16 Kasım 1912 Harbiye Nezâreti Süvari Dairesi'nden, Büyük Karargâh-ı Umûmi Üçüncü Şube Müdürlüğü'ne gönderilen telgraf).

sekiz adet Nordanfeld ve iki adet Maksim mitralyözünün tertip edilecek zâbit ve askerle birlikte yarın vapurla sevklerinin yapılması istendi⁹⁵⁷.

General Dimitriev, 17 Kasım günü için ordunun taarruz planını hazırlamıştı. Buna göre, güney kanattan (sol) olacak şekilde, 1. Ordu: 10. Tümen Yenice-i Hristiyan-Kadıköy mıntıkasında, 1. Tümen Çatalca-İnceğiz civarında ve 6. Tümen Çatalca İstasyonu-Gazalettin arasında bulunacaktı. Kuzey kanatta (sağ) olacak şekilde 3. Ordu: 9. Tümen Çatalca-Kestanelik batı sırtlarında, 3. Tümen Kalfaköy civarında ve ileri karakolları Dağyenice'de, 4. Tümen ikinci hatta Ak Han etrafında ve 5. Tümen Belgrat'ın doğusunda konuşlanacaktı. İleri hareket emri verilen süvari tümeni ise Ak Virane'ye geldi. İleri kıtalar Arnavud Köy-Koğuk Deresi-Mertenin Çiflitliği-Çatalca İstasyonu-Gazaleddin-Oklalı-Kestanelik-Dağyenice ve Terkos Gölü'nün güneybatısına yerleştirildi⁹⁵⁸.

17 Kasım'da ilk ateş 7. Tümen bölgesinden başladı. Kestanelik ve Çanakça sırtlarından oldukça yoğun düşman birliklerinin Sazlıdere Vadisi'ne inerek burada toplanmaya başladıkları görüldü⁹⁵⁹. 3. Ordu hedef noktalarına ulaşmak için 3. ve 9. Tümenlerini birinci hatta, 4. ve 5. Tümenlerini ikinci hatta yerleştirerek taarruza katıldı. 3. Tümenin taarruz hedefi, Asımpaşa Tabyası'ndan Terkos Gölü'ne kadar olan alanı kapsamaktaydı ve tümen karargâhı Sivasköyü'ndeydi. Bunun için, 1. ve 2. Tugaylar birinci hatta, 3. Tugay ikinci hatta olacak şekilde sabahın erken saatlerinde harekete geçildi. 2. Tugay birlikleri saat 10.00'a kadar ancak Türk müdafaa mevzilerine 500 metre yaklaşabilmiş, 1. Tugay birliklerinden 24. Piyade Alayı Çerkezderesi'ni geçerek Yazlıköy (Lazarköy) kuzey sırtlarına kadar ilerledi. Bu tertipte akşama kadar devam eden muharebelerde, 3. Tümen birlikleri Çerkezderesi, Yazlıköy sırtları, Kumandanlık Tabyası civarı ve Dağyenice'nin doğusundaki İleri Tabya'nın ilerisindeki mevzilere kadar gelip geceyi burada geçirmişlerdi. 9. Tümen

⁹⁵⁷ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-8. (R. 31 Teşrinievvel 1328/M. 13 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Bahriye Nezâreti'ne gönderilen tezkire). Talep edilen Nordanfeld toplarının 4 tanesi dört namlulu ve her biri 25 milimetrelik 10.000 cephane atımlı, 4 tanesi iki namlulu her bir 25 milimetrelik 10.000 cephane atımlıdır. 2 adet Maksim topu 303'er Posluk kendi kendine hareket edebilen 10.000 cephane atımlık özelliklere sahipti. ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 8-9. (Bahriye Nezâreti Altıncı Dairesi'nden bildirilmiştir).

⁹⁵⁸ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 43.

⁹⁵⁹ Mahmut Belig Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Mürettep I'nci...*, s. 128.

ise Nakkaşköy-Aşiret Tepesi hattıyla, Asımpaşa Tabyası-Yassıviran hattı arasındaki bölgeyi ele geçirmek için 1. ve 2. Tugaylarını birinci hatta 4. Tümenin 1. Tugayı Subaşı Köyü kuzeybatısındaki ikinci hatta olmak üzere, taarruza başlamıştı. Türk askerinin etkili top ve makinalı tüfek atışları sayesinde Bulgar askeri ağır kayıplar vermiş bilhassa Hamidiye, Karakol Noktası, Kızılcaali, Gaziler ve Peykerpaşa bölgelerinde yapılan Türk top atışları Bulgar birliklerinin ilerlemesini durdurmuştu. 4. Tümen birlikleri, 3. Ordu'nun güney kanadını korumakla ve 5. Tümen ise 3. Tümen'in kuzey kanadını takviye etmek üzere Sivasköy bölgesinde görevlendirildi⁹⁶⁰.

Çatalca hattında 15-16 Kasım günleri etkili olmasa da karşılıklı top atışları oldu⁹⁶¹. Ancak 17 Kasım sabah 06.30 civarı Bulgar kuvvetlerinin tüm hat üzerinde şiddetli top atışlarının başlaması, ilk anda Karargâh-ı Umûmi'de şaşkınlık yaratırken benzer telaş kolordularda da görülmüştür⁹⁶². İngiliz Büyükelçiliği'nin gönderdiği raporlarda da Bulgar askerinin ani bir saldırı yapacağını beklenmediği bildirilmişti⁹⁶³. Buna rağmen Çatalca önlerinde iki ordu yeniden karşı karşıya gelip Bulgar kuvvetlerinin saldırısıyla muharebeler başladı⁹⁶⁴. O anları aktaran Alman subay Hochwachter, yapılan şiddetli top atışları nedeniyle Urcunlu-Kestanelik ve Dağyenice köylerinin yerle bir olduğunu, hayatında şimdiye kadar böyle bir gürültü duymadığını ifade etmiştir. Tüm hat boyunca yanan köyler, şarapnel⁹⁶⁵ parçaları ve obüslerden atılan top mermilerinin yarattığı toprak yığınlarını hiçbir zaman unutmayacağını belirten Hochwachter, Bulgar ordusunun asıl hedefinin Bekir Paşa Tabyası ve II. Kolordu'nun sağ kanadı olduğuna dikkat çekmişti⁹⁶⁶.

⁹⁶⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca Muharebesi...*, s. 147-150.

⁹⁶¹ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s.157.

⁹⁶² Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 46.

⁹⁶³ Feyza Kurnaz Şahin, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Balkan Savaları ve Türkiye (1912-1913)", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 10, 2018, s. 293.

⁹⁶⁴ *The Sun*, 18 November 1912, Vol. LXXX, Nr. 79. s. 1; *The Evening World*, 18 November 1912, s. 4; *Die Zeit*, 18 November 1912, Nr. 3646, s. 1.

⁹⁶⁵ Şarapnel: Top mermisinin içerisine doldurulan ve patlayınca etrafa saçılan demir-çelik bilyelere verilen attır.

⁹⁶⁶ Gustav von Hochwachter, *Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephe"*, 2. Baskı, Çev. Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 93.

Bulgar 3. Ordusu'nun karşısında, Mahmut Muhtar Paşa'nın komuta ettiği III. Nizamiye Kolordusu bulunmaktaydı. Top atışları başlar başlamaz Muhtar Paşa, Boyalık mevkiinden hareketle saat 09.00 sıraları Kurukavak ilerisindeki tepelere ulaşarak muharebeleri bir süre takip edip Uşak Tabyası'na geçmişti. Hattın sağ kanadında bulunan, 8. Tümen ve merkezde bulunan 9. Tümen, asker sayısı bakımından yetersiz olduğu için, I. Mürettep Redif Kolordusu Komutanı Abuk Ahmet Paşa'dan 29. Tümen'in III. Kolordu emrine verilmesini istemişti. Çünkü bu tümen, Erzurum'dan yeni geldiği için asker dinç ve savaşmak için daha istekliydi⁹⁶⁷. Abuk Ahmet Paşa, ilk olarak III. Kolordu'ya destek için 87. Piyade Alayı'nı göndermiş ve bu alay 8. Tümen'e destek vermişti. Akabinde, 86. Alay 9. Tümen emrine girmiş ve 29. Tümen'in de bütün birlikleri, destek için III. Kolordu emrine verilmişti. Bunun sonucunda Bulgar kuvvetleri şiddetli top atışlarıyla da bulundukları yerleri koruyamayarak geri çekilmek mecburiyetinde kaldı⁹⁶⁸. Ancak Abuk Ahmet Paşa'nın verdiği emiri sadece 87. Alay yerine getirmiş ve o gün 8 ve 9. Tümenlerin bulunduğu noktaları işgal eden Bulgar kuvvetleri, 87. Alay'ın gösterdiği dirayetle yerlerinden sökülmiş ve çok sayıda kayıp verdirilerek geri çekilmek mecburiyetinde bırakılmıştır⁹⁶⁹.

Bulgar 1. Ordu birlikleri de 17 Kasım sabahı erken saatlerde 1. ve 6. Tümenleriyle Çatalca hattında taarruza başlamış; 48. Piyade Alayı birinci hatta, 10. Tümen'in 1. Tugay'ı da ordu ihtiyatı olarak muharebeye destek vermişti. Süvari tümeni de bulunduğu bölgeden hareketle Akviran'a hareket etmişti. Birinci hatta, Bahşayış Köyü ve Eskice Tabyası'nı ele geçirmek için 2. Tugay ve 6. Alay taarruza başladı. 1. Tugay ve 38. Piyade Alayı'ndan 2 tabur da ikinci hatta taarruza geçti. 6. Tümen ise Mahmutpaşa Tabyası'na taarruz edip oradan Sancak Tepe istikametinde taarruzlarına devam etmek için, 1. ve 2. Tugaylarını birinci hatta, 10. Tümen'den 6. Tümen emrine verilen 47. Alay da ikinci hatta taarruz edecekti. 35. Piyade Alayı

⁹⁶⁷ Mahmut Muhtar, *a.g.e.*, s. 157-158.

⁹⁶⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca..*, s. 155-156.

⁹⁶⁹ Yüzbaşı N.-Mülazım F., *Balkan Harbinde 87. Alay (Trabzon Gönüllüleri)*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2021, s. 100.

Ahmetpaşa ve Tomas Tabya'yı ele geçirmek için Yeşil Tabya istikametinden, 36. Piyade Alayı ise Hamidiye Tabyası istikametine karşı taarruza geçmişti⁹⁷⁰.

Bulgar 1. Ordusu taarruza başlar başlamaz, ilk önce, cephe içerisine doğru ilerledi. Lakin Osmanlı II. Kolordusu'nun etkili top atışları, 1. Ordu'nun ilerleyişini durdurup, Bulgar piyadesini perişan etti. Denizden, Barbaros Hayrettin ve Mesudiye zırhlılarının da 8 ve 12 santimetrelik top atışlarıyla Çatalca hattının güney cephesine destek vermesi ile Bulgar ilerleyişi durdurulmuştu. Bulgar topçusu her ne kadar karşılık vermiş olsa da herhangi bir tesirde bulunamadı⁹⁷¹. Büyükçekmece'ye doğru ilerleyen 10. Tümen müfrezeleri de donanma ateşi karşısında geri çekildi. 6. Tümen ilk esnada taarruzda muvaffak olmuş, Mahmutpaşa Tabyası'nın ilerisinde Otluk Tabya'ya kadar ulaşmıştı. Fakat sol kanat ve ön taraftan yapılan etkili top atışları, 6. Tümeni de geri çekilmeye zorladı⁹⁷².

Çatalca Muharebesi'nde, donanma desteğinin önemi şüphesiz kendini gösterdi. Donanma, bu muharebelerde Başkumandanlık Vekâleti'nden aldığı emirle değil, doğrudan sağ ve sol kanat kolordu komutanlarından aldığı emirlere göre hareket etmekteydi. Böylece hızlı ve doğru kararlar alınıp yerinde müdahaleler yapılabiliyordu. Bu doğrultuda, I. Kolordu Komutanı Ömer Yaver Paşa, kolordusunun tüm hat boyunca muharebede olduğunu; ancak Çatalca-Papazburgaz arasındaki sırtlarda düşman topçusunun bulunup yığınak yapmaya çalıştığı bilgisini doğrudan donanmaya bildirerek bu noktalara donanmanın top atışı yapmasını sağladı. Yine Turgut Reis zırhlısı, önce Celepköy'ün karşısına demirleyerek sahil cihetini bombardıman altına almış, sonrasında Ormanlı Köy hizasına gelerek Akhisar torpitobotunu keşif ve sağ kanat kolordu komutanıyla irtibat kurmak için kullanmıştır⁹⁷³.

Başkumandanlık Vekâleti'nden gönderilen telgrafta da III. Kolordu'nun karşısında Bulgar birliklerinin çekildiği bildirildi. Otluk Tabya civarındakiler ise II. Kolordu tarafından geri püskürtülmüştü. I. Kolordu'nun karşısındaki düşman

⁹⁷⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca..*, s. 150-151.

⁹⁷¹ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 49; Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 515.

⁹⁷² Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca..*, s. 47-48.

⁹⁷³ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 114.

birlikleri ise hayli zayıf durumdaydı. Ancak Bulgar ordusunun asıl kuvvetinin henüz anlaşılamadığı için topçu bataryalarının cephanelerini idareli kullanması ve cephanesi bitse de asla yerlerini terk etmemeleri istenmiş, askere ise mutlaka sıcak yemek yedirilmesi tavsiye olunmaktaydı⁹⁷⁴. Çatalca hattında ilk gün muharebelerinde Türk askerinin gösterdiği gayret ve elde ettiği başarı büyük memnuniyet uyandırdığından Padişah Mehmet Reşad ile de bu durum paylaşılmıştı⁹⁷⁵.

Çatalca Muharebesi'nin başlaması ile Bulgar kuvvetlerinin durdurulamayıp, İstanbul'a gireceklerine Avrupa devletleri ve İstanbul'da yaşayan gayrimüslim halk tarafından kesin gözüyle bakılıyordu. Zira Bulgar ordusunun İstanbul'u işgali durumunda farklı inanç ve kökenden insanın yaşadığı kalabalık bir şehirde nelerin olabileceği düşüncesi, her kesimi önlem almaya sevk ediyordu. Bulgar askerinin, Makedonya ve Trakya'da yaptıkları zulümler düşünüldüğünde, panik ve telaş giderek artmaktaydı⁹⁷⁶. Bilhassa yabancıların yoğun yaşadığı Beyoğlu'nda halk, Bulgar ordusunun kesin olarak geleceğini düşündüklerinden evlerini yabancı bayraklarla donatarak, mülkün yabancılara ait olduğunu göstermeye çalışmaktaydı⁹⁷⁷. Bu korku ve endişe halinden kaynaklı Avrupa büyükelçileri, büyük devletlerin bahriye askerlerinin karaya çıkmasına karar vermişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nden onay almaksızın 17 Kasım gecesi savaş gemilerini İstanbul Boğazı'na sokarak kendi ülkelerinin elçilik, konsolosluk, banka, okul ve hastane gibi kurumlarını korumak için bir miktar asker çıkarmıştı. Fransız Tuğamiral Dartige du Fournet'in komutasını üstlendiği Fransa, Almanya, İngiltere, İspanya, Hollanda, Rusya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Romanya gemilerinden oluşan uluslararası bir filo, toplamda 2250 subay ve er ile Almanlar 2 dağ topu ve İngilizler de bir mitralyözünden müteşekkildi⁹⁷⁸. Arşiv belgelerinde ise Avrupa devletlerinin karaya asker çıkarmak için Avusturya Büyükelçiliği aracılığıyla Kâmil Paşa'ya yapılan

⁹⁷⁴ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci...*, s. 59-60; ATASE. BLH, Klasör: 127, Dosya: 23, Fihrist: 32-2.

⁹⁷⁵ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci...*, s. 61-62; ATASE. BLH, Klasör: 477, Dosya: 23, Fihrist: 1.

⁹⁷⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 124.

⁹⁷⁷ Wilhelm Feldmann, *a.g.e.*, s. 65.

⁹⁷⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 124; Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 44-45.

teklifin kabul edilmesi üzerine bu eylemin gerçekleştiği ifade edilmektedir⁹⁷⁹. Ayrıca askerî yayımlarda toplamda 2.275 askerin karaya çıktığı bunların; 685 Alman, 530 Fransız, 200 İngiliz, 200 İtalyan, 200 Rus, 160 İspanyol, 100 Felemenk, 70 Amerikan, 60 Avusturya, 40 İsveç ve 30 Romanya askeri olduğu bilinmektedir⁹⁸⁰.

Balkan Savaşı sonrasında Meclis-i Mebusan muhakemelerinde de gündeme gelen konu neticesinde Kamil Paşa kabinesi üyeleri ifadeye çağırılmıştı. Maliye Nazırı Abdurrahman Bey İstanbul'da yeteri kadar jandarma, beş tabur piyade ve süvari birliklerinin görevlendirilerek tüm tedbirlerin alınmış olduğunu beyan etmişti. Nafia Nazırı Ziya Bey ise alınan tüm önlemlere rağmen Avrupa devletlerinin elçileri ikna olmayarak kendi donanmalarının İstanbul Boğazı'na girmesi ve karaya asker çıkarması konusunda baskı yaparak irâde-i seniyye yayımlattıklarını ifade etmişti. Bu hususta her iki nazır kendi kabinelerinin bir kusurunun olmadığı hatta karaya çıkan askerlerin geri gönderilmesinin Kamil Paşa kabinesinin baskısı sonucu olduğunu ileri sürerek suçlamaları reddetmişlerdi⁹⁸¹.

Gelen yabancı askerlerin ise bir müddet sonra amacından saparak, sokaklarda, meyhane ve umumhanelerde yaptıkları vukuatlar, kadınlara ve kızlara sarkıntılıkları İstanbul Muhafızlığı ve Polis Müdüriyeti tarafından sıklıkla karşılaşılan bir vakâ-yı âdiye haline geldi. Hariciye Nezâreti, 3 Aralık'ta yabancı elçiliklere nota göndererek karaya çıkan bahriye askerlerinin gemilerine geri alınmasını istediği ve bunların halkın güven ve huzurundan ziyade daha fazla huzursuzluk ve tedirginliğe sebep olduğunu belirterek yakında kargaşalar çıkabileceği uyarısında bulundu. Ayrıca Osmanlı Hükûmeti'nin kesinlikle böyle bir durumu kabul etmeyeceğini bildirdi⁹⁸².

Çatalca Cephesi'nde ilk günlerde, Osmanlı ordusu, Bulgar askerlerinin taarruzlarını durdurmayı başardı. Bu durum, Türk askerinin, kendine olan güvenini arttırdığı gibi Bulgar askerleri arasında ise tam tersi güven kaybı meydana getirdi. Bulgar Komuta Heyeti, şimdi yeni bir karar vermeliydi. Taarruza devam mı edilecek yoksa vaz mı geçilecekti? Çatalca hattında Osmanlı ordusu gücünü göstermişti.

⁹⁷⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 308-309.

⁹⁸⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca..*, s. 171.

⁹⁸¹ Serkan Er, *a.g.t.*, s. 161-163.

⁹⁸² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 126.

Bulgar generaller, Dimitriev ve Savov vaziyetten memnun değildi. Savov, nasıl hareket edecekleri konusunda kararını kesinleştirmeden gece trenle Kırklareli'ye geçmişti⁹⁸³. Yabancı gazeteler de Çatalca'da ilk gün muharebelerinde Bulgar ordusunun, Türk topçusu karşısında dayanamadığını ve Türk askerinin sekiz bin esir ve birkaç silah ve mühimmatı ele geçirdiğini duyurmuştu⁹⁸⁴. Bir başka gazete ise Bulgar esirlerin sayısını sekiz bin altı yüz olarak vermektedir. Bulgarların sağ ve sol kanat ordularının kayıplar verdiği, Osmanlı donanmasının atışları sayesinde ise Bulgar mühimmat stoklarının vurulduğu ifade ediliyordu⁹⁸⁵.

Osmanlı sefaretlerinden gelen malumatlarda, ilk gün muharebeleri sonrası Bulgar ordusunun maneviyatının bozulmuş olduğu ve askerinin de yorgun olduğu bildirildi. Osmanlı ordusunun göstereceği bir askerî başarı daha olursa savaşın tamamen Türklerin lehine döneceği Başkumandanlık Vekâleti aracılığıyla kolorduların tamamına iletildi⁹⁸⁶. Padişah Mehmet Reşad, 17-18 Kasım'da orduya hitaben gönderdiği telgrafta, Osmanlı ordusunun, Çatalca hattında Bulgarlara karşı gösterdikleri gayret ve kazandıkları başarılarından duyduğu memnuniyeti ifade ederek bütün komuta kademesi ve askeri tebrik etti⁹⁸⁷.

Güney kanatta bulunan 1. Ordu ve kuzey kanatta bulunan 3. Ordu geceyi geçirdikleri mevzilerden 18 Kasım sabahı erken saatlerde tekrar taarruz hareketlerine başlamışlardı. Bir gün önceki muharebelerde akşam saatlerinde 3. Bulgar Ordusu'nun 3. Tümeni⁹⁸⁸, Dağyenice ve Lazarköy taraflarına çekilmiş ve geceyi bu iki köy arasında geçirmişti. 3. Tümen'e bağlı 29. Bulgar Alayı, gece ani bir süngü hücumuyla İleri Tabya'da bulunan Alaiye (Alanya) Taburu'na baskın gerçekleştirmiş ve tamamı uykuda olan 650 mevcutlu taburu süngüden geçirmişti. Etraftaki birliklerin de aynı şekilde uykuda olması ve gözlerini açar açmaz karşılarında Bulgar tümenini görmeleri üzerine tıpkı önceki muharebelerde olduğu gibi panik halinde

⁹⁸³ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 49.

⁹⁸⁴ *The Sun*, 18 November 1912, Vol. LXXX, Nr. 79. s. 1;

⁹⁸⁵ *Die Zeit*, 18 November 1912, Nr. 3646, s. 1.

⁹⁸⁶ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci...*, s. 66-64; ATASE. BLH, Klasör: 127, Dosya: 23, Fihrist: 26-3.

⁹⁸⁷ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci...*, s. 65-66; ATASE. BLH, Klasör: 139, Dosya: 73, Fihrist: 19-1.

⁹⁸⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 182-183.

kaçışların başlamasına sebep olmuştu⁹⁸⁹. Eğer Bulgarlar hızlı bir şekilde takviye edilebilseydi, bu mevziden tüm hattı çevirebilirlerdi. Ancak gece ve havanın sisli oluşu, Bulgar haberleşme hatlarının da kötü olması Bulgarlar açısından bu imkânın değerlendirilememesine sebep oldu⁹⁹⁰.

Taarruz planları yapan III. Kolordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa, 18 Kasım saat 06.00 sularında 9. Tümen cephesinde İleri Tabya'ya kadar gidip taarruz öncesi keşif yapmak için kurmaylarıyla birlikte yola çıktı. Tesadüfen İleri Tabya ve Ayvatlı arasına ulaştığı sırada, kaçmakta olan Türk birliklerine rastgelmiş ve durumu tam anlayamadan Bulgar birliklerinin açtığı ateş sonucu Muhtar Paşa yaralanmıştı. Ayvatlı mevkiinde, kuzey yönünden 86. ve 87. Alay birliklerinin zamanında desteğe gelmeleri üzerine, Muhtar Paşa, bulunduğu yerden alınarak altı km geride Kurukavak'ta bulunan hastane çadırına ulaştırıldı. Akabinde, Türk topçusunun etkili ve seri top atışları sonucu Bulgarlar büyük kayıplar vererek geri çekilmeye mecbur edilmişti. 18 Kasım'da, trenle İstanbul'a nakledilen Muhtar Paşa'nın yerine ise III. Kolordu'nun komutasına Abuk Ahmet Paşa getirildi⁹⁹¹. Tedavisi tamamlanan ve iyileşen Mahmut Muhtar Paşa ise ilerleyen günlerde Berlin büyükelçiliği görevine atandı⁹⁹².

Bulgar 1. Ordusu 18 Kasım'da 1. ve 6. Tümenleri ile birinci hatta, 10. Tümen ihtiyatta, Güney Kanat Koruma Müfrezesi Arnavutköy sırtlarında Büyükçekmece Köprüsü karşısında, süvari tümeni ise Akviran bölgesinde taarruz harekâtına hazır durumdaydı. Nihayet, 6. Tümen'in 2. Tugayı, 35, 36. Alaylarıyla birlikte sabah erken saatlerde Hamidiye Tabyası istikameti yönünde taarruz hareketine başladı. Ancak Türk kuvvetlerinin etkili tüfek atışları ve piyade ateşleri sebebiyle 500-600 metre kadar ilerleyebilmişti. 3. Tümen ise Mahmudiye ve Hamidiye Tabyalarını ele geçirmek için taarruz harekâtında bulunmak istediye de aldıkları emir gereği bulundukları hattı muhafaza etmekteydi. Güney Kanat Koruma Müfrezesi ise

⁹⁸⁹ Mahmut Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s.166; Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 51; Mahmut Belig Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Mürettep I'nci.*, s. 130-131; Harp Akademileri Komutanlığı, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995, s. 123.

⁹⁹⁰ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 52; Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 49.

⁹⁹¹ Gustav von Hochwachter, *Balkan Savaşı...*, s. 103; Mahmut Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 161-165.

⁹⁹² BOA, İ.HR., Nr. 430, 53-2. (R. 19 Mart 1329/1 Nisan 1913 Sultan Mehmed Reşad imzalı irade-i seniyye layihası)

Büyükçekmece Köprüsü karşısında, Osmanlı donanma gemilerinden gelebilecek olası bir çıkarma hareketine karşı bulundukları yerde kalma emri almıştı⁹⁹³. Osmanlı ordusu tüm cephe hattında Bulgar ordusu üzerinde üstünlük kurmayı başarmıştı. Birleşik Ordular Komutanı General Dimitriev, cephedeki tümenlerin hepsinden aldığı raporlar sonucunda artık taarruz yapmanın kendilerine faydadan çok zararı olacağını gördü. Bulgarların kaybı artmaya devam etmekteydi. 1. Ordu'dan dördü subay olmak üzere iki yüz seksen bir asker ölmüş, elli ikisi subay iki bin yedi yüz kırk üç asker yaralanmış ve beş yüz yirmi dokuz er kaybolmuştu. 3. Ordu'nun durumu daha da kötü olup, altmış beşi subay olmak üzere bin iki yüz yirmi beş askeri ölmüş; doksan üçü subay, altı bin üç yüz seksen dört askeri de yaralanmıştır. Kayıp asker sayısı ise sekiz yüz altmış birdir. Balkan Savaşı'nın başından itibaren Bulgar kayıpları ise basında iki yüz seksen dört subay, yirmi bir bin on sekiz er olmak üzere toplam yirmi bir bin üç yüz iki ölü; sekiz yüz yetmiş altısı subay olmak üzere elli bir bin yaralıydı. Yaralıların ise bir kısmının iyileşince tekrar cepheye döndüğü ifade edilmişti⁹⁹⁴. Bu kayıplar karşısında Dimitriev, saat 14.00'te hücumları durdurma kararı almış, kısa bir değerlendirmenin ardından başarısız olduğunu kabul edip durumu saat 16.00'da Genelkurmay Başkanı Fichev'e bildirdi⁹⁹⁵.

Cepheden gelen haberlerde Osmanlı ordusunun galibiyeti teyit edilmekteydi. II. Kolordu'dan gönderilen raporda ise düşmanın bugün ilerlemediği sadece siper kazarak mevzilerini güçlendirdiği bunun yanında Bulgar topçu bataryalarının saat 09.00'dan sonra atışlarına başladığı, piyade birliklerinin de Otluk Tabya, Erkân-ı Harbiye sırtları ve Mekteb-i Harbiye cihetini zorladığı bildirildi. Arazi şartlarının gizlenmeye elverişli olmasından dolayı, Otluk Tabya yönünde düşman bir nebze ilerlemişse de bunun engellendiği ifade edildi. I. Kolordu yönünden hiç top ve tüfek sesinin duyulmadığı, III. Kolordu hakkında ise malumatları olmadığı bilgisi verildi. Düşmanın bu durumda olması ve bugün için kolordunun kayıp vermemesi ve kolera vakalarının azalması askerin moralini arttırmıştı. Ancak iâşe eksikliği tamamlanmazsa askerin açlıkla karşı karşıya kalacağı ve süvari hayvanlarının da aç

⁹⁹³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 184-185.

⁹⁹⁴ *The Sun*, 12 January 1913, Vol. LXXX, Nr. 134, s. 3.

⁹⁹⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 186-187; Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 49; Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 176.

olduğu bildirilmiş ve cephane durumunun da yetersiz olduğu belirtilerek acilen tamamlanması talep edildi⁹⁹⁶.

Çatalca hattında, 19-25 Kasım tarihleri arasında iki taraf arasında sonuç vermeyen karşılıklı top atışları ve keşif kuvvetleri çatışmaları devam etti. Yalnızca bu zaman zarfında sağ kanatta, Denizli Tümeni komutanlığına atanan Alman Kaymakam Lusof, 18 Kasım'da Mahmut Muhtar Paşa'nın taarruz yapma planlarını bildiği için kendi kararıyla 18 Kasım'da taarruza başlamış ve Bulgar askerlerine 600 metre kadar yaklaşmıştı. Karşılarında Türk askerini gören Bulgarlar, Midye'de bulunan alayın iki taburunu destek için buraya göndermişti. Her şeyden habersiz 19 Kasım'da ilerlemeye devam eden Kaymakam Lusof, Bulgar birliklerine yüz elli-iki yüz metre mesafeye kadar yaklaştı. Karargâh-ı Umûmi'den gelen telgraf sonucu durumu anlayabilen Lusof, askerlerini eski mevzilerine çekmiş ve Darboğaz bölgesinde de muharebe durmuştu⁹⁹⁷.

Bulgar Birleştirilmiş Ordular Komutanı Dimitriev, 19 Kasım'da birliklerine taarruz öncesi mevzilerine çekilme emri verdi. Ayrıca 1. ve 3. Ordulara işgal edilecek mevzilerde tahkimat işlerine devam edilmesi ve bir adım dahi geri adım atılmaması, aksi takdirde durumun büyük felaketlere sebep olabileceği bildirdi. General Dimitriev Bulgar Başkumandanlığı'na gönderdiği yazıda ise zaman kaybetmeden takviye kuvvet gönderilmesini, eğer bu mümkün değilse de bir an önce askerî harekâta son verilmesi gerektiğini iletti. Çünkü Dimitriev, Bulgar ordusunun geri çekilme anında olası bir Türk taarruzu olursa sonucun nelere mal olabileceğini biliyordu. Bu yüzden, kısa sürede takviye gelmezse durumun diplomasi yoluyla halledilmesini istiyordu⁹⁹⁸. Zaten, ekonomik olarak da zor durumda olan Bulgaristan'a Rusya Devlet Bankası tarafından, Bulgaristan Ulusal Bankası'na 20 milyon mark kredi desteği sağlanacağı yönünde haberler basında yer bulmaktaydı⁹⁹⁹. Başta kolera olmak üzere salgın hastalıklar orduda çok fazla kayba sebep olmuş, buna erzak ve silah tedarikinde yaşanan sıkıntılar da eklenince Bulgarların taarruz

⁹⁹⁶ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci...*, s. 78-80; ATASE. BLH, Klasör: 127, Dosya: 23, Fihrist: 31-1, 31-2.

⁹⁹⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, *a.g.e.*, s. 123-124.

⁹⁹⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 215-216.

⁹⁹⁹ *The Sun*, 20 October, 1912, LXXX, Nr. 50, s. 4.

gücü bitmişti¹⁰⁰⁰. 17 Kasım-3 Aralık tarihleri arasında koleraya yakalanan 29.719 Bulgar askerlerinden dört bin altı yüz on beşi hayatını kaybetti. Bundan sonra salgını önlemek için daha sert tedbirler alan yetkililer, kurallara uymayan askerlerin kurşuna dizileceğini ilan etmişlerdi¹⁰⁰¹.

Osmanlı ordusunun durumu da Bulgar ordusundan farklı değildi. Sadece 17-18 Kasım'da hastaneye kaldırılan üç bin iki yüz seksen hastadan, iki bin sekiz yüz doksan yedisine kolera teşhisi konulmuştu¹⁰⁰². Salgın hastalıkların İstanbul'da yayılmasını önlemek için koleraya yakalanan askerlerin tedavileri ilk zamanlarda Demirkapı, Ispartakule, Hadımköy ve Yeşilköy gibi yerlere kurulan seyyar hastanelerde yapılmaktaydı. Ancak salgının giderek artması ve İstanbul'a göç eden muhacirler arasında da hastalığın yaygın olarak görülmesi üzerine, Ayasofya başta olmak üzere bazı camiler koleralı hastaların karantina ve tedavi edilmeleri için kullanıma açılmıştı. Muhacirlerin de İstanbul'a sokulmadan doğrudan Anadolu'ya sevklerinin sağlanması ve kendilerine ayrılan alanlarda karantinada bekleyerek toplumdaki uzak tutulması kararı alındı. Alınan tedbirlere riayet etmeyenlerin ve gevşeklik gösterenlerin ise cezalandırılacağı ilan edildi¹⁰⁰³.

Cephede 20-21 Kasım günleri sağ ve sol kanatlarda her ne kadar karşılıklı hafif top ve tüfek atışlarının devam etse de Bulgar askerleri üç günden beri ilerleyerek kazdıkları siperlerden geri çekilmeye başlamıştı. Türk keşif birlikleri yaptığı keşiflerde Bulgar askerlerinin terk ettiği siperlerde birçok yaralı ve ölü zâbit ile asker bulunmuş ve bir hayli tüfek, mühimmat, çanta, palaska, kazma ve kürek gibi malzemeler de ele geçirilmişti¹⁰⁰⁴. 22-23 Kasım'da karşılıklı top atışları devam etmiş ve keşif birlikleri dört-beş kilometre ileride yapmış olduğu gözlemlerde, buralarda da

¹⁰⁰⁰ Mehmed Ali Nüzhet, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁰⁰¹ Oya Dağlar Macar, "Epidemic Diseases on the Thracian Front of the Ottoman Empire during the Balkan Wars", *War and Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications*, Ed: M. Hakan Yavuz-İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 277.

¹⁰⁰² Edward J. Erickson, *a.g.e.*, 178; Oya Dağlar Macar, *a.g.m.*, s. 277.

¹⁰⁰³ Metin Ayışığı, "Balkan Savaşları Sırasında Kolera İle Mücadele", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 126, S. 248, 2020, s. 55, 57-58.

¹⁰⁰⁴ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci...*, s. 89-92; ATASE. BLH, Klasör: 149, Dosya: 118, Fihrist: 4-17, 4-19.

binlerce Bulgar askerinin cesedi olduğunu bildirmişti¹⁰⁰⁵. 24-25 Kasım'da durum benzer şekilde devam ettiğinden her iki tarafta da kayda değer bir husus gerçekleşmemiştir¹⁰⁰⁶.

Çatalca hattında Bulgar kuvvetleri, önceden kazandıkları zaferlerin aksine beklemedikleri bir mağlubiyet almışlardı. Bulgar kurmayları durumu, modern taktik bilgi eksikliği, topçu birliklerinin başarısızlığı ve askerin yorgunluğuna bağlamışlardı. Ancak bu durum Lüleburgaz yenilgisinden sonra Osmanlı ordusunun Çatalca hattında iyi bir savunma hattı kurmuş olmasının bir sonucuydu. Çünkü kazanılan başarılar neticesinde Bulgar güçleri aşırı bir güven içerisinde yavaş ve eksiklerini tamamlamadan Çatalca'da taarruz harekâtına girişmişti. Hâlbuki bu süreyi iyi kullanan Osmanlı kurmayları Çatalca Ordusu'nu Anadolu'dan gelen takviye kuvvetlerle sürekli desteklemiş ve tahkimatlarını güçlendirmişti. Ayrıca ordunun ikmali noktasında da büyük aksamalar yaşanmamıştı. Zira Çatalca hattı İstanbul'a çok yakın ve kara ve demiryolu hatlarıyla bağlıydı. Bu muharebelerde kara ve deniz topçu kuvvetlerinden koordineli bir şekilde faydalanan Osmanlı kurmayları, büyük bir avantaj sağlamış ve müspet netice beraberinde gelmişti¹⁰⁰⁷. Dolayısıyla 17-18 Kasım'da yapılan muharebeler Çatalca Ordusu adına başarılı muharebelerdi¹⁰⁰⁸. Osmanlı Devleti'nin Çatalca önlerinde kazandığı başarıya kayıtsız kalamayan yabancı gazeteler de savaşın gidişatının artık Türklerin lehine döndüğü ve Bulgarların özellikle geri çekilme esnasında ağır kayıplar verdiklerinden bahsetmekteydi¹⁰⁰⁹.

¹⁰⁰⁵ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci...*, s. 93-94; ATASE. BLH, Klasör: 149, Dosya: 118, Fihrist: 4-23.

¹⁰⁰⁶ Mahmut Belig Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Mürettep I'nci...*, s. 155.

¹⁰⁰⁷ Mesut Uyar-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 456.

¹⁰⁰⁸ Mahmut Belig Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Mürettep I'nci...*, s. 135.

¹⁰⁰⁹ *The Sun*, 21 November, 1912, LXXX, Nr. 82, s. 2.

B. Mütareke Dönemi Siyasi Olayları ve Kamuoyu

1. Müzakerelerin Başlaması

Kâmil Paşa, Çatalca Muharebesi'nden önce 12 Kasım 1912'de Rus Büyükelçiliği kanalıyla Çar Ferdinand'a telgraf göndererek ateşkes talebini yineledi. Aynı gün, Bulgaristan Başbakan'ı Geşov'un eline ulaşan telgraf Ferdinand'a gösterildiğinde Çar, bundan memnun olmadı ve başkumandan ve ordu kumandanlarının mütarekeyle alakalı görüşleri öğrenilinceye kadar bu telgraftan kimsenin haberinin olmamasını istedi. Bu görüşmeden sonra, Geşov, Kâmil Paşa'ya yine Rus Büyükelçiliği üzerinden telgraf göndererek müttefikleriyle görüşmeden buna karar verilemeyeceğini ve görüşmelerinin neticesini bildireceğini iletmişti. Tamamen zaman kazanmak için yapılan bu hamle sonrası, zaten Bulgarlar Çatalca'da tekrar taarruza geçmişlerdi. Ancak Bulgaristan'ın umduğunun aksine, Çatalca önlerinde mağlup olmaları üzerine o zamana kadar barışa yanaşmayan Çar Ferdinand, tutumunu değiştirerek bu defa bizzat kendisi barış görüşmelerinin başlatılması için hükûmete talimat vermiş ve 19 Kasım 1912'de Osmanlı Hükûmeti'ne kendilerinin ve müttefiklerinin barış şartlarını bildirdi¹⁰¹⁰.

Hâlbuki dört Balkan müttefikinden üçünün mütareke yapmak için farklı farklı sebepleri zaten vardı. Sırbistan ve Karadağ, Balkanlarda hedefledikleri toprakları büyük ölçüde elde etmiş durumdaydı. Bundan sonra sürekli Osmanlı Devleti üzerine saldırmak kendileri için bir netice sağlamayacağı gibi asker kaybına sebep olacaktı. Ayrıca Sırbistan için tehlikeli bir hal almaya başlayan Avusturya-Macaristan krizi giderek büyüyordu. Bulgaristan açısından ise Çatalca önlerinde Osmanlı ordusuna nüfuz edememeleri dışında, Romanya ile aralarındaki anlaşmazlıklar iyice açığa çıkmış durumdaydı. Bundan dolayı Bulgaristan, neredeyse tüm kuvvetlerini harbe sevk etmiş olduklarından, bundan sonrası için yeni asker temininde sorunlar yaşayabilirdi¹⁰¹¹.

¹⁰¹⁰ Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2008, s. 6-7; Bulgarlara, Çatalca Muharebesi öncesinde bir kez daha sulh talep edilmesi gerekçesiyle toplanan Meclis-i Vükela Mazbatası suretinin tamamı için Bkz: Ali Fuad Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 83-91.

¹⁰¹¹ *Tanzimat*, R. 28 Teşrinisani/M. 11 Aralık 1912, Nr. 392, s. 2.

Talep edilen mütareke şartları ise kısaca Edirne Kalesi ve muhafızları ile Çatalca mevkiinin Bulgaristan'a, Yanya istihkâmları ve muhafızlarının Yunanistan'a, İşkodra istihkâmları ve muhafızlarının Karadağ'a, Debre ve Draç şehirlerinin Sırbistan'a teslim edilmesi ve Türk donanmasının Karadeniz'deki ablukayı kaldırması yönündeydi. Başkumandanlık, tarihte eşi benzeri görülmeeyen bu mütareke şartlarının kesinlikle kabul edilemeyeceğini, bunun boş yere zaman kaybı olacağını hükûmete bildirdi¹⁰¹². Ancak Kâmil Paşa Hükûmeti, mütareke için müzakerelere girmemenin nezaketsizlik olacağını, şartların ağırlığına bakılmaması gerektiğini ve böylesi durumlarda teamüllere uyulmasının lüzumuna dikkat çekerek 23 Kasım'da süreci başlattı¹⁰¹³. Dolayısıyla askerî kanadın görüşünü dikkate almayan siyasilerin bu dirayetsizliği karşısında müzakerelerden müspet bir sonuç alabilmesi beklenemezdi.

Müzakerelere Bulgaristan'ı temsilen Parlamento Başkanı Stoyan Danev, askerî kanattan Generalkurmay Başkanı Fichev ve General Savov katıldı. Bulgar temsilciler aynı zamanda Sırbistan ve Karadağ'ı da temsil ediyordu. 25 Kasım'da Çatalca'nın Bahşayış Köyü'nde büyük bir vagonda başlayan müzakerelere Osmanlı Devleti'ni temsilen ise Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Nazım Paşa, Ali Rıza Bey ve Ticaret ve Ziraat Nazırı Reşid Paşa hazır bulundu¹⁰¹⁴.

a. Askerî Hazırlıklar

Osmanlı Hükûmeti her ne kadar mütareke müzakerelerine başlamış olsa da Çatalca hattına takviye kuvvet gönderilmesine devam etmekteydi. Çatalca Ordusu, kurulduğu günden itibaren sürekli takviyelerle mevzilerini güçlendirmiş, bu dönemde de mütareke müzakerelerinden olumlu bir netice alınamazsa ordu vatan savunmasına kaldığı yerden devam edebilecek duruma getirilmeye çalışılmıştır¹⁰¹⁵. Nazım Paşa, 8. Kolordu mıntıkasından Yeşilköy'e gelen taburların hemen Hadımköy civarındaki

¹⁰¹² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 253-254.

¹⁰¹³ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 61.

¹⁰¹⁴ *The Sun*, 23 November 1912, Vol. LXXX, Nr. 84, s. 1; Süleyman Kani İrtem, *Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2004, s. 347; Güney Dinç, *a.g.e.*, s. 151-152.

¹⁰¹⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 240.

Sancaktepe'ye gönderilmesi talimatını verdi¹⁰¹⁶. Aynı günlerde Hariciye Nezâreti'nden gelen haberler huzursuzluğa sebep olmuş ve Sadaret makamından 22 Kasım'da gönderilen tezkirede Avusturya ile Sırbistan arasındaki gerginliğin giderek artması endişe oluşturduğundan farklı ihtimaller akıllara gelmişti. Dolayısıyla Avusturya, silahların kullanılmasını mecburi hale getirirse Osmanlı Devleti'nden mücadeleye devam etmesini isteyebilirdi. Böyle bir durumda tüm cephelerde savaş yeniden başlayabilir ve Çatalca hattının müdafaası daha da önemli bir hale gelebilirdi. Bir diğer ihtimal, Edirne Kalesi'nin düşmanların eline geçmesi ve Bulgarların burada konuşlandıkları büyük çaptaki toplarını Çatalca önlerine sevk etmeleri idi. Bu durum karşısında hâlihazırda Çatalca müdafaasında kullanılan toplar yetersiz gelecekti. Bu yüzden bir an önce büyük çaplı topların buraya nakledilmesi ve ilaveten Osmanlı Devleti'nin farklı coğrafyalarında görev yapan farklı birliklerinden olabildiği kadar kuvvetin bu hatta acele bir şekilde nakledilmesi gerekecekti. Bundan dolayı gereken tedbirlerin alınması hususunda Başkumandanlık Vekâleti'ne ikazda bulunuldu¹⁰¹⁷.

Gelişmeler üzerine harekete geçen Nazım Paşa, 22-23 Kasım'da, Beyrut'ta Avnillah korvetinden¹⁰¹⁸ sökülen ve Halep'e kadar getirilen 15 santimetrelik ve 57 milimetrelik topların Çatalca hattında kullanılmak üzere seri bir şekilde İstanbul'a ulaştırılması hususunda Karargâh-ı Umûmi Şubesi ve Bahriye Nezâreti'ne şifreli bir telgraf gönderdi¹⁰¹⁹. Aynı gün bir telgraf daha gönderen Nazım Paşa, Bulgar kuvvetlerinin Çatalca önlerine getirecekleri çok sayıda 12 ve 15 santimetrelik seri atışlı sahra toplarına karşı kullanılmak üzere aynı cins ve büyüklükte toplara ihtiyaç bulunduğunu belirtti. Bundan dolayı İzmir'de Muin-i Zafer korvetinden çıkarılan 12 ve 15 santimetrelik topların hızlı bir şekilde Çatalca müdafa hattına ulaştırılmasını istedi. Ayrıca Bahriye Nezâreti ile bu hususta görüşülerek topların Çatalca hattında

¹⁰¹⁶ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 20. (R. 7-8 Teşrinisani/M. 20-21 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Nazım Paşa'dan, Harbiye Nezâret-i Vekâleti'ne gönderilen telgraf)

¹⁰¹⁷ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 23. (R. 9 Teşrinisani 1328/M. 22 Kasım 1912 Bâb-ı Âli Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemî'nden, Harbiye Nezâreti Celilesi'ne gönderilen tezkire)

¹⁰¹⁸ Avnillah korveti, Trablusgarp Savaşı'nda Beyrut Limanı'nda İtalyan kruvazörlerinin saldırısına uğramış, İtalyan Kruvazörünün teslim ol çağrısına uymayarak 24 Şubat 1912'de batırılmıştır. Muzaffer Gökman, *Tarih Boyunca Ege Kavgası*, Eğitim-Öğrenci Yayınları, İstanbul 1977, s. 186.

¹⁰¹⁹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 23-3. (R. 9-10 Teşrinisani/M. 22-23 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Nazım Paşa'dan Karagah-ı Umumi Şubesi ve Bahriye Nezâreti'ne gönderilen telgraf)

yerleştirilmesi gereken noktaların tespit edilmesi istendi. İnşa edilecek bataryalar için ise gerekli malzeme, memur ve işçinin sağlanması eğer ihtiyaç görülürse rıhtım yapan şirketlerden işçilerin temini noktasında faydalanılması talimatı verildi¹⁰²⁰.

Yapılan tahkikat sonucu Erkân-ı Harbiye'den, Başkumandanlığa donanma ve bahriyede 12 ve 15 santimetrelik seri atışlı topların olmadığı, Halep'te bulunan Avnillah korveti toplarının sevk edilmesi istenmişse de mesafenin uzun olması sebebiyle bu topların gönderilmesinin uzun bir zaman alacağı belirtildi. İlaveten Halep ve İzmir'de bulunan topların hiç şarapneli olmadığı gibi bunların tapalarının da karada kullanıma uygun olmayıp bir tesir yaratmayacağı Bahriye Topçu Dairesinden bildirildi. Muhtemel bir Yunan donanma saldırısına karşı da İzmir'de Muin-i Zafer korvetinin toplarından faydalanılmasının daha yerinde olacağı düşünülerek bu topların talebinden feragat edilmesi istenildi¹⁰²¹. Durumu Sadaret makamına izah eden Nazım Paşa, çözüm olarak Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın önerdiği, Bulgarların getireceği büyük toplara karşılık Avrupa'dan 10,5-12-15 ve 24 santimetrelik topların ve top başına beş yüz atım mühimmatının tedariki için devletin teşebbüste bulunmasını istedi. Ayrıca önceden Erzurum'dan 31. ve 32. Nizamiye Tümenleri için emir verildiği gibi bugün de Sivas ve Harput Tümenlerinin seferberliği tebliğ edildi. Diğer taraftan Adana, Halep ve Antep'ten dört taburun önceden celp edildiği, geri kalan altı taburun bugün Yemen'de bulunduğu bildirildi. Bu taburların ise mahalli asayişini sağlamak için orada kalmasının daha faydalı olacağına istinaden bu taburların celbinden vazgeçildiğini Sadarete bildirildi¹⁰²².

Görülen lüzum üzere Sadaret Makamınca, Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın tavsiyesi doğrultusunda 10,5 ve 12 santimetrelik seri atışlı ve tekerlekli son sistem on iki ila yirmi dört kıta uzun toplar ile on iki ila otuz kıta 15 santimetrelik seri atışlı sahra obüslerinin teminini uygun görüldü. Bunun için Hariciye Nezâreti'ne

¹⁰²⁰ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 23-5. (R. 9-10 Teşrinisani/M. 22-23 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Nazım Paşa'dan, Karagah-ı Umumi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁰²¹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 23-2. (R. 9 Teşrinisani 1328/M. 22 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, İzmir Müstahkem Mevkii Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹⁰²² ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 23-4. (R. 10-11 Teşrinisani/M. 23-24 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Nazım Paşa'dan Sadaret Makamı'na gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 23-1. (R. 10 Teşrinisani 1328/M. 23 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sadaret Makamı'na gönderilen telgraf).

gerekli araştırmaların yapılıp girişimlerde bulunulması tebliğ edildi. İlâveten, Adana, Halep ve Antep tümenlerinde dört taburu evvelce celp olunan, altı taburun da hâlihazırda Yemen’de olduğu bildirilen tümenlerin geri kalan taburlarının kaç kıtadan oluştuğu ve her birinin mevcudunun kaç nefer olduğu ve bu taburların her birinin hangi mevkilerde konuşlandırıldığı konusunda da acil bilgi gönderilmesi istendi¹⁰²³. Adı geçen topların temini ve top başına üç yüz ila beş yüz mühimmatın tedariki için Topçu Dairesi, Ateşemiliterliklerle temasa geçti ve daire müteahhitlerinden Mösyö Lazar’ın altı günde üç bataryayı teslim edeceği bildirildi¹⁰²⁴.

Çatalca hattına sevk edilen kıtaların bir kısmının askerî üniformasının tam olmaması üzerine Başkumandanlık Vekâleti’nden üniforması eksik askerin cepheye gönderilmemesi¹⁰²⁵ ve mümkün oldukça talim ve terbiye görmüş ikmal askerinin sevkı istendi¹⁰²⁶. Bu görev, İstanbul Muhafızlığı’na verilmişse de talimleri ve giysileri tam olan askere duyulan lüzumun artması üzerine sevklerde aksamaların yaşanmaması için de Levazım Dairesi’ne, acilen yeteri miktarda üniformanın temin edilmesi talimatı verildi¹⁰²⁷. Ayrıca başkentte dağınık halde bulunan askerden, mürettep taburların teşkil edilmesi ve bu taburların başına amir ve zâbitan verilerek cepheye eksik olan taburları takviye edilmesi görevi¹⁰²⁸ Piyade Dairesi uhtesindeydi¹⁰²⁹.

¹⁰²³ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 23-8. (R. 12 Teşrinisani 1328/M. 25 Kasım 1912 Sadaret Makamı’ndan, Harbiye Nezâret-i Celilesi’ne gönderilen tezkire)

¹⁰²⁴ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 23-6. (tedariki sağlanacak mühimmatlara dair ateşemiliterlere bildirilmek üzere, Topçu Dairesi’ne bildirilen eksikler)

¹⁰²⁵ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 24. (R. 10 Teşrinisani/M. 23 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Nazım Paşa’dan, Harbiye Nezâret-i Vekâleti’ne gönderilen telgraf).

¹⁰²⁶ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 24-3. (R. 12 Teşrinisani/M. 25 Kasım 1912 Başkumandan Vekili adına Erkan-ı Harbiye Reisi Ferik Muhsin Hadi Paşa’dan, Harbiye Nezâret-i Vekâleti’ne gönderilen telgraf).

¹⁰²⁷ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, Fihrist: 24-6. (R. 12 Teşrinisani 1328/M. 25 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi’nden, İstanbul Muhafızlığı ve Levazım Dairesi’ne muhtıra)

¹⁰²⁸ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 24-9. (R. 14 Teşrinisani/M. 27 Kasım 1912 Başkumandan Vekili Nazım Paşa’dan Harbiye Nezâret-i Vekâleti’ne gönderilen Telgraf).

¹⁰²⁹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya:184, fihrist: 24-10. (R. 14 Teşrinisani 1328/M. 27 Kasım 1912 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi’nden, Piyade Dairesi’ne gönderilen muhtıra).

Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti arasında mütareke müzakereleri devam ettiği günlerde iç ve dış siyasette de Türkiye'nin aleyhine olan önemli gelişmeler yaşanıyordu. İtalya ve Avusturya'nın kışkırtmasıyla 28 Kasım 1912'de Arnavutluk, bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı Devleti'nden ayrıldığını duyurdu¹⁰³⁰. Arnavutluk Hükûmeti'nin başkanı İsmail Kemal Bey, yardımcısı da Katolik Arnavutlardan Nikoll Kaçorri olmuştu¹⁰³¹. Arnavutluk'un bağımsızlığı sürecinde iç ve dış birçok farklı sebep vardı. Bilhassa Avusturya ve İtalya, Arnavut Katolik Kilisesi'nin temsilcileri gibi hareket edip, kilisenin koruyuculuğunu üstlenmeye çalışır ve Osmanlı yönetimine karşı sürekli Hristiyan Arnavut topluluklarını kışkırtırdı. Arnavutluk'un, Osmanlı Devleti'nden kopma noktasına gelmesinde Avusturya ve İtalya gibi devletlerin kışkırtmalarının yanında, Tahsin Bey (Tahsin Uzer), Meşrutiyet idaresini isteyen ve destekleyen Arnavutların, Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde İttihat ve Terakki Fırkası ve dolayısıyla zaman zaman iktidar tarafından ihmal edildiğini ve hatta askerî olarak ezilmeye çalışıldıklarını ifade etmiştir. Hâlbuki Osmanlı Devleti'ne gönülden bağlı olan Arnavutların, yapılacak reformlarla ve bölgenin idaresine atanan şahısların kudretli tutumuyla bu bağlılıkları devam edebilirdi. Çünkü meşrutiyetten önce Ahmet Eyüp, Mustafa Asım ve Hafız Paşa gibi güçlü kimselerin vali ve komutan olarak tayin edildiği yere, meşrutiyetten sonra önceden buralarda kâtiplik, müfettişlik ve memurluk yapmış düşük rütbeli idarecilerin vali olarak tayin edilmesi Arnavutlarca hoş karşılanmamıştı¹⁰³². Arnavutluk'un bağımsızlığını kabul etmeyen Osmanlı Hükûmeti, Arnavutların yaşadıkları bölgelerde yine Osmanlı'ya bağlı bir şekilde özerk Arnavutluk'un kurulmasını teklif etmiş ve işin başında olan İsmail Kemal Bey'e, İtalya ve Avusturya'nın kışkırtmalarına aldanmamaları tavsiyesinde bulunmuşsa da netice değişmedi¹⁰³³.

Arnavutluk'un kuzey bölgelerinin Sırbistan tarafından işgali ve Sırbistan'ın Adriyatik Denizi kıyılarına ulaşip güçlü bir devlet olma yolunda ilerleyişi,

¹⁰³⁰ İhsan Burak Birecikli, "Arnavutluk Tahtı İçin Mücadele: Arnavutluk Prensi Kim Olacak?", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 11, Edirne 2016, s. 125.

¹⁰³¹ *Tanzimat*, R. 21 Teşrinisani 1328/M. 4 Aralık 1912, Nr. 358, s. 2; Charles Jelavich-Barbara Jelavich, *The Establishment of The Balkan National States 1804-1920*, University of Washington Press, United States of America 1977, s. 229.

¹⁰³² Tahsin Uzer, *a.g.e.*, s. 97-98.

¹⁰³³ Fahri Maden, *a.g.m.*, s. 185.

Arnavutluk meselesinin giderek çok boyutlu bir hal almasına sebep olmaktaydı. Bu hususta Avusturya ve İtalya'yı rahatsız eden mesele, bilhassa Avusturya'yı Sırbistan'la savaşın eşiğine kadar getirdi. Bununla ilgili Rusya'nın, Adriyatik limanlarını kontrol edebilmek için Sırbistan'ı desteklemesi, Avusturya kamuoyunun dikkatinin bu bölgede toplanmasına sebep olduğu gibi¹⁰³⁴ Fransa'nın da bu hususta Rusya'nın yanında yer alması, Avrupa'da siyasi ortamın bir anda gerilmesine yol açtı. Fakat İngiltere ve Almanya'nın barışçıl yaklaşımları sayesinde ikinci bir Balkan krizi yaşanmadan ve Avusturya, Sırbistan'ın Adriyatik kıyılarına çıkmaması koşuluyla konunun bir konferansta ele alınmasını kabul etmesi üzerine gerginlik yatıştı¹⁰³⁵.

17 Aralık 1912'de Londra'da Büyükelçiler Konferansı'nda ele alınan mesele, Arnavutluk'un büyük devletler himayesinde ve Osmanlı Devleti hâkimiyetinde özerk statüye sahip olması ve Sırbistan'a da Adriyatik Denizi'ne ticari erişim hakkı verilmesi teklif edilmişti. Akabinde, Avusturya ve Sırbistan arasında yapılan barış müzakerelerinde Arnavutluk'un özerkliği konusunda anlaşmaya varıldığı, ancak Sırbistan'ın askerî amaçla kullanılmamak şartıyla Adriyatik limanlarını ticaret için kullanabileceği üzerinde iki devlet arasında mutabakat sağlanmıştı¹⁰³⁶. Bunun üzerine 21 Aralık 1912'de toplanan Büyükelçiler Konferansı'nda Sırbistan'a ticari amaçlar için kullanmak koşuluyla Adriyatik'te bir liman verilmesi ve Arnavutluk'a da özerklik verildiği resmen kabul edilmiş ve karar bütün Avrupa'ya duyurulmuştur¹⁰³⁷. Bu gelişmeler yabancı gazetelerde Avrupa barışı için umut verici bir adım olarak görülmüş ayrıca Sırp milliyetçilerin Rusya'nın etkisinden uzaklaştığı kanaatine varılmıştı ki; eğer böyle olursa Avrupa barışına yönelik en büyük tehdit ortadan kalkmış olacaktı¹⁰³⁸. Lakin Arnavutluk'un bağımsızlık yerine Osmanlı hâkimiyetinde özerk statüde bırakılmasının Balkanlarda sürdürülebilir barışın sağlanmasını zorlaştıracak yönünde yorumlar da yapılmaktaydı¹⁰³⁹. Balkan müttefikleri de bu

¹⁰³⁴ *Die Zeit*, 19 November 1912, Nr. 3647, s. 2.

¹⁰³⁵ Mahir Aydın, "Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden Kopuşu Sorunu (1912-1913), *BELGİ*, C. 2, S. 17, 2019, s. 1117.

¹⁰³⁶ *Die Neue Zeitung*, 19 December 1912, Nr. 348, s. 2.

¹⁰³⁷ *Sabah*, R. 9 Kânunuevvel 1328/M. 22 Aralık 1912, Nr. 8355, s. 1.

¹⁰³⁸ *The New York Times*, 19 December 1912, s. 1.

¹⁰³⁹ *The New York Times*, 21 December 1912, s. 1.

durumdan hoşnut olmamış, konunun Avusturya'nın lehine olarak çözüldüğü ifade edilmişti. Varılan anlaşmayı, Bulgarlar, Avrupa devletlerinin Balkan siyaseti üzerindeki zaferi olarak değerlendirirken Sırbistan'ın da aynı görüşte olduğu yorumu yapılmıştır¹⁰⁴⁰.

2. Mütarekenin İmzalanması

28 Kasım-3 Aralık 1912 tarihleri arasında, Osmanlı ve Bulgar heyetleri arasında yapılan görüşmeler neticesinde artık müzakere şartları açıklığa kavuşmuş bulunmaktaydı. Ancak Yunanistan, mütarekeyi imzalamak hususunda zorluk çıkarmaktaydı. Gazetelerde ise Yunanistan'ın bu tutumu yüzünden mütarekenin tehlikeye gireceğine dair haberler öne çıkmıştı. Osmanlı Hükûmeti'nin ise en baştan beri mütareke için barışçıl adımlar attığı ve buna rağmen imzalanmazsa mesuliyetin karşı tarafta olacağı yorumları yapılmaktaydı¹⁰⁴¹. Fakat Türk tarafının da kabul etmek istemediği, Bulgaristan'ın ise mütareke için olmazsa olmaz şart koştuğu maddeler de vardı. Bu da mütareke döneminde Bulgar ordularına iase yardımı gönderebileceği ama kuşatma altında olan şehirlerdeki Osmanlı ordusunun bundan faydalanamayacağıydı. Bu durumda bilhassa Edirne Müstahkem Mevkii kaderine terkedilmiş olacak ve çaresiz durumda kalacaktı¹⁰⁴². Mütareke protokolü önüne gelince Edirne'ye yardımın gitmeyeceği ibaresini görün Reşid Paşa protokolün yenilenmesini istemişse de Danev, bunun mümkün olmadığını Bulgar ordusunun büyük fedakârlıklarla Çatalca önlerine geldiğini ve Edirne gibi kuşatma altında olmadığını ifade etmişti. Nazım Paşa da Bulgar ordusunun arkasının kapalı olmadığını dolayısıyla menzil noktaları üzerinden zaten lojistiğini sağlayabildiğini belirterek askerî gerekliliklerden dolayı mütarekeyi imzalamak durumunda olduklarını ifade edip Edirne'yi mutlaka kurtaracaklarını söyleyerek, Reşid Paşa'yı teskin etmiştir¹⁰⁴³.

¹⁰⁴⁰ *Sabah*, R. 9 Kânunuevvel 1328/M. 22 Aralık 1912, Nr. 8355, s. 1.

¹⁰⁴¹ *Sabah*, R. 21 Teşrinisani 1328/M. 4 Aralık 1912, Nr. 8337, s. 1; Alemdar, R. 21 Teşrinisani 1328/M. 4 Aralık 1912, Nr. 222-122, s. 1.

¹⁰⁴² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca..*, s. 263.

¹⁰⁴³ Cengiz Mutlu, *a.g.e.*, s. 150.

Balkan Savaşı sonrasında Edirne'yi ikmalsiz bırakan bu mütarekenin nasıl imzalandığı konusu Meclis-i Mebusan tarafından gündeme getirilmiş ve dönemim hükûmeti olan Kamil Paşa kabinesinin hayatta olan üyeleri sorgulanmıştır. Dâhiliye Nazırı Reşid Paşa verdiği cevapta heyetler arası yapılan ve ortak olarak hazırlanan ön protokolde her iki ordunun da erzak ve mühimmat eksiyini tamamlamasına, işgal altında olan şehirlerinde bu imkândan faydalanmasına karar verilmişti. Hatta İstanbul'da son derece memnuniyetle karşılanan ön protokol şartları padişaha dahi arz edilmişti. Ancak heyetlerin ikinci kez buluşmalarında Bulgar tarafı şartlarda bazı değişiklikler yaptıklarını ve Edirne'nin ikmal imkânlarından faydalanamayacağını ileri sürmüştü. Yapılan müzakereler sonuç vermemiş ve Bulgar tarafı görüşmeleri terk etme seviyesine gelince Nazım Paşa, Reşid Paşa'yı protokolü imzalama konusunda: nihai kararın zaten mecliste olduğunu mütareke protokolünü uygun görmezlerse onaylamazlar diyerek ikna etmişti. Protokol şartlarının değiştiğini gören Kamil Paşa kabinesi, Nazım Paşa'dan izahat istedi. Nazım Paşa yaptığı açıklamada ordunun manevi ve askeri gücünün Bulgar ordusuna nazaran düşük olduğu, kolera salgınının da bu durumu daha da kötüleştirdiğini öne sürmüş zira mütareke sağlanırsa bu sürede Çatalca hattının güçlendirilip takviye edilebileceğini ifade etmiştir¹⁰⁴⁴.

Mevcut şartlar itibariyle mütarekeyi bu haliyle meclis-i vükelâ'da kabul etti. Elinden gelen ise sadece Bulgaristan'ın ordusunu barış görüşmeleri aşamasına gelindikten sonra ikmale başlanması şartını koydurmak olmuştu. Mütareke antlaşması 3 Aralık 1912'de imzalanıp Balkan Savaşı'nın ilk evresi sona ermişti. Mütareke antlaşmasını Sırbistan ve Karadağ adına Bulgar delegeler imzalamış, Yunanistan ise mütarekeyi imzalamak için 24 saat müsaade istemişti¹⁰⁴⁵. Buna göre;

1. Taraflar arasında, barış görüşmelerine başlanılmak üzere, Türk Devleti'yle Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında bir mütareke akdedilmiştir.
2. Bu mütareke, barış görüşmelerinin devam ettiği sürece ve barış görüşmeleri uygun bir hale gelinceye kadar veya bu görüşmeler kesilinceye kadar akdolunmuştur.

¹⁰⁴⁴ Serkan Er, *a.g.t.*, s. 158-159.

¹⁰⁴⁵ *Sabah*, R. 23 Teşrinisani 1328/M. 6 Aralık 1912, Nr. 8339, s. 1.

3. Barış için görüşmeler Londra'da devam edecek ve bu mütarekenin imza edilmesinden 10 gün¹⁰⁴⁶ sonra başlayacaktır.
4. Görüşmeler sonuçlandığı takdirde, muharebe eden tarafların her biri muhasamata tekrar başlanacak tarih ve saati belli ederek mütarekenin bozulduğu dört gün evvel bildirilecektir. Ancak bu dört gün taraflardan birinin başkumandanlığından diğer tarafın başkumandanlığına durum bildirildikten sonra, o günün akşamı 19.00'dan itibaren hesap edilmeye başlanacaktır.
5. Muharebe eden tarafların askeri, hazırlıklarını yapmakta oldukları yerleri karşılıklı olarak işgal ve muhafaza edeceklerdir. Bu maksatla, muharebe eden tarafların başkumandanlıklarınca özel surette tayin edilecek olan zâbitan tarafından bir tarafsız bölge kurulacaktır.
6. Mütareke maddelerinin imza edilmesinden sonra, mütareke hükümleri yürürlüğe girecektir. Eğer, muharebe eden bu taraflardan birinin askerleri, belirtilmiş olan tarafsız hattı bu mütarekenin imza edilmesinden sonra geçecek olurlarsa bu askerler eski yerlerine geri verilecektir.
7. Karadeniz limanlarından Türk deniz ablukası kaldırılacak ve Bulgar gemilerinin Karadeniz limanlarına serbestçe girip çıkmalarına ve Karadeniz'den erzak ve her türlü yiyeceklerin getirilmesine Türk Deniz Kuvvetleri engel olmayacaktır. Bundan başka, Bulgar trenlerinin Edirne Müstahkem Mevkii bölgesindeki demiryolundan serbestçe geçmelerine müsaade edilecektir.
8. Mütareke 3 Aralık 1912 günü akşamı saat 19.00'dan itibaren başlayacaktır¹⁰⁴⁷.

Nazım Paşa, 3-4 Aralık'ta Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafta Yunanistan hariç Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile mütarekenin imzalandığını

¹⁰⁴⁶ Архиви. ВГ, ДВИА, ф. 16, оп.1, а.е. 18, л. 1.230. (R. 20 Teşrinisani 1328 Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan mütareke protokolü); Mehmet Nihad Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebeleri adlı eserinde bu süreyi 20 gün olarak vermiştir. Ancak Bulgarlarla iâşe meselesi konusunda barış görüşmeleri başlayınca yardımın gönderileceği hükmü düşünüldüğünde ve Bulgarların 13 Aralık itibarıyla iâşe trenlerini göndermeye başlaması göz önüne alınca bu süre 10 gündür. Bkz. Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca..*, s. 62-64.

¹⁰⁴⁷ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca..*, a.g.e., s. 63; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca..*, s. 265-266.

bildirdi. Kısa süre içerisinde barış görüşmelerine başlanacak, Edirne ve İşkodra Kaleleri bu mütarekeye dâhil olup, Yunanistan ile savaşa devam edilecekti¹⁰⁴⁸. Çünkü Yunanistan, Yanya'nın boşaltılıp kendilerine verilmesi isteklerinden vazgeçmemektedir. Bundan dolayı mütareke imzalanamadı ve Yunanistan, Yanya kuşatmasına ve Adalar Denizi ile Adriyatik Denizi'ndeki ablukalarını sürdürdü¹⁰⁴⁹. Ayrıca Atina'dan aktarılan haberlerde Yunanistan, Osmanlı Devleti ile mütareke imzalanmayıp savaşa devam edilmesi durumunda ileride daha iyi şartlarda bir anlaşma imzalamanın mümkün olduğu yönünde değerlendirme yapıyordu¹⁰⁵⁰. Ancak neticede mütareke imzalandı ve sonra kurulan Osmanlı ve Bulgar heyetleri arasında, mütarekenin hükümleri doğrultusunda ara hat ve tarafsız bölgeleri belirleyen protokol de şekillendirildi¹⁰⁵¹.

Yunanistan'ın mütarekeyi imzalamaması üzerine, Avrupa gazetelerinde, Bulgaristan ile Yunanistan arasında gerginliğin giderek arttığı yönünde değerlendirmelerde bulunularak, Selanik'in iki ülke arasında asıl sorun olduğu ve paylaşamadığı iddia edilmekteydi¹⁰⁵². Bükreş'ten aktarılan habere yer verilen İstanbul gazetelerinde de Selanik'in işgali konusunda Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki uyuşmazlığın giderek arttığı ve ihtilafa dönüştüğü yorumu yapılmaktaydı. Bulgarlar, Selanik civarında Osmanlı ve Bulgar ordularının 8 Kasım'da karşı karşıya geldikleri ve kendi ordularının şiddetli top atışı neticesinde şehre girdiklerini ancak Yunanistan Veliahtı Konstantin'in Osmanlı Devleti ile anlaşarak şehri teslim aldıklarını Bulgar General Teodorov'un raporunu kanıt göstererek iddia etmekteydi. Paris'ten aktarılan haberde ise Bulgarların, Selanik'e önce kendi ordularının girdiğini ispata çalıştıklarına dikkat çekilmekteydi¹⁰⁵³. Bir başka Alman gazetesi, Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki anlaşmazlıkların artık inkâr edilemez olduğunu belirtti.

¹⁰⁴⁸ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci..*, s. 99-100; ATASE, BLH, Klasör: 149, Dosya: 118, Fihrist: 4-32; *Illustrierte Kronen Zeitung*, 5 December 1912, Nr. 4645, s.6.

¹⁰⁴⁹ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 349.

¹⁰⁵⁰ *Sabah*, R. 23 Teşrinisani 1328/M. 6 Aralık 1912, Nr. 8339, s. 1.

¹⁰⁵¹ 3 Aralıkta Osmanlı ve Bulgar Komisyonları tarafından imzalanan ara hat ve tarafsız bölge kararı protokol metninin tamamı için Bkz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi Birinci..*, s. 95-98; ATASE, BLH- klasör: 311, Dosya: 15, Fihrist: 18-1,18-2.

¹⁰⁵² *Illustrierte Kronen Zeitung*, 4 December 1912, Nr. 4644, s.5

¹⁰⁵³ *Sabah*, R. 21 Teşrinisani 1328/M. 4 Aralık 1912, Nr. 8337, s. 1

Yunanistan donanmasının müttefiklerine büyük destek sağladığını ama kara ordusunun, yalnızca dört tümenle savaşa dâhil olduğu halde Yunanistan'ın taleplerinin Bulgarların kazandığı başarılar yanında orantısız istekler olduğunu iddia etti¹⁰⁵⁴. Yine Amerika kaynaklı haberlerde ise Yunanistan donanmasının yaptığı hizmetlerin küçümsenmemesi gerektiği, eğer Yunan donanması olmasaydı Türklerin Dedeoğaç sahillerinden çıkarma yapıp Bulgarlara kanatlardan saldırbileceğini ileri sürülmekteydi. Ayrıca bir Balkan ittifakının kurulmasında Venizelos'un etkisinin büyük olduğu, savaştan önce Türklerin Yunanistan'a büyük toprak tavizleri teklif etse de, Yunanistan'ın kabul etmeyip ittifaka katıldığı belirtilmekteydi. Ancak Bulgarların mütareke antlaşmasını kendi çıkarları doğrultusunda imzalamak istedikleri ifade edilmiş ve Balkan müttefikleriyle Yunanistan arasındaki ayrılıkların artık kesinleştiği¹⁰⁵⁵, Balkan müttefikleri için bu durumun sonun başlangıcı olduğu yönünde haberler yapılmaktaydı¹⁰⁵⁶.

3. Londra Barış Konferansı ve Avrupa Devletlerinin Notası

Balkan müttefiklerinin istekleri doğrultusunda müzakerelerin yapılacağı yer olarak Londra'nın tespiti hususunda mutabık kalındı. Osmanlı kamuoyunda, konferansta Türkiye'yi temsilen kimin gönderileceğine dair farklı şahısların adı geçiyordu. İlk olarak Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa, Ticaret Nazırı Reşid Paşa ve Berlin Büyükelçisi Osman Nizami Paşa'nın ismi geçmiş, Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi'nin de heyete eşlik edeceği belirtilmişti. Bu hususta Meclis-i Vükelâ'da görüşmeler devam etmekteydi¹⁰⁵⁷. Ancak Tevfik Paşa, Balkan müttefik devletlerinden hiç birinin Londra'daki Büyükelçilerini delege tayin etmediklerini bildirmesi üzerine¹⁰⁵⁸, Meclis-i Vükelâ, konferansa Osmanlı Devleti'ni temsilen, Ticaret ve Ziraat Nazırı Reşid Paşa başkanlığında, Berlin Büyükelçisi Osman Nizami Paşa ve Bahriye Nazır Vekili Salih Paşa'nın gönderilmesine karar verdi. Heyetin, 10

¹⁰⁵⁴ *Die Neue Zeitung*, 5 December 1912, Nr. 334, s. 3.

¹⁰⁵⁵ *The New York Times*, 4 December 1912, s. 1.

¹⁰⁵⁶ *The Sun*, 4 December 1912, Vol. LXXX, Nr.95, s. 2.

¹⁰⁵⁷ *Sabah*, R. 25 Teşrinisani 1328/M. 8 Aralık 1912, Nr. 8341, s. 1

¹⁰⁵⁸ *Sabah*, R. 26 Teşrinisani 1328/M. 9 Aralık 1912, Nr. 8342, s. 1

Aralık'ta Romanya vapuruyla yola çıkacağı, oradan da Köstence yoluyla Londra'ya gideceği gazetelere yansıyan haberlerden anlaşıyordu¹⁰⁵⁹.

Konferansın, 16 Aralık 1912'de St. James Sarayı'nda İngiliz Hariciye Nazırı Sir Edward Grey başkanlığında ilk toplantısı yapıldı¹⁰⁶⁰, Bulgar başdelegesi Danev'in teklifiyle Sir Edward Grey konferansın onursal başkanlığını yapmayı kabul etti. Aynı günlerde Londra'da Fransa, Rusya, Almanya, İtalya ve Avusturya büyükelçilerinin katıldığı ve İngiliz Hariciye Nazırı Grey'in başkanlığında Büyükelçiler Konferansı (Süfera Konferansı)'nda toplandı. Bu konferansla Balkan devletleri ile Türkiye arasında devam eden barış konferansına paralel olarak, benzer konular ele alınarak sürecin yakından takip edilmesi amaçlanmıştı¹⁰⁶¹. Ancak büyükelçiler aynı zaman da Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf devletlerinin de temsilcileriydi. Dolayısıyla tarafların menfaatlerinde farklılıklar olduğu için yaklaşımlarında uyuşmazlıklar mevcuttu¹⁰⁶². Fakat hepsinin öncelikli amacı barışı sağlayıp savaşın Avrupa'ya sıçramasını önlemektir. İngiliz Hariciye Nazırı Sir Edward Grey ise konferansın amacını, *"Herhangi bir konuda en iyi çözümü bulmak değil, büyük devletlerarası barışı korumak."* olarak ifade etmiştir¹⁰⁶³.

Konferansı gazete muhabirleri de yakından takip ediyordu ve ilk gün için dikkati çeken husus, Bulgaristan'ın Edirne'ye sahip olmak için kararlılığı ve başdelege Danev'in ısrarla, *"Ya Edirne ya da savaşa devam"* sözleri oldu. Diğer bir mesele ise Yunanistan'ın toplantıya kabul edilip edilmeyeceğiydi. Danev'in, Paris Temps gazetesine verdiği röportajda Edirne için Avrupa devletlerinin söyleyecek bir şeylerinin olmadığını ve meselenin Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında olduğu ifadelerine yer verilmekteydi¹⁰⁶⁴. Anlaşıldığı üzere Bulgaristan Edirne konusunda ne Avrupa devletleri ne de müttefiklerinin müdahalesini istemekteydi. Fransız Matin

¹⁰⁵⁹ Sabah, R. 27 Teşrinisani 1328/M. 10 Aralık 1912, Nr. 8343, s. 1.

¹⁰⁶⁰ Sabah, R. 4 Kânunuevvel 1328/M. 17 Aralık 1912, Nr. 8350, s. 2; Edward Grey, *Twenty-Five Years 1892-1916*, C. I, Hodder and Stoughton Limited, London 1925, s. 261.

¹⁰⁶¹ Raymond Poincaré, *Lufta e Pare dhe e Dytë Ballkanike si dhe Konferenca e Londres 1912-1913*, İngilizce'den Çev. Shagrir Shehu, Logos-A, Üsküp 2009, s. 378; Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s. 169; Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denizinde Türk-Yunan Mücadelesi*, 2. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 84.

¹⁰⁶² Ernst Christian Helmreich, *The Diplomacy of The Balkan Wars*, Cambridge Harward University Press, London 1938, s. 249.

¹⁰⁶³ Necdet Hayta, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁰⁶⁴ The Sun, 16 December 1912, Vol. LXXX, Nr. 107, s. 4.

gazetesinden haberleri aktaran bir başka gazete ise Edirne konusunda Türklerin de vazgeçmeye niyetlerinin olmadığını ve Osmanlı Sultanı'nın konferansa katılacak delegelere gitmeden önce “*Her şeye teslim olabilirsiniz ama atalarımın yaşadığı Edirne'yi bırakmanızı istemiyorum.*” dediğini yazmaktaydı¹⁰⁶⁵.

Barış müzakerelerinde, Osmanlı delegeleri, kendilerine verilen yetkilerde mütareke antlaşmasını imzalamamış olan Yunanistan'la görüşme yetkilerinin olmadığını, bu hususta İstanbul'un talimatının lüzumuna ihtiyaç olduğunu belirttiler¹⁰⁶⁶. Fakat Yunanistan'ı ilgilendirmeyen konular üzerine konuşabileceklerini bildirdiler. Ancak Bulgaristan delegeleri, Yunanistan olmadan ateşkes anlaşması imzalandığını belirterek bir de onlar olmadan barış müzakereleri yapılırsa ittifaklarının bozulabileceğini söyleyerek bu teklifi reddettiler¹⁰⁶⁷. Bu hususla ilgili olarak Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan Efendi tarafından Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa'ya gönderilen telgrafta Osmanlı donanmasının yakında adaları, Yunan kuvvetlerinden kurtaracağını, bundan dolayı Yunanistan delegelerinin barış görüşmelerine katılmalarına rıza göstermelerini istedi. Ancak kuşatma altında olan yerlerin ve Garp Ordusu'nun acilen ikmal edilmesi gerektiğinden bu hususta ısrar edilmeliydi. Aksi takdirde Edirne Kalesi düşecekti¹⁰⁶⁸. Ancak Osmanlı delegelerinin bu teklifleri, müttefikler tarafından, mütareke protokolünde Türklerin erzak sevkine dair bir madde olmadığı gerekçesiyle reddedildi. Bilhassa Bulgaristan, buna şiddetle karşı çıkmaktaydı¹⁰⁶⁹.

Aynı günlerde, Osmanlı donanmasının Bozcaada ve Gökçeada arasında bulunan beş parçalık Yunan donanmasını şiddetli top atışlarıyla uzaklaştırdığı kamuoyuna yansımaktaydı¹⁰⁷⁰. Tabii olarak sevinçle karşılanan bu durumda kamuoyundaki heyecanın Yunanistan donanmasının amiral gemisi, Averof

¹⁰⁶⁵ *Die Neue Zeitung*, 17 December 1912, Nr. 346, s. 2.

¹⁰⁶⁶ *Sabah*, R. 6 Kânunuevvel 1328/M. 19 Aralık 1912, Nr. 8352, s. 2; *Tanzimat*, R. 7 Kânunuevvel 1328/M. 20 Aralık 1912, Nr. 401, s. 3.

¹⁰⁶⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 185-186

¹⁰⁶⁸ Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu-Belgeler, C. I, (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 145-Belge No. 434; *The Sun*, 22 December 1912, Vol. LXXX, Nr.113, s. 1.

¹⁰⁶⁹ *Sabah*, R. 10 Kânunuevvel 1328/M. 23 Aralık 1912, Nr. 8356, s. 1-2; *Alemdar*, R. 10 Kânunuevvel 1328/M. 23 Aralık 1912, Nr. 241-131, s. 1; *Tanzimat*, R. 10 Kânunuevvel 1328/M. 23 Aralık 1912, Nr. 404, s. 3.

¹⁰⁷⁰ *Sabah*, R. 5 Kânunuevvel 1328/M. 18 Aralık 1912, Nr. 8351, s. 1.

zırhlısının baş ve kış tarafından isabet alarak tahrip edildiği haberlerinin artmasına sebep olduğu gazetelere aksetmişti¹⁰⁷¹. Atina gazetelerinde aktarılan haberde de Averof zırhlısının tersaneye alındığı, tamiratın üç-dört ay sürebileceği ve baş kısmının tamamen değişmesi gerektiği bilgisi bu durumu doğrular nitelikteydi¹⁰⁷². Aynı şekilde, İstanbul gazetelerinden ve buradaki temsilcilerinden aldıkları bilgiler doğrultusunda, Avusturya gazeteleri de Osmanlı donanmasının, Yunan donanmasını Bozcaada civarından uzaklaştırdığı yönünde haberlere yer vermektedir¹⁰⁷³.

Londra’da yapılan konferansta münakaşaların odak noktası, Edirne’nin akıbetinin ne olacağı idi. Osmanlı delegelerinin Edirne’yi ellerinde tutmak için ısrar edecekleri, ancak Balkan müttefiklerinin bu hususta taviz vermeyip, gerekirse müzakereleri devam ettirmeyeceği ve Edirne’nin Bulgaristan’a ilhakı hususunda kararlı oldukları ifade edilmekteydi¹⁰⁷⁴. Saltanat yanlısı olarak bilinen Alemdar gazetesinde ise Londra’daki barış konferansının aleyhimize sonuçlanacağından korkulduğu, Rumeli’deki vilayetlerimizin bir kısmının kaybedildiği, bazılarına özerklik verildiği ve bazılarına da istiklal vaadinde bulunulduğu belirtiliyordu. Şayet konferans olumsuz neticelenecekse hükûmetin artık doğruların saklamaması ve milletin doğru bilgilendirilmesinin şart olduğunun altı çizilmekteydi. Buna ilave olarak ordunun güçlü olduğuna vurgu yapılırken iyi yönetilemediğini ve askerin birbirine kırdırıldığı hususunda da tenkitlere rastlanmaktaydı¹⁰⁷⁵.

Devam eden müzakerelerde, Balkan müttefiklerinin barış şartı olarak;

1. Türkiye, Tekirdağ-Midyne sınırı batısındaki topraklarını terk etmelidir.
2. Adalar Denizi’ni müttefiklere bırakılmalıdır.
3. Osmanlı Devleti Girit üzerindeki haklarından vazgeçmelidir.

İsteklerinde ısrar etmeleri¹⁰⁷⁶, görüşmelerin kesileceği yönünde yorumların yapılmasına sebep olmaktadır. Amerikan gazetelerinde, küçük Balkan devletlerinin diplomatik olarak talep ettikleri yerleri bu kadar kolay bir şekilde elde etmeyi

¹⁰⁷¹ *Sabah*, R. 6 Kânunuevvel 1328/M. 19 Aralık 1912, Nr. 8352, s. 1.

¹⁰⁷² *Tanzimat*, R. 10 Kânunuevvel 1328/M. 23 Aralık 1912, Nr. 404, s. 3.

¹⁰⁷³ *Die Neue Zeitung*, 18 December 1912, Nr. 347, s. 2.

¹⁰⁷⁴ *Sabah*, R. 8 Kânunuevvel 1328/M. 21 Aralık 1912, Nr. 8354, s. 1.

¹⁰⁷⁵ *Alemdar*, R. 7 Kânunuevvel 1328/M. 20 Aralık 1912, Nr. 238-128, s.1.

¹⁰⁷⁶ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 148- Belge No. 443.

beklemelerinin sonuçsuz kalacağı ve Osmanlı delegelerinin bu isteklere boyun eğmeyeceği yazılarak, müttefiklerin sahada olduğu gibi masada da mücadele etmeleri gereği üzerinde durulmaktaydı¹⁰⁷⁷. Sabah gazetesine göre Balkan müttefikleri, Gelibolu ve Marmara Denizi'ne kadar gelerek İstanbul'u baskı altında tutmanın gayretindeydi. Osmanlı Hükûmeti'nin müzakerelerde delegelerine ne kadar salahiyet verildiği bilinmiyordu. Memleketin geleceğine karar verilecek müzakerelerde, delegelerin en geniş yetkilere sahip olması gerekmektedir. Lüzum olursa müzakerelere kesin olarak son verilmeliydi. Böylesi durumlarda talimat beklemek, delegelerin nüfuzunu göstermesi açısından olumsuzluk yaratacağı gibi, bunu karşı taraf fark ederse daha fazla sıkıntılara sebep olabilirdi. Şayet Osmanlı delegeleri bu nüfuza sahipse, teklif edilen şartlar karşısında konferans salonunu hemen terk etmek arzusunu şiddetle hissetmiş olmalıydılar. Osmanlı kamuoyu Reşid, Salih ve Osman Nizami Paşaların hamiyetinden emindi. Eğer müzakereleri terk etmemişlerse memleketçe bir menfaat vardı. Bunlar, Meclis-i Vükelâ'da görüşülecekti. Ancak son tekliflerini Balkan müttefiklere bildirmeli ve eğer reddilirse bir dakika bile tereddüt etmeden müzakereler kesilmeliydi. Zira sonuç alınamayarak müzakerelerle vakit kaybetmenin bir manası yoktu¹⁰⁷⁸. Kaldı ki, Edirne gibi bir vilayeti hiçbir hükûmet terk etmeye cesaret edemezdi. Adalar ise Avrupa topraklarına değil Anadolu topraklarına aitti.¹⁰⁷⁹ Haliyle aksi bir durumda Osmanlı delegeleri müzakereleri kesmeliydi¹⁰⁸⁰. Ancak Edirne Bulgaristan kuşatması altındaydı ve kale düşene kadar Bulgarlar beklemeye razıydı. Buna karşı Osmanlı Devleti Edirne'yi asla bırakmayı düşünmüyordu ve sonuna kadar direnme kararlılığındaydı¹⁰⁸¹.

Tıpkı Edirne gibi konferansın en çetin meselelerinden bir diğeri de Adalar Denizi'nin geleceğiydi. Çünkü hukuken adaların hepsi Osmanlı Devleti'nin bir parçasıydı. Fakat Trablusgarp Savaşı esnasında İtalya, işgal ettiği Oniki Ada ve Rodosu elinde bulunduruyordu. Balkan Savaşı boyunca Yunanistan ise Adalar Denizi'ndeki diğer birçok adayı işgal etmiş durumdaydı. Ancak Gerek Yunanistan'ın

¹⁰⁷⁷ *The Sun*, 24 December 1912, Vol. LXXX, Nr.115, s. 3.

¹⁰⁷⁸ *Sabah*, R. 12 Kânunuevvel 1328/M. 25 Aralık 1912, Nr. 8358, s. 1.

¹⁰⁷⁹ *Sabah*, R. 18 Kânunuevvel 1328/M. 31 Aralık 1912, Nr. 8364, s. 1.

¹⁰⁸⁰ *The New York Times*, 31 December 1912, s. 4.

¹⁰⁸¹ *Tages-Post*, 29 December 1912, Nr. 297, s. 2.

Gerekse İtalya'nın Adalar Denizi'nde ki bu üstünlüğü İngiltere'yi son derece rahatsız etmekte, Mısır'da ki pozisyonu ve Doğu Akdeniz ticareti açısından tehlike oluşturmaktaydı¹⁰⁸². Osmanlı Devleti için ise adalar zaten hayati öneme sahipti ve Anadolu'nun bölünmez bir parçası olarak görülmektedir¹⁰⁸³. Ancak görüldüğü üzere Adalar Denizi anlaşmazlığında durum biraz daha farklı, karmaşık ve çok taraflıydı. Sadece savaşan tarafların değil, Avrupa devletlerinin de menfaatleri bulunmakta ve birbirleriyle çelişmekte ve çatışmaktaydı.

Mevcut durumda Yunanistan, adaların tamamına sahip olmak isterken İtalya ise işgal etmiş olduğu adaları terk etmemektedir. Hatta Bulgaristan dahi hak iddia etmektedir. Ancak bununla ilgili olarak Rusya, araya girerek menfaatlerini korumakta kararlıydı. Rusya, Bulgaristan'ın Marmara sahiline yerleşmesine ve İmroz ve Taşoz Adalarının Osmanlı Devleti'nin elinden alınmasına razı değildi. Her ne kadar Yunanistan, İmroz ve Taşoz Adalarını tahkim etmeyeceğini ileri sürse de Rusya, aleyhtar olduğu bu durum karşısında, Boğazlardaki statükonun değişme ihtimalini düşünerek Boğazlar Meselesi'ni yeniden müzakere konusu yapabilmeyi. Bu durumda ise bütün Avrupa ve sınır devletleri işin içerisine girebilirdi. İşte bu karmaşık ve çok taraflı bir konuda Osmanlı Devleti; Çanakkale Boğazı önlerindeki adaların ve Anadolu topraklarına ait olduğunu savunduğu Midilli Adası ve İtalya'nın işgalinde bulunan adaların, kendisinde kalması gerektiğini ileri sürmekteydi¹⁰⁸⁴.

Devam eden müzakerelerde Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi Osmanlı Devleti'nin Viyana, Paris, Petersburg, Berlin ve Roma Büyükelçilerine telgraf göndererek Osmanlı Hükûmeti'nin son tekliflerinin iletilmesini istedi. Buna göre Edirne Vilayeti'nin batısındaki bütün topraklar terkedilerek Edirne Vilayeti Osmanlı İmparatorluğu'nda kalacaktı. Türkiye, Adalar Denizi'ndeki adaların hiçbirinden vazgeçemezdi ve Girit konusundaki kararı büyük devletler verecekti. Osmanlı devletinin bu talepleri bir bütündü ve her hangi biri değiştirilemezdi¹⁰⁸⁵.

¹⁰⁸² Necdet Hayta, *a.g.e.*, s. 26-27.

¹⁰⁸³ Şerafettin Turan, "Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar, Taraflar", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 50.

¹⁰⁸⁴ *Sabah*, R. 18 Kânunuevvel 1328/M. 31 Aralık 1912, Nr. 8364, s. 1.

¹⁰⁸⁵ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 151- Belge No. 454; Pamela J. Dorn Sezgin, "Between Cross and Crescent British Diplomacy and Press Opinion toward the Ottoman Empire in Resolving the Balkan

Osmanlı Hariciyesi bu hamleyle, Avrupa devletlerinin siyasi desteğini sağlamayı hedeflemişti. Lakin elçiliklerden gelen cevaplar, olumlu yönde değildi. Roma Büyükelçisi Nabi Bey, Bulgaristan Kabinesi'nin savaşa yeniden başlama kararı verdiğini ve Çar Ferdinand'ın Çatalca'ya gideceğini Bâb-ı Âli'ye bildirdi. Petersburg Büyükelçisi Turhan Paşa da 2 Ocak'ta gönderdiği telgrafta, Sazonov'un hiçbir şeye yanaşmak istemediği; aslında Rusya'nın kanaatinin Osmanlı Devleti'ne gerekli desteğin verildiği ancak Edirne'nin Türkiye'de kalamayacağı hususunda bütün Avrupa devletlerinin hemfikir olduğu yönündeydi. İlâveten, buna itiraz edilmesi savaşın yeniden başlaması anlamına gelirdi. Zaten Osmanlı Devleti ekonomik olarak çok zor durumdaydı. Bu şartlar altında asker, Çatalca hattında ne kadar daha tutulabilirdi? Rusya ise Girit'in Yunanistan'ın olduğu ve diğer adaların da onlara verilmesi gerektiği düşüncesine sahipti. Almanya'dan ise Avusturya ve İtalya ile görüşüldükten sonra görüş bildirilebileceği iletilmişti. Ancak tavsiye olarak Balkan müttefikleriyle anlaşılması gerektiği ve hiçbir Avrupa devletinin tek başına bu buhranı çözemeyeceği dolayısıyla genel bir savaştan korkulduğu ifade edilmişti. Poincare'den aldığı cevabı ileten Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa Osmanlı Devleti'nin talep ettiği anlaşmazlıkların çözümü için bazı konular Avrupa devletlerine bırakılmalıydı. Ancak buna bütün Balkan müttefiklerinin de onay vermesi gerekiyordu. Edirne meselesinde ise Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin buradan vazgeçmesi gerektiği kanaatindeydi. Haliyle Fransa Hükûmeti'nin de onlarla birlikte hareket etmesi bekleniyordu¹⁰⁸⁶.

Londra'daki konferansta tarafların geri adım atmaması ve karşılıklı verilen beyanatlar artık müzakerelerin kesileceği yönünde haberlere sebep oluyordu. Bulgar başdelegesi Danev, gazetelere verdiği röportajda Osmanlı Devleti'nin kabul edilebilir şartlarla gelmezse müzakerelerin bozulacağı ve savaşa devam edileceği açıklamalarında bulunmaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin Adalar Denizi ve Edirne'yi teslim etmeyeceğine de kesin gözüyle bakılıyordu¹⁰⁸⁷. Tanzimat gazetesi ise müzakerelerin başladığı ilk günden itibaren Bulgar başdelegesi Danev'in sürekli

Wars 1912-1913" *War and Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications*, Ed: M. Hakan Yavuz-İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 440.

¹⁰⁸⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 210-211.

¹⁰⁸⁷ *The Evening World*, 4 December 1913, s. 4

tehdit eder vaziyetteki sözlerini eleştirerek, lüzumlu lüzumsuz gazetelere verdiği röportajlarda böyle aşırı tavır takınmasını da blöf olarak değerlendirmişti¹⁰⁸⁸. Londra’da yapılan müzakerelerden bir netice alınamaması, İstanbul’da da siyasi ortamı her geçen gün gerginleştirip, İttihatçılarla Kâmil Paşa Hükûmeti’ni karşı karşıya getiriyordu. Bu hususta Kâmil Paşa Hükûmeti’nin savaşın yeniden başlamaması için elinden geleni yaptığı, ancak savaşı isteyen muhalif kesimin çok güçlü olduğu ve her an hükûmetin düşebileceği ifade ediliyordu¹⁰⁸⁹. Enver Bey’in röportajını yayımlayan The Sun gazetesi, Türklerin Çatalca’da müttefikleri mağlup edebileceklerine inandığını ve hükûmetin teslim olma fikrini kınadığını belirtmekte ve savaş yanlısı Jön Türklerin, Edirne meselesi üzerinden hükûmeti sıkıştırıp zayıflatmış kanaatindeydi¹⁰⁹⁰.

Barış müzakerelerinin son günlerine doğru Osmanlı Hükûmeti’nin, Edirne ve Adalar Denizi’ndeki adalardan vazgeçmemesi üzerine Balkan müttefik delegeleri, 6 Ocak’ta konferansı askıya aldıklarını belirttiler¹⁰⁹¹. Ancak Osmanlı Devleti’nin taleplerinin yeni tekliflerle müzakerelere tekrar başlanabileceğinin de kapısı açık bırakılmıştı. Yine müttefiklerin taleplerinin büyük bir kısmını Osmanlı’nın kabul etmesi için büyük devletlerin meseleye müdahil olması ve kontrolü ellerinde bulundurmaları sayesinde müzakerelerin ikinci aşamasının başlayabileceğine inanılıyordu. Ancak bu durum sadece Osmanlı Devleti için değil Avrupa’nın desteği ve iyi niyetine Balkan müttefiklerinin de muhtaç olduğu yorumları yapılmaktaydı¹⁰⁹².

Barış konferansına paralel olarak Londra’da devam eden Büyükelçiler Konferansı, 4 Ocak 1913’teki toplantısında, Müttefik delegelerin, Osmanlı delegelerine son tekliflerini sunduklarını ve eğer kabul edilmezse müzakerelerin kesileceğini bildirmeleri üzerine konu, Büyükelçiler Konferansı’nda da değerlendirildi. Müzakerelerin sonlandırıp savaşın yeniden başlaması ihtimaline karşı, Osmanlı Devleti nezdinde alınacak ortak tavır belirlenmeye çalışıldı. İngiltere

¹⁰⁸⁸ *Tanzimat*, R. 23 Kânunuevvel 1328/M. 5 Ocak 1913, Nr. 408, s. 1.

¹⁰⁸⁹ *The Sun*, 7 January 1913, Vol. LXXX, Nr.129, s. 3.

¹⁰⁹⁰ *The Sun*, 8 January 1913, Vol. LXXX, Nr.130, s. 3.

¹⁰⁹¹ Nurten Çetin, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁰⁹² *The New York Times*, 7 January 1913, s. 1.

Hariciye Nazırı Grey, yaptığı konuşmada savaşı önlemek için Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir girişimde bulunulması gerektiğinin altını çizmekteydi¹⁰⁹³.

Gelişmeleri yakından takip eden gazeteler, Osmanlı Devleti'nin yapılan teklifleri reddetmesi durumunda ne gibi yaptırımlar uygulanabileceğine dair Büyükelçilerin devamlı bir araya geldiğini yazmaktaydı. Londra'da bulunan delegeler arasında barışçıl bir çözüm umudunun neredeyse kalmadığı ve delegelerin her an Londra'dan ayrılmak için çantalarının hazır olduğu belirtilmekteydi¹⁰⁹⁴. Londra'da barış için adımlar atılırken aynı zamanda belirsizlikler de beraberinde devam etmekte, Edirne'nin geleceği belirlenememekteydi. Bunun yanında savaş yeniden başlayacak mı, Balkan devletleri halen ortak hareket edebilecekler mi, Osmanlı çaresiz bir şekilde savaşa devam mı edecek soruları merak edilen ve tartışılan konuların başında geliyordu. Müttefikler, bir yandan da yaptıkları açıklamalarla savaşa hazır oldukları mesajını vermeyi de ihmal etmemekteydi. Sofya'dan bildirilen haberde, askerin sağlık durumunun iyi olduğu, salgınların azaldığı ve özellikle koleranın bittiği yönündeydi¹⁰⁹⁵. Bulgar delegeler, müttefik ordularının durumunun mükemmel olduğunu ve Trakya'da 280.000 askerin hazır bir şekilde beklediğini ve mütarekenin uzadığı her günün maliyetinin kendilerine üç milyon frank olduğu için bu bekleyişe daha fazla devam edilemeyeceğini ifade etmekteydi. Ancak bunun yanında Osmanlı ordusunun, Çatalca'da sadece 110.000 askerin olduğu belirtilerek üstün konumda oldukları mesajını da vermeyi ihmal etmiyorlardı¹⁰⁹⁶.

Kendi aralarında da çekişmelerin olduğu görülen Balkan müttefikleri, muhtemel bir barış antlaşmasında, işgal ettikleri toprakların paylaşılmasında kendileri için bir üstünlük sağlamak adına müttefik delegeler, tarihî akrabalık ve dostluk gibi ortak paydaları öne çıkararak, Avrupa devletlerinin kendi lehlerine kararlar almaları için yoğun bir diplomasi ve lobi faaliyeti de yürütüyorlardı¹⁰⁹⁷. Osmanlı gazeteleri Avrupa devletlerinden beklenen kararın henüz gelmediği, bunun

¹⁰⁹³ Necdet Hayta, *a.g.e.*, s. 34-35.

¹⁰⁹⁴ *The New York Times*, 14 January 1913, s. 4.

¹⁰⁹⁵ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 17 January 1913, Nr. 2796, s. 5.

¹⁰⁹⁶ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 16 January 1913, Nr. 2794, s. 1.

¹⁰⁹⁷ *The New York Times*, 14 January 1913, s. 4.

sebebinin ise büyükelçilerin hükûmetlerinden aldıkları talimatlar arasında farklılıkların olmasından kaynaklandığı yönündeydi¹⁰⁹⁸. Başka bir gazete ise Avrupa devletlerinin, Balkan müttefiklerine sürekli destek verirken Osmanlı Hükûmeti'ne ise sadece nasihat ettikleri eleştirisinde bulunmaktaydı¹⁰⁹⁹.

Avrupa devletlerinin vereceği ortak notaya Almanya'nın değişiklik talep etmesi üzerine notanın imzalanmasını geciktirdi. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nde muhalefetin güçlenmesine sebep olmaktadır. Muhalefet, Edirne ve adaları terk etmemek için savaş tartarıydı ve her an bir darbe girişiminde bulunabildirdi¹¹⁰⁰. Gecikmelide olsa Avrupa Büyükelçiler Konferansı'nda alınan karar ile 17 Ocak 1913'te Edirne'nin Balkan müttefiklerine bırakılması ve Adalar Denizi'nin geleceği hususunda kararın da kendilerine ait olmasını isteyen notayı, Büyükelçileri aracılığıyla Osmanlı Hükûmeti'ne bildirilmişti¹¹⁰¹. Notada şu ifadeler dile getiriliyordu:

1. Büyük devletlerin tavsiyelerini dinlememekle ve barış yapılmasına engel olmakla Osmanlı Hükûmeti ağır bir sorumluluk altına girmektedir ve savaş uzarsa başkent İstanbul ve Anadolu tehlikeye düşecektir.
2. Osmanlı Hükûmeti, savaş sonrasında Avrupa'nın maddi ve manevi yardımına muhtaçtır ve bu yardımları ancak büyük devletlerin tavsiyelerini dinleyerek elde edecektir.
3. Bu durumda büyük devletler, Edirne'nin Balkan müttefiklerine terkedilmesi ve Adalar Denizi hakkında karar verme yetkisini de kendilerine bırakması yolundaki tavsiyelerini yenilemek durumunda kalmıştır.
4. Bu tavsiyelere karşılık olarak büyük devletler, Edirne'de camilerin, dini binaların vb. korunması için çaba harcayacaklardır. Adalar için bulunacak

¹⁰⁹⁸ *Sabah*, R. 2 Kânunusani 1328/M. 15 Ocak 1913, Nr. 8379, s. 1

¹⁰⁹⁹ *Tanzimat*, R. 26 Kânunuevvel 1328/M. 8 Ocak 1913, Nr. 411, s. 1.

¹¹⁰⁰ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 171- Belge No. 542.

¹¹⁰¹ Nurten Çetin, *a.g.e.*, s. 172.

çözümde Türkiye'nin güvenliğine karşı herhangi bir tehdidi önleyici nitelikte olacaktır¹¹⁰².

Avrupa devletleri, şayet barış antlaşması imzalanırsa Osmanlı Hükûmeti'ne maddi ve manevi her türlü desteğin verileceği; fakat şartları kabul etmezse savaşa kaldığı yerden devam edileceği tehdidinde bulunmaktan geri durmamaktaydılar¹¹⁰³.

Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'ne vermiş oldukları nota, daha ziyade bir emir mahiyetindeydi. Kâmil Paşa Hükûmeti'nin notayı kabul etmekten başka bir tercihi yoktu. Hükûmet gibi Karargâh-ı Umûmi de daha müzakereler devam ederken ne pahasına olursa olsun barışın sağlanmasını istiyordu. Ancak ordu içerisinde Karargâh-ı Umûmi gibi düşünmeyen zâbitan da vardı. Bu zâbitan düşmana karşı derhal taarruza geçmek ve Bulgaristan kuvvetlerini Trakya topraklarından kovup gidişatı Türkiye lehine çevirmek istiyordu. Bunun için Karargâh-ı Umûmi'de savaş isteyen zâbitanın ihtilâl yapacakları dahi konuşulmaktaydı¹¹⁰⁴.

Gazetelerde ise Osmanlı Hükûmeti'nin, Londra'daki Türk delegelerin ne olursa olsun Avrupa devletlerinin verdikleri ortak notaya olumsuz bir cevap vermemesi talimatı aldıkları haberleri yer almaktaydı. Lakin tek başına böyle bir kararı alamayan hükûmet, salı günü Meclis-i Vükelâ'yı toplayacaktı. Kâmil Paşa ise verdiği bir röportajında barışı arzu ettiklerinin ama bu hususta kamuoyunun düşüncesinin de önemli olduğunun altını çizdi. Ayrıca büyük çoğunlukla komuta kademesinin savaşın devamı konusunda ısrarcı olduğu ama savaşa devam edilirse en büyük ihtiyacın para olacağı ve bu süreçte herhangi bir dış destek almanın da mümkün olmayacağı için iç borçlanma yoluna gidilerek çözüm yollarının aranabileceğini ifade etmişti¹¹⁰⁵.

Avrupa devletlerinin notası karşısında Alemdar gazetesi; *"Bu zamana kadar Balkanlarda çok fazla toprak kaybettik, bu defa da kaybedeceğiz. İsteğimiz sadece Edirne'nin bizde kalması ama buna bile rıza göstermiyorlar. Edirne bizim hayatımız.*

¹¹⁰² Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 171- Belge No. 544; *The New York Times*, 18 January 1913, s. 3.

¹¹⁰³ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, 3. Baskı, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 1986, s. 195.

¹¹⁰⁴ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 64.

¹¹⁰⁵ *The New York Times*, 20 January 1913, s. 1.

Eğer Edirne bizde kalmazsa mücadele sürüp gider. Ne zaman Avrupa devletleri araya girse meseleler sarpa sarıyor ve biz ne zaman Avrupa devletlerinin tekliflerini reddetsek, en büyük zarara biz uğruyoruz.” eleştirisinde bulunmaktaydı¹¹⁰⁶. Aynı gazete başka bir sayısında ise “Balkan ittifakı kurulurken, Avrupa devletleri onları himaye ederek, savaş sonunda statükonun değişmeyeceği beyan edildi. Ancak Osmanlı Devleti savaşı kaybedince söylenen sözler unutuldu. Balkan müttefiklerinin talepleri makul görüldü ve yerine getirildi. Osmanlı Devleti’nin ise yaptığı onca fedakârlığa rağmen hiçbir talebi dikkate alınmadı. Bugün henüz bizim toprağımız olan Edirne, Yanya ve İşkodra Kaleleri talep ediliyor, eğer kabul etmezsek savaşın sorumlusunun Osmanlılar olacağı ve maddi olarak hiçbir destekte bulunulmayacağı konusunda tehdit ediliyor. Gerekirse ayağımızı yorganımıza göre uzatırız, ama Edirne’yi teslim edemeyiz. Eğer teslim edersek, Boğazların ve Anadolu’nun güvenliğini de sağlayamayız. Ayrıca Adalar Denizi’nde de Yunanistan üstün değildir. Bunun böyle bilinmesi gereklidir.” Değerlendirmesi yer almaktaydı¹¹⁰⁷.

Daha öncede zaman zaman belirtildiği gibi Balkan Savaşı başladığında sonuç ne olursa olsun sınırlarda herhangi bir değişikliğin olmayacağı, mevcudun muhafaza edileceğine dair beyanda bulunan Avrupa devletlerinin¹¹⁰⁸ 17 Ocak 1913’ta Osmanlı Hükûmeti’ne verdikleri notaya Kâmil Paşa Hükûmeti’nin en kısa sürede cevap vermesi gerekmektedir. Ancak böylesine önemli bir hususta Kâmil Paşa, sorumluluğun tamamını üstüne almaktan haliyle çekinmekteydi¹¹⁰⁹. Çözüm olarak ise Kâmil Paşa, Şeyhülislam Cemalettin Efendi’nin de yönlendirmesiyle Saltanat Şûrası’nın toplanmasını teklif etti. Böylece sorumluluk paylaşılmış olacaktı¹¹¹⁰. Avrupa devletlerinin notasına cevap vermek üzere, 22 Ocak 1913’ta Dolmabahçe Sarayı’nın üst katındaki büyük salonda, vükelâ ve ayanlardan oluşan nazır ve mebuslar ile devletin farklı kademelerinde görev yapan askerî ve mülki amirlerin katıldığı; ancak İttihatçılardan önde gelen kimselerin olmadığı Saltanat Şûrası

¹¹⁰⁶ Alemdar, R. 5 Kânunusani 1328/M. 18 Ocak 1913, Nr. 157-267, s. 2.

¹¹⁰⁷ Alemdar, R. 6 Kânunusani 1328/M. 19 Ocak 1913, Nr. 158-268, s. 1.

¹¹⁰⁸ Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul 1956, s. 520.

¹¹⁰⁹ Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 86; Sina Akşin, “Babıali Baskını”, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C. 4, Cem Yayınevi, İstanbul 2008, s. 42.

¹¹¹⁰ Mehmet Fatih Sancaktar, “Balkan Savaşları Esnasında Osmanlı Hükümetleri”, *100. Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, T.C. Edirne Valiliği, Edirne 2013, s. 46.

toplandı. Yapılan müzakereler sonunda Saltanat Şûrası'nda büyük çoğunluğun isteğiyle barışın sağlanması yönünde karar alındı¹¹¹¹.

Savaşın devam etmesini isteyen İttihatçılar için ise durum kritik bir vaziyet alacaktı. Hükûmet, her an barış antlaşmasını imzalayabilirdi. Şayet Kâmil Paşa, barışı sağlayabilirse kamuoyunun desteğini arkasına alabilir ve böylece yönetimde istikrarı sürdürerek mevkini sağlamlaştırabilirdi. Sonrası için ise ittihatçıların iktidar olması ya da darbe yapması kolay olmazdı. Bu yüzden İttihatçılar için doğru zaman gelmişti¹¹¹². Ancak Kâmil Paşa Kabinesi, İttihatçıların niyetlerinden haberdardı ve vilayetlerden gelen haberlerde de İttihat ve Terakki Fırkası'nın hükûmeti iktidardan düşürmek için teşebbüse geçeceği yönünde evraklar ele geçirildiği için fırkaya bağlı İttihat ve Terakki kulüplerinin kapatılması planlanıyordu¹¹¹³.

Saltanat Şûrası'nda alınan kararlar doğrultusunda Avrupa devletlerinin notasına cevap vermek üzere 23 Ocak 1913'te toplanan Meclis-i Vükelâ'da görüşmeler devam ederken İttihatçılar, Nuruosmaniye istikametinden yürüyüşe geçerek Edirne'nin işgal edileceği sloganları atarak Bâb-ı Âli'ye ulaştı¹¹¹⁴. Elllerinde silahlarla içeri giren Enver Bey, Yakup Cemil, Necip Asım ve Sapançalı Hakkı toplantının yapıldığı salona yöneldiler¹¹¹⁵. Bu sırada gürültüleri duyup sofaya çıkan Harbiye Nazırı Nazım Paşa küfür ederek, “*Beni aldattınız, bana verdiğiniz söz böyle miydi?*” diye bağırmaya başlayınca Yakup Cemil'in silahından çıkan bir kurşunla öldürüldü. Nazım Paşa'nın bu sözleri ileride İttihatçılarla Nazım Paşa arasında bir ilişkinin olduğu ve hükûmeti devirip kendisine sadrazamlık teklif edilmiş olunabileceği yönünde değerlendirilecekti¹¹¹⁶. Oradan Kâmil Paşa'nın odasına giden Enver Bey ve Talat Bey, Kâmil Paşa'dan istifa etmesini istediler. O an Kâmil Paşa'nın elinden gelen bir şey yoktu ve kabul etmek zorunda kalmıştı. Ancak Kâmil Paşa istifa gerekçesini, “*Askerî kanadın isteği*” olarak kaleme aldıysa da kendisine,

¹¹¹¹ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s. 398; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 71.

¹¹¹² Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 205-206.

¹¹¹³ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *Muhalefetin İflası*, Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, İstanbul 1331, s. 63.

¹¹¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 1908-1914*, C. 2, 9. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 376.

¹¹¹⁵ Erhan Afyoncu-Ahmet Önal-Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 278; Sacit Kutlu, *a.g.e.*, s. 363.

¹¹¹⁶ Ali Fuad Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 79; Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 200; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 352.

bu ibarenin yerine “*Ahalinin isteği*” üzerine istifa ettiğinin yazdırıldığını Sadaret Kâtibi Ali Fuad Bey’e anlatmıştır¹¹¹⁷. Böylece İttihatçılar, Edirne’yi teslim ettiği için hükûmete karşı aniden gelişen bir olaymış gibi baskını yansıtmaya çalışmıştı. Fakat bu İttihatçılar tarafından bir süredir düşünülen ve planlanan bir darbeydi. Kâmil Paşa’nın istifa mektubuna “*Ahali*” kelimesini ekletmelerinin altında yatan sebep de muhtemelen buydu¹¹¹⁸.

Bâb-ı Âli Baskını yerli ve yabancı gazetelerde farklı değerlendirmelere sebep oldu. Sabah gazetesinde; “*Dün, Bâb-ı Âli önünde toplanan halk mukaddes vatanın hukukunun korunmasını talep etmiş, coşkulu ve heyecanlı kalabalık vatani müdafaayı bir emrivaki haline getirmiş ve Kâmil Paşa Kabinesi istifa etmiştir. Yerine yeni kabineyi kurma görevi ise devlet işlerinde tecrübeli Mahmut Şevket Paşa’ya verilmiştir. Gayet nazik bir zamanda meydana gelen bu değişim karşısında politikadan bahsetmeye lüzum yoktur ve gün, birlik ve beraberlik günüdür.*” yorumu yapıldı¹¹¹⁹. Yabancı gazetelerde, meydana gelen olaylarda İstanbul’da asayiş ve düzenin bozulmadığı ifade edildi¹¹²⁰. Bu ise yeni hükûmetin almış olduğu tedbirlerin hız ve ciddiyetinin sonucudur. Avrupa’da dahi böylesine sorunsuz bir şekilde olayların cereyan etmesi görülmüş bir durum değildir. Osmanlı Devleti için en önemli nokta bu gösterilerin, Avrupalılar tarafından yanlış anlaşılmalara sebep olunmadan olayın bitmiş olmasıdır¹¹²¹. Görüldüğü üzere Sabah gazetesi, haberlerinde baskın, darbe ya da ihtilâl gibi herhangi bir ifade kullanmadığı gibi ahalinin böyle bir değişimi talep ettiği izlenimini vermeye çalışmış ve önemli olanın Avrupa devletlerinin tepkisinin çekilmemiş olduğu değerlendirmesi yapılmıştı.

Baskın günü İstanbul’daki sakinliğe dikkat çeken Georges Remond; “*Yol boylarında hep aynı kalabalık vardı. Kimsede bir rahatsızlık veya endişe görünmüyordu. Galata Köprüsü’nde olağan devriyelerden başka asker yoktu.*

¹¹¹⁷ Ali Fuad Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 78; Hilmi Kamil Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa*, Sanat Basımevi, Ankara 1954, s. 387-388; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C. 6, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 93-95.

¹¹¹⁸ Hazal Ceren Çeviker, “II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi: 23 Ocak 1913 Babıali Baskını”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 8, S. 1, 2022, s. 168.

¹¹¹⁹ *Sabah*, R. 11 Kânunusani 1328/M. 24 Ocak 1913, Nr. 8388, s. 1.

¹¹²⁰ *The Sun*, 24 January 1913, Vol. LXXX, Nr. 146, s. 1.

¹¹²¹ *Sabah*, R. 12 Kânunusani 1328/M. 25 Ocak 1913, Nr. 8389, s. 1.

İstanbul sokaklarında da Beyoğlu'nda olduğu gibi aynı sükûnet vardı. Bâb-ı Âli taraflarında biraz hareket ve heyecan görünüyordu” sözleriyle anlatmıştı¹¹²². Alemdar gazetesi ise meseleyi meşrutiyet yönetiminin tekrar ilanından itibaren ele alarak hükûmeti kuran İttihat ve Terakki yönetimlerinin, vatanın menfaatleriyle taban tabana zıt bir siyaset izledikleri, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti'ne kadar belki istemeden belki de tecrübesizlik yüzünden hiçbir zaman vatanın hizmetçisi olmadıkları eleştirisinde bulunuldu. Millet, İttihatçıların yönetimi ele geçirdiklerinde sükûnet, dostluk ve kardeşlik döneminin başlayacağını umuyordu. Ancak takip edilen şiddetli fırkacılık ve siyaset yüzünden bu mümkün olmadı. İttihatçıların yönetimden düşmesi, Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa Hükûmetlerinin kurulması ile de bu gerçekleştirilemedi. Şayet yeni kurulan Mahmut Şevket Paşa Hükûmeti, milleti kardeşlik ve dostluk çatısı altında birleştirip yönetmeyi başarsa her türlü eleştiriyi bırakıp, bu hükûmeti sonuna kadar destekleyecekleri, bunun aksini düşünenin ise damarlarında Türklük hissi taşımadığı ifade ediliyordu¹¹²³.

Siyasi olarak böylesine gergin bir ortamın olduğu İstanbul'da, gazetelerin ne derece özgür bir şekilde yayım yaptığı düşündürücüydü. Nitekim Cemal Paşa, İstanbul Muhafızlığı'na tayininden sonra gazetelerin başmuhabirlerini yanına davet etmiş ve sükûneti bozacak haberler yapılmaması ve hafif bir askerî sansür uygulamak şartıyla yayımlarına devam edebileceklerini belirtmişti. Ayrıca kendilerine muhalif olan Alemdar gazetesinin dahi yayıma devamı hususunda müsaade edilmişti. İlaveten Edirne'nin kurtarılması için ve memleketin menfaatine ve kamuoyunun aydınlatılmasına yönelik yayımlara önem vermeleri istenmişti¹¹²⁴. Ancak İkdâm başyazarı Ali Kemâl ve Doktor Rıza Nur gibi önde gelen Hürriyet ve İtilafçılar kendilerine iyi bir hayat sürebilecekleri maaş bağlanarak yurt dışına gönderilmek istendi. Kabul etmemeleri üzerine ise Cemal Paşa'nın sokakta başınıza bir şey gelirse mesuliyeti kabul edemeyiz tehdidinden sonra gitmek mecburiyetinde kalmışlardı¹¹²⁵. Rahatlıkla anlaşılabileceği gibi İttihatçıların, İstanbul'da başta basın olmak üzere muhalefeti sindirme gayretleri açıkça görülmekteydi. Lakin muhalifler de gücü

¹¹²² Georges Remond, *a.g.e.*, s. 131-132.

¹¹²³ *Alemdar*, R. 19 Kânunusani 1328/M. 1 Şubat 1913, Nr. 162-272, s. 1.

¹¹²⁴ Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 25.

¹¹²⁵ Ziya Nur Aksun, *a.g.e.*, s. 99.

ellerine geçirdiklerinde İttihatçılar'dan pek farklı hareket etmemekteydiler. Nitekim görüldüğü üzere İstanbul'da başta basın kontrol altına alınmaya çalışılmıştı.

Zaten İttihatçılarla Kâmil Paşa'nın anlaşmazlığı, esasında hükûmeti kurduğu ilk günler de başlamıştı. Kâmil Paşa, hükûmeti kurar kurmaz ilk işi, devlet kadrolarında olan İttihatçıların peşine düşerek¹¹²⁶ mülki amirleri değiştirmek ve yerine muhalif kimseleri atamak oldu. İttihatçıların yayın organı olarak bilinen Tanin gazetesi kapatılarak bir anlamda muhalif gazeteler susturulmaya çalışıldı ve bazı ittihatçılar tutuklandı. Özellikle, Selanik'in 9 Kasım'da kaybedilmesi üzerine İstanbul'a dönen İttihatçıları ise Kâmil Paşa, ya sürgüne gönderdi ya da tutuklattı. Kaçabilen İttihatçılar ise Bâb-ı Âli baskınına kadar Avrupa'da yaşamak zorunda kalıp, zamanın gelmesini bekleyecekti¹¹²⁷. Hatta Talat Paşa, Brüksel'de yaşayan İttihatçılara yazdığı bir mektubunda darbe yapmaya karar verdiklerini ifade etmekteydi¹¹²⁸.

İttihatçılar, planlı veya plansız hükûmeti devirmeyi başarmış ve yeni kurulacak kabine üyeleri seçilirken de İttihatçı bir kabine kurmaya kalkışmadan vatanseverlik ülküsü altında hükûmeti kurmaya dikkat etmişti. Çünkü Ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda hükûmeti bekleyen çok fazla sorun vardı. Dış politikada da benzer durum söz konusu olup, gerek Balkan müttefikleriyle gerekse de Avrupa siyasetinde belirsizlik hâkimdi. Bunun yanında iç politikada da aynı vaziyet mevcuttu ve yeni kurulan kabinenin büyük çoğunluğu savaş yanlısı olsa da Mahmut Şevket Paşa, aynı görüşte değildi ve yeni bir şavaşa karşı mukavemet gösteriyordu¹¹²⁹. Bundan dolayı her ihtimali düşünen Sadrazam, 26 Ocak'ta gönderdiği emrinde

1. Edirne ve Kırklareli Bulgarlara terk edilirse ileride İstanbul'un müdafaası mümkün olacak mı? Askerimizin İstanbul'u müdafaasında taarruz kabiliyetinde ne eksikleri vardır? (Birinci durum)

¹¹²⁶ Hasan Babacan, *Mehmed Talat Paşa (1874-1921)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 77.

¹¹²⁷ Mehmet Fatih Sancaktar, *a.g.m.*, s. 45-46.

¹¹²⁸ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 198.

¹¹²⁹ Mahmut Şevket Paşa, *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, Arba Yayınları, İstanbul 1988, s. 9.

2. Edirne ve Kırklareli bizde kalması durumunda, Trakya'da başka hangi noktalara tahkimatlar yapılmalıdır. Trakya'da yapılacak bu tahkimatlar için bulundurulması gereken askerî kuvvetlerin yıllık maliyeti ne olacaktır? (İkinci durum)
3. İstanbul'un müdafaası için Edirne ve Kırklareli'nin bizde kalması mı yoksa Trakya'da oluşturulacak yeni tahkimatların mı faydası olacaktır?
4. Kırklareli terk edilirse, Edirne'nin tahkiminin nasıl sağlanacağı sorulmuştu.

Bu soruların Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi tarafından acil olarak araştırılıp cevabın verilmesi istendi¹¹³⁰.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliği'nden verilen cevapta ise;

1. Edirne ve Kırklareli Bulgarlara terkedilse bile İstanbul'un her durum ve ihtimale karşı müdafaası mümkündür. Ancak daha ileride Saray ve Tekirdağ mevkiilerinde bir savunma hattı oluşturmak yerinde olacaktır. Edirne'nin düşman tarafından tahkimi taarruz harekâtımızı zorlaştırır. Edirne istihkâmlarının düşmanın eline geçmesinin ileride yapacağı müdafa için pek fazla bir önemi yoktur. Ancak kalenin iki-üç milyon lira değerindeki toplarının düşmanın eline geçmesi durumunda düşman için büyük bir fayda sağlamış olacağı gibi bizim de zararımıza olacaktır. Eğer Edirne'nin terkine mecbur kalırsak bu mevcutların yok edilmesi yerinde olacaktır.
2. Edirne ve Kırklareli'nin bizde kalması ve Dedeoğlu, Gümüllüce Sancaklarının ise kısmen veya tamamen düşmanın eline geçmesi durumunda¹¹³¹ Meriç'ten başlayarak Kuleliburgaz ya da aşağı sırtlarda birbiriyle bağlantılı halde istihkâmların inşa edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Bolayır ve Çanakkale Boğazı istihkâmlarının karadan müdafaası

¹¹³⁰ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1.(R. 13 Kânunusani 1328/M. 26 Ocak 1913 Sadrazam Mahmut Şevket Paşa tarafından, Harbiye Nezâret-i Celilesi Canib-i Alisi'ne gönderilen tezkire)

¹¹³¹ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-1. (R. 13 Kânunusani 1328/26 Ocak 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın tezkeresine verilen cevap)

için gerekli tahkimatlara ihtiyaç vardır. Bunun için askerimizin taarruz edebilmesi için Tekirdağ'ın tahkimi faydalı olacaktır. Trakya'da bulunacak askerin masraflarına gelince İstanbul dâhil, bölgenin güvenliği için beş kolorduluk bir güce ihtiyaç vardır ve bu ordunun senelik masrafı için yaklaşık iki milyon liraya ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Edirne ve Kırklareli'nin bizde kalması durumunda Kuleliburgaz civarında ve ihtiyaç halinde Vize ve Saray civarında da bazı tahkimatlar yapılması ordumuzun toplanması ve cepheyi örtmesi açısından yerinde olacaktır. Ancak böyle uzun bir hattın müdafaası ve savunulması ordumuzu müşkül duruma düşürebileceği gibi, masrafları da arttıracaktır¹¹³². Oysa Tekirdağ ve Saray'da vücuda getirilecek tahkimatlarla daha az kuvvetle ve daha az masrafla güçlü bir savunma hattı oluşturulabilecektir.
4. Kırklareli'nin düşmanda kalması durumunda ise Edirne'nin tahkiminden hiçbir fayda beklenmemelidir. Eğer burada bir hat tutulacaksa öncelikle düşman tecavüzlerini men edip, toplanmalarına da engel olmak gerekmektedir. Kırklareli düşmanın elinde olduğu müddetçe bu mümkün değildi. Çünkü düşman kısa sürede hattı istilaya tekrar başlayacaktır. Şu halde Edirne'nin muhafazası için daima seferber halde ve kuvvetli bir ordu bulundurulması lazımdır ki bu da faydasız büyük bir masraf gerektirir¹¹³³.

Yine Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliği, Bulgaristan ya da müttefiklerine karşı tam bir başarı kazanmak için geçecek zamanı Osmanlı Devleti'nin maddi açıdan sürdürmesini mümkün görmüyordu. Ancak eğer bir mecburiyet gerekirse Osmanlı askeri ne pahasına olursa olsun bir kez daha gereken fedakârlık ve cesareti göstermeye hazırdır. Zira önce bilinçlice düşünüp hareket etmek gerekmektedir. Öncelikle az çok başarı ihtimali varsa hedef Trakya'daki Bulgar kuvvetlerini bir meydan muharebesinde mağlup ederek, bu galibiyetten sonra bir antlaşma

¹¹³² ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-2. (R. 13 Kânunusani 1328/M. 26 Ocak 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın tezkeresine verilen cevap)

¹¹³³ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-3. (R. 13 Kânunusani 1328/M. 26 Ocak 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın tezkeresine verilen cevap)

sağlanabilecek mi yoksa bu sadece yapılacak bu muharebeyle mi sınırlı kalacağına karar verilmelidir¹¹³⁴. Kazanılan başarıdan sonra Balkan müttefikleri tamamen toplanıp Osmanlı kuvvetlerini ricate mecbur bırakırsa tekrar Çatalca'ya dönülürken verilen zayıtın boyutları fazla olabilirdi. Daha da kötüsü Osmanlı ordusunun bu durumunu fırsat bilen müttefik kuvvetlerin saldırıya devam etmesi durumunda ise verilecek zayıtın ne derecede olacağını kestirebilmek zordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin mali gücü de ortadaydı. Yine Osmanlı Devleti, tüm kuvvetlerini düşman üzerine gönderip, denizde de Yunan donanmasını mağlup etmeli ilaveten Makedonya'da Arnavutlarla işbirliği yaparak Yunan kuvvetlerinin Bulgaristan'a verdiği destek önlenmelidir. Savaş dışında ise Yunanistan'la bir şekilde anlaşarak, Bulgaristan'ın yalnız bırakılma ihtimali siyaseten mümkün olabilir mi? Bu ihtimaller ve sorular Meclis-i Vükelâ'da enine boyuna görüşülüp, şayet savaşa devam kararı verilirse işte o zaman Anadolu'da bekleyen kuvvetlerin sevki için on gün kadar daha müzakerelerle geçirilerek zaman kazanılmalıdır¹¹³⁵. Tabii ki aynı zamanda gerekli para temin edilerek ihtiyaç olan erzakın da tedariki sağlanmalıydı¹¹³⁶.

Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığıyla birlikte her gün toplanan kabine, savaşın gidişatı hakkında fikir alış verişinde bulunup, Avrupa devletlerinin notasına cevap arıyordu. Enver Bey ve genç zâbitan savaş yanlısıydı. Kabine de bu fikri destekliyordu. Nihayetinde 30 Ocak'ta yapılan kabine toplantısı sonrası, Avrupa devletlerinin notasına verilecek cevap hazırlanarak gönderildi. Buna göre Edirne'den İstanbul'a kadar olan toprakların Osmanlı Devleti'nde kalması ve Adalar Denizi'nin durumunun Avrupa devletlerinin iradesine bırakılması şartları sunuldu. Ek olarak ise Bâb-ı Âli, gümrük vergilerine %4 zam uygulamayı ve kapitülasyonların da kaldırılması konusunda işbirliği yapılmasını teklif etti. Ancak notanın verildiği gün Bulgar General Savov'tan alınan telgrafta mütareke hükümlerine göre dört gün sonra

¹¹³⁴ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-4. (R. 13 Kânunusani 1328/M. 26 Ocak 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın tezkeresine verilen cevap)

¹¹³⁵ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-5. (R. 13 Kânunusani 1328/M. 26 Ocak 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın tezkeresine verilen cevap)

¹¹³⁶ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-5a. (R. 13 Kânunusani 1328/M. 26 Ocak 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın tezkeresine verilen cevap)

savaşın başlayacağı bildirildi. Eğer Avrupa devletlerinin notasına birkaç gün daha önce cevap verilmiş olsaydı, Bulgaristan'dan böyle bir hamle gelmeyebilirdi¹¹³⁷. Ahmet İzzet Paşa, Bulgaristan'ın mütarekeyi feshetmesi üzerine yedi gün önce kendisine tevdi edilen başkumandanlık görevini kabul ederek, 30 Ocak'ta ordunun başına geçmişti¹¹³⁸. Ahmet İzzet Paşa'nın bu görevi kabul etmesinde Enver Bey'in başkumandan olacağı ihtimalleri ve söylentilerinin çıkması da etkili oldu¹¹³⁹.

C. Edirne Müstahkem Mevkiinde Durum

Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri sonrası Bulgar idareciler, Edirne'nin salgın hastalıklar ve açlıktan dolayı direncinin kırıldığı ve kalenin teslim edilebileceğinin an meselesi olduğunu düşünmekteydi. Dolayısıyla tüm dikkatleri Çatalca hattı üzerinde yoğunlaşmış durumdaydı¹¹⁴⁰. Ancak Bulgar ordusu, 17-18 Kasım 1912 tarihlerinde Çatalca hattına yapmış oldukları taarruzlarda, Türk askerinin şiddetli mukavemeti karşısında bir netice alamayarak, mütareke şartlarını Osmanlı Hükûmeti'ne bildirdi. Bulgaristan'ın şartlarında, Çatalca'dan başlayarak Edirne dâhil tüm Trakya Bölgesi'nin kendilerine bırakılması istenmekteydi. Osmanlı Hükûmeti ise mütareke müzakerelerine olumlu yaklaşmışsa da Bulgaristan'ın talep ettiği yerleri vermeyi kabul etmedi. Bunun üzerine yeniden harekete geçen Bulgar ordusu, 1 Aralık gününe kadar Edirne Kalesi'ni yoğun bir bombardıman altına aldı. Bu bombardımanlarda şehirde can ve mal kayıpları yaşandığı gibi birçok yapı da tahrip edildi¹¹⁴¹. Bulgar kurmayların, Çatalca hattında kuvvetleri mağlup olmuşken Edirne üzerine bu harekâtı yapmalarının altındaki en önemli sebeplerden biri de Kırcaali Kolordusu'nun 22 Kasım'dan itibaren Gümülcine yönünden Bulgar kuvvetleri tarafından sıkıştırılması ve Yaver Paşa'nın on beş bin civarı asker ve iki yüz elliden fazla zâbit ile esir edilmiş olmasıydı¹¹⁴². Böylece Bulgar 2. Ordusu Edirne muhasarasında daha serbest hareket etme imkânı bulurken Osmanlı

¹¹³⁷ Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 9-10; Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 208-209.

¹¹³⁸ Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 89.

¹¹³⁹ Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 162.

¹¹⁴⁰ *Die Zeit*, 18 November 1912, Nr. 3646, s. 1.

¹¹⁴¹ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 54-55.

¹¹⁴² İvan Lesiçkov, *Yaver Paşa'nın Esareti*, Mütercim: M. Nuri, C. 1, Cüz'ü 1, Balkan Matbaası, Filibe 1912, s. 6.

Devleti'nin Batı Trakya ve Rodoplardaki Osmanlı askerî varlığı sona ermiş, Şark ve Garp Cepheleri arasındaki bağlantı da kesilmiş oluyordu¹¹⁴³. Bombardımanların en şiddetli olduğu 22 Kasım'da sadece şehir merkezine yetmiş top mermisi atılarak, üç şehit, beş yaralı verilmiş, otuz beş ev de kullanılamaz hale gelmişti. 23 Kasım'da ise yüz bir top mermisinin düştüğü şehirde iki şehit, on altı yaralı verilerek, yirmi altı ev de kullanılmaz durumdaydı¹¹⁴⁴. Bombalamaların devam ettiği 1 Aralık'a kadar ise şehir merkezine toplam dokuz yüz doksan sekiz top mermisi isabet etti, bu atışlarda üç yüz yirmi üç ev yıkılırken on dört kişi öldü ve elli kişi yaralandı¹¹⁴⁵.

Edirne Kalesi'nde son günlerde Bulgar ordusunun cephelerde mağlup edildiği ve Avrupa devletlerine başvurarak ateşkes talep ettiği yönünde kanaat hâkim olmaya başlamıştı. Şehirdeki sakinliğin de sebebi bununla izah edilmekteydi. Çünkü yoğun bombardımanların yaşandığı günlerden sonra, ne gece ne de gündüz Bulgar kuvvetleri tarafında bir hareketlilik görülmemekte ve top atışları yapılmamaktaydı. Bir Bulgar heyetinin Edirne'ye geleceği ve Osmanlılık vakuruna yakışır bir şekilde karşılanması gerektiği yönünde bildirilerin cephelere gönderildiği de kamuoyunu meşgul eden haberler arasında yer bulmaktaydı¹¹⁴⁶. Beklenen bildiri, Şükrü Paşa'dan Batı Cephesi Kumandanı Mirliva Aziz Paşa, Şark Cephesi Kumandanı Vekili Kaymakam Ali Şefik Bey ve Genel Güney Cephesi Kumandanı İbrahim Paşa'ya gönderildi. Bildiride, 2 Aralık 1912'den itibaren müzakere heyeti ve zâbitanın savunma hatlarında görülebileceği ve ellerinde beyaz bayrak olan kimselerin üzerlerine ateş açılmaması gerektiği, Osmanlılık şeref ve kudreti gereği bu heyetlerin iyi karşılanıp, heyettekilerin rütbe ve isimlerinin en acele şekilde kendilerine bildirilmesi tebliğ edildi¹¹⁴⁷. Ancak Kale Komutanlığı, yapılan bu tebliğe şüpheli yaklaşmaktaydı. Çünkü mütarekeyi imzalayacak olan başkumandanlıktı. Bu durum, Edirne'de rahatlığa ve tedbirsizliğe sebep olabilirdi. Şükrü Paşa, yayımladığı emirde Bulgaristan ile halen savaş halinde olduğumuzu, mütarekenin henüz imzalanmadığını

¹¹⁴³ Bülent Yıldırım, "Balkan Savaşları'nda Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya'daki Faaliyetleri", *History Studies*, Vol. 6, Issue 2, 2014, s. 147; Nikola İvanov, *a.g.e.*, s. 159-161.

¹¹⁴⁴ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 56-57.

¹¹⁴⁵ Kâzım Karabekir, *Günlükler...*, s. 309.

¹¹⁴⁶ Erkan Akyüz, *a.g.e.*, s. 84.

¹¹⁴⁷ Eyüp Durukan, *Günlüklerde Bir Ömür – I Balkan Harbi'nde Edirne Kuşatması (1912-1913)*, Yay. Haz. Murat Uluğtekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 162-163; Dağdevirenzade M. Şevket, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi...*, s. 177.

ve eskisinden daha dikkatli olunması gerektiğini bildirip Bulgar askerlerinin hilekâr hücumlarına karşı Osmanlılık ve Türklük şanına yakışır bir karşılık verilmesini istedi¹¹⁴⁸.

2 Aralık'ta Batı Cephesi yönünden, biri albay rütbesinde askerî hâkim, diğeri mebus olduğunu söyleyen Bulgar heyetinin geldiği kale komutanlığına bildirildi. Görüşme için Müstahkem Mevkii Kumandanlığı'nı temsilen 10. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Kâzım ve karargâhtan Kurmay Yüzbaşı Remzi görevlendirildi. Papazçeşme (Savaçeşme) mevkisinde yapılan görüşmelerde, karşılarında muhatap olarak Şükrü Paşa'yı görmeyi bekleyen Bulgar heyeti ellerindeki Şükrü Paşa'ya yazılmış mektubu verip geri dönmek istemişlerse de Kâzım ve Remzi Beyler, mektubu okumaya yetkilerinin olduğunu ancak gereken cevabı öğrenmek üzere beklemelerinin gerektiğini ifade etti. Türkçe kaleme alınan mektupta şimdiye kadar Edirne Kalesi'nin görevini başarıyla yerine getirdiği lakin artık kalenin kendilerine teslim edilmesi gerektiği yazmaktaydı. Türk heyetinin, mütarekeden çok kalenin teslimini isteyen bu mektubu komutanlarına götüremeyeceklerini¹¹⁴⁹ ve “*Osmanlılar bir nefer kalıncaya kadar kaleyi müdafaa edecektir. Biz henüz sahra muharebesi yapıyoruz. Kale muharebesine başlamadık. Hükûmetimizin verdiği emir üzerine, kaleyi teslim etmeye değil, mütareke için konuşmaya geldik*” sözleri üzerine görüşmeler kesildi¹¹⁵⁰.

Bulgar yetkililerin samimiyetine inanmayan Şükrü Paşa, düşüncelerinde haksız çıkmadı. Çünkü Bulgar kuvvetleri kaleyi teslim almak istemekle kalmayıp, mütarekenin sağlanacağına kesin gözüyle bakıldığı bir zamanda, 2 Aralık akşamı, Edirne Kalesi civarında şiddetli top atışlarına başlayarak tüm cephelerden taarruza geçti. Sabaha kadar devam eden çarpışmalarda Bulgar kuvvetleri hiçbir cephede ilerleme sağlayamadıkları gibi birçok kayıp verdi. Bulgaristan'ın mütarekenin imzalanmasına günler bu hamleyi yapmasının sebebi, şüphesiz şimdiye kadar Edirne Kalesi önlerinde istediklerini elde edememiş olmasıydı. Bundan dolayı, mütareke imzalanmadan son bir hamle yaparak kaleye yakın birkaç mevkiyi ele geçirip

¹¹⁴⁸ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 158.

¹¹⁴⁹ Kâzım Karabekir, *Günlükler...*, s. 309; Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 158-159.

¹¹⁵⁰ Hüseyin Cemal, *Yeni Harp Başımıza Tekrar Gelenler Edirne Harbi, Muhasarası, Esaret ve Esbab-ı Felaket*, Yay. Haz. Aziz Korkmaz, TTK, Ankara 2014, s. 59.

mütareke masasına daha güçlü oturmak istiyordu¹¹⁵¹. Ancak bu hususta benzer kanaat karşı tarafta da hâkimdi. Nitekim General İvanov, Türklerin mütarekeden önceden haberlerinin olduğu ve bazı önemli noktaları ele geçirmek için, 3 Aralık'ta batı, kuzeybatı ve güney cephelerinden şiddetli taarruzlara geçtiklerini ifade etmekteydi¹¹⁵².

Bulgaristan, aynı zamanda Edirne'yi teslim zorlamak adına propaganda faaliyetlerine devam ederek ahali ve askerin zihninde olumsuz bir algı oluşturmaya çalışıyordu. 1 Aralık günü, uçaklardan attıkları Sırp ve Bulgar askerleri imzalı “*Edirne’deki Osmanlı askerine!*” başlıklı bildiride Edirne’nin uzun süredir kuşatma altında bulunduğundan dolayı dış dünyayla bağlantılarının olmadığı, idarecilerin ve komutanların kendilerinden gerçekleri gizledikleri belirtilerek Türkiye’nin zor durumda olduğu ve ordunun elindeki bütün silah ve topların Balkan müttefiklerinin eline geçtiği ifade edilmişti. Bunun yanında İstanbul yönüne kaçan askerin kolera ve tifo gibi hastalıklardan öldüğü, Edirne’ye hiçbir yardımın gelmeyeceği ileri sürülerek kalenin bir an önce teslim edilmesi halinde hiçbir askerin canına zarar gelmeyeceği yazmaktaydı¹¹⁵³.

Yine, 2 Aralık günü uçaklardan Edirne askeri ve ahalisine hitaben atılan bildiride Bulgar ordusunun İstanbul önünde olduğu, bütün Rumeli, Arnavutluk ve Adalar Denizi’nin Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ’ın eline geçtiği iddia edilerek, Bulgar ordularının niyetinin Müslüman kanı dökmek olmadığı hatta teslim olunması halinde kimsenin burnunun dahi kanamayacağı belirtilmekteydi¹¹⁵⁴. Görüldüğü üzere Edirne’nin kendilerine teslim edilmesi için her yolu deneyen Bulgaristan, asker ve ahaliyi, komutanlara ve idarecilere karşı kışkırtarak asker ve sivil Edirne’nin müdafaa direnç ve azmini bütünüyle kırmaya çalışmaktaydı. Ancak yaşananlara karşı Müstahkem Mevkii Kumandanı Şükrü Paşa’nın cevabı Bulgar kuvvetleri, “*İstedikleri surette gelsinler, kaleyi asla teslim etmeyeceğim.*” sözleri şeklinde oldu¹¹⁵⁵.

¹¹⁵¹ Raif Necdet Kestelli, *a.g.e.*, s. 73.

¹¹⁵² Nikola İvanov, *a.g.e.*, s. 166.

¹¹⁵³ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 63.

¹¹⁵⁴ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 159.

¹¹⁵⁵ *Tanzimat*, R. 27 Teşrinisani 1328/M. 10 Aralık 1912, Nr. 391, s. 3.

1. Mütareke Şartlarının Uygulanması

Edirne’de 4 Aralık’ta yayımlanan bildiride mütarekenin yapıldığı resmen ilan edilince her tarafta bir bayram havası yaşandı¹¹⁵⁶. Artık bundan sonra kaleye posta ve erzakın gelmesi bekleniyordu¹¹⁵⁷. Mütareke imzalandıktan sonra Edirne Müstahkem Mevkii Kumandanlığı’na, Nazım Paşa tarafından gönderilen telgrafta, 13 Aralık 1912’den itibaren Yunanistan hariç diğer müttefik Balkan devletleri ile imzalanan antlaşmanın 7. Maddesine göre Bulgaristan’dan gönderilen trenlerin Bulgar askerlerine erzak götürmesi şartıyla geçişlerine izin verilmesi ve istasyonlarda gerekli tedbirlerin alınması talep edildi¹¹⁵⁸. Ayrıca ertesi gün Bulgaristan heyetinin tekrar geleceği ve heyette kaç kişi varsa Osmanlı Devleti’ni temsilen de aynı sayıda ve eşit rütbede temsilci gönderilerek görüşmelerin tarafsız bir mınıtkada yapılması istendi¹¹⁵⁹. İmzalanan mütarekede Edirne Müstahkem Mevkiinin iaşesi ile ilgili hiçbir madde yoktu¹¹⁶⁰. Osmanlı Hükûmeti’nin böyle bir mütarekeyi kabul etmesinin altında yatan ise Londra’da yapılacak olan barış müzakerelerinin kısa sürede olumlu bir şekilde sonuçlanacağı ve Edirne’deki erzak ile cephanenin bu süre zarfında yeterli olacağı yönündeki kanaat idi. Hâlbuki Edirne’de durum düşünüldüğünün aksine giderek zorlaşmakta ve temel ihtiyaç maddeleri her geçen gün tükenmekteydi¹¹⁶¹.

5 Aralık’ta Papazçeşme’de iki taraf tekrar bir araya geldi. Türk heyetini temsilen Kaymakam Celal, Kurmay Binbaşı Kâzım ve Kurmay Yüzbaşı Remzi ile Topçu Yüzbaşı İsmail Hakkı Beyler katıldı. Bulgar heyetinde ise Yarbay Popov, Binbaşı Skoynov ve Yüzbaşı Stefanov bulunmaktaydı. Yapılan görüşme sonucu şu protokol şartları belirlendi.

1. Her iki tarafın da mütarekenin imzalandığı günkü mevzilerde kalıp söz konusu mevziler arasında kalan bölge tarafsız olacaktır.
2. İki taraf arasında gidiş gelişler yasaktır.

¹¹⁵⁶ Hafız Rakım Ertür, *a.g.e.*, s. 66.

¹¹⁵⁷ Dağdevirenzade M. Şevket, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey’in Edirne Tarihi...*, s. 178.

¹¹⁵⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 445.

¹¹⁵⁹ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 160.

¹¹⁶⁰ Jean Frederic Lucien Piarron de Mondesir, *a.g.e.*, s. 90.

¹¹⁶¹ Nuri Yavuz, *Birinci Balkan Harbi’nde Şark...*, s. 109-110.

3. Buluşma noktası olarak protokolün imzalandığı Papazçeşme kullanılacaktır.
4. Savaş alanındaki cesetler silahsız erler tarafından toplanacaktı.
5. Her türlü keşif hareketi (askerî birlik, balon, uçak, projektör) yasaktır.
6. Taraflar savaşı tekrar başlatmadan dört saat önce diğerine bildirmelidir.
7. Bir tarafın söz konusu şartlara uymaması durumunda mütareke bozulacaktır¹¹⁶².

8 Aralık'ta tekrar bir araya gelen heyetler yapılan protokole ek olarak imzaladıkları ikinci bir protokolde ileri karakol noktalarını daha açık bir şekilde ortaya koyarak, hat net olarak tespit edildi. Ara hattın ise beyaz bayrakla işaretlenmesine karar verildi. Ayrıca tarafların tekrar bir harekâta başlaması ve birbirlerine önceden haber verme süresi dört saatten, dört güne çıkarıldı¹¹⁶³.

Bulgar General İvanov, Müstahkem Mevkii Kumandanlığı'na 10 Aralık'ta gönderdiği haberde 13 Aralık'tan itibaren Bulgar erzak trenlerinin işlemeye başlayacağını, ilk geçecek boş trenin ise Bulgar Çar'ının olacağı bundan dolayı tren yolu hattının bozuk olan yerlerinin mütareke şartları gereği tamirini istedi. Durumu Başkumandanlığa ileten Şükrü Paşa, aldığı onay üzerine Maraş bölgesinde tahrip edilmiş olan birkaç köprünün tamirinin yapılması emrini verdi¹¹⁶⁴. Rifat Osman, 13 Aralık günü 24 vagonluk Bulgar erzak treninin şehrin içinden geçtiğini ve güya durmadan ve kimseyle temas etmeden geçmesi gereken bu trenlerin, *"Bir kesim halk ile o kadar çok görüşmüştür ki, Bulgar Hükûmeti hiçbir özveri karşılığında bu kadar geniş bilgiyi elde edemezdi."* sözleriyle ifade etmişti. Böylece Bulgarlar şehrin durumu hakkında bilgi sahibi olmuştur¹¹⁶⁵. Dağdevirenzade Şevket Bey ise her gün en az üç erzak yüklü trenin geçtiğini ve 23 Aralık gününe kadar bin vagon eşyanın

¹¹⁶² Nikola İvanov, *a.g.e.*, s. 168-169.

¹¹⁶³ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 160-163; Hüseyin Cemal, *a.g.e.*, s. 61.

¹¹⁶⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 261.

¹¹⁶⁵ Dr. Rifat Osman, "Tosyavizâde Dr. Rifat Osman'ın Edirne Balkan Savaşı Anıları", *Savaşı Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları*, Yay. Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013, s. 221.

geçirildiğini, böylesi bir olayın eşi benzerinin olmadığını Bulgar trenlerinin günde üç dört defa Çatalca yönüne sefer yaptığını belirtmekteydi¹¹⁶⁶.

Bulgar trenlerinin geçtiği ilk günlerde Hafız Rakım gibi “*Ateşkes yapıldı. Barış olacak. Bulgarların trenleri geçtiği gibi bir-iki güne kadar bizimkiler de gelecekti.*” düşünenlerde vardı. Ancak günler geçtikçe beklenen olmadığı gibi Edirne Kalesi’nde istihkak, 750 grama indirilmişti. Erzak dolu Bulgar trenleri geçerken Edirne’ye gönderilmesinin sağlanamaması büyük bir zaaf olarak görülüyordu. Bu durum giderek, asker ve halk üzerinde olumsuz ve moral bozucu bir hal almaktaydı. Aynı günlerde şehirde ekmekler giderek küçülerek 450 grama indirilmiş, rengi siyahlaşmış ve içerisine mısır, arpa ve en sonunda süpürge tohumu ve kuş yemi karıştırılmaya başlanmıştı. Ayrıca gaz olmadığı için şehir karanlığa bürünmüştü¹¹⁶⁷. Ot ve yem yetersizliğinden aç kalan hayvanlar ise zayıflamış, halk elindeki inek, koyun, at, öküz gibi hayvanlarını yok pahasına satıp, ele geçen parayla da yenebilecek bir şeyler almaya çalışıyordu¹¹⁶⁸. Bu sürede Edirne’ye gelen tek yardım ise sadece tıbbi malzemeydi ama o da yeterli miktarda olmamıştı¹¹⁶⁹.

İmzalanan mütarekeye bakıldığında, şüphesiz en ağır maddesi Osmanlı Devleti’nin savunmaya devam ettiği kalelerine yardım götüremeyecek olup Bulgaristan’ın ise ordusuna iase yardımı yapabilecek olmasıydı. Hem de bu yardımlar günlerdir kuşatma altında olan ve ikmal edilemeyen Edirne demiryolu hattı vasıtasıyla yapılacaktı. Edirne’deki asker ve halktan beklenen ise bu duruma sessiz kalınması yönündeydi¹¹⁷⁰. Bulgar trenlerinin erzak dolu vagonları, Edirne içerisinden geçerken türlü sıkıntılar, yokluk ve açlık içinde canla başla mücadele eden Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı ve Edirne halkı için tam bir hayal kırıklığıydı. Bulgar trenlerinin bu şekilde şehrin içerisinden geçerken yapacakları gösteri hareketleri ise askerin ve halkın moralinin bozulması için yeterli bir sebep olacaktı. Bulgar trenleri geçişleri sırasında Edirne savunma bölgeleri içerisine ekmek, şeker,

¹¹⁶⁶ Dağdevirenzade M. Şevket, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey’in Edirne Tarihi..*, s. 178.

¹¹⁶⁷ Hafız Rakım Ertür, *a.g.e.*, s. 70-72.

¹¹⁶⁸ Hüseyin Cemal, *a.g.e.*, s. 78.

¹¹⁶⁹ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 74.

¹¹⁷⁰ Haluk Harun Duman, *Balkanlara Veda*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 41; Sacit Kutlu, *a.g.e.*, s. 350.

meyve, sigara gibi yiyecek-içecek malzemelerinin yanında, Türklerin aleyhine yabancı dilde yazılmış gazeteler de atmaktaydı¹¹⁷¹.

Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın aldığı tüm tedbirlere rağmen şehrin içerisinden geçen trenler halkın ve askerinin dikkatini çekmekteydi. Bunu fırsata çevirmek isteyen Bulgaristan ise propaganda faaliyetlerini arttırmaktaydı. Bu olumsuzluklar içerisinde İstanbul'dan gelen haberler kaleye erzak gönderilmesinin uygun olmadığı ve eldeki imkânlarla yetinilmesi gerektiği yönündeydi. Bunun yanında cephede de tahriklerine devam eden Bulgar askerleri, zaman zaman Edirne Müstahkem Mevkii siperlerine yaklaşıyor, bu durum Türk askeri tarafından protesto edilerek Bulgar Başkumandanlığının dikkati çekilmeye çalışılıyordu. Olanlar karşısında Edirne Kale Komutanlığı yayımlanan beyannamelerle halkın ve askerinin direnci yükseltilmeye çalışırken, cephelerde de tedbiri elden bırakmayıp bilhassa Güney Cephesi ve Maraş bölgesinin tahkimatının tamamlanması yönünde emirler veriliyordu¹¹⁷².

Mütarekenin sağladığı imkânları değerlendirmek isteyen Bulgaristan, ordularının eksiklerini tamamlama gayretindeydi. Miralay Mahmut Bey (Mahmut Belîğ Uzdil), sadece demiryoluyla Bulgaristan'ın, 13 Aralık 1912 - 6 Ocak 1913 tarihleri arasında Çatalca önlerindeki ordusu için 72 makine, 72 vurgun (yük vagonu) ve 3100 vagon geçirmiş olduklarını ifade etmektedir¹¹⁷³. Yüzbaşı Naci Bey ise Bulgaristan'ın mütareke döneminde toplam 111 tren ve 3850 vagon ve yük vagonu geçirdiklerini yazmaktadır¹¹⁷⁴. İfham gazetesinin haberini aktaran Sabah gazetesi, Şükrü Paşa'nın Çatalca önlerindeki Bulgar askerlerine erzak taşıyan trenleri Edirne'den geçerken durdurduğu ve katarlara zorla el koyduğu, Bulgar komutanların da buna itaat ettiği yönünde haber bazı gazetelere aksetmiştir¹¹⁷⁵.

¹¹⁷¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca...*, s. 266.

¹¹⁷² Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 164-165.

¹¹⁷³ Mahmut Belîğ Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri*, Yay. Haz. Özlem Demireğen-Nurcan Aslan, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 33.

¹¹⁷⁴ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 80.

¹¹⁷⁵ *Sabah*, R. 21 Kânunuevvel 1328/M. 3 Ocak 1913, Nr. 8367, s. 1.

Bulgaristan, cepheye gönderdiği trenlerde erzak olarak un, ekmek, peksimet, pirinç, yağ, peynir, tuz, şeker, kuru sebze, et, konserve hayvanlar için de yulaf, ot ve saman sevki yapmaktaydı. Trenlerin tamamının Edirne istasyonundan hiçbir engelle karşılaşmadan geçtiği düşünüldüğünde, Osmanlı idarecilerinin aslında ne kadar hatalı bir anlaşma yaptıkları aşikârdı. Bulgaristan ayrıca bazı Avrupa devletlerinden de destek almaktaydı. Rusya, Rusçuk üzerinden 4000 sandık mühimmat, 12.500 sandık silah, cephane ve elbise, 30.000 ton çeşitli malzeme, 6 ton sıhhiye malzemesi, 4 ton çamaşır, 450 at ve 25.000.000 Frank değerinde altın para gönderdi. Bunun yanında 4'ü yüksek, 32'si düşük rütbeli toplam 36 subay ve 1000 asker sevk edilenler arasındaydı. Bulgar kuvvetlere yardım gönderen bir diğer Avrupa devleti de Fransa'ydı. Dedeâğaç yoluyla Fransızlar, 40 kadar çeşitli çaplarda top ile birlikte cephane, bomba ve pek çok hayvan gönderimi yaptı. Ayrıca Rusya ve Fransa, pilotlarıyla birlikte uçak da göndermişti. Buna karşılık Bulgaristan'a, her biri kendi bölgesinde mücadeleye devam eden müttefiklerinden, herhangi bir yardımın yapılmaması da manidardı. Bununla ilgili olarak sadece Sırbistan, Edirne kuşatmasına bir miktar asker göndermişti¹¹⁷⁶.

Mütareke döneminde, Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı, bir taraftan imkânsızlıklarla mücadele ederken, diğer taraftan aldıkları destekle sürekli cephelerini kuvvetlendiren Bulgar ordusuna karşı kendi hatlarını yeniden bir düzene sokmakla meşgul oldu. Mehmet Şükrü Paşa'nın Edirne'nin müdafası için gösterdiği gayret ve başarıdan dolayı ferik olan rütbesi, birinci ferikliğe (Orgeneral) yükseltildi¹¹⁷⁷. Güney Cephesi ve Maraş bölgesinin birbirine sınır olmaları nedeniyle bu iki mevki birleştirilmiş ve Genel Güney Cephesi teşkil edilerek, kumandanlığına da 11. Tümen Komutanı Mirliya İbrahim Paşa getirildi. Tunca ve Meriç nehirleri arasındaki geniş hattı oluşturan Batı Cephesi'ni ise Edirne Tümeni korumakta ve tümenin üç alayı birer taburunu ileri karakol görevinde, geri kalan taburlarını da savunma mevzisinde kullanmaktaydı. Doğu Cephesi'nde ise Meriç'ten Edirne-Kösen Çiftliği yoluna kadar Kırklareli Alayı'nın Vize Taburu, buradan Edirne-Musabeyli

¹¹⁷⁶ Mahmut Belig Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Çatalca...*, s. 33-34.

¹¹⁷⁷ BOA, İHB., Nr. 128/31-1. (R. 15 Kanunısanı 1328/M. 28 Ocak 1913 Harbiye Nazırı Müsteşarı'nın, Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkan-ı Harbiyesi'ne gönderdiği evrak)

yoluna kadar Bursa Alayı'nın Çekirge Taburu, buradan Ayvazbaba Tabyası'na kadar Çorlu Taburu'ndan iki bölük ve buradan da Tunca Nehri'ne kadar Babaeski Alayı tarafından korunacaktı. Cephe birliklerine destek için ise bütün ağır-hafif obüs taburları ve ağır-hafif sahra bataryaları ile mantelli takım kuvvetleri ve seyyar topçu birliklerinin Mezartepe, Cevizlik Tabya, Kestanelik Tabya, Topyolu Tabyası, Sakaoglu sırtları, Sabuncubağları sırtları ve Maltepe gibi noktalardan cephe kuvvetlerine destek verecek şekilde planlamaları yapıldı¹¹⁷⁸.

Bu dönemde Bulgar ordusu, her geçen gün Edirne mevkileri önlerindeki hatlarını, aldıkları desteklerle kuvvetlendirmekte, siperlerinin sayısını arttırmakta, ihtiyat ve sargı mahallerini aynı siperlerin içerisine inşa etmekteydi. Trenlerle gelen erzak ve cephaneler, kağıt ve at arabalarıyla cepheye nakledilmekteydi. 6 Ocak'ta 4 toptan müteşekkil bir batarya ve 100 arabadan oluşan kafilé Büyüктаştepe mevkesine ve 8 Ocak'ta da 26 kıta topu Enes Köyü'ne geçirildi. 10 Ocak'ta ise bir tabur piyade ve üstü örtülü 25 araba Maltepe'ye, yine bir piyade taburu kuvvet ve 20 araba Demirhanlı'ya sevk edildi. Son iki günde Bulgar kuvvetleri sadece Şark Cephesi'ne 200 nakliye arabası geçirmişlerdi¹¹⁷⁹.

Londra'da devam eden ve kısa sürede sonuç alınması beklenen müzakerelerden ise henüz olumlu bir haber alınamamaktaydı. Türk Hükümeti kendilerine dayatılan, Edirne'nin Bulgaristan'a, Adalar Denizi'ndeki adalarının Yunanistan'a bırakılması teklifini kabul etmiyordu. Çünkü Edirne, Osmanlı Devleti'nin eski başkenti, adalar ise Anadolu'nun tabii uzantısı ve güvenliğini sağlayan stratejik noktalardı. Balkan müttefik temsilcileri, Türk temsilcilerinin tekliflerini kabul etmemesi üzerine 6 Ocak'ta yapılan toplantıdan sonra konferansı terk etme kararı aldı¹¹⁸⁰. O günden sonra devreye giren Avrupa devletleri 17 Ocak 1913'te İstanbul'daki büyükelçileri vasıtasıyla, Osmanlı Devleti'ne verdikleri ortak notada Edirne'nin Bulgarlara bırakılmasını, Midye-Enez Hattı'nın sınır olarak kabul edilmesini ve Adalar Denizi'ndeki adaların geleceği konusunda ise kararın

¹¹⁷⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 255-258.

¹¹⁷⁹ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 72-75.

¹¹⁸⁰ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 69.

kendilerine bırakılması yönündeki kararlarını Bâb-ı Âli'ye bildirdi¹¹⁸¹. Avrupa devletleri eğer barış sağlanırsa Osmanlı Hükûmeti'ne maddî ve manevî her türlü desteğin verileceği ama şartları kabul edilmezse savaşa kaldığı yerden devam edileceğini bildirerek tehdit etmekten de geri durmamaktaydılar¹¹⁸²

Harbiye Nezâreti'nden gelen telgraf üzerine durumdan haberdar olan Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı, ertesi gün harp meclisini topladı. Telgrafta Avrupa devletlerinin, Edirne'nin Bulgar askerine teslim edilmesini istediği ancak Edirne Kalesi'nin bir ay kadar daha mukavemet göstermesi durumunda daha olumlu şartları içeren bir anlaşmanın sağlanabileceği belirtilmekteydi. Bunun için ihtiyaç duyulan paranın acilen belirlenip bildirilmesi istenilmiş ve gereken desteğin sağlanacağı ifade edilmişti. Verilen cevapta ise Başkumandanlık emirlerine boyun eğilmesi gerektiği ama yapılan hesaplara göre yirmi gün daha yetecek yiyecek ve içeceğin tedarik edilebileceği¹¹⁸³, sürenin uzaması durumunda şehrin yirmi günlük erzak gideri için kırk bin liraya ihtiyaç duyulduğu ve Osmanlı Bankası vasıtasıyla paranın şehre havale edilmesi istendi. Ancak para hiçbir zaman Edirne'ye gönderilemedi¹¹⁸⁴.

Şükrü Paşa, kuşatmanın ilk günlerinden itibaren Edirne halkının, muhacirlerin ve askerlerin eldeki yetersiz imkânlarla ihtiyaçlarının karşılanması ve idare edilmesi noktasında şehirdeki tüm işleri eşgüdümlü olarak idare etmenin gayreti içerisinde bulunmaktaydı. Bu durum Edirnelilerin gözünden kaçmadığından Şükrü Paşa, Vali Halil Bey'den daha fazla etkili ve saygındı. Ayrıca halk, valinin son günlerde odasından çıkmadığı ve makamına yaraşır işler yapmadığından şikâyetçiydi¹¹⁸⁵. Edirne'ye gelen muhacirler, yanlarında pek çok hayvan getirdikleri için et yönünden sıkıntı yoktu¹¹⁸⁶. Ancak tuz eksikliği her geçen gün artmakta, hatta tuz ruhundan tuz elde edilmeye çalışılmaktaydı. Başkumandanlık ise güvenilir, Bulgar kökenli

¹¹⁸¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 241; Kenan Aksu, *İngiliz Gizli Belgelerinde Enver Paşa*, Çatı Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 38.

¹¹⁸² Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 195.

¹¹⁸³ Eyüp Durukan, *a.g.e.*, s. 234-235

¹¹⁸⁴ Ali Fuat Örenç, *Edirne..*, s. 126.

¹¹⁸⁵ Ali Fuat Örenç, *İngiliz..*, s. 69.

¹¹⁸⁶ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 80.

Osmanlı tebaası aracılığı ile dışarıdan para karşılığı erzak temin edebilmenin imkânı varsa bunun için temaslarda bulunulmasına müsaade ediyordu¹¹⁸⁷.

İstanbul'da ise son derece gergin bir ortam vardı. Avrupa devletlerinin vermiş oldukları notaya bir an önce cevap verilmesi gerekmekteydi. Osmanlı yöneticileri ise devlete başkentlik yapmış olan ata toprağını Bulgarlara bırakmak istememekteydi. Ama savaşa devam etmenin de imkânı yoktu. Bu yüzden barış yapmaktan başka çare kalmamıştı. Her ne kadar Edirne'yi tam olarak terk etmemek için farklı düşünceler tartışılsa da Bulgarlar, hiçbir esneme göstermemekteydi¹¹⁸⁸.

¹¹⁸⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 263.

¹¹⁸⁸ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 71.

IV. BÖLÜM

ÇATIŞMALARIN YENİDEN BAŞLAMASI

A. Gelibolu Muharebeleri

Bâb-1 Âli Baskını sonrası, Kâmil Paşa'dan boşalan Sadaret makamına Mahmut Şevket Paşa, Nazım Paşa'dan boşalan Başkumandanlık Vekâleti'ne de Ahmet İzzet Paşa tayin edilmişti¹¹⁸⁹. Ordunun eksiklerini tamamlayarak tam anlamıyla hareket kabiliyetine ulaştığı zaman hamle yapmayı uygun bulan Ahmet İzzet Paşa'ya, İttihat ve Terakki Hükûmeti baskı yapıyor ve bir an önce harekete geçilmesini istiyordu. Özellikle Edirne'nin kurtarılması için acilen bir şeyler yapılmalıydı¹¹⁹⁰. Çünkü Edirne'nin kaybedilmesi gerekçesiyle hükûmeti düşüren İttihatçılar, aradan geçen zaman zarfında buna dair herhangi bir mesafe kat edememişti. Bu durum yönetimde ve kamuoyunda hoşnutsuzluklara sebep olmaktaydı. Dolayısıyla hükûmet, kamuoyunun güvenini boşa çıkarmamak için düşman ordusunun sayıca ve stratejik olarak üstün olmasına rağmen kesin ve kararlı bir şekilde taarruz edilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Zira Edirne, günden güne muhasara altında ezilmekte ve her an düşme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktaydı¹¹⁹¹.

Osmanlı ordusunun asıl gücünün Çatalca hattında olması, stratejik olarak bu hattan bir taarruz yapılmasının doğru olacağını kannatini öne çıkarmaktaydı. Ancak bir yanı Karadeniz ve bir yanı Marmara Denizi'ne dayalı olan Bulgar ordusuna karşı sadece cepheden yapılacak bir taarruz harekâtı başarıya ulaşamayabilirdi. Bundan dolayı Bulgar ordusunu yanlardan ve geriden yapılacak bir çıkarma hamlesi ile sıkıştırarak, kesin sonuç alınabileceği düşünülüyordu. Lakin Bulgar ordusunun büyük çoğunluğunun Çatalca önlerinde olduğu göz önüne alındığında bu taarruz başarılı olsa bile Edirne'yi kurtarmaya yeterli olmayabilirdi. Çünkü yollar kötü ve

¹¹⁸⁹ Mahmut Şevket Paşa-Hafız Hakkı Paşa, *Rumeli Yağmalanan İmparatorluk*, Yay. Haz. Nurer Ugurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009, s. 19.

¹¹⁹⁰ Hüsnü Ersü, *Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, Yay. Haz. Ahmet Tetik-Çiğdem Aksu, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 10-11.

¹¹⁹¹ Mithat Sertoğlu, "Balkan Savaşı Sonlarında Edirne'nin Kurtarılması Hususunda Hemen Teşebbüse Geçilmesi İçin Atatürk'ün Harbiye Nezaretini Uyarısına Dair Bilinmeyen Bir Belge", *Bellekten*, C. 32, S. 128, Ankara 1968, s. 462,464.

Çatalca'dan 200 km'den fazla bir uzaklıkta olduğundan, Edirne'ye ulaşmak için ilk olarak Çatalca hattında Bulgar ordusunu mağlup etmek gerekiyordu. Daha sonra aradaki mesafe geçilerek, dört aydır Sırp destekli, Bulgar 2. Ordusu'nun kuşatması altında olan şehri kurtarmak ancak mümkün olabilirdi. Bu harekâta ihtiyaç duyulan iaşenin temini kolay olmadığı gibi zamana ihtiyaç vardı. Zira hem gidecek orduya hem de bunca zamandır kuşatma altında bulunan Edirne'ye bol miktarda yiyecek taşımak gerekmekteydi¹¹⁹². Bütün ihtimaller düşünüldüğünde karadan ve denizden ortak bir harekât yapılmasının en doğru hamle olduğuna karar verilerek bunun için denizden karaya çıkarma yapılacak en uygun noktanın Şarköy, karadan ise Bolayır mevkiî olduğuna kanaat getirilmişti¹¹⁹³. Ayrıca Bolayır, Edirne'ye Çatalca'dan daha yakın bir konumdaydı ve Bulgar kuvvetlerinin bu mevkide sadece Keşan ve Malkara'da birlikleri bulunmaktaydı¹¹⁹⁴.

Bolayır mevkiinden harekâta başlanmak istenmesinin bir diğer sebebi de barış müzakerelerinden olumlu sonuç alınamaması üzerine ateşkesin bozulup savaşın tekrar başlamasıyla 4 Şubat'tan itibaren Bulgar askerinin Çatalca hattında yeniden muharebeleri başlatmasıydı. Ancak Çatalca önlerinde Şark Ordusu'na üstünlük kuramayan Bulgar ordusu da yönünü Gelibolu'ya çevirerek ilerlemekteydi. Bulgar kuvvetlerinin öncelikli hedefi, ani bir taarruzla Gelibolu ve Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü ele geçirmektir. Sonrası için ise buradan Edirne üzerine yürünerek şehir daha güçlü bir şekilde kuşatılabilir aynı zamanda Marmara Denizi'nden de İstanbul tehdit edebilirdi¹¹⁹⁵. Bu hususta, Bulgar General Savov'un amacı Gelibolu'yu ele geçirip buradan Yunanistan donanmasının Marmara Denizi'ne girişini sağlamak. Bu hamle, İstanbul'a yapılacak harekâtın da ilk adımı olacaktı¹¹⁹⁶.

1. Askerî Hazırlıklar ve Çıkarma Harekâtının Tatbikatı

Balkan Savaşı'nın ilk günlerinde Kırklareli ve Lüleburgaz muharebelerinde alınan yenilgiler üzerine Şark Ordusu Çatalca hattına çekildi. Başkumandanlık,

¹¹⁹² Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 11; Mithat Sertoğlu, *a.g.m.*, s. 464

¹¹⁹³ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 205.

¹¹⁹⁴ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 11.

¹¹⁹⁵ İhsan Sabri Balkaya, "Balkan Savaşlarının 100. Yılında Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması Yenilgisi ve Yapılan Tartışmalar", *Turkish Studies*, C. 8, S. 5, Ankara 2013, s. 93-94.

¹¹⁹⁶ *The Sun*, 8 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 161, s. 5.

Çatalca Cephesi'nde verilecek muharebelerde ihtiyaç halinde hazır bir kuvvetin bulunması için Erzurum'da bulunan Üçüncü Ordu Müfettişliği Dairesi'nden bazı redif ve nizamiye tümenlerinin seferberliğinin tamamlanarak İstanbul'a gönderilmesini istedi. 22 Kasım'da seferberlik emrini alan merkezi Erzincan'da bulunan 31. Nizamiye Tümeni 28 Aralık 1912'de İzmit'e, merkezi Elazığ'da bulunan 32. Nizamiye Tümeni 19 Ocak 1913'te Bandırma'ya ve Elazığ Redif Tümeni (Harput Tümeni) ise 26 Ocak 1913'te İstanbul Kartal'a ulaştı. Uzun hazırlıklar sonunda seferberliklerini tamamlayan bu tümenlerden, 1 Ocak 1913'te Mürettep X. Kolordu teşkil edildi. Ayrıca 14. Alay'ın 2. Taburu, 6. Nişancı Taburu, itfaiye taburu 1. Schneider Topçu Taburu ve 2. Schneider Topçu Taburu'na mensup bir mürettep dağ topçu taburu da yeni kurulan bu kolordunun bünyesine dâhil edildi. Süreç içerisinde 4. Aşiret Süvari Tümeni, sıhhiye bölükleri, ulaştırma bölükleri ve cephane kolları, köprücü takımları, telgraf ve telsiz müfrezelerinin de dâhil edilmesiyle Mürettep X. Kolordu'nun kadroları tamamlandı¹¹⁹⁷.

4 Ocak 1913'te kolorduya henüz bir komutan tayin edilmediğinden vekâleten komutanlığı Kaymakam Enver Bey yürütüyordu. Barış müzakerelerinin devam ettiği günlerde yeni kurulmuş olan X. Kolordu'nun düzenlenmesi, askerin eğitim ve talimi ile konak yerlerine yerleştirilmesi işleriyle meşgul olan Kaymakam Enver Bey, 11 Ocak'ta İzmit'te bulunan 31. Tümeni teftiş etmiş ve Kartal'a da uğrayarak, Elazığ Redif Tümeni'ni de denetlemişti. Daha sonra 29 Ocak'ta Erdek'e 32. Tümeni denetlemeye giden Enver Bey, burada Bandırma ve Erdek birliklerine karşılıklı manevralar yaptırıp zâbit ve erlerin durumundan son derece memnun kalmıştı¹¹⁹⁸. 1 Şubat 1913'te boş olan kolordu komutanlığına ise Ferik Hurşid Paşa atanmış, kolordu karargâhının birinci şubesine Kurmay Binbaşı Ali İhsan (Sabis), ikinci şubesine Kıdemli Yüzbaşı Şefik Bey verilmişti. Kurmaybaşkanlığı ise Kaymakam Enver Bey'in uhdesindeydi¹¹⁹⁹.

¹¹⁹⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, Cilt 2, Kısım 2, Kitap 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 189-190.

¹¹⁹⁸ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 41-43.

¹¹⁹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 199. *The Sun*, 8 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 161, s. 5

Karargâh-ı Umûmi, Çatalca hattında bulunan Mürettep 2. Kolordu'nun da Bolayır Muharebelerinde görevlendirilmesi için 5 Şubat gecesi emir gönderdi. Kolordu en kısa sürede Bakırköy, Yeşilköy ve Küçükçekmece sahilinden gemilere bindirilerek sevke hazır duruma getirilecekti. Karargâh-ı Umûmi böylece ihtiyaç olsun olmasın X. Kolordu'nun arkasından Mürettep 2. Kolordu'yu da naklederek elde seyyar bir yedek kuvvetin bulunmasını tedbir olarak lüzumlu görmekteydi¹²⁰⁰. Beş tümenenden oluşan Mürettep 2. Kolordu, Süleyman Şefik Paşa komutasındaydı¹²⁰¹.

Gelibolu Yarımadası ve Çanakkale Boğazı'nın savunulması görevi ise Bahr-i Sefid Boğazı Kuva-yı Mürettep Komutanlığı (Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetler Komutanlığı) kuvvetlerindeydi. Komutanlığını Mirliva Fahri Paşa'nın üstlendiği Mürettep Kuvvetlerin Kurmay Başkanlığı'na, 25 Kasım'da Trablusgarp Savaşı'ndan dönen Binbaşı Ali Fethi Bey ve Harekât Şube Müdürlüğü'ne Binbaşı Mustafa Kemal Bey atanmışlardı¹²⁰². Barış müzakerelerinin devam ettiği günlerde yarımadanın müdafaası için kuvvetlerin arttırılmasına mutlak suretle devam edilmekteydi. Fahri Paşa'nın emrinde 27. Tümen, Çanakkale, Edremit, Afyonkarahisar, Trabzon Redif Tümenleri ve beş alaylı Menderes Müfrezesi bulunmaktaydı. Bu kuvvetlerden Menderes Müfrezesi Anadolu yakasında, diğerleri Gelibolu'yu savunmakla görevliydi. Karargâh-ı Umûmi'nin bu kuvvetlerden iki seyyar tümen kurulması emrini vermesi üzerine, ilki Mürettep 27. Tümen ve ikincisi Trabzon Redif Tümeni kuvvetlerinden oluşan Gelibolu Mürettep Nizamiye Tümeni oluşturuldu. Seyyar tümenlerin görevi ise Bolayır mevzisini savunmaktı. En kuzeydeki Kavak Müfrezesi ise Bulgarlara karşı ateşkes hattını savunacaktı. Çanakkale, Edremit, Afyonkarahisar Tümenleri de Eceabat civarında ihtiyatta bulunacaktı¹²⁰³.

Bolayır mevğine karadan ve denizden yapılması planlanan harekâta, özellikle denizden çıkarma yapacak olan X. Kolordu Tümenlerine bu yönde tecrübe kazandırmak için Karargâh-ı Umûmi'ye bindirme ve çıkarma tatbikatı yapılması hususunda 27 Ocak'ta X. Kolordu tarafından müracat edildi. Karargâh-ı Umûmi,

¹²⁰⁰ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 51.

¹²⁰¹ Mahmut Şevket Paşa-Hafız Hakkı Paşa, *a.g.e.*, s. 22-23.

¹²⁰² Nuray Sevin, "Türk Asker, Diplomat, Siyasetçi, Ali Fethi Okyar", *Akademik Tarih ve Araştırma Dergisi*, C. 4, S. 5, Ankara 2021, s. 315.

¹²⁰³ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 15.

Ocak ayı sonunda İzmit'te bulunan 31. Tümen'in tatbikat yapmasına izin verdi¹²⁰⁴. Bu tatbikat için Akdeniz, Karadeniz, Mithat Paşa, Marmara ve Bahr-i Cedit gemileriyle iki Şirket-i Hayriye gemisi, iki istimbot, on marvanın tahsisi yapıldı. Ancak o gün bu gemilerin başka görevlerde olması sebebiyle tatbikatta başka gemiler görevlendirildi¹²⁰⁵. Bindirme yeri olarak belirlenen Derince ve İzmit iskelelerinde tatbikat 1 Şubat saat 17.00'de başladı. Derince'de bulunan rıhtıma iki gemi aynı anda yanaşabiliyorken, İzmit iskelesine gemiler, ancak birkaç yüz metre yaklaşabiliyor, bundan dolayı birlikler küçük sandallarla gemilere taşınıyordu. 3 Şubat saat 11.30'da biten bindirme işlemleri sonrası çıkarma yeri olarak belirlenen Karamürsel'e hareket edildi. Ancak hava muhalefeti yüzünden o gün indirme yapılamadı. 4 Şubat gece yarısından sonra başlanan çıkarma harekâtı sonucu sabaha kadar bir piyade alayı ve bir ağır makinalı tüfek bölüğü karaya çıkarıldı¹²⁰⁶.

Şarköy çıkarmasından çok kısa bir süre önce yapılan bu tatbikat sonucu harekâtın icrası için önemli tecrübeler sağlamış ve eksikler görülmüştü. Buna göre bindirme emri 11 dakika içinde her birliğe tebliğ edilmiş ilk hazır olan tabur ancak beş saatte gemilere binecek duruma gelebilmişti. İskelelerin yetersiz olmasından dolayı büyük gemiler yanaşamamış ve birlikler küçük nakliye araçlarıyla gemilere taşınmak zorunda kalınmıştı. Böylece bir piyade taburu bir-bir buçuk saatte gemilere binebilirken, bir tümenin binmesi yaklaşık 48 saat almıştı. Çıkarma ve bindirmede ihtiyaç duyulan en önemli ekipmanlar ise sal ve yüzen iskeleler oldu. Bunların yanında iskelelerde vinçlerin ve vinçlerde çalışan işçilerin az olması, erlerin ve zâbitanın bindirme ve yükleme işlerindeki acemiliği, hayvan ve araçların bindirilmesi ve yerleştirilmesindeki yaşanan zorluklar gözden kaçmıyordu. Gerçek çıkarma harekâtının düşman karşısında ve baskısı altında olacağı da düşünüldüğünde tatbikatta tespit edilen sürelerde değişmeler olabilir, farklı ekipmanlara da ihtiyaç duyulabilirdi. Tüm bunlar göz önüne alındığında çıkarmanın günü ve saatinin belirlenmesinde Karargâh-ı Umûmi, Bolayır Kolordusu ve X. Kolordu'nun

¹²⁰⁴ Tatbikat talebinin kimden geldiği konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. X. Kolordu birliklerinin yapacağı tatbikat için talebin Başkumandanlık Vekâleti tarafından 4 Ocak 1913'tarihinde teklif edildiği bilgisini veren kaynakta mevcuttur. Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz...*, s. 205.

¹²⁰⁵ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 44.

¹²⁰⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 200.

verecekleri ortak karar doğrultusunda çıkarma harekâtının planlaması gerekmektedir¹²⁰⁷.

3 Aralık 1912'den 3 Şubat 1913'e kadar devam eden mütareke döneminde, Bulgar Genelkurmayı da ordularının eksiklerinin tamamlanması ve teşkilatlanması ile meşgul olmuştu. Viyana'dan gönderilen telgrafta Bulgaristan'ın sonradan gönüllüler ve Selanik ile Makedonya'dan gelen tümenlerinden Dimetoka'da yedek bir kuvvet oluşturduğu bildirildi. 4. Bulgar Ordusu adı verilen ve yaklaşık 45.000 mevcuda sahip yeni kuvvetleriyle Bulgarlar, Keşan ve Malkara üzerinden Gelibolu, Şarköy ve Tekirdağ yönünde harekete geçip, Marmara Denizi'ne ulaşmayı hedeflemekteydi¹²⁰⁸. Yeni teşkilatlanan 4. Ordu, General Stiliyan Kovachev komutasında 7. Rila Tümeni, 2. Trakya Piyade Tümeni ve Rodop ve Hasköy Müfrezeleri, Makedonya ve Edirne Gönüllü birlikleri ile Mürettep Süvari Tümeni'nden oluşmaktaydı¹²⁰⁹. Richard C. Hall, bu ordunun mevcudunu subay-asker toplam 92.289 kişi olarak vermekte ve yeni ordunun Kavak hattı gerisinde muharebeye hazır durumda olduğunu ifade etmektedir. Bulgar ordularının Bolayır mevkiî önündeki konumları da tıpkı Çatalca hattı karşısındaki birliklerinin pozisyonları gibiydi. Sağ kanat kuvvetleri Saroz Körfezine, sol kanat kuvvetleri ise Marmara Denizi kıyılarına dayanmaktaydı. Georgi Todorov komutasındaki 7. Rila Tümeni yarımada'yı enine kesen 7 km'lik bir hat üzerinde mevzilenmiş ve Bulgar kuvvetleri bazı tepeleri işgal etmiş durumdaydı¹²¹⁰.

Kısa bir süre sonra yeni teşkilatlandırılmış 4. Bulgar Ordusu, Bolayır mevkiine yapılacak bir taarruz harekâtı için Ocak ayının ortalarından itibaren Malkara'da hazırlıklarına başladı. Gelibolu Jandarma Taburu Kumandanlığından 5 Şubat'ta gönderilen telgrafta Bulgar kuvvetlerinin, sabah erken saatlerden itibaren Kavak ve Eksamil köylerini işgal ettikleri bildirildi. Kavak Köyü'ndeki Türk birlikleri ise Bulgar işgali öncesinde Bolayır mevkiine çekilmişti. İki taraf keşif kolları, Bolayır mevzilerinin 4 km ilerisinde Eksamil civarında karşılaşmışsa da

¹²⁰⁷ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 45-46.

¹²⁰⁸ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:62, Fihrist: 2. (R. 26 Kânunusani 1328/M. 8 Şubat 1913 Viyana'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

¹²⁰⁹ Архиви. BG, ДВИА, ф. 1, оп.5, а.е. 380, л. 1.70. (Kırklareli, 4. Ordu'nun kurulması için 45 numaralı karar).

¹²¹⁰ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 106-107.

herhangi bir temas olmamış Bulgar askerleri geceyi mevzi alarak ve siper kazarak geçirmişti¹²¹¹. Bulgar kuvvetlerinin her an harekete geçebileceğini düşünen Türk birlikleri ise teyakkuzdaydı¹²¹².

2. Bolayır Muharebeleri

Mütareke dönemi, 3 Şubat 1913 günü saat 19.00'da son buldu. Ertesi sabah erken saatlerde 4. Bulgar Ordusu'nun iki tümeni ve 7. Rila Tümeni ileri harekâta geçmişti. Karşılarında bulunan Kavak Müfrezesi ise Bulgar kuvvetlerinin ilerlemesini durduramayarak, Bolayır'a geri çekilmişti¹²¹³. Bolayır'da bulunan Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanı Binbaşı Fethi Bey, elde ettiği bilgilerden Bulgar askerinin Kavak Deresi'nin güneyine zayıf kuvvetlerle geçtiğini, asıl büyük kuvvetlerinin ise henüz Kavak Deresi'nin kuzeyinde olduğunu öğrendi. Dolayısıyla çabuk hareket edilirse güneye geçen zayıf kuvvetlerin henüz mevzilere yerleşmeden ani bir taarruz yapılmasının uygun olacağı fikrindeydi. Kanaatini 5 Şubat gecesi Mürettep Kuvvetler Kumandanlığı'yla da paylaşan Fethi Bey, Gelibolu'da bulunan 27. Tümen'e de harekâta hazır olmasını emretti. Fethi Bey'den aldığı bilgileri Başkumandanlık Vekâleti'ne ileten Fahri Paşa, zayıf Bulgar kuvvetlerinin Kavak Deresi'ni geçip Eksamil'i işgal ettiğini, 2 nizamiye tümeni ve topçu kuvvetleriyle taarruz edilmesinin uygun olacağı ve bu hususta emir beklendiği bildirildi. Ahmet İzzet Paşa'dan gelen cevaptaysa Bolayır mevkiye yapılacak ciddi bir Bulgar harekâtına karşı Şarköy veya güney sahiline çıkarılacak kuvvetlerle Bulgar askerinin iki ateş arasında bırakılmasının uygun olacağı bildirildi. Ancak çıkarma harekâtının yapılabilmesi için iki yol vardı. Bunlardan ilki Şarköy'den çıkarma yapıp Yeniköy yoluyla ilerlemek ikincisi İnceburun'dan çıkarma yapıp Teketepe üzerinden Kavak mevkiye ulaşmaktı. Bunun için çıkarma yapılacak yer ile piyade, topçu ve süvari birliklerinin yürüyüşüne uygun olan yolun neresi olduğu sorulmuştu. Fahri Paşa, belirlenen yolların ikinsinin de askerin yürüyüşü için elverişli olduğu fakat çıkarma

¹²¹¹ ATASE. BLH, Klasör: 143, Dosya:34, Fihrist: 6-1. (R. 23 Kânunusani 1328/M. 5 Şubat 1913 Gelibolu Jandarma Taburu Kumandanlığı'ndan, Umum Jandarma Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹²¹² ATASE. BLH, Klasör: 143, Dosya:34, Fihrist: 6-2. (R. 24 Kânunusani 1328/M. 6 Şubat 1913 Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan, Harbiye Nezâreti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹²¹³ *Die Neue Zeitung*, 14 February 1913, Nr. 44, s. 2; Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 324.

yapmak için Şarköy'ün biraz uzak olsa da daha uygun olduğunu bildirmişti. Ayrıca İnceburun'un batı tarafının kullanılabileceği ama burada iskele olmadığından sandalların yanaşması için yüzen seyyar iskele, duba ve tombazların yanlarında getirilmesinin gerektiği ifade edilmişti. Binbaşı Fethi Bey'de çıkarma için Şarköy'ün uygun olduğu görüşündeydi¹²¹⁴.

Mahmut Şevket Paşa, 6 Şubat'ta Fransa Ataşemiliterliğinden aldığı malumatta Bulgar kuvvetlerinin Çatalca mevkiinden 30.000 kişilik bir kuvveti Edirne veya Gelibolu mevkiye kaydıracağı bilgisini Başkumandanlıkla paylaştı¹²¹⁵. Aynı gün Hurşid Paşa, kolordusunu tamamen vapurlara bindirdi. Süleyman Paşa'nın Kolordusu ise Küçükçekmece ve Yeşilköy sahillerinde sevke hazır halde nakliye gemilerinin gelmesini beklemekteydi¹²¹⁶. Başkumandanlık, 8 Şubat'ta Bahr-i Sefid Boğazı Seyyar Kuvvetleri ve Şarköy'den karaya çıkacak X. Kolordu kuvvetlerinin müşterek bir taarruz yapılacağı ve düşmanın iki taraftan sıkıştıracağı bilgisi Sadarete verilerek, kazanılacak zaferin neticesine göre Edirne'ye doğru ilerlenebileceği ifade edildi¹²¹⁷. Ancak içinde bulunulan şartlar, Osmanlı askerinin durumu ve özellikle toprakların Bulgar ordusundakilere göre yetersizliği kesin neticeli bir harekât yapmaya elverişli değildi. Bundan dolayı sonrasında Edirne üzerine yapılacak harekâtın sonuçları ağır olabilirdi. Dolayısıyla tüm bunlar dikkate alınarak kazanılacak zaferden sonra meselenin siyasi yönden çözülmesi için teşebbüste bulunulmasının yerinde olacağı arz edildi¹²¹⁸. X. Kolordu'dan, Mürettep Kuvvetler Kumandanlığı'na gönderilen telgrafta X. Kolordu'nun 8 Şubat sabahı Şarköy civarında karaya çıkacağı belirtildi. Ayrıca düşman hakkında son ana kadar alınan bilgilerin irtibat zâbiti olarak Gelibolu'ya gönderilecek olan Kurmay Binbaşı Tevfik Bey aracılığıyla X.

¹²¹⁴ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 63, 65-66.

¹²¹⁵ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-9. (R. 24 Kânunusani 1328/M. 6 Şubat 1913 Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹²¹⁶ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-11. (R. 24/25 Kânunusani 1328/M. 6/7 Şubat 1913 Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹²¹⁷ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:62, Fihrist: 3. (R. 25/26 Kânunusani 1328/M. 7/8 Şubat 1913 Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'nden, Karagâh-ı Umumi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹²¹⁸ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:16, Fihrist: 3-1. (R. 25/26 Kânunusani 1328/M. 7/8 Şubat 1913 Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'nden, Karagâh-ı Umumi Şubesi'ne gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-14. (R. 25/26 Kânunusani 1328/M. 7/8 Şubat 1913 Sadaret-i Uzmaya gönderilen telgraf).

Kolordu'ya bildirilmesi istendi¹²¹⁹. Süleyman Şefik Paşa ise nakliye gemilerinin henüz temin edilememesinden dolayı kolordusuyla beklemedeydi¹²²⁰.

Mürettep Kuvvetler Kumandanlığı, irtibat için görevli Kurmay Binbaşı Tevfik Bey ile yaptığı görüşmeler neticesinde çıkarma harekâtında hiçbir aksamanın olmayacağı ve planlanan saatte X. Kolordu'nun Bolayır taarruzuna iştirak edeceği bilgisini aldı. Bunun üzerine, 8 Şubat sabahı erken saatlerde, Mürettep Kolordu'ya taarruz emri verilerek harekât başlatıldı¹²²¹. Bolayır harekâtında Osmanlı ordusunun planı basitti. Mürettep Piyade Tümeni, yan yana iki piyade alayıyla sol kanattan, 27. Piyade Tümeni ise yan yana iki alayla sağ kanattan taarruz edecekti. Amaçları karşılarında olan Bulgar 7. Rila Tümeni hattını yarmaktı. İhtiyat kuvveti olarak ise Eceabat'ta Afyonkarahisar Tümeni ve İstanbul'dan gelmesi planlanan 30. Nizamiye Piyade Tümeni hazır durumda bekleyecekti. Harekât zaten Şarköy çıkarmasıyla eşzamanlı yapılacağından herhangi bir olumsuzluğa ihtimal verilmemekteydi¹²²².

Lakin X. Kolordu kuvvetlerini taşıyan gemiler hava şartlarının da etkisiyle Şarköy de çıkarma yapılacak yere zamanında ulaşamadı. Saat 09.00 civarında Hurşid Paşa, Mürettep Kolordu'ya gönderdiği telgrafta çıkarmaya en erken saat 10.00'da başlanabileceğini bildirip, kolordunun taarruza devam etmesini istedi. Ancak bu durum 7. Rila Tümeni karşısında Mürettep Kolordu'yu daha da zor durumda bırakacaktı. Bundan dolayı Bolayır'a destek için Eceabat'ta bulunan Karahisar Tümeni sevk edildi¹²²³. Osmanlı taarruzuna karşı, 7. Rila Tümeni'de aslında eşit sayılabilecek bir kuvvetle karşılık vererek, 13. Piyade Alayı'nı sağ kanatta, 22. Piyade Alayı'nı da sol kanatta mevzilendirdi. Bu çarpışmalarda fark yaratan ise topçu birliklerinin kuvvetleri ve etkili atışları oldu. Bulgar askeri Bolayır'da 78 parça topla tümenlerini desteklerken, Osmanlı Karargâh-ı Umûmi'si, mürettep kuvvetlerini sadece 36 parça topla desteklemeye çalışmaktaydı. Haliyle Bulgarlara, top sayılarının fazla olması ve savunmada olmaları gibi durumlar Osmanlı devleti karşısında büyük

¹²¹⁹ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 72.

¹²²⁰ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-12. (R. 25 Kânunusani 1328/7 Şubat 1913 Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹²²¹ Ali Fethi, *Bolayır Muharebesinde Âdem-i Muvaffakiyetin Esbabı*, Tabi ve Naşiri: Tüccarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriye ve Şurekası, İstanbul 1330, s. 13; İhsan Sabri Balkaya, *a.g.m.*, s. 95.

¹²²² Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 325.

¹²²³ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 133-134.

avantaj sağlıyor, topçularının tepelerden etkili atışlar yapması da mürettep kuvvetlerin ilerlemesini güçleştiriyordu¹²²⁴. Çıkarma harekâtında ise en erken saat 10.45'te Şarköy sahili karşısına ulaşan 32. Tümen'e, hemen öncülerinin karaya çıkarılması emri verildi. 32. Tümeni taşıyan Millet, Despina, Seyyar, Gülcemal, Mahmut Şevket Paşa ve iki şirket vapuru 400 metre aralıklarla sahile yanaştı. Arkalarında ise Turgut Reis, Barbaros, Mecidiye ve Berk-i Satvet harp gemileri çıkarmayı himaye görevindeydi¹²²⁵.

İlk önce Gülcemal vapurunda bulunan 95. Alaya ait iki piyade taburu ile bir makinalı tüfek bölüğü ve Mahmut Şevket Paşa vapurundaki 32. Nişancı Taburu'na 95. Alay Komutanı Binbaşı Cemal Bey'in idaresinde Şarköy ve sahile en yakın sırtların ve köprübaşlarının tutulması emri verildi. Lakin çıkarma yapılacak sahilin sığ ve taşlık olması çıkarmayı zorlaştırıyor; gemiler sahile yanaşamıyordu. İstanbul'dan yola çıkan yüzücü iskele malzemelerinin de henüz ulaşmamış olması askerin soğuk kış mevsiminde beline kadar suya girerek karaya ulaşmasını gerektiriyordu. Bundan dolayı Binbaşı Cemal Bey idaresindeki öncü birliklerin karaya çıkması saat 15.35'te tamamlanabildi¹²²⁶. Bu sırada yoğun çarpışmalar ve top ateşleri altında taarruza devam eden Mürettep Kolordu kuvvetleri, bir an evvel Şarköy'den yapılacak olan çıkarmayı bekliyordu. Ancak saatler geçmesine rağmen çıkarmaya dair herhangi bir haber alınamamakla birlikte Şarköy yönüne Bulgar kuvvetleri de taarruza geçmişti. Planlanan zamanda gerekli desteği alamayan Mürettep Kolordu askerleri, Bulgar kuvvetlerin top atışları altında ezilerek ağır kayıplar vermişti¹²²⁷.

32. Tümen'den sonra akşam saatlerine doğru 16.30'da 31. Tümen ve 30. Sahra Topçu Alayı'nı taşıyan gemiler Şarköy sahiline ulaşabildi¹²²⁸. Hurşid Paşa verdiği emirde 32. Tümen'in karaya çıkan öncü birliklerinin Bulgar kuvvetlerince işgal edilmiş olan Şarköy'e taarruz yapmasını ve hava kararmaya başlamış olsa da 31. Tümenin de çıkarmaya devam etmesini istedi. Donanmanın da destek verdiği

¹²²⁴ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 327.

¹²²⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 207.

¹²²⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 214-215,217.

¹²²⁷ İhsan Sabri Balkaya, *a.g.m.*, s. 96

¹²²⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 208.

taarruz harekâtı neticesinde Bulgar kuvvetlerinin bir kısmı ormanlık araziye çekilmek zorunda kalırken bir kısmı da geceden faydalanarak Şarköy'ü tahliye etmişti. Bazı evlere gizlenmiş olan Bulgar askerleri ise sabah 06.30'da başlayan 95. Alay birlikleri taarruzu sonucu Şarköy'den çıkarılmıştı. Bulgar birliklerinin üç yüz kadar kayıp verdiği bu çarpışmalarda, Türk kuvvetleri, on beş kayıp ve otuz bir yaralı vererek kontrolü ele geçirmişti¹²²⁹.

Bolayır'da ise mürettep kuvvetler adına durum pek parlak görünmüyordu. Öğle saatlerine kadar yavaş da olsa ilerleyebilen Osmanlı tümenleri, Marmara Denizi'nden Mesudiye zırhlısının etkili top atışları sayesinde özellikle sol kanatta Bulgar birliklerine üstünlük sağlayabildi. Ancak Bulgar topçusunun etkili atışları ve havanın sisli olmasından dolayı Osmanlı askerinin ilerleme disiplini bozulmuş, öğle saatlerinden sonra Bulgar askerinin de karşı taarruza geçmesiyle sol kanatta bulunan Mürettep Tümen kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştı. Sağ kanatta bulunan 27. Tümen ise Bulgarlar karşısında ilerleyemediği gibi dirençde gösterememiş ve daha da önce geri çekilmişti¹²³⁰. Akşam, saat 18.00 olduğunda mürettep kuvvetler artık Bolayır'da muharebeyi kaybettiklerini kabul etti. Durum hakkında Mürettep Kuvvetler Komutanı Fahri Paşa 8/9 Şubat'ta gönderdiği telgrafta, kolordusunun, Eksamil'deki düşmana yaptığı taarruz neticesinde, sağ kanattaki 27. Tümen'in dağıldığı, sol kanat ve merkez kuvvetlerinin ise önce direniş göstermişse de akşamdan sonra bu kuvvetlerin de sarsılıp Bolayır savunma hattına ricat etmeye mecbur kaldığını bildirdi. Buna rağmen Türk askerinin göstermiş olduğu gayret ve yiğitliği takdire şayandı. Ancak her iki tûmende neredeyse birliklerinin yarısını yaralı ve kayıp vermişti. Bunun yanında dört cebel topu, bir makinalı tüfek ve birkaç cephe arabasının da kaybedildiği bu durumda yeni taarruz harekâtı yapmanın mümkün olmadığı, X. Kolordu'nun geri çekildiği ve birliklerinin takviye edilmesi için Maydos'tan (Eceabaat) bir tûmenin destek için çağırıldığı bildirildi¹²³¹.

¹²²⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 216-217, 224-225.

¹²³⁰ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 107-108.

¹²³¹ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:62, Fihrist: 3-2. (R. 26/27 Kânunusani 1328/M. 8/9 Şubat 1913 Fahri Paşa tarafından, Sadaret Makamı'na ve Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgraf)

Avusturya gazetelerinde ise Türklerin Bolayır mevkiinde 6.000 askerini kaybettiği bilgisi kamuoyuyla paylaşıldı¹²³².

Fahri Paşa'nın komutasındaki birliklerin mağlubiyeti, Bolayır hattında Osmanlı kuvvetlerinin tekrar taarruz yapabilme imkânını ortadan kaldırdı. Donanma Kumandanlığından, 9 Şubat'ta Hurşid Paşa'nın üç bin askerinin Şarköy mevkiine çıkarıldığı ve gece boyunca da asker sevkine devam edileceği bildirildi. İstanbul'da Süleyman Şefik Paşa emrinde bulunan kolordunun iki tümeninin ise 10 Şubat akşamından önce hareket ettirilemeyeceği haberi alındı. Bu durum, Şarköy mevkiinde bulunan X. Kolordu'nun Bulgar askeri karşısında yalnız ve tehlikeli bir konumda kalmasına sebep olabilirdi. Hâlbuki plan, Şarköy ve Bolayır'da takviye edilen kolordular sayesinde, Eksamil'de bulunan Bulgar kuvvetleri üzerine iki koldan taarruz ederek arkadan çevirmektir. Ancak mürettep kuvvetlerin yenilgisi bu planı bozduğu gibi Bolayır mevki ve Boğaz istihkâmlarını arkadan müdafaa eden Eceabat mevzilerini de tehlikeye düşürmüştü. Bundan dolayı Ahmet İzzet Paşa, henüz karaya çıkarılmayan X. Kolordu askerlerinin Gelibolu ve Bolayır mevkiilerine yönlendirilerek Fahri Paşa'nın takviye edilmesi istendi. Sevk edilecek olan askerlerin ise donanma himayesinde seri bir şekilde Bolayır'a çıkarılmasını Hurşid Paşa'ya tebliğ etti¹²³³.

3. Şarköy Çıkarması ve Komuta Kademeleri Arasındaki Görüş Farklılıkları

Hurşid Paşa, Bolayır'a çekilme konusunda Başkumandanlıkla aynı fikirde değildi. Paşa, bir an önce Mürettep Kolordu'nun dağılan birliklerini yeniden düzene sokarak Bolayır'a gönderilen Miralay Nuri Bey Müfrezesi'nin de desteğiyle düşmana ertesi gün için yeni bir taarruz harekâtının yapılmasını planlamaktaydı. Böylece X. Kolordu'nun geri kalan birliklerinin de kolaylıkla karaya çıkarılması sağlanıp Bulgar ordusu iki koldan yeniden kuşatılacaktı. Hurşid Paşa, Bulgar kuvvetleriyle 9 Şubat

¹²³² *Die Neue Zeitung*, 14 February 1913, Nr. 44, s. 2

¹²³³ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:62, Fihrist: 3-4. (R. 26/27 Kânunusani 1328/M. 8/9 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Sadaret Makamı'na gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:62, Fihrist: 3-5. (R. 26/27 Kânunusani 1328/M. 8/9 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Sadaret Makamı'na gönderilen telgraf).

sabahına kadar yapılan çarpışmalar sonucunda Şarköy'ü geri alarak iki yüz kadar da zayıat verdirdi. Ayrıca temas ettikleri Bulgar tümeninin üç bin kadar kuvvetinin olduğu, bir tümeninin Şarköy ilerisindeki sırtlara yerleştiği ve halen sevk edilmekte olan bir tümenlerinin daha olduğu bilgisine ulaştı. Bu çarpışmalarda ise Türk tarafı beş kayıp ve on yedi yaralı verdi. Bu durumda askerin vapurlara geri bindirilip sevk edilmesi yersizdi. Böyle bir hareket, asker üzerinde kötü bir etkiye sebep olabilirdi. Bu yüzden, Bolayır hattına altı taburlu Nuri Bey Müfrezesi sevk edilip Mürettep Kuvvetlerin kurmaylarıyla görüşmek üzere de bizzat Enver Bey gitmişti¹²³⁴. Ahmet İzzet Paşa ise şu an için alınması gereken en önemli tedbirin İstanbul'a giden denizyolunun bir an evvel kapatılması ve X. Kolordu'nun Şarköy'de yalnız bırakılmaması olacağını düşünüyordu. Çünkü ileride yapılacak harekâtlarda faydalanılabilmek için kolordunun bu şekilde dağılmaması gerekti. Bundan dolayı bir kez daha çıkarmanın durdurulup X. Kolordu birliklerinin Şarköy'den ayrılmaları gerektiği bildirildi¹²³⁵.

Lakin Ahmet İzzet Paşa, X. Kolordu Kumandanlığının, Şarköy'de kalmakta ısrarları üzerine Barbaros zırhlısında bulunan X. Kolordu karargâhına burada kalmanın tehlikeli olacağını gerekçeleriyle bir kez daha izah etti. Çünkü Fahri Paşa'nın kuvvetleri Bolayır'da icra edilen çarpışmalarda muvaffak olamamış dolayısıyla Bulgar komuta kademesi artık yapılacak harekât şekli hakkında bilgi sahibi olmuştu. Bundan dolayı X. Kolordu birliklerinin büyük çoğunluğunun henüz Şarköy'e intikali gerçekleşmemişken çıkarmanın durdurulması ve çıkan askerlerin de gemilere geri bindirilmesi yerinde olacaktı. İlaveten bilindiğinin aksine Bulgar kuvvetlerin o mevkide bir değil, üç tümenlik bir kuvvetlerinin olduğu, Viyana'dan da alınan bilgiler doğrultusunda teyid edilmişti¹²³⁶. Haliyle şu an için önemli olan Gelibolu'nun muhafazası ve İstanbul'a giden yolun kapanmasıydı. Ayrıca X. Kolordu, ne kadar az zayıat verirse yedekte bir o kadar güçlü kuvvete sahip

¹²³⁴ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:62, Fihrist: 3-6. (R. 27-28 Kânunusani 1328/M. 9-10 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Sadaret Makamı'na gönderilen telgraf).

¹²³⁵ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:62, Fihrist: 3-7. (R. 27-28 Kânunusani 1328/M. 9-10 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Sadaret Makamı'na gönderilen telgraf).

¹²³⁶ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-24. (R. 27 Kânunusani 1328/M. 9 Şubat 1913 Barbaros zırhlısında bulunan X. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

olunabilirdi¹²³⁷. Başkumandanlığın ısrarlı emri karşısında çıkarmayı durdurduğunu bildiren Hurşid Paşa, gerçekte ise bu emre uymadı. Böylece zaman kazanan Hurşid Paşa, çıkarmayı 9 Şubat gece 22.00'ye kadar devam ettirerek Şarköy yakınındaki Yalıboyu'nda bulunan bir evi X. Kolordu karargâhı haline getirdi. Diğer taraftan da Enver Bey, Bolayır'a giderek Fahri Paşa ve Kurmay Binbaşlılar Ali Fethi ve Mustafa Kemal Bey'le görüşerek taarruz konusunda onları ikna etmeye çalıştı. Durumun kendilerinin düşündüğü gibi kötü olmadığını anlatan Enver Bey, Bolayır'ın, yapılan takviyelerle savunulabileceği konusunda Fahri Paşa'yı ikna etse de Fahri Paşa, Mürettep Kuvvetlerin taarruz etmemesi şartını ileri sürerek bu konuda ki kararlılığını göstermişti¹²³⁸.

Taarruza geçmede ısrarcı olan Hurşid Paşa, Başkumandanlık'tan gelen talimatları yerine getirmekte direniyor ve bu duruma gerekçe olarak ise Bolayır'da düşmanın Fahri Paşa'nın ifade ettiği kadar kuvvetli olmadığını ileri sürüyordu¹²³⁹. Bir kolordu komutanının haklı da olsa başkumandan tarafından verilen emirlere bu kadar direnmesi ve yerine getirmek istememesi emir-komuta zincirine aykırı olduğu gibi ordudaki disiplini de bozmaktaydı. Bu durum akıllara Hurşid Paşa'nın böyle davranmasının arkasında daha faklı güçte bir ismin olduğu düşüncesini getirmekteydi. Bu isim şüphesiz bir darbe ile kısa süre önce hükûmeti düşüren Kaymakam Enver Bey idi. Enver Bey, rütbesi düşük olsa da cesur ve kabiliyetli biriydi ve İttihat ve Terakki'yi iktidara taşımayı başarabildi. İktidarın verdiği güçle rütbeleri ne olursa olsun bu zâbitanın başkumandanlık nezdinde istediklerini yaptırabileceklerini düşünmeleri ve buna cüret göstermeleri, Balkan Savaşı sırasında ordu-siyaset ilişkisinin görülmesi açısından açık ve kesin bir örnek teşkil etmekteydi. Ancak aldığı kararın öncesini ve sonrasını iyi hesaplayan bir kumandan olan Ahmet İzzet Paşa, Hurşid Paşa ve Kaymakam Enver Bey'in dolayısıyla da İttihatçıların ısrarlarına karşı durabilecek dirayetle idi. Yumuşatıcı gerekçeler ileri sürerek

¹²³⁷ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-25. (R. 27 Kânunusani 1328/M. 9 Şubat 1913 Barbaros zırhlısında bulunan X. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹²³⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 226, 230-232.

¹²³⁹ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 180.

Şarköy’de yeni bir taarruzun yapılmasını böylelikle engelledi¹²⁴⁰. Ayrıca Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa da Şarköy mevkiinde harekâta devam edilmesinin çok tehlikeli olacağını düşünmekteydi. Yine Bolayır’ın Bulgar kuvvetlerin eline geçmesi durumunda memleket, siyasi ve askerî olarak zor durama düşeceğinden şartlar Osmanlı Devleti açısından bir kat daha zorlaşabilirdi. Bundan dolayı Başkumandanlık tarafından verilen emirler doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini vurgulayan Mahmut Şevket Paşa, bu noktada Başkumandan Ahmet İzzet Paşa’yla aynı görüş doğrultusunda hareket etmekteydi¹²⁴¹.

Ahmet İzzet Paşa, 9 Şubat gece 23.50’de X. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği telgrafta bir kez daha Kaymakam Enver Bey’in ertesi gün için yapmayı planladığı taarruzdan vazgeçmesini emretti. Çünkü Bulgarların X. Kolordu karşısında en az üç tümen kuvvetten oluştuğu ve bunların 50.000 asker kuvvetine sahip olup, 200’e yakın da toplarının bulunduğunu bildirdi. Böyle bir durum karşısında yapılacak taarruzda büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalınacağına altını çizen Ahmet İzzet Paşa, durumun Fahri Paşa’ya da bildirilmesini istedi¹²⁴². Harbiye Nezâreti ve Başkumandanlıktan gelen baskılar karşısında daha fazla ısrar edemeyen Hurşid Paşa, aynı gece 01.30’da çıkarmanın durdurulup, karaya çıkmış olan birliklerin de zaman kaybetmeden tekrar gemilere geri bindirilmesi emrini verdi¹²⁴³.

Birliklerin gemilere geri bindirilmesi görevini bizzat Kaymakam Enver Bey üstlenmişti. Buna göre sağ kanatta 32. Tümen’in bindirilmesi esnasında artçı kuvvetlerle himaye edilmesi görevini Binbaşı Cemal Bey’e ve sol kanatta 31. Tümen’in himayesi için artçı birliklerin başına da Kurmay Binbaşı Ali İhsan Bey’i görevlendirdi. Bu sırada Şarköy’ün boşaltıldığını ve Türk birliklerinin gemilere geri bindirildiğini gören Bulgar askeri ise harekete geçip tazyiklerini arttırmaya ve top atışları yapmaya başladı. Ancak denizden sol kanadın himayesi için Berk-i Satvet ve Mecidiye zırhlıları, sağ kanadın himayesi için de Barbaros ve Turgut Reis zırhlılarının sağladığı etkili top atışları sayesinde, Bulgar topçu birlikleri susturuldu.

¹²⁴⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 246,255.

¹²⁴¹ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 184.

¹²⁴² *Gös. yer.*

¹²⁴³ Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz..*, s. 208.

Böylece bindirme gemilerinin 400 metre daha açığa alınmasıyla tehlikeli bölgeden uzaklaşılabilirdi¹²⁴⁴. Şiddetli düşman baskısı ve top atışları altında devam eden bindirme işlemleri tüm birliklerin gemilere alınması ve en son Enver Bey'in de karadan ayrılmasıyla 10/11 Şubat saat 04.00 civarında sona ererek, Gelibolu istikametine doğru yola çıkıldı¹²⁴⁵.

Başkumandanlık, X. Kolordu birliklerinin Gelibolu'da karaya çıkmaması ve ikinci bir emre kadar seyyar kuvvet olarak gemilerde bekletilmesini istendi. Ancak sonrasında kolordudan gelen talep doğrultusunda gemilerin istenildiği zaman geri dönmesi koşuluyla Çanakkale Boğazı'ndaki Nara Üssü'ne gitmelerine izin verildi¹²⁴⁶. Aynı günlerde İstanbul'dan 2. Mürettep Kolordu'nun Samsun ve 30. Tümen'i de destek için Bolayır'a gönderildi. Böylece, Gelibolu Yarımadası'nda altı tümen, Miralay Nuri Bey Müfrezesi ve X. Kolordu'dan oluşan hazır bir kuvvet meydana gelmişti. Başkomutalıktan gelen talimat doğrultusunda ise 12 Şubat'ta Hurşid Paşa, Gelibolu Kuva-yı Umûmiye Kumandanlığı'na atanarak, Gelibolu ile Çanakkale'de bulunan bütün kuvvetler kendisine bağlandı. Ancak en baştan beri Hurşid ve Fahri Paşaların arasındaki anlaşmazlığı bilen Ahmet İzzet Paşa, Bolayır mevkinin durumunu ve komutanlar arasındaki ikiliği anlamak için çok güvendiği Başkumandanlık Kurmay Başkanı Yardımcısı Mirliya Pertev Paşa'yı 12-13 Şubat'ta Gelibolu'ya gönderdi. Böylelikle, aynı zamanda Çatalca'daki genel durum hakkında onların da fikir sahibi olması sağlanabilirdi¹²⁴⁷.

Pertev Paşa, ilk olarak Gülcemal vapurunda Hurşid Paşa'yla bir araya gelip gizli toplantılar yaptı. Geceyi aynı vapurda Kaymakam Enver Bey ve Hurşid Paşa ile geçiren Pertev Paşa gemilerde hazır halde bulundurulmuş X. Kolordu'nun durumu hakkında da malumat aldı. Ertesi gün Bolayır giden Pertev Paşa, burada Fahri Paşa'yla görüştü. Bolayır mevzilerini de gezip durumu yakından görme fırsatı buldu. Akşam yine Gülcemal vapuruna dönen Pertev Paşa, ilk izlenim olarak Hurşid Paşa ve Kaymakam Enver'in halen bir taarruz yapma isteğinde olduğuydu. Dolayısıyla

¹²⁴⁴ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 342.

¹²⁴⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 237,242.

¹²⁴⁶ Hüsnü Ersü, *a.g.e.*, s. 202, 204,206.

¹²⁴⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 243-245.

dönüş yoluna geçer geçmez buna mani olunması için Ahmet İzzet Paşa'ya durumu izah edecekti¹²⁴⁸.

13 Şubat öğleden sonra saat 13.00'te Nilüfer vapuru ile İstanbul'a dönüş geçeren Pertev Paşa, havanın fırtınalı olması sebebiyle Marmara Adası Limanı'nda beklemek mecburiyetinde kalmıştı. Ancak bu Pertev Paşa'nın Gelibolu'da yapmış olduğu incelemelerin neticesi hakkında malumatı, Ahmet İzzet Paşa'ya vermesine engel değildi. Buna göre, X. Kolordu ve bir dereceye kadar da 2. Mürettep Kolordu'nun taarruz kabiliyetinin var olduğu ancak Gelibolu ve Çardak limanları önlerindeki vapurlarda günlerdir bekletilen birliklerin bir an önce karaya indirilmesi gerektiğini bildirdi. Çünkü gemilerde uzun süre kalmak, askerin sağlığını olumsuz etkileyebilirdi. Bulgar ordusunun ise Eksamil'de sadece Makedonya Gönüllü Birliklerinden oluşan bir tümenlik kuvveti bulunuyordu. Bundan dolayı ya hemen taarruz edilmeli ya da Gelibolu Yarımadası'nda bir vaziyet almalıydı. Bolayır Muharebesi'ne katılan 27. Tümen ve Mürettep Nizamiye Tümenlerinin tek başlarına taarruz kabiliyetleri yoktu. Ancak Bolayır'da bulunan 15.000 civarındaki bu kuvvetlere destek olarak X. Kolordu ve 2. Mürettep Kolordu kuvvetlerinin katılacağı bir taarruz düzenlenirse olumlu netice alınabilirdi¹²⁴⁹.

Yapılacak bu taarruz hakkında Pertev Paşa, iki tümeninin düşmana cephe ve yanlardan şiddetli bir şekilde taarruz etmesini ve arkadan kademeli olarak ilerleyen diğer iki tümenin de hızlıca hareket edip düşmanın sol kanadını çevirebileceğini düşünmekteydi. Donanmanın ise geceden faydalanarak düşmanın sol kanadına yaklaşp tehdit etmesi ve hava şartları uygun olursa İnceburun civarına bir tümen kadar kuvvetin çıkarılmasıyla düşman, sol kanat ve geriden de çevirebilirdi. Ancak her ihtimale karşı Bolayır ve Kavak civarında yedekte bir tümen ve bir kıta kuvvet bırakılmalı ve harekât genel bir komutan tarafından ve tek kişi olarak idare edilmeliydi. Pertev Paşa, böyle bir taarruz harekâtında başarı olunabileceğini ama çok fazla can kaybı olacağını ve bu harekâtın Edirne'yi kurtarmaya hiçbir etkisinin olmayacağını da öngörüyordu. Pertev Paşa'nın diğer bir amacı ise Gelibolu

¹²⁴⁸ *a.g.e.*, s. 245-247.

¹²⁴⁹ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-43. (R. 3 Şubat 1328/16 Şubat 1913 Mirliva Pertev Paşa'dan gönderilen telgraf).

civarındaki kuvvetlerin yeniden teşkilatlandırılması yönünde idi. Bunun için 27. Tümen, Mürettep Nizamiye Tümeni ve 2. Mürettep Kolordu kuvvetlerini Bolayır mevkiinde, Çanakkale, Edremit ve Afyonkarahisar tümenlerini de Eceabat'ta bir komuta altında bırakılması yerinde olabilirdi. Bunun için X. Kolordu kuvvetleri bir an önce vapurlardan indirilip Gelibolu'da ihtiyat kuvveti olarak hazır bulunacak ve aynı zamanda bu kuvvetler Anadolu kıyılarının güvenliğini de sağlayacaktı. Ancak bu ihtiyat kuvvetinin Anadolu kıyılarının güvenliğini sağlayabilmesi için¹²⁵⁰ Gelibolu önünde hazırda yeteri sayıda vapurun bulundurulması lazımdı. Pertev Paşa, ikinci tespitinde Çanakkale Boğazı'nın denizden ve karadan kapatılıp düşmanın geçmesine engel olunabileceğini ancak bu kuvvetlerden artık başka bir harekâta faydalanılamayacağını bildirdi. Ayrıca bu hamlenin de Edirne'nin kurtarılmasına bir faydasının olmayacağı ve Edirne'nin sükûtunu beklemekten başka çare kalmadığını ifade etti¹²⁵¹.

Çeşitli kaynaklardan kendisine ulaşan malumatı paylaşan Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Bulgar birliklerinin Çatalca mevzilerindeki durumunu tehlikeli gördüğünden biraz daha gerilerde mevzi aldığını belirtti. Benzer durum Bolayır mevkiinde de söz konusuydu ve Bulgar kuvvetler burada da müdafaa mevzi tesis etmişlerdi. Bundan dolayı Mahmut Şevket Paşa'da her iki hatta da taarruz yapmayacakları kanaati hâkimdi. Ancak Bulgar kuvvetlerinin bu şekilde Edirne'yi savaştan sadece kuşatma altında tutarak teslim olmaya mecbur bırakmayı amaçladıkları ortadaydı. Zira şehir iase yetersizliğinden dolayı zaten zorluk çekmekteydi. Haliyle taarruz edip zayıat vermektense düşmesini beklemek, Bulgaristan için en akla yatkın yoldu. Ancak bu tahminlerinin gerçekleşmesi için en az iki üç haftalarının olduğu ve bu sürenin Osmanlı Devleti açısından kazançlı bir barış anlaşmasının imzalanabilmesi için yeterli olmadığı ortadaydı. Dolayısıyla Mahmut Şevket Paşa, Bolayır mevkiinden yapılacak bir taarruz harekâtı şayet

¹²⁵⁰ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-44. (R. 3 Şubat 1328/16 Şubat 1913 Mirliva Pertev Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹²⁵¹ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-45. (R. 3 Şubat 1328/16 Şubat 1913 Mirliva Pertev Paşa'dan gönderilen telgraf).

muzafferiyetle sonuçlanmayacaksa böyle bir hamleden kaçınılması gerektiğini ifade etmişti¹²⁵².

Bolayır mevkiinde Bulgar ordusunun Eksamil'den sonra Korudağı'nın güney tarafında da tahkimata başladığı haberlerinin alınması, yukarıda Mahmut Şevket Paşa'nın paylaştığı bilgileri teyit etmekteydi. Bulgarlar, Bolayır'da hatlarını kuvvetlendirirken, Gelibolu Kuva-yı Umûmiye Kumandanlığı ise 30. Tümen'in artık Bolayır'da kalmasına lüzum olmadığını, bunun için bu tümenin de X. Kolordu emrinde seyyar ihtiyat olarak tutulması gerektiği emrini Kuva-yı Mürettebe Kumandanlığına verdi. Kuva-yı Mürettebe Kumandanlığı, Bulgar askerinin tahkimatını arttırdıkları bir zamanda 30. Tümeni Bolayır'dan çekmenin tehlikeli bir durum oluşturacağını bildiren telgrafı Başkumandanlığa gönderdi¹²⁵³. Başkumandanlıktan karargâha gönderilen telgrafta ise Bolayır mevkiinde sükûnetin devam ettiği bilgisi paylaşıldı¹²⁵⁴.

Bolayır ve civarındaki Bulgar tahkimatının arttığı haberleri ve muhtemelen Pertev Paşa'nın raporunu da dikkate alan Başkumandanlık 16-17 Şubat 1913'te gönderdiği emirle Gelibolu'da bulunan kuvvetleri yeniden teşkilatlandırma kararı aldı. Buna göre 27., 30. ve Mürettep Nizamiye Tümenleri ve Vasfi Bey Müfrezesi Bolayır Kolordusu adı altında Fahri Paşa komutasına bırakılıp, Kuva-yı Mürettebe Kumandanlığı lağvedildi. Bolayır Kolordusu'nun görevi, Bolayır mevkinin ve Saroz Körfezi'nde bulunan Despot limanına kadar olan sahilin güvenliğini sağlamak olarak belirlendi. Çanakkale, Edremit, Karahisar tümenleri ve Menderes Müfrezesi'nden teşkil edilen Maydos Kolordusu ise Mirliva Mehmet Ali Paşa komutasına verildi. Maydos Kolordusu'nun görev alanı da Gelibolu'da, Despot Limanı'ndan Seddülbahir'e kadar olan sahiller ile Anadolu yakasında, Edremit Körfezi'ne kadar olan sahillerin güvenliği sağlamaktı. 31. ve 32. Tümenler ise X. Kolordu emrinde genel ihtiyat kuvveti olacaktı. Yeni teşkilatlanmış üç kolordu ise Hurşid Paşa komutasında Gelibolu Kuva-yı Umûmiye Kumandanlığı'na bağlandı. Hurşid

¹²⁵² ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-40. (R. 1 Şubat 1328/14 Şubat 1913 Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹²⁵³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 257.

¹²⁵⁴ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:62, Fihrist: 3-4. (R. 26/27 Kânunusani 1328/M. 8/9 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Sadaret Makamı'na gönderilen telgraf).

Paşa'nın ordu komutanı olması hasebiyle X. Kolordu'nun idaresi Kaymakam Enver Bey emrine verildi. İlk iş olarak gemilerde bulunan X. Kolordu birliklerinin karaya çıkarılması emrini veren Hurşid Paşa, 31. Tümeni Çanakkale tarafına, 32. Tümeni de Gelibolu tarafındaki konaklama alanlarına yerleştirip, karargâhını da Gelibolu'da kurdu¹²⁵⁵.

Gelibolu'da bu kadar kısa sürede değişen komuta görevleri ve ordu teşkilatı, komuta kademesi arasında zaten var olan uyumsuzluğu arttırmaktaydı. Özellikle Kaymakam Enver Bey ile Kurmay Binbaşılar Mustafa Kemal ve Fethi Beyler arasındaki ihtilaf iyice gün yüzüne çıkmıştı¹²⁵⁶. Hatta Gelibolu Kuva-yı Umûmiye Kumandanlığı'na Hurşid Paşa'nın atanması üzerine Fahri Paşa, Mustafa Kemal ve Fethi Beyler istifa etmek istediklerini Ahmet İzzet Paşa'ya bildirdi. Gelibolu'da komutanlar arasındaki bu uyumsuzluk artık Başkumandanlık ve Sadaret Makamına kadar sirayet etmiş durumdaydı. Bunun üzerine vaziyeti yerinde görmek ve komutanlarla görüşmek üzere Mahmut Şevket Paşa bizzat Ertuğrul yatıyla 20 Şubat'ta Gelibolu'ya gelmişti¹²⁵⁷.

Mahmut Şevket Paşa, iki gün boyunca kolordu komutanları ve kurmay başkanlarıyla görüşmeler yapıp geri dönmüştü. Netice olarak ise 22 Şubat'ta İstanbul'a döner dönmez, X. Kolordu ve 31. Tümen'le birlikte bütün dağ topları ve bir sahra topçu taburu ve 5. Süvari Alayı'nın da kolordu ile İstanbul'a dönmeleri ve Yeşilköy bölgesinde toplanmaları emrini vermişti. Hemen hazırlıklara başlayan Hurşid Paşa, 32. Tümeni Gelibolu'da başıboş bırakmak istemediğinden beş şirket vapuru daha talep ederek, 26 Şubat'ta ilk kafilenin intikaline başlamıştı. Kolordu karargâhı da aynı gün yola çıkmıştı. Ertesi gün saat 14.10'da son kafilenin de yola çıkmasıyla X. Kolordu'nun artık Gelibolu ile bağlantısı kesilerek Balkan Savaşı'nda Şarköy çıkarması ve Bolayır Muharebeleri safhası da böylelikle sona ermişti¹²⁵⁸.

¹²⁵⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 257-258.

¹²⁵⁶ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 358-359.

¹²⁵⁷ Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 21-22.

¹²⁵⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 261-264.

a. Bolayır Muharebeleri ve Şarköy Çıkarması Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Hurşid Paşa ve emrindeki birliklerin Gelibolu'dan çekilmesinden sonra Gelibolu Kuva-yı Umûmiye Kumandanlığı'nı görevi Fahri Paşa'ya verilmişti. Zaten Balkan Savaşı sonuna kadar artık bu hatta çok az hareketlilik meydana gelmişti¹²⁵⁹. Bulgarların Eksamil, Kocaçeşme, Kadıköy ve Kuruçiftlik civarlarında zaman zaman topçu birliklerini göndererek saldırılarda bulunduğu ama Türk topçu birliklerinin yapmış olduğu etkili atışlarla düşman Bolayır'dan uzaklaştırılmıştı.¹²⁶⁰ Yine farklı tarihlerde Turgut Reis zırhlısı ve Halep vapurunun Bolayır önlerinde görev icra ederken, sahilden Bulgar topçularının ateş açtığı ve gemilere ikişer merminin isabet etse de Bulgar kuvvetlerinin bu çıkışlarına, Turgut Reis zırhlısından yapılan karşı atışlarla cevap verilmişti¹²⁶¹.

Taktik anlamda karadan ve denizden müşterek icra edilecek bir harekât olarak gerçekleşen Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması, öncelikle Bulgar ordusuna Gelibolu üzerinde bir darbe indirmek üzere planlanmıştı. Sonrasında ise bu noktadan hareketle Edirne'nin de Bulgar kuvvetlerinin kuşatmasından kurtarılması için gayret edilecekti. Bu aynı zamanda yönetimi yeni ellerine geçiren İttihatçıların da amacıydı. Ancak zamanlama ve Osmanlı kuvvetlerinin birlikte hareketini sağlamadaki yetersizlik gibi hatalar sebebiyle bu harekât başarılı olamadı. Başarısızlığın sebepleri ve şahısların bunda rolü olup olmadığı hususu günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya göre Fahri Paşa ve komuta kademesinin Bolayır Muharebesi'ndeki mağlubiyetlerinin sebebi Hurşid Paşa'nın Şarköy çıkarmasını zamanında yapamaması idi. Ancak Bolayır kuvvetlerine komuta eden Fahri Paşa'nın çıkarma gerçekleşmeden taarruza başlamasını da son derece yanlış bulmuştu¹²⁶². Komutanlar arası ilişkileri değerlendiren Mahmut Şevket Paşa, Fethi Bey'in ahlaklı, iyi bir zâbit olmasına rağmen biraz kıskanç olduğunu

¹²⁵⁹ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 358-359.

¹²⁶⁰ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:73, Fihrist: 26. (R. 21/22 Şubat 1328/M. 6/7 Mart 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹²⁶¹ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:73, Fihrist: 31. (R. 22/23 Şubat 1328/M. 7/8 Mart 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹²⁶² Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 22.

belirtmişti. Mustafa Kemal Bey ve Enver Bey'in ise Trablusgarp Savaşı'ndan beri geçinemedikleri kulağına gelmiş gazeteler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Enver Bey'e daha ziyade ehemmiyet verdiklerini ifade etmiştir. Son olarak Mahmut Şevket Paşa'nın nezdinde Fahri Paşa, güç sahibi ve savaşta yararlılık gösteren bir kumandan olarak görülmüştür¹²⁶³.

Ahmet İzzet Paşa ise çıkarma yapmak için belirlenen İnceburun-Şarköy sahillerinden ağırlığın İnceburun'a verilmesi gerektiğini, Pertev Paşa aracılığıyla Enver Bey'e iletmış olsa da Enver Bey'in askerin büyük çoğunluğunu Şarköy'e çıkardığını belirtir. Enver Bey'in bunu yapmadaki amacını kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu bir noktada toplayıp ani bir baskın yaparak bütün fetih şerefini kendisine hasretmek niyetinde olduğunu iddia etmiştir. Bütün donanmanın Hurşid Paşa komutası altında olduğunu belirten Ahmet İzzet Paşa, Bolayır önlerinde bulunan Mesudiye zırhlısının da Şarköy'e çekilmesi sonucu Fahri Paşa'nın karada icra ettiği harekâtın denizden desteklenemediği ve Bulgar kuvvetlerin sahil boyundan kolayca taarruzunu sürdürebildiği eleştirisinde bulunmuştur¹²⁶⁴. Ancak Ahmet İzzet Paşa'dan farklı düşünenler de vardı. Bolayır Kolordusu'nun 8 Şubat'ta işgal muharebesi yapması gerektiği yerde X. Kolordu'yu beklemeden taarruza geçmesini İbrahim Hilmi, Bolayır Kolordusu'nun yalnız başına kati netice alarak muzaffer olmak hevesine düşüldüğü şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca askerin ve komutanların da taarruz yeteneğinden ve cephede işbirliği içerisinde hareket etmekten mahrum oldukları eleştirisinde bulunmaktaydı¹²⁶⁵. İbrahim Hilmi'nin yapmış olduğu eleştirilere Ali Fethi Bey, “*Ağır ithamda bulunmak ve bunda cüret göstermek kolaydır. Bunun kadar kolay olmayan bir şey varsa hakikate hizmet etmektir.*” diyerek muzaffer olmak peşine düştükleri eleştirisini reddetmiştir. Muharebelerle ilgili de değerlendirmede bulunan Ali Fethi Bey, Bulgar kuvvetleriyle üç-dört gün muharebe edilip, X. Kolordu'nun da tamamen karaya çıktığı düşünülse

¹²⁶³ *Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü*, Yay. Murat Bardakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 56-57.

¹²⁶⁴ Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 164-165.

¹²⁶⁵ Ali İhsan Sabis, *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?*, 2. Baskı, Tabi ve Naşiri: Tüccarzade İbrahim Hilmi Haz. Hasip Saygılı, ilgi kültür sanat yayıncılık, İstanbul 2016, s. 143-144.

de karşılarında kendilerinkinden üç kat fazla bir kuvvetin taarruzuna maruz kaldığını, haliyle yapacak çok fazla şeylerinin olmadığı belirtmiştir¹²⁶⁶.

Yabancı gazetelerin yakından takip ettiği Gelibolu Yarımadası'ndaki gelişmeler, şayet muharebeye dönüşür ve Bulgaristan açısından da başarılı olursa, Çanakkale Boğazı'nın kontrolünün onların eline geçeceği yönünde değerlendirilmelerin yapılmasına sebep olmaktaydı¹²⁶⁷. Türkler açısından ise Enver Bey'in başında olduğu çıkarma harekâtının umutsuz olduğu, kendisinin denizcilik işlerinden anlamadığı ileri sürülmekteydi. Bundan dolayı çıkarma harekâtında, atların ve topların karaya çıkarılmasında güçlük yaşanacağı ve indirme-bindirme işleri esnasında bir Bulgar taarruzu olması durumunda Türk askerinin kayıplarının çok olacağı yönünde değerlendirmelerde bulunulmaktaydı¹²⁶⁸. Şarköy çıkarması ile ilgili görüldüğü üzere farklı görüş ve değerlendirmeler mevcuttu. Ancak çıkarmanın başarısız olmasında temel sebep, yapılan planlamaların doğru fakat gerçekçilikten uzak olmasıydı. Bunun yanında yapılan eksik keşifler ve yetersiz araç tahsisinden kaynaklı zamanlamanın ayarlanamaması sonucu, çıkarmanın amacına ulaşmamış olması da ayrıca bir sebep olsa gerekti¹²⁶⁹.

Gelibolu Yarımadası'nda yapılan muharebeler planlandığı gibi olmadı. Sofya'dan aktarılan haberlerde Bolayır'da Osmanlı ordusunun bozguna uğratıldığı ve can kayıplarının çok olduğu belirtilmekteydi¹²⁷⁰. Şarköy çıkarması esnasında, Bulgarların ani saldırıları sonucu Osmanlı ordusu ağır kayıplar verdi¹²⁷¹. Ayrıca Enver Bey, Şarköy'e asker çıkardıysa da büyük kayıplar vererek birlikleri tekrar geri çekmek durumunda kalmıştı¹²⁷². Gelibolu'da Türklerin zayıtını The Sun gazetesi, on beş bin kayıp, on bin esir olarak vermişse de bu bilgi teyit edilemedi¹²⁷³. Richard C. Hall, Osmanlı ordusunun zayıtını altı bin kayıp ve on sekiz bin yaralı olarak

¹²⁶⁶ Ali Fethi, *a.g.e.*, s. 23,26.

¹²⁶⁷ *The Sun*, 5 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 158, s. 3.

¹²⁶⁸ *The Sun*, 10 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 163, s. 6.

¹²⁶⁹ Bülent Durgun, *a.g.e.*, s. 266.

¹²⁷⁰ *The Sun*, 11 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 164, s. 6.

¹²⁷¹ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 10 Februar 1913, Nr. 2835, s. 1.

¹²⁷² *The Sun*, 15 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 168, s. 3.

¹²⁷³ *The Sun*, 9 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 162, s. 6.

gösterilen, Bulgar ordusunun zayırlığını, Türk kayıpları yanında çok çok az, yüz on dört ölü ve dört yüz on altı yaralı olarak verilmişti¹²⁷⁴.

B. Edirne'nin Düşüşü

Londra'da yapılan barış müzakerelerinden bir sonuç alınamaması üzerine mütareke dönemi 30 Ocak 1913'te son bulmuştu. Başkumandanlık'tan 3 Şubat saat 19.00'da muharebelerin tekrar başlayacağı ama kesinlikle ilk ateş edenin ve mütarekeyi bozanın Türk askeri olmaması gerektiği bilgisinin paylaşılması üzerine tüm cephelerde olduğu gibi Edirne Müstahkem Mevkiinde de askerî birlikler savunma mevzilerine sevk edilmişti¹²⁷⁵. Geçen bu zaman zarfında mütareke şartlarından kaynaklı, Edirne'nin dışarıyla bağlantısı kesildiği için ikmali yapılamamış, buna Bulgarların propagandaları ve tahrikleri de eklenince, halk ve asker bu durumdan olumsuz etkilenmişti¹²⁷⁶. Ancak Şükrü Paşa Edirne'nin müdafaası hususunda bu güne kadar hükûmet ve millete karşı vazifesini nasıl yerine getirdiyse bundan sonra da aynı şekilde mücadeleye devam etme kararlılığında¹²⁷⁷.

Propagandalarına kaldığı yerden devam eden Bulgarlar, “*Ey Osmanlı Askeri*” diye başlayan beyannamelerinde; savaşın tekrar başlayacağını söylemekte ve bu durumun sorumlusu olarak Şükrü Paşa'yı göstermekteydi. İki aydır barış olacak diye Edirne halkının oyalandığı, kendisinin sıcak yatağı ve yemeği varken onları aç bıraktığı iddia edilmekteydi. Bundan dolayı Edirne halkı ve askeri teslim olmaya davet ediliyordu¹²⁷⁸. Yine aynı gün, Edirne savunma bölgesine, elinde beyaz bayrakla gönderilen bir Sırp askeri ile mütarekenin dört gün uzatıldığı bildirildi. Ancak Müstahkem Mevkii Komutanlığı bu ihtimalleri düşündüğü için askerini önceden düşman aldatma taktiklerine karşı ikaz etmiş ve her an bir saldırıya karşı hazırlıklı olmalarını istemişti. Bu durumun Harbiye Nezâreti'ne bildirilmesiyle birlikte, alınan

¹²⁷⁴ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 108.

¹²⁷⁵ Kâzım Karabekir, *Edirne.., a.g.e.*, s. 161.

¹²⁷⁶ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 192-193.

¹²⁷⁷ Eyüp Durukan, *a.g.e.*, s. 271.

¹²⁷⁸ Hüseyin Cemal, *a.g.e.*, s. 101.

cevapta bu hususta herhangi bir malumatın olmadığı ifade edilip, Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın dikkatli olması bilhassa vurgulanmaktaydı¹²⁷⁹.

1. Edirne'de Muharebelerin Devam Etmesi

Bulgar ordusunun harekete geçip ateş açmasıyla 3 Şubat 1913 saat 20.00'de savaş tekrar başladı. Gece boyunca Doğu ve Güney Cephelerine devam eden şiddetli top atışları sonucu şehir merkezine 150'den fazla top mermisi isabet ederek, yangınlara sebep oldu. Bu bombardımanda elli üç ev yıkılırken on kişi yaralandı, sekiz kişi de hayatını kaybetti¹²⁸⁰. Bulgar saldırılarına aynı şiddetle karşılık veren Müstahkem Mevkii Komutanlığı cephe hattından Bulgar askerini uzaklaştırmayı başardı¹²⁸¹. İlk gün saldırılara Bulgar karargâhı, Sırp topçularının katılmasını istememişti. Lakin aynı gece Akpınar bölgesi komutanı olduğunu söyleyen bir Sırp Albay, Yassıtepe'de Edirne Redif Taburu komutanıyla görüşerek, kendilerinin Türk askeriyle işbirliği yaparak Bulgar kuvvetlerine karşı çarpışmak istediklerini bildirdi. Bunun için de Maslahat Deresi'nden bölük bölük ve silahsız olarak kaleye Sırp askerinin girmesine izin verilmesini talep etti. Sırp Albay planlarının anlaşılmasını için top atışlarını iki hat arasındaki boşluğa yapacaklarını, Türklerin de öyle yapmasını ve tekliflerinin kabul edilmesi durumunda kırmızı fenerin üç kez sallanmasını belirtti¹²⁸². Ancak Sırp albayın teklifi, hile olacağı düşünülerek kabul edilmese de¹²⁸³ Sırp'lar muharebeler boyunca verdikleri sözü tutarak pasif topçu atışlar yaptılar¹²⁸⁴.

Bulgar kurmaylarının, Sırp kuvvetleri ikinci plana atmalarındaki sebep ise şüphesiz Edirne'ye kendilerinin sahip olmak istemeleriydi¹²⁸⁵. Bunun için Bulgarlar, lojistik olarak müttefikleri olan Sırp'ları desteklememekte, dolayısıyla Sırp kuvvetlerine erzak, hayvan yemi, ot ve yakacak odun gibi maddeler Sırbistan'dan

¹²⁷⁹ *Haberdar*, R. 23 Kânunusani 1328/M. 5 Şubat 1913, Nr. 166-276, s. 2; *Alemdar*, R. 22 Kânunusani 1328/M. 4 Şubat 1913, Nr. 165-275, s. 1; Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 193-194.

¹²⁸⁰ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 80.

¹²⁸¹ *Haberdar*, R. 23 Kânunusani 1328/M. 5 Şubat 1913, Nr. 166-276, s. 1.

¹²⁸² Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s.273-274.

¹²⁸³ Kâzım Karabekir, *Edirne...*, s. 166.

¹²⁸⁴ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 194.

¹²⁸⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) II. Cilt III. Kısım Edirne Kalesi...*, s. 273.

gönderilmekteydi¹²⁸⁶. Aslında mütareke döneminde Balkan müttefikleri arasında zuhur eden anlaşmazlık, savaşın başlamasıyla tamamen gün yüzüne çıkmıştı. Sırp kuvvetleri, Edirne önlerinde olduğu gibi Makedonya’da da Yunanistan’la ittifak kurmaya çalışarak elde ettikleri toprakları korumaya çalışmaktaydı. Zaten Yunanistan’ın da Selanik’in paylaşılması konusunda Bulgaristan’la anlaşmazlığa düştüğü bu dönemde, artık yeni bir Sırp-Yunan ittifakının başladığından rahatlıkla söz edilebilir. Nitekim Makedonya’da “*Yaşasın Sırp-Yunan Kardeşliği, Yaşasın Gerçek Müttefikler*” sloganları duyulmaktaydı¹²⁸⁷. Bulgaristan’ın Silistre toprakları yüzünden ilişkilerinin bozulduğu bir başka Balkan devleti de Romanya’ydı. Avrupa devletleri her ne kadar bölgede yeni bir çatışmanın olmaması için iki devletin arasını bulmaya çalışsa da Romanya’nın ordusunu seferber etmeye başladığı bilgileri gelmekteydi¹²⁸⁸. The Sun gazetesi, Romanya’nın Silistre toprakları konusunda kararlılığına ve Tuna Nehri kenarına süvari ve topçu birliklerini yerleştirdiğine vurgu yapmaktaydı¹²⁸⁹, Avusturya’nın Czernowitzer Allgemeine Zeitung ise Bulgaristan’ın, Silistre topraklarından vazgeçmesinin söz konusu olmayacağı yönünde haberler yer almaktaydı¹²⁹⁰.

Bulgar topçuların atışları 6 Şubat akşamına kadar aralıksız devam etti. Bu dört günlük sürede şehirde 16 yangın çıktı. İçerisinde resmî kurumların da olduğu 407 bina kullanılamaz hale geldi. 53 kişi yaralandı ve 22 kişi hayatını kaybetti. Bulgar kuvvetleri, Edirne’de bulunan konsolosluk binalarını ve gayrimüslimlerin yaşadıkları mahalleleri de hedef almaktan geri durmuyordu¹²⁹¹. Bulgarlar böylece yabancı devlet yetkililerinin de Mehmet Şükrü Paşa’yı protesto etmelerini ve baskı yaparak şehrin teslim edilmesini hızlandırmayı amaçlamaktaydı¹²⁹². Geçen bu dört günlük süre zarfında, Bulgarların mütareke günlerini iyi değerlendirdiği ve önceki zamanlara nispeten mevzilerini güçlendirdikleri ve muharebelere iyi hazırlandıkları anlaşılmıştı¹²⁹³. 6 Şubat’ta Bulgar Doğu Ordusu Komutanlığı’na General Vladimir

¹²⁸⁶ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 352.

¹²⁸⁷ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 126,129.

¹²⁸⁸ *The Sun*, 17 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 170, s. 1.

¹²⁸⁹ *The Sun*, 20 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 173, s. 5.

¹²⁹⁰ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 17 February 1913, Nr. 2847, s. 1

¹²⁹¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 275.

¹²⁹² Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 80.

¹²⁹³ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 194.

Vazov'un getirilmesiyle Bulgarlar taktik anlamda değişikliğe gitmişti. Bundan sonra, Edirne Kalesi önünde daha dar cephede muharebelere devam edilerek sonuç almaya çalışılacaktı. Ayrıca Sırp ordusundan ağır kuşatma toplarının da bir an önce gönderilmesi talebinde bulunuldu¹²⁹⁴. Sırp Genelkurmayı, 13 Şubat itibarıyla 24 tanesi 12 ve 15 santimetrelik olan toplam 58 Schneider topundan oluşan 17 bataryayı kuşatma için Bulgar askerlerine gönderdi. Bu destekle birlikte Edirne önlerindeki Bulgar komutanlara baskı artmış, Rusya'nın Sofya Askerî Ataşesi Albay Georgi Romanovski ve Rus Genelkurmayı Edirne'nin taarruzla alınmasını isterken, Bulgar Çar'ı Ferdinand da artık kesin bir netice alınması için sabırsızlanmaktaydı¹²⁹⁵.

8 Şubat'ta bombardıman, Edirne üzerine hafif bir surette devam ediyordu. Doğu ve Batı Cephelerinde ise şiddetli ve sürekli topçu muharebeleri yaşanmaktaydı¹²⁹⁶. Doğu Cephesi Komutanı Ali Şefik Bey, kendi bölgesinde Bulgar birliklerinin zayıf olduğunu ve buradan yapılacak bir taarruz harekâtıyla, bu birliklerin ele geçirilebileceğini, hiç olmazsa mevzilerini daha geriye çekmelerinin sağlanacağını savunmakta ve bu husustaki isteğini sürekli Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na iletmekteydi. Müstahkem Mevkii Komutanlığı ise gelen raporlar ve sorguya çekilen tutsaklardan, bu cephenin Bulgar kuvvetleri tarafından tahkiminin iyi yapıldığı ve güçlü topçu kuvvetlerinin olduğunu bilmekteydi. Ancak Ali Şefik Bey'in ısrarı üzerine büyük çaplı bir taarruz olmasa da küçük kuvvetlerle ve geceleyin baskınlar şeklinde taktik akınların yapılması uygun görüldü. Ali Şefik Bey düşüncelerinde Edirne Valisi Halil Bey'i, Kale Komutanı Mirliya İsmail Paşa'yı ve bazı zâbitanı da ikna etmeyi başarinca, Müstahkem Mevkii Komutanlığı 9 Şubat günü Doğu Cephesi'nde Dalbuk ve Yeldeğirmeni sırtları yönünde bir çıkış harekâtının yapılmasına müsaade etti¹²⁹⁷. Bunun için 30. Alayın 3. Taburu ve 28. Alayın 3. Taburu Doğu Cephesi'ne doğru harekete geçti. Bunun yanında Merkez

¹²⁹⁴ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 81.

¹²⁹⁵ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 116.

¹²⁹⁶ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, Fihrist: 1-3. (R. 26 Kânunusani 1328/ M. 8 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'ndan gönderilen telgraf).

¹²⁹⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Kısım Edirne Kalesi.*, s. 275-276.

Komutanlığı emrinde bulunan 29. Alayın 2. Taburu da mürettep bir tabur haline getirilerek Doğu Cephesi'ne sevk edildi¹²⁹⁸.

Şükrü Paşa, bazı kumandan ve asker nazarında kabul gören birkaç bölük fedai ile şehri bombalayan topların zapt edilebileceği düşüncesinin yanlış olduğunun farkındaydı. Lakin Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın bu harekâta müsaade etmesinin asıl amacı askerin inancını arttırmak ve yaşanan başarısızlıklar karşısında oluşan üzüntüyü gidermekti. Bunun yanında Bulgar kuvvetlerinin gücünü ve kuşatma yapan askerin direncini analiz etmekti. Bu hususta Harbiye Nezâreti'ne de harekâtın neden yapılacağı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmişti. 9 Şubat'ta taarruza müsaade edilmesi üzerine, Doğu Cephesi'nde Musabeyli istikametine dört nizamiye, iki redif taburu ve kuvvetli bir topçu birliği ile şiddetli bir huruç harekâtı başlatıldı. Yapılan birkaç şiddetli çıkartma harekâtı neticesinde Bulgar kuvvetlerin tuttuğu sırtlar ele geçirildiyse de muhafaza etmek mümkün olmadı. Türk askeri iki saat sonra tekrar aynı mevzilerine geri dönmek durumunda kalarak büyük zayıyat verdi¹²⁹⁹. Zâbitandan 1 şehit, 1 kayıp ve 6 yaralı verilirken, askerden 583 yaralı verilmiş şehit ve kayıpların sayısı belirlenememişti. Yapılan bu huruç harekâtı neticesinde Bulgar askerinin kale etrafında ne kadar kuvvetli ve her an tetikte olduğu idrak edildi. Bulgar kuvvetleri aynı gün Edirne Kalesi'nin kuzey ve batı kanatlarında devam ettirdikleri harekât ve zaman zaman yaptıkları top atışları neticesinde hattı iyice daralttı¹³⁰⁰. Bu harekâtle ilgili Binbaşı Kâzım Bey, Bulgar askerinin önceden haberdar edildiğini bunun için şehri bombalayan toplarını bu cepheye naklettiklerini ifade etmiştir. Hatta İngiliz konsolosu ve birkaç kişinin de taarruzu seyretmeye geldiklerinin görüldüğünü, düşmanın kale içerisinden istihbarat sağlayarak kalede cereyan eden bütün olaylardan günü gününe bilgi sahibi olduklarını belirtti¹³⁰¹.

Başkumandanlıktan, Bulgar ordusunun 10 Şubat'ta Edirne'ye taarruz edebileceği bildirildi. Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın huruç harekâtının ne

¹²⁹⁸ Kâzım Karabekir, *Edirne...*, s. 170-171.

¹²⁹⁹ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, Fihrist: 1-4. (R. 28 Kânunusani 1328/M. 10 Şubat 1913 Edirne Mevkii Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³⁰⁰ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, Fihrist: 1-5. (R. 28 Kânunusani 1328/M. 10 Şubat 1913 Edirne Mevkii Müstahkem Kumandanlığı'ndan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³⁰¹ Kâzım Karabekir, *Edirne...*, s. 172.

zaman yapılacağı sorusuna karşılık ise büyük çapta bir harekâtın yapılmayacağı, bu hususta kesin görüşün 16 Şubat'ta açıklanacağı ve Mart ayına kadar mukavemet edilmesi istenmekteydi¹³⁰². Bulgar kuvvetleri, 10 Şubat saat 17.00'de Büyükdöllük'ün her yolunu ele geçirmiş, Taşocakları ve Yassitepe'de bulunan Türk bataryaları ise karanlık basıncaya kadar düşman bataryalarıyla şiddetle muharebe etti. Aynı gün 21.45'te Bulgar askerlerinin, Doğu Cephesi'ne karşı yaptıkları baskında 4 saat süren şiddetli muharebeler yaşanmış ve ihtiyat kıtalarının desteğiyle mevziler muhafaza edebildi. Yapılan muharebeler esnasında Bulgar askerinin elinde 12 ve 15 santimetrelik büyük çapta topların olduğu ancak 18 santimetrelik toplara rastlanmadığı istihbaratı da edinilmişti¹³⁰³.

Bulgar kuvvetlerinin askerî gücünü tespit etmek ve cephelerde yaptıkları hazırlıklar ile ilgili daha fazla istihbarat ede edebilmek adına Müstahkem Mevkii Komutanlığı, Başkumandanlıktan uçak gönderilmesini talep etmekteydi. Başkumandanlık tarafından ise kısa sürede kaleye bir uçağın gönderileceği¹³⁰⁴, hatta iniş için bir pistin yapılması istenmekteydi. Aynı günlerde Bulgar uçak ve balonları Edirne mevzilerini sürekli gözetleyip fotoğraflarını çekmekte ve bildiriler atarak halkın ve askerinin direncini kırmaktaydı¹³⁰⁵. Bundan dolayı uçağın gönderilmesini isteyen ve geleceğine büyük ümit bağlayan Şükrü Paşa, Edirne'ye gönderilmesi planlanan uçak için bin litre benzin dahi ayırmıştı¹³⁰⁶. 21 Şubat'ta hangi devlete ait olduğu belli olmayan bir uçağın, Edirne semalarında görülmesi, kentte büyük heyecan yarattıysa da bu heyecanın yerini kısa süre sonra büyük bir hayal kırıklığı aldı¹³⁰⁷. Çünkü gelen Nikola isminde bir Rus pilotun kullandığı Bulgar uçağıydı. Uçak motor arızası nedeniyle Kafkas Tabya civarına inmek zorunda kalmış ve Rus

¹³⁰² a.g.e., s. 173.

¹³⁰³ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, Fihrist: 1-6. (R. 29 Kânunusani 1328/M. 11 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³⁰⁴ Remzi Yiğitgüden, a.g.e., s. 196; Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 286.

¹³⁰⁵ Richard C. Hall, a.g.e., s. 117. Bu konuda farklı görüşler de vardı. *Kalede tayyare olmadığından dolayı düşman toplarının mevkinin tayin edilemediği iddiasında bulunanlar mevcut olsa bile mahsur bir kalede tayyareden istenilen faydaların elde edilemeyeceğini takdir edemiyorlardı. Çünkü mahsur olunan muhit gayet dar olduğu için havaya yükselerek gözlem yapacak her hangi bir tayyarenin düşman toplarının isabetinden korunması mümkün değildi.* Kenan-Nazmi, a.g.e., s. 75.

¹³⁰⁶ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 5-2. (R. 3 Şubat 1328/M. 16 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³⁰⁷ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, a.g.e., s. 84.

pilot gözaltına alınarak yanındaki evraka el konulmuştu. Uçak ise parçaları sökülüp çalışmaz hale getirilmişti¹³⁰⁸. Rus pilot, ifadesinde Bulgar ordusunda Rusların dışında, Fransız ve İtalyan pilotların da görev aldığını ve kalede on dört günlük erzakın kaldığını Bulgar yetkililerin bildiğini belirtmekteydi¹³⁰⁹. Böylece Bulgar komutanların Edirne Kalesi hakkında her türü bilgiye sahip olduğu bir kez daha anlaşılmıştı.

2. Erzak Yetersizliği Karşısında Durum ve Alınan Önlemler

Edirne Müstahkem Mevki, Balkan Savaşı öncesinde 45 günlük bir seferberliğe göre ikmal edilmişti. Fakat 180.000 mevcudu bulunan şehir, 130 günden beri işgal altında hiçbir destek almadan mukavemet göstermekteydi. Lakin mukavemet devam edecekse 16 Şubat'tan itibaren asker ve ahalinin gıda ihtiyaçları yarıya düşürülecek ve ihtiyat unu kullanılacaktı. Bundan dolayı kaleden beklenen hizmete göre eğer mevcut durum korunup ve ölmeyecek kadar erzak tüketilirse 27 Şubat'a kadar dayanılabilirdi. Şayet yeni cephe açma, tahkimatları güçlendirme veyahut taarruz gibi aktif bir görev olacaksa, 19 Şubat'a kadar ihtiyat unu ancak yeterli olacağından bir an önce erzak ihtiyacının giderilmesi gerekmektedir. Yoksa Edirne Kalesi'nin akıbetini tahmin etmek zor olmayacaktı¹³¹⁰.

Edirne Kalesi'ne, Rumeli'nin farklı bölgelerinden gelip sığınan yaklaşık 40.000 nüfus mevcuttu. Bunlar mevcut şartların farkındaydı. Mütarekenin feshinden itibaren Kırcaali Redif Taburu'ndan firar eden 17 asker de dâhil, kaleden firar eden asker sayısı Müslüman-gayrimüslim 150'ye ulaşmıştı. Erzak yetersizliğinden askerlerin ve hayvanların kuvvetten düştüğü ve manevî yönden de durumunun iyi olmadığı, bundan dolayı Başkumandanlık makamının acilen tedbir alması gerektiği bildirildi. Eğer askerî yönden Edirne'ye yardımın gönderilmesi mümkün değilse o

¹³⁰⁸ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 14. (R. 9/10 Şubat 1328/M. 22/23 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³⁰⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 286.

¹³¹⁰ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-15. (R. 25 Kânunusani 1328/7 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan gönderilen telgraf).

zaman Edirne Kalesi'nin asker ve ahalisi şimdiye kadar vermiş oldukları hizmet ve fedakârlığın mükâfatı olarak esarete düşürülmemeliydi¹³¹¹.

Edirne'de Şubat ayının ortalarında sükûnet hâkimdi¹³¹². Ancak halk ve askerin arasında erzak yetersizliğine bağlı açlık ve huzursuzluk hat safhadaydı. Çözüm olarak ise Şükrü Paşa, mevcut olan koşum, binek ve mekkâre hayvanlarının cinsine bakmaksızın, en gereklileri dışında olanların kesilmesi emrini verdi¹³¹³. Böylece bu hayvanların hem etinden hem de geri kalan arpalarından faydalanılarak Mart'ın ilk haftasına kadar idare edilebilirdi. Ancak bu durumda askerî harekâtların icrasında sıkıntıların yaşanacağı aşikârdı. Bu hususta gerekli tedbirlerin alınmasını isteyen Şükrü Paşa, erzak gönderilmesine karar verilirse, bunun son güne bırakılmaması tavsiyesinde bulundu. Zira son güne kalınırsa, yolda 4-5 gün geçeceğinden, bu süre zarfında istenmeyen felaketler yaşanabilirdi¹³¹⁴.

Vaziyet hakkında düşüncelerini aktaran Mahmut Şevket Paşa'ya göre kazançlı bir barış anlaşmasının yapılabilmesi için Mart ayının ilk haftasına kadar süreye ihtiyaç vardı¹³¹⁵. Edirne'de ise tedbirleri sıkılaştıran Vali ve Şükrü Paşa erzak ihtiyacına dair tümen komutanları ve doktorlardan görüş alarak ekmeğin 450 gram olarak verilmeye devam edip etmemesini araştırmaktaydı. Zira aynı gramda devam edilirse Şubat'ın ortasında erzakın biteceği ama ekmeğin yarıya düşürülüp 216 gram verilmesi durumunda Şubat ayının sonuna kadar dayanılabileceği tespit edilmişti. Ancak bu konuda çekinceler de mevcuttu. Bilhassa son günlerde kaleden firar edenlerin sayısında bir artış görüldüğünden ekmek miktarı bu kadar azaltıldığı zaman firar sayısının da artacağı düşünülmektedir. Bir başka husus ise ekmeğin içerisine

¹³¹¹ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-16. (R. 25 Kânunusani 1328/7 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹³¹² ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 2. (R. 2/3 Şubat 1328/M. 15/16 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³¹³ Hangi hayvanların neden kesildiği hususunda Dağdeviren Şevket Bey; *Muharebelerin şiddeti arttıkça, ihtiyaçlarda o nispette artıyordu. Top, Mekkâre beygirleri iskelet halinde kaldı, zavallı hayvanlar ot, arpa yerine ahırlardaki tahtaları yediler, erlerden toplatılan ot minderler kâfi gelmedi, nihayet beygirler kesilerek etleri ahaliye dağıtıldı.* İfadelerini kullanmıştır. Bkz. Dağdeviren Şevket Bey, *Balkan Savaşı Günlüğü Edirne'nin İşgal Günleri*, Yay. Haz. Halûk Kayıcı, Ceren Yayıncılık, Edirne 2022, s. 114.

¹³¹⁴ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-48. (R. 1 Şubat 1328/14 Şubat 1913 Edirne Müstahkem Mevkii Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹³¹⁵ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-40. (R. 1 Şubat 1328/14 Şubat 1913 Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan gönderilen telgraf).

karıştırılan süpürge tohumu ve kuş yemi gibi maddelerin miktarının arttırılmasıydı. Çünkü ekmeğin %30'unun kuşyemi ve süpürge tohumundan geri kalanı ise buğday, arpa vesair ne varsa ondan yapılacaktı. Bu hususta doktorlara görüşleri soruldu ve sağlık açısından zararının olup olmadığı anlaşılmaya çalışıldı. Doktorlar ise insan sağlığı için pek de uygun olmayan ve ne tür hastalıklara sebep olacağını tam tespit edemediklerinden mesuliyet almak istemedikleri için Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın alacağı karara uyulacağını belirttiler. Sonuç olarak ekmeğin %30'u süpürge tohumu ve kuş yemi geri kalan ise öğütülebilen ne varsa mısır, çavdar, buğday ve arpa gibi tahılın karıştırılması şartıyla ekmeğin miktarını Mart ayının başına kadar 450 gramda tutulması sonrası için ise 400 gram olarak üretilmesi kararlaştırıldı¹³¹⁶. Yine komisyonca ekmeğin ihtiyacını karşılamak için para ile halktan toplanan tahıllar, fabrikalar ve askeriyeğe gönderilmiş ve karşılığında şahıslara tahsilat fişi verilmişti. Ancak son günlerde alınan tahılların tahsilatı fabrika sahipleri tarafından yapılmamakta ve ahali mağdur olmaktaydı. Bunun üzerine valiliğe giden alacaklılar tahsilatlarının yapılması yönünde şikâyetle bulunarak paralarını istedi. Fakat tahsisat olmadığı için ödemeler yapılamadı. Bundan dolayı halk arasında huzursuzluğu giderek arttırması üzerine beş kişiden oluşan ve vali başkanlığında yeni bir İaşe-i Ahali Komisyonu Fevkalâdesi kurularak fabrika sahiplerinden ahalinin tahsilatları yapılmaya çalışıldı¹³¹⁷.

Erzak yetersizliği ve Bulgar ordusunun saldırıları karşısında bunalan asker ve ahaliye sevindirici haber, 17 Şubat'ta Başkumandanlıktan gelen telgrafta verildi. Çatalca mevzileri karşısında bulunan Bulgar kuvvetleri birkaç günden beri devam eden Türk taarruzları sonucunda düşman öncülerinin hattan 20 km kadar ileriye sürüldüğü ve başarıların devamı için Edirne Kalesi'nin de şartları zorlayarak

¹³¹⁶ Kâzım Karabekir, *Edirne...*, s. 175-176. Dağdeviren Şevket Bey bu konuda yaşananları şöyle anlatmıştır: “Binbir müşkülâtla nüfus başına verilen ekmeğin muhteviyatı şöyleydi: %7 buğday, arpa, kızılca, mısır, darı, çavdar; %8 kaplıca; %25 süpürge tohumu, kuş otuyla karıştı. Demek ki %50'si gıda kuvvetinden olmayan, bağırsakları tahrip edeceği fennen sabit olan kuş otuyla süpürge tohumu yiyorduk. Birkaç gün sonra ise bu karışımı ihtiva eden ekmeğin de bulunamadı. Belediye Reisi bu ekmeğin yedirilmesini onaylamıyordu. Fakat Hilâl-i Ahmer Hastanesi Reisi'nin ısrarıyla bunların yerine kuş otu ile süpürge tohumundan yapılmış ekmeğin verilmeye başlandı. Bir lokması birkaç bardak suyun yardımıyla boğazdan ancak geçebilen bu ekmeğin hazmı mümkün olmuyordu. Ne çare ki açlıktan ölmek için herkes buna katlanıyordu.” Dağdeviren Şevket Bey, *a.g.e.*, s. 115.

¹³¹⁷ Hafız Rakım Ertür, *a.g.e.*, s. 93-95.

savunmaya devam etmesi isteniyordu¹³¹⁸. Gelen bu haber üzerine askerin başarıya olan inancı artmakla birlikte¹³¹⁹ Bulgar bombardımanlarının hafif de olsa devam etmesi endişeyi arttırmaktaydı¹³²⁰. 18 Şubat'ta ise Doğu Cephesi bombalandığı için karargâh olarak kullanılan piyade kışlasının Hıdırlık Tabyası'na nakledildiği ve kolera vakasının yeniden görüldüğü bildirildi¹³²¹.

Kuşatmanın şiddetli olarak devam ettiği günlerde erzak yetersizliğine bir de soğuk kış şartları eklendi. 22 Şubat'tan itibaren tipi şeklinde başlayan kar yağışı, askerin yürüyüşünü zorlaştırmaktaydı. İleri karakollarda ise yaşanan sıkıntılar daha fazla tahammül edilemeyecek derecedeydi. 24 Şubat'ta gece gündüz devam eden kar yağışı neticesinde ileri karakollar ve siperler tamamen karla dolmuştu. İki metreyi bulan karda gidilmesi gereken yere 3-4 saatte ancak ulaşılabilirdi. Askerin durumu da son derece kötüydü. Hastalıklar artmıştı, hatta soğuktan donan ve kar altında ölen askerlere dahi rastlanmaktaydı¹³²². Mevsimin sert geçmesinden dolayı taburlara ancak haftada bir defa karakollarına gitme izni veriliyor¹³²³ ve Edirne Kalesi'nde artık asker için son ihtiyat olan Has Odun tüketiliyordu¹³²⁴. Sevindirici olan tek şey ise kış şartlarından dolayı muharebeler devam etse de şiddetinin azalmış olmasıydı. Ancak yine de 20-23 Şubat tarihleri arasında az sayıda topçu atışları devam ettiğinden¹³²⁵, şehre atılan birkaç top mermisinin Askerlik Dairesi'ne isabet etmesi sonucu bina tahrip oldu. Doğu Cephesi'nde ise ufak çaplı çatışmalar yaşanmıştı¹³²⁶. Edirne Müstahkem Mevkiinde bu sakinlik Mart ayının başına kadar zaman zaman çarpışmalar yaşansada devam etti¹³²⁷. Ayrıca bunca zorluklara, erzak

¹³¹⁸ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 92-93.

¹³¹⁹ Raif Necdet Kestelli, *a.g.e.*, s. 105.

¹³²⁰ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 7. (R. 4 Şubat 1328/M. 14 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³²¹ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 8-1. (R. 5 Şubat 1328/ M. 18 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa tarafından gönderilen telgraf).

¹³²² Raif Necdet Kestelli, *a.g.e.*, s. 108-109.

¹³²³ Hüseyin Cemal, *a.g.e.*, s. 130.

¹³²⁴ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-62. (R. 18-19 Şubat 1328/M. 3-4 Mart 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹³²⁵ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 11. (R. 7 Şubat 1328/M. 20 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³²⁶ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 14. (R. 9-10 Şubat 1328/M. 22-23 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³²⁷ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 22. (R. 13-14 Şubat 1328/M. 26-27 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Karargâh-ı Umumi Şubesi'ne

yetersizliğine rağmen şehri kahramanca savunan ve askerinin azmini arttıran Şükrü Paşa'nın rütbesi, Birinci Ferikliğe yükselterilip 1.300 kuruş para ödülü verildi. Kalenin iaşe eksiklerinin giderilmesinde gösterdiği gayretten dolayı da Vali Halil Bey'e Nişân-ı Âli ile taltif edildi¹³²⁸. Bununla birlikte Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde birkaç çiçek hastalığı vakasının tespit edilmiş olması büyük bir tedirginlik oluşturmaktaydı¹³²⁹.

Mevcut şartlarda Bulgar ordusu da hedefine ulaşamamıştı. Uzun zamandan beri düşeceğine kesin gözüyle baktıkları Edirne Kalesi halen düşmemişti. Şehir aralıklarla bombalansa da mevsim şartları yüzünden savaş bu günlerde durmuş gibiydi¹³³⁰. Kış şartları, üzerlerinde kışlık elbiseleri ve sığınacak yerleri olmayan Bulgar askerlerini daha fazla etkilemekteydi. İbade malzemelerinin eksikliği bir tarafa ısınmak için odun ve kömürün uzak yerlerden getirilmesi de yolların karlı ve çamurlu olmasından dolayı çok zordu. Ayrıca Bulgar askerlerinde de Mart ayının başına kadar 17.844 hastalık vakası ve 2.155 donma vakası görülmüştü. Cepheelerde hareketsiz kalmak Bulgar kuvvetlerinin kayıplarını arttırmaktaydı. Bulgar Doğu Cephesi Komutanı General Vazov, 3 Mart'ta 2. Ordu Komutanlığı'na gönderdiği raporda; yeni soğuklar başlamadan Türklerin ileri karakol mevzilerine karşı taarruza geçilmesini ve burada başarı sağlanırsa cephe hatlarının da ele geçirilebileceğini belirtti. 2. Ordu Komutanı tarafından da olumlu görülen bu teklif sonucu, 4 Mart'ta harekâta hazır olmak için Doğu Cephesi'ndeki kuvvetleri Cisir-i Mustafapaşa'dan, Ortakçı Köyü mevkesine nakledildi. 11 Mart'ta taarruz emri için Bulgar Başkumandanlığına gönderilen raporda Başkumandanlık bu fikre ilk başta olumlu yaklaştı. Ancak 17 Mart'ta verdiği emirde taarruz harekâtı için şimdilik beklenmesi gerektiğini bildirdi¹³³¹.

gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 22-1. (R. 14 Şubat 1328/M. 27 Şubat 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³²⁸ Veysi Akın, *Edirne Müdâfii Mehmed...*, s. 200.

¹³²⁹ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 22-2. (R. 15/16 Şubat 1328/M. 28 Şubat-1 Mart 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³³⁰ *The Sun*, 19 February 1913, Vol. LXXX, Nr. 172, s. 5.

¹³³¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 293-294.

3-4 Mart'ta Bulgar kuvvetleri, şehri ve kışlaları şiddetli bir şekilde bombalayınca soğuk hava ve rüzgârın da etkisiyle redif askerlerinin bir kısmı dağılmıştı. Lakin zor olsa da kontrol altına alınabilmişti. Erzak konusunda da yetersizlikler devam ediyordu ve Vali Bey'in gayretleriyle ahalinin Şubat ayı sonuna kadar iaşelerinin yeterli olacağı umulmaktaydı. Bunun için de bazı tedbirlerin alınması gerekmekteydi. Nitekim asker için son ihtiyat olan Has Odun tüketimine başlanarak, askerin ihtiyacı olan yemek istihkakı ise 50 gram azaltılarak 400 grama düşürüldü. Ahalinin elinde bulunan arpa, kuş yemi ve süpürge tohumu gibi hububata ve kepeğe de el konuldu. Ahaliye et yedirmek ve biraz da hayvan yeminden tasarruf için, yedi bin hayvan kesilerek sayıları bine düşürüldü ve etlerin bir kısmı ahaliye dağıtıldı. Hayvan sayısı ihtiyaca göre daha da azaltılacaktı¹³³². Erzak yetersizliği konusunda Edirne Valisi, Sadarete gönderdiği telgrafta eldeki imkânlarla Mart'ın ilk haftasına kadar mukavemet edilebileceğini bildirdi. Ancak sonrası için bir şeyler yapılmasını isteniyordu. Mahmut Şevket Paşa ise Nisan ayının ilk haftasına kadar idare edilmesini istiyordu¹³³³. Lakin şartların daha da ağırlaştığını Hafız Rakım, her gün belediyenin, askeriye a ait hayvanlardan 15-20 tanesini kestiği, kesilen hayvanlar açlıktan birbirlerinin kuyruk ve yelelerini yediğinden kuyruk ve yelelerinin olmadığı ve aynı zamanda ahalinin elindeki hayvanlara da el konulduğuna dikkat çekilmiştir¹³³⁴.

Doğu Cephesi'nde 5 Mart günü aralıklarla yapılan şiddetli top atışları sonucu piyade kışlası tahribata uğradı. İltica eden Müslüman bir Bulgar askerinin ifadesine göre Rusya'nın, Bulgaristan'a birçok palto ve elbise hediye ettikleri ve esir edilen bir Sırp askerinin ifadesine göre de üçü Maraş'ta, beşi Batı Cephesi'nin bir kısmında olmak üzere toplam sekiz alay Sırp askerinin bu bölgelerde bulunduğu bilgisine ulaşıldı¹³³⁵. Bir gün sonra da piyade ve süvari kışlaları bombalandı ve Doğu

¹³³² ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-62. (R. 18/19 Şubat 1328/M. 3/4 Mart 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹³³³ Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 39.

¹³³⁴ Hafız Rakım Ertür, *a.g.e.*, s. 103.

¹³³⁵ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 25-1. (R. 20 Şubat 1328/M. 5 Mart 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

Cephesi'nde hafif top muharebeleri yaşandı¹³³⁶. Osmanlı Hükûmeti ise uzun zamandır Edirne kuşatması ve savaşın gidişatı konusunda bir çıkış yolu aramaktaydı. Mahmut Şevket Paşa, zaferin yakın olduğunu ve Edirne'ye yaklaşıldığını gönderdiği telgrafla Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na bildirerek bu bilginin, kaledeki şevk ve gayreti arttırması açısından askerle de paylaşılmasını, 2 Nisan'a kadar mukavemet gösterilmesini istedi¹³³⁷.

Mahmut Şevket Paşa, sulh hususunda komuta kademesi ve ordudaki bölünmüşlüğü farkındaydı. Edirne, İşkodra ve Yanya kalelerinin düşman kuşatması altında olduğunu, buralarda 100.000'den fazla asker ve 2-3 milyon lira değerinde silahın bulunduğunu ifade ederek, böyle bir ordu ile buraların kurtarılamayacağı kanaatindeydi. Bundan dolayı, eğer Edirne terk edilmek durumunda kalırsa buralarda bulunan asker ve silahında düşmana terk edilmesi demek oluyordu. Mahmut Şevket Paşa'nın bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere kendisi barışın sağlanması taraftarıydı. Bu nedenle Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa'ya, Edirne'nin düşmesine 10-15 gün kaldığını ve şehir düşmeden sulh yapmak mecburiyetinde olduklarını bildirdi. Şart olarak ise Edirne'deki asker ve silahlarıyla birlikte serbest bırakılması, dış borçlarımızın ise düşmanların elde ettiği topraklar karşılığında onlar tarafından ödenmesi istendi. Ayrıca bırakılan yerlerde Müslümanların hukukî hakları ve mallarının korunması da önemli bir konuydu. Eğer bu şartlar kabul edilirse Edirne'nin terki düşünülebilirdi. Böylelikle Edirne-Kırklareli Bulgaristan'da, Babaeski-Lüleburgaz Türkiye'de kalmış olurdu. Bu görüşün Meclis-i Vükelâ'da da ittifakla kabul edilmesiyle yeni kurulan hükûmet Bâb-ı Âli baskınından bir ay sonra Edirne'den vazgeçmeye karar vermiş oluyordu¹³³⁸. Tevfik Paşa, 24 Şubat'ta Osmanlı Hükûmeti'nin barış için arabuluculuk tekliflerini Nikolson'a ilettili. Bu tarihten sonra Balkan müttefikleriyle temasa geçen İngiltere Hariciye Nazırı Sir Edward Grey,

¹³³⁶ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 26-1. (R. 21 Şubat 1328/M. 6 Mart 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan, Karargâh-ı Umûmi Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹³³⁷ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 86.

¹³³⁸ Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 22-23,30.

Osmanlı Hükûmeti'nin şartsız aracılık tekliflerini kabul ettiklerini, Balkan müttefiklerinin de öyle yapmalarını kendilerine bildirdi¹³³⁹.

Edirne'de şartlar her geçen gün zorlaşmaktaydı. Gece-gündüz yapılan top atışları sonucu neredeyse top mermisi düşmeyen yer kalmamıştı. Bu şartlar altında kalede kalmak istemeyen konsololar ve az sayıdaki yabancı ahali şehri terk etmek istemekteydi. Lakin Müstahkem Mevkii Komutanlığı, konsololardan rica ederek kalede kalınmasını istedi. Zira kalenin son günlerinde dışarıdan bir göz olarak olası bir Bulgar işgalinde yaşanacak mezalimlerin görülmesi konusunda bu şahısların şahitliği önemliydi¹³⁴⁰. Şükrü Paşa, 15 Mart'ta askerin yemek istihkakını erzak yetersizliği nedeniyle 300 grama düşürdü¹³⁴¹. Verilen ekmeğin %50'si besin değerinden yoksundu ve insan sağlığına uygun olmayan karışımlardan yapılmıştı. Dolayısıyla tamamen hayatta kalabilmek için tüketilmekteydi¹³⁴². Ağırlaşan şartlar sonucu, kadın ve çocuklardan oluşan yüz kişilik bir grup Hıdırlık Tabya önüne gelerek açlık ve verilen ekmeği yiyemedikleri gerekçesiyle protesto gösterisi yaptılar¹³⁴³. Cephelerde ise askerin silahlarıyla Bulgar cephesine firar olayları artmış¹³⁴⁴, ahaliden, intihar edenler oluyordu¹³⁴⁵. Yaşananlara istinaden Müstahkem Mevkii Komutanlığı tedbirleri sertleştirerek bir daha protesto olayı olursa şiddetle karşılık verileceğini ve firar eden asker canlı yakalanamıyorsa ateş açılarak öldürülmesi emri dahi verilmişti¹³⁴⁶.

Balkan müttefiklerinin, Avrupa devletlerinin arabuluculuklarını kabul etmesi sonucu aralarında görüşerek, 14 Mart'ta müzakerelerin başlaması için ileri sürdükleri şartları Osmanlı Devletine bildirdiler. Ancak müttefiklerin sunduğu şartlar çok ağır maddeler içermekteydi. Bu şartlara göre Osmanlı Devleti;

1. Savaş tazminatı ödemeyi kabul edecek,

¹³³⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 292-293.

¹³⁴⁰ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 209.

¹³⁴¹ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-73. (R. 2 Mart 1329/M. 15 Mart 1913 Edirne Mevkii Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹³⁴² Dağdevirenzade M. Şevket, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Balkan...*, s. 195-196.

¹³⁴³ Kâzım Karabekir, *Edirne...*, s. 194.

¹³⁴⁴ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 210.

¹³⁴⁵ Dağdevirenzade M. Şevket, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Balkan...*, s. 194.

¹³⁴⁶ Kâzım Karabekir, *Edirne...*, s. 194; Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 210.

2. Edirne ve İşkodra müttefiklere teslim edilecek ve sınır olarak Midye-Enez Hattı kabul edilecek,
3. Adalar Denizi'ndeki adaların durumuna Avrupa devletleri karar verecek ve Osmanlı Devleti Girit Adası ile herhangi bir bağının kalmadığını ilan edecek,
4. Balkan müttefikleri, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan kendi vatandaşlarının hukukî sorunlarında ve Ortodoks Kiliseleri üzerinde imtiyaz sahibi olacak,
5. Barış görüşmeleri sırasında çatışmalar devam edecekti¹³⁴⁷.

Osmanlı Devleti açısından kabul edilmesi zor olan bu maddeler, 15 Mart'ta büyükelçiler toplantısında da kabul görmeyerek yeni şartlar şu şekilde belirlenmişti.

1. Trakya'da Sınır, Enez-Ergene-Midye Hattı'ndan geçecek.
2. Adalar Denizi'nin geleceği konusunda kararı Avrupa devletleri verecek.
3. Türkiye, Girit Adası'ndan vazgeçecek.
4. Tazminat ödenmeyecek, müttefikler, Osmanlı borçlarına katılacaktır¹³⁴⁸.

Balkan müttefiklerinin şartları karşısında Başkumandanlık, 18 Mart'ta Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na gönderdiği telgrafta, müttefiklerin müzakere şartlarının, manevî inançları üzerinde hiçbir tesirinin olmadığı ve bu ağır koşullar karşısında Avrupa devletlerinin de düşüncelerinin Türkiye lehine döndüğü bildirildi. Londra Konferansı'nda yakın zamanda barışın sağlanacağı bundan dolayı Edirne'nin 2 Nisan'a kadar mukavemete devam etmesi gerektiği bir kez daha yinelendi¹³⁴⁹. Hâlbuki Avrupa devletleri neredeyse hiçbir değişiklik yapmadan kendi önerilerini her iki tarafa da kabul ettirecekti¹³⁵⁰.

3. Edirne'nin İşgali ve Yaşananlar

¹³⁴⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., a.g.e., s. 296-297; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, a.g.e., s. 89.

¹³⁴⁸ Necdet Hayta, a.g.e., s. 56.

¹³⁴⁹ Kâzım Karabekir, *Edirne..*, a.g.e., s. 197.

¹³⁵⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 297-299; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, a.g.e., s. 89.

Uzun süredir Edirne Müstahkem Mevkii önünde hareketsiz kalan ve top atışlarıyla muharebeyi devam ettiren Bulgar Karargâhı'nda, nihaî taarruz emrinin ne zaman verileceği tartışılmaktaydı. Çatalca önlerinde 3. Ordu Komutanı'nın başarısız harekâtları, Başkumandan Yardımcısı General Savov'un, Edirne mevzilerine yapılacak kati taarruz emrini vermek sorumluluğunu alma cesareti gösteremiyordu. Ayrıca gelen raporlar Türk ordusunun Çatalca ve Gelibolu Cephelerinde gücünü arttırarak daha muhkem hâle geldiği ve donanmanın Marmara Denizi'ne hâkim olduğu yönündeydi. Bundan dolayı bir an evvel hareket edilmeli ve günlerdir kuşatma altında bulunan ve kuvvetleri aşıktan bitkin halde olan Edirne Kalesi'ne taarruz edilmeliydi. Bu doğrultuda beklenen emir, Bulgar Karargâhı tarafından 23 Mart'ta verildi. Buna göre, 2. Ordu 24 Mart'ta Edirne'nin Doğu Cephesi'ne taarruz edecek 3. Piyade Tümeni'nin 1. Tugayı'nın da bu ordu emrine verilip diğer birlikler de taarruzu destekleyecekti¹³⁵¹.

24 Mart saat 13.00'te şiddetli top atışlarıyla Bulgar taarruzu başladı. Edirne mevzilerinden de karşılık gecikmemişti. Gece de devam eden muharebelerde karanlığın etkisiyle Bulgar kuvvetleri, Bağlık Dere ve Kum Dere'yi geçerek Türk mevzilerine yaklaşabildi. Her ne kadar tüfek atışlarıyla Bulgar piyadeleri durdurulmaya çalışılsa da hücum mesafesine kadar yaklaşan Bulgar kuvvetleri Maltepe ve Sabuncu Bağları mevkillerine girdi. Buralarda bulunan Keşan ve Çatalca taburlarının geri çekilmesi üzerine, yan tarafları açık kalan Malkara, Tekirdağ, Gelibolu ve Çorlu taburları da paniğe kapılarak düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başladı. Üç taburu ile birlikte Mezar Tepe-Demirkapı mıntıkasında olan Kırklareli Alayı'nın ise 11. Bulgar Tümeni'nin 2. Tugayı tarafından taarruza uğrayarak geri çekilmek zorunda kalması Doğu Cephesi'nin kuzey kanadını düşmana açık hale getirdi¹³⁵².

Cephaneleri tükenen taburlara, arkadan cephe taşıyacak kuvvet bulmak mümkün değildi. Bundan dolayı birlikler geri çekilirken de çok fazla zayıat vermekle kalmayıp bunun yanında azımsanmayacak kadar da yaralı vermişlerdi. Bulgar ordusu asker ve silah sayısı olarak da üstündü. Türk ordusunun bir taburu 400 kişi iken,

¹³⁵¹ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 225-226.

¹³⁵² Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 305-306.

Bulgar taburları 1200 mevcuda sahipti. Durum top miktarında da aynıydı. Hadımağa'dan Taşocaklarına kadar olan 20 km'lik hatta Osmanlı birliklerinin 75 topu varken, Bulgar askerinin elinde ise Musabeyli yolundan Ayvazbaba yoluna kadar 142, Musabeyli'den Hadımağa'ya kadar da 40'tan fazla top bulunmaktaydı¹³⁵³. 25 Mart sabahı Doğu Cephesi'nin bütün ileri mevzileri düşmanın eline geçti ve 22 top daha Bulgar kuvvetlerine terk edilmek zorunda kaldı. Hâlbuki daha 14 Mart'ta Başkumandanlıktan gelen emir ile olası bir taarruzda büyük topların ve alay sancaklarının düşman eline geçmemesi için imha edilmesi ve Maraş Köprüsü'nün de tahrip edilmesi istenmişti¹³⁵⁴. Her ne kadar o günden itibaren Müstahkem Mevkii Komutanlığı, elinde fazla bulunan topları tüketmek için sürekli Bulgar hatlarına top atışları yapıp cephaneyi tüketmeye çalışsa da topların Bulgar askerinin eline geçmesine engel olamadı¹³⁵⁵.

Güney Cephesi'nde de benzer durum söz konusuydu. 24 Mart öğle saatlerinde başlayan Bulgar topçu atışları Bosnaköy Tabyası ve Sultanyeri Alayı Karargâhı'na isabet etti. Asıl taarruz ise 25 Mart 03.50'de Pınar Kahve mevzileri yönünde yoğunlaştı. Saat 04.40 civarında ise Pamuk Dere mevzilerinde taarruzun başlamasıyla Çörek Dere Müfrezesi ve yedekte olan Gümülcine Taburu da muharebeye dâhil oldu. Bulgar kuvvetleri, Pınar Kahve mevzileri yönünde 400-500 metre ilerledi. Aynı cephenin Maraş bölgesinde de Sırp topçu atışları başlamış olsa da şiddetle karşılık veren Türk topçu ateşi karşısında etkisiz kaldı¹³⁵⁶.

Edirne Müstahkem Mevkiinin Batı Cephesi karşısında ise Sırbistan'ın Timok Tümeni'nin 13., 15. ve 20. Alayları ile Bulgar 55. Alayı bulunmaktaydı. 25 Mart saat 03.00'te taarruz harekâtına başlayan müttefik alayları karşısında ise Dedeagaç Taburu, 2. Koşukavak Taburu, Cısr-i Mustafapaşa Taburu ve Edirne Taburu bulunmaktaydı. Şiddetli başlayan Müttefik alayların taarruzu karşısında çok fazla direnç gösteremeyen, Dedeagaç Taburu, Kadın Köy'ün doğu sırtlarına, 2. Koşukavak

¹³⁵³ Hüseyin Cemal, *a.g.e.*, s. 173.

¹³⁵⁴ Kâzım Karabekir, *Edirne..*, s. 195,201.

¹³⁵⁵ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 223.

¹³⁵⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 309-311.

Taburu, Karagöz Tabya'nın batı sırtlarına ve Cısr-i Mustafapaşa Taburu ile Edirne Taburu ise Üç Höyükler tepelerine çekilmek zorunda kaldı¹³⁵⁷.

Cephelerden gelen olumsuz haberler karşısında Müstahkem Mevkii Komutanlığı, ihtiyat birlikleri oluşturmaya çalışıyordu. Cepheler arasında en zor durumda olan ise Doğu Cephesi'ydi. Bu yüzden takviye edilmek üzere Batı Cephesi'nden bir nizamiye taburunun Ayvazbaba'ya gönderilmesi istenirken, Güney Cephesi'nden bir kuvvetin de Müstahkem Mevkii Komutanlığı emrine verilmesi istendi. Ancak ne Batı Cephesi ne de Güney Cephesi komutanları şiddetli muharebelerin devam ettiği bir zamanda ellerinde bulunan kuvvetlerini başka bir yöne göndermek istiyordu. Edirne Kalesi için artık her şey kalenin daha fazla direnemeyeceğine ve sonun yaklaştığına işaret etmekteydi. Bu yüzden Müstahkem Mevkii Komutanlığı bir felaketle karşılaşılması konusunda hiçbir askerî mühimmat ve silahın, teknik araç ve teçhizatın düşmanın eline geçmemesi için imha edilmesi emrini vererek¹³⁵⁸, Maraş bölgesi birliklerinin güvenle geçişi sağlandıktan sonra Maraş Köprüsü'nün de tahrip edilmesini istedi¹³⁵⁹.

Bulgar kuvvetlerin asıl taarruzlarını 25 Mart gece gerçekleştireceği beklentisinde olan Müstahkem Mevkii Komutanlığı, bu hususta cephe komutanlarını hazırlıklı olmaları konusunda uyardı ve beklenen taarruz gece 22.30'da başladı. Bunların asıl amacı, Edirne Müstahkem Mevkiinin Doğu Cephesi'nde, kuzeyden güneye doğru bir sıra halinde uzanan Kayalık Tabya, Taş Tabya, Ayvazbaba Tabyası, Bağlarönü Tabyası, Kestanelik Tabyası, Kuruçeşme Tabyası, Yıldız Tabya, Topyolu Tabyası ve Kafkas Tabya'dan herhangi birine girip, oradan tüm cephenin düşmesini sağlamaktı¹³⁶⁰. Bundan dolayı bu cephede yoğunlaşan Bulgar taarruzlarına karşı var gücüyle karşılık veren Doğu Cephesi birlikleri karanlığın etkisiyle istenilen sonucu alamayarak 01.50'de Bağlarönü Tabyası'nı terk etmek durumunda kaldı. Buradan ilerlemeye devam eden Bulgar kuvvetleri güneyde Kestanelik ve Cevizlik

¹³⁵⁷ *a.g.e.*, s. 312-314.

¹³⁵⁸ Hakan Şallı, "Mehmet Şükrü Paşa ve Edirne Kolordusu'nun "Kayıp" Askerî Kaynakları: Harp Cerideleri", *Edirne Araştırmaları*, Ed. Yüksel Topaloğlu-Metin Ünver, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2023, s. 186.

¹³⁵⁹ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 233

¹³⁶⁰ Bekir Sıtkı Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 191.

Tabyalarına yandan taarruz ederek saat 07.00'de Kestanelik Tabyası'na girdi. Oradan da Yıldız Tabya üzerine yürüyen Bulgar kuvvetleri bu mevzilerde bulunan Türk birliklerinin karışık bir halde çekilmesine sebep oldu. Bu hatlarda yaşanan karmaşa, Güney Cephesi'ne de sirayet ederek Topyolu Tabyası birlikleri de büyük bir panik içerisinde Kırıyık ve Edirne merkezine doğru kaçmaya başladı¹³⁶¹.

Edirne Müstahkem Mevkii Kumandanı Şükrü Paşa, 26 Mart sabahı gönderdiği ilk telgrafında kırk saatten beri şiddetli muharebelerin devam ettiğini, gece yarısından sonra düşmanın hücum kollarını Kafkas Tabya'ya yönelttiğini ve şiddetli piyade muharebesinin yaşandığını bildirdi. Doğu Cephesi'ne ise tedbir olarak piyade ve ihtiyat toplarının büyük çoğunluğu sevk edildi. Kabak ve Turna Tepe civarına ikinci bir savunma hattı kurulması için bazı tedbirler alındı. Batı Cephesi'nde henüz bir hareketlilik yoktu. Güney Cephesi ve Maraş bölgesine ise savunma kuvveti için piyade bulmakta zorlanılmaktaydı. Sabah 06.00'ya kadar savunma hatlarına hâkim olunduğu, bundan sonrası için durum hakkında malumatın peyderpey verileceğini bildirdi¹³⁶².

Şükrü Paşa, 26 Mart'ta gönderdiği ikinci telgrafta, saat 07.00'de Cevizlik, Ayvazbaba ve Taşocakları Tabyalarının düştüğünü, askerin o bölgelerdeki savunma hatlarından geri döndüğünü ve Bulgar askerlerinin mevzileri işgal ettiğini bildirdi. Haliyle cephelerde de tahribat başlamış, telsiz, telgraf hatları zarar görmüştü¹³⁶³. Asker açlıktan bitkin haldeydi ve müdafaa gücünü kendisinde hissetmemekteydi¹³⁶⁴. Bulgar kuvvetlerinin taarruzları karşısında daha fazla dayanmanın mümkün olmadığını gören Şükrü Paşa, verdiği emirde askerin elinde olan ve düşmana yarayacak silah, kılıç, top, tüfek, mühimmat ne varsa kullanılamaz hale getirilmesini istedi. Ayrıca alay sancaklarının ve resmî evrakların yakılması, balon hangarı, tombaz ambarlarının ve cephaneliklerin de havaya uçurulması talimatı verildi. Yine Çatalca hattında muharebeye devam eden Bulgar kuvvetlerine herhangi bir yardımın gönderilmemesi için Arda Nehri üzerindeki büyük demiryolu köprüsü tahrip

¹³⁶¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi...*, s. 328-330.

¹³⁶² ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-88. (R. 13 Mart 1329/M. 26 Mart 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹³⁶³ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-89. (R. 13 Mart 1329/M. 26 Mart 1913 Edirne Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹³⁶⁴ Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 61.

edildi¹³⁶⁵. Edirne ile telgraf bağlantısının kesilmiş olmasından dolayı kamuoyu, şehrin işgal edilip edilmediğine dair herhangi bir bilgi edinememekte, Osmanlı gazeteleri dahi yayımlarını Bulgar ve Avrupa gazetelerinde çıkan haberler doğrultusunda yapmaktaydı¹³⁶⁶.

Edirne’de yaşanan son durum karşısında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa gönderdiği telgrafta Padişahla yaptığı görüşme neticesinde, Edirne Kalesi’nin en az 30.000 Bulgar askeri öldürmeden kesinlikle teslim edilmemesi gerektiğini bildirdi. Cevizlik, Ayvazbaba ve Taşocakları hattından askerin geri çekilmesini ise askerî tarihimize kara bir leke olarak değerlendirdi. Savunma hatlarında topçu birlikleri sükût etmiş olsa dahi piyadenin son ana kadar mukavemet etmiş olması gerekirdi. Taşocakları hattının ilerisine kadar piyadenin hücum etme alanı olmasına rağmen, geri çekilmesi karşısında ise son derece şaşırıldığını belirterek Padişahın bu neticeden dolayı çok üzgün olduğunu ifade etti¹³⁶⁷.

Mahmut Şevket Paşa’nın bu istekleri, Edirne’de şartları değiştirmeye yetmiyordu. 26 Mart 1913’ta bütün savunma imkânlarının bittiğini gören Şükrü Paşa, cephe komutanlarına düşmanla çarpışmaların sona erdiğini bildirdi. Kendisi de Hıdırlık Tabyası’ndaki telefon direğine beyaz bayrak çektiler görüşmelerin yapılması için birer heyet gönderilmesini istedi¹³⁶⁸. Görüşme heyeti, Şükrü Paşa’nın Emir zâbiti Yüzbaşı Eyüp başkanlığında Mülâzım Refik ve Mülâzım Nusret’ten oluşmaktaydı. Heyet, ellerinde beyaz bayraklarla Ayvazbaba yönünde ilerleyerek, Bulgar 23. Alay Komutanı Albay Pasinov ile görüşüp, kalenin teslim edileceğini bildirdi. Albay Pasinov ise bütün cephelerde ateşin kesilip beyaz bayrak dikilmesi ve askerin şehir içinde tek bir noktada toplanarak Bulgar askeri tarafından kordon altına alınmasını istedi. Albay Pasinov, Müstahkem Mevkii Komutanlığı’nın cevabını öğrenmek için Mülâzım Eyüp dışındaki görüşme heyetinin yanında kalmasını ve Teğmen Neykov’un cevabı öğrenmek için gönderilmesini istedi. Sonuç olarak Edirne

¹³⁶⁵ Kâzım Karabekir, *Edirne..*, s. 204-205; Nuri Yavuz, *Birinci Balkan Harbi’nde Şark..*, a.g.m., s. 112.

¹³⁶⁶ *Sabah*, R. 15 Mart 1329/M. 28 Mart 1913, Nr. 8451, s. 1.

¹³⁶⁷ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-90.(R. 13 Mart 1329/M. 26 Mart 1913 Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’dan gönderilen telgraf).

¹³⁶⁸ İnci Başak Aydın, *İşgal ve Şehir, Galip Devletler-Mağlup Şehirler Balkan Savaşları’nda Bulgar İşgalinin Edirne’ye Etkileri*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 65-66.

Kale Komutanı Mirliya İsmail Paşa ile görüşen Teğmen Neykov, Bulgar tekliflerini kendisine iletti ve İsmail Paşa, bu teklifleri kabul etti¹³⁶⁹.

Bunun üzerine Bulgar ve Sırp birlikleri 26 Mart'ta artık şehre girmeye başlamışlardı. İlk olarak Bulgar komutan Albay Marholev ve emrindeki birlikler, saat 10.20 civarında yürüyüşe geçti. Güney Cephesi'nde Saat 12.00'de Albay Petrov, Karaağaç'ta Türk karargâhını teslim aldı. Saat 13.00'te Sırp Timok Tümeni Komutanı Albay Kondic ise Batı Cephesi'nden şehri kontrol altına almıştı¹³⁷⁰. Şu an artık tek hedef Şükrü Paşa'nın ilk önce kim tarafından esir alınacağıydı. Bulgar komuta kademesi ilk andan itibaren bu hakkı kendilerinde görmekte ve Sırp komutanlardan önce Şükrü Paşa'yı ele geçirmeye çalışmaktaydı. Hatta 2. Ordu Komutanı verdiği emirde eğer Şükrü Paşa, Sırp kuvvetlere teslim olursa süngü hücumuna devam edilmesini istedi ve müzakereleri yapmaya yalnızca kendisinin yetkili olduğunu belirtti¹³⁷¹. Şükrü Paşa'yı bulup teslim alma görevi ise süvari birliği komutanı Albay Marholev'e verildi. Bu yüzden şehre girer girmez doğrudan kale kumandanlığı dairesine giden Albay Marholev, Mirliya İsmail Paşa'dan Şükrü Paşa'nın Kıyık Tabyası'nda olduğunu öğrenince oraya gitti. Ancak Şükrü Paşa'yı bulamadı. O sıralarda Hıdırlık Tabyası'nda olduğu öğrenilen Şükrü Paşa'yı teslim almak için buraya gelen Marholev, Şükrü Paşa'yla görüşerek Bulgar Doğu Ordusu Kumandanı General Vladimir Vazov'a teslim olmasını istedi. Şükrü Paşa, Bulgar 2. Ordu Komutanı General İvanov'a teslim olmayı istediğini belirtse de bu mümkün olmadı ve General Vazov'a teslim oldu¹³⁷². Fakat Şükrü Paşa'nın teslim alınması konusunda Sırp-Bulgar anlaşmazlığına bir yenisi daha eklenmişti. Bulgar askerleri tarafından teslim alındıktan sonra kendi isteği üzerine, tekrar geri Hıdırlık Tabyası'na getirilen Şükrü Paşa'nın burada olduğunu gören Sırp subaylar, durumu Timok Tümen Komutanı Albay Kondic'e haber verip paşanın kendileri tarafından esir alındığını bildirdiler. Albay Kondic'in bu durumu Sırbistan Hükûmeti'ne iletmesi

¹³⁶⁹ Eyüp Durukan, *a.g.e.*, s. 452,455-456,459.

¹³⁷⁰ Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 92-93.

¹³⁷¹ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 241.

¹³⁷² Hafız Rakım Ertür, *a.g.e.*, s. 120-121; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 93-94.

üzerine mecliste, Şükrü Paşa'nın Sırp Timok Tümeni tarafından esir alındığı ilan edildi. Bu açıklama ise iki müttefik arasında yeni bir gerginliğe sebep oldu¹³⁷³.

Edirne'nin işgalinden bir gün sonra şehre gelen Çar Ferdinand, karşılama için Meriç Nehri üzerinde köprü girişine yapılan zafer takından geçip şehre girerken Hristiyan ahali tarafından büyük coşku ve alkışlarla karşılandı¹³⁷⁴. Öğleden sonra Saraçhane mevkiinde yapılan geçit töreninde Şükrü Paşa'yla görüşmek isteyen Çar Ferdinand¹³⁷⁵, burada bazı kaynaklara göre, Şükrü Paşa'nın teslim olurken vermiş olduğu kılıcını kendisine takdim ederken, *“Bir yanlışlık olmuş. Teslim anınızda kılıcınızı da vermişsiniz. Sizin gibi askerlerin kılıçları alınmaz. Şeref dolu bir savaş sayfasına imzanızı attınız. Kılıcınızı lütfen kabul buyurunuz. Sizi ağırladığım ve sizin gibi inanılmaz bir savunmayı gerçekleştiren askerlerle dövüştüğüm ve şimdi de beraber olduğum için gurur duyuyorum.”* ifadelerini kullanarak bizzat teslim ettiği belirtilmektedir¹³⁷⁶. Hatta Sofya gazetelerinde çıkan, Çar Ferdinand'ın Şükrü Paşa'nın cesaret ve askerî başarısını tebrik ederek, Paşa'nın kılıcını teslim ettiği yönündeki haberler Osmanlı gazetelerine dahi yansımıştır¹³⁷⁷. Ancak bu gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Şükrü Paşa teslim olurken Bulgar komutana herhangi bir kılıç teslim etmemiştir. Çünkü Edirne Kalesi teslim olmadan verilen tüm askerî mühimmatların imha edilmesi emriyle, Şükrü Paşa dâhil bütün komutanlarında kılıçları düşmanın eline geçmemesi için imha edilmişti. Çar Ferdinand'ın kendi büyüklüğünü göstermek için yaptığı bu merasimde temsilen bir kılıç bulunarak Şükrü Paşa'ya verilmiştir¹³⁷⁸. Burada kalabalık bir halk ve basın mensuplarının olduğu bir törende Çar'ın bu gibi övgü dolu sözleri samimiyetten mi yoksa basının gözü önünde propaganda aracı olarak mı söylediği tabi ki üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır¹³⁷⁹. Ancak gerçek olan Edirne'de Mehmet Şükrü Paşa'nın

¹³⁷³ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 243.

¹³⁷⁴ Nurten Çetin, “Bulgar İşgali Altında Esir Bir Şehir: Edirne”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, Ed. Prof. Dr. Osman Köse, Canik Belediyesi, Samsun 2016, s. 7.

¹³⁷⁵ Nazmi Çağan, “Balkan Harbinde Edirne”, *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk tarih kurumu, Ankara 1993, s. 207; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 95.

¹³⁷⁶ Oral Onur-Latif Boğman, *Edirne Şehit Anıtları*, Türk Şehitlikleri İmar Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 12-13.

¹³⁷⁷ *Sabah*, R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913, Nr. 8453, s. 1.

¹³⁷⁸ İlker Alp, “1912-1913 Balkan Savaşlarında Edirne'nin Sükûtu ve Yaşanan Facialar”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 15, S. 60, 2018, s. 11-12.

¹³⁷⁹ Güney Dinç, *a.g.e.*, s. 237-238.

göstermiş olduğu dirayettir ve Avrupa kamuoyunda bilhassa Fransa’da Claude Farrere ve Pierre Loti öncülüğünde Fransızlar adına binlerce kişinin imzaladığı *Altın Kitap* ve kılıç taktim edilmişti. Yine Almanya’da Mehmet Şükrü Paşa’nın subay arkadaşları *Edirne Kahramanı Şükrü Paşa* adıyla anıt diktirmiştir¹³⁸⁰.

Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığı, beş aydan fazla bir süre, kahramanca müdafaadan sonra teslim edilmişti. Ancak burada asıl üzücü olan ise Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin tavrıydı. Çünkü Bulgar, Rum, Ermeni ve Musevi halk Bulgar askerlerini coşku içinde, alkışlarla karşıladı¹³⁸¹. Hâlbuki aynı Bulgar askeri şehri üç gün boyunca sınır tanımadan talan edip yağmaladı, kadınların ırzına geçip, katletti. Bu talana, yerli Hristiyan ahali de dâhil oldu. Ancak en çok da Rumlar, Müslümanların evleri ve dükkânlarını yağmaladı. Üstelik tüm yaşananlar Avrupalı gazetecilerin gözleri önünde gerçekleşti¹³⁸². Ancak şehre giren gözü dönmüş Bulgar askerinin hırsızlık, arsızlık ve vahşet olaylarını gerçekleştirmelerinin altında yatan, şüphesiz aylardır kuşatma altında direnen bir şehrin ele geçirilmiş olması yatmaktaydı¹³⁸³. Hristiyanlar tarafından Balkanlarda işlenen mezalim ve vahşet olayları karşısında Henry Nivet, “*Uygurların, kendilerine gösterdiğimiz teveccühe layık olmadıklarını ve Haç’ın da bir kere daha ne kadar öldürücü olduğunu anladık.*” ifadelerini kullanmaktan kendini alıkoyamamıştır¹³⁸⁴.

Hâlbuki Çar Ferdinand, şehre giren Bulgar askerlerine, ahali ve askerlere kötü muamele edilmemesi, haydutluk, yağma yapılmaması ve ırza tecavüz edilmemesi, bunları yapanların Divân-ı Harplerde yargılanıp askerî ceza kanunnamesinin 246. maddesine göre cezalandırılacağı yönünde talimat vermişti¹³⁸⁵. Ancak bu talimat Bulgar askerini yapacaklarından alıkoymaya yetmedi. Elleri geçen halı, giysi, mücevher ne varsa gasp eden, götüremediği eşyaları ise kırıp döken Bulgar askerleri adeta kendilerine günlerdir mukavemet gösteren bu şehir ve insanlarından intikam alıyordu. Askerlerin ise durumu daha da kötüydü. Sokaklarda uzun kollar halinde

¹³⁸⁰ Veysi Akın, *Edirne Müdâfii Mehmed...*, s. 212-213.

¹³⁸¹ Eyüp Durukan, *a.g.e.*, s. 459; Hafız Rakım Ertür, *a.g.e.*, s. 115.

¹³⁸² Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012, s. 154-155.

¹³⁸³ Philippe d’Estailleur, *a.g.e.*, s.165.

¹³⁸⁴ Henry Nivet, *a.g.e.*, s. 77.

¹³⁸⁵ Dağdeviren Şevket Bey, *a.g.e.*, s. 130-133; Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 102.

dizilen erler açlıktan bitkin halde tekme, yumruk ve dipçik darbeleriyle şehrin kenarında Tunca Nehri üzerindeki Sarayıçi mevkiye götürüldüler¹³⁸⁶. Kaçmaya çalışan ya da sokaklarda yakalanan askerler ise hemen orada kurşuna diziliyorlardı¹³⁸⁷. Bulgar askerinin kural tanımaz, savaş hukuku bilmez, vahşice hareketlerinin altında yatan sebep, başkumandandan en alttaki askere kadar, ne pahasına olursa olsun, Edirne'nin alınması için kanları ve canlarını ortaya koymalarıydı. Bundan dolayı şehrin kaderi ve oradaki insanların yaşam hakkının kendilerine ait olduğu psikolojisi, onları istediklerini yapabilecekleri düşüncesine sevk etmişti¹³⁸⁸. Haliyle bütün Müslümanların ırzı, canı ve malı kendileri için mubahmış gibi hareket ediliyorlardı. En kötüsü ise tüm bu yapılanlara rağmen şikâyet edilecek bir yer, sığınılacak bir makam yoktu¹³⁸⁹.

Zâbitan ise ilk gün kumandan dairesinde toplandıktan sonra Sarayıçi'ne getirildi. Burada bir-iki gün kaldıktan sonra Yanık Kışla'ya, burada da bir-iki gün kaldıktan sonra, önce Karaağaç'a oradan da Sofya ve Filibe'de bulunan esir kamplarına gönderildi¹³⁹⁰. Esir alınan 28.500 asker ise 20-25 gün boyunca yağmur ve soğğun altında aç olarak Sarayıçi'nde bırakıldı¹³⁹¹. İlk günlerde 8 askere 1 küflü ekmek veren Bulgarlar, sonraki günlerde 4 askere 1 ekmek verdi. Açlıktan artık ağaç kabuklarını yiyen Türk askerleri arasında kolera ve dizanteri gibi hastalıklar da tekrar görülmeye başladı. Can kayıpları ise zaten had safhaya ulaşmıştı. Cesetlerin günlerce ortada bırakılması, diğer askerlerin de sağlığını tehdit etmekteydi¹³⁹². Sofya gazetelerinden aktarılan malumatta ise Şükrü Paşa ve 12 paşadan oluşan komuta

¹³⁸⁶ Fazıl Bülent Kocamemi, "Edirne Kuşatması ve Gustave Cirilli'nin Günlüğü", *100. Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, T.C. Edirne Valiliği, Edirne 2013, s. 101.

¹³⁸⁷ Dr. Rifat Osman, *a.g.e.*, s. 229.

¹³⁸⁸ Philippe d'Estaille, *a.g.e.*, s. 171.

¹³⁸⁹ Dağdeviren Şevket Bey, *a.g.e.*, s. 133.

¹³⁹⁰ Esir kamplarına gönderilecek subayların ilk kafilesinden 300'ü Filibe, 284'ü Sofya'ya gönderildi. Esir edilen asker ise Sarayıçi'nden başka Cısr-i Mustafapaşa, Zağra, Hasköy ve Kızılağaç gibi kasabalara da gönderilmekteydi. Ancak birçoğu buralara ulaşmadan yollarda şehit oldu. Bkz. Dağdeviren Şevket Bey, *a.g.e.*, s. 139.

¹³⁹¹ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 103; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 95; Nazmi Çağan, *a.g.m.*, s. 208.

¹³⁹² Raif Necdet Kestelli, *a.g.e.*, s. 133; Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 244-245; Çağla D. Tağmat, "Uluslararası Carnigie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne'de Bulgar İşgali (26 Mart-22 Temmuz 1913)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 15, S. 60, Ankara 2017, s. 222-223.

kademesinin Sofya'ya ulaştığı, Bulgar halkının Edirne Müdafii Şükrü Paşa'ya daima büyük bir iyi niyet besledikleri yönünde haberler mevcuttu¹³⁹³.

Edirne'de akıbetleri merak edilen başka bir kesim, şehirde yaşayan yabancılarıdır. Gazetelerde çıkan haberlerde Büyükelçilerin vatandaşlarının akıbetini merak ettikleri, Avusturya ve Fransa Büyükelçilerinin kendi vatandaşları hakkında malumat almaya çalışmışsa da hiçbir haber alamadıkları ifade edilmişti. Ancak bu konuda da önlemler alan Şükrü Paşa, her ihtimali düşünerek, bütün sivilleri Karaağaç bölgesinde güvenli bir noktada toplayarak taarruzdan zarar görmemelerini sağlamıştı. Bunlar içerisinde farklı ülke vatandaşları ve konsoloslar da bulunmaktaydı. Her konsolosluk kendi devletlerinin sancaklarını bulundukları noktada çekmişti. Böylece hiçbir bombardıman ve piyade ateşinden zarar görmemişlerdi¹³⁹⁴.

Edirne'yi işgal eden Sırp askerleri ise Bulgar kuvvetlerinin aksine şehre girdikleri zaman Türk askerine daha iyi niyetli yaklaştı. Hatta Bulgar askerlerine karşı bile zaman zaman Türk askerini koruyarak, Maraş bölgesinden esir aldıkları askerlere iyi muamele yaptılar. Yoktan bahaneler üreterek, Türk askerlerini katletmek için fırsat kollayan Bulgar askerlerine karşı müttefikleri olan Sırlar, çoğu zaman araya girerek Türkleri kollamaya ve korumaya çalışmışlardı¹³⁹⁵. Bir Sırp komutan, esir aldıkları Türk askerlerine yaptığı konuşmada askerlik hayatında böyle durumların olabileceğini ve kahramanca savunmadan bahsederek üzüntüye kapılmamaları gerektiği tavsiyesinde bulundu. Esir aldıkları zâbitanın silahlarını almayıp taşımalarına müsaade eden Sırp komutanlar, aldıkları esirleri Sırbistan'a götürmek istemişse de Bulgarlar buna izin vermedi¹³⁹⁶. Yüzbaşı Selanikli Bahri, anılarında dört Balkan müttefikinden zulüm yapma konusunda Bulgarları birinci sıraya koyarken, Sırları dördüncü sıraya koymakta, Sırların daha çok Arnavutlara zulüm yaptığını da ifade etmekteydi¹³⁹⁷.

¹³⁹³ *Sabah*, R. 18 Mart 1329/M. 31 Mart 1913, Nr. 8454, s. 1.

¹³⁹⁴ *Sabah*, R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913, Nr. 8453, s. 1.

¹³⁹⁵ Yüzbaşı Naci Efendi, *a.g.e.*, s. 103.

¹³⁹⁶ Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 244.

¹³⁹⁷ Yüzbaşı Selanikli Bahri, *Balkan Savaşı'nda Sırp Ordusu-Batı Ordusu*, Çev: Hülya Toker, Alfa Arşiv, İstanbul 2012, s. 50,53.

Edirne'nin ilk işgal edildiği günlerde zafer çığlıkları atan, düşmanı alkışlarla karşılayan gayrimüslim halk da bir müddet sonra Bulgar zulmünden nasibini almaya başladı. Müslümanlar gibi özellikle Rumlar, giderek Bulgarların baskısını üzerlerinde hissetmekle kalmadılar¹³⁹⁸ ve kendilerine karşı alttan alta düşmanlık beslediklerini de görmeye başladılar. Ancak artık çok geçti ve kuşatmadan sonra kurulan özgürlük hayalleri, yerini Bulgar zulmüne bırakarak, ölümler ve infazlar devam etti¹³⁹⁹. Çünkü Bulgarlar şehirde ne Türkleri ne de Rumları görmek istemiyorlardı. Bu yüzden Türk ve Rumları yok etmek için katliamlara devam eden Bulgarların, onların yerine Rodos ve Malta'da yaşayan 28.000 Ermeni'yi buraya getirmeyi planladıkları şayihaları dahi ortalıkta dolaşmaya başlamıştı¹⁴⁰⁰. Oysa, Edirne'nin işgal altında olduğu günlerde bile Şükrü Paşa, Müslim-gayrimüslim gözetmeksizin tüm ahaliye eşit yaklaşmış, dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin herkese iyi muamelede bulunmuştu. Muharebeler sürecinde ve işgal günlerinde Edirne Kalesi'nde gayrimüslim ahaliye karşı hiçbir adli olay yaşanmadı. Bu süre zarfında Bulgar halk rahatça hayatını idame ettirebildi. Yine işgal sürecinde Edirne Müstahkem Mevkiinde kalmayı tercih eden konsoloslara da aynı iyi niyet gösteren Şükrü Paşa, sık sık ziyaretlerde bulundu ve Bulgar Ruhanî Heyeti'ni dahi ziyaret etmeyi ihmal etmedi¹⁴⁰¹. Ancak aynı anlayışı Bulgarlar Müslüman ahaliye göstermediği gibi şehrin simgesi olan Selimiye Camisi'nin kiliseye çevrilmesi için komisyon kurulduğu da duyulmuştu. Bunun yanında Eski Cami, Üç Şerefeli Cami ve II. Beyazıt Camisi'nde bulunan kıymetli halılar ve süslemeli Kuran-ı Kerimler, Selimiye Camisi içerisinde bulunan kütüphenede ki kitapların bir kısmı tahrip edilip, yırtılmış ve bazıları da kaçırılmıştı¹⁴⁰².

Mehmet Şükrü Paşa, zor şartlar altında ve imkânsızlıklar içinde Edirne Müstahkem Mevkiini 150 günden fazla bir süre kahramanca savunmada kilit rol oynadı. Bu süre zarfında hiçbir zaman komuta kademesi, asker ve ahaliden kopuk

¹³⁹⁸ Dr. Rifat Osman, *a.g.e.*, s. 229.

¹³⁹⁹ Fazıl Bülent Kocamemi, *a.g.m.*, s. 102; Çağla D. Tağmat, *a.g.m.*, s. 224.

¹⁴⁰⁰ Philippe d'Estailleur, *a.g.e.*, s.170.

¹⁴⁰¹ Veysi Akın, "Balkan Harbi'nde Edirne Kuşatması Esnasında Bulgarların Psikolojik Harp Taktikleri ve Edirne Müdafii Şükrü Paşa", *Türk Yurdu*, S. 303, Ankara 2012, s. 29.

¹⁴⁰² Bogdan Filov, *Bogdan Filov'un Balkan Savaşları (1912-1913) Fotoğrafları*, Yay. Haz. Hüseyin Mevsim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 90-93.

yaşamadı ve onlardan desteğini esirgemedi. Savaş başladıktan iki hafta sonra Çatalca hattı önlerine kadar olan bölgeyi işgal eden ve şehri kuşatan Bulgar ordusunun askerî gücü ve psikolojik baskılarına karşı her zaman asker ve ahalinin moral ve inancını arttırmaya gayret gösterdi. Bu hali ile Şükrü Paşa, pek çok kesim tarafından takdir edilen büyük bir komutandı¹⁴⁰³. Ancak bunun aksini düşünenler de pek tabi vardı. Özellikle, işgal günlerinde şehrin idaresinde birlikte görev yaptıkları Vali Halil Bey, Edirne düştükten sonra, Mahmut Şevket Paşa'yı ziyaretinde Şükrü Paşa'nın Edirne'yi iyi müdafa edemediğinden bahsetti. Mahmut Şevket Paşa da Şükrü Paşa'yı Edirne'de bıraktığı için pişmandı ve onun yerine Topçu Ferik Ali Rıza Paşa veya İşkodra Müdafi Hasan Rıza Paşa gibi muktedir bir komutan bırakılsaydı durumun bambaşka olacağını düşünmekteydi. Mahmut Şevket Paşa, ayrıca 20.000 muhacirin gönüllü olarak Edirne müdafaasına katılma isteklerinin, Şükrü Paşa tarafından reddedilmesini de eleştirmekteydi. Mahmut Şevket Paşa kendisine göre Şükrü Paşa'dan beklentisini; *“Gazi Osman Paşa'nın Plevne'de Ruslara kan kusturması gibi bir şeydi. Fakat o, Bulgarlara karşı böyle bir müdafa harbi yapamadı.”* sözleriyle ifade etti¹⁴⁰⁴. Kâzım Karabekir'in, *“Edirne, Plevne kadar açık bir alın gösteremiyor. Fakat onun beş buçuk ay üryan sinelerinden sızan kanlar da hakkında karalanacak sahifeleri kızartmaya kâfidir.”* sözleri ise Edirne müdafaasının küçümsenmesine bir nevi cevap niteliğindeydi¹⁴⁰⁵.

Balkan Savaşı'nda, Edirne Müstahkem Mevkiinin, Bulgar ordusu muhasarası altında beş buçuk ayı bulan müdafaası, her iki taraf için de insan kaynağı bakımından ağır kayıpların verildiği bir dönem oldu. Savaşın başladığı 18 Ekim 1912'den Edirne'nin işgal edildiği 26 Mart 1913 tarihine kadar, Türklerin kayıpları on üç bin kişiye ulaşmıştı. Şehir işgal edildikten sonra yirmi sekiz bin beşyüz kişi esir olarak kamplara götürülürken, sayıları on dört bini bulan Bulgar, Rum, Ermeni ve Yahudi asker serbest bırakıldı. Edirne önlerinde Bulgar 2. Ordusu'nun kayıplarına bakıldığında ise elli sekiz subay ve iki bin üç yüz altı asker ölmüş, yüz elli altı subay ve on üç bin iki yüz otuz asker yaralanmış ve sekiz yüz yirmi beşte kaybolmuştu. Bulgar kuşatmasına destek için gelen Sırpların Tuna ve Timok Tümenlerinden ise on

¹⁴⁰³ Veysi Akın, *Edirne Müdafi..*, s. 150-151.

¹⁴⁰⁴ Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 102-103.

¹⁴⁰⁵ Kâzım Karabekir, *Günlükler..*, *a.g.e.*, s. 355.

bir subay ve üç yüz kırk beş asker ölmüş, yedi subay ve bin beş yüz elli iki asker yaralanmış ve iki asker de kaybolmuştu¹⁴⁰⁶. Sofya'dan Bulgar Telgraf Ajansı'nın aktardığı verilerde ise 24-26 Mart 1913 tarihleri arasında yapılan muharebelerde Bulgar ordusunun yaralı ve ölü olarak toplam on bir bin kayıp verdiği, Sırp ordusunun ise toplam bin iki yüz kayıpları olduğu bilgisi paylaşılmıştı¹⁴⁰⁷.

C. İkinci Çatalca Muharebeleri

Balkan müttefiklerinin 30 Ocak 1913'te Osmanlı Devleti'ne mütarekenin kaldırıldığını bildirmeleri üzerine Balkan Savaşı, mütareke şartları gereği dört gün sonra tekrar başlayacaktı. Bunun üzerine Başkumandanlıktan gerekli hazırlıkların yapılması hususunda komutanlara emir gönderildi. Çatalca Ordusu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa, 3 Şubat 1913'te verdiği ilk muharebe emrinde, iki aylık mütareke döneminde hazırlanan siperlerin asla Bulgar kuvvetlerine terkedilmemesi ve Türk askerinin mevzilerini canı pahasına müdafaa etmesini istemişti. Ancak beklenildiği gibi 3 Şubat saat 19.00'dan itibaren muharebeler hemen başlamadı. Ne Osmanlı Devleti ne de Bulgaristan hemen harekete geçmemişti. 6 Şubat'ta Osmanlı keşif müfrezelerinin Bulgar hatlarına tecavüz etmesi ile Çatalca hattının sağ ve sol kanatlarında karşılıklı topçu atışları ile muharebeler yeniden alevlenmişti¹⁴⁰⁸.

1. Çatalca Ordusu'nun Lojistiği ve Askerî Hazırlıklar

Balkan Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren kadro eksikliği, yolların yetersizliği ve mevsim koşulları gibi sebeplerden dolayı ordunun silah, cephane, erzak ve iâşe eksikleri giderilemedi. Bu durum ise muharebelerin seyrine doğrudan

¹⁴⁰⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Edirne Kalesi..*, s. 339. Edirne Muhasarası esnasında tarafların verdiği kayıplar kaynaklara göre farklılıklar göstermektedir. Hall, Türk kayıplarını 15.000, Bulgar kayıplarını 18.282 olarak ifade etmiştir. Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 119; Karabekir ise Bulgar kayıplarını 16.382, Sırp kayıplarını 1.962 olarak göstermiştir. Kâzım Karabekir, *Günlükler..*, s. 355; 2. Ordu Komutanı İvanov; Bulgar kayıplarını 31 subay, 1.583 er ölü, 111 subay, 7282 asker yaralı ve 337 asker kayıp olarak kaydetmiş, Sırp kayıplarını ise 6 subay, 291 asker ölü, 8 subay ve 1304 asker yaralı olarak vermiştir. Nikola İvanov, *a.g.e.*, s. 307-310; Remzi Yiğitgüden ise çeşitli sebeplerden dolayı resmi olarak Türk kayıplarının kaydının tespit edilemediğini ancak Edirne Müstahkem Mevkii kuvvetlerinin sayılarının 53.000 olduğundan hareketle ve bu sayıyı %25'inin zayıyat verildiğini hesaba katarak Türklerin kaybını 13.000, Bulgar-Sırp kaybını da yuvarlak olarak 17.000 olarak zikretmiştir. Remzi Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 255.

¹⁴⁰⁷ *Sabah*, R. 18 Mart 1329/M. 31 Mart 1913, Nr. 8454, s. 1.

¹⁴⁰⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 274,287-288; Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Kronolojisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 102.

etki etti. Ancak mütareke döneminden iyi faydalanan Osmanlı kurmayları, ordunun ikmal eksiklerini gidermek için öncelikle yurt içi kaynaklardan ihtiyaçlarını tamamlamaya çalıştı. Seferberliğin ilk gününden itibaren desteğini esirgemeyen Anadolu insanı, Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'nin özellikle basın yoluyla yinelediği destek çağrısını da geri çevirmemişti¹⁴⁰⁹. Zaten Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti¹⁴¹⁰, Vesayit-i Nakliye Komisyonları vasıtasıyla ulaştırılmaya çalışılan yardımlar, 1 Şubat 1913 tarihinde kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti¹⁴¹¹ ile de ordunun her türlü ihtiyacı karşılanmak üzere halk birkez daha seferber edilmişti¹⁴¹². Ancak top, ağır silah ve bunların cephaneleri gibi eksiklerini de Almanya ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerinden tedarikini sağlayarak, Köstence yolu üzerinden cephelere ulaştırdı. Yurt içi kaynaklardan sağlanan ikmal malzemeleri ve askerin ise cepheye sevkinde, malzemenin miktarına göre kara, deniz ve demir yolu kullanılarak cepheye nakli yapılıyordu. Çatalca hattına yapılacak sevklerde eğer ikmal malzemesinin miktarı çoksa veya asker gönderilecekse genelde deniz yolu tercih edilirdi. Sevk için çoğunlukla Kalikratya (Mimarsinan) ve Karaburun limanları kullanılırdı. Bu işlemler için Şirket ve Haliç vapurları kullanılmakta ancak zaman zaman sevkiyatlarda sorunlar yaşanmaktaydı¹⁴¹³.

Mimarsinan menzil noktasının iskelesi olmadığından denizden erzak ve cephane sevki yapmak güçtü. Buna kötü hava şartları da eklenince ulaşım daha da zorlaşıyordu. Örneğin yeni gelen gönüllü müfrezelerinin ikmali yapılamadığından acilen sağlam iki istimbotun X. Kolordu emrine verilmesi istendi¹⁴¹⁴. Yine 30-31 Mart'ta Harput Tümeni'ne bağlı Arapkir Alayı'nın Malatya ve Divriği taburlarının gelecek olmasından dolayı karaya sevklerinin yapılması gerekmekteydi. Bunun için

¹⁴⁰⁹ Nurten Çetin, "Balkan Savaşlarının Karadeniz...", s. 89.

¹⁴¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Selahattin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

¹⁴¹¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ayşe Zamacı, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Edirne 2015.

¹⁴¹² Nurten Çetin, "Balkan Savaşlarında İzmit'te Seferberlik Uygulamaları", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, İzmit 2015, s. 979,982.

¹⁴¹³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 467,475.

¹⁴¹⁴ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 11. (R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 Kalikratya'da X. Kolordu Karargâhı'ndan, Levazımat-ı Umumiye Riyaseti'ne gönderilen telgraf).

jandarma aracılığı ile civarda yaşayan ahaliden kayıkçılık yapanların toplanarak, kayıklarıyla taburların karaya çıkarılmasına destek vermeleri istendi¹⁴¹⁵. 1 Nisan'da taburlar, alay kumandanı, Kaymakam Ahmet Bey komutasında Büyükçekmece'ye çıkarılarak konak yerlerine yerleştirildi¹⁴¹⁶.

Çatalca Ordusu için Hadımköy menzil iâşe ambarında askerin 3 günlük erzakı hazır edilmişti. Bunun yanında II. Kolordu ve ihtiyat kolorduları için de Kurukavak ve Sancaktepe'de yedekte ikişer günlük erzak bulunduruluyordu. Hayvanlar için de civar köylerden ot, saman, arpa tedariki yapılarak ambarlara depolandı. Cephenin İstanbul'a doğru genişlemesi üzerine menzil bölgelerinin hudutları Bakırköy, Küçükköy, Alibeyköy, Haznedar Çiftliği, Zekeriyaköy ve Kilyos hattı olarak düzenlendi. Ancak boşalan ambarların doldurulmasında zorluklar yaşanmaktaydı. İstanbul-Edirne şosesi ile Yeşilköy-Çatalca şosesi dışındaki yollar sevkiate uygun değildi¹⁴¹⁷. Özellikle kış mevsiminde yağışlardan dolayı Trakya toprağının yapışkan bir hal alması bu yolların kullanımını zorlaştırmakta, buna yolların ve köprülerin de yetersizliği eklenince erzak, asker, top ve cephe sevkinde aksamalar yaşanmaktaydı¹⁴¹⁸.

Kırklareli ve Lüleburgaz mağlubiyetlerinde görülen aksaklıkların tekrarlanmaması için mütareke döneminde verilen aradan faydalanan Osmanlı kurmayları, askerî hazırlıklar konusunda daha titiz davranarak eksiklerin giderilmesine daha fazla önem verdi. Günden güne bütün imkânlar kullanılarak henüz ikmal edilip harekât alanına gelmemiş birliklerin eksikleri giderilip cepheye sevki sağlanmaya çalışıldı¹⁴¹⁹. Özellikle askerin silah eksigi konusunda Ahmet İzzet Paşa, Ordu-yı Hümayun'a görüş ve taleplerini bildirmişti. Bulgaristan'la kısa bir zaman içinde savaşın devamına kesin gözüyle bakılıyor ve Çatalca veya Gelibolu

¹⁴¹⁵ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 11-1. (R. 17-18 Mart 1329/M. 30-31 Mart 1913 Kalikratya'da X. Kolordu Karargâhı'ndan, Kalikratya Menzil Kumandanlığı ve Kalikratya Jandarma Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹⁴¹⁶ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 11-2. (R. 18/19 Mart 1329/M. 31 Mart-1 Nisan 1913 Büyükçekmece Merkez ve Menzil Nokta Kumandanı Binbaşı Mahmud Bey'den, Sol Cenah Kumandan-ı Canib-i Alisi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴¹⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 469, 475.

¹⁴¹⁸ Bülent Durgun, *a.g.e.*, s. 173,176.

¹⁴¹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 481.

hatları üzerinden taarruz edecekleri bekleniyordu. Bundan dolayı Türk ordusu, son neferine kadar savaşmaya devam edecekse eli silahsız hiçbir asker bırakılmamalıydı. Ancak piyade birliklerinde çok sayıda silahsız asker vardı. Mevcut olan silahların büyük çoğunluğu da hafif silahlar olup, elinde ağır silah olan asker çok azdı. Haliyle eli silah tutan her askerin eline, modeli ne olursa olsun silah ve cephanesinin verilmesi gerekmektedir. Şayet önceki muharebelerde askerin elinde silahı, cebinde fişegi olsaydı savaşın gidişatı farklı olabilirdi. Ayrıca düşmana terk edilen topların, bırakılan hayvan ve arabaların miktarı da bu kadar çok olmazdı. Bundan dolayı devletin elinde cinsi, modeli fark etmeksizin, Mavzer, Martin ve Schneider ne varsa cephaneleriyle silahsız askerlere dağıtılması gereklidir. Bu silahların muharebelerde sağlayacağı fayda az olsa da askerin kendisine cesaret gelmesine ve düşmanın bir nebze de oyalanıp aldatılmasına büyük katkıları olacaktı¹⁴²⁰.

Çatalca hattına asker ve silah sevkiyatı da devam ediyordu. Suriye'den sevk edilen, 8. Kolorduya mensup 14. Cebel Topçu Taburu, Pozantı İstasyonu'ndan 9 Mart'ta yola çıktı¹⁴²¹. Tabur, 12 adi cebel topu, 183 asker ve 164 hayvan ile silahsız olarak gönderildi¹⁴²². Cebel toplarının mermileri ise Adana Kumandanlığı tarafından gönderilip, 26 Mart'ta Konya'dan yola çıkmıştı¹⁴²³. Yine Garp Ordusu'na gönderilecek top mermilerin yanlışlıkla 8. Kolordu'ya gönderilmek üzere yola çıkarılması üzerine, top mermilerine Tarsus'da el konuldu. Ancak cephe mühimmata ihtiyaç olması üzerine seri atışlı sahra ve cebel topu mermileri ihtiyacı

¹⁴²⁰ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 8. (R. 26 Şubat 1328/M. 11 Mart 1913 Hadımköy'den Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın Ordu-yı Hümayuna gönderdiği telgraf).

¹⁴²¹ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 7. (R. 24 Şubat 1328/M. 9 Mart 1913 Pazantı'dan Binbaşı Sabri Bey'in Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgraf).

¹⁴²² ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:16, Fihrist: 8. (R. 25 Şubat 1328/M. 10 Mart 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Hadımköy'de Karargâh-ı Umûmi Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderilen telgraf).

¹⁴²³ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 7-3. (R. 13 Mart 1329/M. 26 Mart 1913 VIII. Kolordu Komutanı Faik Paşa'dan, Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'ne gönderilen telgraf).

olan birliklere dağıtılmak üzere talep edildi¹⁴²⁴. III. Kolordu'ya mensup gönüllü müfrezesi için 80 küçük çaplı Mavzer tüfeğinin gönderilmesi talimatı verildi¹⁴²⁵.

Çatalca hattında piyade birliklerinin ateş gücünü arttırmak için daha fazla makineli tüfeğe ihtiyaç vardı. Birinci Çatalca Muharebelerinden edinilen tecrübeler ayrıca makineli tüfeğin gece muharebelerinde son derece etkili olduğunu ve bu durumun askerin kendine olan güveni arttırdığını göstermişti. Dolayısıyla İstanbul'da veya tamir için İmalât-ı Harbiye'de bu silahlardan var ise sevki istenmekteydi. Ancak cepheye sevk etmek için elde fazla makinalı tüfek olmadığı fakat gelecek yılın bütçesinden 40 adet mitralyöz sipariş verilebileceği cevabı alındı¹⁴²⁶. İleri mevzi ve keşif kolları askerlerinin mukavemetini arttırmak ve gece muharebelerinde daha etkin olunması için tenvir tabancası ve mermisi (aydınlatma tabancası ve fişegi) talebi giderek artmaktaydı¹⁴²⁷. Ayrıca acil olarak III. Kolordu'ya dâhil edilen Yozgat Tümeni için 20-30 adet gönderimin yapılması talep edilmekteydi¹⁴²⁸. Bunun üzerine ilk etapta X. Kolordu'ya 10 adet işaret tabancası ve fişegi gönderildi. Daha sonra Başkumandanlıktan ihtiyacı olan birliklere dağıtılmak üzere 30 adet işaret tabancası ve üç farklı renkte 450 fişek gönderimi sağlandı¹⁴²⁹.

¹⁴²⁴ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 7-4. (R. 19 Mart 1329/M. 1 Nisan 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Sahra Topçu Dairesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴²⁵ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 1-2. (R. 20 Şubat 1328/M. 5 Mart 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiye'sinden, Hadımköy'de Sahra Topçu Dairesi'ne gönderilen muhtıra).

¹⁴²⁶ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 1. (R. 19-20 Şubat 1328/M. 4-5 Mart 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiye'sinden, Harbiye Nezâreti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴²⁷ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 18. (R. 1-2 Nisan 1329/M. 14-15 Nisan 1913 Kalikratya'da X. Kolordu Karargâhından, Hadımköy Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴²⁸ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 14-1. (R. 16 Mart 1329/M. 29 Mart 1913 Çatalca Ordusu Kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi'nden, Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴²⁹ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 14-4. (R. 8 Nisan 1329/M. 21 Nisan 1913 Harbiye Nezâreti Sahra Topçu ve Nakliye Kıtaatı Dairesi'nden, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

Tablo 14. Çatalca Ordusunun 15 Mayıs 1913'te Mevcutta ve İhtiyaçları Olan İşaret Tabancası ile Fişek Sayısı¹⁴³⁰

Kolordu Adı	Piyade Taburu Sayısı	Her Bir Piyade Taburunda Olması Gereken İşaret Tabancası Sayısı	İşaret Tabancası Başına Üç Renkli 150 Fişekten Düşmesi Gerken Fişek Sayısı	Mevcut İşaret Tabancası	Mevcut İşaret Fişegi	İşaret Tabancası İhtiyacı	İşaret Fişegi İhtiyacı
2.Kolordu	29	29	4350	18	1619	11	2651
3.Kolordu	64	64	9800	40	5265	24	4335
Müretteb 3.Kolordu	26	26	3900	26	1853	0	2047
Toplam:						35	9033

Her tabura bir işaret tabancası ve üç renkten oluşan 150 fişek dağıtılmıştı. Ancak zaman içinde taburların ileri hatları işgal etmesiyle her bölüğe bir işaret tabancası ve yeteri kadar fişegin verilmesinin askerin yapacağı harekâtları kolaylaştıracağından ilave tabanca ve fişek talep edildi¹⁴³¹.

Seri atışlı Bulgar topları karşısında, Çatalca hattında mukavemeti artırmak için obüs bataryalarının bakımları yapılarak elden geçirildi. İşaret dairesi olmayan obüslerin hareket kabiliyetini arttırmak, gizli mevzilerden de atış yapma imkânı verip, daha etkili atışların yapılabilmesi için İmalât-ı Harbiye'den işaret dairelerinin bir an önce temini istendi¹⁴³². Başkumandanlık'tan verilen cevapta 12 santimetrelik sahra obüsleri için imal edilen nişan dairelerinin, benzer obüslerin kullanımı için de

¹⁴³⁰ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 14-4. (R. 2 Mayıs 1329/ M. 15 Mayıs 1913 Çatalca Ordusu Kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi'nden, Ordu-yı Hümayun Başkumandanlığı Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴³¹ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 14-3. (R. 2 Mayıs 1329/M. 15 Mayıs 1913 Çatalca Ordusu Kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi'nden, Ordu-yı Hümayun Başkumandanlığı Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴³² ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 17. (R. 23 Mart 1329/M. 5 Nisan 1913 Çatalca Ordusu Kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi'nden, Ordu-yı Hümayun Başkumandanlığı Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

uygun olduđu¹⁴³³ ve 10 güne kadar 15 birliğin ikmalinin yapılacağı bildirildi. Yine Çatalca hattında bulunan 18 adet mantelli top için 18 nişan dairesine ihtiyacı olduğu ancak bunların temini için Çanakkale ve İzmir mevkilerinde olan işaret dairelerinin sayısına göre imal ettirileceği ifade edildi¹⁴³⁴.

Osmanlı Devleti'nin askerî envanterinde olmayan veya fabrikalarında üretilmeyen özellikle ağır silah ve mühimmatların farklı ülkelerden temini sağlanmaktaydı. Bu ülkelerin başında Almanya ve Avusturya gelmekteydi¹⁴³⁵. Çatalca hattında muharebeler yapılırken Almanya'dan sipariş edilen 10,5'luk topların gönderimi yapıldı. Topların, obüs taburlarına sevklerinin sağlanması için ise İstanbul Muhafızlığı, kolordulardan 250 koşum hayvanı ve 126 asker talebinde bulundu¹⁴³⁶. Savunma hatlarının daha da güçlenmesi adına da mevzilere ilaveten top sevkleri yapılmaktaydı. Hamidiye ve Gaziler mevzilerine nakilleri yapılan 15 santimetrelik top ve cephaneleri her an ateşe hazır durumdaydı. Ayrıca Ayvalı mevkiye üç top yerleştirildi ve Bekirpaşa mevkiye de dört top sevk edilecekti¹⁴³⁷. Ancak Bulgar askerlerinin topçu ateşine başlamadan, Türk mevzilerinden kesinlikle ateş açılmaması, cephanenin boş yere israf edilmemesi ve batarya mevzilerinin inşa edilmesine devam edilmesi gerektiği kolordulara bildirildi¹⁴³⁸. Çatalca hattının savunulması için Hadımköy ve ambarlardakiler dâhil, top başına düşen mermi sayısı

¹⁴³³ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya: 213, Fihrist: 17-2. (R. 27 Mart 1329/M. 9 Nisan 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çatalca Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen tezkire).

¹⁴³⁴ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya: 213, Fihrist: 17-7. (R. 18 Nisan 1329/M. 1 Mayıs 1913 İmalat-ı Harbiye Müdür-i Umumisi Nazım Bey ve Umum Topçu Kumandanı'ndan, Başkumandanlık Vekâleti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴³⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 467.

¹⁴³⁶ ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya:213, Fihrist: 10. (R. 9 Nisan 1329/M. 22 Nisan 1913 Harbiye Nazırı Namına Fuad Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹⁴³⁷ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9 Fihrist: 2-15. (R. 22 Kânunusani 1328/M. 4 Şubat 1913 Dördüncü Kolordu Erkân-ı Harbiyesi Şubesi'nden, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne elden verilen evrak)

¹⁴³⁸ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9 Fihrist: 2. (R. 21 Kânunusani 1328/M. 3 Şubat 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çatalca Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

400'dü¹⁴³⁹. Bunlara İstanbul'daki toplar da eklendiğinde top başına düşen mermi sayısı 600 olarak hesaplandı¹⁴⁴⁰.

Büyük topların ve cephanenin birliklere sevklerinin yapılması Balkan Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren büyük sorun teşkil etmişti. Ordunun hareket kabiliyetini arttırmak için mütareke döneminde verilen aradan faydalanılarak İstanbul-Çatalca arası karayolları ve demiryollarının tamir ve bakımları yapıldı. Hadımköy-Kurukavak arası dekovil hattı (demiryolu) yeniden döşenerek, ordunun ileri harekâtı da düşünülerek ikmal işlerinde aksamalar yaşanmaması için köprü ve geçitler tamir edildi¹⁴⁴¹. Ancak muharebe hattında yapılacak sevkیاتlar halen büyük sorun teşkil ediyordu. Kolordular her ne kadar kendi cephane ihtiyaçlarını kendi nakliye vasıtalarıyla sürdürmeye çalışsa da özellikle hayvanların zayıf olması yüzünden İstanbul'dan koşum hayvanı ve arabası talep edildi¹⁴⁴². Ahmet İzzet Paşa, gerekli koşum, mekkâre ve binek hayvanlarının gönderilmesi için talebini Harbiye Nezâreti'ne bildirdi. Ancak topçu alay ve taburlarının bölünerek yeniden teşkilatlandırılmaya çalışılmasından dolayı bu birliklerin ikmalinin, şimdilik topçu alay ve taburlarının kendi imkânları ile yapılması gerekmektedir¹⁴⁴³.

Yapılan takviyelerle ve düzenlemelerle mütareke sonrası Çatalca savunma hattında, silah başına düşen cephane miktarı arttırıldı. Kolordularda tüfek başına düşen 150 mermi 300'e çıktı. Adi ateşli top ve toparlak 200 şarapnel ve 250 dane¹⁴⁴⁴ mermi, adi ateşli dağ topu için karışık 335 top mermisi verildi. 12 santimetrelik obüs topu için 115 şarapnel ve 70 dane mermi, 12 santimetrelik sehpalı toplar için 270

¹⁴³⁹ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9 Fihrist: 2-2. (R. 21 Kânunusani 1328/M. 3 Şubat 1913 Birinci Kolordu Kumandan Vekili Mirliva Hüseyin İzzet'ten, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderilen şifre)

¹⁴⁴⁰ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9 Fihrist: 2-2a. (R. 22 Kânunusani 1328/M. 4 Şubat 1913 Çatalca Ordusu Umum Topçu Kumandanlığı'ndan, Çatalca Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen şifre).

¹⁴⁴¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 475.

¹⁴⁴² ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9 Fihrist: 2-4. (R. 21 Kânunusani 1328/M. 3 Şubat 1913 Mahmudpaşa Karargâhı'ndan, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderilen tahrirat).

¹⁴⁴³ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9, Fihrist: 2-17. (R. 23 Kânunusani 1328/M. 5 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ferik Ahmet İzzet Paşa'dan, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderdiği telgraf).

¹⁴⁴⁴ Dane: Şarapnel tapasının ulaşmadığı uzak mesafelerde kullanılır. Hedefe çarpınca yangın çıkarabilir. Farça çekirdek, öz tohum anlamına gelen dane, topçu cephanesi veya mermisi yerine de kullanılan bir sözcüktür.

şarapnel, 90 dane mermi, 15 santimetrelik ağır toplar için 135 şarapnel ve 65 dane mermi ayrılmıştı¹⁴⁴⁵. Muharebeler öncesi bazı birliklerin yeri ve isimleri de değiştirildi. III. Kolordu'ya mensup Yusuf Bey'in komuta ettiği müfreze, Terkos Müfrezesi, I. Kolordu'ya mensup Büyükçekmece mevki civarında bulunan müfreze ise Çekmece Müfrezesi adı verildi¹⁴⁴⁶. Terkos Gölü sağ tarafında 8. Tümen'in yer alması ve sol tarafında da 8 taburluk Denizli Müfrezesi'nin bulunmasından dolayı karışıklığa meydan vermemek için bu taburların tamamına Denizli Müfrezesi adı verildi¹⁴⁴⁷. Mürettep II. Kolordu ihtiyatları ise doğrudan Başkumandanlık Vekâleti emrine bağlandı¹⁴⁴⁸.

2. Bulgar Ordusunun Askerî Hazırlıkları ve İkmali

Mütareke günlerinde Çatalca hattı önlerinde bulunan Bulgar ordularında da hareketlilik söz konusuydu. 9. Tümen mevzileri karşısında, Bulgar askerleri dörder çift öküz ile taşınan 18 adet seri atışlı sahra topunu Dağyenice'nin kuzeybatısındaki 149 rakımlı tepeden Çanakça-Kestanelik istikametiyle Oklalı'ya sevk ettiler. Yine, 7. Tümen cephesinden ise Çanakça, Kestanelik yönüne araba ve mekkâreler ile sevkیاتların devam ettiği görülerek, siperlerden de zaman zaman silah ve top sesleri duyulmaktaydı. Ayrıca Bulgar birlikleri hava şartları elverdiği zamanlarda Çanakça'nın doğu ve batısındaki yolların tamiri ile de uğraşıyorlardı¹⁴⁴⁹. Gönderilen başka bir raporda Bulgarlar karargâhı Kestanelik ve Çanakça'dan yaklaşık 400 topçu hayvanını Dağyenice yolundan sevkettiği yönündeydi. Çanakça'nın

¹⁴⁴⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 474.

¹⁴⁴⁶ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9, Fihrist: 7. (R. 22 Kânunusani 1328/M. 4 Şubat 1913 Osmanlı Ordu-yı Humayunu Başkumandanlığı Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Çatalca Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹⁴⁴⁷ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9, Fihrist: 7-2. (R. 22 Kânunusani 1328/ M. 4 Şubat 1913 III. Kolordu Kumandanı Mahmut Paşa'nın, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderdiği telgraf).

¹⁴⁴⁸ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9, Fihrist: 14-1. (R. 23-24 Kânunusani 1328/M. 5-6 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁴⁹ BOA, Y.EE.KP., Nr. 35/3490-1. (R. 7 Kanunusani 1328/M. 20 Aralık 1912 Çatalca Ordusu Kumandanı Ferik Abuk Ahmet Paşa'dan, Harbiye Nezâreti Tahrirat Dairesi'ne gönderilen telgraf).

güneydoğusundan ise toplanan 100 kadar arabanın, öküzler ve beygirlerle çekilerek Dağyenice'ye doğru hareket ettiği bildirildi¹⁴⁵⁰.

Bulgar cephesindeki hareketliliğin bir diğer sebebi, komutanların kuvvetleri geri hatlara çekmek istemesiydi. 3. Ordu komutanı kuvvetlerini, Saray-Çerkezköy-Kınıklı hattı hizasına, 1. Ordu komutanı ise Istranca-Sinekli hattı istikametine doğru geriye çekmeknin faydalı olacağı kanaatini taşımaktaydı. Bulgar komutanlar, bu hamleyle Türk topçusunun ve donanmasının ateş menziline uzaklaşmış olacaktı. Ayrıca muhtemel bir taarruzunda Türk birlikleri, bu hatlara ulaşmaya kadar yorgun düşüp, kendi topçularının ateş desteğinden de mahrum kalacaklardı. Bulgar Başkumandan Vekili Savov'un uygun gördüğü bu taktik doğrultusunda ileri hatlarda az sayıda kuvvet ve topçu bataryaları bırakılarak, ordunun asıl kuvvetleri daha geride ikinci bir hatta toplandı. Oluşturulan yeni hatta, mevziler boydan boya olacak şekilde yeniden yapılarak Istranca ormanlarından kesilen ağaçlar ve yıkılan, boş kalan Türk evlerinin malzemeleriyle de mevziler güçlendirildi. Böylece Osmanlı topraklarından atılan şarapnellerden daha iyi korunulacaktı. Ayrıca mevzilerin önüne, dikenli çit ve tel örgüler çekildi. Denizden gelebilecek tehditlere karşı da Osmanlı donanmasının kıyıya yaklaşmaması ya da herhangi bir çıkarma harekâtı yapamaması için Çanta Deresi karşı ve Tekirdağ yönünde sahile mayınlar döşendi¹⁴⁵¹.

a. Ordunun İkmalinde Kırklareli'nin Önemi

Mütarekeden önce, bozulan ikmal teşkilatını bu dönemde yeniden düzenleme imkânı bulan Bulgar Başkumandanlığı, ordularının menzil yollarını ayırdı. 2. Ordu için Kabakça-Çorlu-Dimetoka demiryolu ve buradan itibaren Sürgünköy-Seymenli-Karaağaç karayolu tekrar demir yoluna bağlanarak Filibe'ye ulaşıyordu. 3. Ordu Mandıra-Babaeski-Kırklareli demiryolu ile buradan itibaren de karayoluyla Yanbolu ve Istranca'ya kadar ulaşıyordu. Süvari Tümeni, 2. ve 7. Tümenler ile sonradan kurulan 4. Ordu için ise Keşan-Dimetoka karayolu ve Dimetoka-Dedeoğlu-Gümülcine-Drama-Serez-Selanik demiryolu hattını kullanılacaktı. İkmalleri ise

¹⁴⁵⁰ BOA, Y.EE.KP., Nr. 35/3490-2. (R. 8 Kanunusani 1328/M. 21 Aralık 1912 Çatalca Ordusu Kumandanı Ferik Abuk Ahmet Paşa'dan, Harbiye Nezâreti Tahrirat Dairesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁵¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 51-53.

Süvari tümeni Lüleburgaz istasyonundan, 2. ve 7. Tümenler, Uzunköprü İstasyonu'ndan 4. Ordu, Babaeski İstasyonu'ndan sağlayacaktı. Bunların yanında Seymenli, Dimetoka, Dedeğaç ve Tırnova'da ikmal ambarları açıldı¹⁴⁵².

Kırklareli işgal olunduktan sonra Bulgar ordularının menzil noktaları çok geride kalmıştı. Bu durum Çatalca hattına ilerleyen ordunun ikmalini her geçen gün zorlaştırmaktaydı. Bunun üzerine 25 Ekim'de 3. Ordu Komutanı geçici olarak yeni bir levazım reisi tayinle, emrine de 3 subay, 29 er ve erbaş tahsis ederek ilk görev emrini verdi. Buna göre:

1- Yeni ambarlar tesis edilip ve bunlarda 500.000 kg un, 540 kg tuz 100.000 kg arpa, altı günlük gerekli iâşe maddeleri ve üç günlük etlik hayvan bulundurulmalıdır.

2- Ordunun nakil vasıtaları ve aynı zamanda seyyar fırınlar, Kırklareli'de kalıp yenileri gelinceye kadar Kırklareli'de var olan fırınlar kullanılarak günlük 150.000 ekmek pişirilmelidir.

3- Osmanlı askerinden alınan elbise, teçhizat, nakil araçları ve askerî malzemelerin ayrımı yapılarak ordu için muhafaza edilmelidir.

4- Kırklareli ve civarında mümkün olduğu kadar ayakkabı malzemesi toplanarak ihtiyaç duyan birliklere gönderilmelidir.

5- Menzil idaresinin Kırklareli'ye nakli, Stralça da ise sadece levazım reisi kalarak, yem ve çeşitli erzakları tedarik ederek göndermelidir.

6- Bulgaristan'da fazla ekmek pişirilmemelidir¹⁴⁵³.

Bulgaristan, Kırklareli'nin dışında oluşturduğu ambarların ikmalini demir ve deniz yolu ile kendi ülkeleri ve yabancı memleketlerden temin etmekteydi. Kırklareli ambarlarının ikmali ise özel olarak öküz arabalı üç nakliye kolu ile doğrudan Bulgaristan'dan karayolu ile sağlanıyordu¹⁴⁵⁴. Bunların haricinde Kırklareli

¹⁴⁵² a.g.e., s. 54-55.

¹⁴⁵³ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *Cilt 2.*, s. 465.

¹⁴⁵⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca.*, s. 55.

fabrikalarında günlük 250 çuval un çıkarılıp, 15.000 kilo arpa kırılmaktaydı. Ayrıca Avusturya'dan¹⁴⁵⁵ ve Yanbolu'dan Kırklareli'ye un gelmekteydi. Ayrıca un gelen diğer bir yer Kızılağaç'tı ve buradan da Babaeski'ye sevkedilmekteydi¹⁴⁵⁶.

Çatalca hattı önlerindeki Bulgar birliklerinin ikmalî, denizden özellikle de Marmarasinan ve Karadeniz sahillerindeki limanlardan kayıklarla ve gemilerle yapılmaktaydı. Bazı Bulgar subaylarının sivil kıyafetle İstanbul'a gelip-gittikleri, bunun dışında ordularındaki hayvanların yem ve ot ihtiyaçlarını da Anadolu'dan temin ettikleri yönünde haberler alındığından bu durumun kesinlikle önüne geçilmesi istendi¹⁴⁵⁷. Ayrıca Marmara Denizi'nde kontrollerin zayıf olması sonucu gayrimüslim yerli halk, tüccar ve kayıkçıların gizlice karşıya geçerek Bulgar ordusunun ihtiyacı olan erzak, eşya ve silah gibi malzemeleri temin ettikleri de tespit edilmişti¹⁴⁵⁸. Bulgar ordusu, ikmal eksiklerini başka devletler üzerinden de temin etmekteydi. Bilhassa Rusya gemileri, Burgaz limanı gibi yerlerden aldıkları her türlü ikmal malzemesini, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını transit geçerek Türk deniz suları sahasından çıktıktan sonra Dedeoğlu limanına ulaşmaktaydı. Dolayısıyla bu destek Bulgar ordusunun ihtiyaçlarını karşılamasında önemli bir destek teşkil etmekteydi¹⁴⁵⁹.

Bulgaristan, Kırklareli'yi işgal ettikten sonra, Lüleburgaz ve Çatalca önlerine ilerleyen ordularının sağlık desteği de büyük ölçüde buradan sağlandı. Kırklareli'de merkez hastanesi, merkez hastane bahçesindeki pavyonlar (ek yapılar), iptida mektebi ve Rum mektebi ile askerî kışlalarının pavyonları olmak üzere dört hastane mevcuttu. Bunun yanında Avrupa devletlerinden İngiltere, Rusya ve İsviçre Salib-i Ahmer (Kızılhaç) heyetlerinin hastaneleri de bulunmaktaydı. İşgalin ilk zamanları

¹⁴⁵⁵ ATASE, BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-6. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Sağ Cenah Ordusu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'dan, Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁵⁶ ATASE, BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-3. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Sağ Cenah Ordusu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'dan, Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁵⁷ BOA, Y.EE.KP., Nr. 35/3490-1. (R. 7 Kanunusani 1328/M. 20 Aralık 1912 Çatalca Ordusu Kumandanı Ferik Abuk Ahmet Paşa'dan, Harbiye Nezâret-i Tahrirat Dairesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁵⁸ Mustafa Selçuk, "Marmara Havzası'nda Yaşayan Gayrimüslim Halkın Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusuna Yaptığı Yardımlar", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 13, İstanbul 2008, s. 100-101.

¹⁴⁵⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 54-55.

Kırklareli hastanelerinde yatan 300-400 kadar yaralı Osmanlı askeri vardı. Doktor Ali Rıza Efendi ve beraberindeki sağlıkçı ve eczacılar da Bulgar ordusuna esir olarak işine devam etti. Tedavileri tamamlanan Osmanlı askerleri ise Sofya'ya gönderildi. Kırklareli'de Bulgarlar yaklaşık beş bin lira değerinde Osmanlı ecza malzemesine de el koydu. Burada Bulgaristan'ın sıhhiye teşkilatı çok iyi çalışmaktaydı. Hasta nakillerinde kullanılmak üzere 6 asma yatağı bulunan arabaları ve bunları çeken dörder atları vardı¹⁴⁶⁰. Lüleburgaz Muharebelerinde yaklaşık 10.000, Çatalca Muharebelerinde ise yaklaşık 12.000 Bulgar askeri Kırklareli hastanelerine taşınarak tedavileri yapıldı. Yaralıların bir kısmı iyileştikten sonra tekrar cepheye gönderildiği gibi 2000 kadarı da burada bırakılarak güvenliği sağlama ve silah tamiri gibi işlerde görevlendirildi. Kırklareli hastanelerine tifo, difteri ve Çatalca'dan kolera hastalıklarına yakalanan hastalar getirilip tedavileri yapılmıyordu¹⁴⁶¹. Nitekim Çatalca Muharebesi'nde yaralanan Ivan Petkov adında Bulgar esir verdiği ifadede Kırklareli'ne sevk edilerek Rus hastanesinde tedavisinin yapıldığını belirtmişti¹⁴⁶². Yine Atnaş Oğlu Mihail Çatalca hattında diyare hastalığına yakalanmış ve şubat ayında Kırklareli'ne sevk edilerek Mart ayına kadar tedavi görmüştü¹⁴⁶³. Çatalca-Kırklareli arasında asker, hasta, yaralı ve ikmal malzemelerinin sevki için genel olarak Fenar-Çanta-Çorlu, Pınarhisar-Vize-Istranca ve Lüleburgaz-Çorlu-Çerkezköy-Sinekli-Çakılıköy-Çatalca tariki kullanılarak ulaşılmaktaydı¹⁴⁶⁴.

¹⁴⁶⁰ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya:119, fihrist: 4-1. (R. 15 Ağustos 1329/M. 28 Ağustos 1913 Sağ Cenah Ordusu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'dan, Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâleti Celilesi'ne gönderilen rapor. Bu bilgiler Kırklareli'de Bulgarlara esir düşen, Bolvadin Taburu Eczacısı Hayaman Papasyan Efendi, Karahisar Taburu Eczacısı Kigork Efendi, Karahisar Yalvaç Taburu Doktoru Yordan Efendi, Karahisar Kütahya Taburu Doktoru Dimitraki Yovandis Efendi ve Kaymakam'ın hizmetçisi Mihail Oğlu Tiryandafil'in vermiş olduğu ifadelerden aktarılmıştır.)

¹⁴⁶¹ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya:119, fihrist: 1. (R. 13 Temmuz 1329/M. 26 Temmuz 1913 Sağ Cenah Ordusu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'dan, Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen rapor. Bu bilgiler Kırklareli'de Bulgarlara esir düşen, muvazzaf Doktor Yüzbaşı Ali Rıza Efendi, Tavşanlı Taburu Eczacısı Hayrullah Efendi ve Kütahya Taburu Eczacısı Kostantidis Efendi'nin vermiş olduğu ifadelerden aktarılmıştır.)

¹⁴⁶² ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya:119, fihrist: 1-2. (R. 15 Temmuz 1329/M. 28 Temmuz 1913 Sağ Cenah Ordusu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'dan, Osmanlı Ordu-yı Hümayun Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen rapor)

¹⁴⁶³ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya:119, fihrist: 9-7. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargahı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın Başkumandanlık Vekâleti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁶⁴ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-4. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargahı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın, Başkumandanlık

3. Muharebelerin Devamı

Çatalca hattında yapılan ikmallerle Çatalca Ordusu, muharebelere hazır hale getirilmeye çalışıldı. 6 Şubat günü sağ kanatta III. Kolordu karşısında Bulgar birlikleri, Bekirpaşa mevkiinde iki bölükten fazla bir kuvvet bulundurmaktaydı. Merkezde II. Kolordu karşısında ise düşman birlikleri görülmemekteydi. Ancak kısa süre önce Oklalı, İzzettin Köy tahrip edilmiş ve Çatalca kasabası yakılmıştı. Kabakça İstasyonu'na gelen bir trenle Bulgar askerinin tahliye edildiği tahmin edilmekteydi. Sol kanatta I. Kolordu karşısında Bulgar seyyar süvari birlikleri tarafından sınırın işgal edildiği, tren hattı ve köprülerin tahrip edildiği görüldü. Ancak cephe sakindi ve hiç kurşun atılmamaktaydı¹⁴⁶⁵. Bulgar kuvvetleri Çekmece Müfrezesi karşısından geri çekilirken çamura saplanan ağır toplarını geriye almakta zorluk yaşayarak, Arnavutköy ve kuzeybatısındaki tepelerin Osmanlı birliklerinin kontrolüne geçmesine engel olamadı¹⁴⁶⁶.

Harbiye Nazırı ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, aldığı bazı malumatlara istinaden, Bulgar kuvvetlerinin Çatalca'da taarruz etmeyip kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu Edirne ve Gelibolu önlerinde toplayacaklarını bildirdi. Bulgar askerinin Çatalca önlerinden 30.000 kişilik bir kuvveti daha içerilere çektiği ama bu kuvveti Edirne'ye mi yoksa Gelibolu'ya mı kaydıracağı tespit edilemedi¹⁴⁶⁷. Başka bir telgrafta Çatalca hattının önünde Bulgarların az miktarda topunun bulunduğu, ancak sol kanatta şiddetli muharebeler icra edilerek Çatalca Tren İstasyonu ve Çekmece Köprüsü'nün diğer tarafında Mimarsinan'ın zapt edildiği bildirildi. Playa (Tepecik)

Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf. Musevi Behor Yakof'un ifadesi); ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-5. (R. 30 Ağustos 1329/ M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargahı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın, Başkumandanlık Vekâleti Celilesi'ne gönderilen telgraf. Sofyalı esirler Behror bicasa ve Samuel Pontof'un ifadeleri).

¹⁴⁶⁵ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 81, Fihrist: 9. (R. 24 Kânunusani 1328/M. 6 Şubat 1913 Çatalca Ordu İstihbarat Şubesi'nden, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi'ne bildirilen malumat)

¹⁴⁶⁶ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9, Fihrist: 18-6. (R. 25 Kânunusani 1328/M. 7 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Süvari Livası Kumandanlığı'na gönderilen şifre)

¹⁴⁶⁷ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-9.(R. 24 Kânunusani 1328/M. 6 Şubat 1913 Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan, Harbiye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

Köyü'nde olan muharebe de devam etmekteydi¹⁴⁶⁸. Mahmut Paşa kumandası altında ise istenilen yöne sevk edilebilecek olan bir seyyar kolordunun kurulması talep edilmekteydi¹⁴⁶⁹.

Bulgar kuvvetlerinin büyük bir kısmının Çatalca hattı önlerinden çekildiği düşünülse de halen cebel topraklarına sahip kuvvetli birlikleri cephe önündeydi. Sol kanatta küçük müfrezeler ve öncü birlikler Bulgar kuvvetlerini devamlı takip etmekteydi. Ancak cebel topraklarının olmaması ve sahra topraklarının da arazide hareket ettirilememesinden dolayı, Bulgar kuvvetleri güçlüklerle püskürtülmektedir. Çatalca Ordusu'nun mevzisini terk ederek düşmanı takip ve tazyik etmesi arazinin şartları, nakliye hizmetlerinin düzeni ve askerin durumu değerlendirildiğinde mümkün görülmemekteydi¹⁴⁷⁰. Ancak Ahmet İzzet Paşa, batıya doğru çekilen Bulgar birlikleri ile temasın kopmaması, ricat noktalarının tespiti ve kuvvetlerinin öğrenilmesi için piyade ve keşif birlikleri tarafından takip edilmeleri emrini verdi. Ordu kuvvetlerinin ise şimdilik mevzilerini terk etmemeleri istendi¹⁴⁷¹. Çünkü arazi şartları, iaşe desteğinin sağlanmasındaki güçlük ve genel bir karşı taarruz Çatalca hattından ileri harekâtın yapılmasına engeldi. Yinede Bulgar kuvvetlerin terk ettiği mevzilerin kuvvetli Türk birlikler tarafından işgal edilmesi fakat bir düşman taarruzuna hazırlıklı olunarak tahkimatların güçlendirilmesine devam edilmesi emredildi¹⁴⁷².

Bulgar kurmayları ise Çatalca Ordusu'na yan ve cepheden taarruz ederek kesin bir üstünlük kurmayı amaçlıyordu. Ancak hava koşulları, arazi şartlarının durumu, Istranca Deresi'nin taşması gibi tabii engeller, Bulgar kurmayların bu düşüncelerini gerçekleştirmelerine imkân vermemekle birlikte, Bulgar birliklerinin geri çekilme planlarına da engel olmaktaydı. Dolayısıyla Bulgaristan'ın Bolayır

¹⁴⁶⁸ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-10. (R. 24-25 Kânunusani 1328/M. 6-7 Şubat 1913 Harbiye Nezâreti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁶⁹ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-11. (R. 24-25 Kânunusani 1328/M. 6-7 Şubat 1913 Harbiye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁷⁰ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, fihrist: 3. (R. 25-26 Kânunusani 1328/M. 7-8 Şubat 1913 Başkumandanlık Vekâleti'nden, Sadaret Penahiye gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-13. (R. 25 Kânunusani 1328/M. 7 Şubat 1913 Sadarete gönderilen telgraf).

¹⁴⁷¹ ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9, Fihrist: 18. (R. 24 Kânunusani 1328/M. 6 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁷² ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9, Fihrist: 18-2. (R. 25 Kânunusani 1328/M. 7 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Çatalca Ordusu Kumandanlığı Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

üzerine yürüyen kuvvetlerine karşı Osmanlı ordusunun planı cephe hattından Çanakkale Boğazı Seyyar Kuvvetleri ve yandan da Şarköy'e çıkarılacak X. Kolordu ile iki taraftan taarruza geçmekti. Ancak her ihtimale karşı Süleyman Şefik Paşa idaresindeki kolordunun nakli bir an önce gerçekleştirilmeliydi. Burada elde edilecek muvaffakiyet sonrası için hareket tarzı belirlenip Edirne üzerine yürünüp yürünmeyeceğine karar verilecekti. Zira içinde bulunulan ekonomik ve askeri şartlar ve bilhassa Bulgarlarınkine nazaran Türk kuvvetlerinin büyük toplara sahip olmaması, strateji belirlemeyi zorlaştırıyordu. Dolayısıyla yanlış yapılacak bir hamle vahametle neticelenebilirdi¹⁴⁷³. Haliyle elde edilecek ilk başarıdan sonra hemen siyasi yönden meselenin halledilmesi için teşebbüste bulunulması diğer bir yol olarak önem arz etmekteydi. Aynı günlerde Bulgar kuvvetlerinin durumunu değerlendiren Mahmut Şevket Paşa, Bulgar kuvvetlerinin Ergene hattına kadar ricatle orada cephelerini sağlamlaştırarak burayı hudut haline getireceklerdi. Bundan sonrası için ise bütün güçlerini Edirne'nin işgali için kullanarak Avrupa devletleri karşısında Türkleri bir oldu-bittiye getirerek anlaşma için emrî vâki yapabileceklerini düşünmekteydi¹⁴⁷⁴.

Trakya'da, Bulgar ordusunun durumu hakkında Viyana'dan gönderilen malumatta mevcuttu. Buna göre Çatalca önünde sol kanatta 1., 6. ve 10. tümenlerden oluşan 1. Ordu, 3., 4., 5. ve 9. tümenlerden oluşan 3. Ordu, sağ kanatta ve bazı birlikleri Marmara sahilinde Çorlu, Muratlı ve Tekirdağ'a kadar uzanmaktaydı. Bu iki ordunun, 150.000 mevcudu olduğu tahmin edilmekteydi. Edirne mevkiinde bulunan ve şehri güney ve doğu tarafından çeviren 2. Ordu ise 40.000 kişilik bir kuvvete sahipti. Bulgarların Dimetoka bölgesinde yedek olarak teşkil ettiği 4. Ordu'nun Arda vadisinden ilerleyen iki tümen, Selanik'ten Dedeoğlu'na çıkarılan Yedinci Tümen ve Makedonya Tümeni'nden oluşmakta ve toplam 45.000 mevcudu olduğu tahmin edilmekteydi. Bu yeni ordunun hedef noktası ise Keşan ve Malkara

¹⁴⁷³ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, Fihrist: 3-1. (R. 25-26 Kânunusani 1328/M. 7-8 Şubat 1913 Başkumandanlık Vekâleti'nden, Sadaret Penahiye gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-14. (R. 25 Kânunusani 1328/M. 7 Şubat 1913 Sadaret'e gönderilen telgraf).

¹⁴⁷⁴ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-12. (R. 25 Kânunusani 1328/M. 7 Şubat 1913 Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan gönderilen telgraf).

üzerinden Gelibolu, Şarköy ve Tekirdağ yönünde harekete geçip, Marmara Denizi'ne ulaşmaktı¹⁴⁷⁵.

Bütün değerlendirmeleri yapan Türk kurmayları Çatalca cephe hattı boyunca Bulgar kuvvetleri püskürtmek için süvari ve piyade birlikleriyle harekete geçti¹⁴⁷⁶. Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Sadarete gönderilen telgraflarda 8-9 Şubat'ta Çatalca Ordusu'nun sağ kanadında, gönüllü birlikler ile Podima'ya (Yalıköy) 7 Şubat'ta gece yapılan huruç hareketinde başarılı olunmuş ancak kırk kadar kayıp verildiği bildirilmişti. Sol kanatta Birinci Tümen ve Süvari Tugayı önündeki Bulgar birlikleri devamlı surette hattı zorlamaktaydı. Merkez cephe hattında ise devamlı surette harb-i sağır (gayri nizami harp) devam etmekte ve durumda herhangi bir değişiklik olmamaktaydı¹⁴⁷⁷. 15-16 Şubat'ta Çatalca ileri kıtaları sağ kanatta Sivas Köy, Kalfı Köy (Kale Köy), Subaşı Köyü, Elbasan Köyü, Sürgün Köy ve Bigados (Selimpaşa) hattında bulunmakta ve tahkimatla uğraşmaktadır¹⁴⁷⁸. Aynı gün yine Çatalca hattı karşısında bulunan düşman kuvvetlerine birkaç günden beri yapılan taarruzlar neticesinde Bulgar öncü birlikleri 20 km geriye sürüldü. Ancak genel bir huruç hareketi yapılmayarak müdafaada kalınması uygun görüldü¹⁴⁷⁹.

Başkumandanlık'tan verilen emirde ileri mevzilerin tahkim edilmesi ve takviye olarak buraların tel örgülerle çevrilmesi istendi. Böylece Çatalca'da, ana savunma hattının ilerisindeki mevziler güçlendirilecekti. Bu sayede Bulgar kuvvetlerin asıl savunma mevzileriyle aralarındaki mesafe daha da açılacak, Çatalca hattı üzerinde Osmanlı askeri daha güvenli bir hareket kabiliyetine ulaşarak tahkimat faaliyetlerine devam edilecekti. Ayrıca ileri mevzilerden, Bulgar ordusunun hatlarına

¹⁴⁷⁵ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, Fihrist: 2. (R. 25 Kânunusani 1328/M. 7 Şubat 1913 Viyana'dan Harbiye Nezâreti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁷⁶ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, Fihrist: 3-1. (R. 25-26 Kânunusani 1328/M. 7-8 Şubat 1913 Başkumandanlık Vekâleti'nden Sadaret Penahiye gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-14a. (R. 25 Kânunusani 1328/M. 7 Şubat 1913 Sadaret'e gönderilen telgraf).

¹⁴⁷⁷ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62, Fihrist: 3-3. (R. 26-27 Kânunusani 1328/M. 8-9 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan Sadaret'e gönderilen telgraf).

¹⁴⁷⁸ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 2. (R. 2-3 Şubat 1328/M. 15-16 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹⁴⁷⁹ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 3. (R. 2-3 Şubat 1328/M. 15-16 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Edirne Kumandanlığı'na gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-110. (R. 3 Şubat 1328/M. 16 Şubat 1913 Harbiye Nezâreti ve Edirne Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

yapılacak keşif harekâtlarında kolaylık sağlanacak ve olası bir Bulgaristan taarruzunda, düşman ileride karşılanarak, asıl savunma hattına ulaşınca kadar olabildiğince zayıat verdirilecekti¹⁴⁸⁰.

Çatalca hattında 17 ve 19 Şubat'ta herhangi bir eylem olmadı¹⁴⁸¹. Ancak 21-22 Şubat öğleden sonra saat 15.00'te Bulgar birliklerinin, Kadıköy etrafında kuvvetli bir müfrezesi görüldü. Bu kuvvetin bir kısmı Sürgün Köy'ün güneydoğusundaki Sivritepe'ye doğru ilerleyerek saat 17.30'a kadar o mevkide bulunan Türk müfrezeleri ile muharebe edip daha sonra iki koldan Kadıköy istikametine ricate mecbur bırakıldı. Bulgar piyade ve topçularından oluşan bir diğer birlik ise Elbasan'a doğru ilerleyerek, Elbasan'ın bir buçuk kilometre batısındaki sırtları işgal etmişti. Ancak akşam saat 20.00 sularında Osmanlı birliklerinin ani baskını neticesinde işgal ettiği sırtlardan zayıat verdirilerek, uzaklaştırıldı¹⁴⁸². Aynı günlerde cephede bulunan askerler mevsimin getirmiş olduğu hava şartlarıyla da mücadele etmekteydi. 24-25 Şubat'ta, aşırı kar ve fırtına sebebiyle Kurukavak-Sancaktepe yolu geçilemeyecek bir duruma gelmiş, 9. Tümen'den bir asker soğuktan donarak ölmüş ve birkaç asker de donmak üzereyken kurtarılmıştır¹⁴⁸³.

Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, 25 Şubat'ta gönderdiği telgrafta, yabancı bir gözlemciyle yaptığı görüşmeyi ayrıntısıyla aktardı. Buna göre; Çatalca hattında taarruz düşünülüyorsa, sol kanadın uygun bir mevki olduğunu ifade eden gözlemci eğer müdafaada kalınacaksa mevzi değiştirilmemesini tavsiye etmiştir. Çünkü o kanattaki mevzide iki geçit yani köprü bulunmaktadır. Ancak eğer bir ricat yapılacak olursa bu köprüler yetersiz gelebilir ve büyük bir hezimete de

¹⁴⁸⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 298-299.

¹⁴⁸¹ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 7. (R. 4 Şubat 1328/M. 17 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 8. (R. 6 Şubat 1328/M. 19 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹⁴⁸² ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 13. (R. 8-9 Şubat 1328/M. 21-22 Şubat 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹⁴⁸³ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 17. (R. 11-12 Şubat 1328/M. 24-25 Şubat 1913 Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'nden, Karargâh Şubesi ve Levazım Dairesi'ne gönderilen telgraf).

sebeup olabilir değerdendirmesinde bulunmuştur. Bu düşünce, askerî taktik açıdan Mahmut Şevket Paşa tarafında da tasvip edilmiştir¹⁴⁸⁴.

Görüldüğü üzere Şubat ayının sonlarına doğru Çatalca Ordusu harekât tarzının taarruz mu yoksa müdafaa mı olacağına dair kesin bir kanaat hâkim değildi. Zira Büyükçekmece ilerisindeki Serköprü (Köprübaşı) mevzileri, Bulgar topçularının atış menzili içerisinde bulunsu da doğuda İskeçe Tabyası'nda bulunan Türk topçu bataryaları ve denizden de donama ile himaye edilmekteydi. Ayrıca ilerisinde istinat noktaları ve keşif müfrezeleri mevcut olup onun da önünde ileri karakol keşif kolları bulunmaktaydı. Dolayısıyla Bulgar kuvvetlerinin buraya taarruz etmesi kolay değildi. Ancak Edirne'nin işgalinden sonra Bulgar birliklerin Çatalca hattına taarruz edeceğine kesin gözüyle bakılmaktaydı. Haliyle temkinli olunmalıydı. Muhtemel bir Bulgar taarruzunda şayet Türk ihtiyat kuvvetleri ileri bir mevhide olursa sol kanat birlikleri zamanında ve düzen içerisinde Büyükçekmece gerisine geçebilirdi. Lakin aksi bir durumda Köprübaşı tahkimatını tutmak gerekliydi¹⁴⁸⁵. Ayrıca Türk askerinin tamamının aynı cesaretle olmaması Çatalca Ordusu'nun taarruz yapması durumunda karmaşa meydana getireceğinden müdafaada kalınması uygun olacaktı¹⁴⁸⁶.

Denizden yapılan keşifler neticesinde, 6-7 Mart'ta Bulgar kuvvetleri merkezinin Çanta Köy olduğu ve tahkimatla meşgul olduklarını, Silivri ve Eski Erikli mevkihlerinde de Bulgar postalarının olduğu gözlemlendi¹⁴⁸⁷. 7-8 Mart'ta ise üç Erkân-ı Harbiye zâbitinin katıldığı, Yeşilköy civarında uçakla başarılı bir uçuş tecrübesi gerçekleştirildi. 9 Mart'ta ise Çorlu istikametinde keşif uçuşlarının devam edileceği bildirildi¹⁴⁸⁸. Fransa'da eğitim görmüş, Türk zâbitan, Çorlu'ya kadar yaptığı

¹⁴⁸⁴ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-120. (R. 12 Şubat 1328/ M. 25 Şubat 1913 Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan, Birinci Şube'ye gönderilen telgraf).

¹⁴⁸⁵ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-121. (R. 12-13 Şubat 1328/M. 25-26 Şubat 1913 Harbiye Nezâreti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁸⁶ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-122. (R. 12-13 Şubat 1328/M. 25-26 Şubat 1913 Harbiye Nezâreti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁸⁷ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 26. (R. 21-22 Şubat 1328/M. 6-7 Mart 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Karargâh Şubesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁸⁸ ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 73, Fihrist: 31. (R. 22-23 Şubat 1328/M. 7-8 Mart 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Karargâh Şubesi'ne gönderilen telgraf).

keşif uçuşlarında Bulgar ordusu hakkında önemli istihbaratlar toplarken Bulgar ordusunun cephane nakliyatında develeri kullandıkları görüldü¹⁴⁸⁹.

Bulgar kuvvetlerine karşı bir an önce harekete geçmek için Ahmet İzzet Paşa, İstanbul Boğazı torpil hatlarını müdafaa etmek için ayrılan topların hızlı bir şekilde Çatalca hattına nakledilmesini, bu topların yerine ise batmış olan Âsar-ı Tevfik zırhlısının¹⁴⁹⁰ 5,7 santimetrelik toplarının buralara yerleştirilmesini istedi¹⁴⁹¹. Ertesi gün Ağır Topçu Müfettişliği'ne İstanbul Boğazı'nda bulunan seri atışlı sahra toplarının Çatalca müdafaa hattına gönderilmesi ve bahriye silah ambarında bulunan 5,7 santimetrelik topların da bunların yerlerine konulması talimatı verildi¹⁴⁹².

Türk ordusu içerisindeki bazı genç komutan ve zâbitan ise taarruz konusunda ısrarlıydı. Dolayısıyla ordunun gücünü dosta düşmana göstermek isteyen bu komutanlar Çatalca hattından genel taarruz yapılması yönündeki taleplerini sürekli Başkumandanlığa arz ediyorlardı. Hükûmet de taarruz konusunda istekli olduğu için Başkumandan Ahmet İzzet Paşa bu hususta hem taarruzu önlemek hem de hükûmeti tatmin etmek için 23-24 Mart'ta Sadarete bir rapor sunmuştu. Ordunun durumunu özetleyen bu raporda, 18 Mart'ta ileri müfrezelerin yaptıkları keşif hareketleri neticesinde III. Kolordu haber zâbitanından birinin gönderdiği raporda, Osmanlı ordusunun taarruza elverişli olmadığı ifade edilmişti. Çünkü bir Osmanlı alayının, Bulgarların bir taburuna karşı taarruz edemediği, verilen emirlerin zamanında yerine getiremediğini ve topçu zâbitanının dahi çoğu zaman toplara yön veremediği bildirildi. Yine bu rapora istinaden Ahmet İzzet Paşa, böyle bir durumda yapılacak taarruzun başarıya ulaşamayacağını hükûmete anlatmıştı. Çatalca Ordusu'na yazdığı emirde de benzer hususlara değinen Ahmet İzzet Paşa, bazı zâbitanı genel durumu kavrayamayarak sürekli taarruz yapılmasında ısrar edip mütalaalar yapmamaları

¹⁴⁸⁹ *Sabah*, R. 18 Mart 1329/M. 31 Mart 1913, Nr. 8454, s. 1.

¹⁴⁹⁰ Âsar-ı Tevfik zırhlısı ordunun Karadeniz'e dayanan yanlarında görev almak üzere 7 Şubat 1913 günü İstanbul Boğazı'ndan ayrılmıştı. Ertesi gün kıyı incelemesi yapmak üzere Yalıköy önlerine geldiği zaman kıyıda 1550 metre açıkta karaya oturmuş sonrasında çıkan fırtınanın da etkisiyle 13 Şubat 1913'de batmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz...*, s. 212-215.

¹⁴⁹¹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31. (R. 8 Mart 1329/M. 21 Mart 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Harbiye Nezâreti'ne gönderilen telgraf).

¹⁴⁹² ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31-1. (R. 9 Mart 1329/M. 22 Mart 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Ağır Topçu Müfettişliği'ne gönderilen muhtıra).

konusunda uyarılmış, devam edildiği takdirde kanunî işlem yapılacağını kesin olarak bildirmiştir¹⁴⁹³.

a. 25-31 Mart Muharebeleri

Osmanlı askerî ve idari çevrelerinde bu hususta tartışılırken, Bulgar ordusu 25 Mart sabahı 05.45'te taarruza geçerek Çatalca ileri mevzilerini top ateşi altına aldı. Çok geçmeden karşılık veren Osmanlı topçuları da Bulgar hatlarına top atışına başladı. Ancak Osmanlı toplarının büyük bir kısmının ana savunma hatlarında olması nedeniyle Bulgar topçu atışları durdurulamamaktaydı. Topçu bataryalarını bilerek ileri mevzilere taşımayan Osmanlı kurmayları bundan dolayı Birinci Çatalca Muharebelerindeki topçu üstünlüğünden faydalanamadı. Türk topları, Bulgar topçu birliklerinin menzili dışında kaldığı için de kısa süre sonra Bulgar kuvvetlerinin taarruzları tüm hatta yayıldı. 1. Ordu'nun asıl hedef noktası Çatalca hattı sol kanadında (güney bölgesi) bulunan I. Kolordu mıntıkasındaki güney çıkıntısı yani Güzelce (Çöplüce)'ydi¹⁴⁹⁴. Topçu atışlarının etkisizliği ve Bulgar birliklerinin ilerlemesi karşısında, I. Kolordu Kumandan Vekili Hasan İzzet Paşa, Bulgar kuvvetlerinin Çiftehöyükler'den Selimpaşa'ya doğru ilerlediğini bildirmekteydi. Yine aynı telgrafta, donanma tarafından yapılan atışların hiçbir tesiri olmadığını ve Bulgar ordusunun bir bölüğünün Selimpaşa'ya girdiğini ifade etti. Bu durumun önüne geçebilmek için ise Başkumandanlıktan daha etkili atışlar yapacak gemilerin gönderilmesini istedi¹⁴⁹⁵. Başkumandanlık bunun üzerine Çatalca hattının güney bölgesini takviye etme kararı alarak Gelibolu Yarımadası'ndan dönen X. Kolordu Kumandanı Hurşid Paşa'yı burada inceleme yapmak üzere Köprübaşı mevkiye gönderdi. Burada bulunan birlikleri de yeniden teşkilatlandırma lüzumu gören Başkumandanlık 2. Nizamiye, Fatih ve Amasya Tümenleri ile 1. Nişancı Alayı'ndan müteşekkil kuvvetlerle önceden lağvettiği I. Kolordu'yu tekrar teşkil etti. Daha sonra I. ve X. Kolordular ile Bağımsız Süvari Tugayı'ndan oluşan Sol Kanat Ordu

¹⁴⁹³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 310.

¹⁴⁹⁴ Edward J. Erickson, *a.g.e.*, s. 362.

¹⁴⁹⁵ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, "Balkan Harbi İkinci Çatalca Muharebesi, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 101, Genelkurmay Basımevi Ankara 1996, s. 18-19; ATASE. BLH, Klasör: 133, Dosya:53, Fihrist: 2.

Kumandanlığı kurularak komutası 25 Mart'ta Hurşid Paşa uhdesine verildi¹⁴⁹⁶. Bir an önce harekete geçmek isteyen Başkumandanlık, Sol Kanat Ordusu'nun kısa ve seri taarruzlar yapabileceğini umuyordu. Zira bu taarruzlar başarılı olursa diğer kolorduların da katılmasıyla genel bir taarruz harekâtı gerçekleştirilebilirdi. Ancak burada Bulgar birliklerinin kuvvet ve yığınaklarına dair bilgi edinilmesi önem arzietmekteydi¹⁴⁹⁷.

Bulgar kuvvetlerine bakıldığında sol kanatta bütün ileri mevzileri neredeyse işgal etmiş durumdaydı. Üçtepeler de iki tabur olduğu anlaşılan Bulgarlar birliklerinin karşısında, 12. Alay'ın 3. Taburu dağılık vaziyette savunma hattına çekildi. Kumburgaz'ın 1500 metre kuzeydoğusunda Sivritepe'de bulunan 91. Alay, savunma hattından sağlanan topçu ve piyade atışı sayesinde ilerleyebildiyse de Bulgar kuvvetlerinin 37. ve 38 Alayları karşısında 40-50 kayıp ve 187 yaralı vererek çekilmek zorunda kaldı¹⁴⁹⁸. Muratbey Tepesi'ne de bir tabur düşman askerinin yaptığı taarruz sonucu Fatih Tümeni'nin ileri karakol bölümü de geri çekilmeye zorlandı¹⁴⁹⁹. Sofya Tümeni 37. Alay'ının 2. Bölüğünden ele geçirilen bir esir, verdiği ifadede Bulgar birliklerinin bu bölgede iki buçuk tümenlik bir kuvveti ve üç bataryası olduğu bilgisini paylaştı¹⁵⁰⁰. Manastırbayırı'nın ileri mevzileri de Bulgar kuvvetlerinin işgali altındaydı. Ancak gerek Kartaltepe'den gerekse Muratbey Tepesi'nden yeniden taarruz için Fatih Tümeni¹⁵⁰¹ ve 4. Tümen birlikleri hazırıldı¹⁵⁰². Bulgar ordusu her ne kadar yaptıkları taarruzlarda Türk ileri mevzilerini işgal etmeyi başardıysa da süvari keşif kolu zâbiti İbrahim Efendi'nin yaptığı keşiflerde yaklaşık bin kadar ölü Bulgar askeri gördüğünü ve mevzilerde de çok sayıda silah ve

¹⁴⁹⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 317.

¹⁴⁹⁷ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-142. (R. 14 Mart 1329/M. 27 Mart 1913 Kalikratya'da Sol Cenah Kumandanlığı'na, Çatalca Ordusu, Mürettep İkinci ve Üçüncü Kolordulara gönderilen telgraf).

¹⁴⁹⁸ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 4.(R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 Mürettep Üçüncü Kolordu kumandanından, Hadımköy Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen şifre).

¹⁴⁹⁹ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 9-1.(R. 16 Mart 1329/M. 29 Mart 1913 Fatih Tümen Komutanı Mirliva Mustafa Remzi'den, I. Kolordu Kumandalığı'na gönderilen rapor)

¹⁵⁰⁰ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 9.(R. 16 Mart 1329/M. 29 Mart 1913 I. Kolordu Kumandalığı'ndan, Sol Cenah Kumandalığı'na gönderilen rapor)

¹⁵⁰¹ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 9.(R. 16 Mart 1329/M. 29 Mart 1913 I. Kolordu Kumandan Vekili'nden, Sol Cenah Kumandanlığı'na gönderilen şifre)

¹⁵⁰² ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 9.(R. 16 Mart 1329/M. 29 Mart 1913 Kartaltepe'de Dördüncü Tümen Komutanı'nın, X. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği şifre)

cephanenin kalmış olduğunu bildirdi¹⁵⁰³. Yine Keşliköy istikametinden Çakıl istikametine giden keşif kolları yüz elli-iki yüz Bulgar askeri cesetleri olduğunu rapor etti¹⁵⁰⁴.

Sol Kanat Kumandanı Hurşid Paşa, Donanma Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta, Sol Kanat Ordularının karadan yapacakları harekâtlarda donanma ile eşgüdümlü hareket edilmesini sağlamak üzere harekâtın sonuna kadar Erkân-ı Harp Binbaşı İhsan Bey'i Donanma Kumandanlığı'nda görevlendirdi. Ayrıca donanmanın Bulgar topçu ateşinden çekinmeyerek kara harekâtına destekte bulunması istenmişti¹⁵⁰⁵.

30 Mart'ta göreve başlayan İhsan Bey, Barbaros zırhlısından Sol Kanat Kumandanlığı'na mevcut durumla ilgili gönderdiği malumatta,

1. Süvari keşif kolları Kumburgaz batısında, piyade avcıları Kumburgaz'ın 1,5 km kuzeydoğusunda, süvari tugayı Çöplüce'den batı istikametinde ilerlemektedir.
2. Yalos'un 1200 metre kuzeyindeki tepelerin Bulgarların dayanak noktası olduğu anlaşılmış ve oralara atışlar yapılmıştır. Yalos'un doğusunda değirmen taraflarında düşman piyadeleri görülmüş ve önceden hazırladıkları hendeklere girilmiş, diğer bataryamızla onlara da ateş açılmıştır.
3. Süvari birlikleri düşman avcılarına karşı atlı olarak ilerlemişse de tüfek ateşine maruz kaldıkları için yaya çarpışmak zorunda kalmış ve bu esnada düşman siperleri saat 14.30'da yandan donanma tarafından ateş altına alınmıştır. Saat 16.00'ya doğru süvari birlikleri Kumburgaz'ın kuzeyinde mevzi alarak buradan Yalos doğusuna ateş açmış ve düşman mevzilerini terk etmiştir.

¹⁵⁰³ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10.(R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 İkinci Tümen Erkân-ı Harbi'nden, I. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen rapor)

¹⁵⁰⁴ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10.(R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 İkinci Tümen Kumandanı'ndan, I. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen rapor)

¹⁵⁰⁵ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10. (R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşadan, Donanma Komutanlığı'na gönderilen telgraf).

4. Saat 16.30 civarı Yalos'un 1200 metre kuzeydoğusundaki sırtlarından başka bu sırtların 600 metre batısındaki sırtlarda ve Şahtros'un 1600 metre güneyindeki sırtlarda da düşman siperleri görülmüştür. Bu yüzden sekiz top dörde taksim edilerek her birine bir hedef verilmiş ve düşman avcıları üzerlerine 28'lik şarapnel atılmıştır.
5. Donanmanın etkili atışları sonrası düşman Şahtros'un kuzeydoğusuna bir batarya sevk ederek, karaya yakın bir noktada demirlemiş olan Barbaros zırhlısı tahrip etmeye başlamış ve Barbaros 11 isabet almıştır. Alınan isabetler sonucu geminin sandalları, istimbotları, bacası ve çapkaraları tahrip olmuş, bordasında birkaç yerde breş açarak iki yerde yangına sebep olmuştur. Alınan isabetler sonucu bir asker ağır üç asker hafif şekilde yaralanmıştır. Bunun üzerine gemiye demir aldırılarak 7000-8000 metre açığa çıkılmış ve düşman atışlarından korunulduysa da bu mesafeden yapılan atışların da tesiri azalmıştır.
6. Akşam saat 17.30'a doğru düşman Yalos'u tamamen tahliye ederek kuzeybatı yönüne çekildi. Donanma düşmanın ricatı esnasında da atışlarını sürdürmüştür.
7. Karanlık basınca Şahtros önlerinde Berk-i Satvet kruvazörü bırakılarak Barbaros zırhlısı Kumburgaz önlerine gelip demirlemiştir¹⁵⁰⁶.

İhsan Bey, Mimarşinan'dan gönderdiği telgrafta, Yalos Köyü'nün 1 km kuzey sırtlarında bulunan mandıra ve onun gerisinde düşman siperlerinin olduğu tespit edilip, askerimizin bu bölgeye taarruz edemediğini bildirdi. Bulgar kuvvetlerinin, Selimpaşa arkasında Elbasan sırtlarında olduğu haberinin gelmesi üzerine o bölgeyi ateş atına almak üzere Barbaros zırhlısıyla, Selimpaşa önlerine gidileceği ve Turgut Reis zırhlısının burada bırakılacağı bilgisi verildi¹⁵⁰⁷.

Çatalca hattının sol kanadında Bulgar kuvvetlerinin 3., 15., 21., 37. ve 38. Alayları ile 3. ve 15. Alayların ikişer taburu bulunmaktaydı. Silivri ve Selimpaşa'yı

¹⁵⁰⁶ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-6; ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-7; ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-8. (R. 17 Mart 1329/ M. 30 Mart 1913 Barbaros zırhlısından Erkan-ı Harp Binbaşı Ali İhsan Bey'in Sol Cenah Kumandanlığı'na gönderdiği telgraf).

¹⁵⁰⁷ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-1. (R. 12 Mart 1329/M. 25 Mart 1913 Kalikratya'dan, Erkan-ı Harp Binbaşı Ali İhsan Bey'in gönderdiği telgraf).

gözetleme görevi ise 25. Alayda olduğu ve bir tabur da Yalos kuzeyinde bulunuyordu. İhtiyat alayı bölüklerinin 100-150, nizamiye alayı bölükleri 200 kadar asker kuvvetine sahipti. Bulgar birliklerinin, 28-29 Mart 1913'te mevzilerine 37. ve 38. Alayları ile hücum ettikleri bilgisini paylaşan Hurşid Paşa, özellikle 15. Alayın Türk topçu ateşi sonucu ağır kayıplar verdiğinin ele geçirdikleri esirlerin ifadelerinden öğrenildiği ifade edildi. Yine ele geçirilen Bulgar esirlerin sorgusundan Edirne önlerindeki Bulgar ve Sırp kuvvetlerinin Çatalca hattına doğru harekete geçecekleri öğrenildi¹⁵⁰⁸. Yayımlanan resmi tebliğde de sol kanatta Bulgarların Büyükçekmece batı sırtlarına ileri harekâta bulunduyorsa da Türk mevzilerinden yapılan etkili top atışları sayesinde düşman ilerleyişi durdurulmuştu. Sağ kanatta da akşama kadar düşmanla karşılıklı hafif top atışlarının yapıldığı ve düşmanın ciddi bir harekâta bulunamadığı bildirildi¹⁵⁰⁹.

Aynı günlerde Çatalca hattının sağ kanadında Bulgar kuvvetlerinin hedefi ise Terkos Gölü kuzeyindeki Darboğaz mevki oldu. Bulgar askerlerinin bu bölgeye yaptığı taarruzlar durdurulmuş olsa da¹⁵¹⁰ Ahmet İzzet Paşa, 29 Mart tarihli telgrafında İstanbul Boğazı savunmasında bulunan altı toptan dördünün yerinde bırakılarak, ikisinin Terkos cihetinde Darboğaz mevkiye atları ve mühimmatlarıyla beraber nakledilmesini istedi¹⁵¹¹. Bunun üzerine, Ağır Topçu Müfettişliği'nden de İstanbul Boğazı'nın müdafaasında kullanılan altı Sırp bataryasından ikisinin hazır hale getirilip eksik mühimmatlarının tamamlanarak gönderilmesi istendi. İlaveten Sahra Topçu Dairesi'ne ise gerekli hayvanın temini ve eksik mühimmatlarının tamamlanarak sevk edilmesi konusunda muhtıra verildi¹⁵¹². İstanbul Muhafızlığı'na gönderilen tezkire de ise on beş tane koşum, yirmi dört mekkâre hayvanı ve cephane arabaları için gerekli olan on altı yerli koşum hayvanının temininin sağlanması

¹⁵⁰⁸ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 4-8; ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 4-9. (R. 19 Mart 1329/M. 1 Nisan 1913 Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'dan, Başkumandanlık Vekâleti ve Çatalca Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹⁵⁰⁹ *Sabah*, R. 15 Mart 1329/M. 28 Mart 1913, Nr. 8451, s. 1.

¹⁵¹⁰ Ömer Esenyel, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995, s. 133.

¹⁵¹¹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31-2. (R. 16 Mart 1329/M. 29 Mart 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan gönderilen telgraf).

¹⁵¹² ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31-3. (R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Ağır Topçu Müfettişliği ve Sahra Topçu Dairesi'ne gönderilen Tezkere)

istendi¹⁵¹³. İleri mevzilerin güçlendirilmesi için de Schneider cebel bataryası ile bir mitralyöz bölüğünün sevki talep edilerek, ileri mevzilere tel örgü çekilmesi için gerekli olan kazık ve tellerin gönderilmesi istendi. Ayrıca Kartaltepe ve ileri mevzilerle muhabere kurulması adına bozulan hatların ve makinaların tamirinin yapılması için telefon müfrezesi talep edildi. Manastırbayır, Üçtepe ve Kartaltepe'nin gözlem noktalarına helyosta konuldu¹⁵¹⁴.

Cephede bulunan askerin iâşe ve ibate ihtiyaçlarının karşılanması için de gerekli özen gösterilmekteydi. Öncelikle her fırsattan istifade askerin dinlendirilmesi ve nöbetleşe uyutulması talimatı verilmişti. Ayrıca her zaman sıcak yemek verilmesine dikkat edilmesi istendi¹⁵¹⁵. Avcı siperlerinde kalabalık bir vaziyette uyuyan askerin dinlenemediği düşünülerek de asıl mevzilerin gerilerine veya meskûn mahallere siperler kazılarak buralarda istirahat ve uyumaları sağlandı. Yine avcı birliklerini en uç noktada olmasından dolayı üzeri kapalı siperlerin yapılması için geceleri çalışılmasına müsaade edildi. Tabi bunların yanında askerin dikkat etmesi gerekenler de vardı. Öncelikle, eldeki silah ve top mermilerinin lüzumsuz yere harcanmaması, aynı hedefe başka bataryaların ateş etmesinin önüne geçebilmek için devamlı irtibat halinde olunması gerekiyordu. En önemlisi ise mevzi yerlerinin deşifre olmaması adına askerlerin gereksiz yere mevzilerden çıkması yasaklandı¹⁵¹⁶.

Edirne'nin düşmesi üzerine 31 Mart'ta Bulgar ordusu, Çatalca ve Bolayır üzerine doğru yürüyüşe geçti. Bu taarruza karşılık veren Çatalca Ordusu, sol kanatta üç piyade bölüğü ve Eşref Bey Gönüllü Müfrezesi'yle düşmanla temas kurup takibe başladı. Akşama doğru Bulgar kuvvetlerin Kumburgaz tarafından 12 santimetrelik obüsleriyle yapmış oldukları atışlar sonucu yangın çıktığı ve muharebeler geç vakte

¹⁵¹³ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31-4. (R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, İstanbul Muhafızlığı'na gönderilen Muhtıra)

¹⁵¹⁴ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 8-17.(R. 19 Mart 1329/M. 1 Nisan 1913 Manastırbayır'dan Dördüncü Tümen Kumandanı'nın, X. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen şifre)

¹⁵¹⁵ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 5-3. (R. 16 Mart 1329/M. 29 Mart 1913 Arnavutköy'de Hurşid Paşa'dan X. Kolordu birliklerine gönderilen emri).

¹⁵¹⁶ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 5-7. (R. 19-20 Mart 1329/M. 1-2 Nisan 1913 Kalikratya'dan Hurşid Paşa'nın X. Kolordu birlikleri ve I. Kolordu'ya gönderdiği emir)

kadar devam ettiği için ne kadar kayıp verildiğinin tespiti yapılamamıştı¹⁵¹⁷. Bunun üzerine asıl mevzilere düzenli bir şekilde çekilme kararı alan kolordu komutanı, geri çekilmenin karanlık basınca başlayacağını tüm birliklerin birbiri ile muhabere halinde olmasını istedi. Ayrıca yine sol kanatta, Süvari livası geceyi Çöplüce'de geçirecek, 5. Süvari Alayı ordugâha dönecekti. Elazığ Tümeni olduğu yerde kalacak, Amasya Tümeni çekilmeye hazır durumda bulunacaktı. Donanma ise Kumburgaz ilerisinden sol kanat birliklerini himaye edecek ve aydınlatma fişekleriyle Bulgar askerinin işgali altında olan mevzilerinin yerlerinin tespiti sağlanacaktı¹⁵¹⁸.

İhsan Bey'in Barbaros zırhlısından 31 Mart'ta gönderdiği raporda, güneş doğmadan Barbaros zırhlısının Kumburgaz önlerinden ayrılarak Şahtros hizasına geldiği ve Berk-i Satvet kruvazörü ile görev değişikliği yaptığı bildirildi. Bulgar kuvvetlerinin ise bir gün önceki mevzilerinde olduğu görüldü. Bunların donanma üzerine yapmış olduğu atışlar neticesinde Barbaros tekrar zırhlıdan isabet aldı. Karadan ise Osmanlı piyadeleri Kumburgaz yönünde ilerlemek istemişse de Yalos kuzeyindeki Bulgar bataryalarından yapılan top atışları neticesinde ilerlemek mümkün olmadı. Donanmadan bu yöne yapılan atışlar sonucu mandıra yanarak küle döndü. Mukavemetin yetersiz gelmesi üzerine, Sol Kanat Kumandanlığından verilen emir ile Yalos hizasından düşman hatlarına ateş açılması istenerek, Musul torpidosu, Barbaros ve Turgut Reis zırhlıları tekrar Yalos önlerine yönlendirildi. Donanmadan düşman avcı birlikleri üzerine ateş açılarak, askerin Şahtros ve Yalos yönünde ilerlemesine destek olundu. Ancak şu an için bu destek yetersizdi. Bu yüzden Sol Kanat Kumandanlığı'ndan verilen ikinci emirde birliklerin asıl mevziye çekilmesi, denizde ise Turgut Reis ve Berk-i Satvet'in Bulgar mevzileri karşılarında bırakılarak Barbaros zırhlısının Çöplüce önlerine geri dönmesi istendi¹⁵¹⁹.

¹⁵¹⁷ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 4-8. (R. 19 Mart 1329/M. 1 Nisan 1913 Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'dan Başkumandanlık Vekâleti ve Çatalca Ordusu Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹⁵¹⁸ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 5-5a (R. 19 Mart 1329/ M. 1 Nisan 1913 Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'dan verilen kolordu emri).

¹⁵¹⁹ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-8; ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-9; ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-10. (R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 Barbaros zırhlısından Erkân-ı Harp Binbaşı Ali İhsan Bey'in, Sol Cenah Kumandanlığı'na gönderdiği telgraf).

Devam eden Bulgar taarruzu üzerine merkez ve sağ kanatta bazı cephelerin takviye edilmesi lazım olduğu, ihtiyaca göre Çanakkale Boğazı'nın da takviye edilmesi gerekmekteydi. Köprübaşı civarındaki askerin de geriye alınması uygun görüldü. Hava şartları ve düşmana verdirilen yılgınlıktan istifade ederek de Büyükçekmece Köprüsü'nün gerisine çekilmeye başlanmıştı. Köprülerin gerisine çekilme işlemleri bittikten sonra ise köprülerin yıkılması ve geri sahilde bulunan donanma nakliye gemilerinin yakına alınması emredilmişti¹⁵²⁰. 31 Mart'ta yapılan harekâtın Sabah gazetesine yansımaları ise Çatalca hattında Sol Kanat Ordusu'nun son derece başarılı muharebeler ettiği ve sağ kanatta ise Bulgar taarruzlarının sonuçsuz kaldığı yönündeydi. Bunun sonucunda ise Bulgar orduları ricat etmeye mecbur kalmıştı. Sofya'daki gelişmelere de yer veren gazete, Çar Ferdinand ile Geşov Kabinesi arasındaki ilişkilerin gergin olduğu, Çar Ferdinand'ın ordunun ileri harekâtında ısrar etmesine rağmen kabinenin Osmanlı Devleti'nin barış teklifine sıcak baktığı yönünde yorumlar yapılmaktaydı¹⁵²¹.

Osmanlı ordusunun da bundan sonraki harekât tarzının nasıl olacağı belirsizdi. Bu hususta Bâb-ı Âli'ye gönderilen şifrede Rusya'nın, Boğazlar meselesinin halledilmesi için Bulgar ordularını İstanbul'a girişini sağlamak niyetinde olduğu, haliyle sulhun olmayıp savaşın devam edeceği istihbaratının alındığı bilgisi paylaşıldı. Bu durumda İstanbul'un iki kapısı olan Çatalca hattı ve Çanakkale Boğazı istihkâmlarının kuvvetlendirilip muhafazasının sağlanması gerekmekteydi. Lakin Çatalca hattı ne kadar kuvvetli olursa olsun burada uzun süre müdafaada kalmak da nihayetinde bir başarısızlıktı. Dolayısıyla hali hazırda bir taarruz kuvvetini bulundurulmalı ve Köprübaşı mevzileri sağlamlaştırılmalıydı¹⁵²². Ancak hattın Köprübaşı mevzilerine kadar uzatılması ve buraya asker kaydırılması asıl müdafa hattının hem uzamasına hem de güç dengesinin bozulmasına sebebiyet verebilirdi. Bundan dolayı Köprübaşı mevzilerine ayrılacak kuvvetin Büyükçekmece gerisinde müdafaada kullanılması daha uygun olacaktı. Çanakkale Boğazı'nın müdafaası için ise takviye kuvvet olarak İzmit'te bulunan Samsun Tümeni'nin Gelibolu'ya hareket

¹⁵²⁰ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-143. (R. 18 Mart 1329/M. 31 Mart 1913 Sol Cenah Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹⁵²¹ Sabah, R. 19 Mart 1329/M. 1 Nisan 1913, Nr. 8455, s. 1.

¹⁵²² ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-146. (R. 18 Mart 1329/M. 31 Mart 1913 Bâb-ı Âli'ye gönderilen telgraf).

edecekti¹⁵²³. Başkumandanlıktan Büyükçekmece Köprüsü civarında şu an itibariyle kaç askerî köprünün olduğu bilgisinin sorulması üzerine, Hurşid Paşa, Büyükçekmece köprüsünün yanında iki askerî köprünün daha olduğunu bildirdi¹⁵²⁴. Donanmanın 1 Nisan'a ait harekât raporunda ise verilen emir üzerine Çöplüce'den hareket edilerek Kumburgaz ve Silivri önlerine gidildiği ve Kadıköy güneyinde tespit edilen düşman ordugâhına yapılan top atışları neticesinde dağıtıldığı belirtildi. Gece için Berk-i Satvet gemisinin Kumburgaz önlerinde bırakılarak düşmanın gözetlenmesine devam edildiği ve Barbaros zırhlısının ise Mimarsinan limanına döndüğü ifade edildi¹⁵²⁵.

Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa, 2 Nisan'da Mimarsinan'dan gönderdiği telgrafta artık düşmana taarruz etmenin zamanının geçtiğini ifade etti. Eğer Bulgar kuvvetleri, sol kanatta Köprübaşı önlerine büyük toplar getirerek taarruza başlarsa hava şartlarından dolayı Çatalca hattının diğer noktalarında bulunan kolorduların yardımda bulunmalarına imkân yoktu. Ancak Bulgar askerinin nereden taarruz edeceği bilinmediğinden Büyükçekmece Gölü'ne tesadüf eden cephede büyük kuvvetlere ihtiyaç duyulmayacağı için buraya ayrılan kuvvetler Çatalca hattının diğer noktalarına kaydırılmıştı. Şayet birlikler, Büyükçekmece'nin doğusuna çekilecekse bu Bulgar kuvvetleri hattın karşısına gelmeden önce yapılmalıydı. Hurşid Paşa, son olarak eğer Köprübaşı mevkiinde kalınacaksa alternatif olarak Arnavutköy'ün batısında oluşturmaya başladığı ikinci hattın tahkiminin hızlandırılmasını istemişti¹⁵²⁶. Tedbir olarak ise Büyükçekmece doğusundaki sırtların tahkimatını güçlendirmek için ihtiyatta olan Mamuretülaziz (Elazığ) ve Amasya Tümenleri gönderilerek düşmanın göremeyeceği noktaya ordugâh kurmaları emri verildi¹⁵²⁷. Yine Donanma Komutanlığı'ndan büyük bir geminin Kumburgaz ilerisinde

¹⁵²³ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-147. (R. 18 Mart 1329/M. 31 Mart 1913 Bâb-ı Âli'ye gönderilen telgraf).

¹⁵²⁴ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 4-7. (R. 18 Mart 1329/M. 31 Mart 1913 Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'dan, Harbiye Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

¹⁵²⁵ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-10; ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 10-11. (R. 17 Mart 1329/M. 30 Mart 1913 Barbaros zırhlısından Erkân-ı Harp Binbaşı Ali İhsan Bey'in Sol Cenah Kumandanlığı'na gönderdiği telgraf).

¹⁵²⁶ ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16, Fihrist: 1-152. (R. 20 Mart 1329/M. 2 Nisan 1913 Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'dan, Birinci Şube'ye gönderilen telgraf).

¹⁵²⁷ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 4-14. (Baskumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

bırakılarak Silivri'ye kadar olan sahil hattını gözetlemesi ve sol kanat ordularını koruması için Bulgarların Çakılköy ve Elbasan civarındaki birliklerini ve Silivri'ye kadar olan mevzilerini sabaha kadar top ateşi altına alması istendi¹⁵²⁸. Çatalca hattının sağ kanadında ise Terkos ve Darboğaz bölgelerinin güçlendirilmesi için Ahmet İzzet Paşa'nın talep ettiği top bataryaları mühimmatlarıyla birlikte hazır edilerek¹⁵²⁹, 3. Schneider Cebel Taburu'nun 2. Bataryası ile birlikte Darboğaz'a gönderilecek olan iki Sırp topunun 7-8 Nisan'da trenle sevki sağlandı¹⁵³⁰.

4. Londra Antlaşması ve I. Balkan Savaşı'nın Sonu

Cephede hareketlilik devam ederken, Osmanlı Genelkurmayı'nın beklediği gibi Rusya, Bulgaristan'a İstanbul yolunu açmak yerine baskı yaparak Çatalca hattına yapmayı planladıkları taarruzdan vazgeçmelerini istedi. Karşılığında da Sırbistan Hükûmeti'ni ikna ederek Bulgaristan lehine anlaşmaya razı edebilecekleri vaadinde bulunuldu. Bulgaristan'ın müttefikleriyle ilişkilerinin bozulmaya başladığı bu dönemde Rusya'nın bu yaklaşımı olumlu karşılandı. Diplomatik girişimlere devam eden Rusya, İstanbul elçileri üzerinden Osmanlı Hükûmeti'yle temasa geçerek Bulgaristan'ın savaşa son vermek istediğini bildirdi. Yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde Bulgar Tümenler Komutanı Toşef ile Başkumandanlık karargâhı ikinci başkan yardımcısı Ziya Paşa 13 Nisan'da bir araya geldi. Yapılan müzakereler sonucu 14 Nisan 1913 saat 12.00'den itibaren birliklerin bulundukları yerlerde kalmaları ve ileri harekâta bulunmamaları şartıyla cephede muharebelere 10 gün ara verilme kararı alındı¹⁵³¹. Ayrıca İki taraf arasında kurulacak komisyonlar barış müzakerelerine başlayacaktı. Eğer müzakerelerden olumlu bir sonuç çıkmazsa taraflar savaşa başlamadan, 48 saat öncesinde birbirine haber verecekti. Verilen bu

¹⁵²⁸ ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya:23, Fihrist: 5-6a. (R. 19 Mart 1329/M. 1 Nisan 1913 X. Kolordu Kumandanlığı'ndan gönderilen kolordu emri).

¹⁵²⁹ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31-7; ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31-8. (R.25- 26 Mart 1329/M. 7-8 Nisan 1913 Hadımköy'de Başkumandanlık Vekâleti'nden, Harbiye Nezâreti'ne gönderilen telgraf).

¹⁵³⁰ ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31-5; ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184, Fihrist: 31-6. (R. 26 Mart 1329/M. 8 Nisan 1913 Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi'nden, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁵³¹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi İkinci Çatalca..*, s. 91-92; ATASE. BLH, Klasör: 477, Dosya: 23, Fihrist: 6; Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca..*, s. 70; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 377-378.

10 günlük sürede Bulgaristan, Saroz Körfezi'nden ve Karadeniz sahillerinden ordularına erzak takviyesi yapabilecek ve Osmanlı donanması buna müsamaha gösterecekti. Ancak bu durum taraflar arasında şifahen alınan bir karar olduğu için uygulanmasına izin verilmesi Osmanlı Dâhiliye Nezâreti uhdesindeydi¹⁵³².

Zaman kaybetmeden kurulan iki tarafın komisyonları, tarafsız bölgenin tespit çalışmalarına başladı. Osmanlı Devleti'ni temsilen Miralay Salih, Binbaşı Refet ve Yüzbaşı Mesut Beyler, Bulgaristan'ı temsilen Albay Papadulof, Yarbey Dirişef ve Yüzbaşı Atanasof arasında yapılan müzakerelerde tarafsız ara hat tespit edildi. Buna göre Türk tarafı kırmızı flamaları, Bulgarlar beyaz flamaları kendi taraflarına çekerek ara hattın, 200 metre mesafe olacak şekilde ayarlanması kabul edildi¹⁵³³.

Avrupa devletleri, Balkanlar'da yaşanan savaşa son vermek için 20 Mart'ta gönderdikleri notaya Balkan müttefikleri 5 Nisan 1913'te olumlu yanıt vermişlerdi. Şart olarak ise Avrupa devletlerinin kararına bırakılacak olan Adalar Denizi'ndeki adalarının, kendilerine bırakılmasını ve Arnavutluk sınırları belirlenirken de kendilerine önceden bilgi verilmesini istemekteydiler. Bunun yanında mutlaka Osmanlı Devleti'nden savaş tazminatı talep etmekte ve Trakya'da Avrupa devletleri tarafından belirlenen Midye-Enez sınırının, esas olarak kabul edilse de kesin sayılmayacağını bildirmişlerdi¹⁵³⁴. Balkan müttefiklerinin talepleri karşısında Avrupa devletlerini zorlayan en önemli konular Arnavutluk sınırlarının belirlenmesi ve Adalar Denizi sorunu oldu. Bilhassa Yunanistan'ın, bu husustaki ısrarcı tutumu İtalya ve Avusturya gibi Avrupa devletlerinin de konuya müdahil olmasına sebep olmaktaydı. İtalya, Adalar Denizi'ndeki adaların Yunanistan'a terk edilmesine karşı çıkmakta ve Ouchy (Uşi) Antlaşması'ndan kaynaklı, adaların Osmanlı Devleti'ne geri verilmek şartıyla kendi kontrolünde olduğunu ileri sürmekteydi. Ancak adaların İtalya'nın kontrolünde bırakılması fikri ise Hindistan'a giden ticaret yolu üzerinde, Akdeniz'de güçlü bir İtalya istemeyen İngiltere'yi son derece rahatsız etmekteydi. Bu adaların bir kısmının ya da tamamının İtalya'nın kontrolüne bırakılması,

¹⁵³² BOA, HR. SYS., Nr. 2915/3-1. (R. 4 Nisan 1329/M. 17 Nisan 1913 Sadaret Penahi'den, Dâhiliye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen tezkire)

¹⁵³³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi İkinci Çatalca...*, s. 102-103; ATASE. BLH, Klasör: 477, Dosya: 23, Fihrist: 6-15.

¹⁵³⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 306-307.

Avusturya ve Almanya'nın da buraları liman olarak kullanmaları riski taşımaktaydı. Akdeniz konusunda Fransa'da, İngiltere ile aynı düşüncede idi¹⁵³⁵.

Avrupa devletlerinin gündemini bu meseleler meşgul ederken, cephelerde ise Osmanlı Devleti için durum istenildiği gibi gitmemekteydi. 30 Ocak 1913'te İşkodra Müdafî Hasan Rıza Paşa, bir suikast sonucu öldürülmüş ve kalenin idaresi Esat Paşa'ya devredilmişti. Ancak Karadağ kuvvetleri karşısında direniş gösteremeyen Esat Paşa, İşkodra'nın düşmesine engel olamamıştı. Dolayısıyla Yanya ve Edirne Kalelerinden sonra 23 Nisan 1913'te İşkodra Kalesi de düştü¹⁵³⁶. Bu gelişmeler karşısında Bulgaristan ile imzalanan mütareke, 24 Nisan 1913'te on gün daha uzatıldı¹⁵³⁷.

Avrupa devletleri, 1 Mayıs 1913'te Balkan müttefikleri ve Osmanlı Devleti'ne gönderdiği notada, barış görüşmeleri için bir yer belirlenmesini istemiş ve Osmanlı Hükûmeti 3 Mayıs'ta verdiği cevapta, görüşmeler için Londra'nın uygun olduğunu belirtmişti. Londra'da devam edecek barış görüşmelerine Osmanlı Devleti'ni temsilen bu defa ilk önce Hakkı Paşa, Asım Bey, Hüseyin Hilmi Paşa ve Tevfik Paşa'ya teklif götürüldüyse de kabul etmediler¹⁵³⁸. Bunun üzerine Osman Nizami Paşa başdelege, yanında Nafia Nazırı Batzaria Efendi ikinci delege ve Hariciye Nezâreti Müşaviri Reşid Bey üçüncü delege olarak seçilerek Osmanlı Devleti'ni temsil etme görevi verildi. Mayıs ortasına doğru tüm delegeler Londra'da toplandı. Ancak Avrupa devletlerinin baskılarına rağmen herhangi bir barış anlaşması imzalanamadı. Türk ve Bulgar delegeler barış anlaşması imzalama konusunda istekli olsalar da Sırbistan ve Yunanistan buna pek yanaşmamaktaydı¹⁵³⁹.

Yunanistan, özellikle Adalar Denizi'nin geleceğinin, Avrupa devletlerinin kararına bırakılmasına itiraz etmekteydi. İlgili maddede yer alan Osmanlı Sultanı ve Balkan müttefik devletleri başkanları meselenin çözülmesini Avrupa devletlerine

¹⁵³⁵ Necdet Hayta, *a.g.e.*, s. 64-65.

¹⁵³⁶ Gizem Kaytan, "Balkan Savaşları'nda Kuşatılmış Bir Şehir ve Kahraman Bir Kumandan: İşkodra Müdafaası ve Hasan Rıza Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 17, 2019, s. 181,186.

¹⁵³⁷ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Balkan Harbi İkinci Çatalca ...*, s. 108-109; ATASE. BLH, Klasör: 462, Dosya: 6, Fihrist: 6.

¹⁵³⁸ Nurten Çetin, *a.g.e.*, s. 175.

¹⁵³⁹ Necdet Hayta, *a.g.e.*, s. 59-60.

bırakırlar ibaresinin değiştirilmesi ve sadece Sultan'ın kabul ettiği ibaresinin bırakılmasını istemekteydi. Haliyle Yunanistan'ın amacı bu maddeye sadece Osmanlı Devleti'nin bağlı kalmasını sağlamaktı. Sırbistan için ise en temel sorun, Adriyatik Denizi'ne ulaşmaktı. Avrupa devletlerine bu yönde taleplerini ileten Sırp yetkililer, Adriyatik'te bir liman ve buraya ulaşan bir demiryolu hattı istemekteydi. Avrupa devletleri tarafından Sırbistan'ın talebi makul karşılanırken, Yunanistan'ın isteklerine olumlu bakılmamıştı. Sürecin giderek uzaması üzerine İngiltere Hariciye Nazırı Edward Grey, delegelere karşı olan tavrını sertleştirerek, 27 Mayıs 1913'te her iki taraf delegelerine barış antlaşmasını bir an önce imzalamaları gerektiğini, eğer imzalamak istemeyen varsa Londra'yı terk etmesini istedi¹⁵⁴⁰. Grey'in bu tavrı üzerine delegeler, 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Antlaşması'nı imzaladılar¹⁵⁴¹. İkdan gazetesinde bu durum Avrupa devletleri, özellikle de İngiltere hükûmetinin istediği zaman Balkan devletlerine her şeyi kabul ettirebilecekleri gerçeğinin bir kez daha görüldüğü şeklinde yorumlandı¹⁵⁴². Antlaşmaya göre,

1. Türkiye ve Balkan devletleri arasında ebedi barış dostluk olacaktır.
2. Türkiye, Midye-Enez çizgisinin batısında kalan toprakları Balkan müttefiklerine terk edecek ve sınırın belirlenmesine uluslararası bir komisyon tarafından karar verilecekti.
3. Arnavutluk sınırının belirlenmesi ve Arnavutluk'la ilgili diğer meselelerin çözümü büyük devletlere bırakılacak.
4. Türkiye Girit Adası'nı Yunanistan'a bırakacaktır.
5. Adalar Denizi konusunda karar büyük devletlere bırakılacaktır.
6. Bütün mali konuların çözümü Paris'te toplanacak uluslararası bir komisyona bırakılacak.
7. Savaş esirleri, adli sorunlar, vatandaşlık ve ticaret sorunları ayrıca anlaşmalarla çözülecektir¹⁵⁴³.

¹⁵⁴⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., a.g.e., s. 312.

¹⁵⁴¹ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 70.

¹⁵⁴² *İkdan*, R. 18 Mayıs 1329/M. 31 Mayıs 1913, Nr. 5846, s. 1.

¹⁵⁴³ Архиви. BG, *ИУА*, ф. 284К, оп.2, а.е. 203, л.1-4. (Londra, 17/30 Mayıs 1913, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Londra Antlaşması); Ernst Chiristian Helmreich, a.g.e., s. 331.

Londra Antlaşması, Birinci Balkan Savaşı'nı sona erdirmiş ve Osmanlı Devleti, Midye-Enez Hattı doğusuna hapsedilmişti. Yeni sınırların belirlenmesi ile Bulgaristan Edirne'nin yanında Kavala ve Dedeğaç arasındaki bölgeye hâkim olarak Adalar Denizi'ne ulaştığı gibi batıda Osmanlı Devleti'ne sınırı olan tek devlet konumuna gelmişti. Yunanistan ise her ne kadar Girit'in yanında Selanik ve Güney Makedonya bölgesine sahip olmuş olsa da Bulgaristan'dan Batı Trakya bölgesini de istemekteydi¹⁵⁴⁴. Osmanlı Devleti açısından ise Edirne ve Kırklareli'nin kaybı İstanbul'un güvenliğini tehlikeye düşürdüğü gibi, Adalar Denizi'nin geleceğine Avrupa devletlerinin karar verecek olması, Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanması ve bilhassa Girit Adası'nın kaybı da Batı Anadolu kıyılarından Çanakkale Boğazı'na kadar olan bölgenin savunmasını zorlaştırmıştı. Londra Antlaşması ile önemli bir avantaj sağlayan Bulgaristan ise Çatalca ve Gelibolu'daki birliklerini buradan çekerek, Makedonya'ya kaydırma imkânı bulmuştu. Zira Makedonya bölgesinde Osmanlı Devleti'nden sonra oluşan boşluk doldurulamış Balkan müttefiklerinin hiç birini, payına düşen yerler tatmin etmemişti¹⁵⁴⁵. Dolayısıyla şimdi müttefikleri üzerine daha emin adımlarla yürüyebilecek olan Bulgaristan, artık Makedonya'daki çıkarlarını koruyabileceğini planlamaktaydı. Ancak müttefikleri olan Sırbistan ve Yunanistan ise Bulgaristan'a karşı çoktan yakın bir ilişki içerisine girmişti. Görüldüğü üzere I. Balkan Savaşı'nın temel sebebi olan Makedonya bölgesi, II. Balkan Savaşı'nın da sebebi durumundaydı. Ancak bu defa taraflar farklı ve yeni aktörün olduğu bir savaş söz konusuydu.

¹⁵⁴⁴ Nuri Yavuz, *a.g.e.*, s. 205-206.

¹⁵⁴⁵ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 134-135.

V. BÖLÜM

II. BALKAN SAVAŞI

A. İttifakların Bozulması ve Bulgaristan'a Karşı Savaş

1. Müttefikler Arası İhtilaflar

Londra Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti, neredeyse Balkan coğrafyasındaki topraklarının tamamını kaybetti. Her ne kadar bu toprakların kaybının Osmanlı Devleti açısından tarifi ve telafisi zor olsa da savaşı kazanan Balkan müttefikleri galip olmalarına rağmen beklentileri birbirleriyle çakışmaktaydı. Zira Osmanlı Devleti'nden kopardıkları toprakların paylaşımında her devlet farklı yorumlar yaparak hak ettiğinden fazlasını alma gayretindeydi. Asıl meselede zaten buydu. Bulgaristan, Midye-Enez Hattı'nın batısında kalan Trakya toprakların tamamına kendisi hâkim olduğu gibi, Meriç Nehri'nin ağzından başlayarak, Adalar Denizi kıyıları ve Çanakkale Boğazı'nı kontrol edebilecek bir konumdaydı. Balkan Savaşı'nın başında bu kadar toprağa ulaşabilmenin hayalini bile kuramayan Bulgaristan, şimdi neredeyse düşledikleri Büyük Bulgaristan'ın sınırlarına ulaşmıştı. Ancak Balkan Savaşı öncesi ittifaklar kurulurken imzalanan antlaşmaların tekrar gözden geçirilerek değerlendirilmesi teklifinin Sırbistan'dan gelmesi gecikmedi. Böylece iki Slav millet karşı karşıya gelmişti. Yunanistan'ın ise Makedonya, Selanik, Serez, Drama, Dedeağaç bölgesinde Bulgaristan'a göre avantajlı durumda olması, iki devleti savaşın eşiğine getirmişti¹⁵⁴⁶.

Muharebeler, 15 Nisan sonrasında II. Balkan Savaşı başlayınca kadar çatışmaların durduğu bir döneme girmişti. Daha çok müttefik Balkan devletleri ve Avrupa devletleri arasında yoğun diplomatik ilişkilerin yaşandığı bu dönemde, Balkan müttefikleri arasındaki birlik hızla çökmekteydi. Aslında bu çöküş daha önce başlamış, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki anlaşmazlık ilk defa mütareke döneminde kendini göstermişti. Önceki bölümlerde değindiğimiz gibi, Bulgar

¹⁵⁴⁶ Jacob Gould Schurman, *The Balkan Wars 1912-1913*, Oxford University Press, London 1914, s. 63-66.

idareciler, Yunanistan'ı az sayıda bir kuvvetle savaşa dâhil olduğu gerçeğini gerekçe göstererek eleştirmektedir. Buna karşılık Yunan idareciler de kendilerinin denizlerde olan donanma gücü sayesinde, Bulgar ordusunun karada rahat hareket edebildiğini iddia etmekteydiler. Yunanistan'ın rahatsız olduğu bir diğer husus ise Bulgaristan'ın mütareke döneminde kendi istek ve çıkarları doğrultusunda hareket ettiğine dair eleştirileri özellikle yabancı gazetelere yansıyan tartışma konuları olmuştur.

Balkan müttefikleri arasında ilişkiler mütareke döneminden itibaren her geçen içinden çıkılmaz bir hâl almaya devam etmekteydi. Bilhassa Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki Güney Makedonya toprakları, yani Selanik ana tartışma meselesiydi. Bu hususta görüşmek üzere Londra Konferansı dönüşü, Yunan Başbakan Venizelos, Şubat ayında Sofya'da konaklamıştı. Yapılan görüşmelerde Yunan tarafı Drama, Serez ve Kavala topraklarından vazgeçmeyi kabul ettiyse de Selanik üzerindeki hak iddialarını sürmekteydi. Haliyle bir netice alınamayan bu görüşme, belki de Yunan-Bulgar ilişkilerinde bir kırılma noktası oldu. Zira Bulgaristan'ın Selanik konusundaki ısrarı Yunanistan'ın Sırbistan'la ittifak kurmaları yolunu açtı. Hâlbuki Bulgaristan, Yunanistan'la ortak bir paydada anlaşabilseydi, Makedonya'nın diğer bölgelerinde Sırbistan'a karşı daha kazançlı adımlar atabilirdi¹⁵⁴⁷. Ancak Bulgarlar, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan savaşta en ağır yükün kendi ordularına düştüğünü ve Balkan ittifakının asıl kurucusu olduklarını düşündüklerinden dolayı en fazla kazananın da kendilerinin olması gerektiğine inanıyordu¹⁵⁴⁸. Gazetelere yansıyan haberlerde de Bulgaristan'ın arazi paylaşımında müttefiklerden her birinin uğradığı zayıat dikkate alınarak toprak paylaşımının yapılmasını önereceklerini ve hatta kendi zayıatlarını 21.000 kayıp ve 52.000 yaralı olarak belirttikleri ifade edilmekteydi¹⁵⁴⁹. Ancak Makedonya topraklarının Osmanlı Devleti'nden kurtarılması amacıyla başlayan Balkan Savaşı, kazanılan hızlı başarılar sonucunda özellikle Bulgaristan'ın ihtirasına dönüştü. Edirne ve İstanbul'u ele geçirme isteği Bulgaristan'ı asıl hedeflerinden yani Makedonya'dan uzaklaştırdı.

¹⁵⁴⁷ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 128-129.

¹⁵⁴⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı..*, Cilt 9, s. 339.

¹⁵⁴⁹ *Sabah*, R. 23 Kânunusani 1328/M. 5 Şubat 1913, Nr. 8400, s. 2.

Lakin Bulgar kuvvetleri, Çatalca hattını geçemediği gibi Makedonya topraklarının büyük çoğunluğunu da Yunanistan ve Sırbistan'a kaptırmıştı¹⁵⁵⁰.

Balkan Savaşı'nın başında hiç hesapta olmayan bir başka mevzu da Arnavutluk meselesiydi. 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan ederek ayrılması ve İtalya ile Avusturya-Macaristan gibi Avrupa devletlerinin de Londra Konferansı'nda Arnavutların yanında saf tutması, Sırbistan'da tam bir hayal kırıklığı yaratmış ve Yunanistan ile ittifak kurmasında temel etken olmuştu¹⁵⁵¹. Mustafa Kemal'in (Atatürk) not defterinde, Adriyatik Denizi'nin Anahtarı olarak tanımladığı Arnavutluk'u¹⁵⁵² bu durumda Sırbistan'ın ele geçirmesi engellenmiş haliyle Adriyatik Denizi'ne çıkış kapısı kapanmıştır. Ayrıca Yunanistan'ın da sınırlarını Arnavutluk topraklarına doğru genişletmesi engellenmiştir. Dolayısıyla Londra Konferansı'nda yaşanan hayal kırıklıklarını Makedonya topraklarından daha fazla pay alarak telafi etmek isteyen Sırbistan ve Yunanistan, bu defa da müttefikleri Bulgaristan ile karşı karşıya geldiler¹⁵⁵³.

Balkan müttefikleri arasındaki anlaşmazlık had safhaya geldiğinden yerli ve yabancı gazetelerde sıkça haber yapılmaktaydı. Yabancı gazetelerde çıkan haberleri aktaran İstanbul gazetelerinden Tanzimat, Bulgaristan'ın, Edirne'den ziyade Selanik'ten vazgeçmek istemediğine dikkat çekmekteydi. Ayrıca Bulgaristan Başbakanı Geşov'un, Yunanistan'la münasebetlerini düzeltmek için gayret gösterse de eninde sonunda Yunanistan'ın Balkan ittifakından ayrılacağına kuvvetle muhtemel olduğunun altı çizilmekteydi. Bulgar General Petrov ise verdiği bir beyanatta Selanik konusunda Yunan-Bulgar anlaşmazlığının derin olduğunu, Bulgar ordusu yetişmeseydi Osmanlı ordusunun, Yunan veliahdını mağlup edeceğini ifade etmişti¹⁵⁵⁴. Yine Başbakan Geşov'un başka bir beyanına yer veren Alemdar gazetesi, Selanik'in kimde kalacağı meselesinin giderek şiddetli bir boyut kazandığını aktarmış, "*Selanik'in Yunanistan'a verilmesini kabul edecek hiçbir Bulgar kabinesi*

¹⁵⁵⁰ Sacit Kutlu, *a.g.e.*, s. 391.

¹⁵⁵¹ Will Seymour Monroe, *Bulgaria and Her People*, The Page Company, Boston 1914, s. 124.

¹⁵⁵² Genelkurmay Başkanlığı, *Atatürk'ün Not Defterleri-* V, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, vd., Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 292.

¹⁵⁵³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, C. 2, Çev. Zehra Savan-Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s. 104.

¹⁵⁵⁴ *Tanzimat*, R. 22 Teşrinisani 1328/M. 5 Aralık 1912, Nr. 386, s. 2.

iktidarda kalamaz.” sözleri, Atina gazetelerinde eleştiriye sebep olmuş, Yunan gazeteleri “*Selanik’i Bulgarlara teslim edecek Yunan kabinesi de iktidarda kalamaz.*” karşılığını vermişti. Başka bir gazetenin haberine de yer veren Alemdar gazetesi, Selanik’in serbest bir liman şehri olmasının kararlaştırıldığı, bu fikrin, bölgede ekonomik çıkarları olan Sırbistan tarafından da desteklendiği ifade edilmiştir¹⁵⁵⁵.

Sırbistan’ın, Makedonya bölgesinde Manastır ve Ohri’yi kontrolü altına alması, Bulgaristan’ın da Edirne ve Selanik’ten başka Manastır’a da sahip olma arzusu¹⁵⁵⁶, Sırp-Bulgar ilişkilerini çıkmaza sokan temel meseleydi¹⁵⁵⁷. Ayrıca Bulgaristan, ittifak gereği Sırp’ların Üskup-Kumanova hattının güneyindeki toprakları kendisine vermesini talep etmekteydi. Vaziyetin giderek gerginleşmesi ve karşılıklı sert beyanatlar, kamuoyunda Balkan müttefikleri arasında bir savaşın olacağına kesin gözüyle bakılmasına sebep olmaktaydı. Gazetelerde Bulgaristan’ın barış anlaşmasını imzalar imzalamaz, Osmanlı Devleti’ne karşı kullandığı silahları bu defa hiç tereddüt etmeden Yunanistan’a çevireceği ihtimalinden söz edilmekteydi. Muhtelif Bulgar çete reislerinin Selanik’te sık sık Bulgaristan memurlarıyla görüştükleri ve Makedonya-Bulgar Komitelerinin nasıl ki Osmanlı Devleti’ne karşı zamanında düşmanca faaliyetleri olduysa, şimdi de Sırbistan ve Yunanistan aleyhine faaliyetlerinin olacağı iddia edilmekteydi¹⁵⁵⁸. Bu gelişmeler Sırbistan ve Yunanistan’ı siyasi olarak birbirine daha da yakınlaştırırken, askerî olarak da birlikte hareket etmelerine zemin hazırlamaktaydı. Ayrıca Yunan donanması da İşkodra dönüşü Sırbistan birliklerini Selanik’e nakletmişti. Çok geçmeden 18 Mart 1913’te Selanik’te Yunan Kralı George’nin akıl sağlığı yerinde olmayan bir Yunanlı tarafından öldürülmesi, şehrin güvenliği noktasında Bulgaristan ve Yunanistan’ı karşı karşıya getirmiş ve gerginlik Nisan ayında çatışmalara dönüşmüştü¹⁵⁵⁹.

Yunanistan ve Sırbistan’ın ilişkilerini resmiyete döktüğü tarih ise 5 Mayıs 1913 oldu. Esas olarak Makedonya topraklarının paylaşılmasını temel alan bu

¹⁵⁵⁵ Alemdar, R. 18 Kânunuevvel 1328/M. 31 Aralık 1912, Nr. 249-139, s. 2.

¹⁵⁵⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı...*, Cilt 9, s. 339.

¹⁵⁵⁷ Sabah, R. 29 Kânunusani 1328/M. 11 Şubat 1913, Nr. 8406, s. 2.

¹⁵⁵⁸ Haberdar, R. 23 Kânunusani 1328/M. 5 Şubat 1913, Nr. 166-276, s. 2.

¹⁵⁵⁹ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 130.

anlaşmaya göre Vardar Nehri batısında kalan topraklar iki devlet arasında sınır kabul edilmişti. Bulgaristan'ın bunu kabul etmemesi durumunda çözüm için hakem belirlenmesi teklif edilecek, eğer Bulgarlar bunu da kabul etmezse Yunanistan ve Sırbistan birbirine askerî destek verecekti. 14 Mayıs'ta bir askerî anlaşma ile devam eden Sırbistan-Yunanistan yakınlaşması, henüz Osmanlı Devleti ile barış anlaşması imzalanmadığı ve Bulgaristan ile resmiyette ittifakları devam ettiği için gizli tutuldu. Özellikle, Avrupa kamuoyunda olumsuz bir algı yaratılmak istenmiyordu. Osmanlı Devleti ile 30 Mayıs'ta imzalanan Londra Antlaşması sonrası Sırbistan ve Yunanistan arasındaki ittifak, 1 Haziran'da resmen imzalanacaktı¹⁵⁶⁰.

Yunanistan ve Sırbistan'ın, Bulgaristan'a karşı harekete geçebilmek için zamana ihtiyaçları vardı. Bundan dolayı, Yunanistan ve Sırbistan öncelikle barış anlaşmasını imzalamaktan kaçınmış, sonrasında ise kurdukları bu ittifaka Osmanlı Devleti'nin de dâhil olmasını istemişlerdi. Şayet Osmanlı Devleti ittifaka dâhil olursa Bulgaristan, ordularının büyük çoğunluğunu Doğu Cephesi'nde bırakmak zorunda kalacaktı. İktidarı bir darbe sonucu ele geçiren Osmanlı Hükûmeti açısından ise kısmen durumunu iyileştirmek ve kaybedilen topraklarının, bilhassa Edirne'nin geri alınabilmesi açısından bu bir fırsat olabilirdi¹⁵⁶¹. Osmanlı nezdinde bir girişim de Bulgaristan tarafından oldu. Londra'da barış müzakereleri başlar başlamaz, Bulgaristan temsilcisi Stoyan Danev, bir an önce Osmanlı Devleti ile ilişkilerin düzeltilmesi için İstanbul'a Bulgar bir diplomatın gönderilmesini istedi¹⁵⁶².

Osmanlı idarecileri açısından Yunanistan'la ittifak kurmak her ne kadar olumlu görünse de Bulgaristan topraklarının tamamen Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşılması ihtimali, Osmanlı çıkarlarına aykırıydı. Çünkü Osmanlı Devleti tabii olarak ileride karşısında büyük bir Yunanistan ve Sırbistan istememekteydi. Zaten Yunanistan da Adalar Denizi'nde işgal ettiği adaları Osmanlı Devleti'ne geri vermekte isteksizdi. Bundan dolayı taraflar arasında ittifakın imzalanması

¹⁵⁶⁰ J. Ivanoff , *Les Bulgares et Leurs Manifestations Nationales*, Paul Haupt Librairie Académique, Berne 1919, s. 196; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 480-381.

¹⁵⁶¹ K. Solaroff, *La Bulgarie et La Qestion Macedonienne Les Causes Des Guerres Balkaniques*, Imprimerie de L'etat, Sofia 1919, s. 188-189.

¹⁵⁶² Архиви. ВГ, ЦДА, ф. 176К, оп.2, а.е. 1369, л.125.

gerçekleşmedi¹⁵⁶³. Yunanistan ve Sırbistan'ın, ittifaka dâhil etmek istedikleri ikinci bir devlet de Romanya oldu. Ancak Romanya Kralı Coral, ittifaklar açıkça bozuluncaya ve çatışmalar başlayıncaya kadar herhangi bir şekilde ittifaka dâhil olmak istemedi¹⁵⁶⁴.

a. Romanya'nın Durumu

Romanya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması neticesinde Sırbistan ve Karadağ gibi Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştı. Ancak çizilen yeni sınırlar Balkanlarda huzursuzlukları da beraberinde getirmişti. Rusya'nın Besarabya'yı kendi topraklarına katması Romanya'yı son derece rahatsız ettiği gibi Dobruca Bölgesi'nin de ikiye bölünüp Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a bırakılması bu tarihten sonra Romanya ve Bulgaristan arasında bölge üzerinde hâkimiyet mücadelesinin başlangıcı olmuştu¹⁵⁶⁵.

Rusya'nın desteğiyle ileride Bulgaristan'ın özerkliğini genişletmek ve kurulması planlanan Büyük Bulgar Krallığı üzerinden Rusya'nın tarihî sıcak denizlere inme hedefini gerçekleştirme gayesine katkı sağlayacak bu adım Bulgaristan ve Romanya arasındaki rekabeti arttırmıştı. Rusya'nın bu desteğine Romanya her ne kadar ses çıkaramamışsa da Dobruca sınırında gerekli tedbirleri almaktan ve askerî birliklerinin sayısını arttırmaktan geri durmamaktaydı¹⁵⁶⁶. Ayrıca bu durum Romanya'nın Rusya'ya olan güveni derinden sarsmış ve 1882'de üçlü ittifak devletlerine yaklaştırmıştı. Romanya'nın bu güvensizliği 1883 yılında ittifak

¹⁵⁶³ Mehmet Hacısalihioğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 415.

¹⁵⁶⁴ K. Solaroff, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁵⁶⁵ İbrahim Kamil-Emine Alpay, "Osmanlı-Rus Savaşı'nda Romanya ve Kuzey Dobruca Sorunu (1877-1878)", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 12, 2021, s. 80.

¹⁵⁶⁶ Ömer Metin, "İkinci Balkan Savaşı ve Romanya", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafı Duruşlar*, C. 1, TTK, Ankara 2014, s. 178.

antlaşmasını imzalamasıyla sonuçlanmış ve bu ittifaka Balkan Savaşı'na kadar bağlı kalmıştı¹⁵⁶⁷.

Bulgaristan, Güney Dobruca probleminin çözülmemiş olmasına rağmen 1911 yılında Osmanlı devleti'ne karşı Balkanlarda kurmak istedikleri ittifaka Romanya'yı da dâhil etmek istemekteydi. Bu hususta diplomatik temaslara başlayan Bulgaristan, asıl düşmanlarının Osmanlı Devleti olduğu yönünde propaganda yapsalar da Romanya ittifak fikrine sıcak bakmamış ve Balkan Savaşı başladığında da tarafsızlığını ilan etmişti¹⁵⁶⁸. Ancak yine de savaşı dikkatli bir şekilde takip eden Romanya, güney sınırlarında savaş hazırlığına başlamış, ekonomik gücünü arttırmış ve ordusunu yaklaşık 500.000 kişilik bir askerî güç seviyesine ulaştırmıştı. Romanya Hükûmeti'ni, Güney Dobruca topraklarının bir an önce işgali konusunda kamuoyu da sürekli desteklemiş hatta karşı harekete geçmediği için protesto gösterileri düzenlenmişti¹⁵⁶⁹.

Savaş başladıktan sonra Balkan müttefiklerinin Ekim-Kasım ayı içerisindeki hızlı ilerleyişi ve Bulgaristan'ın, Romanya sınırlarına doğru da genişlemesi ister istemez, Romanya'yı endişelendirdiği gibi savaşa girmek için fırsat kollar hale getirmişti¹⁵⁷⁰. Çünkü Romanya, savaş sonucunda Balkanlarda bir sınır değişikliği olacağını düşünmemekteydi. Ancak oluşan yeni durum Romanya'yı, Dobruca ve Tuna Nehri'nin güneyi ile ilgili harekete geçirmiş ve Avrupa devletleri nezdinde girişimde bulunup bu bölgenin kendisine ait olduğu belirtilmişti. Bu konuda 25-26 Kasım 1912'de Romanya Başbakanı Titu Mairescu ile Bulgaristan Başbakanı Stoyan Danev Bükreş'te bir araya gelmişti. Görüşmelerde Danev, sorunların Türkiye ile barışın sağlanması sonrasına bırakma taraftarıyken Mairescu, Türkiye ya da Avrupa devletleri etkisinde kalmadan iki bağımsız devlet olan Romanya ve Bulgaristan arasında anlaşmazlıkların acilen karara bağlanmasını istemekteydi¹⁵⁷¹.

¹⁵⁶⁷ Nurten Çetin, "Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı'na Girişi ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, 2016, s. 536-537.

¹⁵⁶⁸ Daniela Viktoria Buşa, "Romanya ve Balkan Savaşları: Balkanlar Üzerine Mülâhazalar", *Uluslararası Balkan Sempozyumu Balkan Savaşlarının 100. yılı*, İstanbul 2012, s. 359.

¹⁵⁶⁹ Ömer Metin, "Balkan Savaşlarında Romanya'nın Askerî ve Siyasi Stratejisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, S. 3, 2020, s. 967.

¹⁵⁷⁰ William M. Sloane, *a.g.e.*, s. 168-169.

¹⁵⁷¹ Ömer Metin, "İkinci Balkan.", s. 178.

Bu süreçte Romanya'nın, Almanya'dan 100 askerî araç siparişi verdiği ve kendi fabrikalarında da gece gündüz üretim yaptığına dair faaliyetleri kamuoyuna yansımaktaydı. Bu hazırlıkların farkında olan Bulgaristan başdelegesi Danev, yaptığı açıklamada, Romanya ve Bulgaristan arasında uzlaşılamayacak bir meselenin olmadığını ifade etsede gidişat farklı yöndeydi¹⁵⁷².

2. Siyasi Gelişmeler

Londra Antlaşması imzalanmış olsa da Balkan müttefikleri arasındaki memnuniyetsizlik devam etmekteydi. Sırbistan Başbakanı Nikola Pasic, mecliste yaptığı konuşmada Bulgaristan ile yapmış oldukları ittifak anlaşmasında, Edirne'nin zaptı konusunda herhangi bir maddenin olmadığını ancak Bulgar birliklerinin buralarda toprak kazandıklarını belitti. Sırbistan'ın ise ittifak anlaşması maddelerinde bulunduğu halde Arnavutluk toprakları ve Adriyatik sahillerinde kendilerinin zapt etme haklarının olduğu yerlerin, Avrupa devletlerinin engellemesi sonucu ele geçirilemediği ileri sürüldü. Bunun için ittifak antlaşması maddelerinin tekrar düzenlenmesi gerektiğini ifade eden Pasic, telafi olarak Makedonya'nın kendilerine terk edilmesi gerektiği beyanında bulundu. Bunun üzerine Bulgaristan'ın yaptığı cevabi açıklamada ise madem Edirne ve Trakya toprakları ittifak anlaşması maddelerinde yoktu, o zaman Edirne kuşatmasında hatta Kırklareli, Lüleburgaz ve Çatalca Muharebelerinde Sırp askeri ve topçusunun ne işi olduğu ve Bulgar ordusuna neden destek verdikleri sorularak, Sırbistan'ın istekleri reddedilmekteydi¹⁵⁷³.

Bulgaristan'da uzun süredir Çar Ferdinand ve Başbakan Geşov arasında anlaşmazlıkların olduğu bilinmekte ve bu durum Sofya gazetelerine aksedecek kadar âşikardı¹⁵⁷⁴. Sırbistan ve Bulgaristan arasında gerilimin arttığı bu zamanda Balkan devletleri arasında ittifak anlaşmalarının imzalanmasında önemli katkıları olan Bulgaristan Başbakanı Geşov, Sırp-Bulgar sınırı Tsaribrod'da Pasic ile 1 Haziran'da bir araya geldi. Belki de son kez uzlaşma sağlamaya çalıştıysa da bu görüşmeden bir

¹⁵⁷² *Sabah*, R. 2 Kânunusani 1328/M. 15 Ocak 1912, Nr. 8379, s. 2.

¹⁵⁷³ *İkdam*, R. 18 Mayıs 1329/M. 31 Mayıs 1913, Nr. 5846, s. 1.

¹⁵⁷⁴ *Sabah*, R. 19 Mart 1329/M. 1 Nisan 1913, Nr. 8455, s. 1.

sonuç alınamamıştı. Sonrasında ise zaten, Geşov istifa etmiş Bulgaristan'da, Rus yanlısı Stoyan Danev 15 Haziran'da yeni başbakan seçilmişti. Danev, verdiği beyanat da Makedonya topraklarının paylaşımı konusunda Sırbistan ile yaşanan sorunlarda geri adım atmayacağını ve sonuç ne olursa olsun katlanacağını ifade etmişti¹⁵⁷⁵. Bu durum, Danev ve ordu komutanları arasında görüş ayrılığına sebep olsa da, çok geçmeden Bulgar ordusu 29-30 Haziran gecesi 75.000 kişilik bir kuvvetle Kuzey Makedonya topraklarına karşı saldırıya geçti¹⁵⁷⁶.

Balkan müttefikleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar devam ederken, Osmanlı Devleti de bir suikast olayıyla sarsıldı. Bâb-ı Âli baskını sonrası hükûmeti kuran Mahmut Şevket Paşa¹⁵⁷⁷, İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in muhtemel bir suikasta karşı ikazlarını dikkate almayarak 11 Haziran 1913'te otomobiliyle Bâb-ı Âli'ye gittiği bir sırada yolda silahlı saldırı sonucu öldürüldü¹⁵⁷⁸. Hüseyin Cahit Yalçın'a göre bu suikastın sorumluları İttihatçılara olan düşmanlıklarından dolayı Hürriyet ve İtilafçılardı. Hâlbuki Bâb-ı Âli baskını sonrası İttihat ve Terakki, son derece sağduyulu bir politika takip etmekteydi. Eğer muhalifleri ezici, yıldırıcı, yok edici siyaset takip etse bu bir nebze anlaşılabilirdi. Ancak İttihatçılar, bilhassa iç siyasette anlaşmazlıkları tazelemekten ya da yeni düşmanlıklar yaşanmasından kaçınmaktaydı. Zira temel hedefleri Balkan Savaşı'nda ülkenin kaybettiği onur ve çıkarları korumaya çalışmaktaydı¹⁵⁷⁹. Cemal Bey'e göre ise suikast, dış destekli de olmuş olabilirdi. Özellikle İngiliz Büyükelçiliği'nin rolü üzerinde duran Cemal Bey, İngiliz sefaret tercümanı Fitzmaurice'nin Kâmil Paşa ile olan yakınlığına dikkat çekmekte yine Kâmil Paşa'nın İstanbul'u terk ederken yanında İngiliz sefiri Sir Lowther'in olduğunu ifade etmekteydi¹⁵⁸⁰.

Bu münakaşalar sürerken Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle boşalan sadaret makamına kimin geçeceği sorunu ortaya çıktı. Bundan dolayı Meclis-i

¹⁵⁷⁵ Jacob Gould Schurman, *a.g.e.*, s. 97-98; Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁵⁷⁶ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 3 July 1913, Nr. 3070, s. 3.

¹⁵⁷⁷ Hüsametdin Ertürk, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁵⁷⁸ Hacer Göl, "Belgelerle Mahmut Şevket Paşa Suikastı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 7, S. 1, 2021, s. 346.

¹⁵⁷⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Yay. Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1976, s. 190-191.

¹⁵⁸⁰ Nevzat Artuç, *a.g.e.*, s. 118.

Vükelâca hazırlanan bir mazbata Şeyhülislam Esad Efendi ve Adliye Nazırı İbrahim Bey tarafından Sultan Mehmet Reşad’a takdim edilerek, Hariciye Nazırı Said Halim Paşa’nın Sadarete getirilmesi istenmişti. Hâlbuki Sultan Mehmet Reşad’ın bu hususta tereddütleri vardı ve kendisi Avusturya’da bulunan Hüseyin Hilmi Paşa’yı göreve getirmek istiyordu. Dolayısıyla Hüseyin Hilmi Paşa dönene kadar, Said Halim Paşa’nın Sadaret Kaymakamı olarak atamasını yaptı. Akabinde Hariciye Nazırlığı görevini devam ettirmesini istedi. Ancak Said Halim Paşa’nın, Hüseyin Hilmi Paşa sadaretinde bu görevi yürütemeyeceğini bildirip istifa etmesi üzerine, Sultan Mehmet Reşad, “*Bunların istediklerini yapmaktan başka çare yoktur.*” diyerek, 12 Haziran 1913’te Said Halim Paşa’yı asaleten Sadarete atadı¹⁵⁸¹. Zaten aksi bir karar, İttihatçılar tarafından kabul edilemezdi. Böylece yeni kurulan kabine tamamen İttihat ve Terakki yanlılarından teşekkül ettirildi¹⁵⁸².

B. Osmanlı Ordusunun Çatalca’dan İleri Harekâtı ve Edirne ile Kırklareli’nin Geri Alınması

Müttefik devletlerin arasındaki ittifakın bozulmasından sonra Balkanlar’da yeni bir savaşın başladığı, Sofya gazetelerinin Bulgaristan sınırlarının belli noktalarında Sırp ve Yunan ordularıyla çatışmaların yaşandığı yönünde haberlere yer vermesiyle duyuldu. Müttefikler arası anlaşmazlıklar uzun süredir zaten bilinmekteydi. Ancak bu kadar kısa sürede savaşa dönüşmesi Osmanlı idarecileri açısından da tam bir sürpriz oldu. Bulgaristan çatışmalarının sebebinin Yunanistan ve Sırbistan’dan kaynaklandığını ileri süren bildiri yayımlandı¹⁵⁸³. Aynı şekilde Atina gazeteleri de Bulgaristan ordusunun tarafsız bölgeyi geçerek birçok noktadan Yunan karakollarına saldırdığını ve bunu savaş ilan etmeden yaptıklarını ileri sürmekteydi. Londra gazeteleri ise müttefikler arası çatışmaların başladığı ama henüz savaşa dönüşmediğini, tarafların her birinin çatışmaların sorumlusu olarak karşı tarafı gösterse de asıl sebep olarak Türklerden alınan toprakların paylaşılabilmesi gösterildi¹⁵⁸⁴. Viyana gazetelerinde ise Balkan müttefikleri arasında yeni bir savaşın

¹⁵⁸¹ Ali Fuad Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 100-101.

¹⁵⁸² Ziya Nur Aksun, *a.g.e.*, s. 131; Ahmet Şeyhun, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁵⁸³ *Sabah*, R. 18 Haziran 1329/M. 1 Temmuz 1913, Nr. 8546, s. 2; W.H. Crawford Price, *The Balkan Cockpit*, T. Werner Laurie Limited, London 1914, s. 272-273.

¹⁵⁸⁴ *The Sun*, 1 July 1913, Vol. LXXX, Nr. 304, s. 3.

çıkarmasının, Bulgaristan'ın yapacağı fedakârlıklara bağlı olduğu belirtildi. Bükreş'ten aktarılan haberlerde, Romanya'nın savaşa girmesi durumunda, tüm parti temsilcilerinden oluşan bir milli mütabakat hükûmeti kurulacağı ve her partiyi üç bakanın temsil edeceği ifade edilmişti¹⁵⁸⁵. Hâlbuki Çar Ferdinand, savaştan yorgun ve bitkin çıkmış ordusuna rağmen yeni bir savaşa girmekten çekinmemiş, yapılan diplomatik uyarıları göz ardı etmiş hatta artık savaş istemeyen kamuoyunun tepkisini dahi dikkate almamaktaydı¹⁵⁸⁶. Dolayısıyla ani bir kararla Bulgaristan ordusu, Savov komutasında 29-30 Haziran 1913 gecesi Makedonya'da Vardar Nehri üzerinde toplanan Sırp-Yunan müttefik ordusuna taarruza geçmesiyle Balkanlarda savaş yeniden başladı¹⁵⁸⁷. Makedonia gazetesi savaş ilan etmeden Bulgaristan'ın müttefiklerine saldırmasını milletlerarası hukuka aykırı ve ikiyüzlülük olarak değerlendirdi¹⁵⁸⁸. Roma gazetelerinde ise Balkanlarda yeni bir savaşın önüne geçilmesi ve barışın sağlanması gerektiğine vurgu yapılmaktaydı¹⁵⁸⁹.

Bu gelişmeler, Birinci Balkan Savaşı'nda Avrupa topraklarının neredeyse tamamını kaybeden Osmanlı Devleti açısından kayıplarını telafi etmek için bir fırsat, hatta son şans olabilirdi. Ancak Osmanlı idarecileri bu ani gelişme karşısında ilk günlerde temkinli adımlar atmaktaydı. Çünkü yanlış yapılacak bir hamle daha büyük felaketlere sebep olabilirdi¹⁵⁹⁰. Londra Antlaşması'nda çizilen Midye-Enez Hattı'nı geçmek konusunda Avrupa devletlerinin düşüncelerini öğrenmek için 2 Temmuz'da Avrupa'da bulunan büyükelçilerin görüşleri istendi. İngiltere'de bulunan Tevfik ve Hakkı Paşalar henüz ordunun bir harekâta bulunmaması gerektiğini bildirdi. Fransa'da bulunan Rıfat Paşa verdiği cevapta, tarafsız kalınması gerektiğini belirtti. Lakin Osman Nizami Paşa yerine Berlin Büyükelçiliği görevine atanan Mahmut Muhtar Paşa¹⁵⁹¹, fırsatın değerlendirilmesi ve Bulgaristan ile savaşa girilmesi

¹⁵⁸⁵ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 2 July 1913, Nr. 3068, s. 2.

¹⁵⁸⁶ John Reed, *Balkanlarda Savaş*, Çev. F. Burak Aydar-Sevgi Tamgüç, Pencere Yayınları, İstanbul 2006, s. 275-276.

¹⁵⁸⁷ Salim Aydın, *a.g.e.*, s. 474.

¹⁵⁸⁸ Atilla Birbir, "Yunan Basınında Balkan Savaşları: Embros, Skrip ve Makedonia Gazeteleri", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C. 1, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü, Edirne 2020, s. 379.

¹⁵⁸⁹ *Sabah*, R. 19 Haziran 1329/M. 2 Temmuz 1913, Nr. 8547, s. 1.

¹⁵⁹⁰ Necdet Hayta-Tolga Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁵⁹¹ *BOA*, İ.HR., Nr. 430, 53-1. (R. 18 Mart 1329/M. 31 Mart 1913 Hariciye Nâzırı Mehmet Said Halim Paşa'dan, Sadaret Penahi'ye gönderilen evrak)

konusunda ısrarcıydı. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti 6 Temmuz'da Midye-Enez Hattı'na kadar ordunun ilerlemesine karar verdi. Ahmet İzzet Paşa, buralara kadar olan yerlerin boşaltılmasını Bulgar komutanlığından istedi¹⁵⁹².

Bu günlerde kamuoyunu meşgul eden bir diğer husus da Romanya'nın, Bulgaristan'a savaş ilan edip etmeyeceğiydi. Bükreş'ten verilen haberlerde Bulgaristan-Yunanistan ve Sırbistan arasında olan savaşa, Romanya'nın bütün ordularıyla dâhil olacağı ifade ediliyordu¹⁵⁹³. Bulgaristan Başbakanı Danev'in ise eski müttefikleriyle girdikleri savaşta Romanya'nın tarafsız kalmasını sağlamak için temaslarda bulunduğu yönünde haberler kamuoyunu meşgul etmekteydi¹⁵⁹⁴. Böyle bir ortamda Osmanlı Hükûmeti'nin ne yapacağı konusunda siyasi belirsizlik devam ederken, ordu hareketsiz bir şekilde beklemekteydi. Hâlbuki yabancı gazetelerde Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a karşı Yunanistan ve Sırbistan'ın yanında savaşa dâhil olacağı iddia ediliyordu¹⁵⁹⁵. 11 Temmuz'da Romanya'nın Bulgaristan sınırlarını geçerek savaş ilan ettiği haberlerinin duyulması¹⁵⁹⁶, 13 Temmuz'da ise Yunanistan'ın Dedeağaç'a asker çıkardığı haberleri, hükûmeti yeni adımlar atmaya mecbur bıraktı. Tanin gazetesinde de artık harekete geçilmesine dair haberler çıkmakta, Dedeağaç'ın konum olarak hat başı olduğu ve trenle Edirne'ye birkaç saat mesafede olduğu, Bulgar ordusunun Edirne'de muhtemel bir Yunanistan taarruzuna karşı duracak askerinin olmadığı yazılmaktaydı. Bundan dolayı Yunan askerinden önce Bolayır Kolordusu'nun bir an önce harekete geçmesinin askerî ve siyasi zorunluluk olarak görülmekteydi. Aksi takdirde Edirne'nin Yunanistan'ın eline geçmesinin yeni bir harekât gerektireceği ve şehirdeki Türklerin bundan zarar göreceği üzerinde durulmaktaydı. Zaten Romanya'nın bile harekete geçtiği bir zamanda üzerinde halen Osmanlı dumanı tüten yerlere karşı harekete geçilmemesinin izahının neredeyse mümkün olamayacağı üzerinde durulmaktaydı¹⁵⁹⁷.

Romanya'nın, Dobruca'dan geçerek Rusçuk ve Şumnu'ya yaklaşması üzerine yeni harekât tarzının belirlenmesi için Meclis-i Vükelâ toplandı. Gerçekleşen

¹⁵⁹² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II..., s. 403,407.

¹⁵⁹³ *Sabah*, R. 18 Haziran 1329/M. 1 Temmuz 1913, Nr. 8546, s. 2.

¹⁵⁹⁴ *Sabah*, R. 19 Haziran 1329/M. 2 Temmuz 1913, Nr. 8547, s. 1.

¹⁵⁹⁵ *The Sun*, 2 July 1913, Vol. LXXX, Nr. 305, s. 3.

¹⁵⁹⁶ *Tanin*, R. 29 Haziran 1329/M. 12 Temmuz 1913, Nr. 1659, s. 1.

¹⁵⁹⁷ *Tanin*, R. 30 Haziran 1329/M. 13 Temmuz 1913, Nr. 1660, s. 1.

celsede, Sadrazam Said Halim Paşa, Adliye Nazırı İbrahim Bey, Maliye Nazırı Rıfat Bey, Maarif Nazırı Şükrü Bey ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey Bulgarlara karşı harekâtı desteklemekteydi. Fakat Nafia Nazırı Osman Nizami Paşa, Ticaret Nazırı Süleyman Elbistani Efendi ve Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendi siyasi yollardan Bulgarların ikna edilmesi taraftarıydı ve Bahriye Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa da bu görüşü desteklemekteydi. Toplantı başında çekimser kalan Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa, daha sonra hariciyenin dış politikasında herhangi bir sorun olmayacaksa, ordunun taarruza hazır olduğunu belirtmiş ve nihayetinde ordunun taarruza geçmesi kararı alındı¹⁵⁹⁸. Ancak Ahmet İzzet Paşa'yı endişelendiren bir diğer konu ise böylesi bir harekâta ordunun ihtiyaç duyduğu giderleri karşılamak için gerekli mali altyapının olup olmadığıydı. Bu hususta kendisine açıklama yapmak üzere Talat Bey, Ahmet İzzet Paşa ile görüşmüş ve Reji İdaresi'nin imtiyaz süresinin uzatılmasıyla görevli olduğu ve böylece ekonomik kaynak sağlanacağını ifade etti¹⁵⁹⁹. Reji İdaresi'nden, 20 Temmuz'da 300.000 lira, 5 Ağustos'ta 700.000 lira ve bir ay içerisinde de 500.000 lira imtiyazın on yıl uzatılması karşılığında verilecekti. Bunun dışında Ouchy (Uşi) Antlaşması gereği 8 Ağustos'ta alınması gereken paradan 500.000 lira avans çekilmiş, yine Duyûn-ı Umûmiye İdaresi'nden 10 ve 19 Temmuz'da alınan yüzer bin lira ile 200.000 lira kaynak daha sağlanmıştı. Bu para ilk etapta Edirne'nin kurtarılmasına yeterdi¹⁶⁰⁰.

13 Temmuz'da Midye-Enez Hattı'na ileri hareket emri alan Türk ordusu¹⁶⁰¹, sağ cenahtan Abuk Ahmet Paşa komutasında Kırklareli üzerine, sol cenahtan Hurşid Paşa komutasında Edirne üzerine harekete geçti. Fahri Paşa komutasındaki Bolayır Kolordusu'na ise Dimetoka istikametinde ilerleme emri verildi¹⁶⁰². Fakat Osmanlı ordusunun hangi yol güzergâhı takip ederek ilerleyeceği kamuoyunu meşgul etmekteydi. Çünkü Edirne'ye ulaşmak için takip edilecek birçok yol vardı. Kuş uçuşu Çatalca'dan 170 km, Tekirdağ'dan 100 km, Bolayır'dan 120 km'ydı. Çatalca hattının 25 km olduğu düşünülürse ordunun birkaç noktadan hareket edeceği

¹⁵⁹⁸ Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁵⁹⁹ Cemal Paşa, *Hatırat (1913-1922)*, Yay. Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012, s. 92.

¹⁶⁰⁰ Necdet Hayta-Tolga Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁶⁰¹ Mehmet Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca...*, s. 70.

¹⁶⁰² Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 171.

öngörüldü. Buna göre sağ kanattan, Terkos-Belgrad-Saray-Vize-Midye istikametinde ilerlenecekti. Ancak bu hattın yolları ormanlık ve bozuktu. Merkezden tren yolu hattı takip edilerek Çatalca-Çerkezköy-Çorlu-Muratlı istikametinde ilerleyecek. Sol kanattan ise Ergen Nehri'ne kadar Marmara sahilini takip eden yolu tutmak üzere Mimarşinan'dan hareket edilerek Çorlu'ya ulaşıldıktan sonra Tekirdağ'a inerek buradan Hayrabolu yolu tutulup bir taraftan da Marmara sahilleri işgal edilecekti. Mevsimin bahar ya da kış olmaması ordunun harekâtını engellememekte ve asker, günlük 25 km mesafe kat edebilmekteydi¹⁶⁰³.

Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa tarafından 13 Temmuz'da Sürgünköy'den kuvvetlerine gönderilen emir ve talimatlar şöyleydi:

- 1- Karşılarında bulunan Bulgar taburlarının perakende bir şekilde cephemizden batı istikametine geçen yollarla çekildiği görülmüştür.
- 2- Sol Cenah Ordusu ileri karakollarıyla Sarıköy Çiftliği kuzeyindeki 1060 rakımlı tepe – Bosnaköy doğusundaki vadi hattında ilerleyecektir.
- 3- I. Kolordu Sürgünköy Zahracı Çiftliği-Fenar (Fener) hattının kuzeyindeki bölgede, III. Kolordu ise güneyindeki bölgede geceleyecektir. Kolordu birliklerinden 21. Tümen askerlerinin kasabaya girmemek şartıyla Fenar-Bayağca hattının batı taraflarını ileri karakollarıyla işgal edecektir. Elazığ Tümeni Sürgün köyünün güneyinde, Amasya Tümeni Kumburgaz'da geceleyecektir. Beşinci Süvari Alayı'nın İleri karakolları Kalburı Deresi'ne kadar ilerleyecek ve keşif kolları ile teması kaybetmemek üzere ileri sürerek bölge civarında geceleyecektir. Ereğli'ye çıkarılması muhtemel gönüllü müfrezesi ile irtibat sağlanarak o istikamete keşif kolu sevk edilmeli, Silivri Tümeni doğusuna konacak helyosta ile irtibat temin olunmalıdır.
- 4- I. Kolordu karargâhı Kadıköy'de, 31. Tümen Bayağca da 4. Tümen Silivri de Elazığ Tümeni Sürgünköy güneyindeki çiftlikte, Amasya Tümeni Kumburgaz da olacaktır¹⁶⁰⁴. Telsiz telgraf hattı Silivri'ye getirilerek buradan donanma ile de irtibatın kurulması sağlanacaktır.

¹⁶⁰³ *Tanin*, R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913, Nr. 1661, s. 1-2.

¹⁶⁰⁴ *ATASE*. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 2. (R. 30 Haziran 1329/M. 13 Temmuz 1913 Sürgünköy'de Sol Cenah ve X. Kolordu Komutanı Hurşid Paşa'dan verilen ordu emri)

- 5- Askerin, yol ve geçitler üzerinde ordugâha sokulup istirahat etmeleri sağlanacağından buralarda karakol tertibatı alınacaktır.
- 6- Ordu karargâhı bu geceyi Silivri'de geçirecek ve karargâhın yeri büyük bir lüks lambası ile aydınlatılacaktır¹⁶⁰⁵.

Hurşid Paşa, 13 Temmuz gece saat 23.30'da Silivri'de bulunan karargâhtan gönderdiği ordu emrinde, ordunun 14 Temmuz'da yapılacak harekât şeklinde tespit etmekteydi.

- 1- Bugün karşıımızdan çekilen Bulgarların 48'nci İhtiyat Alayına mensup en fazla iki tabur olduğu ve süvarilerinin de 8. Alaya mensup olduğu anlaşılmıştır. Bunlar Çanta Deresi'nin batısına kadar sürülmüştür.
- 2- Ordu yarın ileri yürüyüşüne devam edecektir. İkinci Kolordu Sinekli-Velimeşe Çiftliği hattı dâhil kuzeyindeki bölgeden ilerleyecektir. Müstakil Süvari Tugay'ı 1 Temmuz'da Ohlas Çiftliği'ne kadar ulaşacaktır.
- 3- Sol Cenah Ordusu yarın öncüleriyle öğleden sonra saat 18.30'da Küçükçavuşlu-Ereğli hattına kadar ilerlemiş olacak ve süvarisiyle Yulaflı - Çorlu hattını tutacaktır.
- 4- X. Kolordu 31. ve Elazığ Tümenlerinden oluşan sağ kol, Yalaca-Çanta - Değirmenköy yolundan hareket edip, öncüleriyle Değirmenköy batı sırtlarına, 4. Tümen Silivri-Kepenli yolundan hareketle öncüleriyle Kepenkli'ye, Amasya Tümeni Silivri batı sırtlarına kadar yürüyecektir.
- 5- I. Kolordu, X. Kolordu sağ cenah kolunun takip ettiği yolun kuzeyindeki bölgeden ilerleyecektir.
- 6- Kolordu süvarileri yarın sabah erken saatlerde hareket edecektir. Birinci Kolordu süvarisi Yulaflı İstasyonu'nu elde tutarak istasyonun batı sırtlarını, yine Beşinci Süvari Alayı Çorlu İstasyonu'nun batısındaki sırtları tutacaktır.
- 7- X. Kolordu'nun birinci erzak kolu Silivri'de kalacak, ikinci erzak kolu 31. ve Elazığ Tümenleri ile sağ kolu takip edecek ve diğer erzak kolu ve cephan kolları da 4. Tümeni takip edecektir.

¹⁶⁰⁵ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 2a. (R. 30 Haziran 1329/M. 13 Temmuz 1913 Sürgünköy'de Sol Cenah ve X. Kolordu Komutanı Hurşid Paşa'dan verilen ordu emri (5))

- 8- X. Kolordu Telgraf Müfrezesi ve helyosta müfrezeleri 4. Tümen ile birlikte hareket edecektir. Yine, her iki kolordu muharebe müfrezeleri birleşerek Silivri-Kepenli yolu boyunca telgraf hattı döşemeye devam edeceklerdir. Mülkiye telgraf müfrezeleri ise malzeme geldiği zaman Mimarsinan-Silivri kablosunu hatta çekecektir.
- 9- Gönüllü müfrezeleri Ereğli ve Tekirdağ bölgelerinde birer çevik birlik bıraktıktan sonra elde kalan kuvvetler ile Ereğli'den Çorlu üzerine yürüyerek o civardaki süvariye destek olacak ve Tekirdağ Müfrezesi Muratlı İstasyonu'nu işgal edecektir¹⁶⁰⁶.

Osmanlı ordusu, Çatalca hattından batıya doğru hızla ilerlerken Bulgar ordusu da aynı hızda geri çekilmekteydi. Aslında Bulgaristan, Trakya Bölgesi'nden askerini tahliye etmeye daha önce başlamıştı. Bu konuda Hurşid Paşa'nın Başkumandanlık Vekâleti'ne 14 Temmuz'da gönderdiği telgrafta, Edirne'de Ağır Topçu 9. Alay çavuşlarından olup 20 gün önce Uzunköprü istasyonuna gönderilen ve oradan 12 gün önce firar etmiş olan İbrahim oğlu İsmail'in verdiği malumatı aktararak; Bulgaristan'ın bir buçuk ay önce Edirne'yi tamamen tahliye ettiklerini ifade etmiştir. Bulgarların Edirne'deki bütün toplarını ve tüm malzemelerini hatta en adi sandalyelerini bile Bulgaristan'a naklettiklerini belirten İsmail Çavuş, Bulgarların 20 gün önce Edirne'de yaklaşık yüz müstahfız asker ve er, Uzunköprü'de de elli müstahfız asker bıraktıklarını belirtmiştir. Bırakılan bu askerlerin görevi ise Dedeoğlu üzerinden Sofya'ya devam eden erzak nakliyatında güvenliği sağlamaktır¹⁶⁰⁷.

Hurşid Paşa, 15 Temmuz'da Sol Cenah Ordusu'na verdiği emirde:

1. Karşımızdaki Bulgar birlikleri çekilmektedir. Edirne, Bulgar ordusu tarafından tamamen tahliye edilmiş ve az sayıda bir müfrezesi kalmıştır.

¹⁶⁰⁶ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 4. (R. 30 Haziran 1329/M. 13 Temmuz 1913 Silivri'de Sol Cenah Komutanlığı'ndan verilen ordu emri)

¹⁶⁰⁷ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 7-1. (R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913 Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'dan Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

2. Ordu ertesi gün ileri yürüyüşüne devam edecektir. 15 Temmuz günü II. Kolordu Büyükçavuşlu-Velimeşe-Karamehmed yoluyla ve yolun kuzeyinden hareket ile Karamehmed'e ulaşacak, Müstakil Süvari Tugayı Küçükkarıştıran'a sevkedilecektir.
3. Sol Cenah Ordusu da aynı gün akşam 18.00'e kadar Karamehmed-Bayatlı çiftlik (Balabanlı) hattına ulaşmış olmalıdır.
4. I. Kolordu Esedce-Çorlu yolu hariç kuzeyden hareketle Yulaflı-Mandıra hattı kuzeyine gidecek ve öncülerini Ergene Nehri'nin doğu sırtlarına gönderecektir. Takip olunacak yolların keşifi önceden yapılmalıdır. I. Kolordu karargâhı Yulaflı'da geceleyecektir.
5. X. Kolordu'nun Albay Fahrettin (Türkkan) Bey komutasında olan 31. Tümeni, Esedce-Çorlu yoluyla Çorlu'nun kuzeyinden ve istasyonun doğusundan geçecek, öncülerini Ergene Nehri doğu sırtlarına gönderilecektir. Kaymakam Muhittin (Akyüz) Bey komutasındaki 4. Tümen ise Çorlu yoluyla güneye yönelerek Bayatlı çiftlik istikametine hareket edilecek, öncülerini 17 rakımlı tepenin batı sırtlarını tutacaktır. Elazığ Tümeni, bugün kolbaşıyla Çanta Deresi doğusuna ulaşarak 15 Temmuz'da 31. Tümeni takiben Çorlu'nun doğusuna ve yolun kuzeyine ulaşacaktır. Amasya Tümeni, 4. Tümeni takip ederek Silivri-Çorlu yolunun güneyine ve kolbaşıyla Çorlu hizasına gelecektir. Beşinci Süvari Alayı, Muratlı'ya gidecek Hayrabolu'yu bir keşif bölüğüyle işgal edecek ve bunun vasıtasıyla Bolayır Kolordusu'yla irtibat sağlayacaktır.
6. Telsiz telgraf ve helyosta müfrezeleriyle sahra postası karargâh ağırlıklarıyla beraber 4. Tümen ağırlıklarının başında yürüyecektir. Asma telgraf hattı yapılıncaya Silivri-Mimarsinan hattının kablosu toplanıp, hat Silivri-Çorlu arasına çekilecektir¹⁶⁰⁸.
7. Tayyare zâbiti, tayyare mektebine müracaatla oradan alacağı otomobiliyle ertesi gün Çorlu'ya gelerek tayyare istasyonunu inceleyecektir.

¹⁶⁰⁸ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 5.(R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913 Silivri Karargâhı'ndan Sol Cenah ve X. Kolordu Komutanı Hurşid Paşa'dan verilen ordu emri (7)).

8. Sol Cenah karargâhı ertesi akşam Çorlu'ya ulaşmış olacaktır¹⁶⁰⁹.

Tanin gazetesinin haberinde, Osmanlı ordusunun tahmin edilenden hızlı ve düzenli bir şekilde yürüdüğü, herhangi bir Bulgar mukavemetiyle karşılaşmadığı ifade edilmişti. Rusya ve Fransa sefirlerinin ise Bâb-ı Âli'ye giderek bir an önce muharebeye son verilmesini istedikleri yazılmıştı¹⁶¹⁰. Aynı günlerde Londra Avam Kamarası'nda Türklerin Midye-Enez sınır hattını ihlal edip etmeyeceği konusu ele alınırken Bulgaristan'da, kabine krizi yaşanmaktaydı. Çözüm olarak ise bütün partilerin bir arada olduğu bir kabinenin kurulması tartışılmaktaydı¹⁶¹¹. Enver Bey ise 14-15 Temmuz'da Başkumandanlık Vekâletine gönderdiği telgrafta süvari birliklerinin Çorlu'yu işgal ettiğini bildirmiş¹⁶¹², 15 Temmuz'da Bulgar Kaymakamı'ndan Çorlu teslim alınmış ve Sol Cenah Ordu Karargâhı buraya taşınmıştı. Askerin oldukça yorgun olduğunu bildiren Binbaşı Hafız Hakkı, erzak kollarıyla tümenlerin arasında beklenildiği gibi irtibatın sağlanamadığı, ordunun 7-14 günlük yiyeceğinin olduğu, iâşe ve yürüyüş düzeninin sağlanması için ordunun ertesi gün istirahat etmesinin faydalı olacağı önerisinde bulunmuştu¹⁶¹³. Bulgaristan kuvvetleri geri çekilirken yaptıkları zulüm ve tahribatın yanında koyun ve sığır sürülerini de kaçırdıkları için civar köylerden bunların temini de mümkün olmamaktaydı¹⁶¹⁴.

Sol Cenah Ordusu'nun Çorlu'yu Bulgar kuvvetlerinin işgalinden kurtarması sonrası, bu bölgede bulunan Bulgar 10. Tümeni'nin 47. ve 48. Alaylarına bağlı ihtiyat taburları ve 8. Süvari Alayı'nın birkaç bölüğü Muratlı-Lüleburgaz istikametine çekildi. 47. Alayın 1. Taburu'nun da halen Çorlu civarında olduğu tespit

¹⁶⁰⁹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 5-1. (R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913 Silivri Karargâhı'ndan Sol Cenah ve X. Kolordu Komutanı Hurşid Paşa'dan verilen ordu emri (7)).

¹⁶¹⁰ Tanin, R. 2 Temmuz 1329/M. 15 Temmuz 1913, Nr. 1662, s. 1.

¹⁶¹¹ Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 19 July 1913, Nr. 3098, s. 2.

¹⁶¹² ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 9. (R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913 Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Bey'den Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgraf).

¹⁶¹³ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 13. (R. 2 Temmuz 1329/M. 15 Temmuz 1913 Çorlu'dan Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harbiye Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Çerkezköy'de Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁶¹⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 395.

edilmişti¹⁶¹⁵. Sağ Cenah Kumandalığından bildirilen telgrafta ise Çatalca hattından yürüyüşe başlandığı günden 15 Temmuz'a kadar karşılarında Bulgarların 47. Piyade Alayı'na bağlı bir tabur ve bir miktar süvarinin geri çekildikleri bildirildi. Yine aynı gün Midye'de Bulgaristan'ın 15 Jandarması, Sultanbağcı civarında süvari ve komitecilerle takviye edilmiş bir bölüğü, Karatepe'de 35 askeri, Istranca-Saray yolu üzerinden de Vize'ye çekilen 600 kişilik iki bölük askerileri olduğu görüldü. Bunun yanında Küçük Manika'da 200 asker ve 7 süvari ile 60 kadar askerinde Midye-Vize istikametinde olduğu tespit edildi¹⁶¹⁶.

16 Temmuz'da Hurşid Paşa, verdiği ordu emrinde, ordunun asıl kuvvetlerinin Ergene Nehri hattında toplanmasını isterken Müstakil Süvari Tugayı'nın Küçükkarıştıran'a, II. Kolordu'nun da Karamehmed-Geçitler hattına ilerleyeceğini bildirdi. Ayrıca I. Kolordu telsiz telgraf, 4., 31. Tümenler helyosta ve Elazığ Tümeni telefonla ordu karargâhıyla irtibat halinde olacaktır. Cephane kolları ve bargir (beygir) deposu bir sonraki emre kadar Çorlu'da kalacak ve erzak kollarına ayrıca emir gönderilecekti. Gelibolu'dan hareket eden Bolayır Kolordusu'na ise Malkara-Keşan hattının kuzeyinde toplanması istendi¹⁶¹⁷.

Bu sırada ordunun bazı birliklerinde iâşe sıkıntısı devam etmekteydi. Binbaşı Hafız Hakkı, 16 Temmuz günkü telgrafında X. Kolordu'nun iâşe durumunun iyi olduğunu et ve ekmeğin bol olduğunu, hayvanlar içinse yeter miktarda arpa bulunduğunu bildirdi. Ancak I. Kolordu'nun iâşe durumu iyi değildi ve koyun bolluğu olmasına rağmen kolordunun büyük çoğunluğuna et ulaşmadı. Bu duruma çözüm için verilen ordu emrinde I. Kolordu için günlük un, pirinç, yağ ve 20 çuval şeker tahsis edilmesiyle ve et ihtiyacını karşılamak için de koyun dağıtımına başlanmasıyla telafi edildi. Ayrıca Tekirdağ'dan gönüllü müfrezesinin gayreti ile

¹⁶¹⁵ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 17. (R. 3 Temmuz 1329/M. 16 Temmuz 1913 Çorlu'da Sol Cenah Kumandanlığı Karargâhı'ndan verilen ordu emri)

¹⁶¹⁶ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-1. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargâhı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁶¹⁷ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 17. (R. 3 Temmuz 1329/M. 16 Temmuz 1913 Çorlu'da Sol Cenah Kumandanlığı Karargâhı'ndan verilen ordu emri).

tedarik edilecek 30 bin kıyye ekmeğin gelmesiyle de I. Kolordu iâşe ihtiyacının tamamen karşılaması planlandı¹⁶¹⁸.

Osmanlı ordusu karşısında hızla gerileyen Bulgar kuvvetlerinin 17 Temmuz'da Lüleburgaz taraflarına çekildiği sol kanatta keşif kolları tarafından muahede edilmişti. Babaeski şimendiferiyle üç bin kadar Bulgar askerinin Lüleburgaz'a geldiği ve sekiz yüz kadar süvari ve piyade askerlerinin de istasyonda olduğu bilgisi verilmişti¹⁶¹⁹. Bulgar ordusu karşısında zaman kaybetmeden ilerleyişine devam etmek isteyen Sol Cenah Ordusu Kumandanı Hurşid Paşa, 18 Temmuz için harekât planında Ergene Nehri'nin geçileceğini Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirdi. Buna göre ordu ve öncüleri Evrensekiz-Alacaoğlu hattını tutacaktı. X. Kolordu Ergene Nehri sol sahiline geçirilerek, 31. Tümen Kayablı civarında, 4. Tümen ve Aşiret Alayı Çengerler yolunun kuzeybatısında, Elazığ Tümeni Seyidler'de, Amasya Tümeni ise Arazlı Çiftliğinde toplanacaktı. I. Kolordu sağ kanat koluyla, Küçükkarıştıran çevresinde sol kanat koluyla, Küçükkarıştıran harabesi kuzeybatısına ulaşacak ve karargâhları yarın, Seyidler İstasyonu'nda olacaktı¹⁶²⁰.

Başkumandanlık ise Sol Cenah Ordusunca yapılması planlanan harekâtın, Bulgar kuvvetlerinde şüphe uyandırmadan icra edilmesini istedi. Aksi takdirde Osmanlı kuvvetlerinin Midye-Enez Hattı'nı geçerek Edirne'ye yürüyeceği fikrinin öğrenilmesi durumunda, Bulgar komutanlar şimendiferle Edirne'ye asker nakledebilirdi. Bunun için harekâtın, Bulgar karargâhınca sezilmeyeceğinden ve Ergene Nehri geçilirken, geçitler noktasında zorluklarla karşılaşılmayacağından emin olunması durumunda harekâtın yapılabileceği, eğer bu şartlar oluşmazsa askerin bir gün daha istirahat etmesinin daha yerinde olacağı bildirildi. Zira Osmanlı kuvvetlerinin bir an önce hareket edip kazanmayı düşündükleri dört beş saatlik bir

¹⁶¹⁸ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 18; ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 18-1. (R. 3 Temmuz 1329/M. 16 Temmuz 1913 Çorlu'dan Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harbiye Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Çerkezköy'de Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁶¹⁹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 23. (R. 5 Temmuz 1329/M. 18 Temmuz 1913 Karahasan Karargâhı'ndan Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'nın Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği telgraf).

¹⁶²⁰ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 22. (R. 4-5 Temmuz 1329/ M. 17-18 Temmuz 1913 Karahasan Karargâhı'ndan Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'dan Başkumandanlık Vekâleti Celilesi'ne gönderilen telgraf).

zaman, Bulgar kuvvetlerinin öğrenmesi durumunda onların bir gün kazanmalarına sebep olabilirdi¹⁶²¹. Böylece, Çatalca hattından hareket eden orduların Ergene Nehri batısına geçmelerine gayri resmî olarak izin verilmişti.

Sofya'dan Bulgar Telgraf Ajansı'nın haberinde, Osmanlı ordusunun Pınarhisar tarafından Midye-Enez Hattı'nı tecavüz ederek 30 km ilerlediği haberi paylaşılmıştı. Yine Paris gazetelerinde çıkan haberlerde de Pınarhisar'ın Osmanlı ordusu tarafından zapt edildiği ve Midye-Enez Hattı'nın tecavüz edildiği yazılmaktaydı. Osmanlı gazetelerinde ise siyasî, hukukî, hissi ve insani sebeplerden dolayı artık Midye-Enez Hattı'nda durmanın mümkün olmadığı ifade edilmekteydi¹⁶²². Sofya'nın, güneyden Yunan, güneybatından Sırp ve kuzeyden de Romanya ordusu tarafından kuşatıldığı, Osmanlı ordusunun ise Edirne'ye girmek üzere olduğu gazetelere yansıyan haberlerdi. Bu durum karşısında Çar Ferdinand'ın, Fransa Başbakanı Poincaré'den arabuluculuk yapmalarını istediği ve Rusya ve İtalya'ya da aynı çağrıda bulunduğu¹⁶²³ hatta, Çar'ın Sofya'dan kaçtığı haberleri yapılmaktaydı¹⁶²⁴.

Midye-Enez Hattı'na ulaşmış olan Sağ Cenah Orduları ise Midye kasabasının doğal bir kale yapısında olduğunu ve Bulgaristan tarafından birçok piyade askeri ve top ile güçlendirildiği görülmüştü. Istranca-Saray yolu üzerinden Vize'ye çekilen askerlerin ise Yüzbaşı Vasilyev kumandasındaki 47. Alayın tabur ve bölükleri olduğu bildirilmişti. 16-17 Temmuz'da Vize'ye Marhalov'un bölüğüyle geldiği ve 120 askerin Evrenli'de 12 askerin de Mengeren'de olduğu tespit edilmişti. Yüzbaşı Vasilyev ve Teğmen Marhalov'un ise 40 kişi kadar bir kuvvetle Vize'de kaldığı, taburlardan bir bölüğünün Vize'de bir gece kaldıktan sonra 18 Temmuz'da Lüleburgaz'a geçtiği ifade edilmişti¹⁶²⁵.

¹⁶²¹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 21. (R. 4-5 Temmuz 1329/M. 17-18 Temmuz 1913 Çorlu'da Karargâh-ı Umûmi'den Başkumandan Vekili'nin, Karahasan'da Sol Cenah Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹⁶²² Tanin, R. 5 Temmuz 1329/M. 18 Temmuz 1913, Nr. 1665, s. 1.

¹⁶²³ The Sun, 20 July 1913, Vol. LXXX, Nr. 323, s. 1.

¹⁶²⁴ The Sun, 19 July 1913, Vol. LXXX, Nr. 322, s. 1.

¹⁶²⁵ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-1. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargâhı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

Artık zaman kaybedilmemesi ve Bulgar kuvvetlerinin Edirne ve Kırklareli’de daha fazla tahribata sebebiyet vermemeleri için ordunun bir an önce Midye-Enez Hattı’nı geçerek ileri hareket etmesi gerekiyordu. Ancak Sadarettin buna dair beklenen karar çıkmadığı için Başkumandan Ahmet İzzet Paşa, orduya ileri hareket emri vermekte tereddüt etmekteydi. Diğer taraftan Romanya, Sırbistan ve Yunanistan, Bulgaristan’a karşı üstün bir şekilde savaşmaktaydı ve her an savaşa son verilebilirdi. Zaten Bulgarlar, Romanya’ya barış görüşmeleri için 17 Temmuz’da teklifte bulunmuşlardı. 19 Temmuz’da toplanan Osmanlı kabinesi, İstanbul’un güvenliği ve Bulgarların işgali altında olan yerlerde Türklere yapılan zulümleri gerekçe göstererek Avrupa devletlerine gönderdiği notada Meriç Nehri sınırlarının da tecavüz edilmeyeceğini bildirdi. Aynı gün orduya, Midye-Enez Hattı’nı geçerek ileri harekât etmesi onayı da verildi¹⁶²⁶.

Bu hususta Hariciye Nezâreti tarafından sefirlerimiz aracılığıyla Avrupa devletleri bilgilendirilerek Osmanlı ordusunun ileri harekâtının sebebi olarak Edirne’nin geri alınması gösterildi. Ancak Edirne alındıktan sonra durulacağı ve kesinlikle Meriç Nehri’nin aşılmayacağı ifade edildi. Buna rağmen İngiliz Hariciye Nazırı Grey, Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada Türkiye, Londra Antlaşması hükümlerini yok sayıp Bulgaristan’a verilen Edirne’yi geri almaya kalkarsa, uğrayacağı zararın çok şiddetli olacağı ve yalnızca Avrupa’daki topraklarını değil belki de İstanbul’u bile kaybedebileceği hususunda tehdit etmekteydi¹⁶²⁷.

Bu tehdit ve olumsuzluklara rağmen imkânlar dâhilinde mevcut durumu zorlayarak da olsa kurtarılması hayati önem taşıyan topraklar mevcuttu. Bu bağlamda Kırklareli’yi geri almak üzere Kurmay Binbaşı Fahrettin (Altay) komutasında Aşiret Süvari Tugayı ve takviye kuvvet olarak da iki süvari bölüğü ve çevik (hafif) piyade alayı görevlendirildi. Edirne’nin geri alınması görevi ise Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Reisi Kaymakam Enver Bey komutasında Müstakil Süvari Tugayı ve takviye

¹⁶²⁶ Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 21 July 1913, Nr. 3101, s. 1; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 406-407; Hüseyin Salman, “II. Balkan Savaşı’nda Geri alınan Edirne ve Kırklareli’nin Bulgaristan’a Tekrar İade Baskılarına Karşı Trakyalıların Tepkileri”, *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri, Ulusal Sempozyum 26 Ekim 2002*, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz 2004, s. 79.

¹⁶²⁷ Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 60.

olarak hafif piyade tugayına verildi. Fahri Paşa komutasındaki Bolayır Kolordusu ise Kuleliburgaz üzerinden Edirne'yi batıdan kuşatacaktı¹⁶²⁸.

Bulgar ordusu geri çekilirken zaman zaman çatışmalar da yaşanmaktaydı. Müstakil Süvari Tugayı Komutanı Miralay İbrahim Bey, 19 Temmuz'da Sol Cenah Kumandanlığına gönderdiği malumatta Bulgar kuvvetlerin 200 kadar piyadesi ve iki makineli tüfek bölüğünün Hocaoglu'nu işgal ettiklerini bildirmişti. Bu durumda Süvari 7. Alayın'a hemen hareket emri verildi ve Kumsaid (Ovacık) bölgesinde 43 Bulgar askerinin yakalanıp silahlarına el konulduğu malumatı verildi. Daha geride Bulgar birliklerinin olduğunun anlaşılması üzerine Seyidler İstasyonu'nun tehlikeye girmesini önlemek için 4. Tümen'den istasyona destek gönderilmesi de istendi¹⁶²⁹. Bunun üzerine 4. Tümen'in bir tabur asker ve bir mitralyöz bölüğünü Kumsaid bölgesinde süvari alayına destek için gönderdiği ve istasyonun güvenliğinin sağlandığı 4. Tümen Komutanlığı'ndan bildirildi¹⁶³⁰.

Havsa üzerine yürüyen Kaymakam Enver Bey'in keşif kollarından birinin, Kumyar Köyü civarında Bulgar kuvvetleri tarafından kuşatılıp iki askerinin şehit edildi. İlerlemeye devam eden Enver Bey, Süvari Tugayı'nın 21 Temmuz'da Havsa'ya girerek 3-4 saat istirahatın ardından bundan sonraki yürüyüşün Edirne üzerine olacağı hususunda Başkumandanlığı haberdar etti¹⁶³¹. Sağ Cenah Kumandalığı'ndan gönderilen telgrafta ise 21 Temmuz'da Vize'de Bulgar kuvvetlerinden 4 subay ve 50 askerin esir alındığı diğer birliklerin ise Tırnovacık üzerinden Zabernovo'ya hareket ettikleri bilgisi paylaşıldı. Zaten Vize Kaymakamı İvanov bankadaki paraları, evrakları ve eşyaları alarak, 19 Temmuz'da Vize'den

¹⁶²⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 410-411.

¹⁶²⁹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 24. (R. 6 Temmuz 1329/M. 19 Temmuz 1913 Müstakil Süvari Livası Kumandanı Miralay İbrahim Bey'in Sol Cenah Kumandanlığı vasıtasıyla Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği telgraf).

¹⁶³⁰ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 25. (R. 6-7 Temmuz 1329/M. 19-20 Temmuz 1913 Karahasan Karargâhı'ndan Sol Cenah Kumandanı Hurşid Paşa'nın Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

¹⁶³¹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 29-1. (R. 6-7 Temmuz 1329/M. 19-20 Temmuz 1913 Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Bey'den Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

ayrılmıştı¹⁶³². Basında yayımlanan resmî tebligatta Lüleburgaz İstasyonu ve doğusundaki Ergene Köprüsü'nün ele geçirildiği yazmaktaydı. Bazı önemli noktaların tutulduğu esnada ise Bulgar kuvvetlerin mukavemet göstermeleri üzerine çatışmaların yaşandığı bunun sonucunda 1 subay ve 135 Bulgar askerin esir alındığına dikkat çekildi¹⁶³³.

21 Temmuz'da Sol Cenah Ordusu Karargâhı'nı Babaeski Alpullu İstasyonu'na yerleştiren Hurşid Paşa, 22 Temmuz'da ordusuna yürüyüş güzergâhlarını ve ulaşması hedeflenen noktaları bildirdi. Buna göre asıl ordu ileri yürüyüşe devam edecekti. I. Kolordu, Sağ Cenah koluyla Kavaklı-Osmanlı Köyü kuzeyinden, Sol Cenah koluyla Babaeski-Kule-Osmanlı güney yolunu takip edecekti. Öncü birlikler ise geceyi Osmanlı Köyü kuzey ve güneyinde geçirecekti. Kolordu karargâhı da Osmanlı Köyü'ne sevk edilecekti. Ayrıca II. Kolordu Kavak Deresi'ne, Gelibolu Kolordusu Azadlı hizalarına ulaşmış olacaktı. Sol Cenah Ordusu'na 22 Temmuz akşamı öncülerıyla akşam saat 19.00'a kadar Osmanlı Köy-Havsa kuzeyi-Abalar Çiftliği hattına ulaşp Aşiret Alayı, Süvari Tugayı'na katılacaktı. X. Kolordu, 31. Tümeni Çengerli (Çengelli) kuzeyi-Kabaç-Havsa yoluyla hareket edecek ve öncülerıyla Havsa'nın doğu taraflarında geceleyecekti. 4. Tümen, Burunsuz-Tatardere Çayı doğu sahili yoluyla Abalar Çiftliği'ne girecekti. Elazığ Tümeni, 31. Tümeni takiben 22-23 Temmuz gecesini Kabaç kuzeyinde geçirecekti. Telsiz telgraf ve muhabere müfrezeleri, sahra postası, seyyar hastane, 4. Tümen hastanesi, beygir deposu ve erzak kolları 22 Temmuz'da Havsa'ya ulaşmış olacak ve Sol Cenah Karargâhı 22 Temmuz sabah saat 08.00'de Babaeski'den geçerek, Babaeski-Kule yoluyla Havsa'ya gelerek ve 22-23 Temmuz gecesini orada geçireceği emri verildi¹⁶³⁴. Alınan başarılar sonucu olumlu bir havanın hâkim olduğu, basında Lüleburgaz-Uzunköprü ve Babaeski'nin alındığı, ertesi gün gazeteye telgrafın Edirne'den gönderilebileceği haberleri yapılmıştı¹⁶³⁵. Başka bir gazetede seri bir yürüyüşle

¹⁶³² ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-1. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargâhı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

¹⁶³³ *Sabah*, R. 9 Temmuz 1329/M. 22 Temmuz 1913, Nr. 8567, s. 1.

¹⁶³⁴ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 32. (R. 8 Temmuz 1329/M. 21 Temmuz 1913 Babaeski Alpullu İstasyonu'ndan Sol Cenah Ordu Kumandanı Hurşid Paşa'nın gönderdiği telgraf).

¹⁶³⁵ *Sabah*, R. 9 Temmuz 1329/M. 22 Temmuz 1913, Nr. 8567, s. 1.

Edirne ve Kırklareli'nin geri alınacağı ve 10 Temmuz (23 Temmuz Meşrutiyetin ilanı kutlamaları) resmigeçidinin Edirne'de icra edileceği yönünde haber çıkmıştı¹⁶³⁶.

Verilen emir üzere, 21 Temmuz saat 15.30'da harekete geçen Aşiret Süvari kuvvetleri keşif bölükleri Kırklareli'nin doğusundaki köprüden geçmeyi başardı. Karşılarına çıkan Bulgar piyade bölüğüyle çatışan keşif bölüğü askerleri Bulgar askerlerinin şehrin içerisine çekilmesi sonucu ve nizamiye alayının da desteğiyle şehri kuşattı. Bulgar birliklerin cephanelikleri, kışlaları ve binaları bombalamaya başlaması üzerine Kurmay Binbaşı Fahrettin Bey'in Kırklareli'yi kurtarmak için verdiği taarruz emri sonrası Bulgar kuvvetler şehri terk etmiş ve dokuz aylık esaretten sonra Türk ahali ellerinde bayraklar ve gözyaşları içerisinde Türk askerini karşılamıştı. 22 Temmuz'da hafif piyade kuvvetlerinin de gelmesiyle Kırklareli tamamen denetim altına alındı. Akabinde Aşiret Süvari Tugayı komutanı Fahrettin Bey, Müftüyü mutasarrıf olarak tayin ederek Sağ Cenah Ordu Komutanı Abuk Ahmet Paşa'ya Kırklareli'nin kurtarıldığını bildirdi¹⁶³⁷. Rum tebaadan esir alınan Varna'nın Balçık kasabasından Hristaki Bardoçko oğlu Yordan'ın verdiği ifadede 19 Temmuz akşamı Bulgar Teğmen Arnavudov'un yanına gelerek ne kadar evrak varsa toplayıp bir sandık içine koyulması ve ahaliye duyurmadan gece yarısı arabaya yükleyip Edirne'ye gönderilmesini istemişti. İlaveten Arnavudov'un Bulgar ahaliye silah dağıttığını da ifade etmişti. Dolayısıyla Bulgar kuvvetlerinin aslında iki gün önceden şehri terk ettikleri, Rum bir vatandaşın verdiği bu ifadeden anlaşılmaktaydı¹⁶³⁸.

Aşiret Süvari Tugayı'nın Kırklareli üzerine harekete geçtiği saatlerde, Kurmay Kaymakam Enver Bey de Müstakil Süvari Tugayı'na Edirne üzerine yürüme emrini verdi. Akabinde tugay, Küçükkarıştıran bölgesinden süratle harekete geçti. Edirne'ye yaklaşınca Enver Bey, Fransızca bilen Halet Bey'i kan dökülmeden şehrin teslim edilmesi için bir mektup yazarak Bulgar komutanlarla görüşmeye gönderdi. Ancak Enver Bey, tedbir olarak güvendiği süvari yüzbaşları Aziz ve Eşref Bey'i Bulgar

¹⁶³⁶ Tanin, R. 9 Temmuz 1329/M. 22 Temmuz 1913, Nr. 1669, s. 1.

¹⁶³⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 414-415.

¹⁶³⁸ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-3. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargâhı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

kuvvetlerini takip etmek için Meriç Nehri'ni geçerek Bosna Köy civarına gitmeleri talimatını verdi. Ayrıca 2. Süvari Alayı Tunca-Meriç nehirleri arasından, diğer süvari bölükleri Cısr-ı Mustafapaşa-Tatarköy istikametine, 7. Süvari Alayı Süloğlu-Ortakçı-Hacıdanişmend istikametini keşfedecekti. Geri kalan 1. Süvari Alayı Sazlıdere ve İskender Köy bölgesinde kalarak Güneş Çiftliği, Edirne yolu ve Meriç Nehri arasındaki vadiden ilerleyerek bölgeyi tutacak, Mürettep 3. Süvari Alayı da Musabeyli ve Hızırağa arasındaki sırtları elde tutacak, böylece Edirne üç yönden kuşatılmış olacaktı. Halet Bey'den akşam saat 20.00'de gelen haberde Bulgar komutanların şehri terk etmeleri için herhangi bir emir almadıklarını, bu yüzden mektubun Bulgar Çarı'na gönderileceğini ifade ettikleri malumat ulaştı. Bu sırada Enver Bey, emir zâbitinden aldığı bilgilerle Eşref Bey idaresinde gönüllü süvari birliklerinin Edirne'ye girdiği haberini aldıktan sonra harekete geçerek, 22 Temmuz 1913 saat 10.30'da Edirne şehrine ayak bastığını Başkumandanlığa bildirdi. Tekrar Türk askerini Edirne'de gören ahali ise büyük bir coşku ve sevinç içerisinde askerleri karşılamış¹⁶³⁹, Enver Bey'in bu hamlesi; onun Edirne'nin ikinci fatihi olarak görülmesine¹⁶⁴⁰, Nazım Paşa'nın öldürülmesinden sonra kamuoyunun nezdinde yeniden itibarının artmasına¹⁶⁴¹ ve kısa süre sonra da Harbiye Nazırlığı'na kadar yükselmesinde büyük bir etkisi olduğu muhakkaktı¹⁶⁴².

1. Edirne ve Kırklareli'nin Geri Alınmasının Kamuoyuna Yansıması

Balkan devletleri arasında, Avrupa topraklarında Osmanlı hâkimiyetine son vermek ve Hristiyan Balkan Birliğini kurma fikri, son derece cezbediciydi ve bu yönde atılan adımlar sonunda amacına ulaşmıştı. Ancak Bulgaristan'ın hırsı ve müttefikleriyle işbirliğini devam ettirmek yerine, Osmanlı'dan alınan topraklara tek başına sahip olma isteği, diğer Balkan devletleri ile arasında dostane ilişkilerin ve

¹⁶³⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 416-417.

¹⁶⁴⁰ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 158.

¹⁶⁴¹ *Die Neue Zeitung*, 2 August 1913, Nr. 210, s. 2.

¹⁶⁴² Ali Fuad Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 111; William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s. 24.

barışın devam etmesi önünde en büyük engeldi¹⁶⁴³. Edirne'nin, işgal altında olduğu günlerde Bulgar askerinin yaptıkları, konsoloslar, Metropolit ve Müftü tarafından yapılan ortak değerlendirmede, aşırı derecede zalimlik ve vahşilik olarak nitelendirilip Bulgar komutanların kibirli tavırları olduğu belirtilmekteydi. Bulgarlar daha işgalin ilk günlerinde, önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Türk esirlere zalimce davranmış ve katliamlara başlamıştı. İlerleyen günlerde ise buna Rumlar da dâhil edilmişti. Bulgar komutanların, Yunan ileri gelenleri ve Metropolitinden başlayarak hepsini asıp, kurşuna dizeceğiz söylemleri, Rumlar arasında korkuya sebep olmaktaydı¹⁶⁴⁴.

Yıllarca Osmanlı hâkimiyeti altında türklerle birlikte iç içe yaşayan gayrimüslimler, işgal günlerinde aynı şekilde hayatlarına devam etmekteydiler. Zira Müstahkem Mevkii Kumandanı Şükrü Paşa ve Kale Komutanı Mirliva İsmail Paşa, hiçbir zaman ayırım yapmadan her kesimden insanı hoşgörüyü kucakladı. Bundan dolayı Türk ordusunun tekrar Edirne'ye gelişi, Müslüman-Gayrimüslim fark etmeksizin, her kesimden insanın büyük coşkusu ve sevinciyle karşılandı. Çünkü Türkler geldikleri andan itibaren şehirde adalet ve imkânlar dâhilinde ihtiyaçların karşılanması için gayret edileceği bilinmekteydi¹⁶⁴⁵. Lakin bu sırada Sofya gazetelerinde Türklerin Edirne'de dehşet verici olaylar yaptıkları ve şehirden kaçan ahaliyi katlettikleri, aynı şekilde Kırklareli'de de halkı katlettikleri yönünde provakatif haberler yapılarak milletlerarası kamuoyunda mazlum rolü oynanmaya çalışılmaktaydı¹⁶⁴⁶.

Osmanlı askerinin Edirne ve Kırklareli'yi geri alması Türk kamuoyunda son derece memnuniyetle karşılandı. Gazetelerde Edirne ve Kırklareli'nin alınması ve Meşrutiyetin ilan edildiği gün olan 23 Temmuz'a denk gelmesi iki büyük bayram olarak değerlendirildi¹⁶⁴⁷. Meşrutiyetin öneminden bahsedilerek, Edirne ve Kırklareli'nin geri alınmasının bu güne denk gelmesi bir milletin asırlar süren

¹⁶⁴³ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 22 July 1913, Nr. 3102, s. 2.

¹⁶⁴⁴ Philippe d'Estailleur, *a.g.e.*, s.170.

¹⁶⁴⁵ *a.g.e.*, s.167.

¹⁶⁴⁶ *The New York Times*, 23 July 1913, s. 1.

¹⁶⁴⁷ *Tanin*, R. 10 Temmuz 1329/M. 23 Temmuz 1913, Nr. 1670, s. 1.

tarihinde pek nadir tesadüf edilen bir olay olarak görüldü¹⁶⁴⁸, “*Yaşasın Osmanlılık, Yaşasın Meşrutiyet*”, ifadeleri kullanıldı. Bundan üç ay öncesine kadar böyle bir durumun olacağına kimsenin imkân vermediği bir ortamda Edirne ve Kırklareli’nin geri alınmış olması, Osmanlı ordusuna övgüler yapılarak, ordunun başarılı olduğu zamanlarda Osmanlılık ruhunun da yükseldiği ifade edilmişti. Süvari ve piyade alaylarının çok hızlı yol kat ederek, Bulgarların, Müslüman ahaliye yapacakları zulümleri önlediklerine vurgu yapılarak, Edirne’yi geri alan Enver Bey ve Müstakil Süvari Tugayı Komutanı Miralay İbrahim’in de göstermiş oldukları gayret takdire şayandı. Bulgar Telgraf Ajansı ise Kuleliburgaz tren yolu hatlarının güvenliğini sağlayan Bulgar askerleri üzerine Osmanlı askerinin şiddetli top ve tüfek atışları yaptıklarını ileri sürerek, Bulgar hükûmetinin Avrupa devletleri nezdinde, sefirleri aracılığıyla Osmanlı Devleti’ni protesto ettikleri haberlerine yer veriyordu¹⁶⁴⁹. Edirne’nin geri alınması üzerine bir an önce şehirde idareyi tahsis etmek ve asayiş sağlamaya üzere Hacı Adil Bey Vali olarak atanarak¹⁶⁵⁰, Sol Cenah Ordusu Karargâhı da 24 Temmuz 1913’te Edirne Askerî Dairesi’nde kuruldu¹⁶⁵¹.

Edirne ve Kırklareli’nin Türkler tarafından geri alınmasını milletlerarası kamuoyu da yakından takip etmekteydi. Bu şehirlerin alınmasında askerinin olduğu kadar, diplomatların da rolü büyüktü. Şu anda Türklerin Şark Cephesi’nde geçen yıl Ekim ayında olduğu pozisyonda olduklarına vurgu yapılmaktaydı¹⁶⁵². Balkan Savaşı’nın başından itibaren, Bulgaristan’ın Trakya’da elde ettikleri toprakların tekrar Türkler tarafından ele geçirilmesi, haliyle Bulgar Çar’ı Ferdinand’ın protestosuna neden olmuştu. Edirne’yi geri alan Türk ordusunun durmayacağı ve sonbaharda Bulgaristan topraklarının içerilerine doğru ileri harekâtlarını sürdüreceği

¹⁶⁴⁸ *Sabah*, R. 12 Temmuz 1329/M. 25 Temmuz 1913, Nr. 8570, s. 1.

¹⁶⁴⁹ *Sabah*, R. 10 Temmuz 1329/M. 23 Temmuz 1913, Nr. 8568, s. 1.

¹⁶⁵⁰ BOA, İMMS, Nr. 168/4, 1. (H. 18 Şaban 1331/M. 23 Temmuz 1913 Dâhiliye Nezâreti’nden, Sadaret Penahi’ye gönderilen evrak); *Tanin*, R. 9 Temmuz 1329/ M. 22 Temmuz 1913, Nr. 1669, s. 1; *The New York Times*, 23 July 1913, s. 1; *Die Neue Zeitung*, 23 July 1913, Nr. 200, s. 2.

¹⁶⁵¹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 36-1. (R. 11 Temmuz 1329/M. 24 Temmuz 1913 Edirne’den Sol Cenah Ordusu Kumandanı Hurşid Paşa’nın Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi’ne gönderdiği telgraf).

¹⁶⁵² *Neue Freie Presse*, 20 August 1913, Nr. 17598, s. 4.

dahi ileri sürülerek, Çar'ın, barışın sağlanması için Avrupa devletlerinin müdahalesini isteyeceği yorumları yapılmaktaydı¹⁶⁵³.

Siyasi olarak da çalkantıların yaşandığı Bulgaristan'da liberal partilerin oluşturduğu yeni hükûmet, Vasil Radoslavov başkanlığında kurulabildi¹⁶⁵⁴. Enver Bey tarafından Edirne'nin tekrar alınması üzerine, Osmanlı Hükûmeti, İstanbul'daki Avrupa devletleri büyükelçilerine verdikleri notada, Londra Konferansı'nda kararlaştırıldığı gibi Türkiye'nin batı sınırının halen Midye-Enez Hattı olarak kabul edildiğini ancak Türk askerinin çoktan Edirne'nin kuzeyine doğru sınırlarını genişlettikleri yorumları yapılmaktaydı¹⁶⁵⁵. Başka bir gazetede ise Edirne'nin yeniden alınmasını, Avrupa'nın genel bir savaşa sürüklenebileceğini iddia ederek, Türklerin, Londra Antlaşması'nı yırtıp attıkları, bundan dolayı Avrupa devletlerinin, Türklere antlaşma hükümlerine uymaları konusunda baskı yapıp yapmayacağının belirsiz olduğu yorumu yapıldı. Lakin bu hususta Avusturya-Macaristan isteksiz olarak değerlendirilirken, İngiltere ve Rusya'nın birlikte hareket edebileceği öngörülmekteydi¹⁶⁵⁶. Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa verdiği bir röportajda Londra Antlaşması'nı Türklerin hiçe saydığının doğru olmadığı, Trakya ahalisinin neredeyse tamamının Müslüman olduğu ve Osmanlı ordusunu kurtarıcı olarak gördüklerini ifade etti. Kaldı ki, milletlerarası hukukun sürekli ihlal edildiği bu günlerde Türklerin, Midye-Enez sınır hattı kararını ihlal ettiklerini öne sürerek suçlanmasının da yersiz olduğunu belirtti¹⁶⁵⁷.

Karargâh-ı Umûmi, Edirne ve Kırklareli alındıktan sonra yeni bir emir alınmadan her ne kadar sınırların geçilmemesi emrini verse de¹⁶⁵⁸ Hurşid Paşa, Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta, Erikler ve Devletliağaç hattının doğusunda bulunan bölgeyi sağ cenah süvarisi, Tunca'nın batısındaki bölgeyi ise Müstakil Süvari Tugayı keşfedecekti. Sol cenahta Beşinci Süvari Alayı komutasında

¹⁶⁵³ *The Sun*, 25 July 1913, Vol. LXXX, Nr. 328, s. 3.

¹⁶⁵⁴ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 23 July 1913, Nr. 3104, s. 1.

¹⁶⁵⁵ *The Sun*, 21 July 1913, Vol. LXXX, Nr. 324, s. 1.

¹⁶⁵⁶ *The New York Times*, 23 July 1913, s. 1.

¹⁶⁵⁷ *Die Neue Zeitung*, 2 August 1913, Nr. 210, s. 2.

¹⁶⁵⁸ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 36-1. (R. 11 Temmuz 1329/M. 24 Temmuz 1913 Edirne'den Sol Cenah Ordusu Kumandanı Hurşid Paşa'nın, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

24. Aşiret Süvari Alayı, I. Kolordu'dan bir tabur ve iki mitralyöz bölüğü Sarıdanişmend'e gönderilip, 5. Süvari Alayı emrine verilerek sınırı korumaları istendi¹⁶⁵⁹. Yine Bolayır Kolordusu'ndan aldığı emir üzerine hafif süvari alayı Dimetoka istikametine gönderildi. II. Kolordu'nun 10. Süvari Alayı ve bir müfreze, İpsala Ağram ve Şakirbaba tepesinden Tunca Nehri'ne kadar olan sınırı korumak için Hanlıyenice'ye sevk edildi¹⁶⁶⁰. Edirne ve Kırklareli, alındıktan sonra sınırların güvenliğini sağlamak için Osmanlı ordusunun batıya doğru ilerlemesi, Bulgar sınırları ihlal ediliyor gerekçesiyle, Rusya'nın şiddetli protestosuna sebep oldu. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti'ni müşkül durumda bırakmamak adına sadaret makamından, sınırların ihlal edilmemesi istendi¹⁶⁶¹.

2. Bulgar Ordusunun Geri Çekilirken Yaptıkları Tahribat ve Zulüm

Osmanlı ordusunun Çatalca hattından ileri harekâta geçmesi üzerine, Bulgar ordusunun Trakya'da az sayıda kalan askeri de geri çekilmek zorunda kaldı. Ancak Bulgarlar nasıl ki Çatalca önlerine gelinceye kadar Türk ve Müslüman ahaliye zulüm edip katliamlar gerçekleştirmişlerse, geri çekilirken de benzerlerini yapmaktan imtina etmemişlerdi. Gazetelere akseden haberlerde Bulgarların, Marmara havzasında çekilirken köyleri yaktıkları, Müslüman mallarına zarar verip ahaliyi katlettikleri bunun savaş sebebi olduğu ifade edilmişti¹⁶⁶². Yine Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Binbaşı Hafız Hakkı Bey'in, 14 Temmuz'da Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta, Bulgar süvarilerinin 13 Temmuz'da Silivri'yi terk ederken hükûmet konağını yakma girişiminde bulunduklarını ancak süvarilerimizin hızlı hareketi üzerine yalnız camlarını kırabildiklerini belirtilmiştir. Yine, Bulgar askerlerinin

¹⁶⁵⁹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 36. (R. 11 Temmuz 1329/M. 24 Temmuz 1913 Edirne'den Sol Cenah Ordusu Kumandanı Hurşid Paşa'nın, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

¹⁶⁶⁰ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 38. (R. 14 Temmuz 1329/M. 27 Temmuz 1913 Edirne'den Sol Cenah Ordusu Kumandanı Hurşid Paşa'nın, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

¹⁶⁶¹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 49. (R. 12 Temmuz 1329/M. 25 Temmuz 1913 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'dan, Dimetoka'daki Bolayır Kolordusu Kumandanlığı'na gönderilen telgraf).

¹⁶⁶² Tanin, R. 1 Temmuz 1329/M.14 Temmuz 1913, Nr. 1661, s. 1.

Silivri'deki Müslüman köylerinin tamamını tahrip ettiklerini¹⁶⁶³, bütün Müslüman evlerinin ve camilerinin yakılıp yıkıldığını bildirilmiştir¹⁶⁶⁴. Benzer feci vaziyet Karadeniz sahil şeridinden ilerleyen Sağ Cenah Ordusu tarafında da aynıydı. Bulgar ordusu geri çekilirken Belgrat, Istranca ve Saray kasabaları dışındaki bütün Türk köyleri ve kasabalarını yakıp yıkmış hatta bu üç kasabada bulunan Türk mahalleleri de tahrip edilmişti. Çatalca demiryolu güney taraflarında Bulgar kuvvetlerin yaptıkları zulümlerden Rum köyleri de etkilenmiş ve yakılıp yıkılmıştı. Bulgar askeri kıymetli mezar taşlarını, camilerde bulunan süs eşyaları ve mefruşat malzemelerini dahi çalarak ülkelerine götürmüşlerdi¹⁶⁶⁵.

Bulgar ordusu geri çekilirken Çorlu ve Çerkezköy civarındaki köy ve kasabalara zarar vermeye devam etmişlerdir. Binbaşı Hafız Hakkı, 15 Temmuz tarihli telgrafında Bulgar askerlerin Çorlu'ya kadar tüm Müslüman köylerini temelinden yıkmış olduğunu ve dün de Çerkezköy'de bir İslam beyinin evinin yakıldığını ve Çorlu'da da 350 müslüman evinin tamamen tahrip edilmiş olduğunu bildirmişti¹⁶⁶⁶. Çorlu'da Bulgar kuvvetlerinin yaptığı tahribat bununla sınırlı değildi. Bulgar Kaymakam, Çorlu'yu 900 ev yıkılmış ve bütün İslam yapıları tahrip edilmiş halde Binbaşı Hafız Hakkı Bey'e teslim etmişti. Ayrıca Çorlu Topçu Kışlası ateşe verilmişse de kısa sürede söndürülüp tamamen yok olmaktan kurtarılmıştı¹⁶⁶⁷. Ancak Osmanlı ordusu ilerledikçe karşısında yanmış, yıkılmış Müslüman köylerini görmesi, askerin maneviyatını ve gayretini kamçılıdığını da Binbaşı Hafız Hakkı Bey ifade etmişti¹⁶⁶⁸. Aynı maneviyat ve gayret Bolayır Kolordusu askerlerinde de vardı.

¹⁶⁶³ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 8.(R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913 Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁶⁶⁴ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 54a. (Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf)

¹⁶⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 409.

¹⁶⁶⁶ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 10. (R. 2 Temmuz 1329/M. 15 Temmuz 1913 Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁶⁶⁷ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 13. (R. 2 Temmuz 1329/M. 15 Temmuz 1913 Çorlu'da Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Çerkezköy'de Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁶⁶⁸ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 18-1. (R. 3 Temmuz 1329/M. 16 Temmuz 1913 Çorlu'da Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Çerkezköy'de Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

Bulgar kuvvetlerin Gelibolu taraflarından çekilirken yaptıkları zulüm ve tahribat karşısında zâbit ve askerler bir an önce ileri gitmek istemiş, bilhassa genç komutan ve zâbitan geç kalındığını ve bir an önce hareket edilmesi gerektiği kanaatlerini Başkumandanlık aracılığıyla hükûmete duyurmaya çalışmışlardı¹⁶⁶⁹.

Bulgar askerinin Trakya'da sadece ahalinin canı ve malına değil aynı zaman da demiryolları ve köprülere de zarar vererek Türk birliklerinin ilerlemesini yavaşlatacağı anlaşılmıştı. Dolayısıyla Binbaşı Hafız Hakkı, hafif piyade ve süvari birliklerinin hızla hareket ederek buna fırsat verilmemesini bu şekilde öncü kuvvetlerin arkasından asıl ordunun da rahatça yürüyebileceğini ifade etmişti¹⁶⁷⁰. Bulgar kuvvetlerin yaptıkları tahribatlara rağmen Türk komutanları, Başkumandanlıktan aldıkları emir doğrultusunda, Bulgar ordusundan ele geçirilen bütün araç-gereçi ve esir olan Bulgar askerlerini iade etmekteydi. Nitekim Hurşid Paşa, Çorlu istikametine giderken hat üzerinde ele geçirilen Bulgar eşyaları ve askerî malzemelerinin hepsini ve şimdiye kadar ele geçirilmiş teçhizat ve esir alınmış askerlerini de Bulgaristan'a iade edilmesi emredildi¹⁶⁷¹. Yine Fenar'ın bir kilometre batısında 2. Tümen öncülerinin tesadüf ettiği Bulgar Binbaşı Todorof komutasındaki 47. Alayın 400 kadar asker ve 9 subayı ile Birinci Taburunun silahlarına el konulmuş ise de Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Reisi Enver Bey'in emriyle taburun serbestçe geri çekilmelerine izin verilmişti¹⁶⁷².

Bulgaristan, Türk kurmayların kendilerine gösterdikleri iyi niyet karşısında dahi insanlık dışı tutumlarından vazgeçmemiş, zulmünden Edirne ve Kırklareli de nasibini aldı. Bulgar kuvvetleri Uzunköprü, Kırklareli ve çevresinden geri çekilirken Türk köy ve kasabasından birçok kişiyi esir almış, yine esir aldıkları 9 Türk askerine

¹⁶⁶⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 409.

¹⁶⁷⁰ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 10-1. (R. 2 Temmuz 1329/M. 15 Temmuz 1913 Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁶⁷¹ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 4. (R. 30 Haziran 1329/M. 13 Temmuz 1913 Silivri'de Sol Cenah Ordu Karargâhı'ndan gönderilen ordu emri)

¹⁶⁷² ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 7. (R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913 Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Bey'den Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgraf); ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 8. (R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913 Sol Cenah Ordusu Erkân-ı Harp Binbaşı Hafız Hakkı Bey'den Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

eşi benzeri olmayan işkenceler ederek hunharca öldürmüştür. Edirne'den geri çekilirken de Karaağaç'ta farklı milletlere mensup genç kızlara tecavüz etmişler ve 43 Rum vatandaşın ellerini bağlayarak Arda Nehri'nde boğmuşlardır¹⁶⁷³. Bulgar askerlerin yaptığı zulümlere şahit olan Pierre Loti, kadınlara ve kız çocuklarına tecavüz edildikten sonra su kuyularına attıklarını ve üzerine de Müslüman mezar taşlarını kırıp doldurduklarını üzüntü ve şaşkınlık içinde ifade etmiştir¹⁶⁷⁴. Yine, Edirne'den çekilmeden bir gece önce millet ayrımı yapmaksızın evlere zorla giren Bulgar askerleri birçok kadına tecavüz etmişti¹⁶⁷⁵.

Bulgaristan'ın, Rumlara karşı düşmanlıklarının Yunanistan ile savaşın başladığında ortaya çıktığını bildiren Sağ Cenah Kumandanlığı, 21 Temmuz'ta Bulgar askerinin iki Rum vatandaşı vurduklarını, birinin öldüğünü diğerinin de ağır yaralandığını bildirmişti¹⁶⁷⁶. Edirne'den firar eden İbrahim oğlu İsmail'in verdiği bilgilerde ise esir edilen Osmanlı tebaasının çeşitli istasyonlarda amale olarak çalıştırıldığı anlaşılmıştı¹⁶⁷⁷. Ayrıca camilerde çivilere asılı Türk ölümlere rastlanmış, Türk kadınları zorla genelevlere gönderilmişti. Yaşananlar, askerlik şeref ve haysiyetine yakışmayan, milletlerarası hukuka aykırı manzaralardı. Yapılanların dünya kamuoyuna duyurulmasını ve yabancı temsilcilerinde olanları görmesini sağlamak üzere Osmanlı Başkumandanlığı harekete geçti. Böylece Bulgar ordusunun yaptıkları zulüm ve katliamlara karşı millî ve milletlerarası kamuoyunda büyük bir nefret duyulması sağlandı¹⁶⁷⁸. Bulgar birliklerin Kırklareli bölgesinden çekilirken Bulgar ahaliye 200 silah dağıttıklarını, 160-170 silahın da Vasilkoz kasabasına gönderilmiş olduğu Sağ Cenah Kumandanlığından bildirildi. Aynı zamanda Osmanlı ordusunun geldiğini öğrenip Bulgaristan'a kaçmaya çalışan Bulgar kökenli Osmanlı

¹⁶⁷³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 423.

¹⁶⁷⁴ Philippe d'Estaille, *a.g.e.*, s. 176-177.

¹⁶⁷⁵ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 51.

¹⁶⁷⁶ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 1-1. (R. 13 Temmuz 1329/M. 26 Temmuz 1913 Sağ Cenah Kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi'nden, Kırklareli'de Bulgarlara esir düşen Osmanlı tebaası kimselerin verdikleri ifadeleri doğrultusunda gönderilen telgraf).

¹⁶⁷⁷ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 7-1. (R. 1 Temmuz 1329/M. 14 Temmuz 1913 gönderilen telgraf).

¹⁶⁷⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca...*, s. 423-424.

tebaasının yine Bulgar jandarmaları tarafından zorla geri çevrilmeye çalışıldıkları da belirtilmişti¹⁶⁷⁹.

Bulgar askerinin yaptıkları zulüm ve baskı sonucu Müslüman ahali göç etmek zorunda kalarak¹⁶⁸⁰ aç, sefil ve perişan bir şekilde İstanbul'a yöneldi. Ancak tüm bu olanlar karşısında Sağ Cenah Kumandanı Abuk Ahmet Paşa, verdiği emirde sadece elinde silah olan düşmana müdahale edilmesi hatta öldürülmesi, elinde silah olmayanlara ise kesinlikle bir zarar verilmemesini istedi. Edirne ve Kırklareli'de yapılan zulüm, katliam ve tahribatlara rağmen Osmanlı Sultanı'na Edirne ve Kırklareli'nin geri alındığı bildirilince ise Sultan, bütün komutan, zâbit ve askeri tebrik edip mutluluğunu dile getirmişti. Akabinde, temenni olarak şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Osmanlı askerine, adalet hissinin her yerde rehber olmasını, ırk ve din farkı gözetmeksizin bütün Osmanlı tebaasına karşı adalet ve titizlikle davranılmasını istemişti¹⁶⁸¹.

Görüldüğü üzere Bulgar askerlerinin yaptığı bunca tahribat, zulüm ve katliama rağmen Osmanlı Sultanı ve idarecileri bu tutumda olmamış, Türk askeri de sahada gayrimüslim ahaliye zarar vermemiştir. Şimdi ise sıra artık barış masasında kazanımlar elde etmek ve yapılan zulümleri kamuoyuna doğru anlatıp kaybedilen topraklarda kalan Türk ve Müslümanların haklarını gözetmeye gelmişti. Bu hususta Balkan savaşlarını sona erdiren antlaşmalar iki aşamada gerçekleşmişti. Bunlardan ilk Balkan devletlerinin kendi aralarında yaptıkları, diğeri ise ayrı ayrı Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmalardı. Bunlara ilave olarak çözüm bulunamayan konular ise Londra Büyükelçiler Konferansı'nda karara bağlanacaktı.

¹⁶⁷⁹ ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119, Fihrist: 9-2. (R. 30 Ağustos 1329/M. 12 Eylül 1913 Kırklareli Karargâhı'ndan Sağ Cenah Ordu Kumandanı Abuk Ahmet Paşa'nın Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderilen telgraf).

¹⁶⁸⁰ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Tarihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s. 79.

¹⁶⁸¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca..*, s. 405,419.

C. II. Balkan Savaşı Sonucunda İmzalanan Antlaşmalar

Osmanlı Devleti'nin Edirne ve Kırklareli'yi geri almasına askerî açıdan engel olamayan Bulgaristan, barış zamanında da boş durmayıp kamuoyu oluşturarak Avrupa devletlerinin desteğini sağlamak için asılsız haberler yaptırmakta dâhil her şeyi mübah görmekteydi. Çar Ferdinand, Osmanlı ordusunun durmadan ilerleyerek Filibe ve Cumayıbâlâ'yı işgal ettiğini, Trakya'da, kendilerinin boşalttığı Malkara, Tekirdağ gibi yerlerde Rum ve Ermeni ahaliyi katlettiklerini ileri sürmekteydi. Böylece Avrupa devletlerine başvurup Türk ordusunun ilerlemesine müdahalede bulunmaları istedi. Bu hamlesiyle Bulgaristan, Avrupa devletlerini harekete geçirmeyi başarmıştı. Nitekim Londra'dan aktarılan haberde 8 Ağustos'ta İstanbul'da bir araya gelen Avrupa devletleri temsilcileri, Osmanlı ordusunun ilerlemeyi durdurup, Londra Antlaşması'nda alınan kararlara uymaları gerektiğine dair Osmanlı Devleti'ni ikaz etmişti¹⁶⁸².

İngiliz Avam Kamarası'nda Ronald McNeill'in, İngiliz Hariciye Nazırı Sir Edward Grey'e, Bulgaristan'ın Edirne'de yaptıkları mezalimler ortadayken Türklerin Londra Antlaşması'nı ihlal etmeleri ve Edirne'ye yeniden hâkim olmasının önünde hukukî bir engel olup olmadığı sorusunu yöneltmişti. Bunun üzerine Grey, böyle bir haklarının olduğu ancak sorunun daha çok politik bir yönünün bulunduğu cevabını vermişti. McNeill'in diğer sorusu ise Balkan Savaşı öncesinde Avrupa devletlerinin savaşın sonucu ne olursa olsun, statükonun devamı kararının alınıp alınmadığı ve Bulgarların beklemedikleri zaferleri üzerineydi. Grey, statükonun devamıyla ilgili soruya evet yanıtı verdi. Ancak Avrupa devletlerinin bu konuda herhangi bir dayatma içine girmeyeceği, sadece Adalar Denizi ve Arnavutluk konusunda karar verme haklarının saklı olduğunu hatırlatarak, amaçlarının Avrupa barışını korumak olduğunu dile getiren politik ve esnek bir cevap vermişti¹⁶⁸³. Berlin gazetelerinde de Edirne ile alakalı sert eleştirilerden kaçınıldığına dikkat çekmekteydi. Çünkü Edirne, Osmanlı askerinin ruh hali üzerinde ve Türk halkının vatanseverliği konusunda hassas bir noktadaydı. Şayet Edirne hususunda, Londra Antlaşması hükümlerine

¹⁶⁸² *The Sun*, 11 August 1913, Vol. LXXX, Nr. 345, s. 1; Fikrettin Yavuz, "New York Times Gazetesi'nin Gözüyle Balkan Savaşları", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 6, S. 16, Aralık 2013, s. 175-176.

¹⁶⁸³ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 3 August 1913, Nr. 3124, s. 2-3.

dönülecek olursa, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması mümkün olmayacağı gibi ileriki günlerde savaş kaçınılmaz olurdu. Zaten Osmanlı Devleti, tüm kaynaklarını Trakya toprakları için harcamaya hazırdı¹⁶⁸⁴.

Aynı günlerde Kırklareli’de ise tahta en yakın namzet olarak görülen Yusuf İzzettin Efendi, 15.000 kişinin katıldığı, geçit töreni gerçekleştirmişti¹⁶⁸⁵. Viyana gazeteleri yeni bir kuşatma bekleniyormuş gibi Türklerin, Edirne’ye büyük ölçüde erzak depoladığını yazmasına rağmen Başkumandanlık, yayımladığı bildiride savaş nedeni ile köylerini terk etmiş Bulgarların, gönül rahatlığıyla dönebileceğini ve barış içerisinde yaşayabileceklerini bildirip Bulgarları ahaliyi geri çağırıyordu¹⁶⁸⁶. Mahmut Muhtar Paşa da verdiği bir röportajda Edirne’nin bir Türk şehri olduğu ve ondan asla vazgeçmeyeceklerini kesin bir şekilde ifade ederek, herhangi bir kuşatma ya da savaş durumu içinde şehrin tahkimat ve ikmalinin tamamlandığını ifade etmişti. Ayrıca sürekli Londra Antlaşması’nı öne sürerek yaptırım uygulamaya çalışan, müttefik ya da Avrupa devletlerine ise Berlin Antlaşması örneğini vererek Berlin Antlaşması, uluslararası bir anlaşmadır. Büyük güçlerin tamamı da imzalamıştır. Ancak Londra Antlaşması Avrupa devletleri tarafından imzalanmadı, sadece Balkan müttefiklerinin temsilcilerinin imzaladığı bir belgedir. Bundan dolayı Avrupa devletlerini hiçbir şekilde bağlamaz. Eğer bu anlaşmadan dolayı bir yaptırım uygulanacaksa, önce Bulgaristan bundan sorumlu olmalıdır. Çünkü ne esirleri Osmanlı Devleti’ne teslim etmişler, ne de işgal ettikleri topraklardan çıkmışlardır. Çatalca hattı önlerinden bile askerlerini çekmemiş Türk askerinin ileri harekâtı ile kovulmak zorunda kalındığını belirtmiştir¹⁶⁸⁷.

1. Bükreş Antlaşması

Osmanlı ve yabancı kamuoyunda barışın ne zaman ve nasıl gerçekleşeceği üzerine tartışmalar sürerken, 19 Temmuz’da eski müttefikler arasında ateşkes yapılmış ve Balkan Savaşlarının askerî safhası sona ermişti. 30 Temmuz 1913’te ise

¹⁶⁸⁴ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 6 August 1913, Nr. 3128, s. 2.

¹⁶⁸⁵ *Tanin*, R. 20 Temmuz 1329/M. 2 Ağustos 1913, Nr. 1679, s. 1.

¹⁶⁸⁶ *Die Neue Zeitung*, 2 August 1913, Nr. 210, s. 2.

¹⁶⁸⁷ *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 10 August 1913, Nr. 3136, s. 2-3.

Bükreş'te barış görüşmelerinin ilk oturumu gerçekleştirilmişti¹⁶⁸⁸. Bükreş'te barışın kısa sürede sağlanacağı yönünde yorumlar yapılmakta bunda da Romanya Kralı Carol'un etkisinin büyük olduğu kanaati ağır basmaktaydı. Sırbistan ve Yunanistan barış antlaşmasının bir an evvel imzalanması hususunda oldukça ısrarlı ve istekliydi. Çünkü Bükreş'te görüşmelerinin devam ettiği sırasında, Bulgar ordusu dâhil Balkanlarda en büyük ve güçlü orduya Romanya sahipti. Romanya, güç olarak şu an istediği hamleyi yapabilecek vaziyetteydi. Dolayısıyla her an Sırbistan toprakları da risk altına girebilirdi. Kaldı ki, Yunanistan ve Sırbistan istedikleri topraklara ulaşmıştı. Ancak orduları yoğun muharebelerden yorgundu¹⁶⁸⁹. Bundan dolayı Bükreş'ten alınan haberlerde müttefiklerin barış yanlısı oldukları ve tekliflerini Bulgaristan delegelerine sunacakları ifade edilmekteydi¹⁶⁹⁰.

Barış görüşmelerinin çok uzun sürmediği Romanya'da, taraflar (Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ) 10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Antlaşması'nı imzalayarak, II. Balkan Savaşı'nı sona erdirdiler¹⁶⁹¹. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan Tutrakan-Balçık hattına kadar olan Güney Dobruca'nın tamamını Romanya'ya bıraktı. Yunanistan: Epir, Selanik, Doyran, Drama ve Kavala'yı alarak Makedonya'nın güneyine, Sırbistan ise Manastır, İştip, Üsküp, Priştine bölgelerini alarak Kuzey Makedonya'ya hâkim olmuş, Karadağ da Cakova'yı topraklarına katmıştı. Bulgaristan'a ise Makedonya'da Ustrumca, Melnik Bölgesi ile Karasu (Mesta) ile Meriç Nehirleri arasındaki Batı Trakya Bölgesi ve Dedeağaç bırakılmıştı¹⁶⁹². Böylece Balkan devletleri arasında Makedonya Meselesi'nin başından beri en istekli ve ateşlisi olan Bulgaristan, II. Balkan Savaşı'ndan askerî ve siyasi olarak hezimetle çıkarak, I. Balkan Savaşı'nda elde ettiklerinin büyük çoğunluğunu kaybetti. Ancak Dedeağaç'ı elinde bulundurması Bulgaristan açısından Adalar Denizi'ne açılan bir kapı konumundaydı. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki sınır komşuluğunu da sona erdirmekteydi.

¹⁶⁸⁸ Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 3 August 1913, Nr. 3124, s. 1.

¹⁶⁸⁹ Tanin, R. 19 Temmuz 1329/M. 1 Ağustos 1913, Nr. 1678, s. 1.

¹⁶⁹⁰ Tanin, R. 20 Temmuz 1329/M. 2 Ağustos 1913, Nr. 1679, s. 2.

¹⁶⁹¹ Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 11 August 1913, Nr. 3137, s. 1; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca.., a.g.e., s. 458.*

¹⁶⁹² Mithat Atabay, *20'nci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi)*, Kriter Yayınları, İstanbul 2012, s. 106.

Balkan devletleri her ne kadar aralarındaki meselelerin önemli bir kısmını çözmüş olsalar da Avrupa devletleri arasındaki çıkar çatışmaları gibi sebeplerden Türk birliklerin ilerlemesi sürmekte ve süreç, Türkiye lehine devam etmekteydi¹⁶⁹³. Fransız Hariciye Nazırı Stephen Pichon'un sözlerine yer veren *Matin* gazetesi, Balkan devletleri başkanlarının, Türkiye'ye, toprak tazminatı dahi teklif etse, Edirne'yi terk etmeyeceklerini ifade etmişlerdi¹⁶⁹⁴. Zaten şehrin yaraları çoktan sarılmaya başlamıştı. Edirne Valisi Hacı Adil Bey, Edirne'ye gelen vilayet naibi, defterdar ve sulh hakem müdürlerini karşılayıp, Bulgaristan'ın işgali altındaki günlerde yapılan tahribatı tespit çalışmalarına başlayarak, ahaliden kimin ne kaybı varsa telafi edilmesi için bütün memurlar seferber edilmişti¹⁶⁹⁵. Avrupa devletleri arasındaki anlaşmazlıkların bilincinde olan Osmanlı Devleti, Edirne ve Kırklareli topraklarından vazgeçmeyeceği gibi askerî birlikleri, Bulgaristan toprakları içlerine doğru da ilerlemekteydi¹⁶⁹⁶. Çünkü Bulgar ordusunun, yığınak ve toplanma noktalarının tarassut etmek için sınır hattındaki yüksek tepelerin Osmanlı ordusunun denetimi altında olması gerekmektedir. Her ne kadar birçok noktada bu sağlanmışsa da halen sınır boylarında çok sayıda Bulgar karakolu bulunmakta ve Türk müfrezeleri kuşatılma ve esir edilme tehlikesi altındaydı. Tunca ve Meriç Nehirleri arasından Müstakil Süvari Tugayı ve Cısr-i Mustafapaşa'daki Türk müfrezeleri buralardan sınırların güvenliğini sağlamaktaydı. Ancak emir verildiği takdirde, her an yüksek tepelerin işgali için harekete geçilebilirdi¹⁶⁹⁷.

Londra gazetelerinin bazılarında, Enver Bey'in emrinde Edirne'de 250.000 kişilik bir ordunun olduğu ilerleyen günlerde bu sayının 400.000'e çıkacağı ve Edirne'nin yaklaşık 40 km güneyindeki Dimetoka'nın ele geçirildiği haberleri yer almaktaydı. Sadrazam Said Halim Paşa ise Meriç Nehri'nin sağ tarafından geçen tren yolu hattını korumak için orada oldukları ve Dimetoka'nın işgal edilmediğini ifade etmekteydi. Ancak Bulgar Hükûmeti, Sofya'daki yabancı elçilere Türklerin

¹⁶⁹³ Fikrettin Yavuz, *a.g.m.*, s. 177.

¹⁶⁹⁴ *The Sun*, 11 August 1913, Vol. LXXX, Nr. 345, s. 1.

¹⁶⁹⁵ *Tanin*, R. 19 Temmuz 1329/M. 1 Ağustos 1913, Nr. 1678, s. 1.

¹⁶⁹⁶ *Neue Freie Presse*, 11 August 1913, Nr. 17589, s. 2.

¹⁶⁹⁷ ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, Fihrist: 48. (R. 8 ağustos 1329/M. 21 Ağustos 1913 Edirne'den Sol Cenah Ordusu Kumandanı Hurşid Paşa'nın, Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesi'ne gönderdiği telgraf).

ilerlemesinin durmayacağı ve yakında Kırcaali ve Gümülcine'ye ulaşacakları uyarılarında bulunmaktaydı¹⁶⁹⁸. Bu sırada Rusya'nın, Türklerin ileri harekâtlarını sıklıkla protesto etmeleri üzerine, Petersburg Telgraf Ajansı'nın haberinde, Said Halim Paşa Rusya Büyükelçisine, Bulgar sınırlarının ihlal edildiği söylentilerinin doğru olmadığı ve Osmanlı ordusunun Dedeâğaç'ı işgal edeceği haberlerinin de gerçeği yansıtmadığını bildirdiği yazılmıştı¹⁶⁹⁹.

Bükreş Antlaşması sonrası Batı Trakya'nın Bulgaristan'a bırakılması %85'i Türk olan ahalinin mukadderatı üzerinde olumsuz etki yapmıştı. Zira Bulgarlar zaman kaybetmeden zulüm etmeye başlamıştı. Bunun üzerine harekete geçen Hurşid Paşa emrindeki X. Kolordusu bağlı akıncı müfrezesi Enver Bey'in emri ile 15 Ağustos'ta Batı Trakya bölgesinde Ortaköy üzerine gönderildi. Akıncı müfrezesi 15 zâbit ve 100 seçilmiş erden oluşmakta ve başlarında Eşref (Kuşçubaşı) Bey bulunmaktaydı. Bulgar çetelere karşı kısa sürede netice alan Eşref Bey, 19 Ağustos 1913'e kadar Koşukavak, Mestanlı ve Kırcaali de asayişi sağlamıştı. Gelişmeler üzerine Bâb-ı Âli, 19 Ağustos 1913 tarihinde Avrupa devletleri elçilerine ufak birliklerin ahalinin canı ve malını korumak üzere gönderilmesinin Meriç sınırının ihlali anlamına gelmemesi gerektiğini bildirmişti¹⁷⁰⁰.

Batı Trakya'da meydana gelen bu hızlı ilerleyiş üzerine 22 Ağustos'tan sonra Enver Bey, gönüllü olarak bazı zâbitanın Batı Trakya'ya geçmesine husususi izin vermişti. Binbaşı Süleyman Askerî Bey'in de aralarında bulunduğu askerlerin geçmesiyle Batı Trakya'yı kurtarma hareketinin ikinci safhasına geçilmiş ve 31 Ağustos'ta Gümülcine alınarak Garbî Trakya Hükûmeti Muvakkatesi kurulmuş ve reisliğine Müderris Salih Hoca seçilmişti. Hükûmetin ilanı ise hem Osmanlı Devleti'ni hem de Bulgaristan'ı endişelendirdiğinden Osmanlı Başkumandanlığı, Batı Trakya'nın boşaltılması emrini göndermişti. Ancak bu noktada Yunanistan'ın, Osmanlı-Bulgar yakınlaşmasına tepki olarak Dedeâğaç ve limanını teslim etmeleri

¹⁶⁹⁸ Fikrettin Yavuz, *a.g.m.*, s. 177-178.

¹⁶⁹⁹ *Neue Freie Presse*, 21 August 1913, Nr. 17599, s. 2.

¹⁷⁰⁰ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 72-74.

üzerine Garbî Trakya Hükûmeti Müstakilesi 25 Eylül 1913'te bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı Devleti ile ilişkisini kesmişti¹⁷⁰¹.

2. İstanbul Antlaşması

Bükreş Antlaşması'ndan sonra, Bulgaristan her ne kadar Osmanlı Devleti'ni Trakya toprakları hususunda tahrik etmek isteselerde ilişkilerde yumuşamada olmaya başlamış ve Çar Ferdinand'ın emriyle Bulgar ordularının terhis kararı alınmıştı¹⁷⁰². 14 Ağustos'tan sonra birliklerini terhis etmeye başlayan Bulgarlar, iki temsilcisini önce Edirne'ye sonrasında ise İstanbul'da göndererek sulh görüşmelerine başladı. Bu süreçte Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında ilk resmî görüşmeler 6 Eylül 1913'te gerçekleşti. Bulgaristan'ı temsilen Andrei Toshev, Grigor Nachoviç ve General Savov müzakereleri yürütmekteydi. Osmanlı Devleti adına ise Mehmet Talat Bey, Çürüksulu Mahmut Paşa ve Halil Bey müzakerelere iştirak etti. Müzakerelerde Bulgar temsilciler, sınırların belirlenmesi hususunu daha çok Osmanlı temsilcilerine bırakmıştı. General Savov, bir an önce barış anlaşmasının sağlanması taraftarıydı ve *“Ben buraya iki metre fazla toprağın Bulgaristan veya Türkiye’de kalmasını görüşmek için gelmedim. Benim geliş sebebim, yıllardan beri arzu ettiğim bir düşüncenin yerine getirilmesidir. Türk-Bulgar ittifakından bahsetmek istiyorum. İşte ben bu işi gerçekleştirmek için geldim!”* demiştir¹⁷⁰³.

Bulgaristan için Bükreş Antlaşması büyük kayıplarla sonuçlanmıştı. Neredeyse I. Balkan Savaşı'nda elde ettiği tüm kazanımları kaybeden Bulgarlar için bu durum *“Birinci ulusal felaket”* olarak adlandırılmıştı. Ayrıca başta Çar Ferdinand olmak üzere Alman yanlısı subayların başı çektiği bir grup II. Balkan Savaşı'nda Sırbistan yanlısı bir tutum sergilediği için Rusya'ya tepkiliydi. Zira Bükreş Antlaşması'nda Rusların kendilerini desteklemediğini oysa bir sözlerinin Makedonya ve Kavala'nın

¹⁷⁰¹ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991, s. 28-29.

¹⁷⁰² Архиви. BG, ДВИА, ф. 1, оп.5, а.е. 392, л. 1.53. (Sofya, 29 Temmuz 1913, Bulgaristan ordusunun terhis edilmesine yönelik Kral Ferdinand'ın 53 sayılı kararnamesi).

¹⁷⁰³ Cemal Paşa, *Hatırat (1913-1922)*, 2. Baskı, Yay. Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012, s. 96-97.

Bulgaristan'ın elinde kalmasına yeterli olacağını bildikleri halde bunu yapmadıklarını düşünmekteydi. Bulgaristan'da giderek şiddetlenen bu düşünce, Çar Ferdinand'ın Rus yanlısı hükümeti yönetimden uzaklaştırıp Alman yanlısı liberal Vasil Radoslavov kabinesinin iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştı¹⁷⁰⁴. Ayrıca Bulgarlar diğer bazı Avrupa devletlerinin de artık Makedonya konusuna eski ilgiyi göstermediğini düşündüklerinden yönlerini Osmanlı Devleti'ne çevirmiş durumdaydı. Bulgaristan için Edirne ve Kırklareli bölgelerinin kaybı önemliydi ama asıl kayıpları Makedonya topraklarındaydı ve bunu kabullenmeleri çok zordu. Bu yüzden kısa sürede güçlerini toplayıp tekrar Sırbistan ve Yunanistan'a karşı savaşa girerek en azından Makedonya'daki kayıplarını geri alabilme planları güdülmekteydi. Bunun yolunun da Osmanlı Devleti ile aralarında sorunları çözerek ve iyi ilişkiler kurarak olabileceğinden eminlerdi¹⁷⁰⁵.

Osmanlı Devleti de her ne kadar barış yanlısı olsa da toprak kayıpları azımsanamayacak kadar fazlaydı. Dolayısıyla sınırların belirlenmesi son derece önem arz etmekteydi. Bilhassa Bükreş Antlaşması ile eski müttefikleri ve Romanya'ya bunca yer feda etmiş bir Bulgaristan her ne kadar Osmanlı ile iyi ilişkiler tesis etmek istesede olabildiğince toprak koparmak arzusundaydı. Zira Bulgarların sınırların belirlenmesindeki üzerinde durduğu en hassa nokta, Adalar Denizi'ne açılan Dedeağaç konusunda herhangi bir taviz vermemek niyetindeydi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti temsilcileri bu durumun son derece farkındaydı. Ancak Osmanlı Devleti açısından tek sorun sınırların belirlenmesi değildi. Zira kaybettiği topraklarda yüz binlerce Türk-Müslüman nüfus yaşamaktaydı. Bundan dolayı II. Balkan Savaşı'nda mağlup olan ve masada da Osmanlı Devleti ile bir an evvel barış sağlamak isteyen Bulgaristan karşısında Osmanlı temsilcileri Bulgaristan'da kalan Türk-Müslüman nüfus için en geniş hakları elde etmek için uğraşmıştı. Bulgar temsilciler ise sınır meselesi ve Osmanlı Devleti ile iyi ilişki kurmak istemelerinden dolayı Osmanlı temsilcilerinin bu tutumuna rıza göstermiş ve yapılan müzakereler

¹⁷⁰⁴ Aşkın Koyuncu, "Neuilly Antlaşması (27 Kasım 1919): Bulgaristan'ın İkinci Büyük Felaketi", *Doğu Batı*, C. 22, S. 90, Ankara 2019, s. 202-203.

¹⁷⁰⁵ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 166-167.

kısa sürede sonuç vererek 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türk-Bulgar barışı tesis edilmişti¹⁷⁰⁶.

Yapılan antlaşmaya göre, Meriç Nehri Osmanlı-Bulgaristan arasında sınır kabul edilirken Edirne ve Kırklareli'nin yanında Karaağaç ve Dimetoka'da Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinin tesisi tasdik edildi. Tafsilatlı olarak değerlendirildiğinde ise yeni sınır, kuzeyde Karadeniz'den Revza suyunun ağzından başlar, Kırklareli kuzeyindeki eski sınırdan 50 km, Edirne'nin kuzeyinde ise 30 km genişliğinde bir toprak şeridini, batıda ise Edirne'nin hemen batısından 10-15 km'lik yerleri ve Cısr-i Mustafapaşa'yı Bulgarlara bırakarak Meriç'e inmekteydi. Buradan devamla sınır, Cısr-i Mustafapaşa'nın doğusundan Meriç'i geçerek batıdan 20-30 km genişliğinde bir bölgeyi Osmanlı Devleti'ne bırakarak Sofuların kuzeyinde Meriç'e vardıktan sonra, Adalar Denizi'ne kadar Meriç Nehri boyunca gitmektedir. Yeni sınır düzenlemesinde, Bulgaristan'a bırakılan Batı Trakya ile ilgili hükümler ise şunlardı; İlan edilecek umumi af, Batı Trakya için de geçerli olacaktı. Ancak Bulgaristan hükûmeti tarafından yapılacak ilandan iki hafta sonra umumi aftan faydalanma hakkı kalmayacaktı. Her iki tarafın elinde bulunup diğer tarafa geçecek yerler, imzadan sonraki 10 günde askerden boşaltılacak ve bundan sonraki 15 gün içinde karşı taraf memurlarına verilecektir. İmzadan sonraki üç hafta içinde iki taraf ordularını dağıtacaktır. Böylece ömrü iki buçuk ay süren Batı Trakya Hükûmeti Müstakilesi'nin üyeleri, giriştikleri kurtarma işinden vazgeçerek 25 Ekim 1913 tarihine kadar Batı Trakya'yı Bulgaristan'a teslim etmek zorunda kalmıştı¹⁷⁰⁷.

Sınır düzenlemeleri haricinde antlaşma maddelerinin çoğu Bulgaristan'da kalan Türk-Müslümanların haklarına yönelik hükümler içermekteydi. Buna göre Bulgaristan'daki Türkler dört yıl içerisinde Osmanlı Devleti'ne göç edebilecek orada kalanlar ise her türlü din, mezhep hürriyetinden faydalanıp ibadetlerini yapabilecek ve baş müftülerini kendileri seçebileceklerdi. Seçilen müftüler evlenme, boşanma, vasiyet ve miras gibi konularda kesin karar verme yetkisine sahip olacak ve maaşları Bulgaristan tarafından karşılanacaktı. Yine orada kalacak Türk-Müslümanlar için ilk

¹⁷⁰⁶ Cengiz Hakov, "1913'de İstanbul'da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan'da Türk-Müslüman Nüfusun Hakları", *Osmanlı*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 475.

¹⁷⁰⁷ Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 84-85.

ve ortaokullar açılıp eğitim-öğretim Türkçe olacak ancak zorunlu dil olarak Bulgarca da öğretilecekti. Osmanlı Padişahı ve ailesine ait mülkler korunacak ve vekilleri aracılığı ile satılabilecek ya da kiralanabilecekti. Bunun dışında antlaşma sınır geçişlerini, Bulgaristan'da kalan Türk mezarlık ve şehitliklerinin korumasını ihtiva eden 20 maddeden oluşmaktaydı¹⁷⁰⁸. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Bulgar sınırları içerisinde kalan Türk-Müslüman ahalisi için son derece müspet haklar içeren hükümler koydurmayı başarmıştı. Ancak bu antlaşmanın en önemli yanı Londra Antlaşması ile hapsediği Midye-Enez sınır hattını resmen aşmış olmasıydı.

Balkanlarda yaşanan gelişmeler çizilen yeni sınırların bu şekilde kalmasını mümkün kılmamaktaydı. Bilhassa Bulgaristan'da yönetimi devralan Rodoslavov Hükûmeti giderek bloklaşan Avrupa'da, Rusya ile arasına mesafe koyduğu için Alman siyaseti ve diplomasisiyle yakın temas halindeydi. Zira kendisine verilecek toprakları ve yapılacak ekonomik yardımları göz önüne alarak Makedonya'da ki kayıplarını telafi etmek peşindeydi. Bunun için İttifak devletleri bloğunda yer almayı kabul eden Bulgaristan 6 Eylül 1915'te önce Almanya ile sonra da Almanya, Avusturya-Macaristan ile antlaşma imzalayacaktı. Almanya'nın teşviki ile aynı blokta yer alan Osmanlı Devleti ile de antlaşma imzalanması istenen Bulgaristan bunun karşılığında ise bazı tavizler verilmesini talep edecekti¹⁷⁰⁹.

İttifak devletleri arasındaki bütünlüğün sağlanması açısından önemli olan bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Bulgarların ilk olarak Midye-Enez hattının batısında kalan toprakları istemesi üzerine reddetmişti. Ancak daha sonra Almanya'nın araya girip Bulgaristan'a makul isteklerde bulunmasını tavsiye etmesi üzerine 6 Eylül 1915'te Osmanlı-Bulgar Hudud Tashihi Antlaşması imzalandı. Buna göre, Bulgaristan Tunca Nehri'nin batısında kalan bazı köylerle Cısr-i Mustafapaşa'nın 10 km doğusundan başlamak üzere Meriç Nehri'nin sol kolunda 2 km'lik bir şerit boyunca ilerleyip Karaağaç'ı içine aldıktan sonra tekrar Meriç'in

¹⁷⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Düstur*, Tertip 2, Cilt 7, Matbaa-i Amire, İstanbul 1336, s. 15-45; Архиви. BG, ЦДА, ф. 166К, оп.7, а.е. 72, л.1.12. (Sofya, Bulgaristan Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan İstanbul Antlaşması 16-29 Eylül 1913); T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2002, s. 3-35.

¹⁷⁰⁹ İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", *Ankara İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Ankara 2017, s. 93.

doğusunda sol kolundan 2 km'lik dar bir şerit izleyerek Enez'i Osmanlı Devleti'nde bırakacak şekilde Adalar Denizi'ne ulaşmaktaydı. Ayrıca Meriç'in batısındaki Kuleliburgaz, Dimetoka, Saltıkköy, Mandıra, Karakilise, Sarıhızır ve Çirmen bölgesini içine alan 2.558 kilometrekarelik bir toprak Bulgaristan'a verildi. Bu topraklar da yaşayan yaklaşık 65.000 Müslüman Türk'ten oluşan nüfusta Bulgaristan'a geçmiş oldu¹⁷¹⁰.

3. Atina Antlaşması

Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında savaşı nihayete erdiren antlaşmanın imzalanması kolay olmamıştı. Zira Yunanistan'ın Adalar Denizi ile ilgili istekleri bulunuyor ve I. Balkan Savaşı'nda işgal ettiği adaların kendisine ait olduğunu ileri sürüyordu. Buna Osmanlı Devleti'nin yaklaşımı ise Talat Bey'in verdiği bir röportajdan da anlaşılacağı üzere, konunun büyük devletlerin insiyatifine bırakıldığı yönündeydi. Talat Bey ayrıca Osmanlı Devleti'nin savaş istemediğini ve gelecek günlerde kendilerinin iç reform işleriyle meşgul olmak istediklerini ifade etmişti¹⁷¹¹. Dolayısıyla Adalar meselesiyle ilgili sorunların halledilmesi Avrupa devletleri nezdinde Büyükelçiler Konferansı'nda karara bağlanacaktı. Ancak iki devlet arasında var olan diğer sorunların çözüme kavuşturulması için Osmanlı Devleti'ni temsilen Galip Kemali Bey ve Yunanistan'ı temsilen de D. Panas Atina'da bir araya gelmişlerdi¹⁷¹².

Müzakerelerde adalar meselesi hiç gündeme getirilmeden Yunanistan'da kalan Türklerin durumu ve statülerine ait hükümler ele alınmış ve nihayetinde 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması imzalanmıştı¹⁷¹³. Buna göre iki devlet arasında önceden yapılan bütün antlaşmalar gündeme getirilerek azınlık haklarını içeren 1830 ve 1881 tarihli antlaşmalar yeniden kabul edilmişti. Yunanistan'a geçen topraklarda yaşayan

¹⁷¹⁰ Aşkın Koyuncu, *a.g.m.*, s. 201.

¹⁷¹¹ *Neues Wiener Journal*, 2 October 1913, Nr. 7163, s. 3.

¹⁷¹² İsmail Binark, *Türk-Yunan Münasebetlerini Dünü ve Bugünü*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1998, s. 23.

¹⁷¹³ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Canlı Tarihler Galip Kemali Söylemezoğlu Hatıraları Atina Sefareti (1913-1916)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s. 56-66.

Türk-Müslümanlar Yunanistan vatandaşı sayılacak, üç yıl boyunca Müslümanlar askerlikten muaf tutulacak ve yaşı küçük olanlar reşit olunca seçme hakkına sahip olacaktı. Yunanistan'da kalan Türk-Müslümanların can, mal güvenliği, din özgürlüğü güvence altında olup diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olacaklar. Osmanlı vatandaşlığını koruyup Yunanistan'ı terk edenlerin taşınmaz malları korunacak ve başkalarına yönettirilebilecektir. Padişah ve ailesinin malları korunup ve vekilleri aracılığı ile satılıp kiralanabilecek ve hutbeler Padişah adına okunacaktı. Savaşın ilanından sonra el konulan Yunanistan gemileri serbest bırakılacak. Seçilecek müftüler Müslümanların miras, evlenme, boşanma, vesayet gibi davalarına bakacaktı¹⁷¹⁴.

Yunanistan Başbakanı Venizelos, meclisinde yaptığı konuşmada iki devlet arasında imzalanan bu antlaşmayı başarı olarak gördüğünü ve antlaşma tasdik edilince Girit'inde resmen Yunanistan'a bırakılacağını ifade ederek memnuniyetini göstermişti¹⁷¹⁵. Osmanlı devleti ise her ne kadar Makedonya'da Yunanistan'a, büyük bir toprak kaybetse de orada kalan Türk-Müslüman ahalisi için olumlu bir antlaşma yapmıştı. Lakin asıl tehlike adaların geleceğinin akıbetiydi.

Adalar meselesi ile ilgi hususlar ise Avrupa devletlerinin gündemini meşgul etmekteydi. Büyükelçiler Konferansı'nda yürütülen müzakerelerde İngiltere'nin Bozcaada ve Gökçeada dışında kalan Yunan işgali altındaki Sisam, Sakız, Midilli vd. adaların tamamının Yunanistan'a bırakılacağı haberleri gazetelere yansımıştı. Dolayısıyla bu durum Türkiye'de son derece olumsuz karşılanmış ve Türk ordusunun savaşa hazır olduğu muhtemel bir ileri harekâtla Meriç'i geçip Selanik'in Yunanistan'ın elinden alınabileceği İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir L. Mallet, İngiliz Hariciye Nazırı Grey'e bildirmişti. Grey ise Anadolu'ya yakın olan adalarda Türkiye'yi rahatsız etmeyecek önlemlerin alınacağını ve İtalya işgalinde olan adaların ise Türkiye'ye verilmesi taraftarı olduklarını iletmesini istemişti. Lakin bu

¹⁷¹⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi Başkanlığı, *Türkiye ile Yunanistan Arasında İmzalanan İkili Antlaşmalar, Önemli Belgeler ve Bildiriler*, Haz. Hulusi Kılıç, Ankara 1992, s. 11-16.

¹⁷¹⁵ Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu-Belgeler, C. II, (1913-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982, s. 84-Belge No. 181.

durum Osmanlı idarecilerini son derece rahatsız ettiği gibi İngiltere'nin tutumu hayal kırıklığına sebep olmuştu¹⁷¹⁶.

Osmanlı Devleti'nin bu tavrı sonuca etki etmemişti. Avrupa devletleri kendi aralarında yaptıkları müzakereler sonucu kararı 14 Şubat 1914 tarihinde gönderdikleri nota ile Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Buna göre, Avrupa devletleri Yunanistan'ın Gökçeada ve Bozcaada dışında işgal ettikleri tüm adaları almasını kararlaştırmıştı. Ancak Yunanistan adaları tahkim etmemeyi, askerî amaçlarla kullanmamayı ve adalarla Osmanlı toprakları arasındaki kaçakçılığı önleyecek etkin tedbirler almayı yüklenecekti. Ayrıca adalarda kalan Müslüman nüfusun haklarının korunması ile ilgili Yunanistan'ın güvence vermesi kararlaştırılmış bu hususunda Avrupa devletleri nüfuzlarını kullanma teminatı vermişti. İtalya işgali altında olan Meis Adası dışında tüm adalar ise İtalya'da bırakılmıştı. Altı Avrupa devletinin aldığı bu karara tarafların uyması beklenmiş benzer nota Yunanistan'a da gönderilmişti¹⁷¹⁷.

Gönderilen notayı Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa Osmanlı Devleti'nin adaların geleceğini Avrupa devletlerine verirken Boğazlara ve Anadolu kıyılarına yakın adaların Osmanlı'da kalmasının elzem olduğunu dolayısıyla bu doğrultuda bir karar verilmesini umduklarını ifade etmişti. Bundan mütevellit Osmanlı Devleti, haklı ve meşru gördükleri bu isteklerini gerçekleştirmek için çabalayacağını İstanbul'da bulunan altı Avrupa devleti büyükelçisine gönderdiği bir notada bildirmiş ve 24 Şubat 1914'te itibaren Yunanistan ile doğrudan temasa geçerek meseleyi çözme yoluna gitmiştir. Bu hususta Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey görevlendirilerek Yunanistan Başbakanı Venizelos ile görüşmüşse de olumlu bir netice alınamamıştı¹⁷¹⁸. Yunanistan, alınan kararları son derece memnuniyetle karşılamış verilen tüm yükümlülüklerin yerine getirileceğini ancak

¹⁷¹⁶ Necdet Hayta, *Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 180-182.

¹⁷¹⁷ Bilal N. Şimşir, II, *a.g.e.*, s. 159-160-Belge No. 405-406.

¹⁷¹⁸ Mücahit Özçelik, "Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Osmanlı Devleti ve Balkanlar", *On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri – I*, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2014, s. 393.

Meis, Gökçeada ve Bozcaada'da kalan Rum ahalinin haklarının da korunmasını istemişti¹⁷¹⁹.

Büyükelçiler Konferansı'nda alınan bu kararların hukukî olarak geçerlilik kazanması için Yunanistan ve İtalya'nın Osmanlı Devleti ile ayrı ayrı antlaşma yapması gerekiyordu. Dolayısıyla çok geçmeden Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu antlaşmalar imzalanamamıştı¹⁷²⁰. Ancak İtilaf devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nda İtalya ve Yunanistan'ı kendi saflarında savaşa sokabilmek için işgal ettikleri adaların kendilerine verileceği vaadinde bulunmaktan geri durmamıştı¹⁷²¹. Fakat bunlar artık Osmanlı Devleti dışında yaşanan gelişmelerdi ve yüzyıllardır hükmettiği Balkan topraklarını ve adaları kaybettiği gerçeğini değiştirmeyecekti.

Sırbistan ile barışın sağlanması ise 1914 yılına kalmıştı. Çünkü Balkanlarda Arnavut isyanlarının çıkması, Sırbistan için öncelikli mesele ve güvenlik sorunuydu. Meseleye, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın da dâhil olmasıyla çok boyutlu bir hal alabilirdi¹⁷²². Zira Bükreş Antlaşması ile Sırbistan Adriyatik Denizi'ne ulaşmak için doğrudan doğruya toprak kazanmamışsa da demiryolu ulaşımı elde etmiş, ayrıca müttefiki Karadağ'la sınır komşusu olarak onun limanları üzerinden de ulaşım olanağı sağlamıştı. Ancak Sırbistan'ın bu kazanımı Avusturya-Macaristan'ın Selanik'in üzerinden Adalar Denizi'ne ulaşmasının da önüne geçtiği için onu Avrupa kıtasına hapsedmişti. Bundan dolayı Avusturya-Macaristan Bükreş Antlaşması'na sıcak bakmamıştı. Dolayısıyla Sırbistan'ı ezmek için fırsat kollayan Avusturya-Macaristan çok geçmeden bu durumu değiştirmek için harekete geçebilirdi¹⁷²³. Haliyle Sırbistan bu gergin ortamın farkındaydı ve Osmanlı Devleti ile aralarında 14 Mart 1914'te İstanbul Antlaşması'nı imzalayarak barışı tahsis etmişti. Bu antlaşma ile Londra Antlaşması'nda belirlenen hükümlerin aynısını teyit edilmiş ve Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın sınır komşuluğu sona ermişti. Çok geçmeden ise Birinci dünya Savaşı'nın fitili zaten Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasında ateşlenmişti. Balkan Savaşı'nın fitilini ateşleyen Karadağ'la ise Osmanlı Devleti

¹⁷¹⁹ Bilal N. Şimşir, II, *a.g.e.*, s. 163-169-Belge No. 415,434.

¹⁷²⁰ İsmail Binark, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁷²¹ Cevdet Küçük, *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, Ed. Cevdet Küçük, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2001, s. 13.

¹⁷²² *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 1 October 1913, Nr. 3218, s. 1-2.

¹⁷²³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II., s. 467.

arasında hiçbir zaman bir anlaşma imzalanmamıştı. Zaten çok geçmeden Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması tüm dengeleri değişmiş ve mevcut antlaşmaları da ortadan kaldırmıştı¹⁷²⁴.

¹⁷²⁴ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 168.

SONUÇ

Fransız İhtilâli'nden sonra milliyetçilik akımının etkisiyle XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı isyan faaliyetlerinde bulunan Balkan milletleri düzenli birliklerden yoksun milis kuvvetler oluşturarak bağımsızlık hedeflerine ulaşma gayretine giriştiler. Süreç içerisinde bağımsızlıklarını elde edip kendi devletlerini kuran Balkan milletlerinin, yine en büyük hedefi Osmanlı Devleti toprakları oldu. Dolayısıyla bu bağlamda Balkan devletleri, Makedonya'da çetecilik ve komitacılık faaliyetleriyle sürekli ayaklanmalar çıkararak, Avrupa devletlerinin ilgisini hem Osmanlı Devleti'ni zorlamak hem de coğrafyasına çekerek, kamuoyu oluşturmaya çalışmaktaydılar. Ancak faaliyetlerini iyice arttıran ve bir araya gelen komitacılar düzenledikleri kongrelerde, Türk düşmanlığından beslenerek şiddet olaylarına başvurdular. Bu noktadan sonra artık Makedonya'da yaşananlar insanî olmaktan çıkarak, bölgesel bir hareket haline geldi ve asgarî sınırlar reddedilerek, amaç Türkleri Avrupa'dan çıkarma idealine dönüştü. Bu hususta her ne kadar olanlar mazur görülme de Osmanlı idarecilerinin de yaşananların sonuçlarını öngörememeleri ve gelen haberlere kulak tıkayarak gerekli önlemleri almaması izahı olmayan bir durumdu. Bunda hiç şüphesiz genel olarak Osmanlı Devleti Hariciyesinin, özelde ise vazifelerinin ağırlığının idrakinden yoksun oldukları görülen Asım Bey ve Noradunkyan Efendi'nin sorumlulukları büyüktür.

Balkan devletlerinin aralarında ittifak kurma girişimlerinin uzun zamandır devam ettiği bir dönemde Osmanlı yönetiminin ve hariciyesinin bundan haberinin olmaması ya da yeterince erken fark edememesi asıl üzerinde durulması ve eleştirilmesi gereken husustur. Dolayısıyla bu süreçte Osmanlı diplomatlarının yetersizliği, etkisiz bir dış politika takip edilmesine sebep olmuş, diplomasi kanalı işletilemediği için savaş engellenememiştir. Oysa Balkanlarda bir savaşın kaçınılmaz olduğu yönünde uyarılar yapılmıştır. İttifakların teşkiline dair yapılan uyarılar ve elçiliklerden gönderilen raporlara yeterince önem vermeyen ya da görmezden gelen Osmanlı idarecileri, küçük Balkan devletleri ile yapıcı ilişkiler kurarak kendi yanına çekme siyaseti de gütmemiştir. Oysa bu hususta Galip Kemali Bey, Bulgaristan ve

Sırbistan arasında ittifakın kurulmuş olduğu bilgisini Sadrazam Said Paşa ile paylaşmış ve bu ittifaka Yunanistan'ın dâhil olmaması için gerekli girişimlerde bulunulmasının yerinde olacağını dahi belirtmiştir. Ancak gerekli hassasiyeti göstermeyen Said Paşa ikazı dikkate almamıştır. Zira gerekli adımlar atılarak Yunanistan'ın ittifaka, hatta savaşa dâhil olması engellenebilseydi diğer Balkan devletleri Osmanlı Devleti ile savaşa giremeyebilir, girseler de Osmanlı Devleti Garp ve Şark Cephesi'nde kuvvetlerini, daha etkin kullanabilirdi. Hatta Yunanistan'ın dâhil olmadığı bir savaşta, Adalar Denizi'nde Osmanlı donanması daha rahat hareket ederek Garp Cephesi için denizden askerî desteğin sağlanması kuvvetle muhtemeldi. Bu adım, etkin bir diplomasi ile Arnavutluk isyanlarına da mani olabilirdi

Bu hususta Avrupa devletlerinin özellikle de Rusya'nın, Balkanlarda herhangi bir savaşı ihtimal vermeyen dönemin Osmanlı idarecilerinin körü körüne itibar etmesi, köklü tarihî geçmişi ve yönetim becerisi olan Osmanlı Devleti'ne telafisi bir daha mümkün olmayan kayıplara sebep olmuştu. Dolayısıyla Makedonya sorunu, Osmanlı Devleti için imparatorluğun sonu ve peş peşe gelen olayların başlangıcı olmuştur. Çünkü II. Meşrutiyet'in ilanından sadece dört yıl sonra Balkan Savaşı'nın çıkması sonucu Makedonya dâhil neredeyse bütün Balkan toprakları kaybedilmiş geri kazanma umudu bile olmadan Birinci Dünya Savaşı'na girilmiştir. Sonrası ise Türk milletinin var olma mücadelesi olan Kurtuluş Savaşı ile devam etmiş ve bugün Balkanlarla sadece kültürel ve tarihi bağlarımız kalmıştır.

Osmanlı askerî tarihi açısından Balkan Savaşı, sonuçları itibariyle telafisi mümkün olmayan kayıpların ve acıların yaşandığı bir savaştı. Dolayısıyla böylesi bir savaşın sebep ve sonuçlarını tahlil etmek benzer hataların yapılmaması için şarttır. Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlığını kazanan bu küçük Balkan devletlerinin, böylesine bir üstünlük sağlamaları ve süreç içerisinde güçlerini toplayarak Osmanlı Devleti ile mücadele etme cesaretini kendilerinde bulmaları tesadüf değildi. Nitekim Osmanlı Devleti'nin bilhassa askerî olarak sıkıntılı bir döneme girmesi Balkan ittifakını oluşturan devletlerin cesaretlenerek daha rahat harekete etmelerine imkân verdi. Ayrıca Osmanlı Devleti de özellikle askerî yönden durağan bir döneme girerek bu kayıpları yaşamıştı. Bundan dolayı çalışmamızda kronolojik olarak bilhassa cephe hattında yaşanan hadiselerin sebep ve sonuçları ortaya konularak değerlendirilmeye

gayret edildi. Ancak ordunun geldiği durumu ve telafisi mümkün olamayan kayıpların izahını biraz daha gerilerde aramakta fayda olacağı kanaati hâsıl oldu. Zira Balkan Savaşı'nda yaşanan bozgunun nedeni seferberlikten başlayarak muharebelerde yaşanan aksaklıklar sebep olsa da hiçbir ordu bir anda bu duruma gelemeydi.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Balkan Savaşı'nda alınan mağlubiyetin sebebi olarak ordu-siyaset ilişkisi, ekonomik yetersizlik, ordunun günün şartlarına uygun hale getirilmesinde yaşanan zorluklar, askerin durumu gibi sebepler gösterilmiştir. Ancak bu durum sadece Osmanlı Devleti'ne has bir mesele değildir. Dolayısıyla karşılaştırma yapmakta fayda vardır. Zira Sırbistan'da Obrenoviç Hanedanı döneminde, devlet işlerinde önemli vazifelere ve ordu da yüksek mevkilere hep hanedana yakın olan kişiler getirilmekte, muhalif olanlar ise ne kadar liyakat sahibi olsa da dışarıda tutulmaktaydı. Bu durumun yol açtığı ordu-siyaset uyuşmazlığı 1903 yılında Karacorçeviç Hanedanı'nın yönetimi ele geçirene kadar devam etmişti.

Hanedan değişikliği sonrası siyasette yaşanan istikrar, Sırp ordusu içerisindeki çekişmelerde de sükûnetin sağlanmasına zemin hazırlamıştı. Ancak siyasette olduğu gibi ordunun güçlendirilmesi zaman almıştı. Fakat Sırbistan'ın Makedonya toprakları dışında komşularıyla ve bilhassa da Bulgarlarla olan rekabeti iyi bir motive kaynağı olmuştu. Bu noktada sürekli manevralar yapılarak ordu güçlendirilmiş, askerin talim ve terbiyesine özen gösterilmişti. Ancak 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Sırbistan'da millî hassasiyeti arttırarak ordu ve milletin kenetlenmesinde önemli etken olmuştu. Buna Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi de eklenince, Sırpların askerliğe olan inancı perçinlenmişti.

Siyasî intizamsızlık ve ordunun içinde bulunduğu durum sebebiyle etrafında olan gelişmeleri takip edemeyen bir başka devlette Yunanistan'dı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin yeniden ilanı, akabinde Avusturya-Macaristan'ın oldu-bittiyle Bosna-Hersek'i ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı hadiselerini izlemekle kalmıştı. Ancak Eleftherios Venizelos'un öncülüğünde yeniden toparlanan

Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne karşı komşuları ile müttefiklik ilişkilerine hız vererek mili menfaatlerini gerçekleştirme yolunda önemli adımlar attı.

Berlin Antlaşması'yla prenslik haline gelen Bulgaristan'ın, her ne kadar Osmanlı Devleti'nden kopuş süreci başlamışsa da 1879 yılında Avusturya kökenli Alexandre von Battenberg Prens olarak atanması, içeride Rusya yanlısı subayları ve idarecileri son derece rahatsız etmişti. Bunun durum iç politikada ordu-siyaset çatışmasını tırmandırdığı gibi siyasî çekişmelerin içerisine doğrudan subayların müdahil olması, daha askere gitmemiş gençlerin parti ideolojilerinden etkilenerek askere gelmesi, ortak millî duygular etrafında askerin hareket etmesini engellemiş ve emir-komutayı bozmuştu. En nihayetinde Rus yanlısı muhalifler subayların darbesi sonucu yönetimden uzaklaştırılan Alexandre von Battenberg yerine Ferdinand'ın Prens seçilmesi ile siyasî gerginlik bir nebze yumuşatmıştı. Osmanlı Devleti tarafından Ferdinand'ın prensliğinin resmen tanınması sonrası ise adım adım hedeflerine yürüyen Ferdinand, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan edip Çarlığını ilan etmiş ve ordu, onun etrafında kenetlenmişti.

Görüldüğü üzere Balkan devletleri de uzun zaman siyasi istikrarsızlık içine girmiş, ordu politikayla ilgilenmişti. Ancak atılan yapıcı adımlar sayesinde Balkan devletlerinde siyasî istikrar sağlanmış, ordu siyasetten uzaklaştırılarak sadece mesleğine ve millî hedeflerine yönlendirilmişti. Bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti'ne karşı aralarındaki tüm rekabeti bir kenara bırakarak ittifak kurulmuş ve Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin siyasî varlığına son vermek gayesi ile dört Balkan devleti bir araya gelebilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ise otuz üç yıl süren II. Abdülhamid döneminde yoğun gayretlere rağmen devletin diğer kurumlarında olduğu gibi ordu da çağdaşlaşma yönünde atılan adımlar yeterli olmadığından kayıplara engel olunamamıştır. Yukarıda zikredildiği gibi Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhâkı Sırbistan ve Yunanistan'ı olumlu yönde kenetlerken Osmanlı siyaseti buna kayıtsız kalmıştı. Her ne kadar dönemin Sadrazamı Said Paşa, Berlin Antlaşması'nın ihlâl edildiği gerekçesi ile derhal Şarkî Rumeli üzerine askerî harekete geçilmenin gereği üzerinde durmuşsa da dönemin Evkaf Nazırı Kamil Paşa bu fikre karşı çıkarak müzakere

yoluyla meselenin halledilmesi gerektiğini savundu. II. Abdülhamid'in de meseleyi savaş yoluyla değil de diplomasi ile çözmek istemesi, Said Paşa'nın Sadareten azledilip yerine kendisi gibi düşünen Kamil Paşa'nın atanmasıyla hallolunacağı beklenirken, Şarkî Rumeli kaybedildi.

Benzer durum II. Meşrutiyet'in ilanını fırsat bilen Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhâkı ve Bulgaristan'ın da bağımsızlığını ilan etmesi sürecinde de yaşandı. Yönetimde ise yine Kamil Paşa Kabinesi bulunmaktaydı. Askerî olarak herhangi bir eylemde bulunulmayan bu gelişmeler karşısında tepki, sadece protesto edilerek gösterildi. Aynı günlerde Girit'in Yunanistan'a tabi olduğunu duyurmasında ise çare İngiltere'de aranmıştı. Şüphesiz bunda meşrutiyetin yeniden ilanına vesile olan İttihat ve Terakki taraftarlarının da payı vardı. Zira yönetim tecrübesi olmayan İttihatçılarda kayıplar karşısında her hangi bir çözüm üretemedi. Bu duruma Kamil Paşa'nın dirayetsizliği ve kabinesinin yetersizliğide eklenince kaçınılmaz sonuçla karşı karşıya kalındı.

Dönemin koşulları itibariyle görüldüğü üzere siyasî istikrarsızlık ve ordu-siyaset ilişkisi hem Balkan devletleri hem de Osmanlı Devleti için geçerliydi. Fark ise Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan gibi neredeyse yeni bağımsız olan bu devletlerin bu süreci başarılı bir şekilde yönetip kamuoyu ve askerini millî hederlerine odaklayabilmeleri idi. Osmanlı Devleti'nde ise Sultan II. Abdülhamid'in kuru kuruntusu olmasa da tedirginliğinin tesiri, birçok kuruma olumsuz yansıdığından; donanmanın, Haliç'e hapsedilmesi gibi hususlara bürokratlar arasında çıkar ve denge üzerine kurulmuş ilişkiler de eklenince kayıplardan kurtulmak mümkün olmadı. Büyük umutlarla meşrutiyeti ilan ettirip yönetim de söz sahibi olan İttihatçılar ise tecrübesizliklerinin de etkisiyle, vatanseverliklerine rağmen politika üretmekte çaresiz kalmış ordu, siyasetin üzerinden elini çekmemişti. Bunun sonucu olarak sadece 1908-1913 yılları arasında Balkan Savaşı'na kadar altı, Balkan Savaşı döneminde ise dört olmak üzere toplam on hükûmet kuruldu. Böylesine sık hükûmet değişikliğinin yaşandığı kısa bir zaman diliminde ne istikrardan ne de millî hedefler doğrultusunda, doğru adımlar atmaktan söz etmek mümkün olmamıştır. Bu sık Hükûmet değişikliğinin altında ise 31 Mart Olayı üzerine Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişi, II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi ve devletin bu dönemde

ekonomik olarak büyük borçlanmalara girmiş olması yatmaktaydı. Ayrıca kamuoyu ve idare, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilâf, Halâskâr Zâbitan ve Saltanat yanlıları sarmalında sıkışmış kalmış, bu gruplara mensup idareci ve komuta kademesinden şahıslar, ordu ve siyaset ilişkisini bozduğu gibi asker arasında emir-komuta zincirini kırmış ve Osmanlı siyaseti işlemez duruma gelmişti.

Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti arasında benzer şartlar ordu yapılarında da söz konusuydu. Zira orduların moderleşmesi ve teçhizatı açısından taraflar, Avrupa devletlerinin desteğine muhtaçtı. Osmanlı Devleti bilhassa 1878 yılından sonra bazı alanlarda değişimlerin yaşanması zorunluluğunu hissetmiş ve işe ordunun yeniden yapılandırılması ve modernizasyonu için dışarıdan danışman heyetler getirmekle işe başlamıştı. Zira II. Abdülhamid, Berlin Anlaşması sürecinden kaynaklı İngiltere ve Fransa ile ilişkilerde güven noktasında tereddütler yaşasa da bu devletlerle iş birliğini devam ettirmiş ancak Osmanlı Devleti giderek Almanya'ya meyyal bir hale gelmişti. Bilhassa 1880 yılından sonra Osmanlı kara ordusunun yapılandırılmasında Alman heyetleri ağırlığını hissettirmeye başlamış ve bu durumun sonucu ordu da Alman firmaların silahları envantere dâhil edilmişti. Çünkü Osmanlı Devleti'nin kendi fabrikaları üretim kapasitesi olarak ihtiyacı karşılamaya yetmediği gibi Avrupa tarzı modern topları üretebilecek teknik altyapı ve personel bakımından da yetersizdi. Bu hamlesiyle II. Abdülhamid, ileri de karşılaşılabilecek bir zorlukta Almanya'nın desteğini de almak istemişti. Benzer durum donanmanın ıslahı içinde geçerli olup yine 1882'den 1903 yılına kadar kesintisiz Alman ekolü donanmada söz sahibi olmuştu. Tüm bunların sonucu muhtemel bir dünya savaşı öncesi Almanya ve Osmanlı Devleti arasında müttefik olma yolunda da önemli adımlar atılmıştı.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası ise Osmanlı donanmasında Alman nüfuz giderek sarsılmış ve İngilizlere olan eğilim güç kazanmıştı. Donanmanın yenilenmesi için İngilizlerin kapısını çalan Bâb-ı Âli, olumlu karşılık bularak 1909-1914 yılları arasında üç farklı İngiliz heyeti görev yapmıştı. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nden gelen bu talebi kabul etmesinin altında yatan sebep ise muhtemel bir dünya savaşı öncesi Osmanlı kara ordusunda olduğu gibi donanmayı da Almanya'nın güdümüne terk etmek istememesi yatmaktaydı.

Bakıldığı zaman Balkan müttefik devletlerinde de yabancı devletlerin heyetleri görev almıştı. Bu konuda Yunanistan kara ordusunun başına 1908 yılında General Edu'nun olduğu Fransız bir heyeti getirerek ordunun yeniden teşkilatlanmasına gidilmiş ve Fransız silahları kullanılmaya başlanmıştır. 1885 yılında itibaren ise Fransız ekolüne göre eğitilen donanmasının başına 1910 senesi sonundan itibaren modern sevk ve idareyi Yunan denizcilere öğretmek üzere İngiliz heyet getirilerek, Balkan Savaşı'na hazır hale getirilmişti. Benzer durum Bulgar orduları içinde geçerliydi. Kuruluşundan itibaren Rus subayların nezaretinde yetiştirilen Bulgar askeri, Rusların Japonya karşısında aldığı mağlubiyet sonrası özellikle süvari, topçu ve fen kıtalarının eğitiminde batı tarzı talimatnamelere göre eğitimlerini gerçekleştirmeye başladı. Böylelikle Bulgaristan, Balkan Savaşlarına kara ordusu Rusya ve Fransa etkisi altına eğitilerek girerken kısıtlı güce sahip donanması ise yine Rus ve İngiliz denizcilik deneyimleri ve teçhizatları ile donatılarak sokulmuştu. Düzenli bir askeri güçten yoksun Karadağ da yine Rusya'nın askerî geleneklerinin etkisi büyüktür. Son olarak Sırbistan'a bakıldığında ise özellikle 1885'te Bulgaristan'a karşı alınan mağlubiyet sonrası eğitim için subaylarını çeşitli Avrupa devletlerine göndermiş ve bilhassa ordu Fransız silahları ve toplarıyla Balkan Savaşı'na girmiştir.

Görüldüğü üzere hem Osmanlı Devleti'nin hem de Balkan müttefiklerinin orduları Avrupalı devletlerin gönderdiği heyetlerin eğitim ve talimi altında ve yine onların silahlarıyla muharebeleri icra etmiştir. Ancak atılan bu olumlu adımlara rağmen Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi alırken küçük diye tanımladığımız Balkan devletleri çok kısa sürede hem Garp Cephesi'nde hem de Şark Cephesi'nde üstünlük sağlamıştır. Şüphesiz bunun altında seferberliğin başından başlayarak muharebelerin icra edildiği zamanlarda yaşanan aksaklıklar, eksiklikler ve yanlış stratejiler yatsa da asıl meseleyi biraz daha gerilerde aramakta fayda vardır. Dolayısıyla II. Abdülhamid döneminde orduyla araya koyulan mesafe ve donanmanın atıl durumda bırakması ilaveten 1897'de Yunanistan ile yapılan savaş dışında orduların harp tecrübesinden yoksun kalması telafisi çok zor olan bir askerî anlayışın doğmasına sebep olmuştur.

Bu eksiklikler ve anlayış, II. Meşrutîye döneminde bilhassa Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu'nun başında İstanbul'a gelerek mülkî ve askerî idareyi

kontrolü altına almasıyla değişmeye başladı. Kendisine verilen Birinci, İkinci ve Üçüncü Orduların Genel Müfettişliği görevi sayesinde yetkilerini giderek arttıran Mahmut Şevket Paşa, komuta kademesinde emeklilik, rütbe düzenlemesi gibi kanunların çıkarılmasına ve 1910 yılında *Devlet-i Aliye-i Osmaniyye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiyye Nizamnamesinin* ilanıyla ordu müfettişliklerinin kurulmasında önemli etkisi oldu. Yine II. Abdülhamid Dönemi'nde kısmen durağan görünen ordu ve donanma birlikleri yapılan manevra ve atış eğitimleri sayesinde yeniden hareketlendirilmeye çalışıldı. Avrupa'dan alınan silah ve toplar sayesinde ordunun atış gücü artırılma yoluna gidildi. Ancak çok geçmeden Balkan Savaşı'nın başlaması ile pek çok alanda ki yetersizliklerle muharebelere başlanmıştı. Bu eksiklikler çalışma içerisinde sebep ve sonuçları ile ortaya koyulmuş olsa da kanaatimizce temelde ordunun terhisi ile başlayıp seferberliğin geç ilan edilmesi ile devam etmişti. Bu hususta yaşanan aksama, seferberlik planlarında 478 binden fazla bir askerin toplanması beklenen Şark Cephesi'nde 100 bini bulmamıştı. Ancak buna rağmen Osmanlı lojistik teşkilatı bu mevcuttaki kuvvetlerin ihtiyacına cevap vermemiş ve asker cephede aç, sefil halde kalmıştı. Eğer planlandığı gibi bir kuvvet toplanmış olsaydı, zaten birliklerin ikmalini sağlamanın hiçbir ihtimali olamazdı.

Zira bir savaşı sürdürmenin temelinde ordunun askerî faaliyetlerini istenilen şekilde yerine getirebilmesi için erzak, yem, silah, mühimmat vs. gibi ihtiyaç duyulan malzemelerin hızlı ve sorunsuz bir şekilde istenilen bölgeye ulaştırılması yatmaktadır. Askerî ve stratejik açıdan son derece önemli olan bu durum ise ancak bir plan çerçevesinde ve millî bir lojistik sistemin kurulmasıyla mümkün olabilirdi. Kara yollarının yetersiz, vapur ve demiryolu işletmelerinin büyük çoğunluğunun gayrimüslimlerin elinde olduğu bir ulaşım ağında bunu sağlamak ne yazık ki imkânsızdı. Nitekim bu Balkan Savaşı'nda en acı şekilde tecrübe edildi.

Yine bir savaştan önce ordunun toplanma hattı ve harekât şekli doğru hesaplanmalı ve planlanmalıydı. Zira Balkanlarda çıkabilecek muhtemel bir savaşta, hazırlanmış olan harekât planlarında ordunun Ergene gerisinde, savunmaya dayalı bir plan belirlenmişken bunun terk edilerek Nazım Paşa'nın ısrarıyla daha ileride taarruzu ön gören bir harekâtın benimsenmesi en başta yapılan bir hata olmuştur. Ancak bu hatalı karar doğru atımlar atılarak müspet bir sonuca evrilebilirdi. Bu nokta

da geniş bir alanda, dört Balkan devletine karşı savaşıyan Osmanlı kuvvetleri doğru yerlerde daha kuvvetli birliklerle yığınaklar yaparak düşmana top yekûn bir savunma ya da taarruz yapması gerekirken her bir kolordu farklı noktalarda seferi kadroları tam olmadan hareket etti. Dolayısıyla zayıf ve kırılğan bir hat tutan Osmanlı kolorduları, daha sistemli bir plan doğrultusunda ve son derece istekli, disipline hareket eden müttefik orduları karşısında sürekli bozguna uğrayarak geri çekilmek mecburiyetinde kalındı.

Kırklareli-Edirne hattı arasında bu durumu yaşayan Şark Ordusu, Lüleburgaz-Pınarhisar hattında da aynı akıbete uğramıştı. Zira aralarında muhabere olmayan, birbirinden bi haber Osmanlı kuvvetleri, bir sonraki adımı planlamadan tamamen düşmanın hareketine göre taarruz etmiş veya savunmada kalmaya çalışmıştı. Bunun örneği Abdullah Paşa'nın Birinci Şark Ordusu birliklerini Çatalca hattına doğru çekerken, Mahmut Muhtar Paşa'nın idaresindeki İkinci Şark Ordusu kuvvetlerinin ertesi gün dahi taarruza geçmeye çalışmış olmasıdır. Lakin bunda Şark Ordusu Kumandanlığı ile Karargâh-ı Umûmi arasındaki ikilikte etkili olmuştur. Yine Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması'nın başarısız olmasında plansızlık, bireysel hırslar ve birlikte hareket edilememesi olsa da altında yatan temel mesele, kara ordusu ve donanma arasında muhabere ve koordinasyonun sağlanamamış olmasıdır.

Benzer durum Garp Cephesi'nde de geçerliydi. Ama bu cephede harekâtlar daha farklı şekilde seyretmişti. Çünkü Şark Cephesi'nde olduğu gibi tek yönlü bir hat yoktu ve dört bir taraftan aynı anda taarruza uğranmıştı. Haliyle Garp Ordusu kolorduları mecburen bulundukları bölgeleri savunmak durumunda kalmış bu defa bütün cephede etkisiz kalan kuvvetler adım adım İşkodra ve Yanya gibi müstahkem mevkiilere çekilmiş, hatta bazı şehirleri hiç kurşun atmadan teslim etmiştir. Oysa Mustafa Kemal Bey, daha Erkân-ı Harp Kolağası olduğu zamanda Balkanlarda yakın bir zamanda savaşın çıkacağı ve dört küçük Balkan devletinin Osmanlı Devleti'ne karşı hücum edeceğinin altını çizmişti. Taktik olarak ise hepsinin aynı anda değil teker teker mağlup edilmesi, ilk olarak Bulgarlara karşı taarruz edilmesi, en küçük olan Karadağ'ın ise sona bırakılması gerektiğini savunmuştu.

Bu doğrultuda düşünüldüğünde, Garp Ordusu Kumandanlığı daha az sayıda kuvveti bir veya iki noktada toplayarak mümkün olduğu kadar savunmada kalıp Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ordularını oyalayabilseydi, daha fazla kuvvet Edirne-Kırklareli hattında toplanabilir ve Balkan Savaşı'nın kaderini belirleyen Şark Cephesi'nde Bulgar ordusu, güçlü ve şiddetli bir taarruzla bertaraf edilebilirdi. Bunun sonucunda savaşta en güçlü ve hırslı olan rakip saf dışı edilip kazanılan zaferin getirdiği öz güvenle asker, diğer müttefik orduları üzerine ileri harekâta geçebilirdi. Yine kanaatimizce aralarında kuvvetli bir ittifak bağı olmayan, cephede bir yandan Osmanlı ordularına karşı savaşırken diğer yandan Makedonya'da daha fazla toprak alabilmek için birbirleriyle de dolaylı bir mücadele halinde olan Balkan devletleri kolayca çözülebilir ve savaş kısa sürede sona erebilirdi.

Böylesine bir galibiyetin çok daha farklı etkileri de olabilirdi. Zira yılladır Osmanlı Devleti'ni, Balkanlardan atmak isteyen ve doğrudan ya da dolaylı olarak Balkan devletlerini bu yönde ittifak kurmaya teşvik eden Avrupa devletleri her ne kadar bunu başarmışsa da savaşa günler kala statükonun değişmeyeceğine dair karar da almıştı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin alacağı galibiyet sonucunda bu karardan dönemeyecek olan Avrupa devletleri, Osmanlı'nın Balkanlarda olan varlığı tasdiklenmiş olacaktı. Haliyle muhtemel bir dünya savaşı öncesi ittifaklar farklı kurulup savaşın daha ileriki yıllarda çıkma ihtimali dahi söz konusu olacaktı.

Ancak tarihin akışı ihtimaller üzerine değildi ve gerçekler ise Balkan Savaşı'nın kaderini belirleyen Şark Cephesi'nde askerî teçhizat yetersizliği, var olan teçhizatında zamanında cepheye ulaştırılamaması sonucu askerin muharebe gücünün düşürmesi ve istihbarat yetersizliği sonucu birliklerin bilinmezliğe sürüklenmesi yönünde oldu. Bundan dolayı Bulgar ordusunun askerî gücü, harekât bölgeleri ve yürüyüş güzergâhlarının tespit edilememesi cephelerde yaşanan bozgun ve ricatları kaçınılmaz hale getirerek askerde kendisine güven ve inanç duygusunu da sarstı. Lakin askerin zafere dair inancının giderek azalması ve savaşma azminin tükenmesinin altında, kanaatimizce ordu-siyaset ilişkisi, alaylı-mektepli çatışması, çıkarılan kanunlarla komuta kademesinde yaşanan tenzili rütbe ve emeklilik gibi hadiseler, ordu içerisinde İttihatçı-İtilafçı-Halâskâr Zâbitan gruplaşmaları ve bütün

bunların sonucu askerin talim-terbiyeden uzak kalarak, ordunun modernizasyonun zamanında gerçekleştirilememesi en önemli sebepler olsa gerekti.

Bulgar ordusu açısından ise Şark Cephesi'nde Osmanlı ordunun bu kadar kısa süre içerisinde hezimete uğrayarak Çatalca hattına kadar çekilmesi, muharebeler öncesi hayallerinde dahi olmayan bir durumdu. Çünkü Bulgaristan bir ay içerisinde neredeyse bütün Trakya topraklarını ele geçirmiş ve hedefe İstanbul'u koymuştu. Her ne kadar Çatalca önlerinde Bulgar kuvvetleri durdurulmuşsa da yönetimde bulunan Kâmil Paşa Kabinesi mütareke masasında Edirne'nin ikmal edilmemesini içeren antlaşmayı imzalayarak, tarihî bir dirayetsizliğe ve hataya imza attı. Ancak buna rağmen Mehmet Şükrü Paşa, üstün komuta kabiliyetiyle, imkânsızlıklar içerisinde bırakılan Edirne'nin müdafaasında en ufak bir taviz vermeden ve tereddüt göstermeden savunmasını sürdürerek tarihe geçti.

Yine Londra'da devam eden barış müzakerelerinden bir sonuç alınamaması üzerine Avrupa devletleri, Midye-Enez Hattı'nın sınır olması ve Edirne'nin Balkan devletlerine terkinin içeren notayı Osmanlı Devleti'ne verdi. Ancak bu defa Kâmil Paşa Kabinesi hazırlamaya çalıştığı cevabî notada, Edirne'nin özerk bir statüde bırakılarak Bulgaristan'a terk edileceği gerekçesi ile Enver Bey'in başında olduğu İttihatçılar tarafından ani bir darbe ile yönetimden uzaklaştırıldı. Lakin Edirne'nin Bulgar kuşatmasından kurtarılacağı iddiasıyla savaşa devam eden ve kamuoyunun güvenini alan İttihatçıların desteklediği Mahmut Şevket Paşa Kabinesi, sonuç olarak Edirne'nin işgal edilmesini önleyemediği gibi 30 Mayıs 1913'te Osmanlı Devleti'ni Midye-Enez Hattı gerisine hapseden daha ağır şartlardaki Londra Antlaşması'nı imzalamıştı.

Netice itibarıyla Osmanlı Devleti açısından bu antlaşma sadece toprak kaybı değil 14. Yüzyılın sonundan beri Türk yurdu olan bir coğrafyanın etnik ve kültür mirasının da yok olmasıydı. Zira Balkan müttefiklerinin zulmü neticesinde Türk ve Müslüman nüfus, bir daha dönmek üzere evlerini, topraklarını terk ederek Anadolu'ya sığınmak zorunda kaldı. Ancak Balkan müttefiklerinin kendi aralarında anlaşmazlığa düşerek yeniden savaşa tutuşmaları, Osmanlı Devleti için yeni fırsatları beraberinde getirdi. Fakat Osmanlı idarecileri bu noktada hızlı kararlar alarak

harekete geçmekte tereddüt ettiklerinden bir süre gecikti. Bu husus bürokrasi ve askerî kanadı bir kez daha karşı karşıya getirerek idaredaki uyumsuzluğu gözler önüne sermekteydi. Bu çelişkili durum içerisinde, 30 Haziran 1913'te başlayan II. Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusu 13 Temmuz'da Midye-Enez Hattı'na yürüme kararı alabildi. Her ne kadar idarecilerin siyasi kaygılarla bekleme sürecine girdiği düşünülse de bir günün bile önemli olduğu böylesi zamanlarda arada geçen 13 günlük süre, büyük zaman kaybıydı. Ancak ileri harekâtın sonucu Balkanlarda kaybedilen onca toprağa karşın Edirne ve Kırklareli'nin Bulgar işgalinden kurtarılması hiç şüphesiz çok önemlidir.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, A.MKT.MHM.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı)

BOA, BEO. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası)

BOA, DH.SYS. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı)

BOA, HR.SYS. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı)

BOA, İ.HB. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade-i Harbiye Evrakı)

BOA, İ.HR. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade-i Hariciye Evrakı)

BOA, İ.MMS. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meclisi Mahsus)

BOA, Y.EE.KP. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakına Ek Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı)

Genelkurmay Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi

ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 1 - ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 2 - ATASE. BLH, Klasör: 8, Dosya: 20 - ATASE. BLH, Klasör: 4, Dosya: 17 - ATASE. BLH, Klasör: 78, Dosya: 67 - ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya: 62 - ATASE. BLH, Klasör: 86, Dosya:73 - ATASE. BLH, Klasör: 122, Dosya: 5-A - ATASE. BLH, Klasör: 123 - ATASE. BLH, Klasör: 127, Dosya: 23 - ATASE. BLH, Klasör: 136, Dosya:16 - ATASE. BLH, Klasör: 143, Dosya:

34 - ATASE. BLH, Klasör: 149, Dosya: 118 - ATASE. BLH, Klasör: 150, Dosya: 15 - ATASE. BLH, Klasör: 154, Dosya: 119 - ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A - ATASE. BLH, Klasör: 249, Dosya: 184 - ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya: 16 - ATASE. BLH, Klasör: 250, Dosya: 213 - ATASE. BLH, Klasör: 308, Dosya: 3 - ATASE. BLH, Klasör: 311, Dosya: 15 - ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 9 - ATASE. BLH, Klasör: 316, Dosya: 81 - ATASE. BLH, Klasör: 434, Dosya: 11 - ATASE. BLH, Klasör: 477, Dosya: 23 - ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya: 23.

Bulgaristan Devlet Arşivleri

Архиви. BG, ДВИА, ф. 1, оп.5.

Архиви. BG, ДВИА, ф. 40, оп.2.

Архиви. BG, ДВИА, ф. 16, оп.1.

Архиви. BG, ЦДА, ф. 313К, оп.1.

Архиви. BG, ЦДА, ф. 284К, оп.1.

Архиви. BG, ЦДА, ф. 284К, оп.2.

Архиви. BG, ЦДА, ф. 166К, оп.7.

Архиви. BG, ЦДА, ф. 176К, оп.2.

Архиви. BG, ДА, ф. 1220К, оп.1

Sürelî Yayınlar

Alemдар - Czernowitzer Allgemeine Zeitung - Die Neue Zeitung - Die Zeit - Haberdar - İkdâm - İllustrierte Kronen Zeitung - Neue Freie Presse - Neues Wiener Journal - Sabah - Tages-Post - Tanin - The Evening World - The New York Times - The Sun - Takvim-i Vekayî - Villacher Zeitung - Innsbrucker Nachrichten - Şehbâl- Le Petit Journal.

Meclis Zabıt Cerideleri & Düstur

Düstur, Tertib II, C. 3, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1330.

Düstur, Tertip II, C. 7, Matbaa-i Amire, İstanbul 1336.

Düstur, Tertip II, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329.

Düstur, Tertip II, C. IV, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331.

MAZC, Devre 1, C. 1, İçtima 3, (17. İnıkad) 1326.

Menzil Hidematı Nizamnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1327.

MMZC, Devre 2, İçtima 1, C.1, TBMM Basımevi, Ankara 1991.

Resmi Yayınlar ve Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

Şimşir, Bilal N., *Ege Sorunu-Belgeler*, C. I, (1912-1913), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

_____, *Ege Sorunu-Belgeler*, C. II, (1913-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, “Balkan Harbi” , *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 99, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, “Balkan Harbi”, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 78, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1980.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, “Balkan Harbi Birinci Çatalca Muharebesi (8 Kasım-3 Aralık 1912)” , *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 100, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, “Balkan Harbi İkinci Çatalca Muharebesi, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 101, Genelkurmay Basımevi Ankara 1996.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, “Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912), *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 126, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *İşkodra Savunması ve Hasan Rıza Paşa*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.

Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı, Haz. Ahmet Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I*, İstanbul 2013.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yönetiminde Makedonya*, Ankara 2005.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2002.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi Başkanlığı, *Türkiye ile Yunanistan Arasında İmzalanan İkili Antlaşmalar, Önemli Belgeler ve Bildiriler*, Haz. Hulusi Kılıç, Ankara 1992.

Hatırat ve Araştırma Eserleri

Abdullah Paşa, 1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı *Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hatıratı*, Haz. Tahsin Yıldırım-İbrahim Öztürkçü, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012.

Abdullah Paşa-Mahmut Muhtar Paşa, *Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı*, Çev. Hülya Toker-Sema Demirtaş-Mustafa Toker, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

Acar, Kezban, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Nobel Yayınları, Ankara 2004.

Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Afyoncu, Erhan-Önal, Ahmet-Demir, Uğur, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Tarihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, 3. Baskı, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 1986.

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Cilt 1, Timaş Yayınları İstanbul 2017.

Ahmet Selahattin Bey, *Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahîri*, Yay. Haz. Hasan Ali Polat, Yedisu, İstanbul 2021.

Akcan, Erol, *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.

Aksoy, Şerif, *İttihat ve Terakki*, Nokta Kitap, İstanbul 2008.

Aksu, Kenan, *İngiliz Gizli Belgelerinde Enver Paşa*, Çatı Yayıncılık, İstanbul 2007.

Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, C. 6, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.

Akşin, Sina, "Babıali Baskını", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C. 4, Cem Yayınevi, İstanbul 2008.

_____, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 5. Baskı İmge Kitabevi, Ankara 2009.

Aktar, Yücel, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1999.

Akyüz, Doruk, "I. Balkan Savaşı'nda Siper Savaşı ve I. Çatalca Muharebesi", *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012.(131-136).

Akyüz, Erkan, *Balkan Savaşlarında Edirne Müdafaaası*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2014.

Ali Fethi, *Bolayır Muharebesinde Âdem-i Muvaffakiyetin Esbabı*, Tabi ve Naşiri: Tücarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriye ve Şurekası, İstanbul 1330.

Alkan, Ahmet Turan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

Alparslan, Şenol, *Balkan Savaşlarında Trakya Muharebeleri 1912-1913*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2017.

Anderson, Benedict, *Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 3. Baskı, Metis Yayınları İstanbul 2004.

Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Andonyan, Aram, *Balkan Savaşı*, Çev. Z. Biberyan, Sander Yayınları, İstanbul 1975.

Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

Arslan, Ali, “Balkan Savaşlarında “Lüleburgaz Muharebeleri””, *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri, Ulusal Sempozyum 26 Ekim 2002*, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz 2004.

_____, *Lüleburgaz Ekonomi ve Siyaset Tarihi*, 2. Kitap, Görünüm Yayınları, Lüleburgaz 2011.

Artuç, Nevzat, *Cemal Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.

Atabay, Mithat, *20'nci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi)*, Kriter Yayınları, İstanbul 2012.

Atalay, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa 1908-1914*, C. 2, 9. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

Aydın, İnci Başak, *İsgal ve Şehir, Galip Devletler-Mağlup Şehirler Balkan Savaşları'nda Bulgar İşgalinin Edirne'ye Etkileri*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020.

Aydın, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Aydın, Salim, *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.

Ayışığı, Metin, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

Babacan, Hasan, *Mehmed Talat Paşa (1874-1921)*, Türk tarih kurumu, Ankara 2005.

Bahri, Selanikli, *Balkan Harbi'nde Garp Ordusu*, Tab'ı ve Neşri: Çiftçi Kitaphanesi, İstanbul 1331.

Bartlett, Ellis Ashmead, *Türklerin Rumeli'ye Vedası*, Çev: Görkem Şengül-H. Büşra Yavuz, 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.

Bayar, Celal, *Bende Yazdım: Milli Mücadele'ye Gidiş*, C. 2, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Bayur, Hilmi Kamil, *Sadrızam Kamil Paşa*, Sanat Basımevi, Ankara 1954.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt I, Kısım I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

_____, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt I, Kısım IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

_____, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

_____, *Türk İnkılâp Tarihi*, Cilt II, Kısım II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

Bıçaklı, Hüseyin Avni *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitabevi, Ankara 2016.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Binark, İsmail, *Türk-Yunan Münasebetlerini Dünü ve Bugünü*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1998.

Birbir, Atilla, “Yunan Basınında Balkan Savaşları: Embros, Skrip ve Makedonia Gazeteleri”, *Balkan Savaşları ve Edirne*, C. 1, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü, Edirne 2020.

Bostan, İdris-Kurumahmut, Ali, *Trablusgarp ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2003.

Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi Harbin İhzarı*, Cilt 1, Çev. Murat Tunca, Askeri Matbaa, İstanbul 1943.

Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi Kırklareli Harekâtı*, Cilt 2, Çev. Murat Tunca, Askeri Matbaa, İstanbul 1943.

Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi Lüleburgaz-Pınarhisar Muharebeleri*, Cilt 3, Çev. Murat Tunca, Askeri Basımevi, İstanbul 1947.

Buşa, Daniela Viktoria, “Romanya ve Balkan Savaşları: Balkanlar Üzerine Mülahazalar”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu Balkan Savaşlarının 100. yılı*, İstanbul 2012.

Büyük Devletlerin Balkanlara ve Balkan Savaşlarına bakışına dair bir rapor: Carnegie Vakfı Raporu (1914), Yay. Haz. Mehmet Okur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.

Cassavetti, Demetrius John, *Hellas and The Balkan Wars*, T. Fisher Unwin, London 1914.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.

Cemal Paşa, *Hatıralar*, 5. Baskı, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Hatırat (1913-1922)*, 2. Baskı, Yay. Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012.

Cemal, Hüseyin, *Yeni Harp Başımıza Tekrar Gelenler Edirne Harbi, Muhasarası, Esaret ve Esbab-ı Felaket*, Yay. Haz. Aziz Korkmaz, TTK, Ankara 2014.

Childs, Timothy W., *Trablusgarp Savaşı Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*, Çev. Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Clogg, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

Çakmak, Fevzi, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi*, 3. Baskı, Yay. Haz. Ahmet Tetik, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

_____, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, C. 1, Yay. Haz. Nilüfer Hatemi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Çelik, Bilgin, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

_____, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Büke Yayınları, İstanbul 2004.

Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

Çobanlıoğlu, Zeki, *Balkan Harbi ve Şark Ordusu Hezimet*, Birinci Kısım, (Neşreden: Tüccarzade İbrahim Hilmi), Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul 1332.

D'Estailleur, Philippe, *La Bulgarie Traquée*, Imprimerie J.Mersch, Paris 1913.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Despot, Igor, *Savaşın Taraflar Gözüyle Balkan Savaşları Algılar ve Yorumlar*, Çev. Mete Tuncay, Türk Tarih Kurumu Yurt Yayınları, İstanbul 2020.

Dinç, Güney, *Karpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Duman, Haluk Harun, *Balkanlara Veda*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2005.

Durgun, Bülent, *Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun Ulaştırma Faaliyetleri 1912-1913*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Durukan, Eyüp, *Günlüklerde Bir Ömür – I Balkan Harbi'nde Edirne Kuşatması (1912-1913)*, Yay. Haz. Murat Uluğtekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Engin, Vahdettin, *Kurtlar Sofrasındaki Osmanlı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.

Erickson, Edward J., *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, Çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Erkin, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968.

Ersü, Hüsnü, *Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, Yay. Haz. Ahmet Tetik-Çiğdem Aksu, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

Ertuna, Hamdi- Ökse, Necati, *Tarihte Türk İngiliz İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973.

Ertürk, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, 2. Baskı, Haz. Samih Nafiz Tansu, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016.

Ertürk, Yaşar, *Adalar (Ege) Denizinde Türk-Yunan Mücadelesi*, 2. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Esenyel, Ömer, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995.

Evstratev, Geshoff Van, *The Balkan League*, Translated Constantin C. Mincoff, John Murray Albemarle Street W., London 1915.

Feldmann, Wilhelm, *İstanbul'da Savaş Günleri*, 2. Baskı, Çev. Necmettin Alkan, Selis Kitaplar, İstanbul 2004.

Ferguson, Niall, *İmparatorluk Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdiği*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Filov, Bogdan, *Bogdan Filov'un Balkan Savaşları (1912-1913) Fotoğrafları*, Yay. Haz. Hüseyin Mevsim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

Ford, Clyde Sinclair, *The Balkan War*, Press of the Army Service Schools, Kansas 1915.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Türk Asker Büyükleri ve Zaferleri, *Müşir Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Genelkurmay Basımevi*, Ankara 1984.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Devleti*, Yay. Haz. Cemalettin Taşkiran-Nâsır Yüceer, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Genelkurmay Başkanlığı, *1897 Türk-Yunan Harbi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1982.

Genelkurmay Başkanlığı, *Atatürk'ün Not Defterleri- II*, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, vd., Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004.

Genelkurmay Başkanlığı, *Atatürk'ün Not Defterleri- V*, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, vd., Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.

Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Kronolojisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 102.

Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Harbi Tarihi Osmanlı Deniz Harekâtı*, Cilt VII, K.K.K Askeri Basımevi, İstanbul 1965.

Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004.

Genelkurmay Başkanlığı, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri (1876-1950)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca Muharebesi*, Cilt 1, Kitap 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913) III. Cilt, 2. Kısım, Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1981.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi III. Cilt, III. Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) II. Cilt III. Kısım Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, Cilt 2, Kısım 2, Kitap 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), Garp Ordusu Vardar Ordusu ve Ustruma Kolordusu*, Cilt 3, Kısım 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt 3, Kısım 6, (1908-1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi*, 3'ncü Cilt, *Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1980.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, Cilt 1, ATASE Yayınları, Ankara 1970.

Geşof, İvan E., *Balkan İttifakı Balkanlar'ın Kaderi: İttifakın Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. Yusuf Teke-Fatih Fırat, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2023.

Gewehr, Wesley M., *The Rise of Nationalism in the Balkans 1800-1930*, Archon Books, The United States of America 1967.

Gibbs, Philip-Grant, Bernard, *The Balkan War Adventures of War with Cross and Crescent*, Small, Maynard and Company, Boston 1913.

Glenny, Misha, *The Balkans: Nationalism, War and Great Powers 1804-2012*, Anansi, Canada 2012.

Gökman, Muzaffer, *Tarih Boyunca Ege Kavgası*, Eğitim-Öğrenci Yayınları, İstanbul 1977.

Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Greene, Francis Vinton, *Report of the Russian Army and Its Campaigns in Turkey in 1877-1878*, D. Appleton and Company, New York 1879.

Grey, Edward, *Twenty-Five Years 1892-1916*, C. I, Hodder and Stoughton Limited, London 1925.

Güner, Yavuz, “Edirne Askeri Tabyalarının Mimarisi”, *Sanat Tarihinde Gençler Semineri 16-18 Aralık 2004*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

Güneş, İhsan, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul 2012.

Hacısalıhoğlu, Mehmet, “100. Yılında Balkan Savaşları”, *Dünya Bülteni Araştırma Masası*, İstanbul Haziran 2012.

_____, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.

Hall, Richard C., *Balkan Savaşları (1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası)*, Çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

Harp Akademileri Komutanlığı, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995.

Hayta, Necdet, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2008.

_____, *Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

Hayta, Necdet-Birbudak, Togay Seçkin, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010.

Helmreich, Ernst Chiristian, *The Diplomacy of The Balkan Wars*, Cambridge Harward University Press, London 1938.

Hochwachter, Gustav von, *Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede"*, 2. Baskı, Çev. Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

_____, *Türklerle Cephede Bir Alman Subayın Balkan Harbi Anıları*, Çev: Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979.

Hosking, Geoffrey, *Rusya ve Ruslar*, Çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Ivanoff, J., *Les Bulgares et Leurs Manifestations Nationales*, Paul Haupt Librairie Académique, Berne 1919.

İbrahim Hilmi, Tüccarzade, *Balkan Savaşı'nda Neden Bozguna Uğradık?*, Çev. Hülya Toker, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Balkan Harbi'ni Niçin Kaybettik?*, 2. Baskı, Yay. Haz. Mecit Yıldız-Hamdi Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, 3. Baskı, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.

İrtem, Süleyman Kani, *Meşrutiyetten Mütarekeye (1909-1918)*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2004.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

İvanov, Nikola, *Balkan Harbi (1912-1913) 2. Ordunun Harekâtı, Edirne Kalesinin Muhasarası ve Kaleye Hücum*, Çev. Murat Tunca, Askeri Matbaa, İstanbul 1937.

James, Lionel, *Türklerin Balkan Hezimetleri*, Çev. S. Emre Bekman, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl, C. 2*, Çev. Zehra Savan-Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

Jelavich, Charles-Jelavich, Barbara, *The Establishment of The Balkan National States 1804-1920*, University of Washington Press, United States of America 1977.

Jowett, Philip S.-Walsh, Stephen, *Balkan Harpleri'nde Ordular 1912-1913*, Çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Karabekir, Kâzım, *Edirne Hatıraları*, Yay. Haz. Ziver Öktem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

_____, *Günlükler (1906-1948)*, C. 1, yay. Haz. Burak Kayaberk-Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

_____, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, hazırlayan: Orhan hülagü-Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul 2001.

_____, *Türk Ordusunda Almanlar*, Yay. Haz. Ömer Hakan Özalp, Truva Yayınları, İstanbul 2021.

_____, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Yay. Haz. Orhan Hülagü-Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul 2001.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 8, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C. 9, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.

Karpat, Kemal H., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Kerimoğlu, Hasan Taner, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Yayıncılık İstanbul 2009.

Kestelli, Raif Necdet, *Uful (Batış)*, Haz. Esra Keskinçilic, Bensen Yayınları, İstanbul 2002.

Kılıç, Sezen, *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

Kocahanoğlu, Osman Selim, *Hatıraları ve Mektuplarıyla Talat Paşa*, Temel Yayınları, İstanbul 2008.

Kohn, Hans, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Çev. Ağah Oktay Güner, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Korkmaz, Ender, *Harbiye Nazırı Nazım Paşa – 31 Mart Vakası, Balkan Savaşı, Bab-ı Âli Baskını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

Kuran, Ahmed Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul 1956.

Kurtcephe, İsrail, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

Kutlu, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Küçük, Cevdet, *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, Ed. Cevdet Küçük, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2001.

Külçe, Süleyman, *Balkan Harbi'nde İhmal Faciaları*, Haz. Ercan Haytoğlu, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.

Lauzanne, Stephane, *Balkan Acıları*, Kartaş Yayınları, İstanbul 1990.

Lesiçkov, İvan, *Kıkkilise'nin Sükûtu*, Mütercim: M. Nuri, Cilt 1, Cüz'ü 2, Balkan Matbaası, Filibe 1913.

_____, *Yaver Paşa'nın Esareti*, Mütercim: M. Nuri, C. 1, Cüz'ü 1, Balkan Matbaası, Filibe 1912.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turnacı. Edisyon, 7. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2014.

M. Sloane, William, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008.

M. Şevket, Dağdevirenzade, *Dağdevirenzade M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Yay. Haz. Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne 2005.

Macedona-Bulgarian Central Committee, *Bulgaria An Account of the Political Events During The Balkan Wars*, Chicago 1919.

Macfie, A. L., *Osmanlının Son Yılları 1908-1923*, Çev. Damla Acar-Funda Soysal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar*, Yay. Haz. Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.

Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti*, Türkçe'ye Çev. Nurattin Türsan-Semiha Türsan, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara 1983.

Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü, Yay. Murat Bardakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Mahmut Muhtar Paşa, *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, Yay. Haz. A. Basad Kocaoğlu, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

Mahmut Şevket Paşa, *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, Arba Yayınları, İstanbul 1988.

Mahmut Şevket Paşa-Hafız Hakkı Paşa, *Rumeli Yağmalanan İmparatorluk*, Yay. Haz. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009.

McCarthy, Justin, *Osmanlı'ya Veda*, 2. Baskı, Çev. Mehmet Tuncel, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2008.

_____, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.

Mercan, Evren, *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

Mondesir, Jean Frederic Lucien Piarron de, *Balkan Savaşı'nda Edirne Muhasarası (1912 Teşrin-i Sani-1913 Mart)*, Mütercim: Mülazım Ş.B., Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1915.

_____, *Balkan Savaşı'nda Edirne Muhasarası*, Mütercim: Mülazım Ş.B., Yay. Haz. Haluk Kayıcı, Ceren Yayıncılık, Edirne 2019.

Monroe, Will Seymour, *Bulgaria and Her People*, The Page Company, Boston 1914.

Mutlu, Cengiz, *Osmanlı'da Bir Ermeni Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan Efendi*, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2023.

N. Ivanof, *Balkan Harbi (1912-1913) 2. Ordunun Harekâtı, Edirne Kalesinin Muhasarası ve Kaleye Hücum*, Çev. Murat Tunca, Askeri Matbaa, İstanbul 1937.

Nihad, Mehmet, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, Cilt 2, Askeri Matbaa, İstanbul 1340.

_____, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, Cilt 3, Askeri Matbaa, İstanbul 1928.

_____, *1328-29 Balkan Harbi Trakya Seferi*, C. 1, Askeri Matbaa, İstanbul 1340.

_____, *Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1341.

Nivet, Henry, *Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felaketi*, Çev. Ragıp Rıfkı, Özgü Yayınları, İstanbul 2011.

Niyazi, Mehmet, *Şark Ordusu'nda Aziz Paşa Fırkası*, Kader Matbaası, İstanbul 1331.

Nüzhet, Mehmed Ali, *Balkan Harbi Üzerine*, Yay. Haz. İsmet Sarıbal, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

Onur, Oral-Boğman, Latif, *Edirne Şehit Anıtları*, Türk Şehitlikleri İmar Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Oran, Baskın, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 11. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Önder, Mustafa, "İstanbul Mektupları (1912, İstanbul, Balkan Savaşları)", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 50, Ankara 2020.(117-152)

Örenç, Ali Fuat, "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii", *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

_____, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006.

Özcan, Uğur, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.

Özçelik, Selahattin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Özdemir, Hakan, *Balkanların Şekillenme Sürecinde III. Ordu Teşkilat, Toplum, Siyaset (1878-1912)*, Timaş Akademi, İstanbul 2022.

Pears, Edwin, *Forty Years in Constantinople*, D. Appleton and Company, New York 1916.

Poincare, Raymond, *Lufta e Pare dhe e Dyte Ballkanike si dhe Konferenca e Londres 1912-1913*, İngilizce'den Çev. Shagrir Shehu, Logos-A, Üsküp 2009.

Price, W.H. Crawford, *The Balkan Cockpit*, T. Werner Laurie Limited, London 1914.

Proti, Stojan, *The Aspirations of Bulgaria*, Simpkin-Marshall-Hamilton-Kent, London 1915.

Ramsaur, Ernest E., *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Çev: Muhsin Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul 2004.

Reed, John, *Balkanlarda Savaş*, Çev. F. Burak Aydar-Sevgi Tamgüç, Pencere Yayınları, İstanbul 2006.

Remond, Georges, *Bir Fransız Gazetecinin Balkan Harbi İzlenimleri Mağluplarla Beraber*, Çev. Hasan Cevdet, 2. Baskı, Profil Kitap, İstanbul 2018.

Rey, Ahmet Reşit, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, Yay. Haz. Nur Özmel Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Roucek, Joseph S., *Balkan Politics International Relations in No Man's Land*, Stanford University Press, California 1948.

Sabis, Ali İhsan, *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?*, 2. Baskı, Tabi ve Naşiri: Tücarzade İbrahim Hilmi, Haz. Hasip Saygılı, ilgi kültür sanat yayıncılık, İstanbul 2016.

Sagay, Reşat, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

Sancaktar, Mehmet Fatih, “Balkan Savaşları Esnasında Osmanlı Hükümetleri”, *100. Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, T.C. Edirne Valiliği, Edirne 2013.

Sazonov, S. D., *Kader Yılları S. Sazonov’un Anıları Rus Eski Dışışleri Bakanı (1910-1916)*, Çev. Betül Önüçak, Yay. Haz. Sabahattin Özel, Derin Yayınları, İstanbul 2002.

Schurman, Jacob Gould, *The Balkan Wars 1912-1913*, Oxford University Press, London 1914.

Seyfettin, Ömer, *Balkan Harbi Hatıraları*, 3. Baskı, Yay. Haz. Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016.

Sloane, William M., *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008.

Solaroff, K., *La Bulgarie et La Qestion Macedonienne Les Causes Des Guerres Balkaniques*, Imprimerie de L’etat, Sofia 1919.

Söylemezoğlu, Galip Kemali, *Canlı Tarihler Galip Kemali Söylemezoğlu Hatıraları Atina Sefareti (1913-1916)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

_____, *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene*, Şaka Matbaası, İstanbul 1949.

Stojanovic, Mihailo D., *The Great Powers and The Balkans 1875-1878*, Cambridge University Press, London 1968.

Sürgevil, Sabri- Özgün, Cihan, *Balkanlar-II*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2012.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *Muhalefetin İflası*, Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, İstanbul 1331.

Şentürk, M. Hüdai, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.

Şevket Bey, Dağdeviren, *Balkan Savaşı Günlüğü Edirne'nin İşgal Günleri*, Yay. Haz. Haluk Kayıcı, Ceren Yayıncılık, Edirne 2022.

Şeyhun, Ahmet, *Said Halim Paşa*, Çev. Derya Göçer, Everes Yayınları, İstanbul 2010.

Şeyhülislam Cemelettin Efendi, *Siyasi Hatıralarım*, Yay. Haz. Selim Kutsan, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.

Şimşek, Halil, *Osmanlı Son Döneminde Gayrimüslim Cemaatler 1908-1922*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2016.

Tansu, Samih Nafiz, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler*, Anlatan: Galip Vardar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1960.

Taşkıran, Cemalettin, *Oniki Ada Hatalı Kararlar, Acı Kayıplar*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2014.

_____, *Yüzyıllardır Harbiye*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

Taştan, Yahya Kemal, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğusu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

Todorova, Maria, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Tokay, Gül, *Makedonya Sorunu Jöntürk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, AFA Yayınları, İstanbul 1996.

Topuzlu, Cemil, *80 Yıllık Hatıralarım*, 5. Baskı, Yay. Haz. Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 2010.

Troçki, Lev, *Balkan Savaşları*, Çev: Tansel Güney, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2017.

Tufan, Mesut Yaşar-Çalışlar, İzzeddin, *Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Tuncer, Hüner, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları (1911-1913)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018.

Turan, Ömer, “II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Türkgeldi, Ali Fuad, *Görüp İşittiklerim*, 4. Baskı, TTK, Ankara 1987.

Uyar, Mesut-Erickson, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Uzdil, Mahmut Belig, *Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri*, Yay. Haz. Özlem Demireğen-Nurcan Aslan, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

_____, *Balkan Savaşı'nda Mürettep 1'nci Kolordunun Harekâtı*, Yay. Haz. Ahmet Tetik-Şeyda Büyükcın, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

Uzer, Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Ülger, S. Eriş, *Balkan Harbi Ceridesi Binbaşı Mustafa Nuri*, Parola Yayınları, İstanbul 2015.

Wright, Henry Charles Seppings, *Two Years Under The Crescent*, G. Bell-Sons LTD, London 1913.

Yalçın, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, Yay. Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1976.

Yanbolulu Mustafa Şevki, *Balkan Orduları “1908”*, Çev. Haluk Kayıcı, Ceren Yayıncılık, Edirne 2021.

Yavuz, Nuri, *I. Balkan Harbi ve Göçler*, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara 2023.

Yeşil, Fatih, “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Yıldırım, Bülent, *Bulgaristan’daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Yıldırım, Seyfi-Sofuoğlu, Adnan, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Köksav Yayınları, Ankara 2010.

Yıldız, Gültekin, “Kara Kuvvetleri”, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, Ed. Gültekin Yıldız, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Yiğitgüden, Remzi, *Balkan Savaşı’nda Edirne Kale Muharebeleri Cilt I-II*, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen-Betül Turan-Atike Kaptan-Özlem Demireğen-Tuğba Kılıç, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

Yolcu, Cengiz, *İntibah-İbret-İntikam Balkan Savaşlarında Osmanlı Propaganda Kitapları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020.

Yurttakal, Ahmet, *Cevat Çobanlı Paşa Çanakkale Kahramanı*, Malatya Kitaplığı, Malatya 2014.

Yüzbaşı N.-Mülazım F., *Balkan Harbinde 87. Alay (Trabzon Gönüllüleri)*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2021.

Yüzbaşı Naci Efendi, *Balkan Savaşı’nda Edirne Kuşatması’na Ait Harp Ceridesi*, Çev: Hülya Toker, Alfa Arşiv, İstanbul 2012.

Yüzbaşı Selanikli Bahri, *Balkan Savaşı’nda Sırp Ordusu-Batı Ordusu*, Çev: Hülya Toker, Alfa Arşiv, İstanbul 2012.

Zeki Paşa, *Zeki Paşa’nın Balkan Savaşı Hatıratı*, Çev. Sema Demirtaş, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

Makaleler

A. Nukhet Adıyeke, “Yunan Milliyetçiliğinin Gelişme döneminde Girit’te Oluşan Türk Milliyetçiliği”, *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi bildirileri*, Mersin 1997.

Acar Hasan-Gök, Gökmen, “Türk Siyasal Hayatında 31 Mart Olayı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rolü”, *Journal of Awareness*, C. 5, S. 3, 2020.(361-374).

Ahbab, Yakup, “Kuzey Makedonya 1912: Savaş, Katlian ve Soykırım”, *Tarih Dergisi*, S. 62, İstanbul 2015.(91-126).

Akın, Veysi, “Balkan Harbi Esnasında Edirne Müdafaasında Görev Alan “Edirne Askeri İdadisi” Öğrencileri”, *Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2012.(349-373).

_____, “Balkan Harbi’nde Edirne Kuşatması Esnasında Bulgarların Psikolojik Harp Taktikleri ve Edirne Müdafii Şükrü Paşa”, *Türk Yurdu*, S. 303, Ankara 2012.(28-33).

_____, “Edirne Müdâfii Mehmed Şükrü Paşa (1857-1916)”, *Edirne Müdafii Mehmed Şükrü Paşa*, Haz. M. Sabri Koz, Zaman Kitap, İstanbul 2008.(182-223).

_____, “Edirne Müdafii Şükrü Paşa: Muhasara ve Esaret Günleri”, *Balkan Savaşları ve Edirne*, II. Cilt, Ed: İlker Alp-İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Balkan Enstitüsü Yayınları, Edirne 2020.(143-172).

Aktar, Yücel, “1912 Yılı “Harp Mitingleri” ve Balkan Harbi’ne Etkileri”, *İkinci Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985.(114-134).

Alp, İlker, “1912-1913 Balkan Savaşlarında Edirne’nin Sükûtu ve Yaşanan Facialar”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 15, S. 60, 2018.(1-31).

Arıkan, Zeki, “Balkan Savaşı ve Kamuoyu”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.(168-190).

Arslyanyrek, Yaşar, “Balkan Savaşları Öncesinde Karadağ’ın Osmanlı Devleti Aleyhindeki Faaliyetleri: Osmanlı Firarilerinin Desteklenmesi (1911-1912)”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 2, Tokat 2021.(189-201).

Ateş, Barış, “Türk Ordusu Subay Eğitim-Öğretim Sisteminin Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022, s. 13-14.(1-30).

Aybars, Ergün, “Makedonya” ve II. Meşrutiyet”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.1, S. 1, İzmir 1983.(107-111).

Aydın, Abdurrahim Fahimi, “Tayyareden Uçağa: Milli Hava Sanayinin Kuruluşunda Türk Halkının Yaptığı Bağışlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 31, Ankara 2011.(51-84)

Aydın, Mahir, “Arnavutluk’un Osmanlı Devleti’nden Kopuşu Sorunu (1912-1913), *BELGİ*, C. 2, S. 17, 2019.(1094-1128).

_____, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya’da Bulgar Çete Faaliyetleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 9, S. 9, İstanbul 1989.(209-234).

_____, “Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey’in Hatıratında Atina Müsteşar ve Malahatgüzarlığı Sırasında Balkan Sorunu”, *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 16, Denizli 2018.(962-978).

Aydın, Salim, “Kilise ve Mektepler Kanunu’nun Balkan Savaşlarına Etkisi Var mıdır?”, *Balkan Savaşlarının 100. Yılı*, İstanbul 2012.(600-614).

Ayışığı, Metin, “Balkan Savaşları Sırasında Kolera İle Mücadele”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 126, S. 248, 2020.(49-64).

Aysal, Necdet, “Osmanlı Donanma Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 50, 2017.(1-23).

_____, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 10, S.37, 2006.(15-53).

Aytan, Deniz, “Osmanlı’nın Son Devrinde Türk Denizaltıcılığı (1886-1913), *Harp Tarihi Dergisi*, S. 8, 2023.(97-130).

Bal, Ali, “Balkan Harbi’nde Türk Ordusunun Lojistik Durumu”, *On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri – II*, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2014.(479-502).

Balkaya, İhsan Sabri, “Balkan Savaşlarının 100. Yılında Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması Yenilgisi ve Yapılan Tartışmalar”, *Turkish Studies*, C. 8, S. 5, Ankara 2013.(91-100).

Başak, Ünsal, “Yunanistan’da 1843 Mali İflası ve Yunan Ordusu’nun Anayasa İçin Ayaklanması”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 69, 2021.(64-79).

Baygan, Nusret, “Orgeneral Cevat Çobanlı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 7, S. 20, 1991.(356-389).

Baykal, Bekir Sıtkı, “Edirne’nin Uğramış Olduğu İstilalar”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk tarih kurumu, Ankara 1993.(179-195).

Bayraktar, Kaya, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *Bilig*, S. 69, Bahar 2014.(1-28).

Beşikçi, Mehmet, “Balkan Harbi’nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası”, *Türkiye Günlüğü*, No.110, Bahar 2012.(27-43).

Beşirli, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Konya 2004.(169-203).

_____, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, Kayseri 2004.(121-139).

Beydilli, Kemal, “II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes’elesi’ne Dair”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 9, S. 9, İstanbul 1989.(77-99).

Birecikli, İhsan Burak, “Arnavutluk Tahtı İçin Mücadele: Arnavutluk Prensi Kim Olacak?”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 11, Edirne 2016.(123-146).

Büyüktuğrul, Afif, “Osmanlı (Türk)- Yunan Deniz Silahlanma Yarışı”, *Belleten*, C. 39, S. 156, 1975.(725-774).

Cengiz, Şükran- Başalan İz, Fatma-Özen, Tangül Aytur-Erdinçli, İhsan, “Balkan Savaşları’nda Kolera Mücadelesi”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2013.(103-120)

Çadircı, Musa, “II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusu”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.(36-49).

Çağan, Nazmi, “Balkan Harbinde Edirne”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk tarih kurumu, Ankara 1993.(197-213).

Çeliker, Fahri, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Askeri Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi’ndeki Tutum ve Etkileri”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.(136-146).

Çetin, Nurten, “Balkan Savaşlarında İzmit’te Seferberlik Uygulamaları”, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, İzmit 2015.(977-987).

_____, “Balkan Savaşlarının Karadeniz Bölgesindeki Toplumsal Yansımaları ve Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar (1912-1913)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 30, 2015.(79-98).

_____, “Balkan Savaşlarının Orta Anadolu Vilayetlerine Etkisi”, *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 6-8 Ekim*, Çanakkale 2016.(237-251).

_____, “Bulgar İşgali Altında Esir Bir Şehir: Edirne”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, Ed. Prof. Dr. Osman Köse, Canik Belediyesi, Samsun 2016.(1-18).

Çeviker, Hazal Ceren, “II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi: 23 Ocak 1913 Babıali Baskını”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 8, S. 1, 2022.(159-170).

Dağdevirenzade M. Şevket, “Dağdevirenzade M. Şevket Bey’in Edirne Balkan Savaşı Anıları”, *Savaşı Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları*, Yay. Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013.(141-207).

Dağlar Macar, Oya, “Epidemic Diseases on the Thracian Front of the Ottoman Empire during the Balkan Wars”, *War and Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications*, Ed: M. Hakan Yavuz-İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013.(272-297).

Daver, Bülent, “Hürriyet ve İtilaf Fırkası”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.(95-107).

Doğan, Şahin, “Rus Kaynakları Işığında Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 2, Edirne 2020.(305-329).

Dr. Rifat Osman, “Tosyavizâde Dr. Rifat Osman’ın Edirne Balkan Savaşı Anıları”, *Savaşı Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları*, Yay. Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013.(221-231).

Durgun, Bülent, “Balkan Harbi’nde Ulaştırma Hizmetleri”, *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012.(99-120).

_____, “Sefer Planlarında ve Balkan Harbi’nde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı”, *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 29, İzmir 2014.(57-96).

Efeoğlu, Melike-Eyüpgiller, Kemal Kutgün, “Çatalca Bölgesi Savunma Planları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 30, S. 1, İzmir 2021.(391-433).

Eker, Kemal, “1911-1912 Türk-İtalyan Harbi Deniz Cephesi”, *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 2020.(173-218).

Er, Serkan, “Balkan Harbi Çerçevesinde Osmanlı Ordusunun Demiryollarını Kullanımına Bakış”, *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012. (73-98).

_____, “Balkan Harbi’nde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı”, *Tarih Dergisi*, Sayı 59, İstanbul 2014.(137-188).

Eralp, Nejat, “İkinci Meşrutiyet’te Silahlı Kuvvetler ile İlgili Üç Önemli Kanun”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.(118-135).

Erdem, Nilüfer, “Osmanlı Devleti’ne Karşı Helenlerle Bulgarların İşbirliği Yapması Gerektiğine Dair 15 Şubat 1911 Tarihli Rapor”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C. 11, S. 22, İstanbul 2012.(109-123).

Eren, Nazlı, “Savaş Muhabirlerinin Gözüyle Osmanlı Halkı’nın Balkan Savaşı’na Yönelik Tutum ve Algısının Değerlendirilmesi”, *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012.(161-196)

Ergin, Koray, “II. Meşrutiyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi”, *Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, C. 5, 2017.(427-445).

Ertür, Hafız Rakım “Hafız Rakım Ertür Anılarında Edirne Balkan Savaşı”, *Savaşı Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları*, Yay. Haz. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013.(12-137).

Ertürk, Suat, “I. Balkan Savaşı’nda Bulgar Ordusundaki Anadolu Ermenileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt XII, S. 2, 2012.(121-140).

Feroze Yasamee, Feroze, “Armies Defeated Before They Took the Field?”, *War and Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications*, Ed: M. Hakan Yavuz-İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013.(251-271).

Gazel, Ahmet Ali, “İttihat ve Terakki’nin 1913 Kongresinde Hükûmetine ve Şahsına Yönelik İthamlara Ahmet Muhtar Paşa’nın Cevabı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum 2015.(625-651).

Gencer, Fatih, “Hünkâr İskeley Antlaşması’nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 58, Ankara 2015.(629-650).

Göçer, Kenan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ulaşım ve Servet-İ Fünun Dergisi Ulaşım Bibliyografyası”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C. 11, S. 2, 2016.(149-205)

Göl, Hacer, “Belgelerle Mahmut Şevket Paşa Suikastı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 7, S. 1, 2021.(334-362).

Görgün, Hatice, “Balkan Savaşları Döneminde Hindistan Müslümanlarının Faaliyetleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, S. 41, 2022.(181-196).

Gülsoy, Ufuk “Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muafiyet Vergisi: Bedel-i Askeri (1855-1909)”, *Tarih Dergisi*, S. 37, İstanbul 2002.(93-118).

Hakov, Cengiz, “1913’de İstanbul’da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan’da Türk-Müslüman Nüfusun Hakları”, *Osmanlı*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.(474-477).

Hasanoğlu, Ergün, “Bir Siyasi Krizin Sonu: Ferdinand’ın Bulgar Prensi Olarak Resmen Tanınması ve İstanbul Ziyareti (1896)”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 2, Edirne 2023.(431-469).

Hatipoğlu, Murat, “Elefterios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea’nın Kazandığı Yeni Karakter”, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.(456-468)

Jordan, David Starr, “The Balkan Tragedy”, *The Journal of Race Development*, Vol. 9, No. 2, 1918. (120-135).

Kamil, İbrahim, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Ankara İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Ankara 2017.(91-118).

Kamil, İbrahim-Alpay, Emine, “Osmanlı-Rus Savaşı’nda Romanya ve Kuzey Dobruca Sorunu (1877-1878)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 12, 2021.(75-93).

Kanat, Sedat, “Dönemin Fransız Gazetelerinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 62, 2018.(447-464).

Kanberoğlu, Nesrin, “Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 3, 2018.(158-187).

Karakaş, Nuri, “Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 6, S. 12, 2013.(81-109).

Kayıran, Mehmet, “Milliyetçilik Akımının Balkanlar’daki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789-1875)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, C. 2, S. 5, Eskişehir 2019.(71-97).

Kayıran, Mehmet-Metintaş, Mustafa Yahya, “Türk – Yunan İlişkileri (1878-1952)”, *Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, C. 1, S. 3, Eskişehir, 2018.(33-73).

Kaytan, Gizem, “Balkan Savaşları’nda Kuşatılmış Bir Şehir ve Kahraman Bir Kumandan: İşkodra Müdafaası ve Hasan Rıza Paşa”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 17, Edirne 2019.(158-200).

Keleş, Erdoğan, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Muğla 2008.(123-140).

Kerimoğlu, Hasan Taner, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 2, İzmir 2014.(149-188).

_____, “Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nda Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti’ne Yaptıkları Yardımlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12, S. 2, 2012.(161-181).

Kılıç, Selda, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, Ankara 2005.(99-111).

Kocamemi, Fazıl Bülent, “Edirne Kuşatması ve Gustave Cirilli’nin Günlüğü”, *100. Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, T.C. Edirne Valiliği, Edirne 2013.(97-102).

Koyuncu, Aşkın, “Neuilly Antlaşması (27 Kasım 1919): Bulgaristan’ın İkinci Büyük Felaketi”, *Doğu Batı*, C. 22, S. 90, Ankara 2019.(199-243).

Krivorov, İgnat, “Bulgar Ordu Komutasının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’ne Karşı Savaşma Anlayışındaki Evrim”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.(27-36).

Kurnaz Şahin, Feyza, “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Balkan Savaları ve Türkiye (1912-1913)”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 10, 2018.(286-307).

Kurşun Tükenmez, Özlem, “19. Yüzyılda Fransız Askerî Mekteplerinde Eğitim ve Osmanlı Askerî Mekteplerinin Modernleşmesine Tesiri”, *Mediterranean Journal of Humanities*, C. 13, Antalya 2023.(219-130).

Leka, Dukagjin, “Arnavutluk Ulusal Rönesansı ve Arnavut Devletinin İnşası”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S. 2, Edirne 2019.(1005-1016).

Lelyova, Rositsa, “Problems and Challenges for the Bulgarian Exarchate and Its Local Authorities in the Years of “the Hurriyet””, *Bulgarian Historical Review*, C. XLVII, S. 3-4, Sofya 2019.(119-152).

Maden, Fahri, “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913), *Avrasya Etüdleri*, C. 39, S. 1, Ankara 2011.(155-196).

Metin, Ömer, “Balkan Savaşlarında Romanya’nın Askeri ve Siyasi Stratejisi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, S. 3, 2020.(963-973).

_____, “İkinci Balkan Savaşı ve Romanya”, *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Duruşlar*, C. 1, TTK, Ankara 2014. (177-184).

Nizamoğlu, Yüksel, “Balkan Savaşlarında Harekât Planları”, 100. *Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, T.C. Edirne Valiliği, Edirne 2013.(81-96).

Ntokme, Outkou Kırılı, “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 12, S. 46, Ankara 2010.(401-424).

Odabaşı, Necmi, “Yunan Zırhlısı Averof’un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, Bursa 2015.(209-229).

Okman, Cengiz, “İkinci Meşrutiyet Dönemi ve Askeri Yapının Evrimi”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.(17-35).

Olgun, Kenan, “Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri”, *İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 7, İstanbul 1999.(157-175).

Örenç, Ali Fuat, “Edirne Muhasarası ve Mehmed Şükrü Paşa”, 100. *Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*, T.C. Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013.(103-134)

_____, “İngiliz Belgeleri’nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, Edirne 2012.(17-79).

Özçelik, Mücahit, “Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Osmanlı Devleti ve Balkanlar”, *On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri – I*, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2014.(391-405).

Özel, Sebahattin-Kocatürk, Önder, “II. Meşrutiyet’ten I. Dünya Savaşı’na Osmanlı Bahriyesi’ne Dair Notlar”, *Tarih Dergisi*, S. 46, 2007.(205-271).

Özlü, Hüsnü, “Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları’nda Ege Adaları’nın İşgali Süreci”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 25, İzmir 2012.(9-32).

_____, “Arşiv Belgelerine Göre, Harp Raporlarında, Balkan Harbi’nde Osmanlı Donanmasının Çanakkale Boğazı Savunması ve Ege Denizi Harekâtı”, *Ondördüncü Tarih Kongresi Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2014.(523-554).

Özsüer, Esra, “Eleftherios Kyriakos Venizelos (1864-1936)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul 2020.(1-6).

Polat, Hasan Ali, “Halaskar Zabitan Müdahalesinden Babıali Baskını’na Osmanlı Bürokrasisinin Siyasetle İmtihanı: (Siyasetle İştigal Edilmeyeceğine Dair Taahhütnameler)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 65, Ankara 2019.(301-341).

Polat, Ü. Gülsüm, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yemen İle İlişkiler (1911-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 33, S. 96, Ankara 2017.(113-154).

Saatçi, Meltem Begüm, “XIX. Yüzyılda Makedonya Sorunu ve Makedonya’da Kurulan örgütler”, *Türkler*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.(188-207).

Salman, Hüseyin, “II. Balkan Savaşı’nda Geri alınan Edirne ve Kırklareli’nin Bulgaristan’a Tekrar İade Baskılarına Karşı Trakyalıların Tepkileri”, *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri*, Ulusal Sempozyum 26 Ekim 2002, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz 2004.

Sarenac, Danilo, “”The Final Push Against the Eternal Enemy” The Serbian Preparations for the First Balkan War”, *International Journal of Political Science & Urban Studies*, C. 7, S. 1, March 2019.(55-66).

Satılmış, Yunus, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Piyade Subaylarının Kıta ve Cephe Görevleri” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29, Güz 2018.(217-246).

Saygılı, Hasip, “Balkan Harbi’nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi”, *Türkiye Günlüğü*, S. 112, Ankara 2012.(136-146).

_____, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitecileri ile İlişkileri”, *Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, İstanbul 2014.(197-226).

_____, “Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya’da Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 11, S. 21, 2015.(147-185).

Sediroğlu, Serdar Cem, “Balkan Savaşları Arifesinde Ordunun Siyasetle İştigali ve Politizasyonunun Balkan Savaşlarının Sonucuna Olan etkisi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 63, Aralık 2017.(470-490).

_____, “I. Balkan Savaşı’nın Doğu Harekât Alanında Osmanlı Şark Ordusu’nun Harp Tarihi Bağlamında Analizi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 17, Bingöl 2019.(605-633).

Selçuk, Mustafa, “Marmara Havzası’nda Yaşayan Gayrimüslim Halkın Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusuna Yaptığı Yardımlar”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 13, İstanbul 2008.(95-103).

Sertoğlu, Mithat “Balkan Savaşı Sonlarında Edirne’nin Kurtarılması Hususunda Hemen Teşebbüse Geçilmesi İçin Atatürk’ün Harbiye Nezaretini Uyarısına Dair Bilinmeyen Bir Belge”, *Belleten*, C. 32, S. 128, Ankara 1968.(459-468).

Sevin, Nuray, “Türk Asker, Diplomat, Siyasetçi, Ali Fethi Okyar”, *Akademik Tarih ve Araştırma Dergisi*, C. 4, S. 5, Ankara 2021.(306-338).

Sezgin, Pamela J. Dorn, “Between Cross and Crescent British Diplomacy and Press Opinion toward the Ottoman Empire in Resolving the Balkan Wars 1912-1913” *War and Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications*, Ed: M. Hakan Yavuz-İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013.(423-473).

Şallı, Hakan, “Mehmet Şükrü Paşa ve Edirne Kolordusu’nun “Kayıp” Askerî Kaynakları: Harp Cerideleri”, *Edirne Araştırmaları*, Ed. Yüksel Topaloğlu-Metin Ünver, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2023.(183-201).

Şayin, Cevat, “Geç Osmanlı Ordusunda At ve Süvari Eğitimine Batı Etkisi; Remont”, *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022.(97-109).

Şenışık, Pınar, “Osmanlı Makedonyası’nda Şiddet ve 1903 Olayları”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 1, S. 1, İstanbul 2017.(289-303).

Şensoy, Fatma, “Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşımacılık Şirketi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2018.(239-279).

Tağmat, Çağla D., “Uluslararası Carnigie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne’de Bulgar İşgali (26 Mart—22 Temmuz 1913)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 15, S. 60, Ankara 2017.(207-232).

Tamçelik, Soyalp, “Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasi ve İktisadi Sosyal Etkileri”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 35, 2000.(483-535).

Taştan, Tuna Kaan, “Osmanlı Devleti’nde Alaylı ve Mektepli Küçük Zâbit Yetiştirme Çabaları”, *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022.(49-64).

Tekdemir, Aziz, “Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşları Sırasında Askeri Nakliyatı ve Karşılaşılan Problemler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 118, S. 232, İstanbul 2018.(33-52).

Temizer, Abidin, “Montenegro in the First Balkan War”, *Annal of the Academy of Romanian Scientists Series on History and Archelogy*, C. 5, S. 1, 2013.(65-80).

Temizer, Abidin-Serbestoğlu, İbrahim, “Osmanlı-Sırp Diplomatik İlişkileri ve Belgrad Sefiri Yusuf Ziya Paşa”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 2, Edirne 2020.(477-506).

Toker, Hülya, “Komutanların Kaleminden Balkan Savaşları Sürecinde Ordu-Siyaset İlişkisi ve Bozguna Etkisine Yönelik Eleştiriler”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, C. 1, S. 1, Yozgat 2018. (1-15)

Tonjöröff, Svetozar, “The War in The Balkans”, *North American Review*, C. 196, No. 685, December 1912. (721-730).

Tuna, Ozan, “Balkan Savaşı’nda Hamidiye Kruvazörünün Yunan Donanmasına Karşı Ege Denizi, Adriyatik Denizi ve Doğu Akdeniz’deki Faaliyetleri, *OTAM*, S. 49, Ankara 2021.(125-138).

_____, “Balkan Savaşı’nda Yunan Donanması’nın Çanakkale Boğazı’na Saldırı Girişimleri ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Tedbirler”, *OTAM*, S. 41, 2017.(257-282).

_____, “Çatalca Savaşı’nda Türk Donanmasının Desteği”, *Studies of The Ottoman Domain*, C. 6, S. 10, 2016.(25-58).

Turan, Ömer, “Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı’na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920”, *XX. Yüzyılın İlk Yarisında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.(95-105).

Turan, Şerafettin, “Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar, Taraflar”, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.(35-53).

Türkmen, Zekeriya, “Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri”, *Belleten*, C. 68, S. 252, Ankara 2004.(483-518).

_____, “Büyük Devletlerin Balkanlarda Uygulamaya Koydukları Bir Proje: Makedonya Sorunu, Makedonya Olaylarıyla Mücadelenin Osmanlı Ordusunun Değişim ve Dönüşümüne Etkileri”, *On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri – I*, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2014.(409-439).

_____, “II. Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri”, *Onikinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010.(117-133).

_____, “II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkisi”, *ERDEM*, C. 12, S. 35, 2000.(567-591).

_____, “Makedonya Mes’elesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 61, İstanbul 1989. (85-106).

_____, “Makedonya Meselesi ve Osmanlı Ordusunun Makedonya Bölgesinde Eşkiya ile Mücadelesi”, *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.(287-321).

_____, “Osmanlı Askeri Teşkilatında Yenileşme Hareketleri Konusunda Yapılacak Çalışmalarda Türk Arşivlerinin Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu*, İstanbul 2005.(289-315).

_____, “Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Askerî Eğitim-Öğretiminde Alman Müşavirlerin Etkileri”, *Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C. II, İstanbul 2022.(111-140).

_____, “Türkiye’de Havacılık Teşkilatının Kuruluşunda Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve Döneminde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Bir Bakış”, *Türk Hava Kuvvetlerinin 100’üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Ayrıntı Basımevi, Ankara 2013.(28-56).

Uçarol, Rıfat, “Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.(257-277).

Uslu, Ayşen, “Galiesgar Kamal”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*,(Erişim Tarihi 03.09.2022) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/galiesgar-kamal>

Uyanık, Ercan-Çam, İrfan Davut, “Balkan Savaşları’nda Osmanlı Devleti’nin Yenilgisinin Sebepleri: Neden Münhezim Olduk?”, *100. Yılında Balkan Savaşları*

(1912-1913)İhtilafı Duruşlar, C. 1, Ed. Mustafa Türkes, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.(591-597).

Uyar, Mesut, “Osmanlı Askeri Rönesansı: Balkan Bozgunuyla Yüzleşmek”, *Türkiye Günlüğü*, S. 110, 2012.(65-74).

Vasilikiotou, Maria, “Savaşta ve Barışta Bir Yunan Gemisi: Averof – Yunan Kaynakları Üzerinden Bir Analiz”, *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, Ankara 2021.(55-88).

Woods, H. Charles, “The Balkans, Macedonia, and the War, *Geographical Review*, C. 6, No 1, July 1918.(19-36).

Yalçın, Osman, “Balkan Savaşlarında Türk Hava Harekâtı”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, S. 6, Ankara 2022.(65-105).

_____, “Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı”, *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 96 (TBMM’nin 100. Yılı Özel Sayısı), Ankara 2021.(147-176).

_____, “Türk Havacılık Tarihinde Bağış Uçakları ve Havacılık Sanayii Kurulmasına Tesirler”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, Ankara 2010.(191-212).

Yavuz Haykır-Mahmet Aslan, “Arnavut Ayrılıkçı Hareketleri ve Bağımsızlık Süreci”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 32, S. 2, Elazığ 2022.(817-834).

Yavuz, Fikretin, “New York Times Gazetesi’nin Gözüyle Balkan Savaşları”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 6, S. 16, Aralık 2013.(147-186).

Yavuz, Nuri, “Birinci Balkan Harbi ve Selanik’in Kaybı”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 1, S. 2, Ankara 2008.(139-154).

_____, “Birinci Balkan Harbi’nde Şark Ordusu”, *Balkan Savaşları ve Edirne*, Cilt 1, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne 2020. (47-119).

Yavuzarslan, Eray, “19th Century Rumeli Railway Line and Its Effect on The Capital, İstanbul”, *Journal of Environmental and Natural Studies*, Vol. 4, Issue 3, 2022.(190-206).

Yellice, Gürhan, “Güney Arnavutluk (Kuzey Epir) Meselesi 1912-1914”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 42, İzmir 2021.(111-152).

Yenilmez, Mustafa, “Makinelerin Savaşı: Balkan Savaşları’nda Osmanlı Ordusu’nda Motorlu Taşıt Kullanımı 1912-1913”, *Balkan Savaşları Paneli*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 2012.(125-129).

Yetişgin, Memet-Başkan, Ömer Fatih, “Osmanlı-Sırp İlişkileri: Selanik Limanı Üzerinden Sırbistan’ Patlayıcı Madde Sevkiyatı,” *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 124, S. 245, 2020.(371-394).

Yıkıcı, Levent, “İngilizlerin Bakış Açısından Balkan Savaşları Sırasındaki Gelişmelerin Değerlendirilmesi”, *Asia Minor Studies-International Journal of Social Sciences*, C. 6, S. 11, Kilis 2018.(98-119).

Yıldırım, Bülent, “Balkan Savaşları’nda Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya’daki Faaliyetleri”, *History Studies*, Vol. 6, Issue 2, 2014.(143-160).

Yıldırım, İbrahim, “Balkan Savaşı ve Ordunun Siyasete Bulaşması”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 23, Malatya 2018.(63-90).

Yıldız, Melih, “Büyük Savaş Öncesi Isınan Sular: Birinci Dünya Savaşı Öncesi Donanma Yarışının Büyük Güç Rekabetine Etkisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 17, S. 1, 2022.(161-182).

Yıldız, Özlem, “20 Yüzyılın Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 24, İzmir 2012.(27-46).

Yiğit, Ahmet, “Edirne Muhasarası (1912-1913)”, *Edirne Müdafii Mehmed Şükrü Paşa*, Haz. M. Sabri Koz, Zaman Kitap, İstanbul 2008.(74-181).

Zamacı, Ayşe, “Birinci Balkan Harbinde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, Edirne 2011.(199-225).

Zeytinli, Emine, “Economic Concenssion for Ottoman Rumelia Railway Projects and Involvement of Foreign Capital”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 48, Ankara 2020.(225-246).

Sözlükler

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.

Kestelli, Raif Necdet, *Resimli Türkçe Kamus*, Haz. Recep Toparlı-Belgin Tezcan Aksu-Canan Selvi Kanoğlu-Seyfullah Türkmen, TDK Yayınlar, Ankara 2004.

Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2009.

Tezler

Bayram, Selahattin, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

Baytar, Fatma Hilal, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yemen’de Zeydi İmam Yahya’nın İsyanı (1904-1914)*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2015.

Demirbaş, Osman, *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele*, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.

Efe, İsmail, *Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri (1908-1920)*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 2015.

Er, Serkan, *Balkan Harbi Sonrasında Yapılan Divan-ı Harp ve Meclis-i Mebusan Tahkikatı*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2017.

Koyuncu, Aşkın, *Bulgar Eksarhlığı*, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 1998.

Özoylumlu, Mustafa Yaşar, *1908-1918 Yılları Arası Osmanlı Devleti Arap Aşiretleri*, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2018.

Tavukçu, İbrahim, *İstanbul Basını'nda büyük Kabine (21 Temmuz 1912-23 Ocak 1913)*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.

Zamacı, Ayşe, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Edirne 2015.

Kaytan, Gizem, *Balkan Savaşları'nda İşkodra Müdafaası*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2018.

DİZİN

A

Abdullah Paşa, 17, 71, 75, 96, 129, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 147, 148, 151, 152, 153, 158, 165, 167, 171, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 187, 190, 192, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 252, 458, 532
 Abdurrahmanağa Tabyası, 219
 Abuk Ahmet Paşa, 71, 91, 112, 139, 167, 183, 254, 255, 260, 265, 362, 370, 372, 373, 374, 408, 414, 416, 419, 420, 429
 Açalı, 137
 Adaciev, 143
 Adana, 44, 76, 205, 251, 273, 274, 365
 Adapazarı, 89
 Adriyatik, 213, 275, 276, 280, 393, 398, 403
 Aftan, 110
 Aftanya, 113
 Afyonkarahisar, 80, 140, 142, 144, 145, 146, 168, 251, 315
 Ağram, 425
 Ahlatlı, 83, 110
 Ahmet Bey, 364
 Ahmet Eyüp, 275
 Ahmet İzzet Paşa, 70, 71, 94, 196, 197, 252, 273, 292, 300, 312, 318, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 341, 342, 344, 364, 365, 369, 370, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 386, 390, 407, 408, 417, 425, 458, 465
 Ahmet Şevki, 138, 139, 203, 204
 Ahmetbey, 175, 181, 182
 Ahmetpaşa, 261
 Ahtapolu, 40
 Ajans Reuters, 176
 Ak Han, 258
 Ak Virane, 258
 Akardere harabesi, 135
 Akdeniz, 57, 59, 68, 316, 392, 483, 495
 Akhisar, 261
 Alaiye, 264
 Alanya, 264
 Aleksandır Protogerov, 105
 Aleksandorovo, 112
 Aleksandrovo, 110
 Alemdar, 17, 44, 45, 50, 277, 283, 284, 291, 292, 295, 336, 398, 399, 456
 Ali Fethi Bey, 315, 333

Ali İhsan, 246, 314, 326, 333, 385, 388, 390, 462
 Ali Kemal, 295, 474
 Ali Refik Paşa, 246
 Ali Rıza Bey, 271
 Ali Şefik Bey, 301, 338
 Alman, 59, 62, 63, 87, 96, 134, 153, 202, 219, 235, 236, 239, 259, 263, 267, 460, 472, 473, 474, 475, 481
 Amasya, 168, 248, 251, 382, 387, 390, 409, 410, 412, 415
 Amerika, 86, 281, 284
 Anadolu, 51, 56, 73, 84, 86, 87, 88, 90, 96, 104, 105, 128, 130, 192, 200, 238, 243, 244, 246, 249, 268, 269, 285, 286, 290, 292, 299, 309, 315, 329, 330, 363, 373, 395, 474, 482, 483, 495
 Anatoli Neklyudav, 255
 Andrei Toshev, 435
 Ankara, 23, 24, 28, 31, 33, 36, 40, 50, 51, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 71, 73, 76, 78, 80, 84, 86, 87, 92, 101, 102, 104, 105, 124, 128, 129, 131, 154, 156, 157, 167, 168, 190, 191, 192, 193, 205, 208, 221, 238, 239, 241, 251, 254, 270, 283, 286, 292, 294, 296, 302, 307, 312, 313, 314, 315, 352, 356, 357, 358, 362, 363, 382, 428, 438, 440, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 536, 537
 Antalya, 57, 251, 495
 Arap, 56, 62, 495
 Arapkir, 363
 Araplar, 109
 Arda Nehri, 74, 157, 215, 216, 353, 428
 Arnavut Köy, 110
 Arnavutköy, 113, 265, 375, 387, 390
 Arnavutluk, 34, 54, 57, 191, 213, 275, 276, 303, 392, 394, 398, 403, 430, 481, 486, 494
 Asar-ı Tevfik, 234, 380
 Asımpaşa Tabyası, 258
 Atina, 32, 46, 233, 280, 284, 399, 405
 Atina Telgraf Ajansı, 233
 Atnaş Oğlu Mihail, 374
 Avam Kamarası, 244, 413, 417, 430
 Averof, 227, 283
 Avnillah, 100, 272, 273

Avrupa, 13, 14, 16, 17, 22, 25, 28, 32, 43, 44, 45,
51, 52, 53, 54, 55, 58, 66, 67, 69, 86, 88, 90, 92,
102, 103, 127, 128, 153, 186, 187, 207, 212,
213, 235, 238, 244, 245, 253, 262, 273, 276,
280, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291,
292, 293, 294, 296, 299, 301, 308, 309, 310,
311, 337, 348, 349, 354, 363, 373, 377, 392,
393, 396, 398, 400, 403, 406, 417, 421, 423,
424, 430, 431, 432, 474, 489
Avusturya, 17, 37, 48, 52, 53, 54, 70, 87, 124, 128,
212, 235, 238, 244, 254, 262, 270, 272, 275,
276, 282, 284, 287, 323, 337, 359, 363, 368,
372, 392, 398, 405, 424, 442, 477
Avusturya-Macaristan, 52, 53
Ayastefanos, 248
Aydın, 12, 36, 37, 38, 47, 86, 92, 168, 205, 251,
406, 465, 479
Ayvalı, 171, 177, 368
Ayvalık, 168, 251
Ayvattı, 265
Ayvazbaba, 158, 309, 351, 352, 353, 354
Ayvazbaba Tabyası, 309, 352
Azatlı, 82
Azbağ, 173, 179
Aziz Paşa, 105, 138, 150, 301, 462

B

Babaeski, 67, 79, 85, 87, 89, 96, 131, 132, 139, 141,
149, 151, 152, 157, 160, 161, 166, 169, 171,
172, 182, 210, 215, 216, 217, 309, 347, 371,
372, 415, 419
Babaeski İstasyonu, 371
Bâb-ı Âli, x, 14, 48, 124, 141, 142, 146, 150, 153,
164, 167, 169, 172, 183, 184, 185, 212, 238,
245, 246, 248, 272, 293, 294, 296, 299, 310,
312, 347, 389, 404, 413, 455
Bağdat, 68
Bağlarönü Tabyası, 352
Bağlık Dere, 350
Bahr-ı cedit, 316
Bahşayış, 260
Bakırköy, 315, 364
Balkan, ix, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 28, 32, 33, 34, 36, 38, 43, 44, 45, 46,
47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 62, 65,
66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 81, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98,
100, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110,
111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121,
124, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 136,
137, 138, 139, 142, 143, 149, 150, 151, 152,

154, 156, 157, 158, 161, 162, 164, 165, 167,
168, 169, 170, 186, 187, 188, 189, 190, 191,
192, 194, 196, 201, 205, 206, 207, 208, 212,
213, 214, 215, 217, 220, 225, 226, 227, 232,
233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 244, 247,
251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260,
261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269,
270, 271, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281,
282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291,
292, 296, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 307,
308, 309, 312, 313, 314, 316, 321, 322, 325,
326, 327, 330, 331, 332, 333, 336, 337, 341,
342, 347, 348, 349, 354, 356, 358, 359, 361,
362, 363, 364, 368, 369, 371, 372, 373, 378,
380, 381, 382, 386, 391, 392, 393, 394, 396,
397, 398, 399, 402, 403, 404, 405, 406, 408,
413, 417, 418, 420, 421, 426, 427, 428, 429,
430, 431, 432, 444, 447, 457, 458, 459, 460,
461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469,
470, 471, 472, 474, 475, 476, 477, 478, 479,
480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488,
489, 490, 491, 492, 493, 494, 536, 537
Balkan Dağları, 110
Balkan Savaşları, 12, 16, 19, 29, 50, 69, 84, 88, 91,
156, 164, 169, 189, 191, 192, 256, 292, 362,
396, 397, 406, 417, 430, 464, 465, 466, 476,
482, 483, 487, 488, 492, 493, 494
Balkanlar, 21, 22, 33, 38, 44, 53, 86, 124, 128, 208,
280, 402, 467, 473, 476, 485
Bandırma, 89, 314
Barbaros Hayrettin, 261
Baron von Wangenheim, 202
Başali, 110
Batı Cephesi, 71, 73, 196, 301, 302, 308, 346, 351,
352, 353, 355
Behiç Bey, 160
Bekirpaşa, 368, 375
Belgrat, 29, 46, 426
Belova, 86
Berchtold, 52
Berk-ı Satvet, 321, 326
Berlin, 21, 43, 44, 52, 53, 265, 281, 286, 406, 430,
431, 446
Berlin Antlaşması, 21, 44, 53, 431, 446
Beştepe, 136
Beyrut, 100, 272
Bigados, 378
Bilecik, 78
Boğazlıyan, 243
Bolayır, 14, 15, 18, 68, 297, 312, 313, 315, 316,
317, 318, 320, 322, 323, 324, 325, 327, 328,

329, 330, 331, 332, 333, 334, 376, 387, 407,
408, 412, 414, 418, 425, 426, 458, 459, 480, 530

Bosnaköy Tabyası, 351

Boyalık, 260

Bozcaada, 283

Bulgar, ix, 14, 15, 23, 24, 28, 29, 33, 40, 43, 44, 47,
49, 61, 72, 73, 74, 83, 92, 95, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 109, 110, 113, 124, 127, 129,
130, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 141,
143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
157, 159, 161, 163, 166, 168, 169, 171, 173, 174,
175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 185,
186, 197, 199, 203, 208, 210, 211, 212, 213,
214, 215, 216, 217, 218, 219, 232, 233, 234,
235, 237, 238, 239, 244, 245, 246, 253, 254,
255, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265,
266, 267, 269, 270, 271, 272, 277, 279, 280,
282, 287, 289, 298, 299, 300, 301, 302, 303,
304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312,
313, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324,
326, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336,
337, 338, 339, 340, 343, 345, 346, 348, 349,
350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358,
359, 360, 361, 362, 367, 368, 370, 371, 373,
375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384,
385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 393, 397,
398, 399, 403, 407, 409, 411, 413, 415, 416,
417, 418, 420, 422, 423, 425, 426, 427, 429,
432, 433, 435, 436, 438, 458, 467, 476, 482,
483, 486, 489, 490, 491, 494, 495, 517, 523,
533, 534

Bulgar Telgraf Ajansı, 362

Bulgaristan, 16, 22, 23, 29, 30, 31, 34, 35, 40, 41,
43, 44, 48, 49, 54, 68, 70, 71, 72, 73, 76, 81, 83,
92, 95, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 116, 120, 122, 127,
128, 129, 136, 142, 143, 144, 145, 146, 152,
153, 154, 161, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176,
177, 179, 180, 181, 191, 203, 214, 216, 239,
244, 253, 267, 270, 271, 277, 278, 279, 280,
282, 283, 285, 286, 287, 291, 298, 300, 301,
303, 304, 306, 307, 308, 309, 317, 329, 334,
337, 346, 347, 362, 364, 372, 373, 376, 378,
391, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400,
402, 403, 405, 406, 407, 411, 413, 417, 421,
423, 427, 430, 431, 432, 433, 435, 437, 446,
456, 466, 467, 477, 482, 488, 514, 515

Bulgaristan Ulusal Bankası, 267

Burgaz, 48, 136, 373

Bursa, 78, 80, 82, 159, 251, 309

Bükreş, 280, 406, 407, 431, 435

Büyükboyalık, 108, 109, 114

Büyükçekmece, 91, 235, 236, 261, 265, 364, 369,
379, 385, 388, 389, 390

Büyükderbent, 109

Büyükdöllük, 340

Büyüктаştepe, 309

C

Cassavetti, 34, 253, 467

Celal Bey, 191, 202, 216

Celepköy, 261

Cemal Bey, 172, 184, 192, 321, 326, 404

Cemil Bey, 202

Cemil Topuzlu, 50, 164, 165, 240

Cevat Paşa, 71, 532

Cevizlik Tabya, 309

Cisr-i Mustafapaşa, 74, 421, 433

Coadit kruvazörü, 235

Cumayıbala, 430

Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 47, 49, 52, 130,
289, 334, 337, 404, 406, 413, 417, 422, 424,
430, 431, 432, 442, 456

Ç

Çakılıköy, 374, 390

Çalışavak, 82

Çamurluhan, 248

Çanakça, 258, 370

Çanakkale, 24, 68, 71, 84, 131, 168, 173, 206, 251,
286, 297, 313, 315, 327, 329, 330, 334, 368,
373, 376, 388, 389, 395, 396, 478, 482, 495, 522

Çanakkale Boğazı, 315, 329, 389

Çanta Deresi, 371, 410, 412

Çar Ferdinad, 44

Çatalca, ix, 14, 15, 17, 18, 51, 72, 78, 91, 161, 162,
170, 185, 186, 211, 212, 219, 231, 232, 233,
236, 237, 238, 243, 244, 245, 246, 247, 248,
249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257,
258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266,
267, 269, 270, 271, 272, 274, 277, 279, 287,
288, 289, 291, 299, 300, 306, 307, 308, 312,
313, 314, 315, 316, 317, 319, 321, 322, 325,
326, 327, 329, 330, 331, 343, 350, 353, 361,
362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370,
371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380,
381, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391,
392, 393, 394, 395, 398, 403, 405, 408, 411,
413, 414, 416, 417, 418, 420, 421, 425, 426,
427, 428, 429, 431, 432, 457, 462, 463, 464,
469, 470, 482, 526, 528, 536, 537

Çatalca İstasyonu, 258

Çatalca Ordusu, 14, 251, 252, 269, 271, 368, 375,
376, 378, 380, 381, 387
Çatalca Tren İstasyonu, 375
Çekmece, 73, 370, 375
Çengelköy, 239
Çerkezderesi, 258
Çerkezköy, 166, 167, 169, 170, 172, 176, 182, 183,
184, 185, 197, 216, 233, 237, 246, 254, 370,
374, 409, 413, 415, 426
Çeşmeköy, 112, 136, 138, 142, 143
Çetine, 35, 47, 124
Çingene, 105
Çitalova, 110
Çitalovo, 110
Çongara, 172, 173, 174, 183
Çorlu, 73, 95, 165, 170, 174, 183, 186, 196, 197,
210, 231, 233, 309, 350, 371, 374, 377, 380,
409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 426, 427
Çömlekköy, 137
Çörek Dere, 351
Çövenli, 173

D

Dağdevirenzade Şevket Bey, 305
Dağyenice, 258, 259, 264, 370
Dalbuk, 338
Danev, 282, 287, 403, 404, 407
Darboğaz, 267, 386, 390
Dartige, 262
Dedeagaç, 72, 86, 104, 281, 297, 308, 351, 371,
373, 377, 396, 407, 411, 434
Değirmendere, 112
Demirhanlı, 137, 309
Demirkapı, 150, 268, 350
Denizli, 168, 251, 267, 370
Dereköy, 110
Derince, 316
Despina, 321
Despot, 111, 167, 330, 468
Devletliagaç, 74, 112, 134, 135, 139, 199, 424
Die Neue Zeitung, 124, 125, 152, 276, 281, 283,
284, 318, 323, 421, 423, 424, 431, 456
Difteri, 374
Dimetoka, ix, 74, 79, 80, 82, 85, 129, 157, 161, 215,
217, 235, 317, 371, 377, 408, 425, 433
Dimitri Yordanov, 254
Dimitriev, 83, 111, 113, 129, 141, 148, 151, 157,
169, 174, 185, 186, 233, 253, 256, 258, 264,
266, 267, 534
Divriği, 363
Diyare, 374

Doğu Cephesi, 71, 73, 74, 81, 82, 83, 89, 93, 94,
195, 196, 199, 237, 301, 308, 309, 338, 339,
340, 344, 345, 346, 350, 351, 352, 353, 400, 423
Doktor Ali Rıza Efendi, 373
Dolmabahçe Sarayı, 292
Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti,
363, 495
Drama, 67, 371, 396, 397
Drinci, 83
Drinçavo, 108

E

Ecalı, 112, 136
Eceabat, 315, 320, 323, 329
Edirne, ix, 14, 15, 18, 19, 22, 40, 41, 44, 47, 57, 65,
67, 68, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 81, 82, 83, 86, 87,
88, 89, 91, 92, 93, 94, 103, 104, 108, 109, 110,
111, 128, 129, 130, 132, 135, 136, 137, 140,
147, 149, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 170,
177, 186, 189, 197, 199, 203, 205, 208, 209,
210, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 233,
238, 239, 244, 253, 271, 272, 275, 277, 279,
280, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289,
290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299,
300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308,
309, 310, 311, 312, 313, 317, 319, 328, 329,
332, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342,
343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351,
352, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361,
362, 363, 364, 375, 377, 378, 380, 385, 387,
393, 395, 397, 398, 399, 400, 403, 405, 406,
407, 408, 411, 415, 416, 417, 418, 419, 420,
421, 422, 423, 424, 425, 427, 429, 430, 431,
433, 435, 436, 459, 460, 461, 462, 463, 465,
466, 470, 471, 474, 476, 478, 480, 481, 482,
483, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 493, 494,
496, 527, 528, 530, 531, 535
Edirnekapı, 248
Edremit, 80, 168, 315, 329, 330
Ege Adaları, 23, 286, 309, 392, 395, 471, 491
Eksamil, 317, 318, 322, 323, 328, 330, 332
Elazığ, 57, 314, 387, 390, 409, 410, 412, 414, 415,
419, 493
Elbasan Köyü, 378
Ellis Ashmead-Bartlett, 182, 187, 188, 201, 202,
203, 234, 235
Elmacık, 137, 143, 146
Elmalı, 109
Enes Köyü, 309

Enez, 15, 235, 309, 349, 392, 394, 396, 406, 408, 413, 415, 416, 417, 424
 Enibeyli, 109
 Enver Bey, 60, 191, 288, 293, 299, 314, 324, 325, 326, 331, 333, 334, 413, 417, 418, 420, 423, 424, 427, 433
 Eraklina, 129
 Ereğli, 80, 168, 231, 251, 409, 410, 411
 Ergene Nehri, 166, 178, 196, 231, 412, 414, 415
 Erikler, 112, 134, 135, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 424
 Ermeni, 51, 62, 104, 105, 357, 360, 361, 430, 477
 Ertuğrul, 331
 Erzincan, 68, 314
 Erzurum, 68, 207, 260, 273, 314, 484
 Eski Kışla, 254
 Eskice Tabyası, 260
 Eskicuma, 112
 Eskişehir, 21, 56, 78, 115, 485, 495
 Eskizağra, 47, 83, 108, 112
 Eyüp, 19, 301, 310, 335, 354, 355, 357, 459

F

F. V. Greene, 236
 Fahri Paşa, 315, 318, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 330, 331, 332, 333, 408, 418
 Fatih, 37, 38, 62, 189, 200, 243, 251, 292, 296, 382, 383, 476, 477, 484, 494
 Feldmann, 19, 50, 51, 182, 262, 460
 Fethi Bey, 318, 332, 333
 Fevzi Çakmak, 60, 70, 73, 124, 187, 191, 192, 196, 208, 459, 469
 Fikile, 134, 136
 Filibe, 48, 86, 103, 104, 109, 112, 152, 300, 358, 371, 430, 461
 Fransa, 21, 37, 43, 51, 53, 86, 92, 106, 128, 212, 213, 262, 276, 282, 287, 308, 319, 359, 380, 392, 406, 413, 416
 Fransız, 19, 37, 51, 62, 108, 202, 210, 262, 263, 282, 341, 433, 462
 Freiherr Colmar von der Goltz, 62
 Fuad Paşa, 50, 257, 368

G

Gaipler, 109, 113, 136, 137
 Galiesgar Kamal, 240, 492
 Garp Cephesi, 65, 70, 71, 459
 Garp Ordusu, 65, 71, 73, 77, 124, 134, 196, 214, 237, 283, 365, 459, 469, 470
 Gavuralan, 83, 158

Gazaleddin, 258
 Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 45, 59, 67, 76, 164, 172, 189, 191, 206, 207, 247, 295, 469
 Gazi Osman Paşa, 361
 Gaziler, 259, 368
 Geçkinli, 135, 141
 Gelibolu, 128, 285, 312, 313, 315, 317, 318, 319, 323, 324, 327, 328, 330, 331, 332, 334, 350, 364, 375, 377, 382, 389, 395, 414, 419, 427
 Gelibolu Yarımadası, 327, 328
 Gemlik, 89
 Georges Remond, 19, 51, 210, 294, 295
 Georgi Romanovski, 338
 Georgi Todorov, 317
 Gerdeme, 108
 Gerdime, 110
 Gerzanderesi, 143
 Geşof, 33, 270, 388
 Gevgiler, 137
 Geylen, 205
 Geyve, 78
 Girit, 23, 32, 33, 284, 286, 287, 349, 394, 395, 478
 Glavan, 108, 110
 Goltz Paşa, 62, 67
 Göçbeyli, 109
 Grigor Nachoviç, 435
 Gurebay-ı Müslümin, 239
 Gülcemal, 321, 327
 Gümrükköy, 83
 Gümülcine, 67, 79, 85, 157, 215, 297, 300, 351, 371, 433
 Gündüzler, 83

H

Habipçe, 108, 109
 Hacı Adil Bey, 423, 433
 Hacıdanişmend, 132, 421
 Hadımağa, 351
 Hadımköy, 233, 239, 247, 249, 250, 252, 255, 257, 268, 271, 364, 365, 366, 368, 369, 383, 391
 Hafız Paşa, 275
 Hafız Rakım Ertür, 18, 162, 209, 306
 Hakkı Bey, 151, 153, 413, 415, 425, 426, 427
 Halâşkâr Zâbitan, 60, 189, 190, 448, 452
 Halep, 76, 248, 272, 273, 274, 332
 Haliç, 231, 240, 363
 Halil Bey, 156, 161, 219, 246, 310, 338, 361, 435
 Hallaçyan Efendi, 50
 Hamdi Paşa, 167, 173, 183, 252
 Hamzabeyli, 83
 Handaplı, 131

Hanlıyenice, 82, 425
 Harekât-ı Harbiye Layihası, 95
 Harmanlı, 47, 111, 129
 Harput, 273, 314, 363
 Hartwing, 29
 Hasan İzzet Bey, 172
 Hasan İzzet Paşa, 143, 145, 149, 180, 382
 Hasköy, 79, 82, 83, 108, 109, 111, 131, 135, 137, 158, 234, 317, 358
 Hassı Dere, 135
 Havlalı, 112
 Havran, 56
 Havsa, 82, 131, 418, 419
 Haznedar, 149, 364
 Henry C. S. Wright, 240
 Henry Nivet, 28, 357
 Hıdırlık Tabyası, 344, 354, 355
 Hicaz, 68, 86
 Hilâl-i Ahmet Cemiyeti, 84
 Hilmi Bey, 142, 145, 146
 Hoca İshak Efendi, 153
 Hochwachter, 19, 259, 265, 460
 Hollanda, 262
 Hristiyan, 104, 150, 203, 244, 258, 275, 356, 357, 421
 Hurşid Paşa, 314, 319, 320, 321, 323, 325, 326, 327, 330, 331, 332, 333, 382, 383, 385, 387, 389, 390, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 418, 419, 423, 424, 425, 427, 433
 Huruşlu, 152
 Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 46, 50, 61, 240, 482

I

I. Balkan Savaşı, 12
 II. Abdülhamid, 55, 60, 62, 475, 488
 II. Balkan Savaşı, 417
 Irak, 68
 İspartakule, 239, 251, 268
 İstranca, 73, 74, 110, 112, 113, 141, 145, 233, 370, 371, 374, 376, 414, 416, 426
 İstranca Dağları, 73, 74, 141, 145
 Ivan Petkov, 374

İ

İane-i Harbiye, 84
 İaşe-i Ahali Komisyonu Fevkel'adesi, 343
 İbrahim Hilmi, 18, 187, 188, 206, 320, 333, 458, 459, 460, 462
 İbrahim Paşa, 216, 301, 308
 İfham, 307

İhsan Bey, 240, 246, 326, 383, 384, 385, 387, 388, 390
 İkdâm, 17, 46, 204, 211, 213, 218, 234, 235, 236, 237, 240, 252, 295, 394, 403, 456
 İlbasan, 67
 İleri Tabya, 258, 264, 265
 İmroz, 286
 İnceburun, 318, 328, 333
 İnceğiz, 233, 258
 İngiliz, 12, 16, 59, 62, 105, 181, 187, 201, 210, 213, 215, 240, 244, 259, 263, 282, 310, 339, 404, 417, 430, 464, 468, 474, 484, 486, 487
 İngilizler, 262
 İngiltere, 37, 51, 53, 123, 128, 212, 235, 262, 276, 288, 347, 373, 392, 394, 406, 424
 İpsala, 104, 235, 425
 İskeçe Tabyası, 379
 İslimye, 47, 112, 113
 İsmail Hakkı, 153, 155, 304
 İsmail Hakkı Paşa, 155, 156
 İsmail Kemal Bey, 275
 İsmail Paşa, 161, 215, 338, 355, 422
 İspanya, 262
 İstanbul, 12, 19, 22, 24, 27, 28, 29, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 42, 50, 51, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 97, 104, 105, 111, 124, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 150, 152, 153, 154, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 170, 182, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 196, 198, 202, 209, 212, 214, 216, 217, 235, 236, 238, 240, 241, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 262, 263, 265, 268, 269, 271, 272, 274, 280, 282, 283, 284, 285, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 303, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 320, 321, 323, 324, 327, 328, 331, 333, 356, 359, 364, 366, 368, 369, 373, 380, 386, 389, 391, 395, 397, 398, 401, 402, 404, 408, 417, 421, 424, 429, 430, 435, 436, 437, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 482, 483, 484, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 520
 İstanbul Antlaşması, 442
 İsupli, 110
 İsviçre, 35, 373
 İşkodra, 47, 68, 124, 196, 211, 238, 271, 280, 292, 347, 349, 361, 392, 393, 399, 485
 İşkodra Gölü, 47, 124
 İştîp, 44, 67

İtalya, 28, 32, 52, 53, 70, 213, 235, 262, 275, 276,
282, 286, 287, 392, 398, 416
İtalyan, 28, 32, 62, 206, 263, 272, 341, 467, 473
İttihat ve Terakki, 45, 46, 50, 59, 189, 190, 192,
207, 275, 291, 293, 295, 312, 325, 333, 404,
405, 464, 476, 478, 484, 495
İvan Fişev, 102, 105, 111
İvan Lesiçkov, 151, 152, 161, 300
İvanov, 19, 83, 111, 129, 130, 143, 154, 157, 158,
214, 215, 219, 301, 303, 305, 355, 362, 418, 460
İzmir, 24, 38, 50, 69, 85, 86, 168, 196, 206, 236,
251, 272, 273, 368, 476, 479, 482, 494
İzmit, 78, 80, 82, 86, 131, 139, 149, 160, 168, 175,
205, 251, 314, 316, 363, 389, 481
İzzet Fuat Paşa, 252
İzzettin Köy, 375

K

Kabakça, 371, 375
Kadıköy, 145, 146, 147, 258, 332, 379, 389, 409
Kadın Köy, 351
Kafkas Tabya, 352, 353
Kale Köy, 378
Kale-i Sultaniye, 80
Kalfaköy, 233, 258
Kalfı Köy, 378
Kalikratya, 363, 364, 366, 382, 385, 387
Kamaçlı, 131
Kamil Paşa, xi, 67, 164, 191, 237, 238, 240, 244,
262, 270, 271, 288, 291, 292, 293, 294, 296,
312, 404, 455, 466
Kantarciev, 175
Kapaklı, 83
Karaağaç, 136, 152, 163, 166, 169, 171, 173, 174,
175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183,
186, 355, 358, 359, 371, 428
Karaağaç Deresi, 152, 166, 169, 170, 171, 173, 174,
175, 177, 180, 183
Karaburun, 69, 363
Karadağ, 22, 32, 34, 35, 46, 47, 70, 71, 105, 123,
124, 270, 271, 278, 279, 303, 393, 442, 470,
475, 515, 517
Karadeniz, 68, 73, 74, 84, 92, 231, 236, 245, 271,
279, 312, 316, 363, 373, 380, 391, 426, 479,
481, 525
Karagöz Tabya, 352
Karahalil, 149
Karahızır, 136
Karapınar, 108
Karasu Nehri, 72
Kartal, 314

Kartaltepe, 216, 219, 383, 386
Kastamonu, 80, 168, 173, 179, 205, 251
Kaşarlı Köy, 111
Kavak, 315, 317, 318, 328
Kavaklı, 83, 89, 109, 110, 113, 131, 134, 135, 136,
137, 151, 158, 166, 170, 419
Kayalık Tabya, 352
Kayapa, 159, 199
Kayseri, 84, 158, 243, 251, 495, 510
Kazım Karabekir, 18, 124, 134, 161, 219, 301, 302,
335, 336, 339, 343, 348, 349, 351, 354, 361, 362
Kemal Köy, 218
Kestanelik, 258, 259, 309, 352, 370
Keşan, 235, 313, 317, 350, 371, 377, 414
Kırcaali, 71, 74, 79, 81, 82, 85, 134, 300, 341, 433
Kırkkilise, 18, 80, 131, 136, 152, 164, 172, 217,
218
Kırklareli, ix, 14, 15, 19, 40, 41, 67, 73, 74, 79, 82,
83, 87, 89, 91, 93, 94, 96, 108, 112, 113, 114,
127, 128, 129, 130, 132, 133, 136, 137, 139,
140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149,
150, 151, 152, 153, 157, 158, 161, 162, 163,
164, 165, 166, 170, 174, 180, 186, 187, 189,
190, 197, 199, 201, 202, 208, 214, 215, 237,
253, 254, 255, 264, 296, 297, 298, 308, 313,
317, 347, 350, 364, 371, 372, 373, 374, 395,
403, 405, 408, 414, 416, 417, 419, 420, 421,
422, 423, 424, 427, 428, 429, 431, 433, 436,
467, 488, 523, 529, 531
Kırşehir, 244
Kıyık, 353, 355
Kızılağaç, 108, 112, 113, 114, 358, 372
Kızılcaali, 259
Kızılhaç, 373
Kızılkilise, 110
Kilyos, 364
Kırazlıdere, 143
Kireççi, 83
Kiremitli, 135, 138, 149
Kiremitli Köyü, 138
Kocaçeşme, 332
Kocatarla, 145
Koçana, 44
Kolaşin-i Bâlâ, 34
Kolera, 239, 268, 374, 480, 481
Kondic, 215, 355
Konya, 21, 50, 80, 84, 165, 168, 205, 251, 365, 460
Korudağı, 330
Kosova, 34, 49, 78, 205, 214
Kotel, 112, 113
Koyungavur, 135, 143
Kozana, 206

Köpekköy, 112
 Köprübaşı, 379, 382, 388, 389, 390
 Kösen Çiftliği, 308
 Köstendil, 129
 Kral Nikolas, 124
 Kralı Carol, 432
 Kuleliburgaz, 297, 298, 418, 423
 Kum Dere, 350
 Kumandanlık Tabyası, 258
 Kumanova, 49, 214, 215, 217, 218
 Kurfalı, 233
 Kurtalan, 110, 112
 Kurtalan Köyü, 110
 Kuruçeşme Tabyası, 352
 Kurukavak, 260, 265, 364, 369, 379
 Kutinçev, 83, 111, 130, 140, 185
 Küçükboyalık, 83
 Küçükkanara, 136
 Kürt, 62

L

Lalapaşa, 73
 Lazarköy, 258, 264
 Lefkeirumi, 83
 Leskovik, 202
 Londra, 14, 20, 52, 176, 216, 244, 270, 276, 279, 281, 282, 283, 284, 287, 288, 289, 291, 304, 309, 347, 349, 391, 393, 394, 396, 397, 398, 400, 403, 405, 406, 413, 417, 424, 430, 431, 433, 442, 471
 Londra Antlaşması, 395, 424, 430, 431
 Lowther, 404
 Lucerne, 35
 Lusof, 267
 Lüleburgaz, ix, 14, 15, 18, 19, 83, 85, 96, 129, 138, 139, 151, 152, 153, 161, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 174, 175, 176, 177, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 202, 203, 204, 210, 211, 212, 214, 216, 217, 218, 219, 231, 232, 237, 243, 245, 250, 253, 255, 256, 269, 300, 313, 347, 364, 371, 373, 403, 413, 415, 416, 417, 419, 465, 467, 488

M

Mahmut Bey, 307
 Mahmut Muhtar Paşa, 18, 59, 67, 71, 93, 133, 134, 139, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 167, 173, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 192, 202, 203, 252, 260, 265, 267, 406, 431, 458, 461

Mahmut Paşa, 95, 183, 252, 370, 375, 408, 435
 Mahmut Şevket Paşa, 165, 206, 294, 296, 297, 298, 299, 300, 312, 315, 319, 320, 321, 326, 329, 330, 331, 332, 342, 346, 347, 353, 354, 361, 363, 375, 377, 379, 404, 461, 462
 Mahmutpaşa Tabyası, 260, 261
 Makedonya, 23, 24, 29, 32, 34, 36, 43, 44, 53, 71, 75, 102, 104, 185, 188, 206, 213, 237, 262, 293, 299, 317, 328, 337, 377, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 406, 436, 458, 463, 465, 471, 479, 488, 491
 Malatya, 71, 363, 478, 494
 Malkara, 104, 235, 313, 317, 350, 377, 414, 430
 Malta, 360
 Maltepe, 309, 350
 Manastır, 67, 238, 399
 Mandıra, 371, 412
 Mansarlı,, 113
 Mansurlu, 110
 Maraş, 208, 215, 216, 217, 219, 305, 307, 308, 351, 352, 353, 359
 Maraş Köprüsü, 352
 Marholev, 355
 Marmara Adası, 328
 Marmara Denizi, 236, 285, 312, 313, 317, 322, 350, 373, 377
 Maslahat Deresi, 336
 Matin, 282, 433
 Maydos, 322, 330
 Mecidiye, 231, 321, 326
 Meclis-i Vükelâ, 53, 67, 90, 124, 206, 245, 246, 252, 270, 281, 285, 291, 293, 299, 347, 407
 Mehmet Ali Paşa, 330
 Mehmet Şükrü Paşa, 154, 156, 215, 219, 308, 337, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 353, 360
 Menderes, 315, 330
 Meriç Nehri, 72, 73, 83, 158, 215, 216, 356, 396, 417, 421, 433
 Mesudiye zırhlısı, 234
 Meşeli, 112
 Mezar Tepe, 350
 Midilli Adası, 286
 Midye, 15, 267, 284, 309, 349, 392, 394, 396, 406, 408, 413, 414, 415, 416, 417, 424
 Mihail Savov, 111
 Millet, 46, 295, 321
 Mimarşinan, 363, 373, 375, 385, 390, 409, 411, 412
 Mithat Paşa, 86, 316, 486
 Mösyö Lazar, 274
 Muin-i Zafer, 272, 273

Muratlı, 73, 89, 93, 109, 197, 377, 409, 411, 412, 413
 Musabeyli, 308, 339, 351, 421
 Mustafa Asım, 275
 Mustafa Hilmi Bey, 145, 146
 Mustafa Kemal Bey, 315, 325, 333
 Mustafapaşa, 80, 82, 132, 157, 158, 345, 351, 358
 Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, 363, 496

N

Nabi Bey, 287
 Naci Bey, 307
 Nakkaşköy, 259
 Nara Üssü, 327
 Nazım Paşa, 76, 96, 131, 132, 133, 134, 138, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 172, 176, 183, 184, 185, 189, 190, 195, 196, 198, 199, 202, 207, 237, 238, 246, 247, 251, 252, 257, 271, 272, 273, 274, 279, 293, 304, 312, 421
 Nekliudov, 29
 Nenadoviç, 48
 Nevrekep, 217
 Nevşehir, 243
 Neykov, 354
 Nikola, 19, 34, 111, 154, 158, 214, 219, 301, 303, 305, 340, 362, 460
 Nikoll Kaçorri, 275
 Nikolson, 347
 Nineçovo, 111
 Noradukyan Efendi, 48, 53, 281, 283, 286
 Noradunkyan Efendi, 164
 Nuri Bey, 323, 327
 Nusret, 71, 354, 480

O

Oğulpaşa, 82
 Oklalı, 258, 370, 375
 Ormanköy, 83, 112
 Ortakçı Köyü, 345
 Ortaköy, 74, 82
 Osman Nizami, 281, 285, 393, 406, 408
 Osmancık, 171, 177
 Osmanlı, ix, x, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 81, 83, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 94, 96, 97, 98, 100, 102, 104, 105, 112, 117, 119, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 140, 142, 146, 147, 150, 151, 153, 154,

157, 158, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 201, 204, 205, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 226, 227, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 266, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 297, 298, 299, 300, 303, 304, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 347, 348, 349, 351, 354, 356, 357, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 386, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 404, 405, 406, 407, 408, 411, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 446, 455, 458, 463, 464, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 489, 490, 492, 493, 494, 495, 514, 515, 536, 537

Osmanlı Ajansı, 45, 182

Osmanlı Devleti, 14, 15, 21, 25, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 62, 69, 70, 72, 73, 76, 81, 83, 86, 87, 90, 92, 95, 102, 104, 105, 123, 127, 130, 153, 154, 172, 187, 192, 205, 209, 212, 213, 214, 217, 231, 239, 254, 262, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 298, 299, 301, 304, 306, 309, 326, 329, 348, 349, 362, 368, 389, 392, 393, 394, 396, 397, 399, 400, 404, 406, 407, 423, 430, 431, 435, 436, 439, 446, 473, 476, 477, 483, 485, 486, 490, 492, 495, 514, 524, 525

Otluk Tabya, 261, 266

Ö

Ömer Seyfettin, 196, 202

Ömer Yaver Paşa, 71, 93, 133, 176, 178, 203, 252, 261

P

Panas, 33

Pangaltı, 240

Papazburgaz, 261
 Papazçeşme, 302, 304, 305
 Papaztepe, 219
 Paris, 43, 113, 138, 213, 244, 280, 282, 286, 287, 394, 416, 467
 Pasic, 215, 403
 Pasinov, 354
 Paşmaklı, 79, 82
 Pavluköy, 85
 Pera, 51
 Pertev Bey, 76
 Pertev Paşa, 252, 327, 328, 329, 330, 333
 Pervetegrov, 44
 Peşte, 244
 Petersburg, 44, 213, 286, 287, 434
 Petrov, 355, 398
 Peyçomahalle, 136
 Peykerpaşa, 259
 Pınar Kahve, 351
 Pınarhisar, ix, 19, 73, 96, 141, 142, 146, 150, 152, 153, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 177, 179, 180, 183, 186, 187, 214, 216, 300, 374, 416, 467
 Playa, 375
 Plevne, 83, 103, 109, 110, 158, 177, 361
 Podima, 378
 Poloz Tepe, 144, 145
 Popov, 304
 Popova, 109
 Poyralı Deresi, 180
 Poyralı Köyü, 172
 Pozantı İstasyonu, 365
 Pravadi, 112, 137, 159
 Prens Aziz Paşa, 138, 150, 176
 Preslav, 103, 109, 110
 Preşova, 205
 Prevadi, 134
 Priştine, 217
 Prusya, 62

R

Raklıça, 142
 Raymond Poincaré, 53, 213, 282
 Refik Bey, 160
 Remzi Bey, 234
 Reşid Paşa, 271, 281
 Rıfat Paşa, 287, 406
 Rıza Nur, 295
 Rıza Paşa, 59, 247, 252, 361, 392, 393, 485
 Rifat Osman, 215, 220, 305
 Rila Dağları, 72

Rodop Dağları, 72
 Rodoplos, 254
 Rodos Adası, 245
 Romanya, 21, 262, 263, 270, 282, 337, 401, 402, 406, 407, 416, 417, 432, 467, 487
 Romen, 104
 Ronald McNeill, 430
 Rum, 28, 36, 105, 357, 361, 373, 420, 426, 428, 430, 465, 478
 Rumeli, 19, 32, 36, 50, 67, 68, 69, 70, 72, 76, 84, 86, 87, 88, 127, 128, 132, 170, 182, 192, 204, 206, 218, 238, 239, 284, 303, 312, 341, 428, 459, 461, 471, 493, 515
 Rumfakih, 108, 109
 Rus, 22, 32, 34, 52, 55, 62, 102, 104, 130, 153, 191, 219, 255, 263, 270, 338, 340, 374, 404, 473, 474, 482
 Rusçuk, 86, 103, 110, 112, 308, 407
 Rusya, 28, 29, 37, 48, 51, 52, 53, 55, 70, 86, 102, 106, 212, 244, 262, 267, 276, 282, 286, 287, 308, 338, 346, 373, 389, 391, 413, 416, 424, 425, 433, 442, 464, 472, 473, 476, 485
 Rusya Devlet Bankası, 267

S

Sabuncu Bağları, 350
 Sabuncubağları, 309
 Sahranlı Çiftliği, 174
 Said Halim Paşa, 405, 406, 408, 433, 476
 Said Paşa, 45, 60, 189
 Sait Pertev Paşa, 18
 Sakaoğlu, 309
 Salib-i Ahmer, 373
 Salih Hulusi Paşa, 76
 Saltanat Şurası, 292, 293
 Samanlar, 110
 Samsun, 77, 78, 80, 168, 251, 327, 356, 389, 482
 Sancaktepe, 272, 364, 379
 Saranlı, 110
 Saray, 166, 169, 196, 218, 233, 297, 298, 370, 409, 414, 416, 426
 Sarayıçi, 358
 Sarıdanışmend, 425
 Sarıtaşıman, 112
 Savaşçeşme, 302
 Savov, 130, 256, 264, 271, 299, 313, 350, 371, 406, 435
 Sazlıdere, 80, 135, 142, 258, 421
 Seddülbahir, 330

Selanik, 23, 37, 38, 48, 52, 67, 68, 78, 86, 128, 160,
190, 196, 205, 238, 280, 296, 317, 337, 371,
377, 396, 397, 398, 399, 493, 494, 495
Selimiye, 88, 200, 239, 243, 251
Selimpaşa, 378, 382, 385
Sereköy, 112
Serez, 67, 371, 396, 397
Serköprü, 379
Sevk Komisyonu, 89, 93
Seyitgazi, 78
Seyitler, 178, 183, 237
Seymen, 108, 109, 111, 135, 139
Seymenli, 129, 371
Seyyar, 81, 218, 315, 319, 321, 376, 419
Sırbistan, 21, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 43, 44, 47,
48, 49, 52, 54, 70, 71, 92, 105, 127, 213, 214,
270, 271, 272, 275, 276, 278, 279, 303, 308,
336, 351, 355, 359, 391, 393, 396, 397, 398,
399, 400, 403, 405, 407, 417, 432, 436, 442,
494, 515, 516
Sırp, 29, 34, 35, 37, 40, 61, 104, 107, 213, 214, 215,
218, 237, 246, 248, 249, 276, 303, 313, 335,
336, 338, 346, 351, 355, 359, 362, 385, 386,
391, 393, 399, 403, 405, 416, 463, 490, 494
Sırsavat Deresi, 146
Silistre, 337
Silivri, 73, 231, 380, 385, 389, 390, 409, 410, 411,
412, 413, 425, 427
Sinekli, 370, 374, 410
Sir Edward Grey, 244, 282, 347, 430
Sivrihisar, 78
Skopa, 129
Skoynov, 304
Skripka, 83
Sofronov, 143
Sofular, 110, 159
Sofya, 28, 29, 30, 31, 33, 43, 44, 46, 48, 49, 75,
102, 103, 104, 109, 110, 112, 127, 149, 162,
167, 169, 202, 219, 244, 255, 289, 334, 338,
356, 358, 362, 373, 383, 388, 397, 403, 405,
411, 416, 422, 433, 435, 437, 486
Sofyanapol Fırını, 254
Soğucak, 83, 158, 172
Somurcalı, 136
Söğüt, 78, 139
St. James Sarayı, 282
Stefanov, 304
Stepa Setapanoviç, 214, 215
Stephane Lauzanne, 19, 150, 151, 181, 202, 210
Stephen Pichon, 433
Stiliyan Kovachev, 317
Stoyan Danev, 271, 404

Subaşı Köyü, 259, 378
Sultan Mehmet Reşat, 172
Sultanahmet Meydanı, 50
Sultanyeri, 351
Suriye, 56, 68, 205, 252, 365
Süleyman Şefik Paşa, 315, 323, 376
Süloğlu, 74, 112, 134, 135, 136, 137, 140, 199, 208,
421
Sürgün Köy, 378, 379
Sürgünköy, 371, 409, 410

Ş

Şakirbaba, 425
Şark Cephesi, 13, 14, 15, 17, 18, 71, 520
Şark Ordusu, ix, 14, 15, 17, 18, 65, 66, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 90, 92, 93, 94, 95, 96,
105, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 140,
141, 142, 147, 148, 149, 151, 152, 157, 158,
160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170,
173, 175, 176, 177, 179, 181, 182, 183, 184,
185, 186, 187, 195, 197, 199, 200, 205, 206,
208, 211, 212, 214, 219, 231, 232, 237, 238,
243, 244, 245, 247, 250, 251, 252, 253, 255,
259, 260, 261, 263, 264, 266, 267, 271, 277,
279, 307, 313, 314, 316, 321, 322, 325, 326,
327, 330, 331, 362, 363, 364, 368, 369, 371,
372, 373, 378, 381, 382, 391, 413, 417, 418,
420, 421, 426, 427, 428, 429, 432, 458, 459,
462, 469, 470, 489, 493, 511, 512, 513, 519,
531, 532, 536, 537
Şarköy, 14, 19, 104, 312, 313, 314, 316, 317, 318,
319, 320, 321, 323, 324, 326, 331, 332, 333,
334, 376, 377, 459, 470, 480, 536, 537
Şefik Bey, 314, 338
Şehzade Ziyaeddin Efendi, 247
Şereflikoçhisar, 244
Şevket Turgut Paşa, 71, 131, 138, 176
Şevki Bey, 178
Şevkulare, 110
Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, 206
Şirket-i Hayriye, 86, 316, 490
Şumnu, 104, 111, 112, 113
Şükrü Bey, 142, 144, 145, 147, 408
Şükrü Paşa, 135, 154, 156, 158, 160, 162, 218, 219,
301, 302, 303, 305, 307, 310, 335, 339, 340,
342, 345, 348, 353, 354, 355, 356, 358, 359,
360, 361, 422, 478, 487, 535

T

Tahsin Bey, 275

- Talat Bey, 50, 293, 408, 435, 439
Talat Paşa, 54, 55, 207, 296, 460, 466
Tanin, 17, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 124, 127, 128, 129, 130, 147, 159, 160, 162, 163, 170, 185, 196, 203, 204, 211, 212, 213, 219, 238, 239, 296, 407, 409, 413, 416, 420, 422, 423, 425, 431, 432, 433, 456
Tanzimat, 17, 45, 50, 270, 275, 283, 284, 288, 290, 303, 398
Tarsus, 365
Taş Tabya, 352
Taşlımüsellim, 112, 137
Taşocakları, 340, 353, 354
Taşoz, 286
Tatarköy, 83, 177, 421
Tatarlar, 83, 112, 136, 137, 182
Tavlusun, 243
Tavşan Köy, 159
Tekirdağ, 92, 93, 131, 158, 165, 196, 202, 233, 234, 235, 284, 297, 298, 317, 350, 371, 377, 408, 411, 414, 430, 520
Tekke, 108, 143, 145, 147, 148, 149, 150
Temps, 282
Tepecik, 375
Terkos, 73, 236, 248, 258, 369, 386, 390, 409
Terkos Gölü, 236, 258, 370, 386
Tevfik Paşa, 207, 208, 281, 283, 347, 393, 467
The Evening World, 124, 125, 163, 259, 287, 456
The Sun, 44, 48, 52, 124, 125, 128, 132, 163, 166, 212, 245, 259, 264, 266, 267, 269, 271, 281, 282, 283, 285, 288, 294, 313, 314, 334, 337, 345, 405, 407, 416, 424, 430, 433, 456
Theodoroff, 280
Tırnava, 108, 113
Tırnovacık, 40, 74, 418
Ticaret ve Nafia Nezareti, 38
Tifo, 374
Timok, 214, 215, 351, 355, 361
Tokucak, 135, 152
Tomas Tabya, 261
Topçuköy, 173, 181, 182, 184
Topyolu Tabyası, 309, 352
Trablusgarp, 28, 32, 34, 36, 68, 92, 170, 189, 272, 315, 333, 467, 477
Trabzon, 76, 168, 248, 249, 250, 251, 315
Trakya, 14, 15, 18, 43, 57, 67, 71, 72, 73, 74, 83, 90, 91, 92, 94, 102, 103, 104, 108, 109, 111, 130, 133, 142, 156, 164, 165, 185, 186, 188, 206, 215, 232, 253, 262, 275, 289, 291, 297, 298, 300, 317, 349, 363, 364, 377, 392, 393, 396, 403, 406, 411, 423, 425, 427, 430, 435, 461, 462, 465, 466, 478, 481, 485, 486, 487, 493, 494, 496
Tuna, 86, 103, 109, 110, 112, 143, 145, 169, 170, 172, 173, 180, 183, 184, 186, 214, 215, 337, 361, 486
Tunca Nehri, 83, 215, 309, 358, 425
Turgut Reis, 261, 321, 326, 332, 385, 388
Turhan Paşa, 287
Turna Tepe, 353
Tuz, 124, 310
Türk, 12, 15, 16, 19, 21, 23, 24, 28, 31, 33, 36, 37, 44, 46, 47, 50, 59, 61, 63, 64, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 83, 90, 92, 100, 102, 105, 108, 111, 115, 116, 117, 121, 124, 128, 132, 134, 146, 150, 151, 152, 157, 158, 161, 163, 167, 168, 171, 181, 191, 192, 193, 196, 202, 203, 208, 210, 212, 213, 216, 217, 219, 222, 223, 225, 229, 232, 237, 238, 240, 241, 244, 247, 251, 253, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 277, 278, 279, 282, 283, 287, 291, 292, 296, 300, 302, 304, 307, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 321, 322, 324, 325, 326, 327, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 339, 340, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 368, 369, 371, 372, 373, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 391, 392, 393, 394, 400, 407, 408, 413, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 438, 440, 442, 457, 458, 459, 460, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 536, 537
Türkbey, 174, 175, 176, 178, 180, 181
Türkiye, 38, 42, 44, 51, 52, 57, 58, 63, 75, 84, 85, 104, 112, 124, 129, 134, 164, 190, 259, 269, 275, 281, 282, 284, 286, 287, 291, 292, 301, 303, 333, 347, 349, 394, 404, 417, 424, 433, 435, 459, 460, 461, 462, 464, 466, 467, 468, 471, 472, 473, 475, 477, 480, 481, 482, 483, 486, 488, 491, 493, 494
Türkler, 105, 163, 171, 250, 334, 401, 422, 423, 464, 471, 473, 474, 475, 488
Türkmen, 24, 68, 112, 113, 156, 463, 491, 492
Türkmenler, 110
- U**
- Ulupaşa, 131
Umman, 110
Umrca, 178

Usturuma, 71, 129, 470
 Uşak, 168, 177, 178, 180, 251, 260
 Uzunhacı, 169, 172
 Uzunköprü, 94, 155, 161, 371, 411, 419, 427

Ü

Üç Höyükler, 352
 Üsküdar, 82, 88, 136, 158
 Üsküp, 49, 67, 86, 143, 217, 282, 462

V

Vakıfköy, 83, 110
 Vakıflar, 109
 Varbitsa, 112
 Varna, 86, 136, 420
 Vassı Bey, 210, 330
 Vasilkos, 74
 Vaysal, 82, 83, 112, 136
 Veliaht Yusuf İzzettin, 247
 Venizelos, 32, 33, 281, 397, 484
 Vesâit-i Nakliye Komisyonları, 90
 Virbiça, 110
 Viyana, 32, 47, 52, 86, 128, 139, 166, 286, 317, 324, 377, 405, 424, 431
 Vize, 41, 73, 74, 80, 91, 96, 158, 166, 169, 170, 172, 173, 176, 179, 180, 182, 184, 185, 186, 202, 210, 211, 237, 240, 245, 298, 308, 374, 409, 414, 416, 418
 Vladimir Vazov, 338, 355
 Von Bluhm Paşa, 236
 Vraça, 112

Y

Yalıköy, 378, 380
 Yanbolu, 108, 112, 113, 114, 211, 256, 371, 372

Yanık Kışla, 358
 Yanya, 68, 78, 196, 205, 206, 211, 238, 271, 280, 292, 347, 393
 Yarcalı, 108
 Yassitepe, 336, 340
 Yassıviran, 259
 Yaylacık, 110, 112
 Yazlıköy, 258
 Yeldeğirmeni, 338
 Yemen, 56, 57, 68, 94, 204, 252, 273, 274, 488, 495
 Yenice, 79, 82, 131, 133, 135, 136, 137, 143, 147, 148, 149, 152, 163, 166, 169, 197, 258
 Yeniköy, 83, 110, 112, 152, 158, 171, 318
 Yenimahalle, 112, 171
 Yeşil Tabya, 261
 Yeşilköy, 91, 239, 243, 248, 257, 268, 271, 315, 319, 331, 364, 380
 Yıldız Tabya, 352
 Yoğuntaş, 134, 135, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147
 Yondela, 152
 Yorgi Kâhya, 40
 Yunan, 12, 32, 33, 34, 51, 61, 73, 88, 105, 115, 196, 273, 281, 282, 283, 299, 337, 397, 398, 399, 405, 406, 407, 416, 422, 466, 468, 469, 478, 485
 Yunanistan, 12, 23, 32, 34, 43, 46, 50, 54, 70, 71, 92, 105, 128, 271, 277, 279, 280, 282, 283, 286, 287, 292, 299, 303, 304, 309, 313, 337, 392, 393, 396, 397, 398, 399, 400, 405, 407, 417, 428, 432, 436, 439, 467, 487, 515, 516
 Yusuf Bey, 369

Z

Zekeriya köy, 364
 Zeki Bey, 76
 Ziya Paşa, 252, 391, 490

EKLER

EK 1: Birinci Ordu Müfettişliği Nizam-ı harp kuruluşunu gösteren şema (R. 1327-1328/M. 1912-1913).

[illegible]

Kaynak: İsmail Efe, *Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri (1908-1920)*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 2015, s. 381.

EK 5: Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı öncesi Bulgaristan sınırlarını, şose ve demiryolu hatları ile telgraf hatlarını gösteren harita.

Kaynak: ATASE, BLH, Klasör: 1, Dosya: 1, Fihrist 3.

EK 6b: 1911 Bütçesine göre Sırbistan Ordusunun Teşkilât ve Askerî Kuvvetleri

Kıtaat	Fırka	Liv a	Ala y	Tab ur	Bölük veya Batar ya	Zâbit an	Sıhhi ye Zâbit i	Muhake me-i askeriye	Silahen dâz
Piyade	5	10	20	60	240				
Süvari	Müsta kil 1	2	4		16				
Topçu			5	15	45				
Süvari topçus u				1	2				
Cebel topçus u			1	3	9				
Obüs					5				
Havan					1				
Kala					2				
Kıtaat -ı fenniy e					8				
Köprü cü taburu									
Topla m						2257	65	65	25000

Seferde: 150.000-200.000 kişilik bir ordu çıkarabilmesi muhtemeldir.

1911 Bütçesine Göre Yunanistan Ordusunun Teşkilât ve Askerî Kuvvetleri

Kıtaat	Fırka	Liva	Alay	Tabur	Bölük veya Batarya	Zâbitan	Silahendâz
Piyade	3	6	12	36	144		
Piyade efzun				2	24		
Süvari			3		12		
Sahra topçu			3	9	36		
Cebel topçusu					6		

Ağır topçu				1	3		
Kıtaat-ı fenniye				3	12		
Nakliye					3		
Sıhhiye					3		
Toplam						2000	20000

Seferde: 70.000-90.000 kişilik bir ordu çıkarabilmesi muhtemeldir.

1911 Senesindeki Karadağ Ordusunun Askerî Teşkilat ve Kuvvetleri

Kıtaat	Fırka	Liva	Tabur	Bölük veya Batarya
Piyade	4	11	56	
Sahra topcusu				4
Cebel				15
Obüs				4
Kıta'ât-ı fenniye			4	
Nakliye			5	

Seferde: 45.000 kişilik bir ordu çıkarabilmesi muhtemeldir.

1911 Bütçesine Göre Bulgar Ordusunun Askerî Teşkilât ve Kuvvetleri

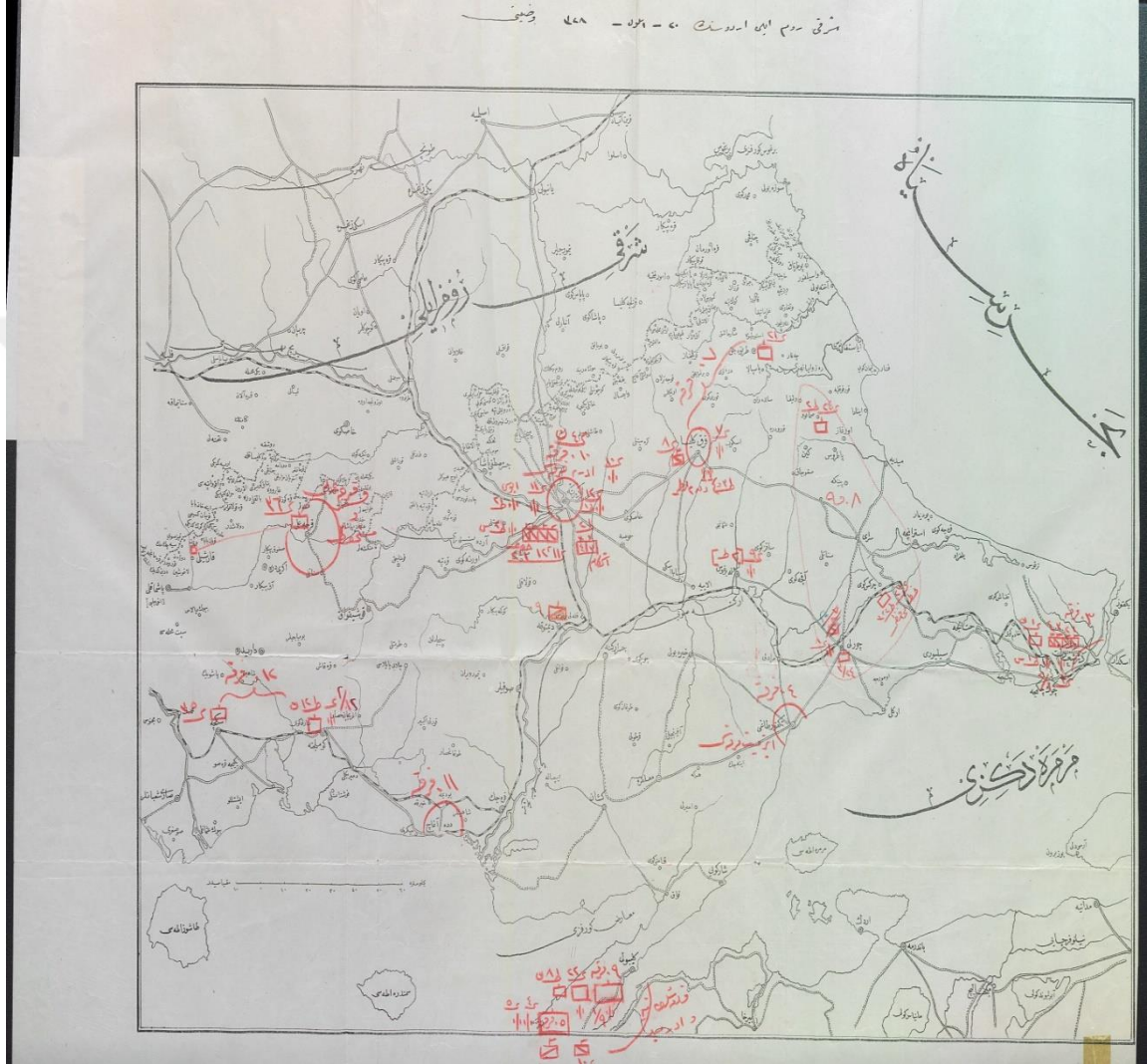
Kıtaât	Fırka	Liva	Alay	Tabur	Bölük veya Batarya	Muharip zâbitan	Sıhhiye	Memur	Silahendâz
Piyade	9	18	36	72	324	2060	72	72	35380
Hassa süvari alayı			1		3	22	2	1	495
4 bölüklü süvari alayları			4		16	104	8		2411
3 bölüklü süvari alayları			6		18	114	12		2730
Sahra topcu alayları			9	27	45	288	18	9	5601
Cebel topcu alayları			3	6	12	69	6	3	1170

Kal'a topcu taburları				3	6	39	3	6	690
Obüs bataryaları					3	21			429
Sahil topcu bataryası					1	33			471
İstihkâm taburları					18	105	3	3	1926
Şimendüfer tabûru					4	29	1	2	608
Köprücü tabûru					4	30	1		506
Telgraf taburu					5	25	1	1	460
Kumandanl ıkar, devâ'ir ve mü'essesât						410	72	311	3482
Bahriye						45	2	28	885
Yekûn	9	18				3364	201	436	56821

Seferde: 250-300.000 civarında bir kuvvet çıkarabilir.

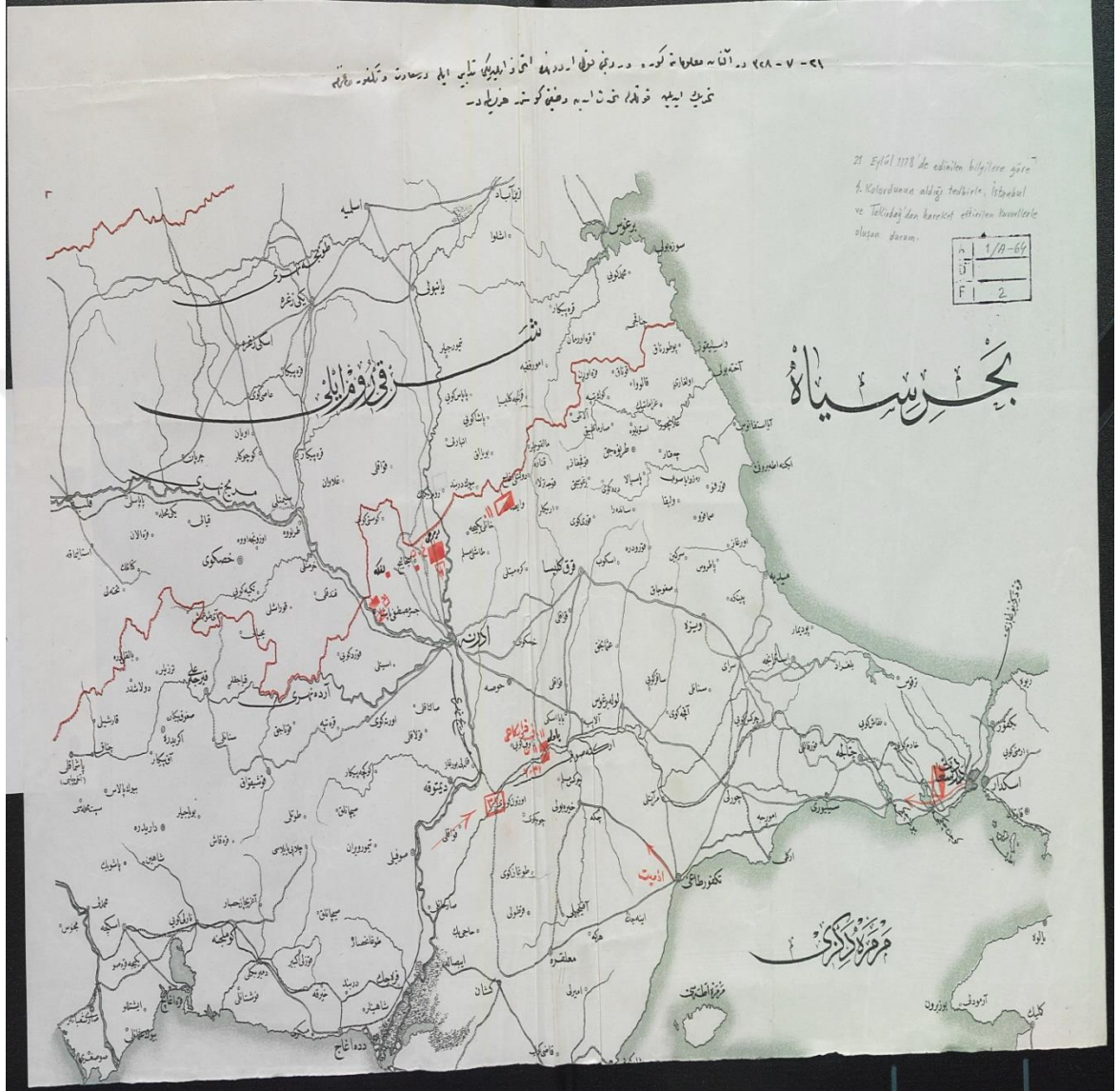
Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 1, fihrist: 4.

EK 7: Seferberlik ilanından sonra Şark Ordusu kuvvetlerinin konumunu gösteren harita.

Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 123, Dosya: yok, fihrist: 9-1. (3 Ekim 1912).

EK 8: Seferberlik ilanı üzerine İstanbul ve Tekirdağ'dan hareket eden IV. Kolordu kuvvetleri ve aldıkları tertibat ile Şark Cephesi sınırlarını gösteren harita

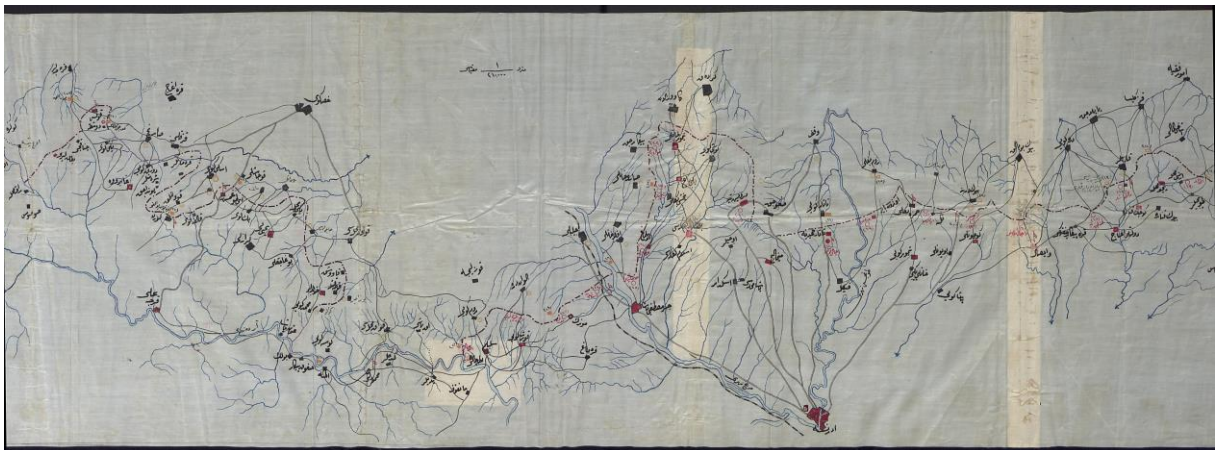
Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 123, Dosya: 17, fihrist: 2. (4 Ekim 1912)

EK 12: Bulgaristan'ın, Balkan Savaşı öncesi sınır bölgelerinde inşa ettikleri kalelerden bir tanesinin şeklini gösteren plan.

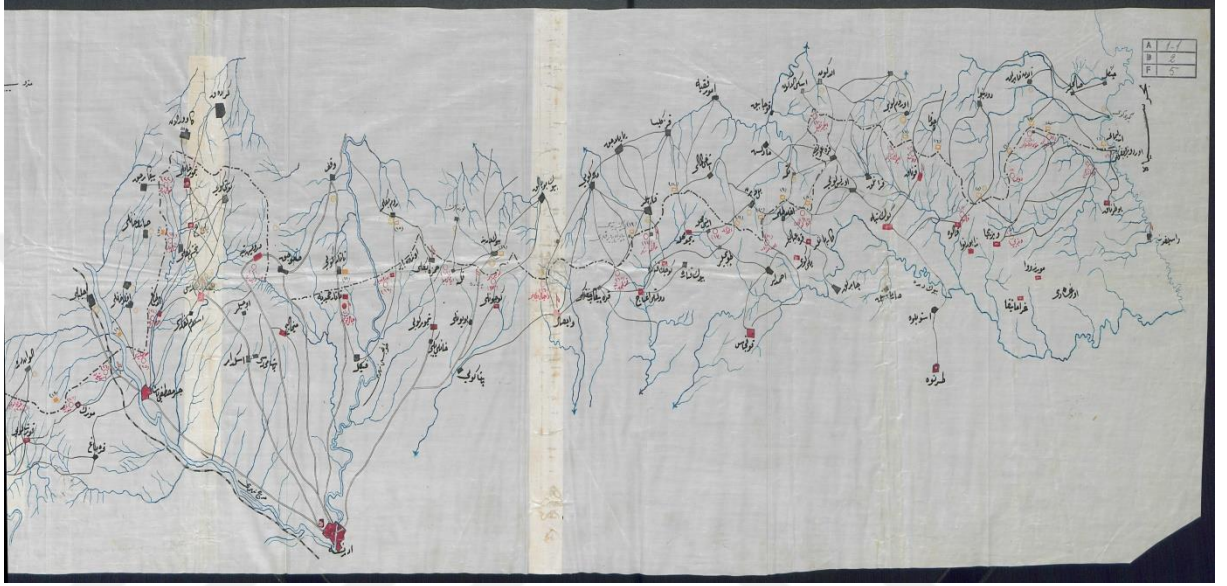
Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 2, fihrist: 5.

EK 13a: Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin, Balkan Savaşı öncesi Ermeni Mahalli'nden Bozalık'a, kadar sınır boylarında inşa ve tamir ettikleri veya edecekleri karakollar, gümrük noktaları ve kâgir kalelerin konumlarını gösteren kroki (1).

Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 2, fihrist: 5a.

Ek 13b: Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin, Balkan Savaşı öncesi Karadeniz kıyısında Vasilkoz'dan, Kurtköy'e kadar sınır boylarında inşa ve tamir ettikleri veya edebilecekleri karakollar, gümrük noktaları ve kâgir kalelerin konumlarını gösteren kroki (2).

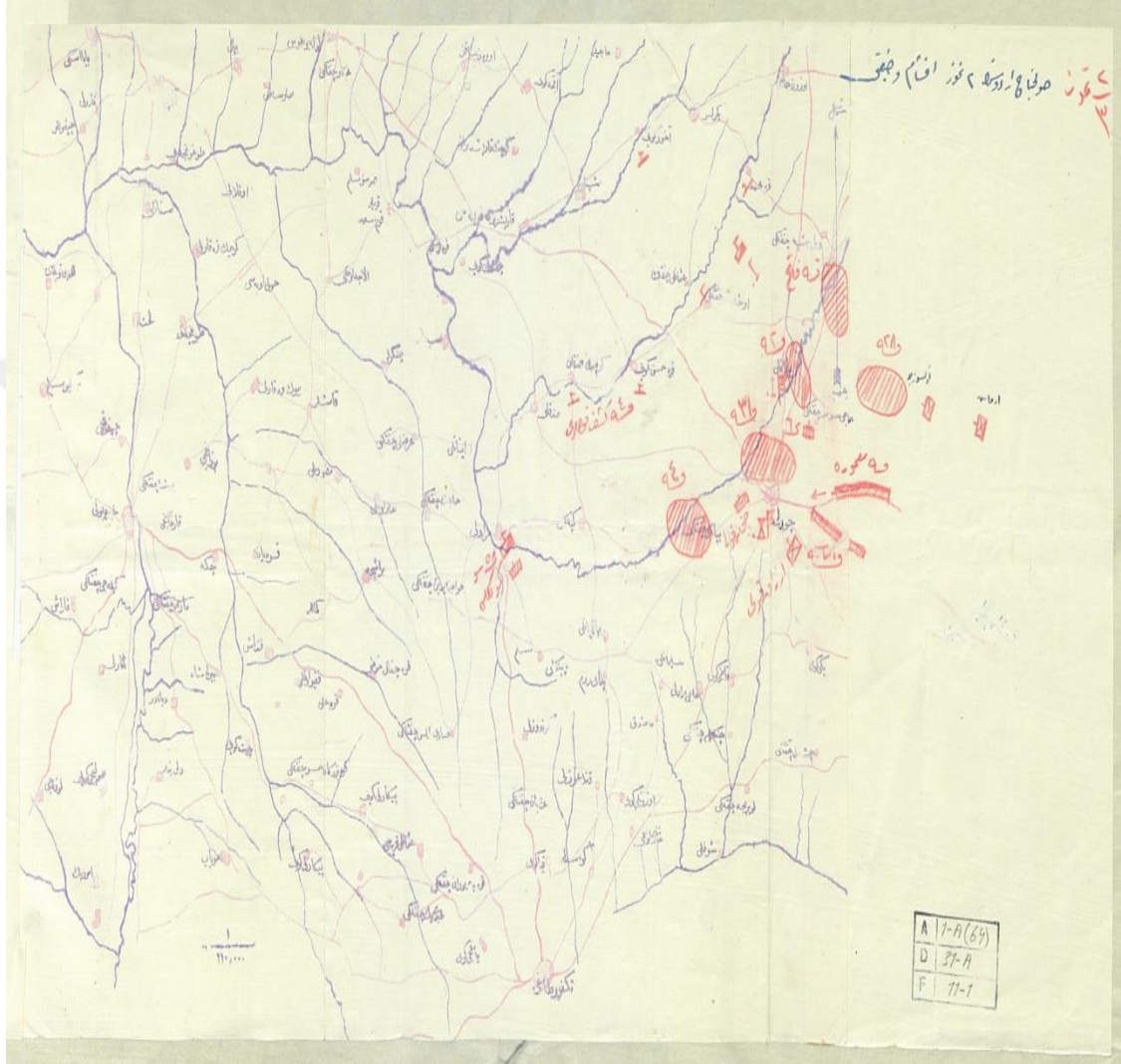
Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 1, Dosya: 2, fihrist: 5b.

EK 14: Bulgarlar ordularının Çatalca hattına 29 Mart taarruzu öncesi Muratbey'de yaptıkları siperleri gösterir kroki.

Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 565, Dosya: 23, fihrist: 8-13.

EK 15: Sol Cenanah Ordusu'nun Edirne üzerine ileri harekâtını gösteren harita.

Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, fihris: 11-1. (15 Temmuz 1913).

EK 16: Çatalca hattından, Edirne istikametine Sol Cenah Ordusu'nun yürüyüş cetveli.

سول جناح اردو سبک ۱۰۴ نمائین یوروش جدول			
ملاحظات	مختلف تاریخوں پر قطعات کی مواضع اور جگہوں پر واقع		قطعات
	۳۱ نومبر	۱ دسمبر	
سول جناح قوت	عالمی چٹانکی - ارخلاص چٹانکی	آغورلی سٹارہ ۲، پشاری یکیر - حاجیچک	سول جناح قوت
	شوسہ ملک آباد یکیرلی طاسار کریم شتر جنوب	مشیکی ۱۰، پشاری یکیر - کیکان نایب پلان	قنار و قناری
	ناصر سمریک چٹانکی	عالمی چٹانکی	
۳۱. فوج	قرہ حسنہ جوارندہ وارکھ طرفینہ، پشای ۴، کمال کھارکھ	قادر شہر پلان طرفینہ، رشک کون تار پلان	
۴. فوج	شتر جوارندہ وارکھ طرفینہ، پشای ۲، کمال کھارکھ	چٹان کی ۱۰، پشای قرہ حسنہ سٹارہ	
مقررہ فوجی قوت	چورلیہ کونکی اردو کا فوج	قرہ حسنہ کونکہ، چورلی صوبی طرفینہ	
آسامیہ فوجی	بالائی چٹانکی جوارندہ چورلی صوبی طرفینہ	شتر کی ۱۰، کمال کھارکھ طرفینہ	
عسکر سوار قوت	چورلیہ	قادر شہر پلان قوت	
مخابرہ خدائی دیوتہ	چورلیہ	قرہ حسنہ کونکہ	
قزاق کمانڈ	چورلیہ	قرہ حسنہ کونکہ	

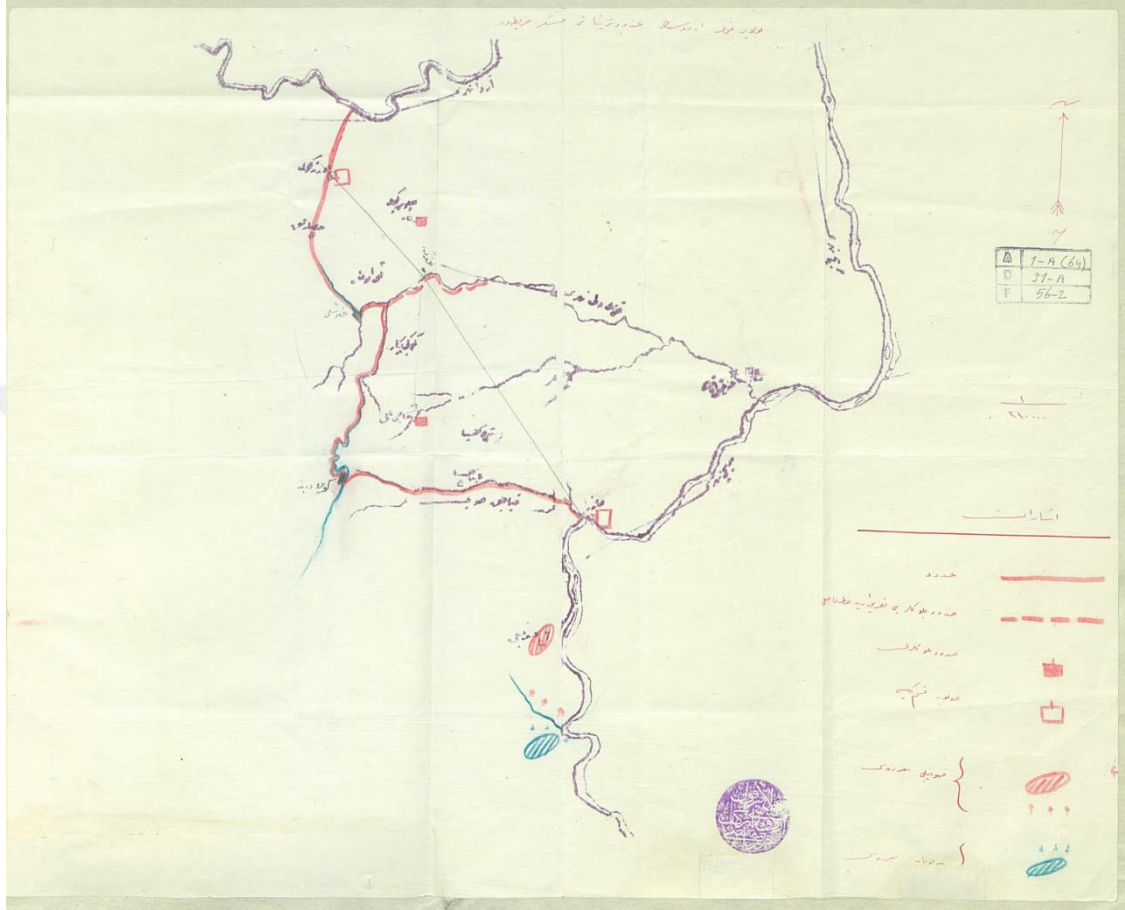
Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, fihrist: 17-2. (16-17 Temmuz 1913).

EK 17: Sağ Cenah Ordusu'nun Kırklareli üzerine ileri harekâtı ve birliklerinin konumu gösteren harita.

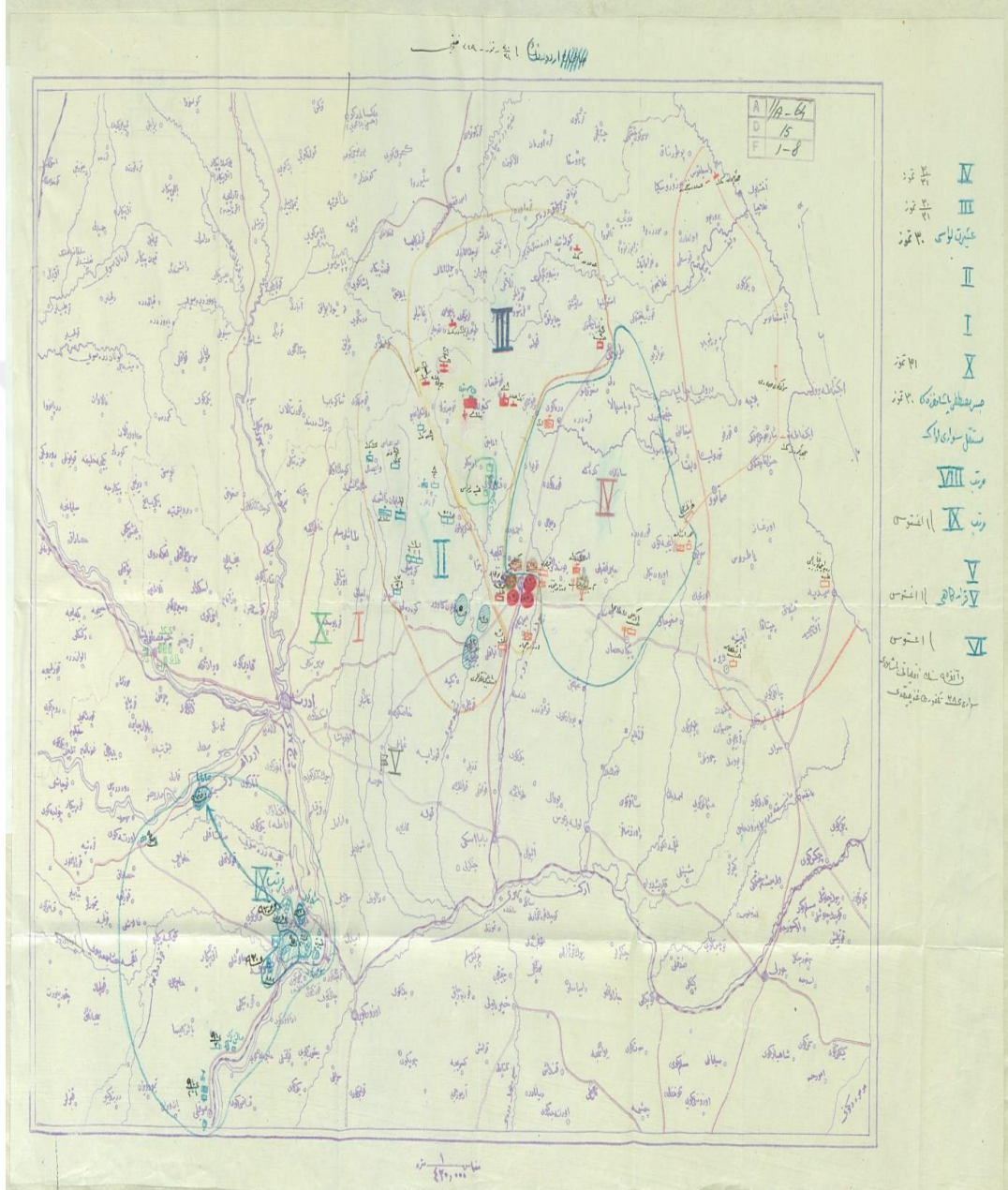
Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 150, Dosya: 15, fihrist: 1-5. (18 Temmuz 1913).

EK 18: Bolayır Kolordusu'nun Edirne alındıktan sonra sınırlarda aldığı tertibatı gösteren haritadır.

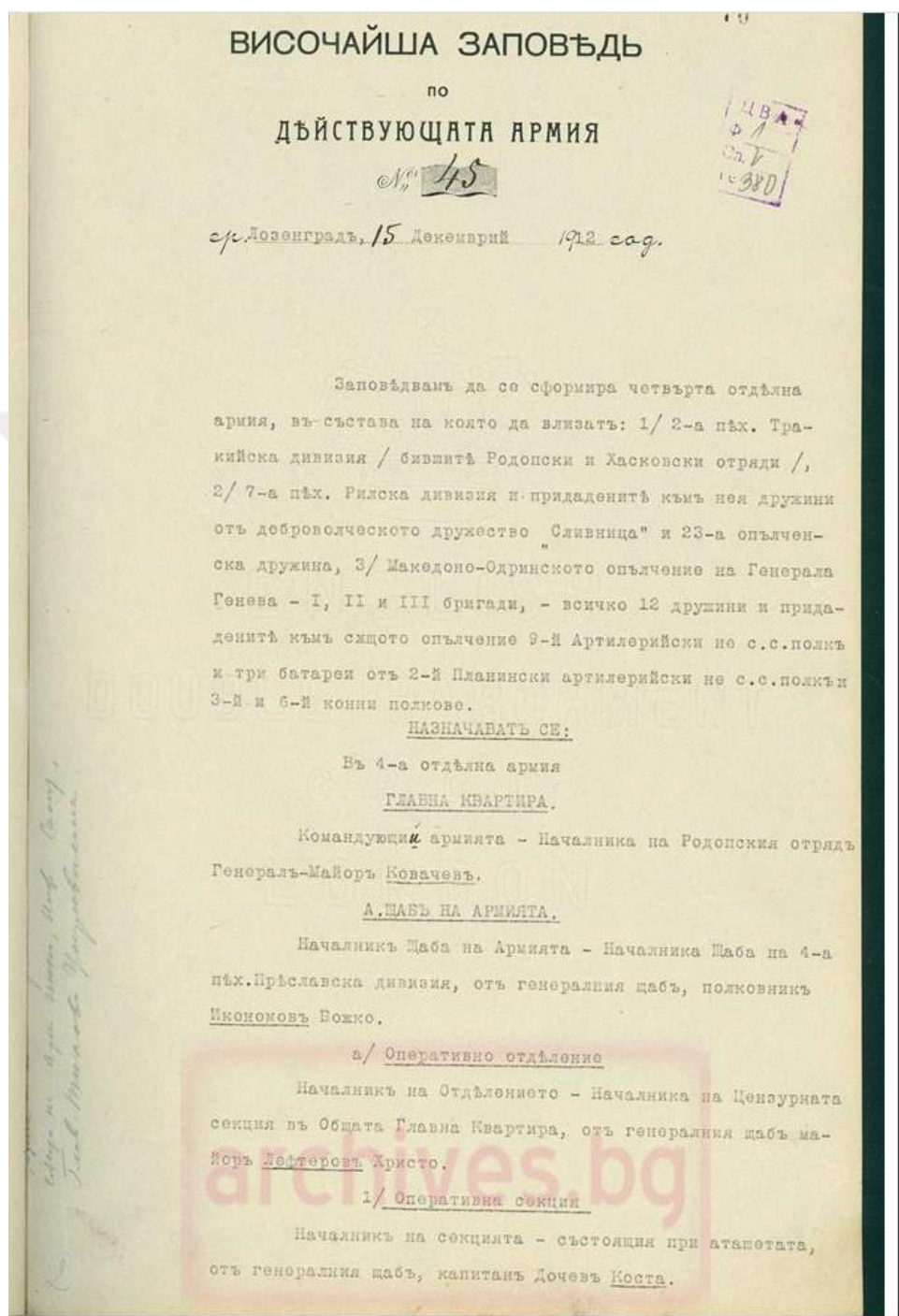
Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 156, Dosya: 31-A, fihrist: 56-2.

EK 19: Edirne ve Kırklareli geri alındıktan sonra Şark Ordusu birliklerinin konumunu gösteren harita.

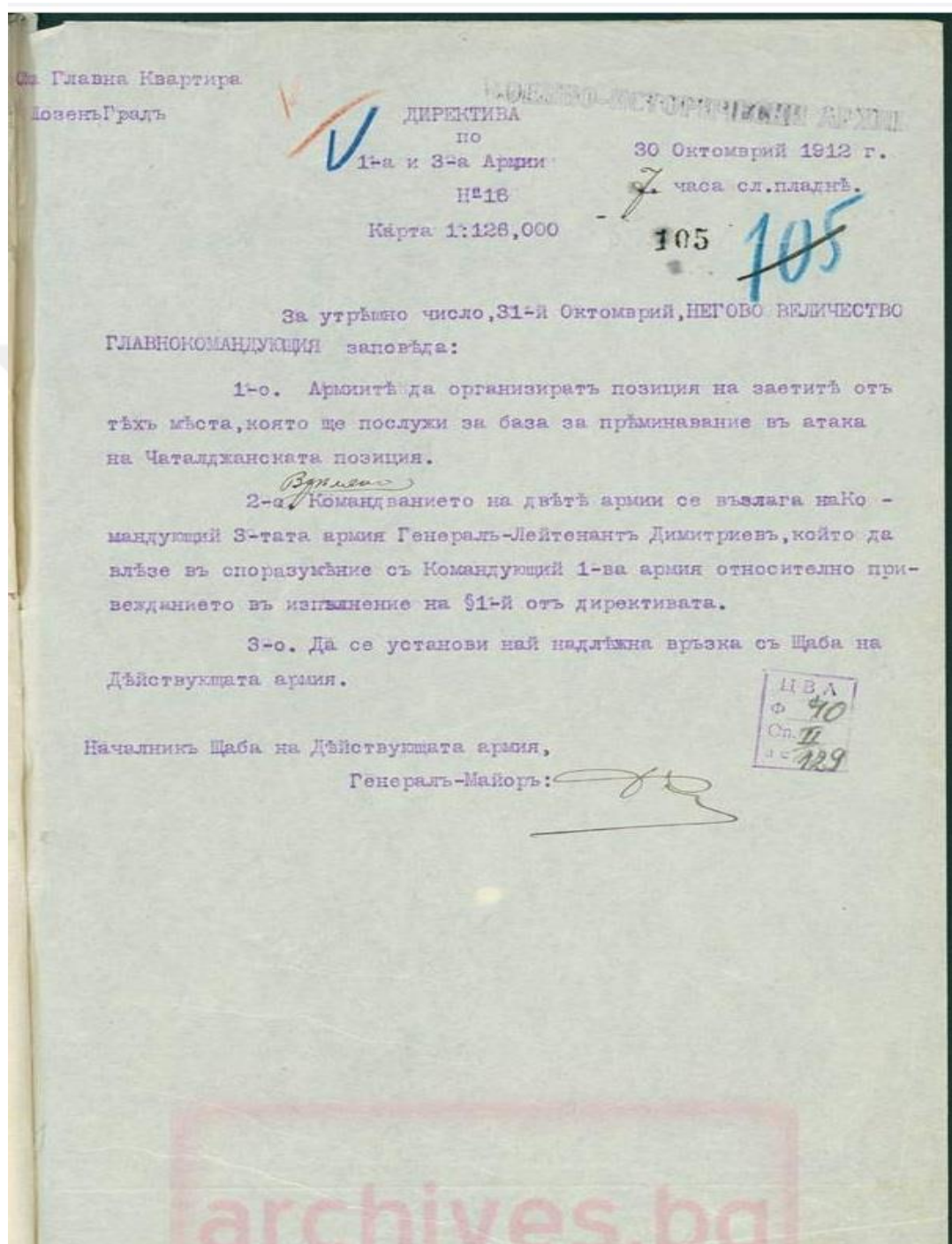
Kaynak: ATASE. BLH, Klasör: 150, Dosya: 15, fihrist: 1-8. (12-13 Ağustos 1913).

ЕК 21: Bulgar 4. Ordusu'nun kurulmasına dair evrak.

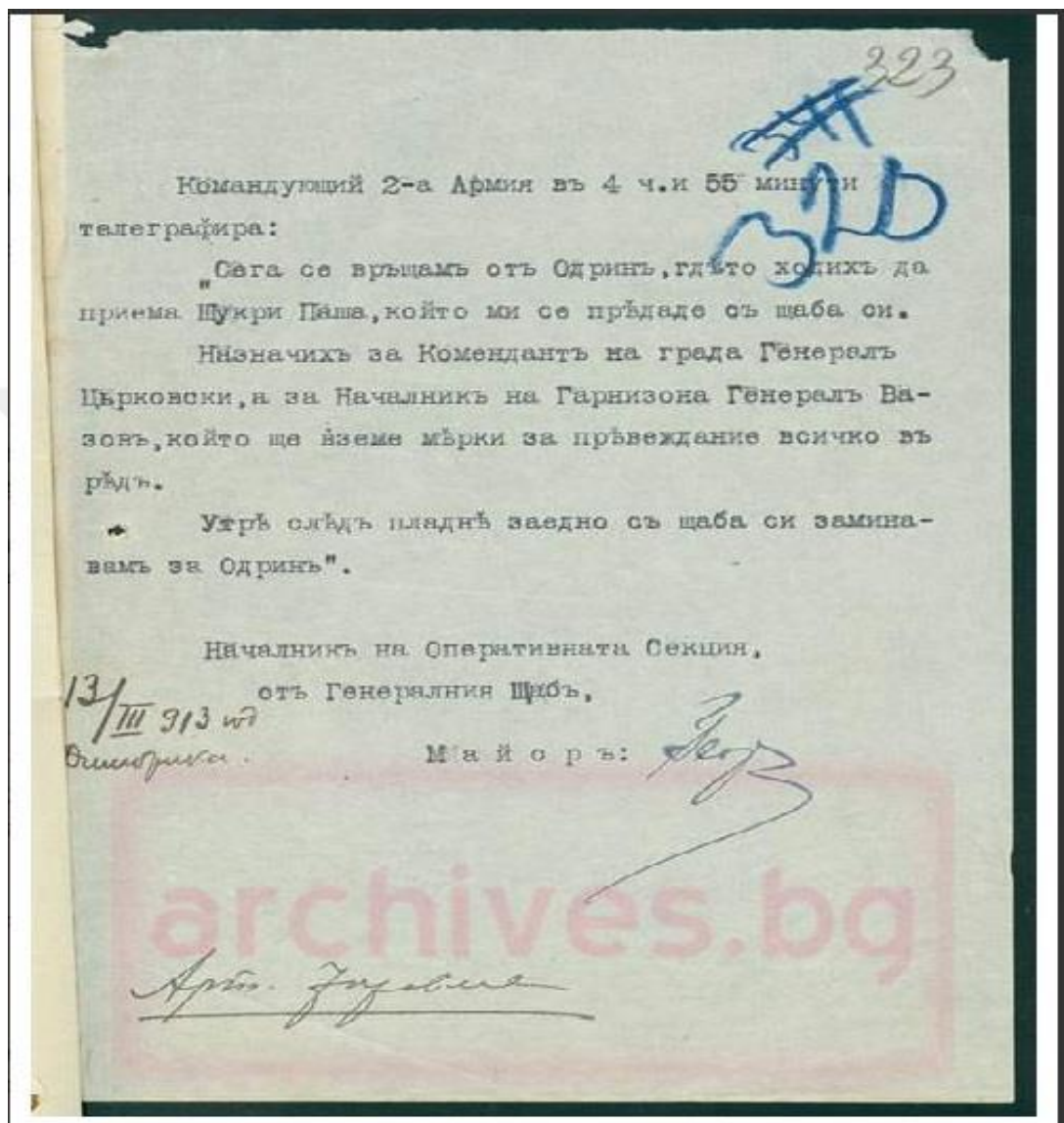
Каунак: Архиви. BG, ДВИА, ф. 1, оп.5, а.е. 380, л. 1.70.

EK 22: Bulgar 1. ve 3. Ordularının birleştirilip, komutasının Radko Dimitriev Komutasına bırakılmasına dair evrak.

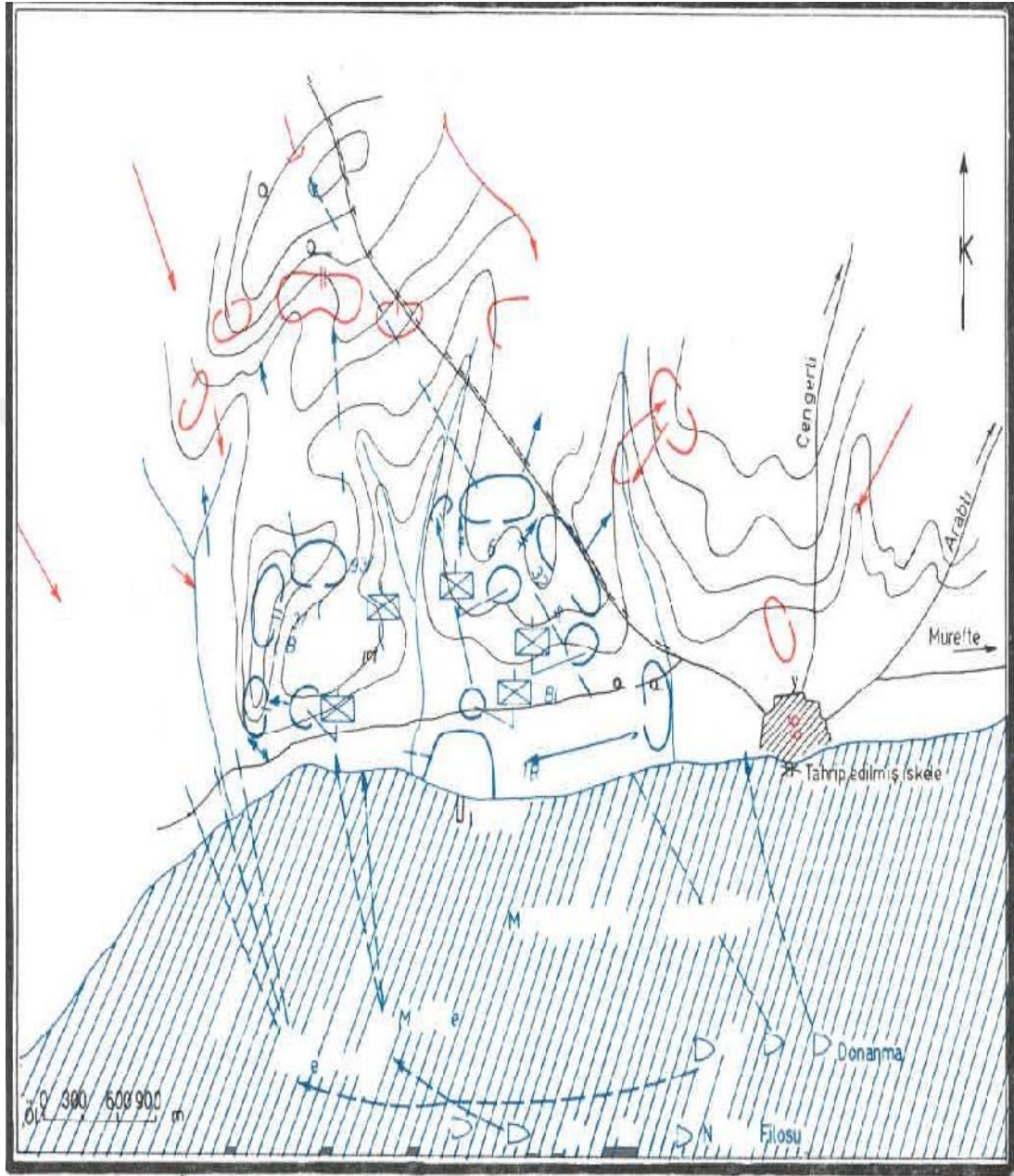
Каунак: Архиви. ВГ, ДВИА, ф. 40, оп.2, а.е. 129, л. 1.105.

ЕК 23: Edirne'nin düşmesi sonrası Şükrü Paşa'nın teslim olması ve Edirne Kalesi'nin idaresinin General Vazov'un idaresine bırakılmasına dair belge.

Каунак: Архиви. BG, ДВИА, ф. 40, оп.2, а.е. 282, л. 1.323.

EK 25: Şarköy Çıkarmasının son bulması ve birliklerin tahliyesi 10 Şubat 1913.

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, Cilt 2, Kısım 2, Kitap 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

EK 27: Babıali Baskını ve Nazım Paşa'nın öldürülmesini tasvir eden Le Petit Journal'ın kapak resmi.

Kaynak: Le Petit Journal, 9 February 1913, Nr. 1160.

EK 28: Mustafapaş'ın ele geçirilmesinden sonra Kral Ferdinand'ın ziyaretini gösteren karpotal.

Каунак: Архиви. ВГ, ДА, ф. 1220К, оп.1, а.е. 9, л.2. (Пловдив (Filibe) 1912).